

PROCEEDING BOOK

1 - 5 AĞUSTOS 2024
TAŞKENT

AVRASYA 11. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

AVRASYA

11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

August 1 - 5, 2024
Tashkent

ISBN : 978-625-6283-55-8

ACADEMY GLOBAL PUBLISHING HOUSE

AVRASYA
 11TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
 AUGUST 1 - 5, 2024-
 TASHKENT

Edited By
Prof. Dr. Dody Hartando

CONGRESS ORGANIZING BOARD

- Head of Organizing Board: Prof. Dr. Hasan Akan*
Head of Organizing Board: Dr Gültekin Gürçay
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Hülya Çiçek
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Dwi Solisworo
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Hajar Huseynova
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Dody Hartando
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Yakup Babayev
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Feran Aşur
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Raihan Yusoph
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti
Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Ivaylo Staykov
Organizing Committee Member: Assist. Prof. Dr. Mahrux Dövlətzadə
Organizing Committee Member: Assist. Prof. Dr. K. R. Padma
Organizing Committee Member: Dr. Mehdi Meskini Heydarlou
Organizing Committee Member: Aynur Əliyeva
Organizing Committee Member: Dr. Amaneh Manafidizaji

*All rights of this book belong to Academy Global Publishing House
 Without permission can't be duplicate or copied.*

Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.

Academy Conference–2024 ©

Issued: 10.09.2024

ISBN: 978-625-6283-55-8

CONFERENCE ID

AVRASYA 11TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
AUGUST 1 - 5, 2024-
TASHKENT

ORGANIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES
**TURKEY – China- Iran- Estonia – Belgium- Bulgaria- Tajikistan- Guyana- Tajikistan-
Russia- Jamaica- Lebanon- Malaysia- Kyrgyzstan- Egypt- Ethiopia- Uzbekistan-
Taiwan- South Africa – Tunis- Eritrea – Japan – India – Argentina – Austria – Canada-
Morocco- Indonesia – Portugal – Romania- Brazil- Italy - Lithuania – Greece – Algeria
– Tajikistan – Bulgaria – Hungary – Poland – Romania -**

PRESENTATION
Oral presentation

PERCENTAGE OF PARTICIPATION
More than 50 % of paper are presented by participants from maintained countries.
48 papers from Turkey and 72 paper from other countries.

Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an
"official assignment letter"

LANGUAGES
Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Scientific & Review Committee

- Prof. Dr. Ali BİLGİLİ – Türkiye
Prof. Dr. Naile BİLGİLİ – Türkiye
Prof. Dr. Başak HANEDAN – Türkiye
Prof. Dr. Hülya Çiçek KANBUR – Türkiye
Prof. Dr. Emine KOCA – Türkiye
Prof. Dr. Fatma KOÇ – Türkiye
Prof. Dr. Bülent KURTIŞOĞLU – Türkiye
Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan
Prof. Dr. Dwi SULISWORO – Indonesia
Prof. Dr. Natalia LATYGINA – Ukraina
Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV – Russia
Prof. Muntazir MEHDI – Pakistan
Prof. Dr. Raihan YUSOPH – Philippines
Prof. Dr. Akbar VALADBİGİ – Iran
Prof. Dr. F. Oben ÜRÜ – Türkiye
Prof. Dr. T. Venkat Narayana RAO – India
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ – Türkiye
Prof. Dr. Mustafa BAYRAM – Türkiye
Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN – Türkiye
Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China
Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet AYDIN – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat BARAN - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Dilorom HAMROEVA - Ozbekstan
Assoc. Prof. Dr. Abbas GHAFFARI – Iran
Assoc. Prof. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Türkiye
Assoc. Prof. Ivaylo STAYKOV - Bulgaria
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Ümit AYATA – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Okan SARIGÖZ – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Eda BOZKURT – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmet TOPAL – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Sandeep GUPTA – India
Assoc. Prof. Dr. Veysel PARLAK – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Göksel ULAY – Türkiye
Assist. Prof. K. R. PADMA – India
Assist. Prof. Dr. Omid AFGHAN - Afghanistan
Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan ALANAZİ - Saudi Arabia
Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amina Salihi BAYERO – Nigeria
Assist. Prof. Dr. Baurcan BOTAKARAEV - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Jordania
Assist. Prof. Dr. Gültekin GÜRÇAY – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Dody HARTANTO - Indonesia
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini HEYDALOU – Iran
Assist. Prof. Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı JAYLIBAY - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli JURAYEV – Ozbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas KALIBAEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour KAMEL – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. MASALİMOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay MOLDIBAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumika SHARMA - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat ŞUGAYEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. TLEUBERGENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh TUAN - Vietnam
Assist. Prof. Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA - Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Yang ZİTONG – China
Assist. Prof. Dr. Gulmira ABDİRASULOVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
Assist. Prof. Dr. Zohaib Hassan Sain – Pakistan
Assist. Prof. Dr. Murat GENÇ – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
Assist. Prof. Dr. Vaiva BALCIUNIENE – Lithuania
Assist. Prof. Dr. Meltem AVAN – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Nihayet KOÇYİĞİT - Turkiye
Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
Sonalı MALHOTRA - India

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Veteriner Fakültesi Dekanlığı

Sayı : E-36643897-000-2300315795
Konu : Görevlendirilme.

05.10.2023

KLİNİK BİLİMLER BÖLÜMÜ BAŞKANLIĞINA

İlgi : 04.10.2023 tarihli ve E-36643897-000-2300313904 sayılı belge.

İlgide kayıtlı yazıda belirtildiği üzere, Bölümünüz Veterinerlik İç Hastalıkları Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Prof. Dr. Başak HANEDAN'ın, "Academy Global Conferences & Publishing tarafından önümüzdeki tarihlerde düzenlenecek olan uluslararası kongrelerde; kongre başkanı, kongre düzenleme ve bilim kurulu üyesi olarak görevlendirilmesi Dekanlığımızca uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof.Dr. Yavuz Selim SAĞLAM
Dekan

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Do rulama Kodu: c147f559-545f-45be-8400-8ecc2b215b38
Atatürk Üniversitesi Veteriner Fakültesi 25240 Erzurum
Tel: +90 442 2317222
Elektronik A : <http://www.atauni.edu.tr/#!birim=veteriner-fakultesi>
Kep Adresi: atauni@hs01.kep.tr

Do rulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/aturk-universitesi-ebys>

Bilgi: Derya FİNDİK
Faks: +90 442 2317244
E-Posta: vetfak@atauni.edu.tr

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED
SCIENCES
August 1 - 5, 2024-
Tashkent

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

<https://us06web.zoom.us/j/81604584722?pwd=y2kFvDBw8AEhxbZ5eSknYVkdXt0yTt.1>

Meeting ID: 816 0458 4722

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderator olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmasını moderatörler temin edecektir.
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.
- Sunum yapmak zorunludur. Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması söz konusu olamaz.
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

August 1 - 5, 2024-

Tashkent

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

2 Ağustos / August 2, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON I	Prof. Dr. ALİ RIZA GÜL	1	LİSE DÜZEYİNDEKİ ÖĞRENCİLERİN BENLİK SAYGISI DEĞERLERİNİN FARKLI DEĞİŞKENLER İLE İNCELENMESİ: İSTANBUL - FLORYA İLÇESİ ÖRNEĞİ	Arş. Gör. HAKAN BÜYÜKÇELEBİ Prof. Dr. MAHMUT AÇAK
		2	OKUL ÖNCESİ EĞİTİM GÖREN ÇOCUKLARDA DÜZTABANLIK PREVALANSI	Prof. Dr. MAHMUT AÇAK Arş. Gör. HAKAN BÜYÜKÇELEBİ
		3	MÜASİR MƏKTƏB NECƏ OLMALIDIR?	Prof. Dr. Sevda İslam qızı Abbasova
		4	KAYNAŞTIRMA/BÜTÜNLEŞTİRME SINIFLARINDA AKRAN KABULÜNE İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNİN BELİRLENMESİ	Öğretmen, Tuğçe ÇELİKER Dr. Öğr. Üyesi Tuğba PÜRSÜN
		5	İLAHİYAT FAKÜLTELERİNİN EĞİTİM PROGRAMLARININ VE YAPILARININ GÜNCELLENMESİ ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER	Prof. Dr. ALİ RIZA GÜL
		6	DELEUZE'ÜN EĞİTİM GÖRÜŞLERİ	Y L. Öğrencisi, TUĞÇE AKIŞ Prof. Dr., AYTEN KOÇ AYDIN
		7	STUDENT-BASED APPROACH IN HIGHER EDUCATION PROGRAMS	Assoc. Prof. Nazile Abdullazade

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

August 1 - 5, 2024-

Tashkent

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

2 Ağustos / August 2, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Doç. Dr. Serdar YILMAZ	1 TÜKETİCİ ALEYHİNE GETİRİLEN CEZA KOŞULLARININ HAKSIZ ŞART PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ	Dr. Öğr. Üyesi, HÜSEYİN BOZOK
		2 TÜKETİCİ HUKUKU BAĞLAMINDA KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI	Dr. Öğr. Üyesi, HÜSEYİN BOZOK
		3 KONKORDATO MÜHLETİNİN KALDIRILMASININ SONUÇLARI	Araştırma Görevlisi ZEHRA NUR ERİM
		4 THE SEMANTIC DIMENSION OF ACTIVE AGING: THE KIRKLARELİ EXAMPLE	Assoc. Prof. Dr. Yasin AKYILDIZ
		5 AVRASYA'DA GERÇEKÇİ OLMAYAN BİR TÜRK BAHARI MI? TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI	Doç. Dr. Serdar YILMAZ
		6	

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

August 1 - 5, 2024-

Tashkent

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

2 Ağustos / August 2, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 3	Dr. Öğr. Üyesi NİHAL ACAR	1	YouTube Videolarının Eğitimi Destekleyici Rolü	Doç. Dr. Esra CİZMECİ ÜMİT Nihat ÇELİK
		2	ORGANISATIONAL CULTURE AND ORGANISATIONAL SYMBOLISM	Doktora Öğrencisi, Furkan ŞİMŞEK Doç. Dr. Murat ŞAHİN
		3	ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARIN RESİM ÖZELLİKLERİNİN VE AŞAMALARININ GELİŞİMLERİNİN İNCELENMESİ	Ökkeş YAMAN Serhat KÖKLÜ Fatih KAMUK Ali Egemen GÜLAYDIN Dr. Sevim KÜÇÜK KARAHAN
		4	YENİ BİR KAVRAM: SOSYOTELİZM (PHUBBİNG) ÜZERİNE TEORİK BİR İNCELEME	Dr. Öğr. Üyesi NİHAL ACAR
		5	AHLAK GELİŞİMİ: JEAN PIAGET, LAWRENCE KOHLBERG, ELİOTT TURİEL	Arş. Gör. Aylin UZUN
		6	PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK: SOSYAL DESTEK VE BAŞ ETME STRATEJİLERİ	Arş. Gör. Aylin UZUN
		7	TÜRKİYE'DE MARKALAŞMA: İLLER BAZINDA MARKA BAŞVURULARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	Prof.Dr., Salih YILDIZ Doktora Öğrencisi, Mehmet Asif ALAN
		8	ENDÜSTRİ 6.0'DAN PAZARLAMA 6.0'A BAKIŞ	Prof.Dr., Salih YILDIZ Doktora Öğrencisi, Mehmet Asif ALAN

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
August 1 - 5, 2024-
Tashkent

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

2 Ağustos / August 2, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 4	Dr. Öğr. Üyesi YELİZ ALNAK Doç. Dr. KORAY KARABULUT	1	ANOTHER WAY TO DETERMINATE OF MASS ATTENUATION COEFFICIENTS OF U ELEMENT FOR ENERGIES FROM 0.001 MeV to 1 MeV	Dr. Gözde TEKTAŞ Dr. Cüneyt ÇELİKTAŞ
		2	ELECTROSPUN SAFFRON NANOFIBERS: INNOVATIVE APPLICATIONS IN FOOD PACKAGING MATERIALS	TAHMİNEH DARVISHMOHAMMADI Dr. AYŞE ÖZKAL
		3	ARDIŞIK İLERİ YÖNDE KAYAN SEÇİM YÖNTEMİNİN FARKLI ALGORİTMALARI İLE OSMANİYE İLİ GÜNEŞ RADYASYONU TAHMİN PARAMETRELERİNİN SEÇİLMESİ VE MODERN MAKİNE ÖĞRENİMİ MODELLERİ İLE YAPILAN TAHMİNLERİN KARŞILAŞTIRILMASI	Remzi Ulaş ÇİLOĞULLARI Dr. Öğr. Üyesi, Kemal BALIKÇI
		4	AN EMPIRICAL EVALUATION OF BLOCKCHAIN TRANSACTION SEARCH METHODS	BİLAL ALAGHA Dr. Öğr. Üyesi İLKER ÖZÇELİK
		5	EVDE BAKIM HİZMETLERİNDE SÜREÇ İYİLEŞTİRME UYGULAMASI	Ebrar DEMİRTAŞ Doç. Dr. TULAY KORKUSUZ POLAT
		6	BİR OTOMOTİV YAN SANAYİ ŞİRKETİNİN ÜRETİM PLANININ HAZIRLANMASI VE KALİTE KONTROLÜ	Harun TOSUN Doç. Dr. TULAY KORKUSUZ POLAT
		7	INVESTIGATION OF COOLING BY MIXED CONVECTION OF A HEATED ELEMENT IN A VERTICAL CHANNEL	Dr. Öğr. Üyesi YELİZ ALNAK Doç. Dr. KORAY KARABULUT
		8	EVALUATION OF THE FLOW DIRECTOR EFFECT ON HEAT TRANSFER BY MIXED CONVECTION FROM ELECTRONIC COMPONENTS	Doç. Dr. KORAY KARABULUT Dr. Öğr. Üyesi YELİZ ALNAK
		9		

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

August 1 - 5, 2024-
Tashkent

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

2 Ağustos / August 2, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Prof. Dr. Behice ERCİ	1 SYNTHESIS, SPECTRAL CHARACTERIZATION, AND <i>IN VITRO</i> CYTOTOXIC ACTIVITY EVALUATION OF A NEW HALO-FUNCTIONALIZED SULFONYL HYDRAZONE COMPOUND	Assist Prof. Eyüp BAŞARAN Assoc. Prof. Senem AKKOÇ
		2 A BENZIMIDAZOLE-BASED MOLECULE AS ANTICANCER AGENT: SYNTHESIS, SPECTROSCOPIC, AND <i>IN VITRO</i> CYTOTOXIC ACTIVITY STUDIES	Assoc. Prof. Senem AKKOÇ Assist Prof. Eyüp BAŞARAN
		3 SPACE NURSING	Prof. Dr. Behice ERCİ
		4 PEER BULLYING	Prof. Dr. Behice ERCİ
		5 EVALUATIONS OF NURSING CARE BEHAVIORS BY STUDENT NURSES PRACTICING IN PEDIATRIC CLINICS	Research Assistant Dr. Bahar ÇOLAK Lecturer Berrin GÖGER
		6 ANALYSIS OF RESEARCH ON NOMOPHOBIA AMONG NURSING STUDENTS	Research Assistant Dr. Bahar ÇOLAK Lecturer Berrin GÖGER

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

August 1 - 5, 2024-
Tashkent

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

2 Ağustos / August 2, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 6	Asst. Prof. Dr. Suleyman CETINKAYA	1	ON THE SOLUTION OF SPACE-TIME FRACTIONAL WAVE PROBLEM WITH FRACTIONAL NEUMANN BOUNDARY CONDITIONS	Asst. Prof. Dr. Suleyman CETINKAYA Prof. Dr. Ali DEMİR
		2	NUMERICAL SCHEME OF ATANGANA-BALEANU FRACTIONAL DERIVATIVE	Asst. Prof. Dr. Suleyman CETINKAYA Prof. Dr. Ali DEMİR
		3	INTERACTION BETWEEN DEMOGRAPHIC CHANGE, INFLATION AND FINANCIAL MARKETS: THE EXAMPLE OF BORSA ISTANBUL	Dr. Şükrü C. DEMİRTAŞ Dr. Öğr. Üyesi Demet TOPAL KOÇ
		4	MAGNETIC HYSTERESIS PROPERTIES OF Ni NANOMAGNETS	Dr. Necda ÇAM Assoc. Prof. Dr. Ümit AKINCI
		5	SMART GREENHOUSE AUTOMATION: MACHINE LEARNING AND IOT BASED GREENHOUSE MANAGEMENT SYSTEMS	DENİZ OCAK YUSUF AYAZ Dr. Öğr. Üyesi ZEYNEP HASIRCI TUĞCU
		6	AN ITERATIVE CONFORMABLE LAPLACE METHOD FOR THE SOLUTION OF ITO EQUATION	Asst. Prof., MUAMMER AYATA
		7		

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
August 1 - 5, 2024-
Tashkent

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

2 Ağustos / August 2, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildir No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 7	Ayşe BARAN Polat İPEK	1	SYNTHESIS OF AuNPs WITH THE GREEN METHOD AND ANTI-MICROBIAL AND ANTI-CANCER APPLICATIONS	Ayşe BARAN Polat İPEK
		2	DETERMINATION OF THE PROTECTIVE ROLE OF RHEUM RIBES L. EXTRACT AGAINST THE TOXIC EFFECTS OF H ₂ O ₂ ON ALLIUM CEPA L. ROOT TIP GERM CELLS	Professor Dilek PANDIR Graduate Student Seren BENGUŞAT
		3	DETERMINATION OF THE ANTI-CANCEROUS EFFECTS OF RHEUM RIBES L. EXTRACT ON DU-145 CELL LINE	Professor Dilek PANDIR Master's student Seren BENGUŞAT Lecturer Fatih Oğuz BEKDEMİR Expert Biologist Büşra ÖZ
		4	MICROBIAL BASED PRODUCTS: EXOPOLYSACCHARIDES	Assis. Prof. Dr. Mehmet Akif OMEROGU
		5	BİREYLERİN TIBBİ BİTKİ KULLANIMINA İLİŞKİN BİLGİ VE DÜŞÜNCELERİ; HATAY İLİ ÖRNEĞİ	Dr. Öğr. Üyesi Aybüke KAYA Ebrar Nur ŞİNİKOĞLU
		6	TÜRKİYEDE SOYA ÜRETİMİNİN YILLAR İTİBARIYLA DEĞİŞİMİ VE DÜNYADAKİ YERİ	Dr. Öğr. Üyesi Aybüke KAYA ZM. Merve ATEŞ
		7	TÜRKİYE'DE BULGUR ÜRETİMİ VE BULGUR SANAYİCİLERİNİN SORUNLARI: MARDİN İLİ ÖRNEĞİ	Dr. Öğretim Üyesi Veysi ACIBUCA
		8	Zeytin Yapağının NADES Sıvıları Kullanılarak Ekstraksiyon Veriminin İncelenmesi	Levent Nuralın

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
August 1 - 5, 2024-
Tashkent

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

2 Ağustos / August 2, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildir No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 1	Dorota Galeza	1	THE DOCTRINE OF LEGITIMATE EXPECTATION: A STUDY OF JUDICIAL DECISIONS IN THAILAND	Assoc. Prof .Dr. Paiboon Chuwatthanakij
		2	EMPLOYEE ENTITLEMENTS TO RELIGIOUS OBSERVANCE: ANALYSIS OF THE PORTUGUESE CONSTITUTIONAL COURT'S STANCE	Susana Sousa Machado
		3	THE LEGAL PROCESS FOR CERTIFICATION OF GOVERNMENT OFFICIALS	Armen Yezekyan
		4	THE PRINCIPLES AND IMPLEMENTATION OF EFFECTIVE GOVERNANCE IN THE EUROPEAN UNION	Dr. Robert Grzeszczak
		5	THE INFLUENCE OF AMERICAN CONSERVATIVE WOMEN'S ADVOCACY GROUPS ON U.S. FOREIGN POLICY	Assis. Prof. Dr. Mohd Afandi Salleh
		6	MORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS AND RISK FACTORS FOR BLUNT ABDOMINAL TRAUMA IN VEHICULAR COLLISIONS: AN AUTOPSY ANALYSIS	Ticijana Prijon, Branko Ermenc
		7	THE IMPLEMENTATION STRATEGY OF THE EUROPEAN FORENSIC SCIENCE VISION 2020 IN LITHUANIA	Eglė Bilevičiūtė, Vidmantas Egidijus Kurapka, Snieguolė Matulienė, Sigutė Stankevičiūtė
		8	MODERNIZING THE EUROPEAN COMPETITION NETWORK (ECN): STRATEGIES AND APPROACHES	Dorota Galeza
		9	REVAMPING THE EUROPEAN COMPETITION NETWORK (ECN): STRATEGIES FOR MODERNISATION	DR. Nazia Khan

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
August 1 - 5, 2024-
Tashkent

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

2 Ağustos / August 2, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildirir No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 2	Samantha Brown	1	EXAMINING FURTHER PREDICTORS OF INTENT IN TYPE 2 DIABETES DIETARY BEHAVIOR	Omondi Walingo, G. M. Mbagaya
		2	THE INFLUENCE OF LEARNING STYLES ON IDEA GENERATION CHALLENGES	Abdullahi Musa, Dr. J. Hassan, Omar Tariq, M. M. Abdul
		3	EVALUATING THE EFFECTS OF A COGNITIVE-BEHAVIORAL THERAPY (CBT) AND MULTIDIMENSIONAL SELF-CONCEPT MODULE-BASED DRUG PREVENTION PROGRAM ON RESILIENCE AND AGGRESSION IN AT-RISK YOUTH IN MALAYSIA	Farid Ahmed, Ali Shah, Dr. Aisha Aziz
		4	AN INSIGHT INTO THE LIFESTYLE OF CIVIL SERVANTS WITHIN THE ROYAL HOUSEHOLD BUREAU: A THA WASUKRI, BANGKOK CASE STUDY	Dr. Supatra Chotikul, Nattaya Kongnok
		5	ASSESSING THE IMPACT OF TRATAKA PRACTICE ON ANXIETY LEVELS IN TEENAGERS	Rakesh Kumar, Priya Sharma
		6	INVESTIGATING THE IMPLEMENTATION OF SUFFICIENCY ECONOMY PHILOSOPHY BY URBAN COMMUNITY LEADERS IN DUSIT DISTRICT, BANGKOK METROPOLITAN AREA: A STUDY OF PERFORMANCES AND ACTIVITIES	Dr. Somsak Chaiyasit, Narongchai Nonthasorn
		7	THE ROLE OF NEUROPLASTICITY IN OFFERING A FRESH START TO LIFE	Amina Rahimi, Farhad Mirzaei
		8	EXAMINING PEER-BASED INTERVENTIONS FOR ADDRESSING SOCIAL COMMUNICATION CHALLENGES IN ADOLESCENTS WITH AUTISM: A REVIEW OF LITERATURE AND RECOMMENDATIONS FOR FUTURE RESEARCH	Samantha Brown

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

August 1 - 5, 2024-

Tashkent

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

2 Ağustos / August 2, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildirisi No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Dr. E. Chew, Haydn Blackey	1 METHODODOLOGICAL CONSIDERATIONS AND DESIGN STRATEGIES FOR UTILIZING VLE IN ENHANCING MATHEMATICAL CONCEPT ACQUISITION AMONG SECONDARY EDUCATION STUDENTS IN ENGLAND	Emily E. S. Thompson
		2 LEVERAGING DIGITAL TOOLS FOR IMPROVED COLLABORATIVE LEARNING: HARNESSING ONLINE COMMUNICATION TO FOSTER STUDENT ENGAGEMENT	Prof. A. Anderson
		3 AUGMENTING ELEMENTARY SCHOOL LEARNING WITH EDUCATIONAL MULTIMEDIA GAMES	Assoc. Prof. Maria Papadopoulos
		4 EMPOWERING E-EDUCATION THROUGH MOBILE LEARNING: A CASE STUDY ON PROMOTING INCLUSIVITY IN VARIED EDUCATIONAL ENVIRONMENTS	Dr. E. Chew, Haydn Blackey
		5 AUGMENTING MATHEMATICS SELF-STUDY FOR CPE EXAMINATION PREPARATION VIA AN INTERACTIVE E-LEARNING PLATFORM	Ayesha Ali, Fatima Khan
		6 INVESTIGATING THE VIABILITY OF VIRTUAL BIOLOGY LABORATORIES: AN INITIAL EXPLORATION	Nurul Hidayah Ismail, Halimah Badioze Zaman, Azlina Ahmad
		7 ANALYZING THE EFFECTS OF EXERCISE BEHAVIOR CHANGE INTERVENTIONS ON SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL FACTORS AMONG HIGH SCHOOL STUDENTS: AN APPROACH BASED ON THE TRANSTHEORETICAL MODEL	Jason K. Smith, Chih-Hao Chen
		8 ENHANCED PEDAGOGICAL APPROACHES THROUGH INTERACTIVE VIRTUAL REALITY FOR FLUTE INSTRUCTION	Rodriguez K. Maria, Sanchez L. Daniel, Martinez. Luis, Gomez. Ana Maria

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
August 1 - 5, 2024-
Tashkent

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

2 Ağustos / August 2, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Prof. Dr. Hye Rim Lee	1	EXPLORING GENDER DISPARITIES IN MATHEMATICS ANXIETY AMONG STUDENTS	Dr. Wei Xing Yap, Dr. Hui Wen Ng
		2	UTILIZING THE MMSE-2 FOR DIAGNOSTIC INSIGHTS IN COGNITIVE IMPAIRMENT: CASE STUDIES AND MONITORING	Dr. Ioana-Maria Popescu
		3	INVESTIGATING STUDENTS' BRAIN ELECTRICAL RESPONSES TO TEACHER'S EMOTIONAL CUES	Prof. Dr. Hye Rim Lee
		4	THE INFLUENCE OF PERSONALITY TRAITS ON COMPULSIVE GAMING: A STUDY OF THE BIG FIVE FACTORS	Dr. Eun Ji Kim
		5	EXPLORING PARENTING APPROACHES AND HOUSEHOLD COMMUNICATION DYNAMICS AMONG COLLEGE STUDENTS	Dr. Maryam Jafari
		6	THE ROLE OF EMOTICONS IN COURTEOUS EXPRESSIONS OF GREETINGS AND APPRECIATION	Prof. Dr. Sofia Bianchi
		7	UNDERSTANDING VENTING AND UNWINDING: THE IMPACT OF SEEKING THERAPEUTIC CATHARSIS, SELF-IDENTITY, AND SOCIAL CONNECTIONS IN GAMING ENVIRONMENTS	Prof. Dr. Hye Rim Lee, Dr. Eun Woo Kim, Dr. Jae Hyun Park

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

August 1 - 5, 2024-
Tashkent

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

2 Ağustos / August 2, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Dr. Sameera Jayawardena	1	COMPARATIVE ANALYSIS OF STATISTICAL APPROACHES FOR PART OF SPEECH TAGGING IN NEPALI TEXT	Prof. Dr. Priyanka Sharma
		2	DYNAMIC EVOLUTION OF METAPHORICAL CREATIVITY: A FRAMEWORK FOR ANALYZING METAPHORICAL INNOVATION IN INTERACTIVE DISCOURSE	Badri Kaya
		3	PERSISTENCE OF EPENTHETIC VOWEL DURATION IN JAPANESE SPEAKERS' ENGLISH ACQUISITION	Haruka Sato, Kakeru Yazawa, Mariko Kondo
		4	CO-ARTICULATION PATTERNS OF CONSONANTS AND VOWELS IN CANTONESE MONOSYLLABIC STRUCTURES: AN ARTICULATORY ANALYSIS	Sum Wai Lee
		5	ENHANCING VOCAL REGISTER RECOGNITION THROUGH SPECTRAL ANALYSIS: A TOOL FOR VOCALISTS	Natalia Wojciechowska, Krzysztof Nowak
		6	EXPLORING CREATIVITY IN BILINGUAL ADVERTISING: A MORPHOLOGICAL EXAMINATION OF SINHALA AND ENGLISH USAGE IN SRI LANKA	Tharindu Lakmal Perera
		7	EXPLORING MORPHOLOGICAL PATTERNS IN TEXT MESSAGING: A STUDY OF URBAN BILINGUALS IN SRI LANKA	Dr. Sameera Jayawardena
		8	EXPLORING COMPUTATIONAL APPROACHES TO CONSCIOUSNESS: INTRODUCING THE INTEGRATED ABSTRACTION FRAMEWORK	Assoc. Prof. Dr. Omar Ahmed, Mohamed Ali Cherif
		9	EXPLORING THE INFLUENCE OF PLANNING AND MEMORY ON NAVIGATIONAL PROFICIENCY: INSIGHTS FROM A VIRTUAL REALITY STUDY	Ananya Patel, Suresh Kumar, Ravi Shankar, Alok Kumar Singh

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

August 1 - 5, 2024-

Tashkent

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

2 Ağustos / August 2, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildir No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 6	Dr. Sarah Ahmed	1	PATTERNS OF COLLOCATION ERRORS AMONG ESL LEARNERS: A STUDY AT FEDERAL COLLEGE OF EDUCATION, KANO, NIGERIA	Abdulrahman Ibrahim Abdullahi
		2	COMPARATIVE ANALYSIS OF BEHAVIORAL AND EEG RESPONSES AMONG NATIVE TURKIC-SPEAKING INHABITANTS OF SIBERIA AND SIBERIAN RUSSIANS DURING SYNTACTIC ERROR RECOGNITION IN NATIVE AND FOREIGN LANGUAGES	Olga M. Petrova, Alexander E. Saprygin, Ekaterina A. Ivanova, Ivan D. Petrov, Maria S. Volkova, Natalia V. Borisova,
		3	THE INFLUENCE OF MORPHEMIC ANALYSIS AWARENESS ON VOCABULARY LEARNING STRATEGIES OF ESL LEARNERS	Dr. Fatima Al-Mansoori, Anjali Patel, Abdullah Al-Saud
		4	ASSESSMENT PRACTICES IN IRANIAN UNDERGRADUATE ENGLISH TRANSLATION PROGRAMS: AN EXPLORATION OF FINAL TESTING METHODS	Mohammad Reza Jahangiri, Fatemeh Mohammadi
		5	ANALYSIS OF EXPANSION STRATEGIES IN PERSIAN SUBTITLING OF ENGLISH CRIME FILMS	Mohammad Reza Rahimi, Azra Davari, Ali Najafi
		6	CHALLENGING TRANSLATION NORMS: EXPLORING THE IMPACT OF ADAPTATION ON MEANING TRANSFERENCE"	Alexandera G. Karpova, Igor N. Kozlov, Elena P. Ivanova, Sergei A. Ivanov
		7	INFLUENCE OF TOP-DOWN PROCESSES ON PERCEPTUAL AMBIGUITY: INSIGHTS FROM TEMPORAL DYNAMICS	Prof. Dr. Anastasia S. Ivanova, Dr. Maria A. Petrov
		8	EXPLORING THE ROLE OF TEACHER GUIDANCE IN FACILITATING INFERENCE PROCESSES DURING ARABIC TEXT READING	Dr. Sarah Ahmed
		9	EXAMINING THE INFLUENCE OF MORPHEMIC ANALYSIS AWARENESS ON ESL STUDENTS' VOCABULARY LEARNING STRATEGY: EXPLORING INFLECTIONAL AND DERIVATIONAL PERSPECTIVES	Ranjana Devi, Adelina Binti Asmawi, Nabeel Abdallah Mohammad Abedalaziz

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

August 1 - 5, 2024-
Tashkent

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

2 Ağustos / August 2, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 7	Dr. Kevin Nana Moustapha	1	CORRELATION OF JOB SATISFACTION, MOTIVATION, AND THE FIVE DIMENSIONS OF ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP BEHAVIOR	Mushtaq Bakar, M. K. Umar
		2	UTILIZING ONLINE GAMES FOR EDUCATIONAL PURPOSES IN ADDRESSING LEARNING CHALLENGES	M. Smyrnaïou , Z. Margoudi
		3	COMPARING SPATIAL ABILITIES, MEMORY, AND INTELLIGENCE ACROSS DRIVERS WITH VARIED PROFESSIONAL EXPERIENCE LEVELS	A. Kim Khon, T. Mukhitdinova
		4	UNDERSTANDING SUBJECTIVE WELL-BEING: CONTRASTS BETWEEN HIGH AND LOW EMOTIONAL INTELLIGENCE AMONG STUDENTS	Veronika Kim , Alla Pivkina , Khon luva Nataliya
		5	PSYCHOPATHIC DISORDERS AND JUDICIAL SENTENCING: CAN NEUROSCIENCE SHIFT THIS AGGRAVATING FACTOR TO A MITIGATING ONE?	Dr. Kevin Nana Moustapha
		6	VARIETIES OF EPILEPSY AND INSIGHTS FROM EEG-LORETA ANALYSIS ON EPILEPTIC ACTIVITY	Leila Maleki, Esmali Kooraneh, Taghi Hossein Derakhshi
		7	CORRELATIONS BETWEEN GAMING ENGAGEMENT AND LIFE SATISFACTION: EXPLORING THE INFLUENCE OF SELF-ESTEEM, SELF-EFFICACY, AND SOCIAL CAPITAL	Dr. Hye Lee Jeong, Assis. prof. Dr. Eui Rim Jun
		8	EXPLORING CASE STUDIES ACROSS THREE LEARNING DOMAINS: COGNITIVE, AFFECTIVE, PSYCHOMOTOR	Assoc. Prof. Dr. Zeinabsadat Haghshenas
		9		

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

August 1 - 5, 2024-
Tashkent

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

4 Ağustos / August 4, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 1	Dr. Öğretim Üyesi Turgay KARALIŇ	1	SEMENTE KARBÜRÜN DALMA EROZYONLA İŞLENMESİNDE BOYUTSAL DOĞRULUĞUN ARAŞTIRILMASI	YL Öğr. Ahmet Tolunay IŞIK Prof. Dr. Mustafa GÜNAY
		2	PASLANMAZ ÇELİĞİN LAZER İLE KESİLMESİNDE GEOMETRİK TOLERANS ANALİZİ	Doç. Dr. Ramazan ÇAKIROĞLU Prof. Dr. Mustafa GÜNAY
		3	REUSE OF HIGH DENSITY POLYETHYLENE (HDPE) PLASTIC WASTES WITH CERIUM DIOXIDE AS A NEW POLYMER NANOCOMPOSITE	Delia Teresa Sponza, Rukiye Öztekin
		4	DETECTION OF EARTHQUAKE DAMAGE USING PRE AND POST EARTHQUAKE SATELLITE DATA	Assist. Prof. Dr. ÖMER FARUK NEMUTLU
		5	ESTIMATION OF WARPAGE OF A BUMPER PART AFTER PLASTIC INJECTION PROCESS BY USING FINITE ELEMENT METHOD (FEM)	Ayşe Hazal CEYLAN Doç. Dr. Bülent KAYA
		6	ENSURING STRUCTURAL INTEGRITY IN OFFICE CHAIR DESIGN: A COMPREHENSIVE ANALYSIS	Melike ÜNLÜ Doç. Dr. Bülent KAYA Kadir Cem TUĞCU
		7	RISK ANALYSIS WITH L-TYPE MATRIX AT THE FACILITY WHERE MEDICAL MATERIAL PRODUCTION IS CARRIED OUT AS A HAZARDOUS WORKPLACE	Assit. Prof. Dr. ZEHRA GÜLTEN YALÇIN Res. Assist. Dr. MUSTAFA DAĞ Assoc. Dr. ERCAN AYDOĞMUŞ
		8	AN EXAMPLE OF A RISK ANALYSIS STUDY WITH AN L-TYPE MATRIX WITHIN THE SCOPE OF SAFETY MEASURES IN THE PRODUCTION OF MEDICAL EQUIPMENT	Assit. Prof. Dr. ZEHRA GÜLTEN YALÇIN Res. Assist. Dr. MUSTAFA DAĞ Assoc. Dr. ERCAN AYDOĞMUŞ
		9		

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

August 1 - 5, 2024-

Tashkent

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

4 Ağustos / August 4, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Prof. Dr. Hülya ÇİÇEK	1 DEPRESYONUN ELEKTROENSEFALOGRAFİ SİNYALLERİ KULLANARAK SINIFLANDIRILABİLMESİ İÇİN SİNYAL İŞLEME VE YAPAY ZEKA YÖNTEMLERİ İÇEREN BİR YAKLAŞIM	Fatma LATİFOĞLU Sabrina TURTUROVA
		2 DOSE-DEPENDENT SEDATIVE EFFECTS OF CLONIDINE PREDOMINATE OVER ANTINOCICEPTION IN A RAT MODEL	Ali Yucel KARA Deniz YILDIZ PEHLIVAN
		3 APİTOKSİN: ZEHİR Mİ YOKSA İLAÇ MI?	Prof. Dr. Hülya ÇİÇEK
		4 CLIMATE CHANGE AND ITS EFFECTS ON CHILD HEALTH	Öğr. Gör. Dr. HAKAN AVAN
		5 SMOKELESS TOBACCO USE AND HEALTH EFFECTS IN ADOLESCENTS	Öğr. Gör. Dr. HAKAN AVAN

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

August 1 - 5, 2024-

Tashkent

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

4 Ağustos / August 4, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 3	Doç. Dr. İsmail METİN	1	MODERNIST FEAR OF MASS CULTURE AND MISOGYNY IN HOWARDS END AND MRS DALLOWAY	DR., PÜRNUR TURHAN
		2	THE PERSONALITY OF THE PROPHET MUHAMMAD ACCORDING TO THE FRENCH WRITER AND STATESMAN ALPHONSE DE LAMARTINE	Doç. Dr. İsmail METİN
		3	THE PROPHET MUHAMMAD AS A 'HERO' IN THE WEST: AN EVALUATION OF THE FRENCH MANUSCRIPT OF THOMAS CARLYLE'S LECTURE	Doç. Dr. İsmail METİN
		4	MOLLA PƏNAH VAQİFİN YARADICILIĞINDA QADIN GÖZƏLLİYİNİN TƏRƏNNÜMÜ	Lamiyə Rza qızı Məmmədova
		5	TOPLUMDİL BİLİM AÇISINDAN ÇİN DEVLETİNİN MİLLİ BÖLGESEL ÖZERKLİK SÖYLEMİ	Dr. Adilcan ERUYGUR
		6	İKİ DİLLİ ÖĞRENCİLERİN TÜRKÇE YAZMA STRATEJİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELENME	Bilim Uzmanı Furkan CAN Prof. Dr. Mehmet Nuri KARDAŞ
		7	İKİ DİLLİ ÖĞRENCİLERİN TÜRKÇE YAZMA TUTUMLARI ÜZERİNE BİR İNCELENME	Bilim Uzmanı Furkan CAN Prof. Dr. Mehmet Nuri KARDAŞ

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

August 1 - 5, 2024-

Tashkent

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

4 Ağustos / August 4, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 4	Prof. Dr. H. EYLEM KAYA	1	GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE FELSEFE GRUBU ÖĞRETMENLİĞİ YETİŞTİRME POLİTİKALARI	Öğr. Gör. Dr., GAMZE ASLAN
		2	SOSYOLOJİ ÖĞRETİMİNDE ZİYA GÖKALP'İN ÖNEMİ	Öğr. Gör. Dr., GAMZE ASLAN
		3	“ALMANCA DERS KİTAPLARI A1.1, SCHRITTE A1.2, SCHRITTE A2.1 VE SCHRITTE A2.2 KÜLTÜRLERARASI YAKLAŞIM BAĞLAMINDA İNCELENMESİ”	Öğretmen / Mütercim, PINAR PINARBAŞI Doç. Dr. ŞERİF ORUÇ
		4	TÜBİTAK BİLİM TOPLUM VE ÖĞRENCİ ARAŞTIRMA PROJELERİNDE SÜRECE İLİŞKİN ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİ DEĞERLENDİRMELERİ	Mehmet Özden YALÇIN Prof. Dr. Ayşegül ŞEYİHOĞLU
		5	BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ÖĞRETMENLERİNİN PARANORMAL İNANÇLARI	Dr. Öğr. Üyesi OĞUZHAN ÇALI Doç. Dr. YAHYA DOĞAR
		6	YAŞAM MERKEZİNDE SPOR YAPAN BİREYLERİN BEDENİ BEĞENME DÜZEYLERİ	Doç. Dr. YAHYA DOĞAR Doç. Dr. SERKAN DÜZ Dr. Öğr. Üyesi OĞUZHAN ÇALI
		7	DISINTEGRATION IN EDUCATION: A CRITICAL LOOK AT CHANGING OF EDUCATOR AND LEARNER PROFILE	Prof. Dr. H. EYLEM KAYA

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
August 1 - 5, 2024-
Tashkent
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

4 Ağustos / August 4, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 5	Prof. Dr. Abdulvahap BAYDAŞ Assoc. Prof. Dr. Murat BAYAT	1	RELATIONSHIP BETWEEN EXCESSIVE WORKLOAD AND BURNOUT LEVEL IN HEALTH WORKERS	Dr. Öğr. Üyesi EBRAR ILIMAN YALTAGİL
		2	DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ EKONOMİ POLİTİKALARININ BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNE ETKİSİ (1950-1960)	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KAPUSIZOĞLU Yüksek Lisans Öğrencisi, Adem KIRMIZIOĞLU
		3	THE EFFECT OF ADVERTISEMENTS ON SOCIAL NETWORKING SITES ON CONSUMER PURCHASING BEHAVIOR: TEXTILE INDUSTRY EXAMPLE	Prof. Dr. Abdulvahap BAYDAŞ Assoc. Prof. Dr. Murat BAYAT
		4	AN EMPIRICAL STUDY TO DETERMINE THE QUALITY OF SERVICES PROVIDED BY PUBLIC INSTITUTIONS	Prof. Dr. Abdulvahap BAYDAŞ Assoc. Prof. Dr. Murat BAYAT
		5	SOSYAL MEDYADA MARKA BOYKOTLARI VE KRİZ İLETİŞİMİ: STARBUCKS ÖRNEĞİ	Öğr. Gör. Dr. FATMA YİĞİT AÇIKGÖZ
		6	THE IMPACT OF COVID-19 ON STOCK MARKETS: INSIGHTS FROM ARTIFICIAL STOCK MARKET MODELS	Dr. Şükrü C. DEMİRTAŞ Dr. Öğr. Üyesi Demet TOPAL KOÇ
		7	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE SAĞLIĞI GELİŞTİRİCİ VE KORUYUCU DAVRANIŞLARIN YAŞAM TATMİNİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Prof. Dr. Hüdaverdi BİRCAN Doktora Öğrencisi Mesut KARAMAN
		8	DİJİTAL VATANDAŞLIK VE SAĞLIKLI YAŞAM: TEKNOLOJİNİN SAĞLIK ÜZERİNDEKİ DÖNÜŞTÜRÜCÜ ETKİSİ	Prof. Dr. Hüdaverdi BİRCAN Doktora Öğrencisi Mesut KARAMAN
		9		

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

August 1 - 5, 2024-

Tashkent

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

4 Ağustos / August 4, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 6	Öğr. Gör. Dr. Mehmet Şirin ÇETİN	1	KAMU YÖNETİMİNDE DEĞİŞİM EKSENİNDE UMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ	Öğr. Gör. Dr. Mehmet Şirin ÇETİN
		2	SOCIO-POLITICAL ANALYSIS OF “RABBITS AND BOA CONSTRICTORS” BY FAZIL ISKANDER	MA. İkbal KILIÇ
		3	ARMENIA’S ECOCIDE POLICY IN KARABAKH AND EASTERN ZANGAZUR	Ayətəxan ZİYAD
		4	MOSKOVA’DA KAMU YÖNETİMİ VE YEREL ÖZYÖNETİM	Doç. Dr. KEMAL YAMAN Doktora Öğrencisi, ARDAK TOLEUBAY
		5	KURUMSAL İLETİŞİM, KURUM KÜLTÜRÜ VE SOSYAL SORUMLULUK EKSENİNDE KURUMSAL VATANDAŞLIK ROLÜ	Mertcan ERCEĞİZ Doç. Dr. Emel TANYERİ MAZICI

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
August 1 - 5, 2024-
Tashkent
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

4 Ağustos / August 4, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Doç. Dr. ÖZLEM BAŞARIR	1	HISTORICAL BUILDINGS WITH SULTAN'S TUGHRAS IN SAFRANBOLU	Assist. Prof. Dr. Mehmet MUTLU
		2	SÜLEYMANİYE KÜTÜPHANESİ HAMİDİYE KOLEKSİYONUNUNDA BULUNAN 7 ENVANTER NUMARALI MUSHAF-I ŞERİF'İN TEZHİP ÖZELLİKLERİ	Doç. Dr. Pınar TOKTAŞ YL. Öğrencisi Fatıma Humeyra YÜKSEL
		3	OSMANLI HANEDAN KADINLARININ GELİR YÖNETİMİ: HİBETULLAH SULTAN ÖRNEĞİ (1789-1841)	Doç. Dr. ÖZLEM BAŞARIR
		4	HOWARD LUCK GOSSAGE VE SIRA DIŞI REKLAM ANLAYIŞI	Doç. Dr. GÜLDANE ZENGİN
		5	EVALUATION OF HOSPITALITY SERVICES FOR PERSONS WITH DISABILITIES IN HEALTHCARE	Assistant Prof. Dr. Merve Bulut
		6		

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
August 1 - 5, 2024-
Tashkent

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

4 Ağustos / August 4, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 1	Dr. R. Belaidi,	1	EXAMINATION OF COACHING LEADERSHIP TRAIT PREFERENCES AMONG UNIVERSITY AND COLLEGE ATHLETES	Dr. Iduo Keinde,
		2	IMPACT OF STRENGTH ABILITIES ON HANDSTAND QUALITY	Dr. P. Hedbávný Dr. G. Bago, Dr. M. Kalichová
		3	EVALUATION OF TALENT SELECTION METHODS FOR WOMEN'S ARTISTIC GYMNASTICS AND PRACTICAL VALIDATION OF THE TESTING BATTERY	Dr. G. Bago, Dr. P. Hedbávný, Dr. M. Kalichová
		4	BIOMECHANICAL ANALYSIS OF BICROSS START	Miroslava Kalichová, Dr. Sára Hřebíčková,
		5	EXPLORING THE USE OF ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS FOR PREDICTING SPORT INJURIES	Dr. J. McCullagh, Dr. T. Whitfort
		6	COMPARATIVE ANALYSIS OF PHYSICAL FITNESS AMONG STUDENTS PARTICIPATING IN VARIOUS TEAM SPORTS	Dr. R. Belaidi,
		7	INVESTIGATING THE IMPACT OF SPORT-SPECIFIC EXERCISES ON THE VISUAL ABILITIES OF RUGBY PLAYERS	Dr. P.J. Du Toit, Dr. P. Janse Van Vuuren, Dr. S. Le Roux, Dr. E. Henning, Dr. M. Kleynhans,
		8	ANALYSIS OF SPECTATORS' MOTIVATIONS, EXPERIENCES, AND SATISFACTIONS AT THE 2011 TPGA EVER RICH CHAMPIONSHIP – NORTH BAY OPEN	Dr. Li-Wei Liu, Dr. Cheng-Yu Tsai, Dr. Ming-Tsang Wu
		9		

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

August 1 - 5, 2024-
Tashkent

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

4 Ağustos / August 4, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Prof. Dr. Marco lee Hemmerling	1	DENGUE TRANSMISSION MODELING: EXPLORING INTERACTIONS BETWEEN INFANTS, PREGNANT WOMEN, AND ANTIBODIES	R.P. Pongsumpun
		2	COMPARATIVE EVALUATION OF DENGUE PATIENTS: PREGNANT VS. NON-PREGNANT COHORTS	Dr. Chat Peseeko
		3	COMPARATIVE ANALYSIS OF DENGUE PATIENTS: PREGNANT VS. NON-PREGNANT MODELS	Randa Pongsumpun
		4	MODELING DENGUE DISEASE DYNAMICS INCORPORATING VIRUS INCUBATION PERIOD IN MATHEMATICAL FRAMEWORK	Assis. Prof. Dr. Penabe. Pongsumpun
		5	STOCHASTIC RESONANCE IN NONLINEAR SIGNAL DETECTION: AMPLIFYING WEAK SIGNALS WITH NOISE	Youguofo Wang, Lenanmo Wu Yo
		6	EXPLORING COMPUTATIONAL GEOMETRY THROUGH TWO SPATIAL EXPERIMENTS	Prof. Dr. Marco lee Hemmerling
		7	STUDY ON THE VIABILITY OF EMBEDDED REAL-TIME SYSTEMS	Dr. YongXia, JIN

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

August 1 - 5, 2024-

Tashkent

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

4 Ağustos / August 4, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Dr. Maria Gonzalez	1	INVASION OF PECTINATELLA MAGNIFICA IN FRESHWATER ECOSYSTEMS OF THAILAND	Dr. Surin Supasorn,
		2	MODELING PHYTOREMEDIATION RATES OF AQUATIC MACROPHYTES IN AQUACULTURE EFFLUENT	Prof. Chen Wei
		3	MICROWAVE-ASSISTED TECHNIQUES FOR ANALYZING VOLATILE COMPOUNDS IN CARUM CARVI USING GC AND GCXGC-MS	Dr. F. Benkaci-Ali Dr. R. Mékaoui, Dr. G. Scholl, Dr. G. Eppe
		4	IMPACT OF PETROLEUM HYDROCARBONS ON PLANT RHIZOSPHERE AND RHIZOPLANE BACTERIAL BIODIVERSITY	Dr. Togzhan D. Mukasheva Dr. Anel A. Omirbekova, Dr. Raikhan S. Sydykbekova, Dr. Ramza Zh. Berzhanova, Dr. Lyudmila V. Ignatova
		5	EVALUATION OF LANDFILL CONTAMINATION IMPACT ON AQUATIC ECOSYSTEM THROUGH ANALYSIS OF HEAVY METAL BIOACCUMULATION IN FISH	Gintarė Sauliutė, Gintaras Svecevičius
		6	EXAMINATION OF ENERGY EFFICIENCY RESEARCH AND MCA METHODS USING PUBLICATION DATABASES	Dr. Maria Gonzalez
		7	ASSESSMENT OF WATER QUALITY FOR IRRIGATION: CASE STUDY OF JOSEPDAM IRRIGATION SCHEME	:Dr. M. A. Adejumobi Dr. J. O. Ojediran
		8	TITLE: ASSESSMENT OF METHANE EMISSIONS FROM SOLID WASTE IN OMAN USING IPCC DEFAULT METHODOLOGY	Dr. Ahmed Al-Sulaimi
		9	INVASION OF PECTINATELLA MAGNIFICA IN FRESHWATER ECOSYSTEMS OF THAILAND	Dr. Surin Supasorn,

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

August 1 - 5, 2024-
Tashkent

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

4 Ağustos / August 4, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 4	Dr. Lisiana Nurhadi,	1	NiO-CeO ₂ NANOCATALYST FOR EFFICIENT REMOVAL OF PRIORITY ORGANIC POLLUTANTS FROM WASTEWATER VIA CATALYTIC WET AIR OXIDATION AT MILD CONDITIONS	Professor Dr. Anushree
		2	PROBABILISTIC ANALYSIS OF LANDFILL FAILURE MOBILITY	Dr. Ali Jahanfar, Dr. Brajesh Dubey, Dr. Bahram Gharabaghi,
		3	INFLUENCE OF ENVIRONMENTAL FACTORS ON PHOTOREACTIVATION OF MICROORGANISMS IN INDOOR SETTINGS	Shirin Shafaei, James R. Bolton, Mohamed Gamal El Din
		4	ENVIRONMENTAL IMPACTS OF POINT AND NON-POINT SOURCE POLLUTION IN KRISHNAGIRI RESERVOIR: A CASE STUDY IN SOUTH INDIA	Dr. N. K. Ambujam, Dr. V. Sudha
		5	THE INTEGRATION OF URBAN AND ENERGY PLANNING FOR SUSTAINABLE CITIES: A COMPARATIVE STUDY OF JAPAN AND SOUTH KOREA"	Jens-Phillip Petersen
		6	ADVANTAGES OF ELECTRIC BUSES IN URBAN TRANSPORT: INSIGHTS FROM FIELD TESTING IN EIGHT SWEDISH MUNICIPALITIES	Dr. Sven Borén, Dr. Lisiana Nurhadi, Dr. Henrik Ny
		7	INDUSTRIAL WASTEWATER SLUDGE MANAGEMENT IN CHONGQING, CHINA	Victor Emery David Jr.), Yasinta John Md. Sahadat Hossain
		8	EXPLOITING LOW-COST ADSORBENTS FOR HEAVY METAL BIOSORPTION	Dr. Azam Tabatabaee Dr. Fereshteh Dastgoshadeh Dr. Akram Tabatabaee
		9	NiO-CeO ₂ NANOCATALYST FOR EFFICIENT REMOVAL OF PRIORITY ORGANIC POLLUTANTS FROM WASTEWATER VIA CATALYTIC WET AIR OXIDATION AT MILD CONDITIONS	Professor Dr. Anushree

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

August 1 - 5, 2024-
Tashkent

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

4 Ağustos / August 4, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 5	Dr. N. Messaadia	1	ELECTROMAGNETIC PHENOMENA AND ATOM-FIELD INTERACTIONS IN CELLULAR BIOLOGY	Dr. Masroor H. S. Bukhari,
		2	INTRINSIC ELECTROMAGNETIC PHENOMENA AND ATOM-FIELD INTERACTIONS IN BIOLOGICAL CELLS	Dr. Masroor H. S. Bukhari
		3	HAIR MECHANICAL PROPERTIES DEPENDING ON AGE AND ORIGIN	Meriem Benzarti, Mohamed Ben Tkaya, Cyril Paillet Mattei, Hassan Zahouani
		4	IN VITRO STUDY OF ANTIBACTERIAL ACTIVITY OF CYMBOPOGON CITRATUS	Dr. C.K. Hindumathy
		5	THE FIRST PREVALENCE REPORT OF DIRECT IDENTIFICATION AND DIFFERENTIATION OF B. ABORTUS AND B. MELITENSIS USING REAL TIME PCR IN HOUSE MOUSE OF IRAN	Dr. Ali Doosti, Faculty of Veterinary Medicine, Dr. Saeed Moshkelani,
		6	GENETIC ANALYSIS OF TICK SPECIES IN SAUDI ARABIA	Kholoud A. Al-Shammery, Badr El-Sabah A. Fetoh, Ahmed M. Alshammari
		7	IMPACT OF CARBON SOURCES ON TABTOXIN PRODUCTION: A STUDY ON PSEUDOMONAS SYRINGAE PV. TABACI, A B-LACTAM PHYTOTOXIN	Dr. N. Messaadia
		8	OPTIMIZATION OF GROWTH CONDITIONS FOR ACIDIC PROTEASE PRODUCTION FROM RHIZOPUS OLIGOSPORUS THROUGH SOLID STATE FERMENTATION OF SUNFLOWER MEAL	Dr. Abdul Rauf Muhammad Irfan, Muhammad Nadeem, Ishtiaq Ahmed, Hafiz Muhammad Nasir Iqbal
		9	PREVALENCE OF EPSTEIN-BARR VIRUS LATENT MEMBRANE PROTEIN-1 IN JORDANIAN PATIENTS WITH HODGKIN'S LYMPHOMA AND NON-HODGKIN'S LYMPHOMA	Dr. Fawzi Irshaid, Dr. Adnan Jaran, Dr. Fatiha Dilmi, Dr. Khaled Tarawneh, Dr. Raji Hadeth

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

August 1 - 5, 2024-
Tashkent

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

4 Ağustos / August 4, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 6	Christoph Speer,	1	ENHANCED APPROACH FOR COMPUTING LINEAR AND NONLINEAR RESPONSES OF SDOF SYSTEMS UNDER ARBITRARY BASE EXCITATIONS	Hossein Kabir, Dr. Mojtaba Sadeghi
		2	IMPACT OF LOCAL FACTORS ON VIABLE FUNGAL CONCENTRATIONS AND FLORA IN SCHOOL BUILDINGS	H. Salonen, E. Castagnoli, C. Vornanen-Winqvist, R. Mikkola, C. Duchaine, L. Morawska, J. Kurmitski
		3	ADHESION PERFORMANCE ACCORDING TO LATERAL REINFORCEMENT METHOD OF TEXTILE	Jungbhin You, Taekyun Kim, Jongho Park, Sungnam Hong, Sun-Kyu Park
		4	CYCLIC BEHAVIOR OF WIDE BEAM-COLUMN JOINTS WITH SHEAR STRENGTH RATIOS OF 1.0 AND 1.7	Roy Y. C. Huang, J. S. Kuang, Hamdolah Behnam,
		5	EFFECTS OF PIER MODIFICATION STRATEGIES ON SCOUR MITIGATION AROUND BRIDGE PIERS	Rashid Farooq, Abdul Razzaq Ghuman, Hashim Nisar Hashmi
		6	SEISMIC PERFORMANCE OF RC KNEE JOINTS UNDER CYCLIC LOADING	S. Mogili, J. S. Kuang, N. Zhang
		7	INNOVATIVE ROTOR DESIGNS FOR THE COUNTER FLOW HEAT RECOVERY FAN	Christoph Speer,
		8	EXPERIMENTAL INVESTIGATION OF GEOTEXTILE IMPACT ON ENHANCING SOIL BEARING CAPACITY IN AGGREGATE SURFACED ROADS	Mahdi Taghipour Masoumi, Ali Abdi Kordani, Mahmoud Nazirizad,
		9	FLOOD ADAPTATION STRATEGIES IN LOW-INCOME SETTLEMENTS IN CHIANG MAI, THAILAND	Nachawit Tikul,

AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AVRASYA 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES

August 1 - 5, 2024-
Tashkent

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

4 Ağustos / August 4, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
HALL / SALON 7	Dr. Jane Doe	1	Analysis of Soil-Structure Interaction Effects on Dynamic Parameters of Steel Structures: A Case Study from Taiwan	Vahidreza Mahmoudabadi, Omid Bahar, Mohammad Kazem Jafari
		2	ANALYTICAL APPROACH TO MANNING'S EQUATION FOR RECTANGULAR CHANNELS	Dr. Jane Doe
		3	INTEGRATING SUSTAINABILITY DIMENSIONS INTO URBAN INFORMATION MODELLING	Ali M. Al-Shaery,
		4	UTILIZATION OF BOTTOM ASH IN GEOTECHNICAL APPLICATIONS FOR ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY: A CASE STUDY FROM INDIA	A. B. Rahman, Asim Malik
		5	IMPACT OF LOCAL SOIL CONDITIONS ON OPTIMUM LOAD FACTORS FOR SEISMIC BUILDING DESIGN	Dr. Miguel A. Orellana, Dr. Sonia E. Ruiz, Dr. Juan Bojórquez
		6	SEISMIC VULNERABILITY ASSESSMENT OF WEIR STRUCTURES CONSIDERING CONCRETE MATERIAL AGING	Prof. HoYoung Son, Dr. DongHoon Shin, Dr. WooYoung Jung
		7	OPTIMAL DESIGN PARAMETERS FOR BUILDINGS WITH BUCKLING-RESTRAINED BRACES	Dr. Ángel de J. López-Pérez, Dr. Sonia E. Ruiz, Dr. Vanessa A. Segovia
		8	INVESTIGATION OF COMPOSITE CANTILEVER BEAM BEHAVIOR WITH EXTERNAL PRESTRESSING: A NONLINEAR FINITE ELEMENT ANALYSIS	Dr. Rahim I. Liban Dr. Nalan Tayşi
		9	NUMERICAL ANALYSIS OF AFFORDABLE RUBBER ISOLATION SYSTEMS FOR MASONRY DWELLINGS IN SEISMICALLY ACTIVE REGIONS	Dr. Ahmad B. Habieb Dr. Gabriele Milani Dr. Tavio Tavio Dr. Federico Milani

Contents

LİSE DÜZEYİNDEKİ ÖĞRENCİLERİN BENLİK SAYGISI DEĞERLERİNİN FARKLI DEĞİŞKENLER İLE İNCELENMESİ: İSTANBUL- FLORYA İLÇESİ ÖRNEĞİ	1
OKUL ÖNCESİ EĞİTİM GÖREN ÇOCUKLARDA DÜZTABANLIK PREVALANSI	15
MÜASİR MƏKTƏB NECƏ OLMALIDIR?	23
DELEUZE'ÜN EĞİTİM GÖRÜŞLERİ.....	29
KONKORDATO MÜHLETİNİN KALDIRILMASININ SONUÇLARI.....	37
YOUTUBE VİDEOLARININ EĞİTİMİ DESTEKLEYİCİ ROLÜ.....	55
ÖRGÜT KÜLTÜRÜ VE ÖRGÜTSEL SEMBOLİZM.....	72
AHLAK GELİŞİMİ: JEAN PIAGET, LAWRENCE KOHLBERG, ELİOTT TURİEL	81
PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK: SOSYAL DESTEK VE BAŞ ETME STRATEJİLERİ	86
TÜRKİYE'DE MARKALAŞMA: İLLER BAZINDA MARKA BAŞVURULARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME ...	91
ENDÜSTRİ 6.0'DAN PAZARLAMA 6.0'A BAKIŞ	104
MOLLA PƏNAH VAQİFİN YARADICILIĞINDA QADIN GÖZƏLLİYİNİN TƏRƏNNÜMÜ	113
İKİ DİLLİ ÖĞRENCİLERİN TÜRKÇE YAZMA TUTUMLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME	117
İKİ DİLLİ ÖĞRENCİLERİN TÜRKÇE YAZMA STRATEJİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME.....	122
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE FELSEFE GRUBU ÖĞRETMENLİĞİ YETİŞTİRME POLİTİKALARI	126
SOSYOLOJİ ÖĞRETİMİNDE ZİYA GÖKALP'İN ÖNEMİ	137
TÜBİTAK BİLİM TOPLUM VE ÖĞRENCİ ARAŞTIRMA PROJELERİNDE SÜRECE İLİŞKİN ÖĞRETMEN ve ÖĞRENCİ DEĞERLENDİRMELERİ*	143
BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ÖĞRETMENLERİNİN PARANORMAL İNANÇLARI	171
YAŞAM MERKEZİNDE SPOR YAPAN BİREYLERİN BEDENİ BEĞENME DÜZEYLERİ	179
SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA AŞIRI İŞ YÜKÜ İLE TÜKENMİŞLİK DÜZEYİ İLİŞKİSİ.....	188
DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ EKONOMİ POLİTİKALARININ BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNE ETKİSİ (1950-1960).....	196
SOSYAL AĞ SİTELERİNDEKİ REKLAMLARIN TÜKETİCİ SATIN ALMA DAVRANIŞLARINA ETKİSİ: TEKSTİL SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ	213
KAMU KURUMLARININ VERDİĞİ HİZMET KALİTESİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK AMPİRİK BİR ÇALIŞMA	226
DİJİTAL VATANDAŞLIK VE SAĞLIKLI YAŞAM: TEKNOLOJİNİN SAĞLIK ÜZERİNDEKİ DÖNÜŞTÜRÜCÜ ETKİSİ	237
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE SAĞLIĞI GELİŞTİRİCİ VE KORUYUCU DAVRANIŞLARIN YAŞAM TATMİNİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	245
QARABAĞDA və ŞƏRQİ ZƏNGƏZURDA ERMƏNİSTANIN EKOSİD SİYASƏTİ	252
MOSKOVA'DA KAMU YÖNETİMİ VE YEREL ÖZYÖNETİM	270

SAFRANBOLU TARİHİ YAPILARINDA BULUNAN PADİŞAH TUĞRALARI	286
OSMANLI HANEDAN KADINLARININ GELİR YÖNETİMİ: HİBETULLAH SULTAN ÖRNEĞİ (1789-1841)....	299
SÜLEYMANİYE KÜTÜPHANESİ HAMİDİYE KOLEKSİYONUNDA BULUNAN 7 ENVANTER NUMARALI MUSHAF-I ŞERİF'İN TEZHİP ÖZELLİKLERİ	319
EVALUATION OF HOSPITALITY SERVICES FOR PERSONS WITH DISABILITIES IN HEALTHCARE.....	330
AVRASYA'DA GERÇEKÇİ OLMAYAN BİR TÜRK BAHARI MI? TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI.....	344

LİSE DÜZEYİNDEKİ ÖĞRENCİLERİN BENLİK SAYGISI DEĞERLERİNİN FARKLI DEĞİŞKENLER İLE İNCELENMESİ: İSTANBUL - FLORYA İLÇESİ ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Hakan BÜYÜKÇELEBİ¹

¹İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
hakan.buyukcelebi@inonu.edu.tr – ORCID: 0000-0002-5504-6917

Prof. Dr. Mahmut AÇAK²

²Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
m.acak@hotmail.com – ORCID: 0000-0002-2843-4834

ÖZET

Benlik, "Ben kimim?" sorusunun yanıtladığı fiziksel, zihinsel, karakteristik, etik değerleri, toplumsal faydayı ve psikolojik olarak gelişimin sağlandığı olumlu algılarla kişinin kendine bakışı olarak açıklanabilir. Benlik saygısının oluşması ve gelişmesi süreçlerine odaklanan birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmanın amacı, lise öğrencilerinin algılanan benlik saygısı düzeylerinin ele alınan bağımsız değişkenlere göre nasıl şekillendiğini incelemektir. Çalışmaya, İstanbul Florya ilçesinde lise öğrenimine devam eden 279 erkek, 231 kız toplam 510 lise öğrencisi dahil edilmiştir. Veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formu ve İki Boyutlu Benlik Saygısı Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin normallik sınamasında Kolmogorov Simirnov ve Levene testleri uygulanmıştır. Verilerin analizinde ise, ikili karşılaştırmalarda bağımsız örneklem t testi, ikiden fazla çoklu karşılaştırmalarda ise tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, cinsiyetler arasında benlik saygısı açısından istatistiksel fark olmadığı tespit edilmiştir. Benlik saygısı değerlerinin öz yeterlilik puan ortalamalarında fitness veya sağlık alanında eğitim alanların ve düzenli spor yapanların lehine anlamlı sonuç bulunurken, kendini sevme alt boyutunda herhangi anlamlı bir sonuç bulunamamıştır. Spor yılı beş yıl ve daha üzeri olan lise öğrencilerinin düzenli spor yapmayan ve bir yıldan az yapan öğrencilere göre benlik saygısı puan ortalamaları daha yüksek bulunmuştur. Ebeveynlerinin eğitim seviyesi yüksek olanların benlik saygısının daha fazla olduğu tespit edilirken, ebeveynleri okuryazar olmayan ve ilkokul mezunu olanlar da bu oran düşük bulunmuştur. Ailenin gelir düzeyi benlik saygısını etkilemezken, otoriter, aşırı ilgili ve koruyucu aile tiplerinde benlik saygısının olumsuz etkilendiği tespit edilmiştir. Sonuç olarak,

ailenin eğitim düzeyi, genç bireylere yaklaşım şekli, gençlerin spor alanında aldıkları eğitimler ve spor yapma alışkanlıklarının benlik saygıları üzerinde etkisi olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Benlik, Benlik Saygısı, Lise, Öğrenci.

1. GİRİŞ

Benlik kavramı, kişinin kendisine has tutum, duygu, algı, değer ve davranışlardan oluşan kendine bakışı olarak bahsedilmektedir (Gander-Gardiner, 2007). "Ben kimim?" sorusunu yanıtlayan birey fiziksel, kişilik ve karakteri, etik değerleri ve ahlaki, toplumsal yararı, ayrıca psikolojik olarak geliştirdiği uyumlu kişiliği hakkında yetenek ve bütünleşik güven duygusuyla olumlu algılar geliştirdiği söylenebilir. Değerli ve mutlu hissetmek, yetenek, beceri ve bilgiyi ortaya koymak, kabul edilmek, başarılı olmak, beğenilmek, sevilme ve saygı duyulmak benlik saygısının ortaya çıkmasında ve gelişmesinde önemli rol oynamaktadır (Yavuzer, 2002).

Ergenlik gelişimi, fiziksel görünümün yanı sıra davranış gelişimini etkileyen hormon seviyelerinde kapsamlı değişiklikler ve sosyal-duygusal duyarlılıkları tetiklediği düşünülmektedir (Blakemore vd., 2010). Ergenlik ile erken yetişkinlik döneminde bireyin gelişim süreci ve iç dinamikleri benliğin gelişimini etkileyen faktörlerdir. Bireyin iç diyaloglarından, diğer insanlarla kurduğu iletişim vb. durumlardan etkilenir. Sportif etkinlikler bireyin sosyalleşmesi açısından çok önemlidir. Ebeveynlerin bireye karşı olan tutum ve davranışları, uygun davranma biçimleri, akranlar, okul deneyimleri gibi birçok farklı durum da benlik kavramının oluşmasında etkilidir. Başarısızlıklar, etrafında insanlar tarafından yapılan yorum ve eleştiriler, kişinin benlik saygısını etkilemez. Ancak benlik algımız; bedensel ve zihinsel sağlığı, ilişkileri, akademik başarıları ve meslek seçimlerimizi etkilemektedir. Olumlu bir aile ve olumlu bir sosyal ortamda birey kapsayıcı benlik özelliklerini sürdürür. Yoksa sağlıklı bir benlik oluşur ve bazı sorunları beraberinde getirir (Gander&Gardiner, 2007).

Araştırmacılar, benlik saygısının oluşma süreciyle ilgili çalışmalara yapmış ve bu konuda bazı fikirler ileri sürmüşlerdir. Coopersmith (1967), benlik saygısının; yetkinlik, önem, yetenek ve erdem gibi durumlarla ortaya çıktığını belirtmiştir. Benlik saygısı, insanlar arasındaki ilişkilerde önemli bir rol oynar. Bir arkadaş seçerken kişi arkadaşını hem kendisi gibi görmek hem de kendi özelliklerini veya davranışlarını seçmiş bir arkadaşında görmek ister.

Bazı bireylerin yüksek benlik saygısı geliştirmelerinin önünde engeller vardır. Bu engellerden bazıları: fiziksel sakatlık, kronik bir rahatsızlık, dikkat ve odaklanma problemleri, özel öğrenme güçlükleri, okul veya arkadaş çevresinde geri planda kalmak, sosyo-ekonomik sorunlar vb. Bunların yanında kayıtsız tutumlar sergileyen ebeveynlere sahip olmak, kardeşler arasındaki yoğun rekabet gibi durumlar da özgüvenin azalmasına neden olan etmenler arasında gösterilebilir. Pole ve Hale (1988) tarafından yapılan araştırmalarında benlik saygısı yüksek bireylerde benlik kavramı bireyin sağlıklı olması

olarak tanımlanmıştır. Benlik saygısının yüksek olması bireyin kendine hayranlık duyduğunu değil, kendini değerli hissettiğini gösterir.

Spora katılım ve bu bağlamda başkalarıyla etkileşim, çocukların ve ergenlerin özellikle fiziksel ve sosyal alanlarla ilgili benlik kavramlarını geliştirmelerine olanak tanır (Balaguer vd., 2012). Sistematik bir inceleme, fiziksel aktivitenin algılanan (atletik) yeterlilik ile güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu bulmuştur (Babic vd., 2014). Bir meta-analiz, fiziksel aktivitenin beden imajını olumlu yönde etkilediği önermesini destekledi ve bu etki ergenlerde öğrencilere, yetişkinlere ve yaşlı yetişkinlere kıyasla daha büyüktür (Hausenblas ve Fallon. 2006). Ülkemizde yapılan birçok çalışmada spora katılımın benlik saygısı üzerinde olumlu etkisi olduğunu tespit edilmiştir (Böke, 2018; Celasin ve Sevinç, 2022; Arpacı, 2022; Özgeylanı, 1993; Aşçı, 1993; Korkmaz ve Uslu, 2020; Toprak, 2019).

Tözün, (2010) benliğin gelişmesinde en önemli dönem ergenlik çağı olduğunu ifade eder. Özellikle ergenlik döneminde beden imajı benlik saygısını etkileyen önemli bir etmendir. Beden ağırlığından ve boydan sapma gösterenlerin benlik saygılarının düşük olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Can,1990; Booth, 1990; Fowler, 1989). Bu çalışmanın amacı ise, lise öğrencilerinin algılanan benlik saygısı düzeylerinin ele alınan bağımsız değişkenlere göre nasıl şekillendiğini incelemektir.

2. METOT

2.1. Araştırmanın Yeri ve Zamanı

Araştırma, İstanbul Florya ilçesinde okuyan lise öğrencilerine uygulanmıştır. Veri toplama aracı olarak 10-27 Şubat 2024 tarihleri arasında çevrimiçi platformda Google form anketleri öğrencilere uygulanmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın örneklemi İstanbul Florya ilçesinde okuyan 279 erkek, 231 kız toplam 510 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmaya, gönüllü olan 9. Sınıfta okuyan 173 öğrenci, 10 sınıftaki 90 öğrenci, 11 sınıftaki 110 öğrenci ve 12 sınıftaki 137 öğrenci dahil edilmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Katılımcıların yaşı, cinsiyeti, herhangi bir kronik rahatsızlığı olup/olmadığı, fitness ya da sağlıklı alakalı herhangi bir eğitim alıp/almadığı, düzenli spor yapıp/yapmadığı, düzenli spor yapma yılı ve aile geliri hakkında bilgi toplanmıştır.

2.3.2 İki Boyutlu Benlik Saygısı Ölçeği

Ölçek Tafarodi ve Swan (2001) tarafından geliştirilmiş olup 16 maddeli ve 5'li likert türü bir araçtır. Doğan (2011) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçek onaltı maddeden oluşmaktadır. Bu ölçek, 5'li Likert türünde olup, (1- Tamamen katılmıyorum 5- Tamamen katılıyorum) katılımcıların bakış açılarını belirlemek için kullanılmıştır. Bu ölçeğin kendini sevme ile özyeterlik alt boyutları bulunmaktadır.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırma grubundan elde edilen veriler SPSS paket program aracılığı ile analiz edilmiştir. Veriler analiz edilmeden önce normallik sınaması Kolmogorov Simirnov ve Levene testleri ile yapılmıştır. Buna bağlı olarak normal dağılan verilerin bağımsız değişkenlere bağlı olarak ikili karşılaştırmaları independent samples t test, ikiden fazla çoklu karşılaştırmaları ise tek yönlü varyans analizi ile

gerçekleştirilmiştir. Analizlerde farkın kaynağını bulmak için post-hoc testlerinden Scheffe testi kullanılmıştır. Verilerden bağımsız değişkenlere bağlı olarak normal dağılım göstermeyen veriler için non-parametrik testlerden çoklu karşılaştırmalar için Kruskal Wallis H testinden yararlanılmıştır. Farkın kaynağını bulmak için Mann Whitney U testi kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık derecesi $p < 0.05$ olarak ele alınmıştır.

3. BULGULAR

Çizelge 1. Araştırma grubunun demografik bilgileri

Yaşınız?		n	%
	14 ve altı	57	11,2
	15	171	33,5
	16	106	20,8
	17	137	26,9
	18	39	7,6
	Toplam	510	100,0
Cinsiyetiniz?		n	%
	Erkek	279	54,7
	Kız	231	45,3
	Toplam	510	100,0
Sınıfınız?		n	%
	9.sınıf	173	33,9
	10.sınıf	90	17,6
	11.sınıf	110	21,6
	12.sınıf	137	26,9
	Toplam	510	100,0
Herhangi bir kronik rahatsızlığınız var mı?		n	%
	Evet	38	7,5
	Hayır	472	92,5
	Toplam	510	100,0
Fitness ya da sağlıkla alakalı herhangi bir eğitim aldınız mı?		n	%
	Evet	197	38,6
	Hayır	313	61,4
	Toplam	510	100,0
Düzenli spor yapıyor musunuz?		n	%
	Evet	251	49,2
	Hayır	259	50,8
	Toplam	510	100,0
Düzenli spor yapıyor iseniz kaç yıldır düzenli spor yapıyorsunuz?		n	%
	Düzenli spor yapmıyorum	251	49,2
	1 yıldan az	65	12,7
	1-2 yıl	71	13,9
	3-4 yıl	56	11,0
	5 yıl ve üzeri	67	13,1
	Toplam	510	100,0
Annenizin eğitim durumu nedir?		n	%

Okuryazar değil	6	1,2
İlkokul	63	12,4
Ortaokul	57	11,2
Lise	161	31,6
Üniversite	223	43,7
Toplam	510	100,0
Babanızın eğitim durumu nedir?	n	%
Okuryazar değil	5	1,0
İlkokul	45	8,8
Ortaokul	59	11,6
Lise	157	30,8
Üniversite	244	47,8
Toplam	510	100,0
Aile geliriniz?		
20000 TL ve altı	47	9,2
20001-40000 TL	167	32,7
40001-60000 TL	154	30,2
60001 TL ve üstü	142	27,8
Toplam	510	100,0
Ailenizin genel yapısı aşağıdakilerden hangisine uyuyor?	n	%
Otoriter	65	12,7
Demokratik	125	24,5
Aşırı ilgili	79	15,5
Koruyucu	128	25,1
Diğer	113	22,2
Toplam	510	100,0

Çizelge 2. Araştırma grubunun cinsiyet değişkenine göre analiz sonuçları

Cinsiyetiniz?		N	Mean	SD	t	p
Kendini Sevme	Erkek	279	28,6918	6,47171	,207	,836
	Kız	231	28,5671	7,13251		
Öz yeterlik	Erkek	279	27,1362	5,45116	1,324	,186
	Kız	231	26,4675	5,93717		

*p<0.05

Çizelge 2'ye göre araştırma grubunun cinsiyet değişkenine göre benlik saygısı alt boyutlarında farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir (p>0.05).

Çizelge 3. Araştırma grubunun herhangi bir kronik rahatsızlığı olma durumu ddeğişkenine göre analiz sonuçları

Herhangi bir kronik rahatsızlığınız var mı?		N	Mean	SD	t	p
Kendini Sevme	Evet	38	26,2105	6,56427	-2,304	,022*
	Hayır	472	28,8305	6,75794		
Özyeterlik	Evet	38	24,6053	4,40847	-2,527	,012*
	Hayır	472	27,0127	5,73697		

*p<0.05

Çizelge 3'e göre araştırma grubunun herhangi bir kronik rahatsızlığınız var mı değişkenine bağlı olarak benlik saygısının bütün alt boyutlarında farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir (p<0.05).

Çizelge 4. Araştırma grubunun fitness ya da sağlıkla alakalı herhangi bir eğitim alma değişkenine göre analiz sonuçları

Fitness ya da sağlıkla alakalı herhangi bir eğitim aldınız mı?		N	Mean	SD	t	p
Kendini Sevme	Evet	197	29,0761	6,53556	1,167	,244
	Hayır	313	28,3578	6,91337		
Öz yeterlik	Evet	197	27,5431	5,20933	2,248	,025*
	Hayır	313	26,3866	5,92264		

*p<0.05

Çizelge 4'e göre araştırma grubunun fitness ya da sağlıkla alakalı herhangi bir eğitim aldınız mı değişkenine bağlı olarak benlik saygısının ise öz yeterlik alt boyutunda farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir (p<0.05).

Çizelge 5. Araştırma grubunun düzenli spor yapma değişkenine göre analiz sonuçları

Düzenli spor yapıyor musunuz?		N	Mean	SD	t	p
Kendini Sevme	Evet	251	28,7570	6,52815	,399	,690
	Hayır	259	28,5174	7,01180		
Öz yeterlik	Evet	251	27,4024	5,51157	2,236	,026*
	Hayır	259	26,2819	5,79709		

*p<0.05

Çizelge 5'e göre araştırma grubunun düzenli spor yapıyor musunuz değişkenine bağlı olarak benlik saygısının ise öz yeterlik alt boyutunda farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir (p<0.05).

Çizelge 6. Araştırma grubunun düzenli spor yapma yılı eğişkenine göre analiz sonuçları

Düzenli spor yapıyor iseniz kaç yıldır düzenli spor yapıyorsunuz?		N	Mean	SD	F	p	Fark Scheffe
Kendini Sevme	a-Düzenli spor yapmıyorum	251	28,4741	7,05878	,955	,432	
	b-1 yıldan az	65	27,6615	7,55868			
	c-1-2 yıl	71	28,7887	6,32662			
	d-3-4 yıl	56	28,8036	5,93424			
	e-5 yıl ve üzeri	67	29,8806	5,92765			
Özyeterlik	a-Düzenli spor yapmıyorum	251	26,1633	5,79941	3,687	,006*	a<e b<e
	b-1 yıldan az	65	26,3231	5,52581			
	c-1-2 yıl	71	27,3380	5,70449			
	d-3-4 yıl	56	27,2143	5,05862			
	e-5 yıl ve üzeri	67	28,9851	5,38092			

*p<0.05

Çizelge 6'ya göre araştırma grubunun düzenli spor yapıyor iseniz kaç yıldır düzenli spor yapıyorsunuz değişkenine bağlı olarak benlik saygısının ise öz yeterlik alt boyutunda farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir (p<0.05).

Çizelge 7. Araştırma grubunun annenizin eğitim durumu değişkenine göre analiz sonuçları

Annenizin eğitim durumu nedir?		N	Mean Rank	X ²	p	U test
Kendini Sevme	a-okuryazar değil	6	132,92	7,149	,128	
	b-ilkokul	63	229,15			
	c-ortaokul	57	266,16			
	d-lise	161	255,47			
	e-üniversite	223	263,54			
Özyeterlik	a-okuryazar değil	6	190,67	7,084	,132	
	b-ilkokul	63	217,07			
	c-ortaokul	57	245,91			
	d-lise	161	263,22			
	e-üniversite	223	264,98			

*p<0.05

Çizelge 7'ye göre araştırma grubunun annenizin eğitim durumu nedir değişkenine bağlı olarak benlik saygısının ise bütün alt boyutlarında farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir (p>0.05).

Çizelge 8. Araştırma grubunun babanızın eğitim durumu değişkenine göre analiz sonuçları

Babanızın eğitim durumu nedir?		N	Mean Rank	X ²	p	U test
Kendini Sevme	okuryazar değil	5	132,60	11,144	,025*	a-b<c,d,e
	ilkokul	45	209,78			
	ortaokul	59	239,97			
	lise	157	254,54			
	üniversite	244	270,82			
Özyeterlik	okuryazar değil	5	145,90	11,853	,018*	a-b<c,d,e
	ilkokul	45	204,41			
	ortaokul	59	231,65			
	lise	157	265,84			
	üniversite	244	266,28			

*p<0.05

Çizelge 8'e göre araştırma grubunun babanızın eğitim durumu nedir değişkenine bağlı olarak benlik saygısının ise bütün alt boyutlarında farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir (p<0.05).

Çizelge 9. Araştırma grubunun aile geliriniz değişkenine göre analiz sonuçları

Aile geliriniz?		N	Mean	SD	F	p	Fark Scheffe
Kendini Sevme	a-20000 TL ve altı	47	26,9362	7,88064	2,545	,055	
	b-20001-40000 TL	167	28,6527	6,76626			
	c-40001-60000 TL	154	28,1234	6,35068			
	d-60001 TL ve üstü	142	29,7324	6,72237			
Öz yeterlik	a-20000 TL ve altı	47	25,4894	5,95955	2,449	,063	
	b-20001-40000 TL	167	26,7964	5,87166			
	c-40001-60000 TL	154	26,4221	5,18391			
	d-60001 TL ve üstü	142	27,7676	5,78659			

*p<0.05

Çizelge 9'e göre araştırma grubunun aile geliriniz değişkenine bağlı olarak benlik saygısının ise toplam alt boyutunda farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir (p<0.05).

Çizelge 10. Araştırma grubunun ailenizin genel yapısı değişkenine göre analiz sonuçları

Ailenizin genel yapısı		N	Mean	SD	F	p	Fark Scheffe
Kendini Sevme	a-Otoriter	65	26,3538	6,23857	9,347	,000*	b>a,d,e
	b-Demokratik	125	31,3680	5,61469			
	c-Aşırı ilgili	79	29,3291	7,23014			
	d-Koruyucu	128	28,0078	6,62315			
	e-Diğer	113	27,1504	7,12669			
Özyeterlik	a-Otoriter	65	25,2154	6,29854	5,761	,000*	b>a,d,e
	b-Demokratik	125	28,5200	5,38606			
	c-Aşırı ilgili	79	27,5823	4,65917			
	d-Koruyucu	128	25,7969	5,51070			
	e-Diğer	113	26,5487	5,99254			

*p<0.05

Çizelge 10'a göre araştırma grubunun Ailenizin genel yapısı değişkenine bağlı olarak benlik saygısının ise bütün alt boyutlarında farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir (p<0.05).

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma ile lise öğrencilerinin algılanan benlik saygısı düzeylerinin ele alınan bağımsız değişkenlere göre nasıl şekillendiği incelenmeye çalışılmıştır. Katılımcıların %54.7'si erkek, % 45.3'ü kız öğrencilerden oluşmakta olup 510 öğrenci ile sınırlıdır. Çalışma bulguları ile ilgili literatür tartışması aşağıda sunulmuştur. Katılımcıların %7.5'i kronik rahatsızlığı varken % 92.5'inin bir kronik rahatsızlığı yoktur. Fitness ya da sağlıkla alakalı herhangi bir eğitim alma durumu oranında % 38.6'sı aldığını ifade ederken %61.4'ü eğitim almadığını beyan etmişlerdir. Düzenli spor yapma durumu verilerine göre %49.2's yaparken %50.8'i yapmayan bireylerdir. Yapılan istatistiksel analizlerde benlik saygı değerlerinde; yaş, cinsiyet, sınıf, annenizin eğitim durumu, annenin çalışma durumu, babanın çalışma durumu ve aile geliri değerlerinde anlamlı bir sonuç bulunmamıştır.

Lise öğrencilerinin benlik saygısı puan ortalamalarında cinsiyetten alınan puanlar arasında istatistiksel olarak fark bulunamamıştır. Çalışmada elde edilen bu bulgu literatürde ki benzer araştırmalarla paralellik göstermektedir (Rosenberg, 1986; O'malley ve Bachman, 1979; Altunbaş, 2006; Uyanık Balat, Akman, 2004; Yenidünya, 2005; Çankaya, 2007; Yiğit, 2010; Akyol, 2003; Tufan, 1988; Şahin, 2023, Atan ve ark 2018, Güler, 2020, Atasoy, 2020). Bu sonuçtan farklı olan sonuçlarda mevcuttur. Kızları yüksek bulan çalışmalar olduğu gibi (Saygılı, Kesecioğlu, Kırıktaş, 2015; Dinçer 2021; Orth vd., 2018; Hawi ve Samaha, 2017; Bajonic vd., 2019) kızları düşük bulan (Odacı, 1994) çalışmalarda mevcuttur. Bu durumun sebebi, kızlar ve erkekler arasındaki toplumsal rol ve statülerin birbirine yaklaşması etkin olduğu düşünülebilir.

Fitness ya da sağlıkla alakalı herhangi bir eğitim alma değişkeninde yapılan analiz sonucunda algılanan benlik saygısı değerlerinin öz yeterlilik puan ortalamalarında eğitim alanların lehine anlamlı sonuç bulunurken kendini sevme alt boyutunda anlamlı sonuç bulunamamıştır.

Düzenli spor yapma değişkenine bağlı olarak yapılan analiz sonucunda algılanan benlik saygısı değerlerinin öz yeterlilik puan ortalamalarında düzenli spor yapanlar lehine anlamlı sonuç bulunurken kendini sevme alt boyutunda anlamlı sonuç bulunamamıştır. İlgili literatür çalışmalarında bu sonucu destekleyen çalışmalar (Baştuğ, vd. 2011; Bowker, 2006; Gacar ve Yanlıç, 2012; Bingöl ve Alpkaya, 2016; Romero vd., 2022; Jankauskiene & Baceviciene, 2021; Chang ve Suttikun, 2017; Aşçı vd., 1993) ve değişmeyen (Korkmaz, 2020) sonuçlara bakıldığında düzenli spor yapmanın benlik saygısı gelişimine katkıda bulunduğunu ifade edebiliriz.

Düzenli spor yapma yılı değişkeninde ise, benlik saygısı alt boyutu olan öz yeterlilik puanlarında spor yılı beş yıl ve daha üzeri olan lise öğrencilerinin düzenli spor yapmayan ve bir yıldan az yapan öğrencilere göre puan ortalamaları yüksek bulunmuştur. İlgili literatürde bu durumu destekleyen çalışmalar mevcuttur (Ryan 2008; Demir ve Duman, 2019).

Annenin eğitim durumu değişkeni analizlerinde algılanan benlik saygısı değerinde ise kendini sevme ve öz yeterlilik alt boyutlarında okuyazar olmayan ve ilkokul mezunu olanlarında düşük oran bulunmuştur. Eğitim seviyesi yüksek olan anneleri olanların benlik saygısının yüksek bulunmuştur. Literatür bilgileri bu bulguyu doğrulayan çalışmalar mevcuttur (Yiğit, 2010; Ünüvar, 2003; Yılmaz, 2021). Fark bulamayan çalışmalar vardır (Yen vd., 2010).

Babanın eğitim durumu değişkeni analizlerinde benlik saygısı değerinde ise kendini sevme ve öz yeterlilik alt boyutlarında okuyazar olmayan ve ilkokul mezunu olanlarında düşük oran bulunmuştur. Eğitim seviyesi yüksek olan babaları olanların benlik saygısının yüksek bulunmuştur.

Araştırma grubunun aile geliri değişkenine göre analiz sonuçlarına göre benlik sayısının her iki alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı ancak sayısal olarak gelir seviyesi yüksek olanların lehine fark görölmektedir. Literatür bilgileri bu sonucu destekler nitelikte çalışmalar vardır (Uyanık Balat ve Akman, 2004; Veselskal vd, 2009; Keskin ve Sezgin, 2009, Abbasoğlu ve Öncü, 2013; Belli vd, 2019). Bu değerlerin aksini gösteren çalışmalar mevcuttur. Aile geliri etkili olan çalışmalar mevcuttur (Aşçı vd., 1993; İkizler, 2002; Özkan, 1994).

Ailenin genel yapısı değişkenine bağlı olarak benlik saygısının bütün alt boyutlarında farkın istatistiksel olarak demokratik aile yapısı lehine anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Otoriter, aşırı ilgili, koruyucu ve diğer aile tiplerinin çocuğun benlik saygısını olumsuz etkilediği tespit edilmiştir. İlgili literatür incelemelerde bu sonucu destekler sonuçlar bulunmuştur (Coopersmith, 1967; Rosenberg, 1986; Çuhadaroğlu, 1986).

Sonuç olarak; genç bireylerin yaşamlarında dönüm noktası olan lisede okuma döneminin ergenlik dönemine denk geldiği düşünöldüğünde bu döneme denk gelen davranış ve ailevi kazanımların sağlıklı gençlerin yetişmesine katkı sağladığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Abbasoğlu, E., & Öncü, E. (2013). Beden eğitimi öğretmeni adaylarının benlik saygıları ve öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 407-425.
- Akyol, K., (2003). Yatılı ilköğretim okullarında okuyan çocukların benlik kavramlarının incelenmesi, Çukurova Üniversitesi, Eğitimi Bilimleri Dergisi. s.1-6.
- Alagül, Ö., Gürsel, F., ve Keske, G. (2012) Dance unit with physical literacy. *Procedia-Social and Behavioral Science*, 47, 1135-1140.
- Altunbaş Ç. (2006). Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu Öğrencilerinin Benlik Saygısı Düzeyleri İle Akademik Başarıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri, Enstitüsü,
- Arpaci, I. (2022). Gender differences in the relationship between problematic internet use and nomophobia. *Current Psychology*, 41(9), 6558-6567.
- Aşçı, F. H., Gökmen, H., Tiryaki, G., Aşçı, A. ve Zorba, E. (1993). Sportif katılımın liseli erkek öğrencilerin beden bölgelerinden hoşnut olma düzeyleri üzerine etkisi. *Spor Bilimleri Dergisi*, 4(3), 38-47.
- Atan T, Ünver Ş, Allahverdi E, (2018). Üniversitede öğrenim gören sporcuların ve sedanterlerin benlik saygısı düzeylerinin karşılaştırılması. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 13(1), 125- 135.
- Atasoy T, (2020). Elit seviyede spor yapan ve yapmayan bedensel engelli bireylerin benlik saygısı ile sosyal görünüş kaygılarının yaşam doyum düzeylerine etkisinin karşılaştırılması (Doktora Tezi).
- Baştuğ, G., Akandere, M. ve Yıldız, H. (2011). Sedanter genç bayanlarda aerobik egzersizin vücut kompozisyonu ve kendini fiziksel tanımlama değerlerine etkisi. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 22-27.
- Belli, E., Bedir, F., & Turan, M., (2019). Üniversite öğrencilerinin spora yönelik tutumları ile yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (9), 89-103.
- Babic MJ, Morgan PJ, Plotnikoff RC, Lonsdale C, White RL, Lubans DR. (2014). Physical activity and physical self-concept in youth: systematic review and meta-analysis. *Sport Med*;44:1589–601.
- Balaguer I, Atienza-Gonzalez FL, Duda JL. (2012). Self-perceptions, self-worth and sport participation in adolescents. *Span J Psychol*;15:624–30.
- Basoglu, U. D. (2018). The importance of physical literacy for physical education and recreation. *Journal of Education and Training Studies*, 6(4), 139-142.
- Bingöl, C. ve Alpkaya, U. (2016). Spor yapan ve spor yapmayan lise öğrencilerinin özsaygı düzeylerinin incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 1, 1, 31-7.
- Bojanić, Ž., Nedeljković, J., Šakan, D., Mitić, P. M., Milovanović, I. ve Drid, P. (2019). Personality traits and self-esteem in combat and team sports. *Frontiers in psychology*, 10, 2280.
- Bowker, A. (2006). The relationship between sports participation and self-esteem during early adolescence. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 38(3), 214-29.
- Booth ND. (1990). The relationship between height and self esteem and the mediating effect of self consciousness. *The Journal of Social Psychology*. 130:609-17.
- Büyüköztürk Ş., Kılıç-Çakmak E., Akgün Ö. E., Karadeniz Ş., & Demirel F. (2018). Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri. Pegem Akademi.
- Caldwell, H.A., Di Cristofaro, N.A., Cairney, J., Bray, S.R., MacDonald, M.J., ve Timmons, B.W. (2020). Physical literacy, physical activity, and health indicators in school-age children. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(15), 5367.

- Can G. (1990). Lise öğrencilerinin benlik tasarımlarını etkileyen etmenler. Eskişehir: Ana dolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları. No:16.
- Celasin, N. Ş., & Sevinç, H. Y. (2022). Adölesanların spor yapma alışkanlığının benlik algısı, benlik saygısı ve yaşam kalitesine etkisi. Türkiye Diyabet ve Obezite Dergisi, 6(2), 159-168.
- Ceylan, M., & Hayran, C. (2021). COVID-Message Framing Effects on Individuals' Social Distancing and Helping Behavior During the COVID-19 Pandemic. Sec. Personality and Social Psychology. Volume 12 , 579164.
- Chang H, Suttikun C, (2017). The examination of psychological factors and social norms affecting body satisfaction and self-esteem for college students. Family and Consumer Sciences Research Journal, 45(4), 422-437.
- Coopersmith, S. (1967). The antecedents of self-esteem San Francisco. H Freeman and Company.
- Çankaya, B. (2007). Lise I. ve II. Sınıf öğrencilerinin algılanan benlik saygısının bazı değişkenlere göre incelenmesi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çuhadaroğlu, Füsün, “Gençlerde Benlik Saygısı İle İlgili Bir Araştırma”, XXI. Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi, Adana, Ç.Ü. Tıp Fakültesi, 107-109, 1985.
- Demir, K. ve Duman, S. (2019). Bireylerin spor yapma durumlarıyla, benlik saygıları ve mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkisinin incelenmesi, Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, 4(4), 437-49.
- Diñer, A. (2021). Taekwondo milli sporcularında benlik saygısı ve psikolojik sağlık düzeyleri arasındaki ilişki. Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bartın.
- Doğan, T. (2011). İki boyutlu benlik saygısı: Kendini Sevme/Özyeterlik Ölçeği'nin Türkçe uyarlaması, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. Eğitim ve Bilim, 36(162).
- Durstine, J.L., Gordon, B., Wang, Z., ve Luo, X. (2013). Chronic disease and the link to physical activity. Journal of Sport and Health Science, 2(1), 3-11.
- Fowler BA. (1989). The relationship of body image perception and weight status to recent change in weight status of the adolescent female. Adolescence. 24: 557-68.
- Gacar, A. ve Yanlıç, N. (2012). 13-17 yaş ergen hentbolcuların benlik saygısı düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi, Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi, 3(2), 45-50.
- Gallagher , S. (2005). How the Body Shapes the Mind , Oxford : Clarendon Press .
- Gander, M. J. ve Gardiner, H. W. (2007). Çocuk ve ergen gelişimi. (Altıncı baskı). (B. Onur, Dü., A. Dönmez, N. Çelen, ve B. Onur, Çev.), Ankara: İmge Yayınları.
- Güler A, (2020). Benlik saygısı ve yaşam memnuniyeti ilişkisi: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi öğrencileri örneği. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 37(2), 321-329
- Hausenblas HA, Fallon EA. Exercise and body image: a meta-analysis. Psychol Health. 2006;21:33-47.
- Hawi, N.S. ve Samaha, M. (2017). The relations among social media addiction, self-esteem, and life satisfaction in university students. Social Science Computer Review, 35(5), 576-586
- Jankauskiene R, Baceviciene M, 2021. Testing modified gender-moderated exercise and self-esteem (exsem) model of positive body image in adolescents. Journal of Health Psychology, 27(8),
- Keske, G., Gursel, F., ve Alagul, O. (2012). Can you gain a healthy nutrition habit by physical literacy? Procedia-Social and Behavioral Sciences, 47, 1097- 1102
- Keskin, G., & Sezgin, B. (2009). Bir grup ergende akademik başarı durumuna etki eden etmenlerin belirlenmesi. Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi,4(10).
- Korkmaz M, Uslu T, (2020). Fitness yapan bireylerin benlik saygısı, sosyal görünüş kaygısı ve sosyalleşme düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. Spor Eğitim Dergisi 4(3), 1-18.
- Liu, Y., ve Chen, S. (2020). Physical literacy in children and adolescents: Definitions, assessments, and interventions. European Physical Education Review, 1356336X20925502.

- Munusturlar S., ve Yıldız, G. (2020) Beden eğitimi öğretmenleri için algılanan beden okuryazarlığı ölçeğinin faktör yapısının Türkiye örneğine yönelik sınanması. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 35(1), 200-209.
- Orth, U., Erol, R. Y. ve Luciano, E. C. (2018). Development of self-esteem from age 4 to 94 years: A meta-analysis of longitudinal studies. Psychological bulletin, 144(10), 1045.
- Odacı H. (1994). Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Yalnızlık Benlik Saygısı ve Yakın İlişkiler Kurabilme Düzeylerinin ve Bu Düzeyler Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- O'malley PM, Bachman JG. (1979). Self-esteem and education: Sex and cohort comparisons among high school seniors. Journal of Personality and Social Psychology. s37.
- Özgeylanı, H.F. (1993). Self concept and body image of high school male athletes and non-athletes. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Özkan, İ. (1994). Benlik saygısını etkileyen etmenler. Düşünen Adam, 3, 4-9.
- Rosenberg, M. (1986). Self-concept and psychological well being in adolescence. FL Academic Press.
- Romero, I., Kaye, A., Poulin, C., & Petersen, M. E. (2022). An analysis of the effects of frequency and type of physical activity on self-esteem in adolescent males. Georgetown Scientific Research Journal, 2(2), 42-52.
- Ryan, M. (2008). The antidepressant effects of physical activity: Mediating self-esteem and self-efficacy mechanisms. Psychology and Health, 23(3), 279-307.
- Sanford, L. ve Donovan, M. E. (1999). Kadınlar ve benlik saygısı. (Çev: S. Kunt). Ankara: HYB.
- Saygılı, G., Kesecioğlu, İ. T., & Kırıktaş, H. (2015). Eğitim düzeyinin benlik saygısı üzerindeki etkisinin incelenmesi. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 4(2), 210-217.
- Şahin PÖ. (2023). Üniversite Öğrencilerinde Psikolojik Dayanıklılık Ve Benlik Saygısı İle Girişimcilik Eğilimi Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Taş, H., & Altunsöz, I. H. (2021). Ortaokul öğrencilerinin bedensel okuryazarlığını değerlendirme. Eğitim ve Bilim, 46(208).
- Toprak, A. (2019). Spor için gerekli eğitimin ayrıntılarını ve analizini içerir. Yüksek Lisans Tezi Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Tremblay, M.S.; Costas-Bradstreet, C.; Barnes, J.D.; Bartlett, B.; Dampier, D.; Lalonde, C.; Leidl, R.; Longmuir, P.; McKee, M.; Patton, R.; et al. (2018). Canada's physical literacy consensus statement: process and outcome. BMC Public Health, 18, 1034.
- Tözün, M. (2010). Benlik saygısı. Actual Medicine, 18(7), 52-57.
- Tufan B. (1988). Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Öğrencilerinin Benlik Saygısı Üzerine Bir İnceleme. XXIV. Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi. Gata Ankara.
- Uyanık Balat G, Akman B. (2004). Farklı Sosyo-Ekonomik Düzeydeki Lise Öğrencilerinin Benlik Saygısı Düzeylerinin İncelenmesi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi; 2: 175-183. 115.
- Ünüvar, A. (2003). "Çok yönlü algılanan sosyal desteğin 15-18 yaş arası lise öğrencilerinin problem çözme ve benlik saygısına etkisi", (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Veselskal, Z., Geckoval, A. M., Gajdosova, B., Orosova, O., Dijkl, J. P. V., & Reijneveld, S. A. (2009). Socio-economic differences in self-esteem of adolescents influenced by personality, mental health and social support. European Journal of Public Health, (20)6, 647-652.
- Whitehead, M. (2013). The history and development of physical literacy. ICSSPE Bulletin-Journal of Sport Science and Physical Education, 65.

- Whitehead, M. (2010). *Physical Literacy: Throughout the Lifecourse*; Whitehead, M.E., Ed.; Routledge: Oxfordshire, UK; ISBN 0415487439.
- Yavuzer, H. (2002). *Çocuk psikolojisi. Remzi Kitabevi*, 22. basım, s. 140-141, İstanbul.
- Yenidünya A. (2005). *Lise Öğrencilerinde Rekabetçi Tutum, Benlik Saygısı ve Akademik Başarı İlişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi. 116.
- Yen, C. F., Hsiao, R. C., Ko, C. H., & Yen, J. Y. (2010). The relationship between overweight/obesity and self-esteem in adolescents: the moderating effects of socio-demographic characteristics, family support, academic achievement and peer interaction. *台灣精神醫學*, 24(3), 210-221.
- Yılmaz A, Kabak S. (2021). Perceived physical literacy scale for adolescents (PPLSA): Validity and reliability study. *International Journal of Education & Literacy Studies*; 9(1): 159-171.
- Yiğit H. (2010). *Ergenlerin Benlik Saygılarının Yaşam Doyumu Ve Bazı Özlük Nitelikleri Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM GÖREN ÇOCUKLARDA DÜZTABANLIK PREVALANSI

Prof. Dr. Mahmut AÇAK¹

¹Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
m.acak@hotmail.com – ORCID: 0000-0002-2843-4834

Arş. Gör. Hakan BÜYÜKÇELEBİ²

²İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
hakan.buyukcelebi@inonu.edu.tr – ORCID: 0000-0002-5504-6917

ÖZET

Bu çalışma, 4-6 yaş arası çocuklardaki düztabanlık prevalansını yaş, kilo ve cinsiyet gibi faktörler açısından değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ocak-Mart 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilen araştırmanın örneklemini 241 kız ve 328 erkek olmak üzere toplam 569 çocuk oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Tanımlayıcı Bilgi Formu ve potoskop görüntüleme aracılığı ile alınan ayak görüntüleri kullanılmıştır. Veri analizinde ise ANOVA varyans analizi ve Chi-Square testi kullanılmıştır. Çalışmaya katılan çocukların ayak postür durumlarına göre ortalama %70.7'si normal, %21.1'i rijit, %6.4'ü esnek ve %1.8'i yüksek arktır. Cinsiyet değişkenine göre; kız çocukların ortalama değerlerinde %74.7'si normal, %17.4'ü rijit, %4.6'sı esnek ve %3.3'ü yüksek arktır. Erkek çocukların ayak postür durumunda ise %70.3'ü normal, % 21.3'ü riit, % 7'si esnek ve % 1.4'ü yüksek ark olarak tespit edilmiştir. Rijit düztabanlıların yaş ortalamasının diğer tabanlılara göre daha düşük olduğu, yüksek ark tabanlıların ise normal ve esnek tabanlılara göre daha yüksek yaş ortalamasına sahip olduğu belirlenmiştir. Boy uzunluğu ortalamalarında rijit düztabanlı olma oranının diğer tabanlılara göre anlamlı düzeyde daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Vücut ağırlığı ortalamaları yüksek olanların rijit tabanlı olma oranının diğer tabanlılara göre daha fazla olduğu, normal tabanlılarında yüksek ark tabanlılardan daha yüksek vücut ağırlığı ortalamasına sahip olduğu gözlemlenmiştir. VKİ ortalamalarına göre yüksek ark tabanlıların diğer tabanlılardan daha düşük VKİ ortalaması sahip olduğu, normal tabanlıların VKİ ortalamalarının ise rijit, düz ve esnek tabanlılardan anlamlı düzeyde daha düşük olduğu belirlenmiştir. Ayrıca rijit tabanlıların VKİ ortalamalarının esnek düztaban olanlardan daha yüksek olduğu da ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi, Çocuk, Düztaban.

1. GİRİŞ

Ayak morfolojisi ve postüründe anormal farklılıklar postüral stabilite, denge, hareket, kas ve iskelet sisteminde sağlık sorunlarına ve sınırlılıklara neden olabilmektedir (Marenčáková ve ark., 2016; Kızılsahin, 2020). Epidemiyolojik ve klinik çalışmalar ayak arkının düşük veya yüksek olmasının doğrudan mobilite, kas ve iskelet sistemi problemlerine veya dolaylı olarak obezite, kalp ve damar hastalıkları gibi birçok sağlık sorununa sebep olduğunu bildirmektedir (Stolzman ve ark., 2015).

Pes planus, medial longitudinal arka (MLA) çökme ve valgusta topuk pozisyonu ile karakterize bir ayak deformitesidir (Kim ve Weinstein, 2000). Bu deformasyonun fiziksel performansta sınırlılıklara ve düşüşe neden olduğu bilimsel çalışmalarla tespit edilmiştir (Lin ve ark., 2001). Kesitsel araştırmalarda ayak postür bozukluklarının toplumda görülme sıklığının yüksek olduğunu bildirmektedir. Literatürde Fabry ve ark. (2010), ayak şikayeti ile hastaneye başvuruların %90'nın pes planusa kaynaklı olduğunu tespit etmiştir. Pes planus toplumda sık görülmesine karşılık, farkındalığın olmaması ve yeterli taramaların yapılmamasında dolayı gerçek insidansı saptanamamıştır (Korkmaz ve ark., 2020), bu durumun başlıca nedenlerinden biri de pes planusu tanımlamak için kesin klinik ve radyolojik kriterler için bir konsensusa varılamamış olmasıdır (Harris, 2010). Klinik çalışmalarda hem klinik radyolojik teşhisler hem de görüntüleme sonrası indekslerde pes planus varlığı tespit edilen bireylerin çoğunluğunun aşırı kilolu veya obez oldukları ve düztabanlık ile obezite arasında da bir ilişki olduğu bulunmuştur (Açık, 2020, Raj ve ark., 2017; Brzeziński ve ark., 2019; Korkmaz ve ark., 2020; Kurniagung ve ark., 2020).

Çocukluk yılları insan bedenini şekillendiği kritik bir dönemdir. Özellikle okul çağında bireysel veya çevresel faktörlerin etkisiyle dengesiz ve yanlış beslenme alışkanlıkları gibi olumsuz davranışlar ve tercihler genel sağlığı tehdit etmektedir. Bu olumsuz tercihler arasında en dikkat çekici olanların başında yanlış ayakkabı seçimleri gelmektedir. Ayak yapısına ve ortopedik ilkelere uygun olmayan ayakkabı kullanımı ayak yapısında bozukluklara neden olmaktadır (Korkmaz, 2020). Ayrıca uzun oturma süreleri, ağır ve yanlış çanta taşıma, hareketsiz yaşam, telefon-bilgisayar kullanımının artması, gelişim çağının getirdiği duruş bozuklukları, kifoz, skolyoz, lordoz gibi omurgayı ilgilendiren şekil bozuklukları, aşırı kilo ve obezite görülebilmektedir (Parlak Demir, 2012).

Çağımızda obezite yetişkinlerden çocuklara toplumda görülme sıklığı giderek artan birincil veya ikincil sağlık problemlerine neden olan ciddi bir sağlık problemidir (Stovitz ve ark., 2008). Özellikle beslenme davranışlarının geliştiği okul çağı döneminde; çocuğun sosyal, ruhsal, bilişsel ve fiziksel yönden gelişebilmesi için sağlıklı beslenme alışkanlıkları kazanması da önemlidir (Cömert ve ark., 2015). Beslenme bozuklukları obeziteye, ileriki yaşlarda kanser, damar hastalıkları, diyabet, hipertansiyon, kalp, anemi, yemek yemeyle ilgili bozukluklar, kas iskelet sistemi sorunlarına yol açabilmektedir (Savaşhan ve ark., 2015). Özellikle kas-iskelet sorunları arasında yer alan pes planus deformitesinin obez popülasyonlarda görülme sıklığı yüksektir. Son yıllarda yabancı literatürde yapılan çalışmalarda obez çocuklarda, ergenlerde ve yetişkinlerde ayak ağrısı

ve pes planus deformitesi ile ilişki olduğu tespit edilmiştir (Stolzman ve ark., 2015; Chen ve ark., 2009).

Bu bilgilerin ışığında bu çalışma; fiziksel inaktivite ve obezite tehdidiyle karşı karşıya olan okul öncesi çocuklarında fiziksel aktivite tercihlerinde ve katılım düzeyinde etkili temel faktörlerden biri olan ayak postür yapısının incelenmesi ve toplumda ayak şekillenmesine dair tanımlayıcı ve epidemiyolojik çalışmalar önemlidir. Bu bağlamda çalışmanın amacı 4-6 yaş grubu çocuklarda vücut kompozisyonu, yaş ve cinsiyet değişkenleri açısından ayak postürünün incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma bulgularıyla toplumda ayak deformitesi konusunda erken teşhis, bilgilendirme ve farkındalık oluşturmak amaçlanmıştır.

2. METOT

2.1. Araştırmanın Yeri ve Zamanı

Gerçekleştirilen araştırmanın örneklemini 241 kız ve 328 erkek olmak üzere toplam 569 çocuk oluşturmuştur. Seçilen okullarda ailelerin yazılı onamlarının olması dâhil edilme kriteri olarak belirlenmiştir.

Çalışmamıza dâhil edilen öğrencilerin okul idaresi ile görüşülerek, değerlendirme öncesinde ailelerden çocuklarının çalışmamıza katılmasını kabul ettiklerine dair imzalı bilgilendirilmiş gönüllü onam formu alındı.

2.2. Ayak İzlerinin Elde Edilmesi

Tüm ölçümler okul şartlarında gerçekleştirildi. Ölçümler sırasında ayakkabılar ve çoraplar çıkartıldı. İşlem sırası anlatıldıktan sonra, ayak tabanlarının görüntüsü, güvenilir, kullanımı kolay uygulanabilir olması ve ayağın görünürlüğü artırarak podoskop cihazı (Chinesport S.p.a., Udine, İtalya), (Şekil 1.) kullanılarak elde edildi. Podoskop cihazı ile ayak izi ölçümü, kullanımı kolay ve hızlı olduğu için çocukların düztabanlık semptomları gösterip göstermediğini belirlemek için klinik olarak sıklıkla kullanılmaktadır (Cavanagh ve Rodgers, 1987, Chen ve ark., 2011). Katılımcıların tabanları ölçümden önce alkol ile temizlendi ve kurulandıktan sonra katılımcılardan vücut ağırlıklarını her iki ayağa eşit olarak dağıtmaları, cam yüzeyinde en az beş saniye üzerinde sabit durmaları ve ileriye bakmaları istendi. Daha sonra ayağın görüntüsü bilgisayara kaydedildi ve tabanın elde edilen görüntüsü, ayağın genel yapısını değerlendirmek için Global Postural System / PODATA yazılımı kullanılarak üstün hassasiyetle analiz edildi (Crisan, 2011). Katılımcıların ayak tabanı görüntüleri: Görüntüleme sonucunda düztaban değerlendirmesi Chippaux – Smirak İndeksi (Forriol ve Pascual, 1990) ve Staheli İndeksi (Staheli ve vd. 1987) kullanılmıştır. Ayrıca esnek/rijid düztaban değerlendirme kontrol listesi (Jack Test, yürüme, koşma esnasında ağrı durumu vb.) oluşturuldu. Bu değerlendirmeler sonucunda bireylerin esnek/rijid düztaban oldukları belirlendi.

2.3. Antropometrik Ölçümler

2.3.1. Boy Uzunluğu Ölçümü

Harpenden stadiometre ile ölçülmüş ve cm olarak kaydedilmiştir. Katılımcılar çıplak ayak ile ayakta dik, karşıya bakar bir şekilde pozisyonlandırılmışlardır. Bu pozisyonda başlarının üzerindeki en yüksek nokta 1 mm hassasiyetle ölçülmüş ve ölçüm değeri cm cinsinden kaydedilmiştir.

2.3.2 Vücut Ağırlığı Ölçümü

Vücut ağırlığı elektronik baskülle ölçülmüştür. Katılımcılar baskül üzerinde sabit durduklarında vücut ağırlıkları 0,1 kg hassasiyetle ölçülmüş ve kg cinsinden kaydedilmiştir.

2.3.2 VKİ Hesaplaması

Vücut ağırlığının boy uzunluğuna oranlanması (kg/m^2) ile belirlenmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verileri SPSS 22.0 istatistik analiz programında analiz edildi. Temel istatistiksel analizlerde frekans, yüzde, aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri hesaplandı. Katılımcıların plantar ark indeks durumlarına göre yaş, boy uzunluğu, vücut ağırlığı ve BKİ ortalamalarının karşılaştırılmasında ANOVA varyans analizi testi, gruplar arasında farklılığın kaynağını belirlemek için ise Post-Hoc LSD testi, Cinsiyete göre plantar ark indeks kategorileri arasındaki dağılımları belirlemek için çapraz tablo (Crosstabulation) ve istatistiksel anlamlılık durumunu belirlemek için Chi-Square test kullanıldı. İstatistiksel analizlerde anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak belirlendi.

3. BULGULAR

Çizelge 1. Katılımcıların genel fiziksel karakteristiklerinin tanımlayıcı analizi

Değişken (n=4711)	Kız (n=2363)			Erkek (n=2348)		
	Min	Maks	Ort±Ss	Min	Maks	Ort±Ss
Yaş (yıl)	4	6	5.32±1.84	4	6	5.52±1.53
Boy Uzunluğu (cm)	85	119	102.62±14.07	84	118	100.85±12.94
Vücut Ağırlığı (kg)	13	38.3	21.33±11.68	14.5	44	18.86±12.62
BKİ (kg/m^2)	10.56	36.24	17.28±4.17	12.94	37.21	18.44±4.88

Çizelge 1’de katılımcıların cinsiyete göre genel fiziksel karakteristikleri sunuldu. Toplam 569 katılımcının 241 (%42.4)’si kız ve 328 (%57.6)’i erkek çocuklardan oluşmaktadır. Katılımcıların 4-6 yaş aralığında kızların 5.32 yıl ve erkeklerin 5.52 yıl yaş ortalamasına sahip olduğu, boy uzunluklarında kızların 85-119 cm aralığında ve erkeklerin 84-118 cm aralığında, vücut ağırlığında kızların 13-38.3 kg aralığında ve erkeklerin 14-44 kg aralığında, BKİ değerlerinde kızların 10.56-36.24 kg/m^2 aralığında 17.28 kg/m^2 ve erkeklerin 12.94-37.21 kg/m^2 aralığında 18.44 kg/m^2 ortalamaya sahip olduğu belirlendi.

Çizelge 2. Katılımcıların yaş değişkeni dağılımlarına göre ayak durumları

Yaş		Ayak Durumu				Total
		Normal	Rijit	Esnek	Yüksek Ark	
4,00	N sayısı	97	55	16	2	170
	%’lik Durumu	% 57.1	% 32.4	% 9.4	% 1.1	% 100
5,00	N sayısı	98	24	8	3	133
	%’lik Durumu	% 73.7	% 18	% 6	% 2.3	% 100
6,00	N sayısı	216	34	10	6	266
	%’lik Durumu	% 81.2	% 12.8	% 3.8	% 2.2	% 100
Total	N sayısı	411	113	34	11	569
	%’lik Durumu	% 70.7	% 21.1	% 6.4	% 1.8	% 100

Çizelge 2'ye göre katılımcıların 4 yaşında en yüksek rijit düztabana sahip oldukları ve en düşük 6 yaşında görülmektedir.

Çizelge 3. Katılımcıların cinsiyet değişkeni dağılımlarına göre ayak durumları

Cinsiyet		A Durumu				Total
Yaş		Normal	Rijit	Esnek	Yüksek Ark	
4,00	Kız	43 % 61.5	20 % 28.5	5%7.1	2 %2.9	70
	Erkek	54 % 54	35 % 35	11 % 11	-	100
5,00	Kız	39 % 73.6	9 % 17	3 % 5.6	2 % 3.8	53
	Erkek	59 % 73.8	15 % 18.8	5 % 6.2	1 % 1.2	80
6,00	Kız	98 % 83.1	13 % 11	3 % 2.5	4 % 3.4	118
	Erkek	118 % 79.7	21 % 14.2	7 % 4.7	2 % 1.4	148

Çizelge 3'e göre katılımcı erkeklerin tüm yaş kategorilerinde kız adaylardan daha fazla rijit ve esnek düztaban oranına sahiptir.

Çizelge 4. Katılımcıların ayak postür durumlarına göre fiziksel özelliklerinin analizi

Değişken	Grup	Ort±Ss	$f_{(3,4707)}$	p	Fark
Yaş (Yıl)	1) Normal Taban	5.56±1.80	25.564	0,000*	2<1,3,4
	2) Rijit Düz Taban	4.88±1.03			
	3) Esnek Taban	5.12±1.26			
	4) Yüksek Ark	5.65±1.24			
Boy Uzunluğu (cm)	1) Normal Taban	110.31±15.62	21.232	0,000*	2 < 1,3,4
	2) Rijit Düz Taban	103.36±11.23			
	3) Esnek Taban	109.47±12.78			
	4) Yüksek Ark	113.34±11.26			
Vücut Ağırlığı (kg)	1) Normal Taban	24.44±6.72	13.367	0,000*	2>1,3,4
	2) Rijit Düz Taban	31.39±7.44			
	3) Esnek Taban	27.35±9.68			
	4) Yüksek Ark	23.48±10.28			
BKI (kg/m ²)	1) Normal Taban	17.53±4.22	39.535	0,000*	4 < 1, 2,3 1 < 2,3 3<2
	2) Rijit Düz Taban	20.84±4.92			
	3) Esnek Taban	19.26±5.55			
	4) Yüksek Ark	16.78±3.62			

*p<0.05

Katılımcıların ayak postür durumlarına göre fiziksel özellikleri Çizelge 4'de incelendiğinde taban grupları arasında istatistiksel olarak yaş, uzunluğu, vücut ağırlığı ve BKİ ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu tespit edildi ($p<0.05$). Rijit düztabanlıların yaş ortalamasının normal, esnek ve yüksek ark tabanlılara göre daha düşük olduğu yüksek ark tabanlıların ise normal ve esnek tabanlılara göre daha yüksek yaş ortalamasına sahip olduğu tespit edildi. Boy uzunluğu ortalamalarında rijit düztabanlıların normal, esnek ve yüksek ark tabanlılara göre anlamlı düzeyde daha düşük olduğu belirlendi.

Vücut ağırlığı ortalamalarında rijit tabanlıların normal, esnek ve yüksek ark tabanlılara göre daha yüksek olduğu, normal tabanlılarında yüksek ark tabanlılardan daha yüksek vücut ağırlığı ortalamasına sahip olduğu tespit edildi. BKİ ortalamalarına göre yüksek ark tabanlıların normal, rijit düz ve esnek tabanlılardan daha düşük normal tabanlıların ise rijit düz ve esnek tabanlılardan anlamlı düzeyde daha düşük olduğu belirlendi. Ayrıca rijit tabanlıların BKİ ortalamalarının esnek düztaban olanlardan daha yüksek olduğu belirlendi.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma; tüm taramalardaki ana tema olan erken tedavi, erken teşhis, tanı ve uygun müdahaleyi ifade eder. Bu nedenle, okul öncesi çağındaki çocuklarda yapılan bu tarama çalışması ileride doğabilecek birçok olumsuzluğun önüne geçebilmek ve aileleri bilgilendirmek amacı ile yapılmıştır.

Bu katılımcıların 241 (% 42.4)'si kız ve 328 (% 57.6)'i erkek çocuklardan oluşmaktadır. Çocukların ayak ölçümleri podoskop yöntemi ile alınmıştır. Bu ölçüm metodunun birçok avantajları vardır. Podoskop cihazı ile ayak izi ölçümü, kullanımı kolay ve hızlı olduğu için çocukların düztabanlık semptomları gösterip göstermediğini belirlemek için klinik olarak sıklıkla kullanılmaktadır (Cavanagh ve Rodgers, 1987, 1990, Chen ve ark., 2011). Daha az işbirlikçi olan çocuklar için bile, ayak izleri biraz yardımla toplanabilir. Ayak izi analizinin yüksek güvenilirliği doğrulandı. Birçok çalışma bunun güvenilir bir yaklaşım olduğunu göstermiştir (Cavanagh ve Rodgers, 1987, Forriol ve Pascual, 1990, Kanatlı ve ark., 2001, Staheli ve ark., 1987). Bazı çalışmalar, ayak izi analizinin radyolojik ölçümlerle iyi bir korelasyona sahip olduğunu ve radyolojik ölçümler kadar etkili olabileceğini bulmuştur (Kanatlı ve ark., 2001, Villarroja ve ark., 2009). Daha önce yapılan bir çalışmada, Chippaux-Smirak indeksinin (CSI) tahmin doğruluğunun okul öncesi çağındaki çocuklarda %90'a kadar çıktığı bulunmuştur (Chen, Yeh, Kuo, et al., 2011) ve çocuklarda düztabanlık semptomlarının taranması için CSI'nin kullanılmasını önermiştir (Chen ve ark., 2011, Kanatlı ve ark., 2001). Ayak izi analizi, tarama çalışmaları için kullanılabilir basit, güvenilir, düşük maliyetli ve noninvaziv bir tekniktir ve X-ışınlarının potansiyel olarak tehlikeli etkilerine sahip değildir.

Katılımcıların ayak arkları yaşları ilerledikçe şekillenme oranının normal yönünde arttığı görülmektedir. Erkek çocukların kız çocuklara göre ayak şekillenmelerinin daha yavaş ve oran olarak da daha fazla olduğu görülmektedir. Yine rijit ve esnek düztaban olanların akranlarına göre VKİ nin daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Rijit düztabanlıların yaş ortalamasının normal, esnek ve yüksek ark tabanlılara göre daha düşük olduğu yüksek ark tabanlıların ise normal ve esnek tabanlılara göre daha yüksek yaş ortalamasına sahip olduğu tespit edildi. Boy uzunluğu ortalamalarında rijit düztabanlıların normal, esnek ve yüksek ark tabanlılara göre anlamlı düzeyde daha düşük olduğu belirlendi. Vücut ağırlığı ortalamalarında rijit tabanlıların normal, esnek ve yüksek ark tabanlılara göre daha yüksek olduğu, normal tabanlılarında yüksek ark tabanlılardan daha yüksek vücut ağırlığı ortalamasına sahip olduğu tespit edildi. VKİ ortalamalarına göre yüksek ark tabanlıların normal, rijit düz ve esnek tabanlılardan daha düşük normal tabanlıların ise rijit düz ve esnek tabanlılardan anlamlı düzeyde daha düşük olduğu belirlendi. Ayrıca rijit tabanlıların VKİ ortalamalarının esnek düztaban olanlardan daha yüksek olduğu belirlendi.

Okul öncesi dönem, ayak kemerlerinin ana gelişim dönemidir (Forriol & Pascual, 1990; Volpon, 1994). Bu nedenle, ayak kemerlerinin bu aşamada doğal olarak gelişeceği genel olarak

kabul edilir (García-Rodríguez vd., 1999; Pfeiffer vd., 2006) ve sadece düztabanlık semptomları gösteren çocukların tedavi görmesi gerektiğini belirtilmiştir (Carr vd., 2016). Yaygın semptomlar şunları içerir: ayaklarda, baldırlarda veya dizlerde ağrı; yürüme sırasında yorgunluk hissetme eğilimine veya dengesiz hareketlere neden olan etkilenen hareketler; ve belirgin bir medial talus, topuk valgusu ve topuk tendonunun gerginliği gibi ayak görünümünde önemli değişiklikler (Harris vd., 2004). Düztabanlık semptomları olan okul öncesi çağındaki çocukların daha yüksek bir oranının eklem gevşekliliğinin fazla olduğu bilinmektedir (Shin vd., 2008).

Sonuç olarak; katılımcıların yaklaşık üçte birinde ayak postürü şekillenmesi açısından sağlık sorunları tespit edilmiştir. Özellikle rijit düztaban olarak belirlenen çocukların fazla kilolu oldukları saptanmıştır. Bu bakımdan ilerleyen yıllarda daha ciddi sağlık sorunlarıyla karşılaşılabilmesi ve sağlıklı ayak şekillenmesinin sağlanması açısından erken tespit ve tedavi edilmesi çok önemlidir. Bu doğrultuda daha geniş taramaları içeren araştırmalar okul ve toplum sağlığına önemli katkılar sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Açak, M. (2020). The effects of individually designed insoles on pes planus treatment. *Scientific Reports*, 10(1), 19715.
- Brzeźński, M., Czubek, Z., Niedzielska, A., Jankowski, M., Kobus, T., & Ossowski, Z. (2019). Relationship between lower-extremity defects and body mass among polish children: a cross-sectional study. *BMC Musculoskeletal Disorders*, 20, 1-9.
- Carr JB2nd, Yang S, Lather LA. Pediatric pes planus: a state-of-the-art review. *Pediatrics* 2016;137:e20151230.
- Cavanagh, P. R., & Rodgers, M. M. (1987). The arch index: A useful measure from footprints. *Journal of Biomechanics*, 20(5), 547–551.
- Chen, K. C., Yeh, C. J., Kuo, J. F., Hsieh, C. L., Yang, S. F., & Wang, C. H. (2011). Footprint analysis of flatfoot in preschool-aged children. *European Journal of Pediatrics*, 170(5), 611–617.
- Chen, K. C., Yeh, C. J., Tung, L. C., Yang, J. F., Yang, S. F., & Wang, C. H. (2011). Relevant factors influencing flatfoot in preschool-aged children. *European Journal of Pediatrics*, 170(7), 931–936.
- Cömert, T.K., Çerkez, M., Tekin, A.G., Aydoğan, ve N., Esgiz, Ö. (2015), Compliance With Mediterranean Diet Quality Index (Kidmed) and Eating Patterns in School-Age Children in Gaziantep, *American Journal of Food and Nutrition*, 3(1), 28-33. 74.
- Crisan, S., Zaharia, V. D., Curta, C. & Irimia, E. D. (2011). Computer assisted optical podoscope for orthostatic measurements. In *International Conference on Advancements of Medicine and Health Care through Technology* (eds Vlad, S. & Ciupa, R. V.) 226–229 (Heidelberg, Berlin).
- García-Rodríguez A, Martín-Jiménez F, Carnero-Varo M, et al. Flexible flat feet in children: a real problem? *Pediatrics* 1999;103:e84.
- Fabry G. (2010). Clinical practice. Static, axial, and rotational deformities of the lower extremities in children. *Eur J Pediatr*. 169(5):529-34.
- Forriol, F., & Pascual, J. (1990). Footprint analysis between three and seventeen years of age. *Foot & Ankle*, 11(2), 101–104.
- Harris EJ. (2010). The natural history and pathophysiology of flexible flatfoot. *Clin Podiatr Med Surg*. 27(1):1-23.

- Kanatli, U., Yetkin, H., & Cila, E. (2001). Footprint and radiographic analysis of the feet. *Journal of Pediatric Orthopaedics*, 21(2), 225–228.
- Kızıldaşın, Y. (2020). Futbolcularda Ayak Basınç ve Ayak Postür Farklılıklarının Fiziksel Uygunluk Parametreleri Üzerine Etkilerinin Araştırılması (Master's thesis, Eastern Mediterranean University (EMU)-Doğu Akdeniz Üniversitesi.
- Kim HW, Weinstein S. (2000). Flatfoot in children: differential diagnosis and management. *Curr Orthop*. 14:441-7.
- Korkmaz, M. F., Acak, M., Duz, S., & Bozduman, O. (2020). Prevalence of flatfoot in secondary school students and its relationship with obesity. *Medicine*, 9(2), 298-304.
- Kurniagung, P. P., Indarto, D., & Rahardjo, S. S. (2020). Meta analysis the effect of body mass index on the flat foot incidence. *Journal of Epidemiology*, 2020, 03-07.
- Lin CJ, Lai KA, Kuan TS, Chou YL. (2001). Correlating factors and clinical significance of flexible flatfoot in preschool children. *J Pediatr Orthop*. 21(3):378-82.
- Marenčáková, J., Svoboda, Z., Vařeka, I., & Zahálka, F. (2016). Functional clinical typology of the foot and kinematic gait parameters. *Acta Gymnica*, 46(2), 74-81.
- Raj, M. A., Tafti, D., & Kiel, J. (2017). *Pes planus*. europepmc.org
- Stolzman, S., Irby, M. B., Callahan, A. B., & Skelton, JA. (2015). Pes planus ve pediyatrik obezite: Literatürün sistematik bir derlemesi. *Klinik obezite*, 5(2), 52-59.
- Shin SH, Lee HK, Kwon MS. Correlation between lower extremities joint moment and joint angle according to the different walking speeds. *Korean J Sport Biomech*. 2008;18:75–83.
- Parlak Demir, Y., Çırak, Y., Dalkılıç, M., Yılmaz, G.D., Uraş, İ., ve Kömürcü, M. (2012). İlkokul Çocuklarında Çanta Taşıma, Bilgisayar Kullanma Alışkanlığı ve Postür, *Ankara Medical Journal*, 12(4), 182-187.
- Pfeiffer M, Kotz R, Ledl T, et al. Prevalence of flat foot in preschool-aged children. *Pediatrics* 2006;118:634–9.
- Savaşan, Ç., Sarı, O., Aydoğan, Ü., ve Erdal, M. (2015). İlkokul Çağındaki Çocuklarda Obezite Görülme Sıklığı ve Risk Faktörleri, *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi*, 19(1), 14-21.
- Stolzman, S., Irby, M. B., Callahan, A. B., & Skelton, JA. (2015). Pes planus ve pediyatrik obezite: Literatürün sistematik bir derlemesi. *Klinik obezite*, 5(2), 52-59.
- Stovitz SD, Pardee PE, Vazquez G, Duval S, Schwimmer JB. (2008). Musculoskeletal pain in obese children and adolescents. *Acta Paediatr*. 97:489–93.
- Staheli, L. T., Chew, D. E., & Corbett, M. (1987). The longitudinal arch. A survey of eight hundred and eighty-two feet in normal children and adults. *Journal of Bone & Joint Surgery*, 69(3), 426–428.
- Villarroya, M. A., Esquivel, J. M., Tomas, C., Moreno, L. A., Buenafe, A., & Bueno, G. (2009). Assessment of the medial longitudinal arch in children and adolescents with obesity: Footprints and radiographic study. *European Journal of Pediatrics*, 168(5), 559–567.
- Volpon JB. Footprint analysis during the growth period. *J Pediatr Orthop* 1994;14:83–5.

MÜASIR MƏKTƏB NECƏ OLMALIDIR?

Prof. Dr. Sevda İslam qızı Abbasova,
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,
Filoloji Fakültesi, Diller Bölümü
E- mail: sevda411@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-6516-2444>

Məktəb sosial cəhətdən yetkin şəxsiyyətin inkişafı üçün açıq bir məkandır. Son illərdə Azərbaycan milli təhsil sistemində baş vermiş müsbət dəyişikliklərin nəticəsində məktəb yenidən formalaşmış, təhsilin məzmunu və forması yeniləşmişdir. Bu mənada məktəbin tədris fəaliyyəti cəmiyyətin sosial həyatının bir hissəsi olmaqla yanaşı, həm də innovativ transformasiyaların daşıyıcısına çevrilmişdir.

Bu gün cəmiyyətin innovativ fəaliyyəti ənənəvi normalarla yeni sosial gözləntilər arasında problemlərin həllinə yönəlmiş məhsuldar məktəbə böyük ehtiyacı var. Hər bir insan - uşaq, şagird, tələbə öz mühitini yaradır, ünsiyyət və ictimai təşkilatlanma formalarını qurur, daxili qabiliyyətlərini inkişaf etdirir, mənəvi cəhətdən özünü təkmilləşdirməyə çalışır. Bütün bunlar onun gələcəkdə uğurlu sosiallaşmasına kömək edir.

Məktəbdə hər bir şagirdə bu cür yanaşma təhsil və idrak fəaliyyətinin məzmununda öz əksini tapmalıdır. İnsanın bir şəxsiyyət kimi formalaşmasının təməli məktəbdə qoyulur. Məktəb sosial və fərdi ehtiyaclar arasında tarazlığın təmin olunduğu məkandır. Məktəb özünü inkişaf, özünü təkmilləşdirmə və özünü təhsil mexanizminin işə salındığı yer kimi insanın öz fərdiliyini dərk etməyə hazır olmasını təmin edə bilər.

Müasir məktəbi tədqiqatlırsız, ixtira və layihələrsiz, birgə fəaliyyət üçün şərait yaradan komandasız təsəvvür etmək mümkün deyil. Bu gün cəmiyyətimiz üçün əsas dəyərlər ailə, vətən, təbiət, sülh, bilik, iş, mədəniyyət, sağlamlıq, insandır. Məktəbin fəlsəfəsini təşkil edən bu dəyərlər məktəb missiyasını (nə üçün? kimə? nəyə?) aydınlaşdırmaq üçün bünövrə kimi çıxış edir.

Son illərdə məktəb məzunu modeli marketing yanaşması və müştəri yönümlü idarəetmə konsepsiyası nöqtəyi-nəzərindən qurulmuşdur. Sosial sifarişin bütün subyektləri- tərəfdaşlar və podratçılar müştərilər kimi çıxış edir. Bura valideynlər, ali və peşə təhsili müəssisələri, silahlı qüvvələr, elm və incəsənət, ictimai təşkilatlar, media və s. aiddir.

Modelləşdirmə mərkəzi ümumi təhsil üçün Dövlət Təhsil Standartlarına uyğun olaraq məktəb həyatının sosial əhəmiyyətli nəticələridir. Burada sosial əhəmiyyətli nəticə dedikdə nələr nəzərdə tutulur:

- şagirdlərin özünü inkişaf etdirməyə və şəxsi müqəddəratını təyin etməyə hazır olması və bu sahədə bacarığı;
 - şagirdlərin öyrənmə motivasiyasının və məqsədyönlü idrak fəaliyyətinin, əhəmiyyətli sosial və şəxsiyyətlərarası münasibətlər sisteminin, şəxsi və vətəndaş mövqelərini əks etdirən münasibətlərin formalaşdırılması;
 - antikorrupsiya dünyagörüşü, hüquqi şüur və ekoloji mədəniyyət;
 - məqsəd qoymaq və gələcək həyat planlarını qurmaq bacarığı;
 - multikultural cəmiyyətdə vətəndaş kimliyini dərk etmək bacarığı nəzərdə tutulur.
- Meta-fənniyönümlü nəticə dedikdə nəzərdə tutulan keyfiyyətləri qeyd edək:

• öyrənənlər tərəfindən mənimsənilən fənlərarası anlayışlar, universal təlim fəaliyyətləri (tənzimləyici, koqnitiv, kommunikativ) və onlardan idrak və sosial praktikada istifadə etmək bacarığı;

• təhsil fəaliyyətinin planlaşdırılmasında və həyata keçirilməsində müstəqillik, müəllimlər və həmyaşıdlarla təhsil əməkdaşlığının təşkili;

• fərdi təhsil trayektoriyasını qurmaq bacarığı;

• tədris və tədqiqat, layihə və sosial fəaliyyətlərdə bacarıqlara malik olmaq. ица . Koqnitiv bacarıqlar dedikdə nələr nəzərdə tutulur: (necə öyrənim)

• Özünü və başqalarını başa düşmək (özünü və başqalarını adekvat qavrayış və anlama).

• Özünü idarə etmək (müstəqil işin təşkili və səmərəli həyata keçirilməsi).

• Dünyanın və ətrafdakı reallığın qavranılması.

• Öyrənməyi öyrənmək (müstəqil təlim fəaliyyətinin təşkili və səmərəli həyata keçirməsi).

Bütün bunların həyata keçirilməsi üçün sosial bacarıqlar (necə hərəkət edirəm) da lazımdır ki, onları da qeyd edək:

• Komandada fəaliyyət göstərmək (başqa insanlarla birgə fəaliyyətin təşkili və səmərəli şəkildə həyata keçirilməsi).

• Problemləri həll etmək (problemlə situasiyanın səmərəli həlli).

Məktəb siyasəti bu gün tədrisdə inteqrasiya, elektron təhsil, layihə və tədqiqat yanaşmaları ilə müəyyən edilir. Təhsilin məzmununun seçilməsi öyrənilən elmlərin fundamental xarakterinə, metodologiyasına və texnologiyasına əsaslanır.

Məktəb strategiyası (nə etməli? hansı yollarla nəticə əldə etməli?) resursların bölüşdürülməsi üçün konkret prioritetlərin seçilməsinə yanaşmaları, müxtəlif tapşırıq və layihələrin icrası üçün mərhələ və müddətləri vurğulayır.

Məktəbin yaratdığı nəticələrin əsas istehsalçısı məktəbin pedaqoji sistemidir. Ümumi strateji göstərişlər əsasında məktəb tədris prosesinin strukturunu, məktəb həyatının məzmununun müəyyənləşdirilməsinə yanaşmaları, təhsil prosesinin ümumi təşkili və texnologiyasını müəyyən edir. Bu proses çərçivəsində müəllimlər və şagirdlər onların qarşılıqlı əlaqəsinin konkret vəzifələrini, məzmununu və metodikasını müstəqil şəkildə müəyyən edirlər.

Tədris prosesinin mərkəzində üç vacib aspekti olan müəllim və şagirdlərin qarşılıqlı əlaqəsi dayanır ki bura: məlumat mübadiləsi, fəaliyyətin təşkili və ünsiyyət daxildir.

Müasir məktəbdə təlim prosesinə bir neçə mövqedən baxmaq olar:

• biliyin kəmiyyət artımı kimi (nəticədə məlumat əldə edilir);

• yadda saxlama kimi (nəticə çoxaldıla bilən xeyli miqdarda saxlanılan məlumatdır);

• məlumatın necə əldə edilməsi kimi. (nəticədə çoxlu faktlar, bacarıqlar və metodlar əldə edilir ki, onları saxlamaq və lazım gəldikdə istifadə etmək olar);

• qazanılmış biliklərin mənasının başa düşülməsi və mənanın təyini kimi (nəticə - şagird subyektin tərkib hissələri ilə real dünya arasında əlaqə qura bilir);

• reallığın fərqli təfsiri və anlaşılması kimi (nəticələr biliyin dəyişkən şərhə vasitəsilə dünya haqqında biliyi təklif edir).

İlk üç mövqə öyrənənlərə münasibətdə xarici amil kimi öyrənməni nəzərdə tutur: onlar bilik və ya məlumat üçün “alış-veriş səfərinə” bənzəyirlər. Öyrənmə şagirdə real dünyanı dərk etməyə kömək edən bir hadisə kimi qəbul edilir.

Məktəbin təlim-tərbiyə fəaliyyətinin nəticələrindən danışarkən yadda saxlamaq lazımdır ki, onların nailiyyətləri şagirdlərin özlərinin fəal iştirakı olmadan mümkün deyil ("şagird", yəni "özünü öyrədən" və "öyrənən" anlayışları arasındakı fərq çox böyük və təsadüfi deyil). Bu nəticələrin ölçülməsinin kifayət qədər çətin olması və hətta şagirdin şəxsiyyətinə digər təsirlərin nəticələrindən ayrılması, məktəbin təsirinin az olması deməkdir.

Məktəbin təlim-tərbiyə fəaliyyətinin səmərəliliyinə təsir edən amillərdən biri də sinif-dənkənar tədbirlərdir. "Dərsdən sonra asudə vaxtlarda" şagird daha çox müstəqilliyini nümayiş etdirir. Öyrənmənin dəyəri və əhəmiyyətinə dair mövcud inamını, tədris prosesi zamanı formalaşan özünə hörmət və nüfuzunu nümayiş etdirə bilir.

Məhz bu dövrdə müəllimlər və şagirdlər arasında qarşılıqlı əlaqə prinsiplərinin əhəmiyyəti artır:

- məktəb ənənələrinə xüsusi diqqət yetirilir;
- şagirdlərin liderlik bacarıqları inkişaf edir, müəllimlərin təhsil söylərinin inteqrasiyasını təmin edən əsas fəaliyyətləri həyata keçirilir;
- kollektiv inkişaf, kollektiv planlaşdırma, kollektiv davranış və ümumməktəb işlərinin nəticələrinin kollektiv təhlili vasitəsilə şagirdlərdə strateji düşüncə formalaşır, fəal həyat mövqeyi təzahür edir.

Təhsil vermək, maarifləndirmək təkcə insana düşüncəni öyrətmək deyil, həm də ona lazımı bilikləri öyrətmək deməkdir.

Buna görə də müasir məktəb elə bir atmosferin yarandığı yerdir ki:

- şagirdlərə və müəllimlərə buraxılmış səhvlərə müsbət və konstruktiv münasibət bəsləmək və onların uğurlu şəxsiyyət kimi reputasiyasını formalaşdırmaq imkanı verir, əməkdaşlığa həvəsləndirir;

- etimad, hörmət, nikbinlik, müstəqillik, məsuliyyət kimi əməkdaşlıq pedaqogikasının müddəalarına diqqət yetirərək şagirdləri təhsil prosesində iştirak etməyə dəvət edir.

- cəlbedici, maraqlı və nəticəyönümlü tədris prosesini təmin edir.

Sonda pedaqoq alimlərin tədqiqatlarına istinadən qeyd edək ki, müasir məktəb: həvəslə öyrənmə məktəbidir, açıq təhsil və icma mərkəzidir, tədqiqat laboratoriyasıdır, uşaqların və böyüklərin öz müqəddəratını təyin etmə məkanıdır, əməkdaşlıq platformasıdır.

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, məktəblər tərəfindən həyata keçirilən STEAM təhsilinin ən vacib fərqi, dil və təhsil ilə yanaşı, sənəti və dizaynı təhsil modelinin ayrılmaz hissəsi halına gətirir. STEAM məktəbləri ana dili, xarici dil, sənət və dizayn təhsilini bu vahid təhsilin ayrılmaz bir hissəsi olaraq görür və şagirdləri bu vizyonla böyüdürlər.

Azərbaycanda STEAM təhsilinin məqsədi Tədqiqat, inkişaf və layihə tədqiqatları aparmaq və əldə edilmiş məlumatları qiymətləndirərək STEAM əsaslı yeni təhsil modellərini aşkar etmək və bu modellərə uyğun proqramlar yaratmaq, yaradılan proqramların milli proqrama inteqrasiya olunmasını təmin etməkdir (1)

Bu kontekstdə məktəb qarşısında təhsil strategiyasını seçmək vəzifəsi durur. Pedaqoji ədəbiyyatlarda təhsil strategiyaları təhsil nailiyyətləri və insan kapitalı anlamında təsvir olunur.

İnsan kapitalı nəzəriyyəsi kontekstində məhz məktəbdə insan potensialı yaradılır və toplanır, o, yalnız müəyyən şəraitdə dövrüyyə kapitalının xassələrini əldə edir. İnsan potensialının kapitallaşması və onun insan kapitalına çevrilməsi o zaman baş verir ki, insan necə istifadə etməyi, öz qabiliyyətlərini tətbiq etməyi, məhsul yaratmağı bacarır. Bunun üçün

kapitalaşdırma mexanizmləri pedaqoji müstəvidə uşaqlar üçün əlçatan formada yerləşməli və təkcə abstrakt deyil, həm də aktiv şəkildə əlçatan olmalıdır

Bu baxımdan məktəbdə müxtəlif səviyyələrdə təlim prosesinin təşkili pedaqoji heyət və məktəblilər arasında elmi-tədqiqat səriştəsinin formalaşması və inkişafına, texniki layihələndirməyə hazırlığa, peşəkarcasına təyin etməyə yönəldilir. Müasir təhsilin vəzifələrinə diqqət yetirərək, müasir məktəbin yeni modelinin - inkişaf edən və “dəyişkən inkişaf edən təhsili”i həyata keçirən məktəblər kimi xarakterizə edə bilərik.

Belə bir məktəbin ideyalarının həyata keçirilməsinin metodoloji əsası sistem-fəaliyyət yanaşması ilə müəyyən edilir, onun mahiyyəti dəyər əsasları üzərində qurulur. Söhbət təhsil prosesi iştirakçılarının şəxsi inkişafının dəyərindən, ənənəvi şüur münasibətlərinin dəyişdirilməsindən, mərkəzində fərdin deyil, yardımın, o cümlədən qarşılıqlı birgə fəaliyyətin olduğu təhsil sisteminin qurulmasından gedir. Şəxsiyyətin inkişafı insanın dünya ilə qarşılıqlı əlaqəsi deyil, qarşılıqlı yardımdır. Nəticə etibarlı ilə təhsil sosial və intellektual şəbəkələr dünyasını yaradan sosial ünsiyyət vasitəsinə çevrilir ki, bu da J.A.Komenskinin böyük didaktikasının masiyasına gətirib çıxarır [8, 96)

Son illərdə mədəni və yaradıcı mühitin modelinin qurulması yolu ilə təhsilin strategiyası və taktikasını konkretləşdirməyə bir sıra cəhdlər edilmişdir ki, onları aşağıdakı kimi göstərmək olar:

- təhsilin məzmununun yenilənməsi, inkişaf edən texnologiyaların və müəllif hüquqları proqramlarının və pedaqoji layihələrin seçilməsi, motivasiya və motivasiyanın effektiv vasitələrinin axtarışı
- şagirdlərin təhsil, idrak və kommunikativ fəaliyyətlərini stimullaşdırmaq. Qeyd etmək lazımdır ki, belə bir sistemdə təhsil prosesinin təşkilinin əsas prinsipləri inkişafın universal qanunlarına və sonuncunun xüsusi halı kimi uşaqların psixi inkişaf qanunlarına uyğundur [3, 79)
- Bu qanunlar daha çox “qabaqcıl pedaqogika” “dərketmə pedaqogikası” texnologiyasında, texniki problemlərin həlli yollarının tapılmasının ixtiraçılıq üsullarında, cəmiyyətdə insanlar arasında qarşılıqlı əlaqə problemlərində həyata keçirilir. [3, 62)

Beləliklə, dəyişən dünyada məktəb məhsuldar olmalı, orada elə şərait yaradılmalıdır ki, hər hansı bir müəllimi və hər bir şagirdi informasiya ilə təmin edən etibarlı şəbəkə resursları fondu olsun. Şagirdlərin “tərs çevrilmiş sinif otaqlarında” layihə və tədqiqat fəaliyyətinin təşkili vasitəsilə yeni öyrənmə təcrübəsi, öyrənmə bacarığı əldə etməsi vacibdir.

Bu zaman şagird məktəbdə təlim prosesinə həvəslə qoşulacaq, şagirdlərlə bağlı öz ideya və gözləntilərini məharətlə üzə çıxaran, onların təlim fəaliyyətinə müsbət istiqamət verən, yeni, tədris prosesində öyrənməyi öyrədən müəllim görmüş olacağıq.

Təhsil strategiyalarının müqayisəsi

Məktəbin xüsusiyyətləri	Təlim nailiyyətləri əsasında təhsil strategiyaları	İnsan kapitalı əsasında təhsil strategiyaları
Missiya	Biliklərin mənimsənilməsinin təmin edilməsi	Həyatda uğurun təmin edilməsi

Metodologiya	“Təhsil işə və həyata hazırlıq kimi”	"Etməklə Öyrənmək"
Konsepsiya	Məktəb uşağın yetkinliyə hazırlaşdığı yer kimi	Məktəb uşağın hazırda olduğu və indi yaşadığı yerdür
Hədəf	Testləşdirmənin yüksək nəticələri və universitetə qəbul	"şəxsiyyətin istehsal gücünün" artması
Təhsilin məzmunu	Təhsilin nəzəri məzmununa diqqət yetirilməsi	Təhsilin politexniki, tətbiqi məzmununa diqqət yetirilməsi
Şərtlər	Təhsil infrastrukturunun inkişafına diqqət yetirilməsi	Məhsuldar infrastrukturun inkişafına diqqət (o cümlədən sənaye məşğulluğu)
Nəticə	Deklarativ nəticələrə istiqamətlənmə: “düşünmək bacarığı”, “şəxsiyyətin inkişafı”	“Fəaliyyət məhsullarına” istiqamətləndirmə
Refleksiya	Təhsilin cari və yekun nəticələrinə istiqamətləndirmə	Təhsilin uzunmüddətli nəticələrinə diqqət yetirilməsi

Səviyyələr	Tədqiqatçılıq kompetensiyası	Texniki layihələndirmə	Peşə istiqaməti
İbtidai	Tədqiqata maraq. İdrak və tədqiqatın problemlili texnologiyaları	Mühəndislik və texnologiya dünyasına maraq. Oyun dizayn texnologiyaları	Dəyər seçim kimi Özünü qiymətləndirmə mədəniyyəti Yetkin insanı peşəkar kimi görmək bacarığı
Ümumi orta təhsil	Əsas tədqiqat metodologiyasının mənimsənilməsi: -Müşahidələr - Təcrübələr -Fərziyyələrin biliyə çevrilməsi	Əsas dizayn metodologiyasına yiyələnmək. Nümunəvi layihə Layihə dizaynı	Seçim metodologiyası və peşəkarlıqdan əvvəlki testlər Nailiyyətlərin qiymətləndirməsi
Tam orta təhsil	Tədqiqatın aparılması	Fənlərarası layihənin həyata keçirilməsi	Peşə təhsili marşrutunun qurulması

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Həmzəyev V. “STEAM nədir və Azərbaycanda STEAM təhsilinin məqsədləri. “İki sahil” onlayn ictimai-siyasi qəzeti 28 dekabr 2020-ci il)
2. Komenski Y.A. "Böyük didaktika", Bakı, "Elm və təhsil" nəşriyyatı, 2012, 385 s.)
3. Əlizadə Ə.Ə. Yeni pedaqoji təfəkkür. Bakı, “Adiloğlu”, 2001, s.262
- 4.Əlizadə Ə.Ə. Müasir Azərbaycan məktəbinin psixoloji problemləri. Bakı: Pedaqogika, 2004.
5. İlyasov M.İ. Pedaqoji peşəkarlıq və müəllim sərəştəlliliyinin müasir problemləri. Bakı: Elm və təhsil, 2018, 208 s.
6. Nəzərov A., Mollayeva E. Müasir dövrün təhsil problemləri. Dərs vəsaiti. Bakı, 2011.

7. "Ümumi təhsil müəssisələri üçün dərsliklərin, dərs vəsaitlərinin və digər tədris-metodik vasitələrin hazırlanması Qaydası" Azərbaycan Respublikası NK-nin 67 № li qərarı. Bakı şəhəri, 25 fevral 2020-ci il.

8. Komenski Y.A. "Böyük didaktika", Bakı, "Elm və təhsil" nəşriyyatı, 2012,

DELEUZE'ÜN EĞİTİM GÖRÜŞLERİ*

Yüksek Lisans Öğrencisi TUĞÇE AKIŞ

Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Tugce.akisl@gazi.edu.tr - ORCID ID 0009-0008-5454-8318

Prof. Dr. AYTEN KOÇ AYDIN

Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü

aytenaydin@gazi.edu.tr - ORCID ID 0000-0001-5490-6172

ÖZET

Eğitimde, çeşitli öğrenme ve öğretme modelleri bulunmaktadır. 21.yy Fransız filozofu Gilles Deleuze'ün eğitim hakkındaki görüşleri incelenmelidir. Deleuze felsefe tarihinin anlaşılmasını kolaylaştırmak adına birçok filozof için monografiler yayınlamıştır. Bu çabası ve amacı göz önünde bulundurulmalıdır. Değişen çağın gerektirdiği eğitim yaklaşımları için Deleuze'ün görüşleri bize farklı bir perspektif kazandıracaktır.

Deleuze öğrenmenin temsil ile eylem arasındaki ilişkide (Aynı'nın yeniden üretimi) değil, işaret ile yanıt arasındaki ilişkide (Başka'yla karşılaşma) olduğunu söyler. Bize "benim yaptığımı yap" diyenden hiçbir şey öğrenemeyeceğimizi, gerçek öğretmenlerimizin, bize "benimle birlikte yap" diyenler ve bize yeniden üreteceğimiz jestler sunmaktan ziyade, heterojenlik içinde geliştirilecek işaretler yaymayı bilenler olduğunu söyler.

Problemler kuramı tamamıyla dönüşmüş, nihayet temellenmiştir çünkü artık öğrencinin bir problemi ancak öğretmenin çözümü bilmesi ve dolayısıyla gerekli bitişirmeleri yapması kaydıyla anladığı ve izlediği klasik öğrenci-öğretmen durumunda değildir.

Deleuze göre öğrenmenin yöntemi yoktur; bunun yerine, bireyi baştan sona kateden şiddetli bir terbiye, bir kültür veya paidei"a vardır. Kültür ise öğrenmenin hareketi, istemsizin macerasıdır.

Öğrenmek bilgisizlikle bilgi arasındaki aracıdan, ikisi arasındaki canlı geçişten başka bir şey değildir. Buna karşın, bu bilgisizlik artık bir olumsuzluk, bir yetersizlik değil, nesnede temel bir boyutun karşılık geldiği bir kural, bir öğrenmedir. Bütün pedagojik ilişki- yeni bir Menon - ama onunla beraber pek çok başka şey de, bilgi ve yeterli neden de dönüşmüştür.

Anahtar Kelimeler: Deleuze, Eğitim, Öğretmen, Öğrenmek, Okul, Post-yapısalcılık.

* "Deleuze'ün Eğitim Görüşleri" başlıklı bu çalışma Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde Prof. Dr. Ayten Koç Aydın danışmanlığında hazırlanan "Deleuze'de Anlam ve Eğitim" Başlıklı tez esas alınarak hazırlanmıştır.

1. GİRİŞ

Ülkemizde Deleuze üzerine yapılan çalışmaları incelediğimde Deleuze'ün eğitim görüşlerinin yer almadığı açıktır. Deleuze, yeni kavramlar üretmesiyle ön plana çıkar. Ayrıca felsefe, edebiyat, sanat ve mimarlık gibi farklı birçok alanda araştırmalar yapmış görüşlerine de eserlerinde yer vermiştir.

Bu çalışma nitel bir araştırma olup kaynakların taranması yoluyla bilgiler ele alınmıştır. Nitel veri toplama tekniklerinden döküman analizi tekniği kullanılmıştır.

Deleuze'ün kısaca kim olduğuna değinilmiş ve ardından eğitime dair görüşlerine yer verilmiştir. Deleuze'ün sistem karşıtı tarzıyla; eğitim hakkındaki eleştirileri, bizim gözden kaçırabildiğimiz noktaları ortaya çıkarmaktadır. Okul, hapishane ve hastane arasında kurduğu ortaklık ve benzer durumların gözlemlenmesi, çözümde de hangi meseleleri ele almamız gerektiğine yön verir. Eğitim alanında saptayabileceğimiz bir problem, çözümünün arayışına öncülük edecek olup bir neslin gelişimine olumlu yönde etkide bulunacaktır.

2. GILLES DELEUZE

Gilles Deleuze, 18 Ocak 1925'te Paris'te doğdu. 1944-1948 yılları arasında Sorbonne Üniversitesi'nde felsefe eğitimi gördü. 1948-1957 yılları arasında Amiens, Orleans ve Louis le Grand Liselerinde felsefe öğretmenliği yaptı. 1957 yılında Sorbonne Üniversitesi'nde asistan oldu. 1960 yılında CNRS'de araştırma görevlisi oldu. 1964-1969 yıllarında Lyon Fakültesi'nde öğretim görevlisiydi. 1968'de Maurice de Gandillac yönetiminde, doktora tezi *Fark ve Tekrar*'ı yazdı. 1968'de Ferdinand Alquié yönetiminde ikinci bir tamamlayıcı tezi, Spinoza ve İfade Problemini savundu. 1987'de emekli oldu. 1992'de Akciğer hastalığının ağırlaşmasıyla sağlığı iyice kötüleşti ve 4 Kasım 1995'te evinin penceresinden atlayarak intihar etti.

Çağdaş Fransız felsefesinin en protest filozofudur. Felsefenin kavram yaratma edimini, pratik boyutuyla bir var olma stiline icat edilmesi, bir oluş hareketine girilmesi, estetik ve siyasal bir etkinlik olarak kavrar. Varlıktan ziyade oluşlara, tözden ziyade olaya, özdeşlikten ziyade farka ve tekrara odaklanır. Deleuze, doğal bilimlerle ilgilenen bir düşünür değildir, kendisini bir metafizikçi olarak kavrar. Töz, öz, özne, irade, tin kavramlarına bağlı bir metafizik değildir. Bu metafizik aslında bir fiziğe benzer (Direk, 2021, s. 242).

Felsefe tarihinden Hume, Spinoza, Nietzsche, Bergson, Leibniz, Foucault gibi filozoflar üzerine yazdığı eserleri, lise ve üniversite öğrencilerine felsefe öğretme ve sevdirmeye çabasının ürünleridir. Deleuze'ün kendi felsefesinin en önemli tezlerini ortaya koyduğu eserleri, *Fark ve Tekrar* ve *Anlamın Mantığı* kitaplarıdır.

3. DELEUZE'ÜN EĞİTİM GÖRÜŞLERİ

3.1. Öğrenme

Aynı'nın yeniden üretimi olan temsil ile eylem arasındaki ilişkide olmayan öğrenme: başka'yla karşılaşma olan işaret ile yanıt arasındaki ilişkide gözlemlenir (Deleuze, 2017).

Dalganın hareketi yüzücünün hareketine benzemezken özellikle yüzme öğretmenin kumda tekrarladığımız hareketleri, pratik işaret olarak anladığımız ve üstesinden gelmeyi öğrendiğimiz dalganın hareketlerine kıyasla hiçbir şeydir. İşaretlere, doğuştan gelen ya da sonradan kazandığımız, uygulanabilir bir tanışıklığımız vardır. Bundan dolayı nasıl öğrendiğimizi ifade etmek bu kadar zordur. Demek oluyor ki, her çeşit eğitimde aşk üzerine fakat beraberinde ölümcül birşeyler vardır (Deleuze, 2017, s. 37).

Aslında öğrenmek, ayrı noktaların birbirleri içinde kendilerini güncellediği ve tekrar kimliğini gizlerken tam o sırada özünü yarattığı bu bölgeyi, göstergelerle rastlama bölgesini meydana getirmektir. Öğrencilik devamlı olarak oluşturduğu bölgenin kenarlarında, büyüttüğü hetorejenliğin ilerlemesine yardımcı olan ölüm imgelerini canlandırır (Deleuze, 2017, s. 47).

Tekilliklerin oyunu yasaların genel işleyişinin altında sürer. Doğadaki döngülerin genellikleri, bu döngülerin birbirlerinin etkilemesinin ortasından beliren bir tekilliğin gizlenmesidir. Ahlaki hayatta alışkanlığın genelliklerinin altında da, tekil öğrenme süreçlerini keşfederiz (Deleuze, 2017, s. 49-50).

Bilginin parçası olan, sorgulayan ve problemlenştiren mercii, onun pozitifliğini, özüllüğünü öğrenme hareketinde anlamaya imkân sunar (Deleuze, 2017, s. 98).

İdea hem her yetinin paradoksal kullanımına gönderir hem de kendisi dile anlamı verir. Her bir yetinin yükseltilmesi ve ideanın keşfi eşittir. Öğrenmenin, asıl öğrenciliğin iki rotası bu söylenenlerdir. Çünkü öğrenci bir taraftan hem kolaylıkla uygulanabilir ya da kuramsal problemleri aslında meydana getiren hem bu saydığım şeylere kapılandır. Öğrenmek problemin (İdea'nın) nesnelği önünde yapılan subjektif hareketlere denk gelen isimdir. Bilmek (savoir) ise sadece görüşün yaygınlığını ya da çarelere dair ilkenin otoritesini anlatır (Deleuze, 2017, s. 223).

Öğrenmek hem ideayı meydana getiren bağlantıların geneline hem de bu bağlantılara denk olan ortak bilinç deneyimlerine işleridir. Mesela Leibniz'in bahsettiği deniz ideası partiküllerin ortasındaki ayrımın bağlarını ya da bu bağlantının çeşitli aşamalarına denk olan ortak bilinç deneyimlerinin düzenidir (Deleuze, 2015, s.224).

Bu problematik idealar ancak eş zamanda doğanın tek unsurları ve küçük algıların subliminal nesnelere. Böylelikle "öğrenmek" her zaman bilinçdışı ve bilinçdışından geçer ve bundan dolayı doğa ile zihin arasında içten bir paydaşın ilişkisini oluşturur (Deleuze, 2017, s. 224).

Deleuze göre kişinin, başlangıçta nasıl öğrenebileceğini hiçbir zaman anlayamayız. Filozof olmak için nasıl rastlamalar yaşamamız gerektiğini, düşünmek için nasıl kelimeler öğrenmemiz gerektiğini bilemediğimiz gibi (Deleuze, 2017, s. 224).

Bir şeyi yapabilme güçlerinin sınırları, ayrımı götüren ve iletenin şeklinde karşılıklı olarak bağlanırlar. Öğrenmenin yöntemi; hazineleri keşfetmenin yöntemsiz oluşu gibidir. Yöntem arayışındansa bireyi oluşturan zorlayıcı bir görgü, toplumun kendine özgü kimliği ya da paideia" mevcuttur (Deleuze, 2017, s. 224). Günümüzde paideia çocuğun bütünsel; entelektüel, sanatsal ve sosyal açılardan eğitimi olarak şekillenmiştir.

Bütün yetilerin beraber çalışmasını sağlayan bilme aracı olarak yöntem, iyi bir amacı olduğunu farz eden Cogitatio natura'nın meydana gelmesi ya da bir ortak duyunun ifadesi olarak düşünürün "önceden alınmış kararı"dır (Deleuze, 2017, s. 224-225).

Öğrenmenin aksiyomu olarak kültür, bilinç dışının serüvenidir. Kültür; duyumsallığı, hafızayı, ardından da düşünceyi zorlayıcı olarak ve acımasızca karşılıklı olarak kenetler (Deleuze, 2017, s. 225).

Öğrenmenin önemi ve saygınlığı genellikle teslim edilir. Öğrenmek, bilgi ile bilgisizliğin ortasındaki ara bulucu, iki zıt uç arasında yaşayan bir köprüdür (Deleuze, 2017, s. 225).

Bitiş aşamasında öğrenmeyi daimî bir mesele olarak görsek buna rağmen koşullarla ve edinimle eş değer sayılarak doğuştanlık, a priori unsur ya da ayrıca düzenleyici İdea yerine bilginin lafta kolay özünden hariç tutulur (Deleuze, 2017, s. 225).

İdea (yapı-olay-anlam) temsil ile karşıtlık içerisindedir. Temsile dair kavram olanıklılık gibidir. Ama temsilin öznesi, hakikaten kavrama elverişli bir şey olarak, öz olarak nesneyi tanımlar. Dolayısıyla tamamıyla temsil, muhakeme edilen objenin hatırlanıp muhakeme edilen bir süje aracılığıyla bilinmesinde meydana gelen idrak etme ögesidir. Ancak idea'ya göre farklı ve özgün olan özellikler önemlidir. Zihindeki düşüncenin virtüelliği ile olanıklılık arasında bağlantı yoktur (Deleuze, 2017, s. 256).

İdea aslında idrak etmenin ögesi değil de idrak etmekten tabiat yönünden benzemeyen ebedi bir öğrenmenin ögesidir. Çünkü öğrenme, aslında problemlerin anlaşılmasında, tekilliklerin anlaşılmasında, amaç edinilen bedenlerin ve hadiselerin birleşiminde ilerler (Deleuze, 2017, s. 257).

Yüzmeyi veya bir yabancı dili öğrenmek; kişisel bedenimizin ya da lisanımızın tekillikleriyle bizi hem bölümlerimize bölen hem de oraya dek tanınmayan ve işitilmemiş meselelerin yeryüzüne savuran diğer varlıkların biçiminin, diğer bir ögenin tekilliklerini bir araya getirerek bileşim oluşturmaktır (Deleuze, 2017, s. 257).

Tamamıyla çözüm olaylarını isimlendiren bilincin önermelerini model olarak alan temsil ve bilgidir. Ancak yalnız olarak bu önermeler çözüp neticeye ilişitirdikleriyle olay adına meydana getiren meselenin tümüyle hatalı bir sonucunu gösterirler. Tersine o sorunlu, doğrulanabilir olan ifade hariç ya da simge aşağısında mevki belirtir. Yani şuurun işareti değil de suursuzluğun parçasıdır (Deleuze, 2017, s. 257).

Bir yetiden başka yetiye, ışık veren deniz hayvanı benzeri ışıldayan ayrımlı parıltılara hükmeden idealar, hiçbir zaman ortak duyuyu niteleyen, kendiliğinden çevresini aydınlatan bağdaşıklığı sağlamayan çoğunluklardır (Deleuze, 2017, s. 259).

Dolayısıyla öğrenme hem subje ile obje arasındaki ilişkiden ortaya çıkan her türlü üründe vekillikle eş değerde zıt olan hem de karşılıklı bütünleyici özellikteki biçimlerde açıklanabilir. Öğrenmek; ideaya, ideanın türlerine ve ideanın özel işaretlerine işlemektir veya bir gücü tutarsız üstün olarak yarılanmaya, başka güçlere aktarılan o çarpışmaya ve o şiddete yükseltmek demektir (Deleuze, 2017, s. 257).

İnsanı ve ideal oyun olarak iki oyun türü vardır. Yapmacık yeti olan insanı oyun, kişisel hipotezlerini gizlemez. Hipotezleri ahlaki hipotezleri ve bu yerdeki kuramlar da iyi olma ve

kötü olma kuramıyken oyun ise bireylerin toplumda uyması gereken yazılı olmayan kuralları öğrenmesidir. Fena olan genellikle iyi vakit geçirmeye yarayan, eğlendirici etkinlik biçimi, Pascal'ın bahsidir (Deleuze, 2017, s. 366-367).

3.2. Öğretmen

Kamu öğretmeni, ikinci el söylemini dolayısıyla işletir ve ahlaksallaştırmasının kaynağını kavramların genelliğinde bulur (Deleuze, 2017, s. 26).

Öğretmen öğrenciden kendisini tekrarlamasını istemez. Tersine bir tutumla öğrencinin bir şeyler öğrenebilmesi söz konusu değildir. Hakiki öğretmen, öğrenciye bir şeyleri beraber yapmayı, karşılıklı iş birliğini teklif eder. Ayrıca öğretmen öğrenciye tekrar oluşturacağı beklenmedik iyi davranışlar göndermektense farklı nitelikleri içeren ama bütünlüğü tanımlayan ifadelerin ortamında ilerleyebilecek göstergeler saçmayı öğretenlerdir (Deleuze, 2017, s. 47).

Öğretmen, öğrencinin çözüme ulaşmasını beklediği problemi verir. Öğretmenin verdiği çalışmayı yapmakla öğrencinin ulaştığı netice de hükmetme gücü olanın yetkisiyle gerçeklikle uygun olan ve olmayan için yargı diye adlandırılır. Devamlı olarak bizim başka yerlerden gelen problemleri çözmeyi, çözebildiğimizde de kazandığımızı söyler. Bu durumda problem bir engelken yanıtlayan kişi bir kahraman Herkül'dür (Deleuze, 2017, s. 215).

Cevap ve çareler postülasına dair gerçeklikle uygun olan ve olmayan için yargı yalnız cevaplarla girer ya da çareleri tanımlar. Aynı zamanda, yanlış bir problemin verildiği bilim sınavında, ailelere bu yaşanan ile problemlerin öylece var olmadığı kendilerine has alanlarda şekillendirilmeleri ve değerlendirilmeleri icap ettiğini ayrıca eğitimci defterinin oluşturulabilmesi amacıyla mecburen yanlış uygulayabilen bir eğitime gereksinim duyulduğunu hatırlatır (Deleuze, 2017, s. 216).

Sadece eğitici olanlar, defterin yapraklarının kıyısına hatalı yazarak bildirimde bulunabilirler. Okuyucular ehemmiyet ve yarar açısından, eğitimcilerin okunulmak üzere okuyuculara verdiği yeni olan yazıya dair fazlaca şüphelenirler (Deleuze & Guattari, 2001, s. 78).

3.3. Öğrenci

Eğitim alan kişilerin, üstelik yeni gelişmekte olan öğrencilerin dahi problemlerin oluşturulmasına, kullanılacak, yararlanılacak duruma getirilmesine, problem adına yaratılmasına yardım etmeye ilişkin eğitimsel atılımlar yapılmıştır. Hatta, çok önemsenenin problemler olarak bulunduğunu insanların tümü rastgele bir biçimde kabul etmektedir (Deleuze, 2017, s. 216).

Öğrenci, tüm güçleri benzerlerinden üstün yararlanımına çıkarır. Duyumsallıkta, ama sadece duyular aracılığıyla algılanabilir ele geçiren işte ikinci gücü yaratmaya çabalar. Bu hislerin öğrenim ve öğretimidir. Güçten başka güce, buna rağmen ayrı ayrı hepsinin eşsizliğinde öbürünü kapsayan sertlik ulaştırılır (Deleuze, 2017, s. 224)

3.4. Okul

Antik düşünürlerde asla saf olmayan, daima ruh göçüne benzer diğer konulara bağlı olan ebedi dönüşün eşi benzeri olmayan tarzda ele alınmayıp eğitim kurumlarına hatta medeniyetlere ait farklı şekillerde ele alındığı görülür (Deleuze, 2009, s. 193).

Eğitim kurumlarına askeri-siyasi görevi katmak; hastanede, askeride ve eğitim kurumlarında yer alabilecek bir çeşit yaratık meydana getirmektir. Bu canavar; istek oluşturan hem de belli bir bağlam ve durumda sözceyi söyleyen bir makinedir (Deleuze, 2009, s. 316).

Deleuze sadece tutukluların çocuk davranışı görmediğini çocukların da tutuklu davranışı gördüğünü söyler. Küçük yaştaki oğlan veya kızlar, şahsen ilgisiz oldukları bir çocuklaştırmayla karşılaşılıyorlar. Dundan dolayı okulların kısmen hapishane, imalathanelerin adeta bir hapishane olarak bulunduğu görülür. Özellikle Renault fabrikasına ya da farklı yerlere bakabilirsiniz (Deleuze, 2009, s. 327).

Bize göre ne olursa olsun hakikat, devlet gücünü elinde bulunduran otoritenin geleneklere dayanan mücadelesi ve dağılarak birbirinden ayrılması bakımından siyasetten, lafta vekili olan makamlardan sağlanmıyor. Hakikat, eğitim görülen okullarda, işçilerin çalıştıkları fabrikada, askerlerin barındıkları yerde, hapishanede, polis merkezinde eylemde gerçekleşenlerdir. Eylem böylece yayınlarda yer alan olay ve olgu hakkındaki bilgilerden son derece farklı bir haber tipi içerir (Deleuze, 2009, s. 329).

Deleuze, gelecekte okulun ve çalışıp kazanç sağlanacak dalın sürekli biçimlenmesiyle eğitim kurumlarında mecburen sınırlanma alanının olmamasını kapsayan bireyin özelliklerinin neler olabileceğini öngörebilir. Ve bu çok ilgi çekici bir durumdur. Deleuze, kontrol ile disiplinin farklı şeyler olduğu söyler. İnsanları kapatmadığınız otoyollar aracılığıyla kontrol araçlarını çoğaltıyorsunuz. Özgürce ve sonsuza kadar kapatılmadan ancak tam olarak kontrol altında bu yollarda dönebilir insanlar. Gelecekte bizi bekleyen budur (Deleuze, 2009, s. 332).

Kontrol toplumu adını verdiğimiz bir topluma girdik. Foucault'nun tahlilini yaptığı iki tür toplum anlayışı, yaşadığımız topluma çok benzerdir. Bunları, baskı ve disiplin toplumları olarak adlandırmıştır. Disiplin toplumunda sınırlandırılma, kapatılma alanlarının meydana getirilmesi söz konusudur. Bu kapatılma mekanlarını ise okul, hastane, atölye ve hapishaneler olarak örneklendirir. Disiplin toplumlarında ise kontrol toplumlarındaki yaşananlara gerek duyar. Ayrıca Foucault sonsuz bir disiplin toplumundan söz edemeyeceğimize de dikkat çeker (Deleuze, 2009, s. 331-332).

Okullar, hastaneler, hapishaneler ve bütün mekanlar, devamlı olarak anlaşmazlık meselesi durumuna dönüşmüştür. Deleuze bir mekâna kapatılmak yerine bireylerin evde iyi duruma gelebileceklerini ve durumun yayılmasının uygun olup geleceği şekillendireceğini öngörür. Fabrika ve atölyelerde meydana gelen anlaşmazlıklar, evde iş yapmanın zeminini hazırlar (Deleuze, 2009, s. 332).

Öznel baştan dönüşmeyi dileyen 68 Mayıs'ını; Fransız toplumu, ortak bir boyutta uygulamada kökten bir kuvvetsizlik sergilemiştir. Bireylere gerek okul, eğitim alanlarında gerekse çalışma iş alanlarında tek bir çözüm bile sunamadı. Son yapılanlar karikatürleştirildi, aykırılılaştırıldı (Deleuze, 2009, s. 240).

3.5. Eğitim, Pedagoji

Modüle edici "liyakate göre maaş" ilkesi, milli eğitimin kendisini baştan çıkarmakta başarısız olmamıştır. Aslında nasıl ki şirket fabrikanın yerini alıyorsa, sürekli eğitim de okulun yerini,

sürekli kontrol ise sınavın yerini alıyor. Bu okulu şirkete teslim etmenin en kesin yoludur (Deleuze, 1990).

Problemler kuramı, problemin ancak doğru olduğu derecede çözülebildiği ama problemin doğruluğunun da çözülebilirliğiyle tanımlandığı bir döngüdedir. Problemin içsel karakterinde (İdea) çözülebilirliğin dış kaynaklı kriterini temellendirmektense içsel karakteri dışsal kritere göre temellendirmeliyiz. Matematikçi Abel, çözülebilirliği problemin şeklinden gelen yöntemi geliştirerek ilk kez bu döngüyü kırmıştır. Denklem çözülebilirliğini deneme yanılma yoluyla değil de "ortaya konuşunda, çözümün tohumları içerilecek" biçimde, çözülebilirlik alanlarını aşamalı olarak tanımlayan problem koşulları tanımlamak icap eder (Deleuze, 2017, s. 242).

Problemler kuramının dönüşüp temellenmesiyle birlikte artık problemin çözümünü sadece öğretmenin bildiği ve gerekli bitişirmeleri yaparak öğrencinin anladığı klasik öğrenci-öğretmen anlayışı da değişir. Olumsuzluk ve yetersizlik olarak görülen bilgisizlik artık objede esas biçimin denk düştüğü ilke ve öğrenmedir. Tüm eğitimsel ilişkiyle birlikte bilgi ve yeterli neden de dönüşmüştür (Deleuze, 2017, s. 243).

Anaokulundaki minikler, tutum ve görüşlere karşı aykırılıklarını veya sadece meselelerini ulaştırabilirler, tüm öğretim ve öğrenim düzeninde bomba etkisi görürdü. Esasında bir şey tahammülü olmayan, yaşadığımız bu sistem, global baskı gücüyle her parçasında çok fazla kırılanlaşıyor (Deleuze, 2009, s. 325-326).

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Deleuze geleneksel eğitimin şematikleştirip ezbere dönüştürdüğünü söyler. Öğretmenin öğrenciye verdiği problemi çözmesi gerektiği ve otorite tarafından doğru kabul edilen yanıtı vermesiyle de kahraman olacağı düşüncesi yerine, öğretmeni tekrarlamayıp öğretmenle beraber yapan, problem ve çözümlerin hazır halde bulunmadığını kabul eden bir öğretmen-öğrenci ilişkisinin benimser.

Problemin nesnellğine karşı bireysel hareket olan öğrenmenin yöntemi olmayıp hareketinin kültür olduğunu söylemiştir. Foucault'nun okul-hapishane görüşlerini desteklemiştir.

Mahkûmlar ve öğrencilerin aynı öz'den olmadığını cezalandırmanın ve eğitmenin aynı olmadığını söylemiştir. Okullarda çocukların bölünmeler yaşadığını kendilerini tam olarak ifade edemediklerini söyler.

KAYNAKÇA

Kaynakça

- Deleuze, G. (1990). Post-Scriptum Sur Les Societes De Controles. *L'Autre journal*, 4.
- Deleuze, G. (2009). *İki Delilik Rejimi*. (Y. H. Lapoujade, Dü., & M. E. Keskin, Çev.) İstanbul: Bağlam.
- Deleuze, G. (2009). *İssız Ada ve Diğer Metinler*. (Y. H. Lapoujade, Dü., F. Taylan, & H. Yücefer, Çev.) İstanbul: Bağlam.
- Deleuze, G. (2015). *Anlamanın Mantığı*. (H. Yücefer, Çev.) İstanbul: Norgunk.
- Deleuze, G. (2017). *Fark ve Tekrar*. (B. Yalım, & E. Koyuncu, Çev.) İstanbul: Norgunk.

- Deleuze, G., & Guattari, F. (2001). *Felsefe nedir ?* (6. b.). (T. Ilgaz, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi.
- Direk, Z. (2021). Gilles Deleuze. Z. Direk içinde, *Çağdaş Kültür Felsefesi Bergson'dan Derrida'ya* (s. 242-266). Ankara: Fol.

KONKORDATO MÜHLETİNİN KALDIRILMASININ SONUÇLARI

Araştırma Görevlisi ZEHRA NUR ERİM

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Yüksek Lisans Programı Öğrencisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Araştırma Görevlisi, zehranurerim@gmail.com- <http://orcid.org/0000-0002-3896-568X>

ÖZET

Konkordato, elinde olmayan nedenlerle mali durumu bozulan dürüst borçluları koruma amacı güden ve bu kapsamda borçlunun, borcunu belli koşullar altında ödemesi hususunda alacaklılarının belirli bir çoğunluğu ile anlaşma yapmasına olanak tanıyan bir icra iflas kurumudur. Borçlu konkordato başvurusuna ilişkin dilekçesiyle birlikte, konkordato ön projesi, borçlunun malvarlığı durumunu gösterir belgeleri, alacaklıları, alacak miktarlarını ve alacaklıların imtiyaz durumunu gösterir liste, karşılaştırma tablosu ve makûl güvence veren denetim raporunu da mahkemeye sunmalıdır. Asliye ticaret mahkemesi, bu belgelere ilişkin bir eksiklik olup olmadığını inceler ve belgelerin eksiksiz olduğunu tespit ederse derhal geçici mühlet kararı verir. Ardından yapılan inceleme neticesinde, mahkeme konkordatonun, başarıya ulaşmasının mümkün olduğu kanaatine varırsa bu sefer borçluya bir yıllık kesin mühlet verir. Borçlunun, mali durumunun düzelmesi yahut hakkında iflas kararı verilmesini gerektiren bir durumun gerçekleşmesi halinde mühletin kaldırılmasına karar verilir. Mühletin kaldırılması ile ayrıca bir karar verilmesine gerek olmaksızın mühlet kararına bağlanan sonuçlar kendiliğinden ortadan kalkar. Borçlunun mali durumunun düzelmesi nedeniyle mühletin kaldırılması halinde takip yasağı sona erer ve alacaklılar, önceden başlattıkları takiplere devam edebilir yahut yeni takip başlatabilirler. Ayrıca ihtiyati tedbir ve ihtiyati haczin uygulanmasına ilişkin yasak da ortadan kalkacağından mühletten önce veya mühlet esnasında verilen geçici hukuki koruma kararları da uygulanabilir hale gelir. Konkordato mühleti kapsamında tasarrufları sınırlandırılan borçlular, mühletin kaldırılmasıyla, İcra ve İflas Kanunu m. 297/II hükmünde sayılanlar da dahil olmak üzere hiçbir sınırlamaya tâbi olmadan, serbestçe tasarrufta bulunabilirler. Mühletin kaldırılarak borçlunun iflasına karar verilen hallerde ise iflasın açılmasına ilişkin hükümler uygulanır.

Anahtar Kelimeler: Konkordato, konkordato mühleti, mühletin sonuçları, mühletin kaldırılması

GİRİŞ

“Concordat”, “concordato” kelimelerinin karşılığı olan ve anlaşma, sözleşme gibi anlamlara gelen konkordato¹; iflasa tâbi olup olmamasına yönelik bir ayırım yapılmaksızın, vadesi geldiği halde borçlarını ödeyemeyen yahut ödeyememe tehlikesi altında bulunan borçluların borcunu belli koşullar altında ödemesi hususunda alacaklılarının belirli bir çoğunluğu ile anlaşma yapmasına olanak tanıyan bir icra iflas kurumudur².

18/4/1929 tarihinde kabul edilen, 1424 sayılı İcra İflas Kanunu ile Türk hukukuna giren konkordato kurumunun uygulanma alanı 4949 sayılı kanun döneminde yapılan değişiklik sonucu oldukça daralmıştır. Ancak 20/7/2016 tarihli ve 2016/9064 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla ilan edilen 669 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 4. Maddesi ile iflasın ertelenmesi kurumuna başvuru imkânının kaldırılması ve 7101 sayılı Kanun ile de söz konusu kurumun İcra ve İflas Kanunu’ndan tamamen çıkartılması neticesinde konkordato kurumu, yeniden gündeme gelmiştir.

İflasa tabi olan ve olmayan tüm gerçek ve tüzel kişi borçlular, borcun kaynağına bakılmaksızın konkordato talebinde bulunabilir³. Nitelik itibariyle sulh teklifine benzemesi nedeniyle vekaletnamede özel yetkisinin bulunması şartıyla konkordato teklifi borçlunun vekili tarafından da yapılabilir⁴. Borçlunun, iflasa tabi kişilerden birisi olması halinde borçlunun iflasını talep edebilecek alacaklı da konkordato başvurusunda bulunabilir (İİK. m.285/2). Ancak alacaklının iflasa tabi olmayan borçlu hakkında konkordato talebinde bulunabilmesi mümkün değildir⁵. Alacaklının, borçlu hakkında konkordato talep edebilmesi için borçluya karşı, adi veya kambiyo senetlerine mahsus iflas yoluyla takip kapsamında gönderilen ödeme

¹ Ejder Yılmaz, İcra ve İflas Kanunu Şerhi, Yetkin Yayınları, Ankara, 2016, s.1256.

² Süha Tanrıver- Adnan Deyneki, Konkordatonun Tasdiki, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, s. 29; Süha Tanrıver, Konkordato Komiseri, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993, s.3; Şanal Görgün- Levent Börü- Mehmet Kodakoğlu, İcra ve İflas Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 2022, s. 625; Serhat Sarısözen, Konkordato, Yetkin Yayınları, Ankara, 2021, s.99, Hakan Pekcanitez- Oğuz Atalay- Meral Sungurtekin Özkan- Muhammet Özkes, İcra ve İflas Hukuku Ders Kitabı, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2022, s.497; Murat Atalı- İbrahim Ermenek- Ersin Erdoğan, İcra ve İflas Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 2020, s. 615; Ramazan Arslan- Ejder Yılmaz- Sema Taşpınar Ayvaz- Emel Hanağası, İcra ve İflas Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 2020, s. 565; Ömer Ulukapı, Konkordatonun Feshi, Mimoza Yayınları, Konya, 1998 s.7; İbrahim Kaplan, Yeni Türk Konkordato Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara, 2019, s.17; Orhan Eroğlu, “İflâs Dışı Adi Konkordato Mühleti İçerisinde Borçlunun İflâsına Karar Verilebilecek Durumlar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuku Fakültesi Dergisi*, 2019, C. 27, S. 3, s. 786.

³ Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s.29.

⁴ Sarısözen, Konkordato, s.140.

⁵ Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s.37.

emrinin kesinleşmesi yahut kanunda belirtilen doğrudan doğruya iflas sebeplerinden birinin gerçekleşmiş olması gerekir⁶.

İflasa tâbi olan borçlular, bakımından konkordato başvurusunda görevli ve yetkili mahkeme muamele merkezindeki asliye ticaret mahkemesidir (İİK m. 285/3). İflasa tâbi olmayan borçlular bakımından ise borçlunun yerleşim yeri asliye ticaret mahkemesi yetkili ve görevlidir⁷. Asliye ticaret mahkemesinin yetkisi kamu düzenine ilişkin olup mahkemece resen nazara alınmakta ve bu hususa ilişkin yetki sözleşmesi yapılamaz⁸.

Bu çalışmada, konkordato prosedürü kapsamında verilen mühlet kararları incelenerek, mühletin kaldırılmasının; alacaklı, borçlu ve borçlunun taraf olduğu sözleşmelere etkisi ele alınmıştır.

1. GEÇİCİ MÜHLET

Konkordato talebinde bulunan borçlunun, dilekçe ile birlikte konkordato ön projesini, malvarlığının durumunu gösterir belgeleri, alacaklı ve alacak listesini, karşılaştırma tablosu ile makul güvence veren denetim raporunu mahkemeye sunması gerekir (Konkordato Talebine Eklenerek Belgeler Hakkında Yönetmelik m.5/1). Asliye ticaret mahkemesi, konkordato talebi ile birlikte sunulması gereken belgelere ilişkin bir eksiklik olup olmadığını inceler ve belgelerin eksiksiz olduğunu tespit etmesi halinde derhal geçici mühlet kararı verir⁹. Geçici mühlete ilişkin kararın, dosya üzerinden mi verileceği konusunda kanunda açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu kapsamda öğretide çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre¹⁰; mahkeme, incelemeyi basit yargılama usulüne göre yapacağı nazara alındığında geçici mühlete ilişkin kararını da duruşma yapmadan, vermesinde bir sakınca olmadığı yönündedir. Diğer bir görüş ise¹¹, alacaklının, konkordato başvurusunda bulunması halinde borçlunun hukuki dinlenilme hakkının zedelenmemesi adına duruşmalı olarak inceleme yapılması; borçlunun başvuruda bulunması halinde ise duruşma yapılmasına gerek olmadığı şeklindedir.

⁶ Atalı- Ermenek- Erdoğan, İcra ve İflas Hukuku, s. 642. Aksi görüş için bkz. Sarısözen, İcra İflas ve Konkordato Hukukunda Yenilikler, s.97.

⁷ Sarısözen, Konkordato, s.135, Pekcanitez- Atalay- Sungurtekin Özkan- Özekes, İcra ve İflas Hukuku Ders Kitabı, s. 503; Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s.88.

⁸ Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s.85.

⁹ Görgün- Börü- Kodakoğlu, İcra ve İflas Hukuku, s. 635; Pekcanitez vd., İcra ve İflas Hukuku Ders Kitabı, s.505; Atalı- Ermenek- Erdoğan, İcra ve İflas Hukuku, s. 645; Arslan vd., İcra ve İflas Hukuku, s. 568; Sarısözen, Konkordato, s.206.

¹⁰ Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s. 95.

¹¹ Sarısözen, Konkordato, s.198.

Kanaatimizce kanun hükmünün lafzından mahkemenin duruşma yapmaksızın dosya üzerinden hızlı bir inceleme yaparak mühlete ilişkin karar vereceği sonucuna ulaşılmaktadır.

Geçici mühlet kararına, karşı kanun yoluna başvurulamaz (İİK m.287/6). Ancak alacaklılar, borçluya geçici mühlet verilmesini gerektirir bir durumun bulunmadığını belirterek itiraz edebilirler¹². Bu kapsamda; borçlunun belgeleri eksik ibraz etmesinin yahut sunulan belgelerin gerçeği yansıtmamasının alacaklının, itirazı için haklı sebep teşkil ettiği kabul edilmektedir¹³. İtirazın ilan tarihinden itibaren yedi gün içerisinde, deliler ile birlikte mahkemeye sunulmalıdır¹⁴. Öğretide, yedi günlük sürenin yalnızca konkordato mühleti verilmesini gerektiren bir durumun bulunmaması halinde dikkate alınması gerektiği, belgelerin eksik sunulması gibi diğer itiraz sebepleri halinde alacaklıların yedi günlük süreyle bağlı olmaması gerektiği belirtilmektedir¹⁵. İtirazlar, basit yargılama usulüne göre incelenmekte¹⁶ ve mahkemenin, itirazın haksız olduğuna kanaat getirmesi halinde itirazın reddine aksi halde ise konkordato mühletinin kaldırılmasına karar verilmektedir¹⁷.

2. KESİN MÜHLET

Konkordatonun, başarıya ulaşmasının mümkün olduğunun tespit edilmesi halinde mahkeme, borçluya bir yıllık kesin mühlet verir (İİK m.289/3). İİK m. 287'nin hükümet gerekçesinde konkordatonun başarıya ulaşma ihtimalinden, borçlunun mali durumunun düzelmesi ihtimali veya konkordato teklifinin tasdiki şartlarının yerine gelip gelmediğinin anlaşılması gerektiği belirtilmiştir¹⁸. Mahkeme, talep olmasa dahi resen kesin mühlete ilişkin karar verebilir¹⁹. Zira kanun İİK m. 289'da kesin mühlete karar verilebilmesi için talepte bulunulmuş olmasına ilişkin bir şart öngörülmemiştir²⁰. Mahkeme, kesin mühlete karar vermek için bir duruşma günü belirleyerek borçluyu ve alacaklıyı davet eder (İİK m.289/2). Konkordato komiserinin, kesin mühlet verilmesine ilişkin duruşmadan önce mahkemeye yazılı raporunu sunması gerekir (İİK m.289/2). Ayrıca mahkeme, gerekli görülmesi halinde komiserin duruşmada dinlenmesine de karar verebilir (İİK m.289/2).

¹² Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s. 117.

¹³ Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s. 117.

¹⁴ Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s. 120.

¹⁵ Sarisözen, Konkordato, s.237.

¹⁶ Tanrıver, Konkordato Komiseri, s.59.

¹⁷ Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s. 122.

¹⁸ Pekcanitez vd, İcra ve İflas Hukuku Ders Kitabı, s.509.

¹⁹ Sarisözen, İcra İflas ve Konkordato Hukukunda Yenilikler, s. 137.

²⁰ Sarisözen, İcra İflas ve Konkordato Hukukunda Yenilikler, s. 137.

Mahkeme, komiser tarafından sunulan raporu, kesin mühlet verilmesine itiraz eden alacaklıların itirazları ve resen yapacağı araştırmalar neticesinde; borçlunun teklif ettiği konkordato şartlarına göre borçlarının ödeyebileceğine ve teklif edilen konkordatonun borçlunun ödeme kabiliyetini kazanması amacına hizmet ettiğine kanaat getirirse kesin mühlete karar verir²¹. Mahkemece, borçlunun konkordato teklifinin tasdik edilme ihtimalinin bulunmadığına kanaat getirilmesi halinde ise kesin mühlet talebinin reddine karar verilmektedir²². Talebin reddine ilişkin karara karşı, kanun yoluna başvurulup başvurulamayacağına ilişkin kanunda açık bir hüküm bulunmamaktadır. Bu nedenle borçlunun veya konkordato talebinde bulunan alacaklının, kesin mühlet talebinin reddine karşı istinaf kanun yoluna başvurabileceği kabul edilmektedir²³.

Kesin mühlet süresi kural olarak bir yıldır. Konkordatonun, tasdik aşamasına getirilme sürecinin bir yıl içerisinde tamamlanamayacak durumda olması halinde; mahkeme, borçlunun veya konkordato komiserinin talebi üzerine borçluya altı aya kadar ilave mühlet verebilir (İİK m.289/4). Kesin mühletin uzatılmasına ilişkin bu karar, konkordato komiserinin ve alacaklılar kurulunun görüşü alınarak kesin mühlet içerisinde verilir (İİK m.289/4). Kesin mühlet talebinin kabulüne ilişkin kararlara karşı kanun yoluna başvurulması mümkün değildir²⁴. Ancak kesin mühletin uzatılmasına ilişkin kararlara karşı kanun yoluna başvurulup başvurulamayacağı hususunda İcra ve İflas Kanunu'nda açık bir hüküm bulunmamaktadır. Bu nedenle bu kararlara karşı kanun yoluna başvurulabileceği kabul edilmektedir²⁵.

3. MÜHLETİN KALDIRILMASI

Konkordato komiseri, mühletin kaldırılmasına gerektiren bir sebebin varlığını tespit ederse bu durumu yazılı bir raporla mahkemeye bildirir²⁶. Mühletin kaldırılması kararı temelde komiserin raporuna dayanılarak verilmektedir. Ancak hâkimin, resen araştırma ilkesi gereği başka yollardan mühletin kaldırılması gerektiği kanaatine ulaşması ve bu doğrultuda karar vermesi de mümkündür²⁷.

3.1. Mühletin Kaldırılmasını Gerektiren Haller

3.1.1. Borçlunun Mali Durumunun İyileşmesi

²¹Kale, "7101 Sayılı İcra ve İflas Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Çerçevesinde İflas Dışı Adi Konkordato, s. 224.

²² Pekcanitez vd, İcra ve İflas Hukuku Ders Kitabı, s.511.

²³ Pekcanitez vd, İcra ve İflas Hukuku Ders Kitabı, s.511

²⁴ Pekcanitez vd, İcra ve İflas Hukuku Ders Kitabı, s.511.

²⁵ Pekcanitez vd, İcra ve İflas Hukuku Ders Kitabı, s.512.

²⁶ Kuru, Konkordato, s.436.

²⁷ Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s.379.

Mali durumu, mühlet süresi içerisinde iyileşen borçlunun, konkordato kurumu kapsamında kendisine sağlanan korumaya ihtiyacı kalmaz. Bu nedenle komiserin yazılı raporu ile borçlunun, alacaklılarına tam ve zamanında ödeme yapabilecek duruma geldiğini mahkemeye bildirmesi halinde mahkemece resen mühletin kaldırılmasına ve konkordato talebinin reddine karar verilir²⁸. Borca batıklık nedeniyle konkordato başvurusu yapılmışsa borca batıklığın, borç ödemededen aciz nedeniyle talepte bulunulmuşsa aciz halinin ortadan kalkması gerekmektedir²⁹. Aciz halinin sona erdiğinin kabul edilebilmesi için borçlunun borçlarını vadesinde ödeyebilecek duruma gelmesi yeterli olup bütün borçlarını ödemesi gerekmemektedir³⁰.

3.1.2. İİK m. 292’de Belirtilen Durumların Gerçekleşmesi

3.1.2.1. İflasla Tâbi Olan Borçlu Bakımından

Borçlunun malvarlığının korunması için iflasın açılmasının gerekmesi, konkordatonun başarıya ulaşamayacağı anlaşılması, borçlunun, 297’nci maddeye aykırı davranması veya komiserin talimatlarına uymaması ya da borçlunun, alacaklıları zarara uğratma amacıyla hareket ettiği anlaşılması ve borca batık olduğu anlaşılan bir sermaye şirketi veya kooperatif, konkordato talebinden feragat ederse herhangi bir talep aranmaksızın mühletin kaldırılmasına, konkordato talebinin reddine ve borçlunun iflasına karar verilir (İİK m.292/1). İflasın açılmasına karar verilmesi borçlunun malvarlığını korumaya yönelik tüm seçeneklerin tüketilmiş olması halinde uygulanan son çaredir³¹. İflasın açılması kararı konkordato komiserinin yazılı raporu üzerine, borçlu ve varsa konkordato talebinde bulunan alacaklı ile alacaklılar kurulunun duruşmaya davet edilip dinlenmesinde sonra verilir³².

3.1.2.2. İflasla Tâbi Olmayan Borçlu Bakımından

Konkordatonun başarıya ulaşmayacağına anlaşılması, borçlunun İcra ve İflas Kanunu’nun 297’nci maddesine aykırı davranması, komiserin talimatlarına uymaması ya da alacaklılarını zarara uğratma kastıyla hareket ettiğinin anlaşılması koşullarından birinin veya birkaçının gerçekleşmesi halinde mahkemece resen, mühlet kararının kaldırılmasına ve konkordatonun reddine karar verilir (İİK m.292/2).

3.2. Mühletin Kaldırılmasının Etkileri

²⁸ Atalı- Ermenek- Erdoğan, İcra ve İflas Hukuku, s. 658.

²⁹ Pekcanitez vd, İcra ve İflas Hukuku Ders Kitabı, s.519; Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s.382.

³⁰ Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s.384.

³¹ Sarısözen, İcra İflas ve Konkordato Hukukunda Yenilikler, s.162; Sarısözen, Konkordato, s.289; Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s.389.

³² Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s.386.

3.2.1. Alacaklılar Bakımından Sonuçları

3.2.1.1. Takip Yasağının Ortadan Kalkması

Geçici mühlet kararı ile birlikte, 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsili Usulü Hakkında Kanuna göre yapılanlar da dahil olmak üzere hiçbir takip yapılamaz ve önceden başlamış olan tüm takipler de durur (İİK m.294/1). Takipler, yalnızca durmakta iptal edilmemektedir. Bu nedenle mühletin kaldırılması halinde alacaklılar takibe kaldıkları yerden devam edebilirler³³. Takip yasağı, borçlunun malvarlığına yönelik takipler yönünden geçerli olup alacaklının borçlunun malvarlığına etki etmeyen, bir işin yapılması veya yapılmamasına ilişkin ilamlar kapsamında takip başlatması yahut önceden başlattığı takiplere devam etmesi mümkündür³⁴. Mühletin sonuçları, yalnızca alacaklı bakımından geçerlidir. Bu nedenle borçlunun, borcuna kefil olan üçüncü kişiler takip yasağından yararlanamazlar³⁵. Alacaklılar kefillere karşı mühlet süresi içerisinde takip yapabilir yahut önceden başlattıkları takiplere devam edebilirler³⁶.

Takiplerin durması ve takip yasağının birtakım istisnaları bulunmaktadır. Bu kapsamda alacaklılar, mühlet süresi içerisinde rehinin paraya çevrilmesi yoluyla takip başlatabilecekleri gibi önceden başlattıkları takibe de devam edebilirler (İİK m.295/1). Ancak bu takipler kapsamında kural olarak muhafaza tedbirleri alınamaz ve rehinli malın satışı gerçekleştirilemeyecektir (İİK m.295/1). Yalnızca, muhafazasının masraflı olması veya kıymetinin düşecek olması, rehinli malın konkordato projesi kapsamında işletme tarafından kullanılmasının öngörülmemiş olması hallerinde mahkeme, konkordato komiserinin görüşünü ve alacaklılar kurulunun muvafakatini alarak rehinli malın satışına karar verebilir (İİK m.295/1). Muhafaza tedbiri alınamayacak ve satışına karar verilemeyecek olan mallar borçluya ait olan rehinli mallardır, borç için üçüncü kişi tarafından tesis edilen bir rehinin bulunması halinde muhafaza tedbirlerinin alınmasına bir engel bulunmamaktadır³⁷.

Ayrıca İcra ve İflas Kanunu'nun 206'ncı maddesinde yer alan nafaka ve işçilik alacakları için de takip yasağı öngörülmemiş olup alacaklılar mühlet esnasında dahi bu alacaklara ilişkin haciz yoluyla takip başlatabilir (İİK m.294/2). Takip yasağına ilişkin bir diğer

³³Hakan Pekcanitez- Güray Erdönmez, 7101 Sayılı Kanun Çerçevesinde Konkordato, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2018, s. 33, Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s.163.

³⁴Selçuk Öztekin vd, Yeni Konkordato Hukuku, Adalet Yayınevi, Ankara, 2019, s. 335; Sarısözen, Konkordato, s.329.

³⁵Cenk Akil, "Konkordato Mühletinin Alacaklılar Bakımından Sonuçları (28.02.2018 Tarih ve 7101 Sayılı Kanun'la Yapılan Değişikliklere Göre)", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2019, C.0, S.141, s.234.

³⁶Pekcanitez- Erdönmez, 7101 Sayılı Kanun Çerçevesinde Konkordato, s. 33; Levent Börü-Şafak Parlak Börü, "Konkordatonun Kefalet Sözleşmesine Etkileri", *İstanbul Hukuk Mecmuası*,2020, C.78, S.3, s.1254.

³⁷ Öztekin vd, Yeni Konkordato Hukuku, s. 338.

istisna ise konkordato komiserinin izni ile gerçekleştirilen hukuki işlemlerden doğan alacaklardır. Bu alacaklar, konkordatoya tabi olmadığından, bu alacaklar bakımından da takip yasağı geçerli değildir³⁸.

Kiralanan taşınmazların icra yoluyla tahliyesine ilişkin takiplerin ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir. Tahliye talebi ile birlikte ödenmemiş kira alacaklarının da tahsili talep ediliyorsa, takibin borçlunun malvarlığına etki eden bir yönünün bulunması nedeniyle takip başlatılamayacağı veya başlatılan takibe devam edilemeyeceği kabul edilmelidir³⁹. Öte yandan kira bedellerinin ödenmemesi sebebine dayanmayan tahliye takipleri takip yapılmasına yahut başlamış tahliye takibine devam edilebilir⁴⁰.

Mühletin kaldırılması ile takip yasağı sona ereceğinden alacaklılar önceden başlattıkları takiplere devam edebilir veya yeni bir takip başlatabilirler⁴¹. Ancak bu durum yalnızca borçlunun, mali durumunun iyileşmesi nedeniyle mühletin kaldırıldığı hallerde geçerlidir⁴². Mühletin kaldırılarak borçlunun iflasına karar verildiği hallerde ise iflasın açılmasına ilişkin hükümler uygulama alanı bulmaktadır. İflasın açılması ile borçlu aleyhine başlatılmış takipler duracağından (İİK m.193/1), mühlet sırasında duran takipler iflasın açılması ile de durmaya devam eder. Ancak bu halde de rehnin paraya çevrilmesi yoluyla ilgili takipler ile tahliye takiplerine devam edilebilir (İİK m. 193/3).

3.2.1.2. Davalar Bakımından Etkileri

Mühlet kararının, borçlunun taraf olduğu davalara bir etkisi bulunmamaktadır⁴³. İflas davaları hariç olmak üzere yeni davaların açılabilir ve derdest davalar da görülmeye devam eder⁴⁴. Bu kapsamda borçlun mühlet kararından önce aleyhine başlatılmış olan takibe itiraz etmesi halinde itirazın iptali davası açılabilir. Ancak dava neticesinde itirazın iptaline karar verilmesi halinde ilama dayanılarak takibe devam edilemez⁴⁵.

³⁸ Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s. 203.

³⁹ Kuru, İcra ve İflas Hukuku El Kitabı, s.1461; Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s. 168.

⁴⁰ Öztekin vd, Yeni Konkordato Hukuku, s. 331; Kuru, İcra ve İflas Hukuku El Kitabı, s.1461; Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s. 169.

⁴¹ Ermenek, “Borca Batıklık Nedenine Dayalı Konkordatoda Geçici Mühletin Kaldırılması”, s.522; Sarısözen, İcra İflas ve Konkordato Hukukunda Yenilikler, s. 160.

⁴² Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s.400

⁴³ Murat Atalı, Konkordatoda Kesin Mühlet ve Sonuçları, 7101 Sayılı Kanun’la Konkordato ve Elektronik Tebligat Konularında Getirilen Yenilikler (Ed. M. Özkes), On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2018, s. 99.

⁴⁴ Sarısözen, İcra İflas ve Konkordato Hukukunda Yenilikler, s. 167.

⁴⁵ Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s.259

Borçlunun mali durumunun düzelmesi nedeniyle mühlet kaldırılırsa, borçlunun taraf olduğu davaların durumuna ilişkin bir değişiklik yaşanmaz⁴⁶. Öte yandan borçlunun iflasına karar verilmesi halinde borçlunun taraf olduğu iflas masasına giren mal ve haklara ilişkin derdest hukuk davaları ikinci alacaklılar toplanmasından on gün önceye kadar duracağından (İİK m.194/1), mühletin kaldırılmasının ardından bu davalara devam edilmez. Acele haller, şeref ve haysiyete tecavüzden, vücuda verilen zarardan doğan tazminat davaları, evlenme ve kişilik haklarına ilişkin davalar ve nafaka davaları ise bu kuralın istisnasını teşkil eder (İİK m.194/2).

3.2.1.3. İhtiyati Haciz ve İhtiyati Tedbir Yasağının Uygulanması Yasağının Kalkması

İhtiyati tedbir ve ihtiyati haciz kararlarının mühlet süresi içerisinde uygulanması mümkün olmamakla birlikte⁴⁷ bu durum mühlet içerisinde konkordato komiserinin izniyle akdedilmiş olan alacaklar ile imtiyazlı alacaklar yönünden geçerli değildir⁴⁸. Mühletin kaldırılmasına karar verilmesiyle ihtiyati tedbir ve ihtiyati haczin uygulanması yasağı da ortadan kalkacağından mühletten önce veya mühlet esnasında verilen ihtiyati tedbir ve ihtiyati haciz kararları uygulanabilir hale gelmektedir⁴⁹.

3.2.1.4. Sürelerin ve Faizlerin İşlemeye Devam Etmesi

Tasdik edilen konkordato projesinde, aksine hüküm bulunmuyorsa, rehinli alacaklar dışındaki alacaklar bakımından mühlet kararı verilmesinden sonra faizler işlemesi durur (İİK m.294/3). Borçlunun mali durumunun iyileşmesi nedeniyle mühletin kaldırılmasına karar verildiği andan itibaren, alacaklara faiz işlemeye devam edecek ve alacaklılar, mühlet döneminde işlemesi gereken faizleri talep edebileceklerdir⁵⁰.

Mühlet kararı verilmesi sonucunda; bir takip muamelesi ile kesilen zamanaşımı ve hak düşürücü süreler işlemez (İİK m.294/3). Ancak mühletin kaldırılması ile birlikte, zamanaşımı ve hak düşürücü sürelerin korunması durumu da ortadan kalkar⁵¹.

3.2.1.5. Mahkeme Tarafından Alınan Tedbirlerin Akıbeti

⁴⁶ Köksoy, *Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri*, s.409.

⁴⁷ İlhan E. Postacıoğlu, *Konkordato*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1965, s.55; Süha Tanrıver, “4949 Sayılı İcra ve İflas Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un Adı Konkordato ile İlgili Hükümlerde Getirmiş Olduğu Değişikliklerin Tespiti ve Değerlendirilmesi”, *TBB Dergisi*, 2004, C.0, S.51, s.77.

⁴⁸Öztek vd, *Yeni Konkordato Hukuku*, s. 345.

⁴⁹ Köksoy, *Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri*, s.405.

⁵⁰ Ermenek, “Borca Batıklık Nedenine Dayalı Konkordatoda Geçici Mühletin Kaldırılması”, s.522; Sarısözen, *İcra İflas ve Konkordato Hukukunda Yenilikler*, s. 161.

⁵¹ Köksoy, *Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri*, s.405.

Mahkeme resen ya da talep üzerine borçlunun malvarlığının korunması için 297'nci maddenin ikinci fıkrasındaki⁵² haller de dahil olmak üzere gerekli tüm tedbirleri alır (İİK m.287/1). Bu kapsamda mahkemenin; takas, mahsup, protesto ve hapis gibi maddi hukuka yönelik sonuç doğuracak nitelikte tedbir kararları vermesinin mümkün olup olmadığı hususu öğretide tartışmalıdır. Öğretide ileri sürülen bir görüşe göre⁵³, alacaklılar bakımından telafisi imkânsız zararların ortaya çıkabileceği ihtimali göz önüne alınarak maddi hukuktan doğan hakların kullanılmasına ilişkin tedbir kararı verilmemelidir. Diğer bir görüş ise⁵⁴, kanun hükmünde geçen “*gerekli gördüğü bütün tedbirleri alır*” ifadesinin bir sınırlama içermediği ve konkordatonun maddi hukuka ilişkin de birtakım sonuçlarının bulunduğu nazara alındığında maddi hukuka yönelik tedbirlerin verilebilmesinin de mümkün olduğu yönündedir. Kanaatimizce de kanun hükmünün lafzından mahkemece verilebilecek tedbirin niteliğine ilişkin bir sınırlama yapıldığı sonucuna ulaşılamayacağından, maddi hukuka yönelik olsun ya da olmasın mahkemenin her türlü tedbir kararı verebileceği kabul edilmelidir.

Borçlunun mali durumunun düzelmesi nedeniyle mühletin kaldırılması halinde mahkemenin borçlunun malvarlığını korumaya yönelik aldığı tedbirlerin, akıbetinin ne olacağı öğretide tartışmalıdır. Bu hususta ileri sürülen ilk görüş⁵⁵, mahkemenin, tedbirlerin kaldırılmasına yönelik karar vermesi gerektiği aksi halde Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 397/II hükmü uyarınca, karar kesinleşene kadar tedbirlerin geçerliliğini koruyacağı şeklindedir. Diğer bir görüş⁵⁶ ise mühletin kaldırılması ile söz konusu tedbirlerin de başkaca bir karara gerek olmaksızın kendiliğinden kalkacağı yönündedir. Bu görüşe göre konkordato mühleti kapsamında verilen tedbir kararları ile medeni usul hukuku kapsamında verilen ihtiyati tedbir kararlarının niteliği birbirinden farklıdır⁵⁷. Mühlet kapsamında verilen tedbir, takip hukukuna özgü geçici hukuki koruma tedbirlerinden olup Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 389 ve devam maddelerinde düzenlenen ihtiyati tedbirlerden değildir⁵⁸. İcra İflas Kanunda ihtiyati tedbir kararlarının etkisini düzenleyen HMK hükmüne bir atıf olmadığından tedbirin kendiliğinden kalktığı kabul edilebilir⁵⁹.

⁵² İİK m. 297/II: ““Borçlu, mahkemenin izni dışında mühlet kararından itibaren rehin tesis edemez, kefil olamaz, taşınmaz ve işletmenin devamlı tesisatını kısmen dahi olsa devredemez, takyit edemez ve ivazsız tasarruflarda bulunamaz. Aksi hâlde yapılan işlemler hükümsüzdür. Mahkeme bu işlemler hakkında karar vermeden önce komiserin ve alacaklılar kurulunun görüşünü almak zorundadır.

⁵³Sarisözen, Konkordato, s.216;Sarisözen, İcra İflas ve Konkordato Hukukunda Yenilikler, s. 127.

⁵⁴ Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s. 158.

⁵⁵ Sarisözen, İcra İflas ve Konkordato Hukukunda Yenilikler, s. 161; Sarisözen, Konkordato, 286.

⁵⁶ Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s.407.

⁵⁷ Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s.407.

⁵⁸ Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s.405

⁵⁹ Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s.407.

3.2.1.6. Müstakbel Alacağın Devri Sözleşmesinin Akıbeti

Konkordato mühletinin verilmesinden önce devredilen müstakbel bir alacağın mühletinin verilmesinden sonra doğması halinde devir sözleşmesi hükümsüzdür (İİK m.294/6). Bu halde devir sözleşmesine konu alacak borçluya ait sayılır ve konkordatoya muvafakat eden alacaklıların alacaklarının ödenmesine tahsis edilir⁶⁰. Öte yandan devre konu alacağın mühlet kararından önce doğması ancak mühlet kararından sonra muaccel hale gelmesi durumunda devir sözleşmesi geçerliliğini korur⁶¹.

Konkordato mühletinin verilmesinden önce devredilen müstakbel bir alacağın mühletinin verilmesinden sonra doğması halinde hükümsüz olan devirin borçlunun mali durumunun iyileşmesi nedeniyle mühletin kaldırılması halinde geçerlilik kazanıp kazanamayacağı öğretide tartışmalıdır. Bu kapsamda ileri sürülen ilk görüş⁶², hükümsüzlüğün kanunda açıkça düzenlenmiş olması nedeniyle iyileşmenin devre geçerlilik kazandırmayacağı yönündedir. Diğer bir görüş ise⁶³, kanunda yer alan hükümsüzlük ifadesinin, konkordatonun amacıyla sınırlı olduğu bu nedenle mühletin kaldırılması ile söz konusu devrin geçerlilik kazanacağı şeklindedir.

3.2.2. Borçlu Bakımından Sonuçları

3.2.2.1. Tasarruf Sınırlamalarının Ortadan Kalkması

Mühlet kararıyla borçlunun malvarlığı üzerindeki tasarruf yetkisi tam olarak kısıtlanmamakla birlikte bazı hallerde borçlunun tasarrufta bulunabilmesi komiserin veya mahkemenin iznine bağlanabilmektedir⁶⁴. Mahkeme belirli durumlarda borçlunun tasarruf yetkisinin tamamen komisere devredilmesine dahi karar verebilir. Bu durumda borçlunun tasarruflarının hükümsüz olduğu kabul edilir ancak komiserin onayı ile bu işlemlerin geçerli hale getirilebilir⁶⁵.

Borçlunun, mühlet kararından itibaren mahkemenin izni dışında rehin tesis etmesi, kefil olması, taşınmaz ve işletmenin devamlı tesisatını kısmen dahi olsa devretmesi, takyit etmesi ve ivazsız tasarruflarda bulunabilmesi mümkün değildir (İİK m.297/2). Bu işlemlerin mahkemenin

⁶⁰Sarisözen, İcra İflas ve Konkordato Hukukunda Yenilikler, s. 177.

⁶¹Sarisözen, İcra İflas ve Konkordato Hukukunda Yenilikler, s.177.

⁶²Müjgan Tunç Yücel, Konkordato Mühletinin Alacaklılar Bakımından Sonuçları, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2020, s.202.

⁶³Ermenek, "Borca Batıklık Nedenine Dayalı Konkordatoda Geçici Mühletin Kaldırılması", s.523; Atalı-Ermenek- Erdoğan, İcra ve İflas Hukuku, s.663.

⁶⁴Atalı- Ermenek- Erdoğan, İcra ve İflas Hukuku, s. 664.

⁶⁵Atalı- Ermenek- Erdoğan, İcra ve İflas Hukuku, s. 665.

izni olmaksızın yapılması halinde işlemler hükümsüzdür (İİK m.297/2). Mahkemenin söz konusu yasak işlemler dışında başka bir sınırlama öngörmemişse borçlu komiserin denetimi altında tüm işlemleri yapabilir⁶⁶.

Mali durumunun iyileşmesi nedeniyle mühletin kaldırılması halinde borçlu, İcra ve İflas Kanunu m. 297/II hükmünde sayılanlar da dahil olmak üzere hiçbir sınırlamaya tâbi olmadan, serbestçe tasarrufta bulunabilir⁶⁷. Öte yandan mühletin kaldırılarak borçlunun iflasına karar verilmesi halinde ise borçlunun tasarruf yetkisi tamamen ortadan kalkar⁶⁸. Müflisin, masaya giren hak ve alacaklara ilişkin malvarlığını azaltacak nitelikteki tüm tasarrufları, masa alacaklıları bakımından hükümsüzdür⁶⁹. Bu hükümsüzlük, yalnızca alacaklılar yönünden geçerli olup müflisin kendisiyle işlem yaptığı üçüncü kişinin hükümsüzlük iddiasında bulunması mümkün değildir⁷⁰.

Borçlunun, izne tabi olan işlemleri mahkemeden izin almaksızın yapması nedeniyle hükümsüz olduğu kabul edilen işlemlerin, borçlunun mali durumunun düzelmesi nedeniyle mühletin kaldırılması halinde geçerli hale gelip gelmeyeceği öğretide tartışmalıdır. Bu kapsamda ileri sürülen ilk görüş⁷¹, bu işlemlerin geçmişe etki doğuracak şekilde canlandırılabilmesi şeklindedir. Bizim de katıldığımız diğer bir görüş ise⁷², hükümsüzlüğün sonradan düzeltilmesinin mümkün olmaması nedeniyle işlemlerin hükümsüz kalmaya devam edecekleri yönündedir.

3.2.3. Sözleşmeler Bakımından Sonuçları

Borçlunun taraf olduğu ve işletmesinin devamı için önemli olan sözleşmelerdeki borçlunun konkordato talebinde bulunmasının sözleşmeye aykırılıktan dolayı haklı fesih sebebi olacağı veya borcu muaccel hale getireceği yönündeki hükümler, konkordato başvurusu durumunda kısmi hükümsüzlüğe tâbidir (İİK m.296/1). Söz konusu sözleşme hükümlerinin uygulanmamasının, sözleşmenin karşı tarafını etkileyip etkilemediği hususu önem taşımaz (İİK m.296/1). Ancak konkordato teklifinin sözleşmeye aykırılık teşkil edeceğine yahut haklı fesih

⁶⁶ Pekcanitez vd, İcra ve İflas Hukuku Ders Kitabı, s.497; Atalı- Ermenek- Erdoğan, İcra ve İflas Hukuku, s. 615; Arslan vd, İcra ve İflas Hukuku, s. 575.

⁶⁷ Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s.409.

⁶⁸ Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s.410.

⁶⁹ Atalı- Ermenek- Erdoğan, İcra ve İflas Hukuku, s.557.

⁷⁰ Görgün- Börü- Kodakoğlu, İcra ve İflas Hukuku, s. 551; Pekcanitez vd, İcra ve İflas Hukuku Ders Kitabı, s.443.

⁷¹ Cemil Simil, Konkordato Mühletinin Borçlu Bakımından Sonuçları, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2020, S. 253.

⁷² Postacıoğlu, Konkordato, s.58; Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s.411.

nedeni sayılacağına ilişkin yasal bir düzenlemeden kaynaklanan kayıtlar mühlet kararı verilse dahi geçerlidir⁷³.

Borçlunun konkordatoya başvurması nedeniyle sözleşmenin sona erdirilebilmesi mümkün değilken; borçlu komiserin uygun görüşü ve mahkemenin onayını alarak tarafı olduğu ve konkordatonun amacına ulaşmasını olumsuz etkileyen sürekli borç ilişkilerini karşı tarafın zararını karşılamak koşuluyla her zaman sona erdirebilir (İİK m.296/2). Hizmet sözleşmeleri ise sürekli borç doğuran hukuki işlemlerin feshine ilişkin bir istisna teşkil etmekte olup koşulların bulunması halinde her iki tarafta da sözleşmeyi feshedebilir⁷⁴. Ayrıca sözleşmenin feshi nedeniyle, İcra ve İflas Kanunu'nun 206'ncı maddesi kapsamına giren bir tazminat alacağına doğması halinde bu tazminatın alacaklıya tam olarak ödenmesi gerekir⁷⁵.

İyileşme nedeniyle mühletin kaldırılması durumunda mühlet esnasında feshedilen sözleşmelerin akıbeti hususu öğretilerde tartışmalıdır. Bu kapsamda ileri sürülen ilk görüş⁷⁶, feshedilen sürekli borç ilişkilerinin feshedilmemiş sayılmasıdır diğer görüş ise⁷⁷ bozucu yenilik doğuran bir hakkın kullanılmış olması nedeniyle sözleşmenin feshinin geçerliliğini koruyacağı yönündedir.

Mühletin kaldırılması ile birlikte iflas kararının da verildiği hallerde ise iflas kararı bazı sözleşmeleri kendiliğinden sona erdirir⁷⁸. Bu kapsamda; ürün kirası, vekalet sözleşmesi, adi şirket sözleşmesi ve cari hesap sözleşmesi, finansal kiralama sözleşmesi, acentelik sözleşmesi, komisyon sözleşmesi, sigorta sözleşmesi iflasla son bulan sözleşmelere örnek olarak gösterilebilir⁷⁹. Öte yandan kira, satım, hizmet, eser, saklama, kullanım ve tüketim ödünçü ve yayım sözleşmeleri, taraflardan birinin iflas etmesi üzerine son bulmamaktadır⁸⁰. İflasla son bulacağı kanunla açıkça düzenlenmemiş olan sözleşmeler kapsamında iflas etmeyen taraf, sözleşmenin yerine getirilmesini talep edebilir⁸¹. İki tarafa borç yükleyen sözleşmelerde, karşı taraf kendi üzerine düşen edimi yerine getirmiş ancak müflis borcunu ifa etmemiş ise diğer taraf

⁷³ Atalı- Ermenek- Erdoğan, İcra ve İflas Hukuku, s. 667.

⁷⁴ Görgün- Börü- Kodakoğlu, İcra ve İflas Hukuku, s. 648; Atalı- Ermenek- Erdoğan, İcra ve İflas Hukuku, s. 667.

⁷⁵ Atalı- Ermenek- Erdoğan, İcra ve İflas Hukuku, s. 667.

⁷⁶ Sarısözen, İcra İflas ve Konkordato Hukukunda Yenilikler, s. 161.

⁷⁷ Ermenek, "Borca Batıklık Nedenine Dayalı Konkordatoda Geçici Mühletin Kaldırılması", s.523.

⁷⁸ Pekcanitez vd, İcra ve İflas Hukuku Ders Kitabı, s.453; Atalı- Ermenek- Erdoğan, İcra ve İflas Hukuku, s.576; Görgün- Börü- Kodakoğlu, İcra ve İflas Hukuku, s.563.

⁷⁹ Atalı- Ermenek- Erdoğan, İcra ve İflas Hukuku, s.576; Görgün- Börü- Kodakoğlu, İcra ve İflas Hukuku, s.563; Pekcanitez vd, İcra ve İflas Hukuku Ders Kitabı, s.453

⁸⁰ Atalı- Ermenek- Erdoğan, İcra ve İflas Hukuku, s.576

⁸¹ Görgün- Börü- Kodakoğlu, İcra ve İflas Hukuku, s.563; Pekcanitez vd, İcra ve İflas Hukuku Ders Kitabı, s.453

alacağını iflas alacağı olarak masaya yazdırır⁸². İflas kararından önce iki taraf da edimini yerine getirmemişse iflas idaresinin uygun süre içerisinde teminat göstermemesi halinde diğer tarafın sözleşmeyi feshetme hakkı bulunmaktadır⁸³.

3.3. Mühletin Kaldırılması Kararına Karşı Kanun Yolları

Mühletin kaldırılması kararına karşı kanun yolunun, kapalı olduğuna ilişkin kanunda açık bir düzenleme bulunmamaktadır⁸⁴. Bu nedenle kararın tebliğinden itibaren on gün içerisinde istinaf kanun yoluna başvurulabileceği kabul edilmektedir⁸⁵. Ayrıca mühletin kaldırılması ile birlikte borçlunun iflasına da karar verilmişse istinaf mahkemesince verilen karara karşı temyiz yoluna da başvurulabilir⁸⁶.

Kanun yolu incelemesi sırasında, mühletin etkilerinin devam edip etmeyeceği hususunda öğretide görüş birliği bulunmamaktadır. Bu kapsamda ileri sürülen ilk görüş⁸⁷, mühletin kaldırılması ile etkilerinin sona ereceği yönündedir. Diğer bir görüş ise; mahkemenin, kanun yolu incelemesinin sonuna kadar mühletin etkilerinin, devam edeceğine karar verebileceği şeklindedir⁸⁸.

SONUÇ

Konkordato iflasa tabi olsun ya da olmasın elinde olmayan sebeplerle borcunu vadesinde ödeyemeyen borçlunun başvurduğu bir cebri icra prosedürüdür. Konkordato başvurusu iflasa tabi olan borçlular yönünden muamele merkezinin bulunduğu yer asliye ticaret mahkemesine, iflasa tabi olmayan borçlular yönünden ise yerleşim yerlerinin bulunduğu yer asliye ticaret mahkemesine yapılır. Başvuru dilekçesiyle birlikte mahkemeye sunulması gereken birtakım belgeler bulunmaktadır. Bunlar; konkordato ön projesi, borçlunun malvarlığını gösterir belgeler (bilanço, ara bilanço, gelir tablosu, nakit akım tablosu), alacaklıları, alacak miktarlarını ve alacaklıların imtiyaz durumunu gösterir liste, karşılaştırma tablosu ve makul güvence veren denetim raporudur.

⁸²Atalı- Ermenek- Erdoğan, İcra ve İflas Hukuku, s.576; Görgün- Börü- Kodakoğlu, İcra ve İflas Hukuku, s.563; Pekcanitez vd, İcra ve İflas Hukuku Ders Kitabı, s.453

⁸³ Pekcanitez vd, İcra ve İflas Hukuku Ders Kitabı, s.453

⁸⁴ Sarısözen, İcra İflas ve Konkordato Hukukunda Yenilikler, s. 131; Sarısözen, Konkordato, s. 233; Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s.413.

⁸⁵Ermenek, “Borca Batıklık Nedenine Dayalı Konkordatoda Geçici Mühletin Kaldırılması”, s.526; Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s.413.

⁸⁶ Atalı- Ermenek- Erdoğan, İcra ve İflas Hukuku, s.694; Ermenek, “Borca Batıklık Nedenine Dayalı Konkordatoda Geçici Mühletin Kaldırılması”, s.526.

⁸⁷Ayrıntılı bilgi için bkz. Köksoy, Adi Konkordatoda Geçici Mühlet Kararının Etkileri, s.415.

⁸⁸ Sarısözen, İcra İflas ve Konkordato Hukukunda Yenilikler, s. 163.

Kanunda sayılan belgelerin eksiksiz olarak mahkemeye ibraz edilmesi halinde, mahkeme tarafından esasa ilişkin bir inceleme yapılmaksızın derhal geçici mühlet kararı verilir. Geçici mühlet süresi içerisinde konkordatonun başarıya ulaşma ihtimali olduğu kanaatine varması halinde, mahkeme talep olmasa dahi resen bir yıllık kesin mühlet kararı verir. Mühlet kararı, verildiği an hüküm ve sonuçlarını doğurur. Bu kapsamda mahkeme borçlunun malvarlığını korumak adına gerekli gördüğü tüm önlemleri alabilir. Ayrıca borçlunun faaliyetlerini denetlemesi ve konkordatonun başarıya ulaşma ihtimalini değerlendirmesi için bir komiser görevlendirilir. Mahkemenin komiserin görevlendirilmesine, geçici mühlet ve mühletin uzatılmasına ilişkin kararları kesin olup bu kararlara karşı kanun yoluna başvurulamaz. Konkordato mühleti içinde borçlunun mali durumunun düzelmesi ve İİK m. 292’de belirtilen hallerden herhangi birinin gerçekleşmesi halinde mühletin kaldırılmasına karar verilir. Mühletin kaldırılması ile ayrıca bir karar verilmesine gerek olmaksızın mühlet kararına bağlanan sonuçlar kendiliğinden ortadan kalkar.

Kesin mühlet kararı ile birlikte borçlu aleyhine 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanuna göre yapılan takipler de dahil olmak üzere borçlunun malvarlığını etkileyen hiçbir takip yapılamaz ve önceden başlatılmış takipler de durur. Ancak, alacakları rehinle güvence altına alınan alacaklılar, rehinin paraya çevrilmesi yoluyla takip başlatabilir veya başlatmış oldukları takiplere devam edebilirler. Bu hususa ilişkin bir diğer istisna da İİK m.206’nın birinci sırasında yazılı imtiyazlı alacaklar için haciz yoluyla takip yapılabilmesidir. Ayrıca alacaklı borçlunun malvarlığına etki etmeyen, bir işin yapılması veya yapılmamasına ilişkin ilamlara dayanarak takip başlatabilir veya önceden başlatmış olduğu takiplere devam edebilir. Mühletin borçlunun mali durumunun düzelmesi nedeniyle kaldırılması halinde takip yasağı sona erer ve alacaklılar önceden başlattıkları takiplere devam edebilir veya yeni bir takip başlatabilirler. Mühletin kaldırılarak borçlunun iflasına karar verildiği durumlarda ise iflasın açılmasına ilişkin hükümler uygulanır. İflasın açılması ile borçlu aleyhine başlatılmış tüm takipler durmaktadır. Bu nedenle mühlet sırasında duran takipler iflasın açılması ile de durmaya devam eder. Ayrıca rehnin paraya çevrilmesi ve tahliye takipleri dışındaki mühlet esnasında devam eden diğer takipler de iflasın açılması ile durur. Ayrıca konkordato mühletinin derdest davalara bir etkisi olmazken, mühletin kaldırılması ve borçlunun iflasına karar verilmesi halinde borçlunun taraf olduğu derdest hukuk davalarının da ikinci alacaklılar toplanmasından on gün önceye kadar durmasına karar verilir.

Mühlet içinde borçlu aleyhine ihtiyati tedbir ve ihtiyati haciz kararları alınabilse de konkordatoya tabi alacaklar yönünden alınan bu kararların uygulanması mümkün değildir.

Ancak mühletin kaldırılmasına karar verilmesi neticesinde, ihtiyati tedbir ve ihtiyati haczin uygulanması yasağı da ortadan kalkmakta ve mühletten önce veya mühlet esnasında verilen ihtiyati tedbir ve ihtiyati haciz kararları uygulanabilir hale gelmektedir. Ayrıca mahkemenin borçlunun malvarlığını korumaya yönelik aldığı tedbirler de mühletin kaldırılması ile başkaca bir karara gerek olmaksızın kendiliğinden kalkmakta ve konkordato komiserinin, borçluyu denetleme ve konkordatonun başarı ihtimalini inceleme görevleri de sona ermektedir.

Geçici mühlet tarihinden itibaren, Kamu alacakları, İİK m.206'nın birinci sırasında belirtilen alacaklar ve rehinle temin edilen alacakları dışındaki her türlü alacağa faiz işlemesi durur. Ancak borçlunun mali durumunun iyileşmesi nedeniyle mühletin kaldırılmasına karar verildiği hallerde, karar verildiği andan itibaren alacaklara faiz işlemeye devam eder ve alacaklılar mühlet döneminde işlemesi gereken faizleri talep edebilirler.

Konkordato mühleti verildikten sonra doğan alacaklara ilişkin alacağın temlikli sözleşmelerinin hükümsüz olduğu kabul edilir. Mühletin kaldırılmasıyla bu sözleşmeler de geçerlilik kazanır. Borçlunun taraf olduğu ve konkordatonun başarıya ulaşmasını olumsuz şekilde etkileyeceği düşüncesiyle mühlet sırasında feshedilen sözleşmeler ise mühletin kaldırılmasıyla geçerli hale gelmez. Bu durumda bozucu yenilik doğuran bir hakkın kullanılmış olması nedeniyle feshedilen sözleşmenin yönünden eski hale dönülemez.

Konkordato mühleti kapsamında tasarrufları sınırlandırılan borçlular, Mali durumunun iyileşmesi nedeniyle, mühletin kaldırılması halinde, İcra ve İflas Kanunu m. 297/II hükmünde sayılanlar da dahil olmak üzere hiçbir sınırlamaya tâbi olmadan, serbestçe tasarrufta bulunabilirler. Ancak mühlet sırasında mahkemeden izin alınmaksızın yapılan ve bu nedenle hükümsüz sayılan işlemler borçlunun mali durumunun düzelmesi ve mühletin kaldırılmasına karar verilmesiyle geçerlilik kazanmaz. Mühletin kaldırılması ve borçlunun, iflasına karar verilmesi halinde ise borçlunun tasarruf yetkisi tamamen ortadan kalkar.

KAYNAKÇA

Akil, C., (2019). Konkordato Mühletinin Alacaklılar Bakımından Sonuçları (28.02.2018 Tarih ve 7101 Sayılı Kanun'la Yapılan Değişikliklere Göre). Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (141). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2280355> (Erişim tarihi: 06.08.2024)

Atalı, M., Ermenek, İ., Erdoğan, E., *İcra ve İflas Hukuku*, Yetkin Yayınları/Ankara, 2020.

Atalı, M., (2018). Konkordatoda Kesin Mühlet ve Sonuçları. M. Özkes (Ed.)7101 Sayılı Kanun'la Konkordato ve Elektronik Tebligat Konularında Getirilen Yenilikler. İstanbul. On İki Levha Yayınları.

Berkin, N., *İflas Hukuku*, Yeni Hamle Matbaası/İstanbul, 1970.

Börü L., Parlak Börü, Ş., (2020). Konkordatonun Kefalet Sözleşmesine Etkileri. İstanbul Hukuk Mecmuası.78(3). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1441170> (Erişim tarihi: 06.08.2024)

Ermenek, İ., (2020). Borca Batıklık Nedenine Dayalı Konkordatoda Geçici Mühletin Kaldırılması. *Adalet Dergisi*, (64). https://dergipark.org.tr/tr/pub/adaletdergisi/issue/56065/772228#article_cite (Erişim tarihi: 06.08.2024)

Eroğlu, O., (2019). İflâs Dışı Adi Konkordato Mühleti İçerisinde Borçlunun İflâsına Karar Verilebilecek Durumlar. Selçuk Üniversitesi Hukuku Fakültesi Dergisi. 27(3). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/897717> (Erişim tarihi: 06.08.2024)

Görgün Ş., Börü, L., Kodakoğlu, M., *İcra ve İflas Hukuku*, Yetkin Yayınları/Ankara,2022.

Kaplan, İ., *Yeni Türk Konkordato Hukuku*, Yetkin Yayınları/Ankara, 2019.

Kuru, B., *İcra ve İflas Hukuku El Kitabı*, Adalet Yayınevi/Ankara, 2013.

Kuru, B., *İflas ve Konkordato Hukuku*, Evrim Basım Yayım Dağıtım/İstanbul, 1988.

Muşul, T., *İcra ve İflas Hukuku Cilt II*, Adalet Yayınevi/Ankara, 2013.

Özkes, M., Konkordatoda Kesin Mühlet ve Sonuçları. M. Özkes (Ed.)7101 Sayılı Kanun'la Konkordato ve Elektronik Tebligat Konularında Getirilen Yenilikler. İstanbul. On İki Levha Yayınları/İstanbul, 2018.

Öztek, Selçuk, Budak, A C., Tunç Yücel, M., Yeşilova, B., Kale, S., *Yeni Konkordato Hukuku*. Ankara. Adalet Yayınevi/Ankara, 2019.

Pekcanitez, H., Atalay, O., Özkes, M., Sungurtekin Özkan, M., *İcra ve İflas Hukuku Ders Kitabı*, On İki Levha Yayınları/İstanbul, 2022.

Pekcanitez, H., Erdönmez, G., *7101 Sayılı Kanun Çerçevesinde Konkordato*, Vedat Kitapçılık/İstanbul, 2018.

Postacıoğlu, İ., Altay,S., *İcra Hukuku Esasları*, Vedat Kitapçılık/İstanbul, 2010.

Postacıoğlu, İ., *Konkordato*, Fakülteler Matbaası/İstanbul, 1965

Sarisözen, S., *İcra İflas ve Konkordato Hukukunda Yenilikler*, Yetkin Yayınları/Ankara, 2019.

Sarisözen, S., *Konkordato*, Yetkin Yayınları/Ankara, 2021.

Simil, C., *Konkordato Mühletinin Borçlu Bakımından Sonuçları*, On İki Levha Yayıncılık/İstanbul, 2020.

Tanrıver, S., (2004). 4949 Sayılı İcra ve İflas Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un Adî Konkordato ile İlgili Hükümlerde Getirmiş Olduğu Değişikliklerin Tespiti ve Değerlendirilmesi. TBB Dergisi, (51). <https://www.jurix.com.tr/article/10139?u=0&c=0> (Erişim tarihi: 06.08.2024)

Tanrıver, S., Deynekli, A., *Konkordatonun Tasdiki*, Yetkin Yayınları/Ankara, 1996.

Tanrıver, S., *Konkordato Komiseri*, Yetkin Yayınları/Ankara, 1993.

Tunç Yücel, M., *Konkordato Mühletinin Alacaklılar Bakımından Sonuçları*, On İki Levha Yayıncılık/ İstanbul, 2020.

Ulukapı, Ö., *Konkordatonun Feshi*, Mimoza Yayınları/Konya, 1988.

Üstündağ, S., *İflas Hukuku Dersleri*, Fakülteler Matbaası/İstanbul, 1975.

Yılmaz, E., *İcra ve İflas Kanunu Şerhi*, Yetkin Yayınları/Ankara, 2016.

Yılmaz, E., Arslan, R., Taşpınar Ayvaz, S., Hanağası, E., *İcra ve İflas Hukuku*, Yetkin Yayınları/Ankara, 2020

YOUTUBE VİDEOLARININ EĞİTİMİ DESTEKLEYİCİ ROLÜ

Doç. Dr. Esra CİZMECİ ÜMİT¹

¹Yalova Üniversitesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü,

esra.cizmeci@yalova.edu.tr - ORCID ID:0000-0003-1193-9112

Nihat ÇELİK²

²Yalova Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi,

228129001@ogrenci.yalova.edu.tr - ORCID ID :0009-0006-6347-1979

ÖZET

Bu çalışma, YouTube videolarının eğitimde kullanımını ve bu kullanımın öğrenciler üzerindeki etkilerini derinlemesine incelemeyi hedeflemektedir. Teknolojinin eğitim alanındaki yaygınlaşmasıyla birlikte YouTube gibi dijital platformlar, öğrenciler için önemli ve erişilebilir öğrenme kaynakları haline gelmiştir. Bu bağlamda, YouTube videolarının öğrencilerin öğrenme süreçlerine sağladığı katkıları değerlendirmek amacıyla kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, 2018-2024 yılları arasında yayınlanmış çalışmalar incelenerek bir derleme makale oluşturulmuştur. Elde edilen bulgular, öğrencilerin YouTube videolarını özellikle zorlandıkları veya eksik kaldıkları konuları telafi etmek amacıyla sıklıkla kullandıklarını ortaya koymaktadır. Öğrencilerin, bu videolar aracılığıyla öğrenme verimliliklerini artırdığı, zamandan tasarruf sağladığı ve geleneksel dersane ihtiyacını azalttığı belirlenmiştir. Bununla birlikte, YouTube platformunun bazı sınırlılıkları da tespit edilmiştir. Videoların asenkron olması ve reklamların öğrencilerin dikkatini dağıtması, bu platformun olumsuz yanları arasında yer almaktadır. Sonuç olarak, YouTube videolarının üniversite hazırlık eğitiminde etkili bir öğrenme aracı olarak önemli bir rol oynadığı ve öğrencilerin akademik başarılarına kayda değer katkılar sağladığı görülmektedir. Ancak, bu videoların eğitsel süreçlerde etkili bir şekilde kullanılabilmesi için doğru ve bilinçli bir kullanım stratejisi gerekmektedir. Eğitimciler, öğrencilere güvenilir kaynakları seçme konusunda rehberlik ederek, YouTube videolarının eğitim süreçlerine daha etkin bir şekilde entegre edilmesini sağlamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Öğrenme, Eğitim Teknolojileri, Video Tabanlı Öğrenme, YouTube, Üniversiteye Hazırlık

The Role of YouTube Videos in Supporting Education

Abstract

This study aims to deeply examine the use of YouTube videos in education and the effects of this use on students. With the widespread use of technology in education, digital platforms such as YouTube have become important and accessible learning resources for students. In this context, a comprehensive literature review was conducted to evaluate the contributions of YouTube videos to students' learning processes. In the study, a compilation article was created by examining studies published between 2018 and 2024. The findings reveal that students frequently use YouTube videos, especially to compensate for the subjects they have difficulty with or are deficient in. It has been determined that students increase their learning efficiency, save time and reduce the need for traditional classrooms through these videos. However, some limitations of the YouTube platform have also been identified. The asynchronous nature of the videos and the distraction of students by advertisements are among the negative aspects of this platform. As a result, it is seen that YouTube videos play an important role as an effective learning tool in university preparatory education and make significant contributions to students' academic success. However, a correct and conscious usage strategy is required for these videos to be used effectively in educational processes. Educators should ensure that YouTube videos are more effectively integrated into educational processes by guiding students in selecting reliable sources.

Keywords: Digital Learning, Educational Technologies, Video Based Learning, YouTube, University Preparation

Giriş

Dijital teknolojilerin hızla gelişmesi ve internetin yaygınlaşması, eğitim alanında önemli dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Özellikle mobil cihazların ve yüksek hızlı internetin yaygınlaşması, bilginin daha erişilebilir hale gelmesini sağlamıştır. Geleneksel eğitim yöntemlerinin yanı sıra, dijital eğitim materyalleri de eğitim sürecinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu dönüşüm, öğrenme ve öğretme yöntemlerinde köklü değişikliklere yol açmış, öğrencilerin bilgiye ulaşma ve öğrenme süreçlerini büyük ölçüde etkilemiştir (Bozkurt vd., 2021: 40).

21. yüzyılda yüz milyonlarca internet kullanıcısının yalnızca içerik tüketmekle kalmayıp, aynı zamanda kendi içeriklerini de üreten ve yayınlayan bireylere dönüştüğünü gözlemlemek mümkündür. Kullanıcıların sosyal ağlarda paylaşım yaparken daha aktif ve katılımcı roller üstlendiği bu süreçte, Web 2.0'ın metin tabanlı birçok etkinliği çoklu ortamlarla zenginleştirdiği dikkate alındığında, içerik hareketliliğinin büyük bir bölümünün videolar

tarafından oluşturulduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde YouTube, dünyanın en büyük kullanıcı tarafından üretilen içerik yayın platformu olarak kabul görmektedir (Wattenhofer vd., 2012: 354)

YouTube, dünya genelinde en çok ziyaret edilen video paylaşım platformlarından biridir. Eğitim alanında da geniş bir yelpazede içerik sunan YouTube, öğrencilerin ders konularını pekiştirmeleri, yeni bilgiler öğrenmeleri ve sınavlara hazırlanmaları için önemli bir kaynak haline gelmiştir. Özellikle üniversiteye hazırlık sürecinde, öğrenciler farklı derslerle ilgili anlatım videoları, soru çözümleri ve rehberlik videoları gibi çeşitli içeriklerden yararlanmaktadır. YouTube'un bu kadar popüler olmasının nedenlerinden biri, platformun sunduğu içerik çeşitliliği ve erişim kolaylığıdır. Bu platformda her seviyeden öğrenci, kendi ihtiyaçlarına uygun içerikleri kolaylıkla bulabilmekte ve dilediği zaman, dilediği yerden erişebilmektedir (Alp & Kaleci, 2018: 67-68).

Bu bağlamda bu çalışmada, YouTube videolarının eğitimi destekleyici rolü ve YouTube kullanımının öğrencilerin eğitimlerine olan etkileri literatür taraması yöntemiyle değerlendirilmiştir. Öğrencilerin bu videoları nasıl kullandıkları, hangi tür videoları tercih ettikleri ve bu videoların ders başarısına katkıları ele alınmıştır. YouTube videolarının geleneksel ders materyallerine kıyasla sunduğu avantajlar ve öğrencilerin motivasyon ve öğrenme süreçleri üzerindeki etkileri de çalışmanın odak noktalarından biridir.

Çalışmanın amacı, dijital eğitim materyallerinin eğitimi destekleyici rolünü ve etkisini incelemektir. Bu bağlamda literatürdeki bulgulardan yola çıkılarak hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin YouTube videolarının eğitimlerine katkısı konusundaki görüşleri ve deneyimleri analiz edilmiştir. Öğrencilerin ders çalışma alışkanlıkları, YouTube videolarını kullanma sıklıkları ve bu videoların ders başarısına olan katkıları değerlendirilmiştir. Ayrıca, öğretmenlerin dijital eğitim materyallerine yönelik tutumları ve bu materyallerin derslerde nasıl kullanıldığı da çalışmanın bir diğer önemli boyutunu oluşturmaktadır.

Eğitimde dijital dönüşümün bir parçası olarak değerlendirilen YouTube videoları, öğrencilerin bağımsız öğrenme süreçlerini desteklemekte ve onların bilgiye daha hızlı ve etkili bir şekilde ulaşmalarını sağlamaktadır (Cihangir, 2021: 71-72). Eğitim sürecinde yoğun ders programları ve sınav stresi altında olan öğrenciler için YouTube videoları, önemli bir destek kaynağı olmaktadır. Bu videolar, öğrencilere zorlandıkları konuları tekrar etme, farklı anlatım teknikleriyle konuyu pekiştirme ve bireysel öğrenme hızlarına uygun olarak çalışma imkânı sunmaktadır.

Son olarak da bu çalışma, YouTube videolarının eğitimindeki etkilerini ortaya koyarak, dijital eğitim materyallerinin etkin kullanımına yönelik öneriler sunmayı amaçlamaktadır. Dijital teknolojilerin eğitim süreçlerine entegrasyonunun sağladığı avantajlar ve karşılaşılan zorluklar dikkate alınarak, daha etkili ve verimli bir öğrenme deneyimi sağlanması hedeflenmektedir. Bu bağlamda dijital eğitim materyallerinin doğru ve bilinçli kullanımı, öğrencilere büyük faydalar sağlama ve onların akademik başarılarını artırma potansiyeline sahiptir.

1. Eğitim

Eğitim, bir kişinin zihnini, duygularını ve davranışlarını geliştirerek onları insani amaçlara yönlendirme sürecidir. Kısaca eğitim, bir insanı şekillendirmektir (Tanilli, 2000: 22). Eğitim;

toplumların ve bireylerin gelişme süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Eğitim, devletlerin toplumu en önemli şekillendirme aracıdır. Devletler, toplumsal normlara ve ülkenin kalkınma hedeflerine uygun insan yetiştirme işini eğitim yoluyla yapmaktadırlar.

Eğitim faaliyetinin devletler tarafından sistematik olarak ele alınması, sanayi devriminin ortaya çıkardığı şartların sonucudur. Sanayi devriminin ortaya çıkardığı işçi ve eğitilmiş insan ihtiyacı, Eğitim 2.0 ile endüstriyel toplumlarda eğitim sistemlerinin müfredatında büyük değişiklikler yaratmış, sanayi kuruluşlarının ihtiyaçlarını karşılayacak teknolojilerin ve araçların geliştirilmesi öncelik kazanmıştır (Öztemel, 2018: 26).

Teknoloji geliştikçe, eğitimde kaliteyi artıran bir unsur olarak kullanılmıştır. Teknolojideki hızlı ilerlemelere uyum sağlamak amacıyla, eğitim ortamları her dönem çağın teknolojisiyle donatılmıştır. Kara tahta ile başlayan eğitim serüveni; zamanla bilgisayarlar, tabletler, akıllı tahtalar ve mobil cihazlara doğru bir dönüşüm geçirmiştir (Geçer & Çörez, 2020: 3).

Bilgi çağında, yaşam boyu öğrenmeyi mümkün kılan yeni eğitim teknolojileri bulunmaktadır. Bilgi toplumu, eğitim kurumlarında farklı ilgi ve yeteneklere sahip öğrencilere hitap eden ve çeşitli esneklikler sunan programların uygulanmasını gerekli kılar (Gutmann, 2003: 16-17). İnternet teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, eğitim alanında köklü değişikliklere yol açmış ve teknolojinin eğitim süreçlerine entegrasyonu giderek artmıştır. Bu durum, geleneksel eğitim yaklaşımlarının yanı sıra, öğrencilere zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın bilgiye erişim imkânı tanıyan, yüksek etkileşimli yeni bir eğitim ekosisteminin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

1.1. Türk Eğitim Sistemi

Türkiye'de 17.849.329 öğrencinin bulunduğu ilkökul, ortaokul ve lise kademelerinde eğitim sistemi içerisinde lise ve üniversiteye geçiş süreçlerinde uygulanan sınavlar, öğrenciler arasında yoğun bir rekabet ortamı yaratmaktadır. Bu rekabetin doğal bir sonucu olarak, öğrencilerin akademik başarılarını artırmak ve sınavlarda başarılı olabilmek için eksik oldukları konuları tamamlamaları büyük bir önem arz etmektedir. Öğrencilerin eksik oldukları alanları belirlemeleri ve bu alanlarda etkili bir öğrenme stratejisi geliştirmeleri hem bireysel başarılarının hem de genel eğitim kalitesinin artmasına katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda, eğitim politikalarının ve okul programlarının öğrencilere bu tür eksikliklerini giderme imkânı sunacak şekilde yapılandırılması gerekmektedir.

Tablo 1. 2022 -2023Yılı Eğitim Öğrenci İstatistikleri (MEB,2024)

Öğrenci Grubu	Öğrenci Sayısı (Kişi)
İlkokul	5.535.531
Ortaokul	5.524.117
Ortaöğretim (Lise)	6.789.681

2024 yılında Türkiye'de liselere geçiş sınavına katılan 8. sınıf öğrencilerinin sayısı 1.038.192 olarak kaydedilmiştir. Aynı yıl, üniversiteye giriş sınavına giren öğrenci sayısı ise 3.036.094 olarak belirlenmiştir. Bu veriler, toplamda 4.074.286 öğrencinin eğitim sistemi içinde bir üst öğrenim kurumuna geçiş yapabilmek için yoğun bir rekabet ortamında sınavlara girdiğini göstermektedir. Söz konusu rakamlar, Türkiye'deki eğitim sisteminin rekabetçi doğasını ve öğrencilerin bir üst eğitim kademesine geçişte karşılaştıkları zorlukları ortaya koymaktadır. Bu rekabet ortamı, öğrenci başarısını ve eğitim politikalarını doğrudan etkileyen önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 2. 2024 YILI 8 ve 12 Sınıf Sınava Giren Öğrenci İstatistikleri (MEB ,2024)

Öğrenci Grubu	Öğrenci Sayısı (Kişi)
8. SINIF	1.038.192
Üniversite Sınavına Giren	3.036.094

Öğrenciler, okul eğitimlerini desteklemek ve başarıyı artırmak için çeşitli yol ve yöntemler kullanmaktadır. Bu yöntemlerden bazıları şunlardır: özel ders, dersane ve özel eğitim kursları, Destekleme ve Yetiştirme Kursları (DYK), YouTube ve diğer dijital platformlar.

2. Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışma, 2018-2024 yılları arasında eğitimde YouTube videolarının destekleyici rolüne ilişkin yapılmış akademik çalışmaları kapsayan bir alanyazın taramasıdır. Söz konusu yılların seçilme nedeni, YouTube'un eğitim alanında kullanımının son yıllarda hızla artması ve bu dönemde dijital araçların eğitim süreçlerinde giderek daha fazla entegre edilmesine yönelik kapsamlı çalışmaların yapılmış olmasıdır. Çalışmanın temel amacı, mevcut alanyazın verilerini kullanarak YouTube videolarının eğitimdeki destekleyici rolüne dair bütüncül bir bakış açısı geliştirmektir. Bu bağlamda, ülkemizde YouTube videolarının eğitim süreçlerinde kullanımını araştırarak gelecekteki çalışmalara rehberlik etmek ve bu videoların eğitimdeki destekleyici rolünü vurgulamak hedeflenmektedir.

2.1. Kavramsal Çerçeve

Dijitalleşmenin eğitim üzerindeki etkisi giderek artmakta ve YouTube gibi platformlar, öğrencilere önemli öğrenme kaynakları sunmaktadır. YouTube videolarının eğitimi destekleyici rolünü üç ana kavram üzerinden incelemek mümkündür: Eğitimde teknolojinin rolü, YouTube'un eğitimde kullanımı ve eğitimde YouTube videolarının etkileri.

Eğitimde Teknolojinin Rolü

Teknolojinin hızlı gelişimi ve yaygınlaşması, eğitim sistemlerinde önemli dönüşümlere yol açmıştır. Teknolojinin eğitime entegrasyonu hem öğretmenlere hem de öğrencilere yeni imkanlar sunarken, eğitim süreçlerinin daha etkili ve verimli bir şekilde yürütülmesini sağlamaktadır. Günümüzde, interaktif tahtalar, bilgisayarlar, tabletler ve çeşitli eğitim yazılımları, ders içeriklerinin sunumunda ve öğrencilerin öğrenme süreçlerinde yaygın olarak kullanılmaktadır (Yavuz vd., 2024: 1933).

Eğitim teknolojileri, öğrenme süreçlerini desteklemek ve iyileştirmek amacıyla kullanılan araç ve yöntemlerdir. Teknolojik gelişmelerle birlikte, eğitimde dijital dönüşüm kaçınılmaz hale gelmiştir. Eğitimde kullanılan dijital araçlar ve platformlar öğrencilerin öğrenme deneyimlerini zenginleştirirken, bilgiye erişimi kolaylaştırmakta ve öğretme yöntemlerini çeşitlendirmektedir. Bu bağlamda, YouTube gibi dijital platformlar, öğrencilere esnek ve erişilebilir öğrenme olanakları sunmaktadır (Hamutoğlu vd., 2024: 96).

Eğitimde teknolojinin rolü, eğitim alanında büyük bir dönüşüm ve değişimin yaşandığı günümüzde öğrenci ve öğretmenlerin öğrenme ve öğretme deneyimlerini derinlemesine etkileyen önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Gültekin vd., 2024: 1065). Günümüzde hızla ilerleyen bilimsel ve teknolojik gelişmeler, geleneksel öğretim yaklaşımlarının bilgi aktarımı ve bilginin kalıcı olarak öğrenilmesi noktasında yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, eğitim programlarının güncellenmesi ve bireylerin entelektüel özgürlük, yaratıcılık ve bilimsel muhakeme yetenekleriyle donatılması gerekliliği kaçınılmaz hale gelmiştir. Eğitim sisteminde yapılacak bu tür düzenlemeler, yalnızca bilginin ezberlenmesi üzerine kurulu geleneksel yöntemlerin ötesine geçerek, bireylerin eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirmeyi hedefleyen daha bütüncül bir yaklaşımı benimsemeyi zorunlu kılmaktadır (Bilgici & Ünver, 2021: 589).

Günümüzün gelişmiş toplumsal ve ekonomik beklentilerini karşılayabilmek için bireylerin, okuma-yazma ve aritmetik gibi temel becerilerin ötesinde, daha karmaşık bilgi ve yetkinliklere sahip olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda, bireylerin kendi öğrenme yöntemleri ve sistemlerinin farkında olmaları ve bu süreçlerin sorumluluğunu etkin bir şekilde üstlenmeleri büyük bir önem taşımaktadır. Akıllı toplumun bir parçası olarak bireylerden yalnızca mevcut teknolojileri kullanmaları değil, aynı zamanda bu teknolojileri tasarlayıp geliştirmeleri de beklenmektedir. Bu durum, bireylerin teknolojiye dair derinlemesine bir anlayışa sahip olmalarını ve yenilikçi çözümler üretebilmelerini gerektirmektedir (Kalaç & Kılınç, 2023: 235).

YouTube'un Eğitimde Kullanımı

Günümüzde, eğitsel içerikli videoların e-öğrenme ve informal öğrenme süreçlerindeki rolü giderek artmaktadır. Dünyanın önde gelen üniversiteleri, sosyal medyanın e-öğrenme sistemlerine entegrasyonunu inceleyerek, çağdaş teknolojilere olan yeni nesil ilgisinin eğitim modellerinin gelecekteki şekillenmesinde kritik bir rehber işlevi göreceğini ortaya koymaktadır (Ata & Atik, 2016: 322).

Türkiye'de 2023 yılında gerçekleştirilen “Hane Halkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması” raporuna göre, sosyal medya ve mesajlaşma uygulamaları arasında en fazla tercih edilen uygulama WhatsApp olup, kullanıcıların %84,9'u tarafından tercih edilmektedir.

YouTube ise %69,0 oranıyla ikinci sıradadır ve Instagram %61,4 ile üçüncü sıradadır (TÜİK, 2023). Özellikle YouTube'un yüksek tercih oranı, platformun yalnızca eğlence amaçlı değil, bilgi edinme ve eğitim amaçlı kullanımının da geniş bir kitleye ulaştığını göstermektedir. YouTube'un sunduğu çeşitli içerik türleri ve erişilebilirlik, onu kullanıcılar arasında önemli bir bilgi ve öğrenme kaynağı olarak konumlandırmaktadır.

Yeni medya sistemleri arasında önemli bir yere sahip olan YouTube, kullanıcılara video yükleme, izleme, derecelendirme, paylaşma, oynatma listeleri oluşturma, raporlama, yorum yapma ve diğer kullanıcıları abone olarak takip etme gibi çeşitli olanaklar sunmaktadır. Google'dan sonra dünyanın en büyük ikinci arama motoru olarak kabul edilen YouTube, ücretsiz ve web tabanlı bir platform olarak hizmet vermektedir (Srinivasacharlu, 2020: 21).

YouTube'un kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte, eğitimciler ve öğrenciler arasında bu platformun yoğun bir şekilde kullanılmaya başlandığı gözlemlenmektedir. Eğitimciler, bu platform üzerinden ücretsiz olarak kanallar oluşturarak çeşitli alanlarda ders videoları yükleyebilmekte ve bu sayede öğrencilere zengin ve çeşitli öğrenme materyalleri sunabilmektedir. Eğitimcilerin farklı pedagojik yaklaşımlar doğrultusunda hazırladıkları ders videoları, öğrencilere daha esnek ve erişilebilir bir öğrenme ortamı sağlamaktadır. Son yıllarda, YouTube platformu öğrenciler tarafından okul derslerine destek olmak ve sınavlara hazırlık amacıyla yaygın olarak kullanılan bir öğrenme kaynağı hâline gelmiştir. Bu gelişmeler, YouTube'u uzaktan eğitimde etkin bir araç olarak konumlandırmaktadır (Seçme & Coşkun, 2024: 36).

Eğitimde YouTube Videolarının Etkileri

YouTube videolarının eğitim süreçlerinde kullanımı, eğitim kademelerine göre farklılıklar göstermektedir. Literatür incelemeleri, örgün eğitim sistemlerinde yer alan öğrencilerin YouTube kullanımında genellikle okul derslerinin öne çıktığını ortaya koymaktadır. Buna karşın, yükseköğretim kurumlarında eğitim gören bireyler ve örgün eğitim dışındaki kullanıcılar için YouTube kullanımı daha çeşitli ve farklılaşmış bir yapı sergilemektedir.

Oxford Economics'in 2023 raporuna göre, YouTube'un Türkiye'deki ekonomik, toplumsal ve kültürel etkileri incelenmiş, bu bağlamda platformun bilgi edinimi ve deneyim kazanımı üzerindeki rolü değerlendirilmiştir. Araştırma bulguları, katılımcıların %93'ünün YouTube'u bilgi ve deneyim edinme amacıyla kullandığını ortaya koymuştur. Katılımcıların %71'i ise YouTube'un öğrenme ve kişisel gelişim açısından herkese eşit fırsatlar sunduğunu dile getirmiştir. Ayrıca, katılımcıların %85'i YouTube'un COVID-19 pandemisi süresince güncel ve güvenilir bilgilere erişim sağlama konusundaki katkılarını vurgulamıştır. YouTube kullanan ebeveynlerin %83'ü, platformun (veya 13 yaş altı çocuklar için YouTube Kids'in) çocuklarının öğrenme süreçlerine olumlu etkiler sağladığını ifade ederken, öğretmenlerin %80'i de YouTube'un öğrencilerin öğrenimine destek olduğunu belirtmiştir.

YouTube videolarının içerdiği görsel ve işitsel öğeler, öğrenmeyi daha hızlı ve etkili hale getirmekte, bağımsız öğrenme becerilerini geliştirmekte ve motivasyonu artırmaktadır. Ayrıca, bu videoların içerikleri tekrar izleme imkânı sunması, öğrenme verimliliğini artırmaktadır (Mohamed & Shoufan, 2024: 11).

YouTube videolarının eğitim süreçlerindeki çok yönlü kullanımının, öğrenme deneyimlerini zenginleştiren ve bireylerin bilgiye erişimini demokratikleştiren bir araç olarak öne çıktığı görülmektedir. Görsel ve işitsel bileşenlerin öğrenme süreçlerine entegrasyonu, öğrencilerin bağımsız öğrenme becerilerini geliştirmekte, öğrenme motivasyonunu artırmakta ve bilgiyi kalıcı hale getirmekte kritik bir rol oynamaktadır. Nitekim, bu durum literatürde sıklıkla vurgulanan ve çeşitli araştırmalarla desteklenen bir bulgudur. YouTube'un eğitimdeki bu işlevselliği, farklı disiplinlerde ve eğitim kademelerinde nasıl bir etki yarattığına dair kapsamlı incelemeleri de beraberinde getirmiştir. Aşağıda sunulacak olan bölümde, YouTube'un eğitimdeki yeri ve etkileri üzerine yapılan literatür çalışmalarını derinlemesine inceleyerek, bu alanın akademik çerçevede nasıl ele alındığını ve hangi sonuçların öne çıktığını tartışacağız. Bu inceleme, YouTube'un geleneksel eğitim yöntemleriyle nasıl bütünleştiğini ve öğrenme süreçlerine olan katkısını akademik perspektiften değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Literatürdeki Çalışmalar

Literatürde YouTube platformunun eğitim aracı veya öğrenme ortamı olarak kullanımıyla ilgili çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Ancak, giriş sınavları üzerinde ve eğitimde YouTube videolarının destekleyici rolü ilgili özel bir çalışma mevcut değildir. YouTube'un eğitim amaçlı kullanımıyla ilgili literatürdeki çalışmalar şunlardır:

Alp ve Kaleci (2018) tarafından yapılan "YouTube Sitesindeki Videoların Eğitim Materyali Olarak Kullanımına İlişkin Öğrenci Görüşleri" adlı makalede, YouTube üzerindeki videoların eğitim materyali olarak kullanılmasının öğrenci görüşlerine dayalı olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bulgular, öğrencilerin büyük çoğunluğunun bilgisayar ve akıllı telefon gibi teknolojik cihazlara sahip olduğunu ve internet erişimlerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin, YouTube'daki ders videolarının dersi eğlenceli hale getirdiği, konuları daha iyi anlamalarına yardımcı olduğu ve başarı düzeylerini artırdığı yönünde olumlu görüşler bildirdikleri tespit edilmiştir. Sonuç olarak, internet bağlantısının olduğu her ortamda, öğrencilerin YouTube üzerinden eğitim amaçlı videolara erişiminin sağlanması, ders tekrarlarını ve derse katılamayan öğrencilerin öğrenim süreçlerini desteklemektedir. Görsel ve işitsel materyallerin kullanımı öğrencilerin motivasyonunu artırmakta ve öğrenme süreçlerini daha verimli hale getirmektedir. Bu bulgular, öğrenci merkezli, esnek ve teknolojiyi etkin bir şekilde kullanan öğrenme ortamlarının önemini vurgulamaktadır.

Srinivasacharlu (2020) tarafından gerçekleştirilen "Using YouTube in Colleges of Education" başlıklı çalışma, YouTube'un öğretim görevlileri ve öğretmen adayları için son derece değerli bir eğitim aracı olduğunu ortaya koymaktadır. YouTube'un geniş video arşivi, karmaşık kavramların anlaşılmasını kolaylaştırarak öğretim ve öğrenme verimliliğini artırmaktadır. Ayrıca, videoların her zaman ve her yerde erişilebilir olması, sürekli öğrenme ortamını teşvik eder. Sonuç olarak, YouTube'un eğitimdeki entegrasyonu, öğrenmeyi daha verimli ve ilgi çekici hale getirerek modern eğitimde önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışma, dijitalleşmenin ve YouTube'un eğitimdeki büyük rolünü vurgulamaktadır.

Nacak, Bağlama ve Demir'in (2020) "Öğretmen Adaylarının YouTube'un Eğitim Amaçlı Kullanımına İlişkin Görüşleri" başlıklı makalesi, öğretmen adaylarının eğitim sürecinde YouTube'u nasıl kullandıklarını ve bu platformun sağladığı katkıları incelemektedir. Araştırma

bulgularına göre, öğretmen adayları YouTube'u ders materyali bulma, profesyonel gelişim, öğrencilerle etkileşim kurma ve motivasyon sağlama gibi amaçlarla etkin bir şekilde kullanmaktadır. Makale, YouTube'un eğitim sürecine önemli katkılar sağladığını vurgularken, aynı zamanda teknoloji bağımlılığı ve yüz yüze etkileşim eksikliği gibi olumsuz durumları da tartışmaktadır.

Aruğaslan ve Çivril'in (2023) "Öğrenme Ortamı Olarak YouTube'un Kullanılmasına İlişkin Öğrenci Görüşleri" başlıklı makalesinde, YouTube'un eğitim videolarını barındırması nedeniyle gayri resmi bir öğrenme ortamı olarak değerlendirildiği ve öğrencilerin bu platformdan hem teorik hem de pratik bilgi ve beceriler edindikleri vurgulanmıştır. Ayrıca, öğrenciler gündelik hayatta karşılaştıkları problemlere YouTube aracılığıyla çözümler bulabilmektedir. Ancak, öğrencilerin YouTube ile ilgili olumsuz deneyimleri de incelenmiştir. Bu olumsuzluklar, düşük görüntü kalitesi, video izlerken beliren reklamlar, içerik üreticilerinin konuyu anlatırken bağlamdan sapması ve uzun video süreleri gibi unsurlar üzerinden değerlendirilmiştir.

Mohamed ve Shoufan (2024) tarafından gerçekleştirilen "Users' experience with health-related content on YouTube: an exploratory study" başlıklı çalışma, YouTube'da sunulan sağlıkla ilgili içeriklerin kullanıcı deneyimlerini ayrıntılı bir şekilde incelemektedir. Bu araştırma, kullanıcıların bu tür videoları nasıl değerlendirdiğini, sağlık bilgisi edinme süreçlerindeki rolünü ve bu içeriklerin güvenilirlik ve doğruluk açısından nasıl algılandığını araştırmaktadır. Çalışma, kullanıcıların YouTube'dan sağlık bilgisi edinirken karşılaştıkları zorlukları, elde ettikleri faydaları ve bu içeriklerin sağlık davranışlarına olan etkilerini ortaya koymaktadır.

YouTube videoları tıp alanında dahi eğitimi desteklemek amacıyla kullanılmaktadır. Çiçekli (2024) tarafından gerçekleştirilen "Minimal İnvazif Kalp Cerrahisinde YouTube Videolarının Değerlendirilmesi" başlıklı çalışma, minimal invazif kalp cerrahisi alanında YouTube videolarının kullanımını kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Dijital platformların ve özellikle YouTube'un eğitimsel amaçlarla kullanımının çeşitli boyutlarını inceleyen bu araştırma, YouTube videolarının minimal invazif kalp cerrahisi eğitiminde sağladığı faydaları, etkilerini ve potansiyel riskleri değerlendirmektedir. Çalışma, YouTube'da yayınlanan minimal invazif kalp cerrahisi videolarını içerik analizi ile inceleyerek videoların kalitesi, doğruluğu, güncelliği ve eğitsel değeri gibi kriterleri göz önünde bulundurmıştır. Bulgular, YouTube videolarının cerrahi eğitimde önemli bir kaynak olabileceğini, ancak kalitesinin ve güvenilirliğinin büyük ölçüde değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, cerrahi eğitimde YouTube videolarının etkin kullanılabilmesi için standartların ve kalite kontrol mekanizmalarının geliştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Çiçekli'nin çalışması, dijital medya ve çevrimiçi video platformlarının cerrahi eğitimde nasıl daha etkili kullanılabileceğine dair önemli öneriler sunarak, minimal invazif kalp cerrahisi gibi teknik beceri gerektiren bir alanda YouTube videolarının potansiyel eğitim araçları olarak değerlendirilmesi konusunda literatüre değerli katkılar sağlamaktadır.

Seçme ve Coşkun (2024) tarafından gerçekleştirilen "8. Sınıf Öğrencilerinin Matematik Konularını YouTube Platformundan Öğrenme Nedenleri" başlıklı çalışma, 8. sınıf öğrencilerinin matematik konularını öğrenmede YouTube'u tercih etme nedenlerini kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Araştırma bulguları, öğrencilerin YouTube'u daha rahat bir öğrenme

ortamı sunduğu, konu tekrarı yapma ve eksiklerini giderme imkânı sağladığı, dersleri tekrar izleme fırsatı verdiği, zaman ve mekân açısından esnek olduğu ve farklı anlatım tarzları sunduğu için tercih ettiklerini göstermektedir. Bu çalışma, dijital eğitim araçlarının eğitim süreçlerindeki rolünü vurgulayarak, geleneksel eğitim yöntemlerinin dijital araçlarla desteklenmesinin öğrenci başarısına katkı sağlayabileceğini ortaya koymaktadır.

YouTube Videolarının Kullanım Nedenleri

Bu çalışmada, YouTube videolarının eğitimi destekleyici rolüne ilişkin yapılan araştırmalar analiz edilmiştir. Aruğaslan ve Çivril'in (2023) gerçekleştirdiği araştırmanın verileri Tablo 3'te sunulmuştur. Bu veriler incelendiğinde, öğrencilerin %72,65'inin YouTube videolarını sık veya her zaman kullandığı tespit edilmiştir. Ayrıca, YouTube platformunu bir öğrenme ortamı olarak kullanan öğrencilerin oranı %65,81'dir. Tablo 3'teki veriler, YouTube'u sık sık veya her zaman kullanan öğrencilerin bu platformu eğitim amaçlı öğrenme ortamı olarak değerlendirdiklerini göstermektedir. Başka bir araştırmada ise kullanıcıların %42,6'sının YouTube videolarını izleyerek günde 1-3 saat aralığında zaman geçirdiği belirlenmiştir. (Cihangir, 2021: 43). Bu sonuç, dijital medya kullanımının yaygınlığını ve öğrencilerin günlük rutinlerindeki önemini vurgulamaktadır.

Tablo 3. Öğrencilerin Youtube Kullanımları (Aruğaslan & Çivril, 2023)

YouTube Kullanımı	f	%	
YouTube'u kullanma sıklığınız nedir?	Nadiren	5	4,27
	Bazen	27	23,08
	Sık sık	52	44,44
	Her zaman	33	28,21
	Toplam	117	100,00
YouTube'u Öğrenme Ortamı olarak kullanma sıklığınız nedir?	Nadiren	8	6,84
	Bazen	32	27,35
	Sık sık	59	50,43
	Her zaman	18	15,38
	Toplam	117	100

Tablo 4. Video Özellikleri ile İçerik Kalitesi Arasındaki İlişkilere Dair Kullanıcı Algıları (Mohamed & Shoufan, 2024).

Video Özellikleri	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Nötr	Katılmıyorum	Tamamen Katılmıyorum
Arama listesinde video Sıralaması	% 4,0	% 24,2	% 32,6	% 25,7	% 3,8
Görüntüleme sayısı	% 6,1	% 27,6	% 27,1	% 25,1	% 4,4
Beğeni sayısı	% 8,8	% 32,6	% 27,1	% 18,4	% 3,3
Yorum sayısı	% 4,00	% 15,7	% 33,4	% 31,0	% 6,1
Video sıklığı	% 2,7	% 14,5	% 28,8	% 35,4	% 8,9
Kanal popülerliği	% 5,4	% 28,3	% 31,6	% 20,6	% 4,3

Mohamed ve Shoufan'ın (2024) araştırma verileri Tablo 4'te sunulmuştur. Bu veriler incelendiğinde, katılımcıların YouTube videolarını seçmelerinde birçok değişkenin etkili olduğu görülmektedir. Video seçiminde ön plana çıkan etmenler arasında beğeni sayıları (%32,6), kanal popülerliği (%28,3) ve görüntüleme sayısı (%27,6) yer almaktadır. Bu bulgular, YouTube videolarını izleyenlerin tercihlerini şekillendirmede çeşitli toplumsal etkenlerin etkili olduğunu göstermektedir.

YouTube Videolarının Eğitimde Sağladığı Faydalar

Videolar, ticaret, sağlık, pazarlama, reklamcılık ve eğitim gibi çeşitli alanlarda hedef kitleye içerik sunmada son derece etkili bir araç olarak kullanılmaktadır. Özellikle öğrenme süreçlerinde önemli bir yer tutan videolar, eğitsel içeriklerin sunumunda sıklıkla başvurulan kaynaklar arasında yer almaktadır. Eğitim amacıyla kullanılan her video, aslında bir eğitsel video olarak değerlendirilebilir. Eğitsel videolar, hem görsel materyalleri (video biçiminde) hem de sözlü materyalleri (sesli anlatım veya ekran metni biçiminde) bir arada sunduğunda, bu tür içeriklerin çoklu ortamla öğretim olarak nitelendirildiği alan yazında belirtilmektedir (Fiorella & Mayer, 2018: 465).

YouTube videoları, eğitimde çok yönlü faydalar sunarak öğrenci öğrenme deneyimlerini zenginleştirmektedir. Öncelikle, bu videolar, karmaşık konuların görsel ve işitsel olarak daha anlaşılır hale getirilmesine katkıda bulunmakta, bu da özellikle soyut kavramların kavranmasını kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, öğrencilerin kendi hızlarında öğrenmelerine olanak tanıyan yapısı ile bireysel öğrenme ihtiyaçlarına cevap vermekte ve tekrarlamaya imkânı sunmaktadır (Güzel vd., 2020: 42).

Ayrıca Maziriri ve diğerlerinin (2020) araştırmasına göre, katılımcıların %81,4'ünün YouTube videolarını eğitim amaçlı kullandığı belirlenmiştir. Bu bulgu, YouTube'un eğitim materyali olarak geniş bir kabul gördüğünü ve dijital öğrenme ortamlarındaki önemini vurgulamaktadır.

Erişim Kolaylığı

Nacak ve arkadaşlarının (2020) yaptığı çalışma, dijital platformların eğitimdeki artan rolüne dikkat çekmektedir. Çalışmada öğrencilerin %25'i, YouTube platformunun her zaman erişilebilir olmasını, %12,5'u ise uygulamanın kullanım kolaylığını eğitimlerini destekleyici faktörler olarak belirtmiştir. Bu veriler, dijital platformların eğitim ortamındaki önemini ve kullanımının yaygınlaştığını göstermektedir. Bu bağlamda, dijital platformların sağladığı esneklik ve erişilebilirlik, eğitim süreçlerinde önemli bir dönüşüm yaratmaktadır.

Çeşitli İçerik Seçenekleri

YouTube, modern eğitim sistemlerinde önemli bir destekleyici materyal olarak kabul edilmektedir. Platformun eğitimdeki rolü, öğrencilere bireysel öğrenme gereksinimlerine uygun özgün içerik seçme ve bu içeriklere erişme imkânı sunarak, öğrenme süreçlerinin kişiselleştirilmesine olanak tanımaktadır.

İlhan ve Aydoğdu'nun (2019) çalışmasına göre, YouTube videolarında içerik unsuru, katılımcıların büyük bir çoğunluğu için diğer unsurlardan daha fazla önem taşımaktadır. Araştırma bulguları, katılımcıların %66,9'unun videoların içeriğini en önemli faktör olarak gördüğünü, %18,9'unun sunuma, %14,3'ünün ise görüntü kalitesine öncelik verdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, kullanıcıların izleme alışkanlıklarının belirli bir kanalla sınırlı kalmadığı, bunun yerine ilgilerini çeken her türlü içeriği izlemeye eğilimli oldukları görülmektedir.

Yapılan başka bir çalışmada öğrenciler, YouTube'un geniş ve güncel içeriğiyle farklı konularda sunduğu zengin bilgi kaynağını, diğer platformlara kıyasla üstün bir özellik olarak değerlendirmektedir (Aruğaslan & Çivril, 2023: 362). Bu platform, öğrencilerin derslerde işlenen konuları tekrar etmeleri, eksik bilgilerini tamamlamaları ve öğrenilen bilgileri pekiştirmeleri için anlamadıkları konuları farklı kaynaklardan izleyerek daha iyi öğrenmelerine imkân tanımaktadır.

Destekleyici Materyal Olarak Kullanım

Literatürde, öğrencilerin %61,5'inin YouTube'un kişisel gelişimlerine katkıda bulunarak öğrenme süreçlerini desteklediğini ifade ettiği görülmektedir. Bu öğrenciler, YouTube'un sunduğu çeşitli içeriklerin hem akademik hem de kişisel becerilerini geliştirme fırsatı sunduğunu belirtmişlerdir. YouTube, zengin ve çeşitli video içerikleri sayesinde, öğrencilerin öğrenme süreçlerini desteklemede etkili bir araç olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, katılımcıların %23'ü derslerde işlenen konuları pekiştirmek, eksik bilgileri tamamlamak ve öğrenme süreçlerini derinleştirmek amacıyla YouTube videolarını aktif bir şekilde kullandıklarını dile getirmiştir (Nacak vd., 2020: 6). Bu bulgular, YouTube'un yalnızca bilgiye erişim sağlamanın ötesinde, öğrencilerin öğrenme süreçlerini özelleştirmelerine ve kişisel öğrenme hedeflerine ulaşmalarına olanak tanıdığını göstermektedir. Ayrıca, bu sonuçlar YouTube'un eğitimde giderek artan önemini vurgulamakta ve platformun sunduğu esnek öğrenme imkânlarının modern eğitim yöntemleriyle nasıl bütünleştiğini ortaya koymaktadır.

3.3. Zorluklar ve Sınırlılıklar

YouTube videolarının eğitimdeki kullanımına yönelik avantajların yanı sıra çeşitli zorlukları da bulunmaktadır. Özellikle asenkron yapısı, reklamlara maruz kalma, öğrencilerin dikkatini dağıtabilecek içeriklerin fazlalığı ve doğrudan soru sorma imkânının olmaması, bu zorlukların başında gelmektedir. Asenkron yapı, öğrencilere kendi hızlarında öğrenme esnekliği sunarken, aynı zamanda dikkat dağıtıcı unsurlara maruz kalma riskini de artırmaktadır. Bu durum, öğrencilerin öğrenme süreçlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Nitekim, yapılan bir çalışmada öğrencilerin %53,66'sı YouTube'daki reklamları, %18,75'i ise platformdaki iletişim eksikliğini önemli sorunlar olarak belirtmiştir (Aruğaslan & Çivril, 2023: 366). Bu bulgular, YouTube'daki reklamların ve çeşitli eğlence içeriklerinin, öğrencilerin dikkatini dağıtarak öğrenme süreçlerini olumsuz etkileyebileceğini göstermektedir. Reklamların sayısının fazla olması, öğrencilerin odaklanma süreçlerini zorlaştırmakta ve verimli bir öğrenme deneyimi yaşamalarını engelleyebilmektedir.

Bu bağlamda, YouTube'un eğitimde daha etkili bir şekilde kullanılabilmesi için platformdaki reklamların azaltılması ve eğitici içeriklerin sayısının artırılması gerekmektedir. Bu tür bir düzenleme, öğrencilerin daha odaklanmış ve etkili bir öğrenme süreci geçirmelerine olanak tanıyabilir. Ayrıca, platformun asenkron yapısının getirdiği esneklik avantajları ile dikkat dağıtıcı içeriklerin dengelenmesi önem arz etmektedir. Bu tür iyileştirmeler, YouTube'un eğitimdeki rolünü güçlendirebilir ve öğrencilerin öğrenme süreçlerine daha olumlu katkılarda bulunabilir.

Sonuç ve Öneriler

YouTube videoları, modern eğitimde önemli bir öğrenme aracı olarak kullanılmaktadır. Öğrencilerin eksik kaldıkları konuları tamamlamalarına, ders tekrarlarını gerçekleştirmelerine ve sınavlara daha etkin bir şekilde hazırlanmalarına olanak tanımaktadır. Ayrıca, internetin sunduğu bilgiye hızlı erişim imkânı ve geniş yelpazesi, katılımcıların eğitim süreçlerine olumlu katkılar sağlamaktadır.

YouTube ve diğer dijital içeriklerin eğitimde etkin bir şekilde kullanılması, öğrencilerin motivasyonunu ve akademik başarısını artırma potansiyeline sahiptir. Ancak, bu içeriklerin dikkatli ve seçici bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Eğitimciler, öğrencilerin dijital içeriklerden en iyi şekilde faydalanmalarını sağlamak için rehberlik etmeli ve güvenilir içeriklere yönlendirmelidir.

Eğitimde YouTube videolarının etkinliği, doğru öğretim yöntemleriyle birleştirildiğinde artmaktadır. Öğretmenlerin derslerinde YouTube videolarını destekleyici bir araç olarak kullanmaları, öğrencilerin konuları daha iyi anlamalarına yardımcı olabilir. Örneğin, zor anlaşılan konuların YouTube videoları aracılığıyla görsel ve işitsel olarak pekiştirilmesi, öğrencilerin öğrenme sürecini kolaylaştırabilir.

Ancak, dijital eğitim materyallerinin kullanımında bazı zorluklar ve sınırlılıklar da bulunmaktadır. YouTube videolarının güvenilirliği ve kalitesi konusunda dikkatli olunması gerekmektedir. Her video, doğru ve güncel bilgi içermeyebilir; bu nedenle öğrencilerin güvenilir kaynaklardan bilgi edinmeleri önemlidir. Ayrıca, dijital platformların dikkat dağıtıcı

unsurları, öğrencilerin odaklanma sorunlarına yol açabilir. Bu nedenle, eğitimcilerin ve ebeveynlerin, öğrencilerin dijital materyalleri nasıl ve ne şekilde kullandıklarını gözlemlmeleri ve yönlendirmeleri gerekmektedir.

YouTube videolarının eğitimde etkili bir şekilde kullanılabilmesi için dijital okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesi önemlidir. Öğrencilerin ve öğretmenlerin internet kaynaklarını bilinçli ve seçici bir şekilde kullanmaları, eğitim sürecinin verimliliğini artıracaktır. Bu bağlamda, eğitim kurumları tarafından dijital okuryazarlık eğitimleri düzenlenmeli ve öğrencilerin güvenilir kaynaklardan yararlanmaları teşvik edilmelidir. Eğitimde kullanılan YouTube videolarının kalitesi, öğrencilerin öğrenme deneyimini doğrudan etkilemektedir. Eğitim içeriklerinin nitelikli ve güvenilir kaynaklardan oluşturulması, öğrencilerin doğru bilgiye erişimini sağlayacaktır. Ayrıca, videoların erişilebilir olması, öğrencilerin ihtiyaç duydukları bilgilere hızlı ve kolay bir şekilde ulaşmalarına olanak tanıyacaktır. Eğitimciler, öğrencilerine kaliteli YouTube kanalları ve içerikleri önerebilir, bu sayede öğrencilerin zamanlarını verimli bir şekilde kullanmalarını sağlayabilirler.

Sonuç olarak YouTube videoları, öğrencilerin öğrenme motivasyonunu artırma potansiyeline sahiptir. Eğlenceli ve interaktif içerikler, öğrencilerin ders çalışmasını daha cazip hale getirmekte ve öğrenme sürecini desteklemektedir. Özellikle gençler arasında popüler olan YouTube içerik üreticileri, eğitici videolar hazırlayarak öğrencilerin dikkatini çekebilir ve öğrenme süreçlerine katkıda bulunabilirler. Bu bağlamda, YouTube videolarının eğitimde daha etkin ve bilinçli bir şekilde kullanılması, öğrenci başarısını artırma potansiyeline sahip önemli bir strateji olarak değerlendirilmektedir.

Öneriler

Bu çalışmanın literatürden elde ettiği bulgular doğrultusunda, YouTube videolarının eğitimde daha etkili bir şekilde kullanılabilmesi için bazı öneriler geliştirilmiştir:

- Öğrenciler ve öğretmenler için dijital okuryazarlık eğitimleri düzenlenmelidir. Güvenilir kaynakları tanıma ve doğru bilgiye ulaşma becerileri geliştirilmelidir.
- Öğretmenler, derslerde YouTube videolarını destekleyici materyal olarak kullanmalıdır. Anlaşılması zor konular, videolar aracılığıyla görsel ve işitsel olarak pekiştirilmelidir.
- Öğrencilere, YouTube videolarını nasıl seçmeleri ve kullanmaları gerektiği konusunda rehberlik edilmelidir. Bilinçli kullanım alışkanlıklarının kazandırılması, eğitim sürecinin verimliliğini artıracaktır.
 - Eğitim kurumları ve öğretmenler, nitelikli ve güvenilir YouTube içerikleri oluşturmalı veya mevcut kaliteli içerikleri örnek çalışma planları ve video önerileri ile öğrencilerine destek sağlanmalıdır.
 - Eğitim kurumları, dijital eğitim platformlarını ve YouTube videolarını entegre eden öğrenme platformları geliştirmelidir. Bu platformlar aracılığıyla, öğrenciler ders konularını tekrar edebilir, eksik kaldıkları konuları pekiştirebilir ve sınavlara daha etkin bir şekilde hazırlanabilirler.

Kaynakça

- Alp, Y. & Kaleci, D. (2018). YouTube sitesindeki videoların eğitim materyali olarak kullanımına ilişkin öğrenci görüşleri. *International Journal of Active Learning*, 3(1), 57-68.
- Aruğaslan, E., & Çivril, H. (2023). Öğrenme ortamı olarak YouTube'un kullanılmasına ilişkin öğrenci görüşleri. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 356-375.
- Ata, A., & Atik, A. (2016). Alternatif bir eğitimöğretim ortamı olarak video paylaşım siteleri: Üniversitelerdeki YouTube uygulamaları. *Social Sciences*, 11(4), 312-325. <http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2016.11.4.3C0152>
- Bilen, N. (2023). Geçmişten günümüze ortaöğretimde, "Merkezi Sınavlar". (Etkileşim Tarihi: 01.05.2024). <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/gecmisten-gunumuze-ortaogretimde-merkezi-sinavlar/7>
- Bilgici, B. G., ve Ünver, N. (2021). Okul öncesi öğretmen adaylarının eğitimde teknoloji kullanımına yönelik kaygılarının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Yaşadıkça Eğitim*, 35(2), 580-593.
- Bozkurt, A., Hamutoğlu, N. B., Kaban, A. L., Taşçı, G., & Aykul, M. (2021). Dijital bilgi çağı: Dijital toplum, dijital dönüşüm, dijital eğitim ve dijital yeterlilikler. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 35-63.
- Cihangir, H. H. (2021). Youtube'un eğitim ortamı olarak kullanımının izleyici ve öğretmen bağlamında incelenmesi (Master's thesis, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü).
- Çiçekli, K. (2024). Evaluation of Youtube Videos in Minimally Invasive Cardiac Surgery. *Anatolia Cor*, 2(2), 07-15.
- Çelik, N. (2024). Üniversite Hazırlık Eğitiminde YouTube Videolarının Kullanımı.
- Gençer, B. G., Gürbulak, N., & Adıgüzel, T. (2014). Eğitimde yeni bir süreç: Ters-yüz sınıf sistemi. *Uluslararası Öğretmen Eğitimi Konferansı*, 5(6), 881-888.
- Girgin, D. (2022). "Öğrenme, Öğretim ve Eğitimde Güncel Yaklaşımlar". *Uzman Öğretmenlik Yetiştirme Programı Çalışma Kitabı*. Ankara, 2022.
- Güzel, B. B., Çakır, H., & Çelen, Y. (2020). Youtube üzerinden video destekli keman öğretimine ilişkin öğrenci görüşleri. *Bilim Eğitim Sanat ve Teknoloji Dergisi*, 4(1), 31-43.
- Gültekin, A., Bilgin, Z., Özkan, S., & Sinç, M. (2024). Eğitimde Teknolojinin Rolü ve Entegrasyonuna Yönelik Okul Yöneticilerinin Görüşleri. *Ulusal Eğitim Dergisi*, 4(5), 1057-1069.
- Hamutoğlu, N. B., Özden, Ş. Y., & Bilgiç, E. N. Ü. (2024, January). Akreditasyon ve Kalite Güvencesi Kapsamında Eğitim Teknolojileri Uygulamalarının Ulusal ve Uluslararası Boyutta Değerlendirilmesi. In *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (Vol. 22, No. 1, pp. 89-102). Manisa Celal Bayar University.
- İlhan, E., & Aydoğdu, A. G. (2019). Youtube kullanıcılarının kullanım motivasyonlarının incelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(2), 1130-1153.

- Kalaç, M. Ö., & Kılınç, M. (2023). Eğitim 5.0'a Geçişin Engelli Öğrenciler ve Erişilebilirlik Açısından Etkileri. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 229-237.
- Maziriri, E. T., Gapa, P., & Chuchu, T. (2020). Student perceptions towards the use of YouTube as an educational tool for learning and tutorials. *International Journal of Instruction*, 13(2), 119-138.
- MEB, (2024). Örgün Eğitim İstatistikleri. <https://istatistik.meb.gov.tr/>
- Mullen, R., & diğerleri. (2011). Dil Öğreniminde YouTube'un Kullanımı.
- Mohamed, F., & Shoufan, A. (2024). Users' experience with health-related content on YouTube: an exploratory study. *BMC Public Health*, 24(1), 86.
- Nacak, A., Bağlama, B., & Demir, B. (2020). Teacher candidate views on the use of youtube for educational purposes. *Online Journal of Communication and Media Technologies*, 10(2).
- Oxford Economics , (2023). YouTube'un Türkiye'deki ekonomik, toplumsal ve kültürel etkisi.(Etkileşim Tarihi: 01.07.2024)
https://www.oxfordeconomics.com/wpcontent/uploads/2023/01/YT_OE_Impact_Report_Turkiye.pdf
- Öztemel, E. (2018). Eğitimde yeni yönelimlerin değerlendirilmesi ve eğitim 4.0. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 25-30.
- Sherman, J., & diğerleri. (2010). YouTube'un Öğrenme Üzerindeki Etkileri.
- Tatlıoğlu, S. S. (2021). Öğrenmeye sosyal-bilişsel bir bakış: Albert Bandura. *Sosyoloji Notları*, 5(1), 15-30.
- Tok, M. Ç. (2022). Uzaktan öğrenenler tarafından üretilen YouTube videolarında ekran desteğini keşfetmek. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 32-63.
- Wattenhofer, M., Wattenhofer, R., & Zhu, Z. (2012). The YouTube social network. In *Sixth international AAAI conference on weblogs and social media*.
- Wattenhofer, M., Wattenhofer, R. ve Zhu, Z. (2021). YouTube Sosyal Ağı. *Uluslararası AAAI Web ve Sosyal Medya Konferansı Bildirileri*, 6(1), 354-361.
- YOK. (2024). 2023 YKS Yerleştirme Sonuçları. Erişim tarihi: 01.05.2024.
<https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2023/2023-yks-sonuclari.aspx#:~:text=%C3%96rg%C3%BCn%20e%C4%9Fitim%20veren%20y%C3%BCksek%C3%B6%C4%9Fretim%20programlar%C4%B1nda,2023%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20898.024%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fmi%C5%9Ftir.>
- OSYM. (2024a). Hakkında. Erişim tarihi: 01.05.2024.)
<https://www.osym.gov.tr/TR,8789/hakkinda.html>
- OSYM. (2024b). YKS'ye 3 milyon 36 bin 945 aday başvurdu. Erişim tarihi: 01.05.2024.
<https://www.osym.gov.tr/TR,29268/yksye-3-milyon-36-bin-945-aday-basvurdu-12032024.html>

Seçme, M. M., & Coşkun, Y. (2024). 8. Sınıf Öğrencilerinin Matematik Konularını YouTube Platformundan Öğrenme Nedenleri. *SDU International Journal of Educational Studies*, 11(1), 34-50.

Server, T. (2002). "eğitim toplum gelecek", Felsefelogos, Bulut yayınevi, İstanbul.

Srinivasacharlu, A. (2020). Using YouTube in colleges of education. *Shanlax International Journal of Education*, 8(2), 21–24. <https://doi.org/10.34293/education.v8i2.1736>

Sözer, M. A. (2022). "Farklılaştırılmış Öğretim Yaklaşımı". Uzman Öğretmenlik Yetiştirme Programı Çalışma Kitabı. Ankara, 2022.

TÜİK, (2023). Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 2023. (Etkileşim Tarihi: 01.07.2024). [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2023-49407](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2023-49407)

Yavuz, N., Karaman, N., Karadağ, İ., Söylemez, H., & Özkemer, F. (2024). Teknolojinin Eğitime Entegrasyonu ve Öğrenci Başarısı İlişkisi. *International QMX Journal*, 3(6), 1933-1941.

ÖRGÜT KÜLTÜRÜ VE ÖRGÜTSEL SEMBOLİZM

Doktora Öğrencisi, Furkan ŞİMŞEK

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi,

furkan_simsek24@hotmail.com - [0000-0003-2028-8139](tel:0000-0003-2028-8139)

Doç. Dr. Murat ŞAHİN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi,

murat.sahin@omu.edu.tr - [0000-0002-9025-1860](tel:0000-0002-9025-1860)

ÖZET

Kültür insanların maddi ve manevi değerlerini oluşturduğu ve bu değerleri nesiller boyu aktardığı araçların bütünüdür. Kültür gelenek ve görenekler yoluyla nesilden nesile aktarılmaktadır ve toplumun bilgi, inanç, sanat, ahlak ve hukuk gibi unsurlarını içermektedir. Örgütler belirli amaçlar doğrultusunda bir araya gelmiş kişi veya kurumların oluşturduğu yapılardır. Örgüt kültürü bu yapıların içindeki inançlar, değerler, anlamlar ve semboller etrafında şekillenmektedir. Örgüt kültürünün oluşumu uzun zaman almaktadır ve bu süreçte semboller önemli bir rol oynamaktadır. Örgütsel sembolizm örgütlerin kendilerini ifade etme biçimlerinden biridir ve örgüt üyeleri arasında kimlik ve aidiyet hissi yaratmaktadır. Semboller örgütün değerlerini, ideolojilerini ve kimliğini yansıtarak iç ve dış çevreye bilgi sağlamakta ve örgüt üyelerinin bağlılığını artırmaktadır. Örgüt kültürü, örgütün kimlik, aidiyet ve davranışlarını şekillendiren temel bir unsurdur. Örgütlerin kültürel yapıları semboller aracılığıyla ifade edilmekte ve bu yapıların sürdürülebilirliği, örgütün başarısı ve sürekliliği için kritik rol oynamaktadır. Örgütler güçlü bir kültür ve aidiyet duygusu yaratarak hem içsel uyumu sağlamakta hem de dış çevreye karşı kendilerini etkili bir şekilde temsil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Örgüt, Örgüt Kültürü, Örgütsel Sembolizm

ORGANISATIONAL CULTURE AND ORGANISATIONAL SYMBOLISM

ABSTARCT

Culture is the whole of the means by which people create their material and spiritual values and transmit these values from generation to generation. Culture is transmitted from generation to generation through traditions and customs and includes elements of society such as knowledge, belief, art, morality and law. Organisations are structures formed by individuals or institutions

that come together for specific purposes. Organisational culture is shaped around the beliefs, values, meanings and symbols within these structures. The formation of organisational culture takes a long time and symbols play an important role in this process. Organisational symbolism is one of the ways organisations express themselves and creates a sense of identity and belonging among the members of the organisation. Symbols provide information to the internal and external environment by reflecting the values, ideologies and identity of the organisation and increase the commitment of the members of the organisation. Organisational culture is a fundamental element that shapes the identity, belonging and behaviour of the organisation. Cultural structures of organisations are expressed through symbols and the sustainability of these structures plays a critical role for the success and continuity of the organisation. By creating a strong culture and sense of belonging, organisations both ensure internal cohesion and represent themselves effectively to the external environment.

Keywords: Culture, Organisation, Organisational Culture, Organisational Symbolism

1. GİRİŞ

Tarihsel sürecin tamamını dikkate aldığımızda kültür, insanların maddi ve manevi tüm değerlerini oluşturmak ve bunları nesiller boyunca aktarmak için kullandıkları araçların bütünü olarak tanımlanabilir (Parlatır ve ark. 1988; Türk Dil Kurumu, t.y.a). Bir toplumun sanat ve düşünce birikiminin tümünü içeren ve insanlık tarihi boyunca oluşturulmuş bir sistem olan kültür, insanların hem bireysel hem de toplumsal yapılarını anlamak, düzenlemek ve belirlemek için kullanılan bir bütündür (Tietze, 2016; Parekh, 2002).

Kültür kelimesi Orta İngilizce'de "işlenen yer" anlamına gelirken, kökeni Latince "colere" (yaşamak, bakmak, sürmek, tapmak) ve "cultura" (yetiştirme, bakım, tarım) kelimelerine dayanmaktadır. Ayrıca Latince "cultus" kelimesi de özellikle dini bir kült anlamına gelmektedir (Online Etymology, t.y.b; Sorrells, 2020). Batı dillerinin Türkçe üzerinde henüz yoğun etkilerinin görülmediği dönemlerde, "kültür" kelimesi yerine, Türkçede ekin ekip biçmek anlamına gelen Arapça kökenli "hars" kelimesi kullanılmaktaydı (Develioğlu, 1970).

Kültürün nesilden nesile aktarılmasında önemli bir unsur olan an'aneler yani gelenek ve görenekler, planlı hedefler olmadan ve birbirinden bağımsız fikirsel faaliyetler yoluyla gerçekleşebilmektedir (Eliot, 2010). Bu gelenek ve göreneklere, bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk ve toplumun üyeleri tarafından edinilen yetenek ve alışkanlıkları içeren kültür yapısı itibariyle karmaşık bir bütündür (Tylor, 1871). Nitekim dünya tarihi boyunca en temel unsur kültür olmuştur ve olmaya devam edeceği düşünülmektedir (Spengler, 1997).

Kültür, benzer inançlar sistemi etrafında toplanmış insan grupları olan örgüt üyelerini ifade ederken, aynı zamanda farklı değer ve inanç sistemlerini benimseyen bireylerden oluşan karmaşık bir yapıyı da tanımlamaktadır. Bu bağlamda, bireyin kimliği ve aidiyet hissi, ferdi özellikleri bakımından kültür ile ortak bir paydada buluşmaktadır. Birey, kendi kimliğini örgütsel bir yapıya dayandırmak istediğinde, sık sık "ben kimim" ve "biz kimiz" gibi sorular sormaktadır. Bu sorular örgütsel yapının oluşumuna katkıda bulunmaktadır (Özyurt, 2012).

2. ÖRGÜT VE ÖRGÜT KÜLTÜRÜ

Örgüt, ortak bir amaca hizmet etme doğrultusunda kurum ya da kişilerin bir araya gelmek suretiyle oluşturdukları teşkilatlı yapılardır (Parlatır ve ark. 1988; Türk Dil Kurumu, t.y.b). Latince parçaların bir bütünü anlamına gelen “*organisacioun*” ve Orta Çağ Latincesinde eylem ya da sürecin bütün halde düzenlenmesi anlamına gelen “*organizationem*” kelimelerinden türeyen İngilizce “*organization*” kelimesine karşılık gelmektedir (Online Etymology, t.y.d).

Örgüt kültürü için birçok tanım yapılmakla birlikte üzerinde en çok ittifak edilen tanımlar inançlar, değerler, anlamlar, ideolojiler, mitler ve semboller çerçevesindedir. Nitekim Alvesson (2002) örgüt kültürünü örgüt üyelerince paylaşılan ortak içgörüler, paylaşılan düşünce ve değerler şeklinde ifade etmektedir. Cameron & Robert (2021) ise örgüt kültürünü finansal anlamdaki örgütler için başarıya ulaşmalarında önemli faktörler olarak gördüğü strateji, verim bütünleşme kavramları çerçevesinde değerlendirmektedir. Pettigrew (1979) örgüt kültürünü örgüt üyelerince benimsenmiş ortak dil, inanç ve değerler gibi sembolik ifadeleri içeren bir tanım yapmaktadır. Deal & Kennedy (2008) örgüt kültürünü örgüt üyelerince yapılanları değer ve inançlar, ritüel ve törenler, sözel kültür, figürler ve tipler, kültürel ağ gibi faktörler bağlamında değerlendirmektedir. Stanford (2011) örgüt kültürünü üçlü bir bakış açısının sentezini yaparak açıklamaktadır. Kısaca bu üçlü bakış açısı;

- Entegrasyon bakış açısı; bir örgütün açık bir şekilde tanımlanabilir ve ölçülebilir bir kültüre sahip olduğu ve örgüt üyelerince bu kültürün benimsendiği fikrini vurgular.
- Farklılaşma bakış açısı; bir örgütün tüm üyeleri kuşatan kapsayıcı kültür şemsiyesinin altında çıkar hedefleri doğrultusunda hareket eden zengin çeşitlilikte kültürel alt kümelerinin olduğu fikrini vurgular.
- Parçalanma bakış açısı; baskın örgüt kültürü altında yerini alan alt kültürdeki konsensus ve netlikten uzak belirsizliklerin olduğu fikrini vurular.

Schein (2010) kültürü üç düzeyde ele almaktadır. Kısaca bu üç düzey;

- Görülür eserler, davranışlar ve süreçler
- Örgüt üyelerince benimsenen inançlar, değerler, hedefler, ideolojiler
- Çoğunlukla bilinçsizce (örgüt dinamiklerinde kendiliğinden oluşan) ortaya çıkan varsayımlar

Schein (2013) örgüt kültürünü ise ortak gelenekler, inanışlar, varsayımlar ve normlar doğrultusunda dinamik bir insani yaratım süreci olarak düşünmektedir.

Tıpkı kültür kavramını açıklayan tek bir tanım yapmak oldukça güç olduğu gibi örgüt kültürünün de tekil bir tanımını yapmak çok zordur. Ancak örgüt kültürünü açıklarken sıklıkla kullanılan ve birçok kişi tarafından defaten değinilen kavramlar olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim inançlar, varsayımlar (birçok yerde sayılı olarak da kullanılmaktadır), gelenekler, normlar, ideolojiler, düşünceler, tutumlar, beklentiler, sembol ve anlamlar bu kavramlar arasında en sık kullanılanlarıdır (Şişman, 2022).

Ampirik olarak doğruluğu ispatlanmamasına karşın teorik olarak doğru olduğu kabul edilen düşünceler (Parlatır ve ark. 1988; Türk Dil Kurumu, t.y.e) olarak bilinen varsayımlar örgüt kültürünü açıklarken en çok kullanılan kavramlardan biridir. İngilizce “*assumption*” kelimesi Latince alma, kabul etme, benimseme anlamlarına gelen “*assumptionem*” ve Eski Fransızca alma, kendine alma anlamlarında kullanılan “*assumpcion*”, “*asumpcion*” kökünden gelmektedir (Online Etymology, t.y.a). Nitekim genel kullanımda varsayımlar hipotez kurmada faraziye olarak düşünülse de örgüt kültürü bağlamında daha çok inanç anlamında (Şişman, 2014) kullanıldığını söylemek yerinde olacaktır. Tıpkı varsayımlar gibi sayıltı kavramı da örgüt kültürünü açıklamada kullanılan bir başka kavramdır. Sayıltılar yürütülen bir araştırma için araştırmacının doğruluğunu gerekçelendirdiği ön kabuller (Parlatır ve ark. 1988; Türk Dil Kurumu, t.y.c) olarak ifade edilmektedir.

Henüz doğruluğu kanıtlanmamış bir şey için önerilen bir açıklama anlamına genel “*hipotez*” (Online Cambridge, t.y.a) Geç Latince ve Yunanca temel, zemin, alt anlamlarına gelen “*hypo*” ve yerleştirme, önerme anlamlarına gelen “*thesis*” kelimelerinin “*hypo+thesis*” şeklinde birleşimi ile meydana gelen ve Fransızca varsayılan ve kabul edilen önerme anlamına gelen “*hypothese*” kelimesinden türemiştir (Online Etymology, t.y.c). Daha çok sosyal bilimler dışındaki terminolojide kullanılan hipotez kavramı, varsayım kavramına karşılık gelen değil bilakis ona karşıt olarak kullanılan bir kavramdır. Zira hipotez genel anlamda bir iddiayı ifade ederken varsayım değişkenleri test etmek için kullanılan soyutlamalardır (Baloğlu, 2011). O halde örgüt kültürü sosyal kültür, inançlar, ideolojiler, varsayımlar, duygu, düşünce, tutum ve davranışlar gibi kavramları benimsemiş bireyleri içeren sosyal organizmalardır denebilir.

Örgütler tıpkı bireyler gibi birtakım özelliklere sahiplerdir. Sözelimi yenilikçi, muhafazakar, esnek, katı vs. gibi bireylere yakıştırılan birçok nitelendirmeden söz edilebilmektedir (Şişman, 2022). Örgütler insanlar tarafından oluşturulmuş sosyal yapılardır. Bu sosyal yapıyı oluşturan her bir birey ise mensubu olduğu ve bireyleri kuşatan kültürün iz ve emarelerini taşıdığı düşünüldüğünde örgütler de onu oluşturan bireylerin kültürleri ile birtakım ortak özellikler barındırmaktadır (Şişman, 2014).

Tıpkı uzun zaman içerisinde oluşan kültür gibi örgüt kültürünün oluşması da uzun zaman almaktadır. Nitekim bireylerin örgüte yönelik bir aidiyet hissi benimsemeleri, bu bireylerin örgüt bünyesinde etkileşim ve iş birliği oluşturmaları ve örgütteki bireylerin liderler çıkarmaları örgüt üyelerinin geniş zaman dilimi içerisinde doğrudan tecrübe ettikleri yaşantılar sayesinde mümkün olabilmektedir. Örgüt kültürünün oluşması için çeşitli unsurların varlığı kaçınılmazdır (Şişman, 2022). Söz gelimi bu unsurlar;

- Örgütün kurucu, lider ve yönetici kadrosu
- Örgüte mensup üye ve paydaşlar
- Örgütün sahip olduğu hiyerarşik yapı ve hiyerarşik yapı içerisindeki roller
- Örgütün sahip olduğu etik kod ve ahlaki ilkeler
- Örgüte ilişkin yazılı kural ve yönetmelikler ile yazılı olmayan adet, gelenek ve görenekler

➤ Alt kültürler

3. ÖRGÜTSEL SEMBOLİZM

Türkçe karşılığı simge olarak belirtilen (Parlatır ve ark. 1988; Türk Dil Kurumu, t.y.d), kapsamlı bir biçim ve mecazi bir temsil anlamına gelen “*sembol*” (Grimshaw, 1848), Geç Latince’de inanç, belirti, işaret anlamlarına gelen “*symbolum*” ve Yunanca’da belirti, parola, çıkarım yapılan işaret, izin, ruhsat gibi anlamlara gelen “*symbolon*” kelimesinden türemiştir. Esasen “*syn*” (birlikte) ve “*bole*” (kiriş, sürgü, fırlatmak) kelimelerinin birleşmesiyle “*syn+bole*” şeklinde oluşmuştur (Online Etymology, t.y.e).

Türkçedeki karşılığı simgecilik olan “*sembolizm*” ise (Parlatır ve ark. 1988; Türk Dil Kurumu, t.y.c), sanat, edebiyat, mimari ve diğer birçok alanda fikirleri temsil etmek için işaretler ve nesnelere kullanımı olarak tanımlanmaktadır (Online Cambridge, t.y.b). Semboller, değer paylaşımı, örgütsel bütünleşme, sorun çözme, denetim, sosyalleşme, öğrenme, anlam yükleme, değişim ve dönüşüm gibi birçok işlevi yerine getirmektedir (Şişman, 2022). Bir örgüt veya daha geniş anlamda bir kültür içinde insanları organize etmek ve bir araya getirmek için kullanılacak en etkili araçlardan biri sembollerdir (Cameron & Robert, 2021). Örgütler, zamanla kendi değer yargılarını, ideolojilerini ve kültürel altyapılarını oluşturdukları gibi, kendilerine özgü semboller de geliştirmektedirler (Kesken-Nazlı, 2016).

Örgütlerin kültürel yapılarının bir yansıması olan örgüt sembolleri, örgütler hakkında bilgi verici unsurlar taşır ve adeta bir kimlik işlevi görür. Bu semboller, örgütün üyeleri için aidiyet unsuru oluşturur. Dolayısıyla, her kültür seviyesinde farklı anlayış ve değer yargıları bulunduğu için, bu seviyelere ait farklı düzey ve çeşitlilikte semboller ortaya çıkar (Kesken-Nazlı, 2016). Bu durum, eğitim kurumları için de geçerlidir. Okulları veya sınıf kulüplerini temsil eden arma ve logolar, temsil görevi görerek öğrencilerin okullarına ve sınıflarına bağlılıklarını pekiştirir. Öyle ki iyi bir lisede veya üniversitede okuyan öğrenciler için, o okulun adını veya armasını taşıyan kıyafetler giymek, öğrencisi oldukları okula karşı aidiyet hislerini güçlendirir (Doğan, 2017). Benzer şekilde, okullar nezdinde açıklanan vizyon ve misyon söylemleri, açılış, mezuniyet, anma ve kutlama törenleri, düzenlenen yarışmalar, atölyeler, sergiler ve bu doğrultuda verilen ödüller, örgütsel sembollerdir ve bu semboller, örgütün yapısını pekiştirir (Deal & Peterson, 2009a; Deal & Peterson, 2009b).

Spengler (1997), kültürel sembollerin her örgütsel yapıda eşit şekilde gelişmeyeceğini ve bu gelişimin örgütten örgüte farklılık göstereceğini belirtmektedir. Nitekim her örgüt kendini en iyi şekilde yansıtabilecek ve ifade edecek sembol ya da sembolik ürünleri seçme eğilimindedir. Maddi ve manevi tüm sembolik nesne ve eylemler ise bilinçli ya da bilinçsiz şekilde ortaya çıkabilmektedir. Sembolizm, insan eliyle üretilmiş olmanın ötesinde, doğanın kendisinde içkin vaziyette bulunmaktadır. Öyle ki tüm doğa, gerçekliklerin sembolü gibidir (Guénon, 2001).

Çizelge 1. Somut ve Retorik Semboller ve Örgüt Kültüründeki Uygulamaları

Somut Semboller	Retorik Semboller	Sembollerin Örgüt Kültüründeki Uygulamaları
-----------------	-------------------	---

Mimari ve dekoratif yapılar	Gelenek, görenek ve an'aneler	Örgüt yapısını oluşturmak ve süreklilik kazandırmak
Bayrak, flama, arma, logo, rozet, broş, kupa ve madalyalar	Müsabaka, müsamere, tören, şenlik, festival, kermes, özel gün ve mezuniyet baloları	Örgütsel teşvik ve mutluluğu sağlamak
Lider, kahraman, tipik karakter ve maskotlar	Marş, şarkı, fıkra, anı, slogan ve jargonlar	Örgütsel bağlılığı oluşturmak
Dijital, analog araç-gereç ve materyaller	Anekdöt ve örgütsel gündemler	Örgüt yapısını kontrol etmek ve değerlendirmek

(Şişman, 2022)

Kültürel birer yapı olmaları bakımından örgütlerin oluşturulması, örgütlerin maddi ve manevi unsurlarının süreklilik kazanması, örgüt üyelerince aidiyet hissi yaratarak bağlılık oluşturacak motivasyonun sağlanması ve tüm bu etmenlerin örgüt yapısını kontrol edilmesi ve değerlendirilmesi adına büyük önem taşıyan semboller çizelge 1'de ortaya konulmuştur.

Örgüt kültürünün önemli unsurlarından biri de örgütsel sembolizmdir. Örgütlerin sahip oldukları mitler, törenler, ritüeller gibi sembolik davranışları; kıyafetler, etiketler, logolar, rozetler, bayraklar ve flamalar gibi sembolik nesnelere; ayrıca retorikler, mottolar ve hikayeler gibi sözel semboller, örgüt ve örgüt kültürü hakkında derinlemesine bilgi sağlamaktadır (Kesken-Nazlı, 2016). Ayrıca dünyada geniş bir kültür çeşitliliği olmasına rağmen, semboller örgütler için değişmez bir unsur olarak varlıklarını sürdürmektedirler (Cameron & Robert, 2021). Tüm bu semboller örgütlerce oluşturulduğu ve oluşturulan bu sembollerin örgütün fertleri bakımından birer aidiyet unsuru oluşturması bir yanayken bu sembollerin bugünden bakan bir kişi için bilgi verici birer unsur taşıması sembollerin örgütler için ne kadar önem arz ettiğini bir kez daha ortaya koymaktadır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Kültür, tarihsel süreçte insanların maddi ve manevi değerlerini oluşturan ve bu değerlerin nesiller boyunca aktarmalarını sağlayan en temel unsurlardan biridir. Kültürün girift ve geniş kapsamı onu hem bireysel hem de toplumsal yapılar için vazgeçilmez kılmaktadır. Örgüt kültürü de bu bağlamda ele alınmalı ve incelenmelidir.

Örgütler, ortak amaçlar doğrultusunda bir araya gelen bireyler tarafından oluşturulan sosyal yapılar olarak tanımlanmaktadır. Bu yapıların içerisinde örgüt kültürü, örgütün üyeleri arasında paylaşılan inançlar, değerler, anlamlar ve semboller etrafında şekillenmektedir. Örgüt kültürünün oluşmasında liderlik, üyelerin etkileşimi, hiyerarşik yapı, etik kodlar ve yazılı ve yazılı olmayan kurallar gibi unsurlar belirleyici rol oynamaktadır. Bu unsurların bir araya gelmesi, örgüt üyelerinin aidiyet hissini geliştirmekte ve örgütsel bütünleşmeyi sağlamaktadır. Örgüt kültürünün oluşumu tıpkı genel kültür gibi geniş zaman içerisinde gerçekleşmektedir. Bu süreçte semboller büyük bir öneme sahiptir.

Örgütsel sembolizm, örgütlerin kendilerini ifade etme biçimlerinin yanı sıra, örgüt üyeleri arasında bir kimlik ve aidiyet hissi yaratmanın da önemli bir aracı olarak görülmektedir. Semboller örgüt kültürünün maddi ve manevi unsurlarını temsil ederek örgütün değerlerini, ideolojilerini ve kimliğini yansıtmaktadır. Örgütlerin sembolik nesnelere, davranışları ve sözel sembolleri, örgütün iç ve dış çevresine derinlemesine bilgi sağlamaktadır. Bu semboller üyelerinin örgüte olan bağlılıklarını artırırken dış çevreye örgütün kimliği hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır.

Sonuç olarak örgüt kültürü, örgütün bünyesinde barındırmış olduğu her bireyin kimlik, aidiyet ve davranışlarını şekillendiren temel unsurdur. Örgütlerin kültürel yapıları, semboller ve sembolik davranışlar aracılığıyla ifade edilir ve bu yapıların sürdürülebilirliği, örgütün başarısı ve sürekliliği için kritik bir öneme sahiptir. Örgütler üyeleri arasında güçlü bir kültür ve aidiyet duygusu yaratarak hem içsel uyumu sağlar hem de dış çevreye karşı kendilerini etkili bir şekilde temsil eder. Bu bağlamda örgütlerin analiz edilmesinde örgüt kültürü ve örgütsel sembolizmin derinlemesine incelenmesi kaçınılmaz bir durumdur.

KAYNAKÇA

(Kitap Örneği)

- [1] Alvesson, M., *Understanding Organizational Culture*, SAGE Publications, Inc./London, 2002.
- [2] Cameron, K. S. & Robert, E. Q., *Örgüt Kültürü Örgütsel Tanı ve Değişim*. M. G. Gülcen ve N. Cemaloğlu Çev. Ed.), Pegem Akademi/Ankara, 2021.
- [3] Deal, T. E. & Kennedy, A. A., *The New Corporate Cultures: Revitalizing the Workplace After Downsizing, Mergers, and Reengineering*, Basic Books/US, 2008.
- [4] Deal, T. E. & Peterson, K. D., *Shaping School Culture: Pitfalls, Paradoxes, and Promises* (2nd Edition), John Wiley & Sons/San Francisco, CA, 2009a.
- [5] Deal, T. E. & Peterson, K. D., *The Shaping School Culture Fieldbook* (2nd Edition), John Wiley & Sons/San Francisco, CA, 2009b.
- [6] Devellioğlu, F., *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat: Eski ve Yeni Harflerle*, Aydın Kitabevi/Ankara, 1970.
- [7] Doğan, S., Okul Kültürü ve İklim. C. T. Uğurlu (Ed.), *Okul Yönetimi* içinde (s. 91-119). Anı Yayıncılık/Ankara, 2017.
- [8] Eliot, T. S., *Notes Towards the Definition of Culture*, Faber & Faber/London, 2010.
- [9] Grimshaw, W., *An Etymological Dictionary of The English Language, Containing The Radicals and Definitions of Words Derived From the Greek, Latin, and French Languages; and All The Generally Used Technical and Polite Phrases, and Adopted From The French and Latin*, Grigg, Elliot & Company/Philadelphia, 1848.
- [10] Guénon, R., *The Symbolism of The Cross* (4th Rev. Edition), Sophia Perennis/London, 2001.
- [11] Özyurt, C., *Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma*, Açılım Kitap/İstanbul, 2012.
- [12] Parekh, B., *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek* (B. Tanrıseven, Çev.), Phoenix Yayınevi/Ankara 2002.
- [13] Parlatır, İ., Gözaydın, N., Zülfikar, H., Aksu, T., Türkmen, S. & Yılmaz, Y., *Türkçe sözlük* (Cilt 1-2), Türk Dil Kurumu/Ankara, 1988.

- [14] Schein, E. H., *Organizational Culture and Leadership* (4th Edition), Jossey-Bass/San Francisco, 2010.
- [15] Schein, E. H., Corporate culture. J. Vogelsang et al. (Eds.), *Handbook for Strategic HR: Best Practices in Organization Development From the OD Network*, The Organizational Development Network/New York, 2013.
- [16] Sorrells, K., *Intercultural Communication: Globalization and Social Justice*. SAGE Publications, Inc./London, 2020.
- [17] Spengler, O., *Batının Çöküşü*. G. Scognamillo ve N. Sengelli (Çev.), Dergah Yayınları/İstanbul, 1997.
- [18] Stanford, N., *Corporate Culture: Getting it Right*, John Wiley & Sons/New Jersey, 2011.
- [19] Şişman, M., *Örgütler ve Kültürler* (4. Baskı), Pegem Akademi/Ankara, 2014.
- [20] Şişman, M., *Örgütler ve Kültürler: Okul kültürü*, Pegem Akademi/Ankara, 2022.
- [21] Tietze, A., *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati* (4. Cilt K-L), S. Tezcan (Ed.), TÜBA/Ankara, 2016.
- [22] Tylor, E.B., *Primitive Culture: Researches Into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art, and Custom* (Vol 1), Braudbury, Evans and Co-printers, Whitefriars/London, 1871.

(Yalnızca İnternet Ortamında Yer Alan Kaynaklar)

- [23] <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english-turkish/hypothesis> (Erişim tarihi: 07.03.2024)
- [24] <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english-turkish/symbolism> (Erişim tarihi: 11.03.2024)
- [25] <https://www.etymonline.com/search?q=Assumption> (Erişim tarihi: 07.03.2024)
- [26] <https://www.etymonline.com/search?q=culture> (Erişim tarihi: 05.03.2024)
- [27] <https://www.etymonline.com/search?q=hypothesis> (Erişim tarihi: 09.03.2024)
- [28] <https://www.etymonline.com/search?q=organization> (Erişim tarihi: 06.03.2024)
- [29] <https://www.etymonline.com/search?q=symbol> (Erişim tarihi: 09.03.2024)
- [30] <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 09.03.2024)
- [31] <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 09.03.2024)
- [32] <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 09.03.2024)
- [33] <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 09.03.2024)
- [34] <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 09.03.2024)

(E-dergilerdeki Makaleler)

- [35] Baloğlu, B. (2011). Hipotez ve varsayım birbirlerinin yerine kullanılabilir mi?. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 32. 125-129. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuoskon/issue/9520/118935> / (Erişim tarihi: 01.06.2024)
- [36] Kesken-Nazlı, R. (2016). Örgütsel sembolizm kavramı üzerine notlar, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (30), 705-720, DOI : [10.16992/ASOS.1372](https://doi.org/10.16992/ASOS.1372) / (Erişim tarihi: 01.06.2024)
- [37] Pettigrew, A. M. (1979). On studying organizational cultures. *Administrative Science Quarterly*, 24 (4), 570-581.

https://mail.im.tku.edu.tw/~myday/teaching/992/SMS/S/992SMS_T1_Paper_2011032_6_On_Studying_Organizational_Cultures.pdf/ (Erişim tarihi: 01.06.2024)

AHLAK GELİŞİMİ: JEAN PİAGET, LAWRENCE KOHLBERG, ELİOTT TURİEL

Arş. Gör. Aylin UZUN

Gazi Üniversitesi

aylinuzun@gazi.edu.tr- Orcid No: 0000-0002-3937-8946

ÖZET

Ahlak gelişimi bireyin içerisinde yaşadığı toplumda kullanacağı değer sistemini oluşturma sürecidir. Bireyin içinde bulunduğu çevreye uyumunu kolaylaştıran, toplumun değer yargılarını benimseyerek kendi değer yargılarını oluşturmasını amaçlayan bir süreç olarak tanımlanabilir. Ahlak gelişimi bireyin mensubu olduğu toplumda nasıl davranması gerektiğinin farkında olmasıdır. Ancak burada kast edilen toplumun tüm değer sistemini olduğu gibikabul etmek değil topluma etkin bir uyum sağlamak için kendi değer sistemini oluşturma sürecidir. Ahlak bir çok disiplinin çalışma konusu olmuştur bu nedenle de yapılan çalışmalar yıllar geçtikçe çeşitlenmiş ve ahlaki konulardaki çeşitlilik artmıştır. Ahlak gelişimi araştırmaları incelendiğinde; sivil haklar, kültürel farklar, gruplar arası ilişkiler, toplumsal cinsiyet, aile ilişkileri, vicdan, değerler, toplum hizmetleri, saldırganlık, doğa, çocuk hakları, suç ve mağduriyet, karakter ve değer eğitimi gibi çok çeşitli alanlarda ahlak çalışmalarının yürütüldüğü görülmektedir. Özellikle konuların çeşitliliği ahlak gelişimi alanını giderek daha disiplinlerarası bir yapıya dönüştürmektedir. Ancak ahlak gelişimi konusundaki kuramsal yaklaşımlar özellikle Piaget ve Kohlberg'in çalışmaları etrafında şekillenmiştir. Literatürde yer alan bilgilerin çoğunluğu Piaget ve Kohlberg tarafından geliştirilen kuramlara dayanmaktadır. Elliot Turiel'in ahlak gelişimine katkısı sınırlı olarak Türkçe literatürde yer almaktadır. Bu çalışmada Piaget ve Kohlberg başta olmak üzere Elliot Turiel'in ahlak gelişim kuramı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahlak Gelişimi, Jean Piaget, Lawrence Kohlberg, Eliott Turiel.

GİRİŞ

Toplum, içerisinde birçok farklı bireyi bulduran sosyal kurum ve ilişkiler ağından oluşan bir bütündür. Toplumdaki farklı bireylerin nasıl bir araya geldiği birçok araştırmacı tarafından anlaşılacak istenmiştir. Farklı bireyleri bir arada tutabilme ve uyum üzerine bir çok araştırmacı tarafından çalışma yapılmıştır. Farklı birey ve grupları bir arada tutan çeşitli değer sistemlerinin, bireyler tarafından oluşturulması, ahlak gelişimi niçin önemlidir? sorusunun cevabını da vermektedir. Çünkü ahlak gelişimi bireyin ait olduğu toplumun bir parçası olma sürecinde, toplumun değer yargılarını benimsemesini, kendi değer sistemini oluşturmaya ve bu sayede içinde bulunduğu çevreye uyumunu kolaylaştırmaktadır. Aslında genel olarak ahlak gelişimi, bireyin içinde bulunduğu topluma nasıl davranacağını bilincinde olmasıdır.

PİAGET VE KOHLBERG'İN AHLAK GELİŞİM KURAMI

Ahlak gelişimi bilişsel gelişim düzeyi ile bağlantılı olarak Piaget tarafından bilişsel gelişim dönemlerinden yola çıkarak oluşturulmuştur. Piaget zihin gelişiminden bahsettiği kuramında

ahlaki gelişime de yer vermiştir. Piaget'e göre, çocuklar somut işlemler dönemine kadar olay veya durumları somut ve doğrudan sonuçlarına göre değerlendirirler. Yani eylemin ardındaki niyetler ile ilgilenmeden nicelikleri dikkate alırlar. On bardak kıran çocuğa göre yüz bardak kıran çocuk niyeti ne olursa olsun daha fazla suçludur. Bilişsel gelişim ile ilişkili olarak hem niyeti hem de sonucu birlikte ele alamadıkları bir dönemdir. Ancak bilişsel gelişim ile birlikte çocuklar karar vermeden önce niyetleri de dikkate almaya başlayarak yüz bardak kıran çocuğun niyetini de göz önünde bulundurmaya başlar. Bu dönemde artık niyetleri de hesaba katarak karar verir. Niyeti iyi olan birinin yaptığı eylemi daha az suçlu olarak nitelendirebilir. Piaget'in ahlak gelişim kuramı verilen örnekten anlaşılacağı üzere "dışabağımlı evre" ve "özerk evre" olarak ikiye ayrılır. İki evreli bu kuram doğrudan sonuca odaklı ahlak anlayışından niyetlerin de dikkate alındığı bir ahlak anlayışına doğru gelişir (Bacanlı, 2009, s.74).

Kohlberg ise kuramını oluştururken Piaget'in zihin gelişimi alanında ortaya koyduğu çalışmalardan etkilenecek kuramını inşa eder. Kohlberg, Piaget'nin ahlak gelişimi ile ilgili açıklamalarını genişleterek ahlak gelişimi kuramını oluşturmuştur. Kohlberg'te ahlak gelişimini tıpkı bilişsel gelişim alanında olduğu gibi bilişsel gelişim açısından ele almıştır. Her iki kuramcının da dikkat ettiği nokta bireyin ahlaki yargı ve düşüncesini kapsamaktadır. Ancak birbirlerinden farklı olarak Kohlberg, iki aşamalı bir yaklaşım yerine üç düzey ve altı evreden oluşan bir yaklaşım ile kuramını oluşturmuştur (Bacanlı, 2009, s.74).

Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramı; üç düzey ve altı evreden oluşmaktadır.

1. Gelenek Öncesi Düzey • Ceza ve İtaat Eğilimi • Araçsal İlişkiler Eğilimi
2. Geleneksel Düzey • Kişilerarası Uyum Eğilimi • Kanun ve Düzen Eğilimi
3. Gelenek Sonrası Düzey • Sosyal Sözleşme Eğilimi • Evrensel Ahlak İlkeleri Eğilimi

Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramında gelenek öncesi düzeyde birey olayları doğrudan sonuçlarına göre değerlendirir. Ceza ile sonuçlanan davranışın suç, ödüllendirilen davranışın iyi olduğu kabul edilir. Piaget'in ilk dönemi ile benzerlik gösterir. Bu düzeyin içerisinde yer alan ceza-itaat eğiliminde; dışarıdan dayatılan kurallara boyun eğildiği, cezalardan kaçınılan dönemdir. Ayrıca bu evrede davranışın yapılıp yapılmaması tamamen otoritenin ortamda bulunmasıyla alakalıdır. Niyetlerin dikkate alınmadığı bu dönemde çocuklar genel itibarıyla, fiziksel sonuçları dikkate alırlar. Araçsal ilişkiler eğiliminde ise bireyin ihtiyaçları karşılandığı sürece kurallara uyar. Kişi için her şeyin karşılıklı olduğu dönemdir. Burada birey için önemli olan şey somut ve faydacı bir alışveriştir (Yeşilyaprak, 2008,s.138).

Ahlaki gelişim kuramının ikinci düzeyi geleneksel düzeyde birey, kendi ihtiyaçlarını ikinci plana alabilir. Dahil olduğu grubun beklentileri bireyin kendi beklentileri kadar değerlidir. Burada da dahil olduğu grup için bir bencillik anlayışı vardır. Kendi bulunduğu grup, diğer gruplardan üstün olmalı ve grup tarafından kabul edilmedir (Bacanlı, 2009, s.75). Bu nedenle kişilerarası uyum evresinde birey kendine biçilen role uygun davranır. İçerisinde bulunduğu toplumu önemseyen ve iyi daranışı diğerlerini mutlu etmek olarak ele aldığı evredir (Bacanlı, 2009, s.75). Diğer bir evrede toplumsal düzen, değer yargıları çok önemlidir. Genel olarak yasa ve kanun üstünlüğü sorgulanmadan yer alır. Otoriter bir figür olmasa dahi kuralların uygulandığı bir dönemdir. Çoğunluğun bu kısımda yer aldığını belirten Kohlberg'e göre son düzey gelenek sonrası düzeydir. Bu düzeyde artık çıkarıcılık bulunmamaktadır. Bireyler, otoriteden bağımsız olarak yasaları ve kanunları sorgular ve değerlendirerek kabul ederler. Sosyal sözleşme eğiliminde toplumdaki bireylerin anlaşığı konular korunmalıdır. Ancak

ihtiyacı karşılamayan kurallar toplum yararına değiştirilebilir. Evrensel ahlak ilkeleri eğiliminde ise en üst evre olarak yer alır. Buradaki fayda tüm insanlık içindir (Birol,2012, s.117-118).

TOPLUMSAL ALAN KURAMI; ELİOTT TURİEL

Eliott Turiel tarafından geliştirilmiş bir kuram olan Toplumsal Alan Kuramı, ahlaki yargıların nasıl oluştuğu üzerinde toplumsallaşma sürecine odaklanmaktadır. Birey, toplumun içerisinde; toplumda bazı değer ve normlar sayesinde bireyin içerisinde yer almaktadır. Ne birey ne de toplum birbirinden bağımsız ayrı bir bütün olarak ele alınamamaktadır. Ancak bazen bireyler toplum içerisinde tarafından konulan kuralları ihlal edebilmektedir. Bu durumların neden yaşandığı üzerine araştırmalar yapan Turiel, bireyin ahlaki gelişiminde toplumun önemini fark ederek toplumsallaşma sürecine yönelik araştırmalar yapmıştır. Bireylerde toplumsal bilginin inşasında üç ayrı alan ele alınmıştır. Bunlar ahlak alanı, gelenek yada toplumsal gelenekler alanı ve kişisel alandır.

Ahlak alanı Turiel tarafından okul öncesi dönemdeki çocuklar üzerinde yapılmış araştırmalar ile belirlenmeye çalışılmıştır. Toplumsal bilginin alanlarından birincisi ahlak alanıdır. Toplumsal bilgiyi oluşturan diğer ikinci kaynak ise toplumsal gelenekler alanı olarak ifade edilmektedir. Gelenekler bireylerin toplumsal yaşantılarında rehber görevi görürler. Örneğin, toplumda ki yabancılar ile karşılaşıldığında hitap şekli ve ya toplum içersinde yemek yeme biçimleri, bulunulan ortamın gerektirdiği şekilde giyinme gibi davranışlar toplumsal gelenek alanı içerisinde tanımlanan davranışlar arasında yer almaktadır. Ayrıca yapılan çalışmalar sonucunda geleneklerin çocuklar açısından uyulması gereken ancak ahlak alanına göre daha keyfi bir durum olarak ele alındığı görülmüştür. Çünkü bu kurallara uymanın toplumdaki yetişkinler tarafından önemsendiğinin farkındalar (Çam vd.,2012). Geleneklerin farklı bağlam ve durumlarda farklı şekillerde karşılına çıkabileceğini anlarlar. Kendi ev düzeninde ailesine karşı yaptığı bir davranışı okulda yapmaması gerektiğini bilmesi bu duruma örnek verilebilir. Toplumsal bilgi kaynakları içerisinde yer alan alanlardan bir diğeri de kişisel ya da psikolojik alandır. Kişisel alan daha çok kişinin bedeni, tercihleri, gibi konular üzerinde yoğunlaşır. Psikoloji alan kendi veya çevresindeki diğer kişiler tarafından yapılan bir davranışın sebebini anlama, kimliğini oluşturma, kişilik üzerine konular bu alanda yer almaktadır.

Turiel tarafından yapılan bir çalışmada 6-13 yaşlarında okula devam eden çocuklar gözlemlenmiştir. Bu çocuklar diğer çocukların geleneksel ve ahlaki kurallara uymadıkları çeşitli durumlarda okuldaki ortamlarında gözlemlenmiştir. Bu gözlemlerden elde edilen sonuçlarda çocukların iki farklı şekilde tepkide buldukları görülmüştür. Birincisi, çocuklar, okul kurallarından ziyade gelenekse kuralların ihlal edilmesine daha fazla tepki vermişlerdir. İkincisi ise ahlaki alana ait kurallara uyulmadığında çocuklar aynı davranışa maruz bırakma şeklinde karşı tarafı cezalandırılmayı tercih etmiştir. Ancak gelenek alanına ilişkin kurallara uyulmadığında farklı tepkiler sergilemişlerdir. Bu durumdan anlaşılacağı üzere ahlaki kurallara uymak, toplumsal geleneklere uymaktan daha önemli görülmektedir (Çam vd.,2012).

Genel itibari ile Turiel (1983) tarafından oluşturulan toplumsal alan kuramı, çocuklar tarafından geleneklerin kabulü süreci ile başlayarak bu geleneklerin reddedildiği bir gelişim sürecidir. Kuramın bir diğer katkısı ise özellikle çocuklar tarafından gelenek ve ahlak alanlarının ayrımını fark etmeleridir.

SONUÇ

Piaget ve Kohlberg ahlak gelişimi alanına bireyin ahlaki yargı ve ahlaki davranışta bulunma süreçlerini açıklamaları ile büyük bir katkıda bulunmuşlardır. Fakat eleştirildiği hususlar da vardır. Özellikle, Kuyel ve Glover (2010), Kohlberg'in, çalışmalarını erkekler üzerinde test etmiş olmasına rağmen kadınlar içinde genellemelerde buldukları iddiasıyla eleştirmektedir. Kohlberg'in çalışmalarının, daha çok batılı kültürlerin daha üst ahlaki evrelere ulaştığına ilişkin tespitlerine yönelik eleştiriler de ayrıca yer almaktadır. Bunların dışında Schaffer (1997)'in, Kohlberg'in "insanlar yalnızca ilkeleri doğrultusunda yargıda bulunur!" iddiasının geçerliliği olmadığı yönündeki açıklamaları kuramın zayıf yönleri olarak ele alınmıştır. Kohlberg'in öğrencisi Elliot Turiel tarafından oluşturulan Toplumsal Alan Kuramında ise ahlak gelişimi alanında özellikle çocukların gelenek ve ahlak alanlarının ayrımını fark etmeleri önemli bir katkı olarak sunulmaktadır. Toplumsal bilginin kaynaklarının alanlara ayrılarak ele alınması alana sunulan diğer bir katkıdır. Çünkü Kohlberg'in ahlak gelişimine ilişkin görüşleri incelendiğinde, gelenek ve ahlak alanlarını birbirinden ayırmadığı görülür. Oysa ahlak ve gelenek alanına ilişkin değerlendirmeler çocuklar tarafından daha üç yaşından itibaren ayırt edilmektedir. Sonuç olarak Piaget, Kohlberg ve Turiel'in çalışmaları bazı yönleriyle eleştirilse de hala en geçerli kurumlar olarak ahlaki gelişim alanında varlıklarını korumaktadır.

Kaynaklar

- Bacanlı, H. (2009). *Eğitim psikolojisi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Biol, C. (Ed.). *Eğitim psikolojisi*. Ankara: Avşar.
- Çelen, N. (2000). Kohlberg'in ahlak gelişimi kuramı üzerine görüşler. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12 (1), 95-99.
- Friedman, W., Robinson, A. B., & Friedman, B. L. (1987). Sex differences in moral judgments? A test of Gilligan's theory. *Psychology of Women Quarterly*, 11, 37-46.
- Gander, M., & Gardiner, H. (2010). *Çocuk ve ergen gelişimi* (A. Dönmez, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Gilligan, C. (2003). Hearing the difference: Theorizing connection. *Anuario de Psicologia*, 34 (2), 155-161.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). *Yeni insan ve insanlar: Sosyal psikolojiye giriş*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kohlberg, L. (1981). *The philosophy of moral development*. Cambridge: Harper & Row.
- Kuyel, N. (2007). The relationship between religious rules and the moral judgments of more religious and less religious Turkish Muslims. Unpublished doctoral dissertation, *The University of Texas at Austin*, Austin.
- Nucci, L. P., & Nucci, M. S. (1982). Children's social interactions in the context of moral and conventional transgressions. *Child Development*, 53, 403-412.
- Onur, B. (1979). Ahlak eğitiminin psikolojik temelleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 12 (1), 1-13.
- Özden, Y. (2005). *Öğrenme ve öğretme*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Schaffer, H. R. (1997). *Social development*. UK, Oxford: Blackwell Publishing.

- Skoe, E. E., & Marcia, J. E. (1991). A measure of care-based morality and its relation to ego identity. *Merrill-Palmer Quarterly*, 37, 289-304.
- Tisak, M. S., & Turiel, E. (1988). Variation in seriousness of transgressions and children's moral and conventional concepts. *Developmental Psychology*, 24, 352-357.
- Yeşilyaprak, B. (Ed.). *Eğitim psikolojisi*. Ankara: Öncü.

PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK: SOSYAL DESTEK VE BAŞ ETME STRATEJİLERİ

Arş. Gör. Aylin UZUN

Gazi Üniversitesi

Orcid No: 0000-0002-3937-8946

ÖZET

Dayanıklılık, önemli bir tehdit, ağır güçlük veya travma koşullarında pozitif adaptasyon gerçekleştirme becerisini içeren gelişimsel bir süreçtir. Psikolojik dayanıklılık genel olarak kişinin olumsuzluklar karşısında gösterdiği uyum ve başa çıkabilme becerisidir. Risk durumunun getirdiği olumsuzluklar karşısında bireyin mevcut şartlara uyum sağlaması ve olumlu sonuçlara ulaşabilmesidir. Dikkat edilmesi gereken şey ise bireyin eski haline dönmesi değil yaşamına kaldığı yerden devam edebilmesidir. Toplum içerisinde yaşayan ve sosyal bir varlık olan birey, gereksinimlerinin karşılandığı sosyal çevresi ile bütünleşerek yaşamını sürdürmektedir. Çevresine uyum sağlama çabası içinde olan insan, yaşamında sevdiği birini kaybetmesi, işinden çıkarılması, tedavisi bulunmayan bir hastalığa yakalanması, ailesinin dağılması gibi bir takım sorunlarla karşılaşmaktadır. Birey bu söz konusu olumsuzluklar karşısında kendini koruyacak yeterli bilgi ve beceriye sahip değilse eğer olumsuzluklar karşısında psikolojik ve fiziksel rahatsızlıklar yaşayabilmektedir. Bireyin yaşadığı sorunlar, kendini güçsüz ve olumsuzluklarla başa çıkamayacakmış gibi hissetmesine neden olabilmektedir. Ancak bazı insanlar vardır ki söz konusu olumsuz olaylar karşısında yaşamlarını devam ettirebilir, kendileri ve çevresi için gerekli enerjiyi yeniden üretebilirler. Peki neden bazı insanlar olumsuzluklar karşısında yaşamlarına kaldıkları yerden devam edebilirken bazı insanlar devam edememektedir? Bu insanların olumsuzluklar karşısında verdikleri tepkilerin farklı olmasının sebebi olan şey nedir? Kişilik özelliği mi? Öğrenilebilen bir davranış mı? Gibi bir çok soru araştırmacıları bu konuya yönlendirmiştir. Bu çalışmada psikolojik dayanıklılık kavramı, sosyal destek ve baş etme stratejileri ile birlikte ele alınmıştır. Ayrıca psikolojik dayanıklılık düzeyi yüksek bireylerin özelliklerine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Dayanıklılık, Sosyal Destek, Baş Etme Stratejileri.

Giriş

Bir toplum içerisinde yaşayan ve sosyal bir varlık olan birey, çevresine uyum sağlama çabası içindedir. Ancak bazen bireyin karşılaştığı sorunlar bu uyumu güçleştirmektedir. Bu sorunlara; yaşamında sevdiği birini kaybetmesi, işinden çıkarılması, tedavisi olmayan bir hastalığa yakalanması gibi bir takım durumlar örnek verilebilir. Birey bu söz konusu olumsuzluklar karşısında kendini koruyacak yeterli bilgi ve beceriye sahip değilse eğer olumsuzluklar karşısında psikolojik ve fiziksel rahatsızlıklar yaşayabilmektedir. Bireyin yaşadığı sorunlar, kendini güçsüz ve olumsuzluklarla başa çıkamayacakmış gibi hissetmesine neden olabilmektedir. Ancak bazı insanlar vardır ki söz konusu olumsuz olaylar karşısında yaşamlarını devam ettirebilir, kendileri ve çevresi için gerekli enerjiyi yeniden üretebilirler.

Yaşanan olumsuzluklar karşısında ayağa kalkabilmeyi başaran bu bireyler genellikle yaşamı daha anlamlı geçirmek isteyen, bireysel amaçları olan bireylerdir.

Peki neden bazı insanlar olumsuz yaşam deneyimlerden sonra yaşamlarına kaldıkları yerden devam edebilirken bazı insanlar devam edememektedir? Bu insanların olumsuzluklar karşısında verdikleri tepkilerin farklı olmasının sebebi olan şey nedir? Kişilik özelliği mi? Öğrenilebilen bir davranış mı? Sosyal destek mi? gibi bir çok soru araştırmacıları bu konuya yönlendirmiştir. Bu çalışmada psikolojik dayanıklılık kavramı, sosyal destek ve baş etme stratejileri ile birlikte alınmıştır. Ayrıca psikolojik dayanıklılık düzeyi yüksek bireylerin özelliklerine de değinilmiştir.

Psikolojik Dayanıklılık

Dayanıklılık, önemli bir tehdit, ağır güçlük veya travma koşullarında pozitif adaptasyon gerçekleştirme becerisini içeren gelişimsel bir süreçtir Psikolojik dayanıklılık en genel tanımıyla kişinin olumsuzluklar karşısında gösterdiği uyum ve başa çıkabilme becerisidir. Psikolojik dayanıklılık birey için olumsuz yaşantı deneyimleri ile karşılaşıldığında direnç kaynağı olarak işe koşulan kişilik özelliğidir. Ayrıca, bireyin olumsuzluklar karşısında, mevcut şartları dikkate alarak yaşamını sürdürebilmesi için sahip olduğu kaynakları etkili kullanarak olumlu sonuçlara ulaşma becerisidir. Burada önemli nokta, stres karşısında zarar görmekten ziyade olumsuz yaşam deneyimlerinden sonra toparlanma becerisini işaret etmektedir. Asıl amaç bireyin yaşamına kaldığı yerden devam edebilmesidir.

Kobasa (1982), kendini toparlama gücü yüksek olan bireylerin kişilik özelliği olarak ele aldığı psikolojik dayanıklılığı çeşitli boyutları ile ele almıştır. Ayrıca Kobasa bu açıklamalarını varoluşçu yaklaşımın temel kavramlarına dayandırır. Kobasa (1979) psikolojik dayanıklılığın temelinde; bireyin herhangi bir işi yaparken o işe kendini adanması, hayatın olağan akışında gelişen durumlara karşı açık olması ve karşılaştığı durumlar karşısında kendini denetim sahibi olarak algılamasının yer aldığını ifade etmiştir. Yapılan tanımlardan da anlaşılacağı üzere psikolojik dayanıklılığın bir çok boyutu vardır tek boyutta açıklanamaz. Kobasa “stresli yaşam durumları ile karşılaşıldığında bir direnç kaynağı olarak görev yapan kişilik özelliği” olarak ele aldığı psikolojik dayanıklılığı birbiri ile ilişkili üç boyutta açıklamaktadır. Bu boyutlar sırasıyla; bağlanma, denetim ve meydan okumadır. (Holt, Fine ve Tollefson, 1987; Skau, 1994; Florian, Mikulincer ve Taubman, 1995; Terzi, 2008).

Bağlanma boyutu, bireyin yaşam olaylarına katılma eğilimi, amaç duygusunu, anlamlılığı ve kendini anlamayı içerir (Kobasa, Maddi ve Kahn, 1982). Denetim boyutu, bireyin yaşamında karşılaştığı durumları etkileyebileceği, bu durumları değiştirilebilecek düşünceleri ve eylemleri içerir (Kamya, 2000). Meydan okuma boyutu ise daha çok değişime açıklık inancını ifade etmektedir. Değişiklik yeni şeyler denemekten hoşlanma, kendine güven ve iyimserliği içermektedir (Holt, Fine ve Tollefson, 1987).

Psikolojik dayanıklılığı oluşturan bağlanma, denetim ve meydan okuma boyutları kişiyi etkileyen stresli durumların olumsuz etkilerini azaltmaktadır. Herhangi bir işe kendini adayan, yaptığı iş üzerinde kendi etkisinin farkında olan ve kendi yaşamını tayin eden insanlar kendi duygu ve davranışlarının kontrolünü ve sorumluluklarını alırlar. Ancak bu dayanıklılığı güçlendirebilecek bir çok etmen vardır. Sadece bireyin kendisi değil aynı zamanda çevresi de bu konuda önemli bir etkiye sahiptir.

Sosyal Destek ve Başa Çıkma Stratejileri

Algılanan bir tehdit karşısında yaşanan kaygı ve olumsuz duyguları yenme çabalarına başa çıkma stratejileri denir. Başa çıkma stratejileri kendi içerisinde bazı kategorilere ayrılabilir. Örneğin; aktif başa çıkma stratejileri, kaçınmacı başa çıkma stratejileri, duygu odaklı stratejiler ve problem odaklı stratejiler. Ayrıca bu stratejiler de olduğu gibi bir çok başa çıkma yöntemi de bulunmaktadır. Sosyal destek, problem çözme, duygu boşalması, ağlama, inanç, rahatlama, egzersiz ve farklı bir açıdan bakma bunlardan bazılarıdır.

Psikolojik dayanıklılık ve sosyal destek arasındaki ilişki üzerine yapılan birçok araştırma bulunmaktadır. Özellikle psikolojik dayanıklılığın ve sosyal desteğin olumsuz duygular üzerinde azaltıcı etkisi bulunduğu araştırmacılar tarafından elde edilen sonuçlar arasında yer almaktadır. Kişinin yaşamında önemli bir yere sahip olan anne, baba, eş, sevgili, arkadaşlar, öğretmenler, akrabalar, komşular, uzmanlar gibi kimseler o kişinin sosyal destek kaynaklarını oluşturmaktadır. En genel tanımı ile sosyal destek, Johnson ve Saranson'a (1979) göre kişinin güvенеbileceği ilişkiler aracılığıyla, sosyal kaynaklardan yararlanabilme derecesidir.

Gruplarla işbirliği içinde yaşamak insanlara çeşitli faydalar sağlamıştır. Sosyal ilişkilerin niteliği ve niceliği bireyin sağlığına güçlü bir şekilde etki eder. Daha geniş sosyal destek ağları ve güçlü sosyal bağları olan kişilerin daha iyi fiziksel ve zihinsel sağlıkları olduğu yapılan çalışmalarla desteklenmektedir. Bu kişiler daha az hastalanır daha az depresyona girer, fiziksel ve fizyolojik hastalıklardan daha çabuk kurtulurlar ve ölüm riskleri daha düşüktür. Alanyazında algılanan ve alınan sosyal destek ayrımı yapılmaktadır. Algılanan sosyal desteği yüksek çıkan bireylerin sosyal destek ağlarına başvurma ihtiyaçları, güvenleri ve etkin başa çıkma yeteneklerinden dolayı başkalarına kıyasla muhtemelen daha düşüktür (Carr, 2016).

Bireyin sağlığı, başa çıkma kapasitesini aşan travma veya zorlu bir durumla karşılaştığında bunları zihinden atmaya veya başkalarından saklamaya çalışırken ciddi anlamda zarar görür. Bu başa çıkma mekanizması travmatik anılara sürekli olarak maruz kalmayı içerir. Çoğunlukla olayların yeniden deneyimlenmesi ve travma öyküsünün grafik yoluyla anlatılmasını sağlayarak başarılıdır. Geleneksel olarak olayı güvenilir bir ilişki içinde anlatarak sıkıntıdan kurtulma süreci duygusal boşalım olarak adlandırılır. En çok uygulanan yöntemlerden biri de yazarak zorlukların üstesinden gelmektir. Sıkıntılı veya zorlu konular hakkında yazdığımızda kendimizin seyircisi olabiliriz ve bu da dürüst olmamıza yardımcı olur. Kısa vadede üzücü gibi görünen bu yöntem uzun vadede kişinin sağlığına iyi gelir (Carr, 2016).

Bir başka baş etme stratejisi olan ağlamak, duygusal rahatlama tam olarak etkili olamasa da gerginliğin kısa süreli olarak giderilmesine neden olduğunu gösteren kanıtlar vardır. Ayrıca yapılan araştırmalarda farklılıklar ortaya çıkmaktadır bunun da kültür, cinsiyet, yaş vb farklılıklardan ötürü olabileceği düşünülmektedir. Çocuklar ve kadınlar ağlamaya daha yatkındır. Farklı bir açıdan bakılırsa bazı dönemlerde insanlar ağlamaya daha yatkın olabilirler. Örneğin, depresyon veya hamilelik durumlarında olduğu gibi (Carr, 2016).

Baş etme stratejileri içerisinde fiziksel aktivitelerin önemi de yadsınamaz. Kas rahatlatma egzersizleri, nefes alma gibi çalışmaların hepsinin fizyolojik uyarılmayı azaltma ve psikolojik ve fiziksel olarak rahatlama etkisi olduğu kanıtlanmıştır. Düzenli günlük egzersizlerin hem kısa süreli hem de uzun süreli olarak bireyler üzerinde olumlu etkisi olduğu araştırmalarca

ortaya konmuştur. Düzenli egzersiz yaşlanmayı ve kilo almayı önlediği gibi depresyonu ve anksiyeteyi azaltır (Carr,2016).

Farklı bir bakış açısından bakarak eski bakış açısından zihinsel olarak uzaklaşmaya ve yaşam problemlerini bu sorunların negatif duygusal etkisini azaltacak ya da bunlara çözüm bulmayı kolaylaştıracak alternatif açılardan görmeye çalışırız. Bizi sıkıntıya sokanın yaşamın bize sunduğu zorluklar olmadığını, aksine sorunlara bakış açımızın, değerlendirmemizin ve yorumlamamızın olduğu fikri bir çok psikolojik teorinin ve yaklaşımın merkezinde yer alır (Carr,2016).

Araştırmalar mizahın etkin bir başa çıkma stratejisi olduğunu ortaya koymaktadır. Durumların gülünç yanlarını görme eğilimi ve mizah kullanarak zor durumları değiştirmenin bireyler üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Mizahın ağrıyı hafiflettiği, ameliyat sonrası iyileşmede ve hastalıkta daha erken iyileşmeye yardım ettiği bulunmuştur. Fakat tüm mizah şartları eşit şekilde etkili değildir. Kişinin kendisine ve diğer psikolojik ihtiyaçlarına duyarlı bir şekilde kullanıldığında iyi oluşu ve ilişkilerin niteliğini artırır (Carr,2016).

Bir başka yöntem de belirli koşullarda belirli kişiler için oyalanma, bir başa çıkma stratejisi olabilmektedir. Oyalanma ve kaçınmayı daima kullanan insanlar için bastırıcı başa çıkma tarzına sahip denebilir. Kaçınmacı başa çıkma stratejisini kullanan bireylerde problemler karşısında kısa süreli olarak rahatlama yaşayabilirler ama uzun vadede genellikle etkili değildirler (Carr,2016).

Sonuç

Kişiler hayatın içerisinde çeşitli travmatik ve stresi arttırıcı durumlara maruz kalmaktadır. Kişilerin yoğun olumsuz duygular yaşamasına sebep olmaktadır. Ancak karşılaşılan bu stres ve travmatik olaylar karşısında sergiledikleri tavır kişilerin hayatlarını etkilemektedir. Yapılan çalışmalarda ki oranlar dikkate alındığında olumsuz duygular ile başa çıkan bireylerin çoğunlukta olduğu ve büyük bir kısmın olumsuzluklar ile mücadele ettiği görülmektedir. Travmaların kendilerini olumsuz etkilemesini önlemek için bireylerin destek aldığı veya kullandığı bir çok yöntemden yukarıda bahsedildi. Bireyler için bu yöntemleri kullanmanın çeşitli açılardan ne gibi faydalar sağladığına değinildi. Özellikle toplumsal bir varlık olan bireye, gruplarla işbirliği içinde yaşamak birçok fayda sağlamıştır. Sosyal ilişkilerin niteliği ve niceliği bireyin psikolojik ve fiziksel sağlığına etki eder. Daha geniş sosyal destek ağları ve güçlü sosyal bağları olan kişilerin daha iyi fiziksel ve zihinsel sağlıkları olduğu sonucu bir çok araştırma sonucu ile desteklenmiştir. Bu kişiler daha az hastalanır daha az depresyona girer, fiziksel ve fizyolojik hastalıklarda iyileşme süreleri daha kısa ve ölüm riskleri daha düşüktür. Alanyazında algılanan ve alınan sosyal destek ayrımı yapılmaktadır. Algılanan sosyal desteği yüksek çıkan bireylerin sosyal destek ağlarına başvurma ihtiyaçları, güvenleri ve etkin başa çıkma yeteneklerinden dolayı başkalarına kıyasla daha düşüktür. Bu gibi çalışmaların sonuçları dikkate alındığında bireye sosyal destek sunan çevresinin önemi tekrar fark edilmiştir.

Kaynaklar

Carr, A. (2016). *Pozitif psikoloji*, (Çev. Ümit Ş.). İstanbul: Kaknüs Yayınları

- Florian, V., Mikulincer, M. ve Taubman, O. (1995). Does hardiness contribute to mental health during a stressful real life situation? The roles of appraisal and coping. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68 (4), 687-695.
- Folkman, S. ve Lazarus, R. S. (1985). If it changes it must be a process: Study of emotion and coping during three stages of a college examination. *Journal of Personality and Social Psychology*, 48(1), 150-170.
- Holt, P., Fine, M. ve Tollefson, N. (1987). Mediating stress: Survival of the hardy. *Psychology In The Schools*, 24 (1), 51-58.
- Kamya, H. (2000). Hardiness and spiritual wellbeing among social work students. *Journal of Social Work Education*, 36 (2), 231-241.
- Kobasa, S. (1979). Stressful life events, personality and health: An inquiry into hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 1-11.
- Kobasa, S. (1982). Commitment and coping in stress resistance among lawyers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42 (4), 707-717.
- Kobasa, S., Maddi, S. R. ve Kahn, S. (1982). Hardiness and health: A prospective study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42, 168-177.
- Skau, M. (1994). Intern Hardiness, Coping and Satisfaction. New York: University at Albany.
- Sorias, O. (1988). Sosyal destek kavramı. *Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 27 (1), 353-357.
- Terzi, Ş.(2008). Üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları ve algıladıkları sosyal destek arasındaki ilişki, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* Cilt: III Sayı: 29
- Türküm, A.S. (2002). Stresle Başa Çıkma Ölçeği'nin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 2(18). 25-34.
- Yıldırım, İ. (1994). Akademik Düzeyleri Farklı Olan Öğrencilerin Sosyal Destek Algıları. *Türk Psikoloji Dergisi*, v: 2, n: 9, 33-38.
- Yöndem, Z.D.(2016). Ergenlerde psikolojik dayanıklılık ve stresle baş etme: *International Journal of Social Science*, Nu: 45, p. 53-62.

TÜRKİYE'DE MARKALAŞMA: İLLER BAZINDA MARKA BAŞVURULARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Prof.Dr., Salih YILDIZ

Gümüşhane Üniversitesi Adı, salihyildiz@yahoo- 0000-0002-1002-5960

Doktora Öğrencisi, Mehmet Asif ALAN

Gümüşhane Üniversitesi, alanasif@hotmail.com - 0000-0002-6947-404X

ÖZET

Günümüzün rekabetçi pazarında, güçlü bir marka oluşturmak iş başarısı için olmazsa olmazdır. Bir şirketin kimliğini yaratma, iletme ve geliştirme süreci olarak tanımlanan markalaşma, tüketicinin zihninde bir ürünü, hizmeti veya değeri farklılaştıran çeşitli stratejileri içerir. Bu çalışma markalaşmanın birden fazla boyutunu inceleyerek, tüketicilerle duygusal bağlar kurmadaki rolünü ve müşteri deneyimine odaklanmaktadır. Literatür, saygın bir firmanın görünürlüğünün, marka gücüyle doğrudan ilişkili olduğunu öne sürmektedir. Güçlü, iyi bilinen markalar tüketicileri kolayca çeker ve marka yaratımını temel bir konu haline getirir. Markalaşma süreci, bir şirketin belirli hedeflerine göre uyarlanmış sistematik adımlardan oluşur ve tasarım veya reklam gibi odak noktalarına göre değişebilir. Yeniden markalaşma, bu süreçler mevcut bir şirkete uygulandığında kullanılan terimdir. Markalar, işletmelerin tüketicilere duygular, kimlik ve öz değerle ilgili mesajlar iletmesine olanak tanıyarak birden fazla işlev görür ve tüketiciler daha sonra yalnızca bir ürün değil, bir marka satın alır. Markalar, şirket performansına katkıda bulunan ve taklitçiliği belirleyen önemli maddi olmayan varlıklar olarak kabul edilmektedir. Bu çalışma, markalaşmanın kavramsal çerçevesini sunmakta Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından sağlanan Marka İstatistikleri ışığında bazı veriler sunulmaktadır. Değerlendirme yapılan veriler marka başvurularının illere göre dağılımı, marka başvuruları il sıralaması, marka tescillerinin illere göre dağılımı ve marka tescilleri il sıralaması şeklindedir. Çalışmanın son bölümünde ise literatür ve istatistik verileri ışığında sonuç ve değerlendirmeler yapılır. Son bölüm, literatüre ve istatistiksel verilere dayalı sonuçlar ve değerlendirmeler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Marka, Markalaşma, Marka Oluşturma, Patent

ABSTRACT

In today's competitive market, building a strong brand is essential for business success. Defined as the process of creating, communicating and developing a company's identity, branding involves various strategies that differentiate a product, service or value in the mind of the consumer. This study examines multiple dimensions of branding, focusing on its role in establishing emotional bonds with consumers and customer experience. The literature suggests that the visibility of a reputable company is directly related to its brand strength. Strong, well-known brands easily attract consumers and make brand creation a central issue. The branding process consists of systematic steps tailored to a company's specific goals and can vary depending on focal points such as design or advertising. Rebranding is the term used when these processes are applied to an existing company. Brands serve multiple functions by allowing businesses to communicate messages about emotions, identity and self-worth to consumers, and consumers then purchase a brand, not just a product. Brands are considered important intangible assets that contribute to company performance and determine imitation. This study presents the conceptual framework of branding and presents some data in light of the Brand Statistics provided by the Turkish Patent and Trademark Office. The evaluated data are the distribution of brand applications by province, the ranking of brand applications by province, the distribution of brand registrations by province and the ranking of brand registrations by province. In the last section of the study, conclusions and evaluations are made in light of literature and statistical data. The last section presents conclusions and evaluations based on literature and statistical data.

Keywords: Brand, Branding, Brand Creation, Patent

1. GİRİŞ

Bir ürünü, hizmeti veya değeri diğerinden ayırmanın yani onu zihinde konumlandırmanın yollarından biri markalaşmaktır. Bir markayı tanımlamanın ise birçok yolu vardır. Literatürde bir kısım yazarlar tüketicilerle duygusal bir bağ kurmayı vurgularken, diğerleri müşteri deneyiminin tamamına odaklanır. Saygın bir firma ne kadar görünür olursa, markası da o kadar güçlüdür. Literatürde (Marka Gücü = İtibar X Görünürlük) denklemi bu işlemi vermektedir. Güçlü, tanınmış markalara, yani bir sektördeki en iyi markalara yönelmenin kolay olması mantıklıdır. İşte burada güçlü bir markanın oluşturulması temel mesele olmaktadır. Marka oluşturma süreci, bir şirketin markasını yaratmak, iletmek ve güçlendirmek için kullanılan

sistematik bir yaklaşımdır. Süreci kimin uyguladığına ve şirketin elde etmeye çalıştığı belirli sonuçlara bağlı olarak değişebilen bir dizi ardışık adımdan oluşur. Örneğin, tasarıma odaklı bir firma, markayı iletmek için kullanılan bir logo ve diğer materyalleri tasarlamaya odaklanabilir. Diğer taraftan, reklama odaklı bir firma, marka görünürlüğünü artırmayı (marka oluşturma) vurgulayabilir. Eğer markalaşma süreci mevcut bir firmaya uygulanırsa, buna genellikle yeniden markalaşma denir. Marka geliştirme, bazen markalaşma sürecini tanımlamak için kullanılan bir diğer terim olarak karşılaşılmaktadır (Frederiksen, 2024).

Marka, bir isim veya logodan daha fazlasıdır; bir şirketin değerlerini, vaatlerini ve deneyimlerini temsil eden karmaşık bir varlık bütünüdür. Bir markanın temel unsurlarını anlamak, etkili marka yönetimi ve rekabetçi piyasalarda güçlü marka değeri oluşturmak için çok önemlidir. Rekabetçi pazarın dinamik yapısı ve ürün kalitesiyle ilgili artan endişelerle, markalaşma kurumsal politikanın temel bir unsuru haline gelmiştir (Thiripurasundari ve Natarajan, 2011). Markalar farklı işlevlere hizmet ederek işletmelerin duygu, kimlik ve öz değerle ilgili mesajlarla tüketicilere doğrudan ulaşmasını sağlarlar, böylece tüketiciler artık sadece bir ürün satın almaz, bir marka satın alırlar (Desai ve Waller, 2010). Dahası, markalar taklit için zorlu bir engel olabilir, çünkü rakiplerin onları kopyalaması zordur ve etkili bir giriş caydırıcılık stratejisi haline gelebilir. Bu nedenle, markaların şirket performansına önemli ölçüde katkıda bulunabilen önemli maddi olmayan varlıklar olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. Bir marka, şirket tarafından yapılan geçmiş yatırımların bir sonucu olarak daha değerli hale geldikçe firmalar marka yaratma, edinme ve yönetimine giderek daha fazla kaynak yatırmaktadır (Agostini, 2015).

Günümüzün rekabetçi pazarında, iş başarısı için güçlü bir marka şarttır. İyi biçimlendirilmiş bir marka, bir şirketi yalnızca rakiplerinden farklı kılmakla kalmaz, aynı zamanda müşteri sadakatini teşvik eder ve marka değerini artırır. Ancak marka oluşturma süreci birbiriyle ilişkili bir dizi aşama ve kararı içeren karmaşık ve çok yönlüdür. Bununla birlikte markalaşma ve pazarlama faaliyetlerinin aktif yürütülmesi beklen bir süreçtir. Markalaşma ve pazarlamayı tek bir disiplinde birleştirmeye yönelik çalışmaların varlığı literatürde mevcuttur. Ancak bu iki kavram oldukça farklıdır. Markalaşma ve pazarlamanın öncelikler açısından karşılaştırıldığı da görülmektedir. Markalaşma bir şirketin kimliğidir; pazarlama ise bu vizyonu ileten taktik ve stratejiler bütünüdür (Decker, 2024).

Bu amaçla çalışmada marka ile ilgili kavramsal çerçeve sunarak başlıyoruz. Kavramsal çerçeveden sonra Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından sağlanan Marka İstatistikleri ışığında bazı veriler sunulmaktadır. Değerlendirme yapılan veriler Marka Başvurularının İllere Göre Dağılımı, Marka Başvuruları İl Sıralaması, Marka Tescillerinin İllere Göre Dağılımı ve Marka Tescilleri İl Sıralaması şeklindedir. Çalışmanın son bölümünde ise literatür ve istatistik verileri ışığında sonuç ve değerlendirmeler yapılmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Marka Tanımı

Marka, bir isim veya logodan daha fazlasıdır; bir şirketin değerlerini, kişiliğini ve müşterilerine verdiği sözü kapsayan karmaşık bir varlıktır (Keller, 1993). Bu nedenle marka tanımı, hedef

kitlede yankı uyandıran açık ve ilgi çekici bir marka kimliğinin oluşturulmasını içerir. Ancak bir markanın başarısı sonuçta tüketiciler tarafından nasıl algılandığına bağlıdır (Aaker, 1991). Markanın Tanımı: Marka, bir satıcının mal veya hizmetlerini diğer satıcıların mallarından veya hizmetlerinden farklı kılan bir isim, terim, tasarım, sembol veya başka herhangi bir özellik olarak tanımlanır (American Marketing Association, 2017). Marka rekabetçi pazarda benzersiz bir kimlik yaratarak farklılaşma aracı olarak hizmet eder ve değer katar. Marka kavramı pazarlama literatüründe kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Aaker (1991) markayı, bir ürün veya hizmetin bir firma ve onun müşterileri için değerini artıran veya azaltan, marka ismine bağlı bir dizi varlık ve yükümlülük olarak tanımlamaktadır. Keller (1993), marka bilgisinin tüketicinin pazarlama çabalarına tepkisi üzerindeki farklı etkisini ifade eden marka değeri kavramını tanıtarak bunu daha da geliştirmiştir.

2.1.2. Marka Algısı

Marka algısı, tüketicilerin deneyimlerinden, etkileşimlerinden ve markanın pazarlama iletişimlerinden etkilenen markayla ilgili zihinsel çağrışımlarının toplamıdır (Keller, 2013). Olumlu marka algısı, müşteri sadakatinin artmasına, daha yüksek pazar payına ve marka değerinin artmasına yol açabilir.

Bir markanın tüketici algısı, marka kimliği, marka imajı ve marka kişiliği gibi birçok faktörden etkilenir. Keller (1993) marka imajını, çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgilere dayanarak tüketicinin markaya ilişkin algısı olduğunu öne sürmektedir. Marka kişiliği ise bir markaya atfedilen insana benzer özellikleri ifade etmektedir (Aaker, 1997). Literatür, marka tanımı ile algı arasında güçlü bir etkileşim olduğunu ileri sürmektedir (Keller, 1993). Etkili marka yönetimi, tüketici algılarıyla uyumlu, açık ve tutarlı bir marka kimliği gerektirir. Ancak tüketici algıları da zamanla gelişerek marka tanımında ayarlamalar yapılmasını gerektirebilir (Kapferer, 1997).

2.1.3. Marka Oluşum Süreci

İlk Adım: Marka oluşturma sürecinin ilk adımları, hedef kitleyi, rakipleri ve pazar eğilimlerini anlamak için pazar araştırması ile başlar (Aaker, 1996). Bunu, tüm markalama çabalarının temelini oluşturan markanın misyonu, vizyonu ve temel değerlerinin tanımlanması takip eder.

Marka Kimliği Geliştirme: Marka kimliği, markanın değerlerini ve vaatlerini tüketicilere ileten görsel ve sözlü unsurları kapsar. Buna marka adı, logo, slogan, renk paleti, tipografi ve genel tasarım dili dahildir (Kapferer, 2012). Bu unsurlardaki tutarlılık, tanınabilir ve güvenilir bir marka oluşturmaya yardımcı olan temel unsurlardır.

Marka kimliği, işletmenin kişiliği ve müşterilerine verdiği sözdür. Müşterilerin markayla etkileşime girdikten sonra elde etmesini istediğiniz şeydir.

Marka kimliği genellikle değerlerinden, ürün veya hizmetini nasıl ilettiğinden ve insanların bunlarla etkileşime girdiklerinde ne hissetmelerini istenildiğinden oluşur (Decker, 2024)

Marka konumlandırma: Marka konumlandırma, tüketicinin zihninde rakiplere göre marka için benzersiz bir yer yaratmayı içerir. Bu, markanın benzersiz satış teklifinin tanımlanmasını ve

bunun pazarlama ve reklam çabaları yoluyla etkili bir şekilde iletilmesini içerir (Ries ve Trout, 2001).

2.1.4. Markanın Unsurları

Görsel öğeler: Bir markanın logosu, renk şeması ve tasarımı gibi görsel unsurları, güçlü bir marka kimliği oluşturmada kritik bir rol oynar. Bu unsurlar ayırt edici ve akılda kalıcı olmalı, markanın değerlerini ve konumlandırmasını güçlendirmelidir (Henderson ve Cote, 1998).

Sözel Unsurlar: Sözlü unsurlar arasında marka adı, slogan ve mesajlaşma yer alır. Bu unsurlar açık, kısa ve markanın kimliği ve konumlandırmasıyla uyumlu olmalıdır (Kohli, Suri ve Thakor, 2002).

Marka kişiliği: Marka kişiliği, bir markaya atfedilen insani özellikleri ifade eder. Duygusal bağları güçlendirerek tüketicilerin markayla kişisel düzeyde ilişki kurmasına yardımcı olur (Aaker, 1997). Örneğin bir marka dayanıklı veya arkadaş canlısı olarak algılanabilir ve böyle ifade edilebilir. Bunu ifade ederken “taş gibi araba”, “sağlam telefon” gibi ifadeler ile kişilik kazandırılır.

2.2. Markalaşma ve Marka Oluşturma Çabaları

Kavramsal çerçeveye ve belirlenen faktörlere dayanarak, bu bölümde marka yönetimine yönelik çıkarımlar tartışılarak güçlü ve kalıcı markalar oluşturmak isteyen kuruluşlara pratik öneriler sunulacaktır. Marka, oluşturulması zor olduğu, müşteriler için değer kattığı, savunulabilir rekabetçi pozisyonlar yaratmaya yardımcı olduğu, geliştirilmesi zaman aldığı, doğası gereği karmaşık olduğu ve birçok faktörün etkileşiminin sonucu olduğu ve diğer kuruluşlara kolayca aktarılamadığı için en ilişkili itibar varlıkları olarak kabul edilir. Aslında, markalaşma, müşterileri hem şirketi hem de ürünlerini kolayca hatırlayabilecekleri için müşteri elde tutmayı mümkün kılar. Markalaşma, bu nedenle, ürünleri "kişileştirmek", onlara bir kişilik kazandırmak için stratejik bir girişim olarak kabul eden literatür bilgisi de mevcuttur (Krishnan 1996).

Geleneksel olarak marka, “bir satıcının veya satıcı grubunun mal ve hizmetlerini tanımlamayı ve bunları rakiplerinden farklılaştırmayı amaçlayan bir isim, terim, işaret, sembol veya tasarım veya bunların birleşimi” olarak tanımlanmaktadır (Kotler, 2007). Fikri mülkiyet hakları olarak ticari markalar, markaları rakiplerin bedavacı davranışlarına veya zararlı faaliyetlerine karşı korumaya yarar, bu nedenle bir ticari marka başvurusunda bulunmak, bir marka oluşturma sürecinin ilk adımını oluşturabilir.

Ancak markalaşma, genel bir marka konsepti seçme ve daha sonra zaman içinde konsepti tanıtmaya, geliştirme ve güçlendirme sürecidir. marka oluşturma çabaları (yani ticari markalar ve pazarlama harcamaları) birbirleriyle ilişkilidir, çünkü markalara yapılan yatırımlar, marka hakları rakiplerin taklit veya sahtecilik yoluyla sahip olunan bir ticari markanın değerini haksız yere gasp etmesini engellemediği takdirde pazarlama harcamaları açısından daha düşük değerde olacaktır (Sandner ve Block, 2011).

Marka Planlama: Bu aşama markanın amacını, hedef kitlesini ve değer önerisini tanımlamayı içerir. Pazar araştırması ve rekabet analizi bu aşamanın temel bileşenleridir (Kotler ve Keller, 2016).

2.3. Markanın Temel Unsurları

Bu bölüm, bir markanın temel unsurlarını belirleyip tanımlayacak ve her bir bileşenin ayrıntılı bir analizini sunacaktır.

Marka Adı: Güçlü ve akılda kalıcı bir marka adının önemi, marka konumlandırma ve hatırlanmadaki rolü de dahil olmak üzere araştırılacaktır (Keller, 1993).

Marka Logosu: Bir markanın görsel temsili, marka tanınırlığındaki önemi ve etkili logoların altında yatan tasarım ilkeleri tartışılacaktır (Aaker, 1991).

Marka Sloganı: Marka özünü iletmede ve unutulmaz bir marka imajı yaratmada sloganların rolü incelenecektir (Kapferer, 1997).

Marka Kişiliği: Bir markaya atfedilen insana benzer nitelikler ve bunun tüketici algı ve tutumları üzerindeki etkisi analiz edilecektir (Aaker, 1995).

Marka Değerleri: Bir markanın eylemlerine ve kararlarına rehberlik eden temel inançlar ve ilkeler araştırılacak ve bunların marka güveni ve orijinalliği oluşturmadaki rolleri vurgulanacaktır (De Chernatony ve Dall'Olmo Riley, 1999).

Marka Deneyimi: Tutarlı ve akılda kalıcı marka deneyimleri yaratmanın önemi de dahil olmak üzere müşterinin tüm temas noktalarında markayla etkileşimi incelenecektir (Berry ve Parasuraman, 1991).

2.4. Marka Türleri

Literatür taramasına dayanarak, bu bölümde marka türlerinin marka sahipliği, ürün kategorisi, hedef pazar, marka kişiliği ve marka konumlandırma gibi birçok boyuta ele alınmaktadır. Aşağıdaki marka türleri incelenecektir:

Tüketici markaları: Bu kategori, hızlı tüketim malları, dayanıklı mallar ve hizmetler dahil olmak üzere bireysel tüketicileri hedefleyen markaları kapsar. Ürün markaları belirli ürünlerle ilişkilendirilir ve onları rakiplerin tekliflerinden ayırır. Örnekler arasında kendine özgü ürünleriyle tanınan Apple yer almaktadır (Kotler ve Keller, 2016).

İşletmeler arası (B2B) markalar: Bu kategori, endüstriyel ürünler, teknoloji çözümleri ve profesyonel hizmetler gibi diğer işletmeleri hedefleyen markalara odaklanır.

Kurumsal markalar şirketin veya organizasyonun tamamını temsil eder. Örnekler arasında kurumsal markanın tek bir kimlik altında bir dizi ürün ve hizmeti kapsadığı Google ve Microsoft yer almaktadır (Balmer ve Gray, 2003).

Perakende markaları: Bu kategori, perakende mağazaları işleten, tüketicilere çeşitli ürün ve hizmetler sunan markaları içerir.

Hizmet markaları: Bu kategori, öncelikle finansal hizmetler, sağlık hizmetleri ve konaklama gibi maddi olmayan hizmetler sunan markaları kapsar. Hizmet markaları fiziksel ürünlerden ziyade belirli hizmetlerle bağlantılıdır. THY ve Uber gibi şirketler, hizmetlerinin kalitesine ve benzersizliğine dayalı olarak güçlü kimlikler kuran hizmet markalarının başlıca örnekleridir (Berry, 2000).

Kamu sektörü markaları: Bu kategori, devlet kurumları ve kamu kurumlarıyla ilişkili markaları içerir.

Kâr amacı gütmeyen markalar: Bu kategori, kâr amacı gütmeyen kuruluşları ve yardım kuruluşlarını temsil eden markaları kapsar.

3.YÖNTEM

3.1. Veri Temini

Veri toplama ve değerlendirme teknikleri açısından nicel araştırma ve nitel araştırma olarak ikiye ayrılır. Nicel araştırma kendi içerisinde deneysel, anket ve tepkisel olmayan olarak sınıflandırılır. İkincil veri araştırması, daha önce başka kişiler veya kuruluşlar tarafından toplanmış ve yayınlanmış verileri bulup inceleyerek yapılır (Çakıcı ve Yılmaz, 2021, s.836). Yani ikincil veri, araştırmacının bir çalışmada kendisi tarafından üretilmeyen, bunun yerine başkaları tarafından üretilen ve araştırmacının çalışmasında kullandığı veridir. İkincil veri, başkası tarafından toplanan hazır, var olan bir veri türüdür. Birçok araştırmacı araştırmalarında kendi verilerini üretmez, bunun yerine diğer araştırmacılar, devlet kurumları ve özel şirketler tarafından toplanan verileri kullanır. Genellikle, ikincil veriden bahsettiğimizde, bireysel çabayla toplanamayacak kadar büyük bir ölçek ve kapsamdaki verilerden özellikle bahsediyoruz. Bu tür veriler genellikle çok büyük veri tabanlarında saklanır. İkincil verilerin en iyi bilinen tipik örneği, hükümet tarafından düzenli olarak yürütülen çeşitli 'nüfus sayımları'dır. İkincil verilerin en önemli avantajı, birincil verilere kıyasla elde edilmesinin daha hızlı ve ucuz olmasını sağlayan kullanım ve erişilebilirlik kolaylığıdır. Ayrıca, bu tür veriler genellikle yüksek kalitede ve güvenilirdir. Dahası, ikincil veri havuzu çok geniştir ve araştırmacıların farklı özelliklere sahip çok çeşitli kaynaklardan veri elde etmelerine olanak tanır. Öte yandan, ikincil verilerin de çeşitli dezavantajları vardır. Bunlardan bazıları, doğrudan araştırmacının amacı için toplanmadığı için esnek olmaması, çeşitli ölçüm ve örnekleme hataları içerebileceği için değiştirilemez kalite ve bazı durumlarda erişimi zor olabilir, para ve zaman gerektirebilir ve güncelliğini yitirmiş bilgiler içerebilir (Yıldırım, 2023).

Bu amaçla çalışmada marka ile ilgili kavramsal çerçeve sunduktan sonra Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından sağlanan Marka İstatistikleri ışığında bazı veriler sunulmaktadır. Değerlendirme yapılan veriler marka başvurularının illere göre dağılımı ve il sıralaması, marka tescillerinin illere göre dağılımı ve il sıralaması şeklindedir. 2023 yılına ait değerler 15.01.2024 raporlama tarihi itibari ilk on il ve son üç il için hazırlanmıştır. İlk başvuru sahibinin 15.01.2024 raporlama tarihi itibari ile sicilde bulunan bilgileri göz önünde bulundurulmuştur. İlk başvuru sırasında geri çevrilen, işlemde kaldırılan başvurular, başvuru sayılarına dâhil edilmiştir. Başvuru sayıları, başvuru tarihleri göz önünde bulundurulmuş ve hazırlanmıştır. Bu bölümden sonra istatistiksel olarak değerlendirilecek tablo ve grafikler Türk Patent sayfasından

(<https://www.turkpatent.gov.tr/marka-istatistik>) Marka İstatistik bölümünden alınan verilerden üretilmiştir.

3.2. Marka Başvurularının İllere Göre Dağılımı ve İl Sıralaması *

Tablo 1. Marka Başvurularının İllere Göre Dağılımı ve İl Sıralaması Tablosu (2014-2023 Yılları Arası)

Sıra	İL/YIL	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
1.	İSTANBUL	49031	46187	44782	49683	49076	56167	71455	79608	84896	71801
2.	ANKARA	7682	7579	7440	8536	8412	9386	12391	14881	16101	14368
3.	İZMİR	5938	6638	6546	7060	6663	7508	9434	11314	12963	11378
4.	BURSA	4185	4179	4348	4847	4815	5627	6863	7896	8859	7412
5.	ANTALYA	3057	3071	2978	3443	3611	4217	5225	5697	7109	6179
6.	KONYA	2496	2450	2548	2852	2781	3056	4232	5221	6584	5275
7.	GAZİANTEP	2954	2804	3439	3496	3303	3619	4418	4762	5142	4516
8.	KOCAELİ	1544	1718	1940	2408	2399	2119	3233	3546	4060	3522
9.	ADANA	1433	1535	1475	1757	1798	2155	2722	2810	3594	2851
10.	KAYSERİ	1256	1435	1320	1517	1422	1549	2159	2755	2963	2746
11.	MERSİN	1224	1325	1368	1412	1609	1828	2480	2517	2883	2635
12.	HAKKÂRİ	37	25	18	22	23	20	28	54	35	26
13.	BAYBURT	10	8	5	13	8	18	39	38	43	23
14.	ARDAHAN	12	10	24	14	9	13	29	26	66	15

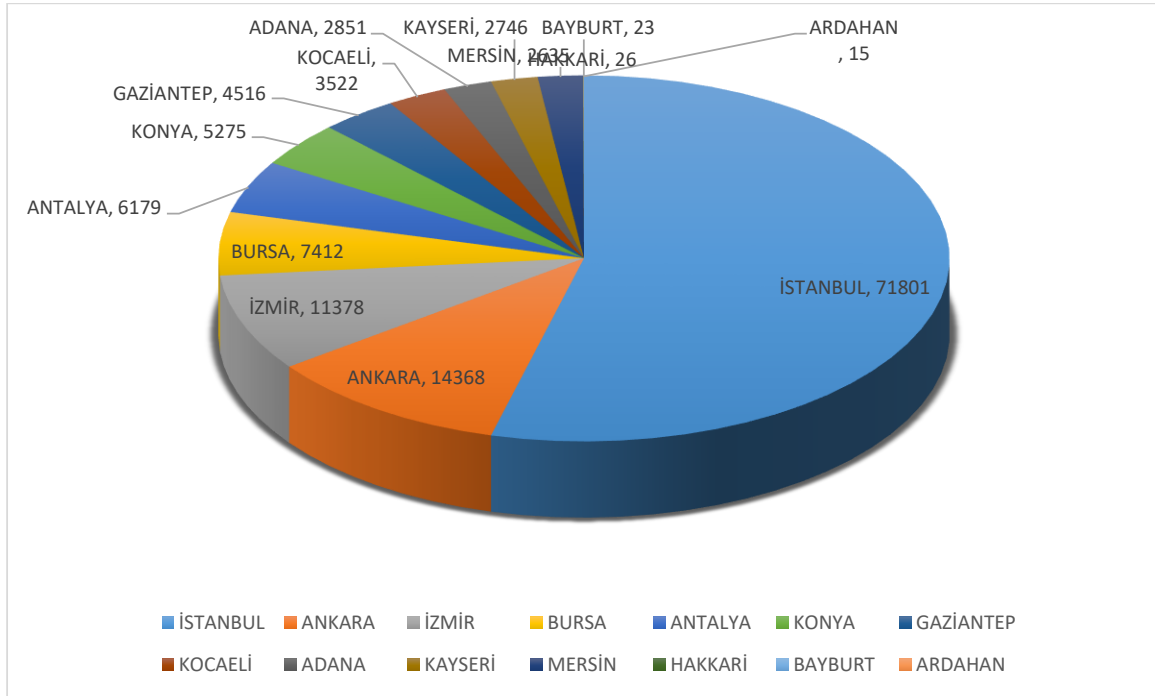
* 2023 yılına ait değerler 15.01.2024 raporlama tarihi itibari ilk on il ve son üç il için hazırlanmıştır.

İlk başvuru sahibinin 15.01.2024 raporlama tarihi itibari ile sicilde bulunan bilgileri göz önünde bulundurulmuştur.

İlk başvuru sırasında geri çevrilen, işlemde kaldırılan başvurular, başvuru sayılarına dâhil edilmiştir.

Başvuru sayıları, başvuru tarihleri göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır.

Marka başvurularının illere göre dağılımı ve il sıralaması tablosu 2014 ile 2023 yılları arası baz alarak hazırlanmıştır. Yeşil işaretle belirtilen İstanbul, Ankara ve İzmir ilk 3 il sıralamasını temsil etmektedir. Kırmızı ile işaretli Hakkâri, Bayburt ve Ardahan son 3 ili temsil etmektedir.

Şekil 1. Marka Başvurularının İllere Göre Dağılımı (2023 Yılı)

3.3. Marka Tescillerinin İllere Göre Dağılımı

Tablo 2. Marka Tescillerinin İllere Göre Dağılım Tablosu ve İl Sıralaması (2014-2023 Yılları Arası).

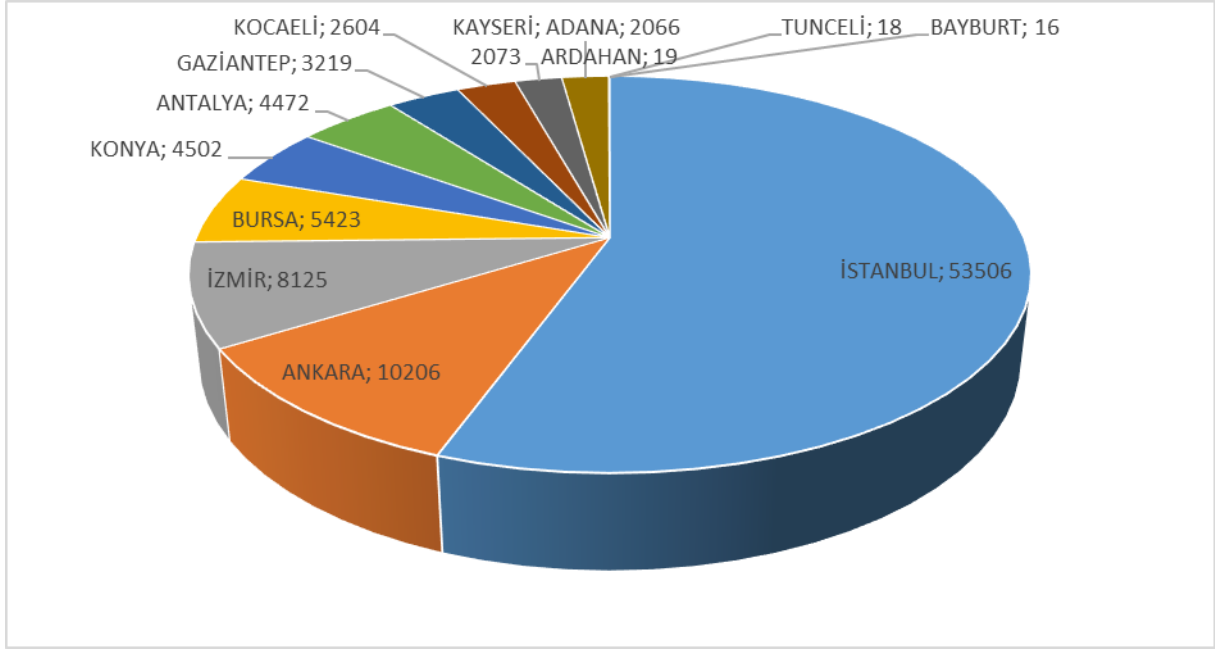
Sıra	İL/YIL	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
1.	İSTANBUL	37639	35798	40212	36570	38324	34346	39814	52910	63039	53506
2.	ANKARA	5316	5358	6411	6087	6520	5726	6583	8970	11470	10206
3.	İZMİR	4361	4323	5928	5398	5460	4585	5348	6969	9068	8125
4.	BURSA	2902	2925	3722	3546	3861	3427	4093	5121	6367	5423
5.	KONYA	2026	1960	2369	2233	2399	2041	2513	3406	4544	4502
6.	ANTALYA	1939	2019	2501	2409	2672	2424	2815	3759	4832	4472
7.	GAZİANTEP	2236	1984	2512	2631	2606	2188	2605	3083	3698	3219
8.	KOCAELİ	1316	1203	1593	1867	1914	1441	1674	2372	2840	2604
9.	KAYSERİ	975	1023	1260	1097	1131	978	1149	1682	2201	2073
10.	ADANA	1149	1057	1230	1267	1442	1239	1541	1996	2430	2066
11.	ARDAHAN	4	9	8	14	5	7	15	16	38	19
12.	TUNCELİ	10	10	14	5	9	9	21	18	29	18
13.	BAYBURT	11	4	5	8	7	12	18	28	32	16

* 2023 yılına ait değerler 15.01.2024 raporlama tarihi itibari ilk on il ve son üç il için hazırlanmıştır.

İlk başvuru sahibinin 15.01.2024 raporlama tarihi itibari ile sicilde bulunan bilgileri gözönünde bulundurulmuştur.

İlk başvuru sırasında geri çevrilen, işlemde kaldırılan başvurular, başvuru sayılarına dâhil edilmiştir.

Tescil sayıları, tescil tarihleri göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır.

Şekil 2. Marka Tescillerinin İllere Göre Dağılımı (2023 yılı).

Marka başvurularının illere göre dağılımı ve il sıralaması tablosu 2014 ile 2023 yılları arası baz alarak hazırlanmıştır. Yeşil işaretle belirtilen İstanbul, Ankara ve İzmir ilk 3 il sıralamasını temsil etmektedir. Kırmızı ile işaretli Ardahan, Tunceli ve Bayburt ve son 3 ili temsil etmektedir

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Marka tescillerinin dağılım örüntüsü büyük ölçüde marka başvurularının dağılım örüntüsünü yansıtır ve İstanbul yine grafikte başı çekmektedir. Bu, bu ilden gelen marka başvurularının yüksek bir oranının başarılı bir şekilde tescile dönüştüğünü göstermektedir. Ankara ve İzmir gibi diğer iller de tescillerde yüksek sıralarını korurken etkili marka yönetimi uygulamalarını yansıtmaktadır.

Marka tescillerine göre il sıralamasında İstanbul liderliğini korurken, onu Ankara, İzmir ve Bursa takip etmektedir. Bu sıralamalar illerin ekonomik durumlarıyla örtüşmektedir. Türkiye'nin marka ekosisteminde metropol alanlarının önemini daha da ön plana çıkarmaktadır. Alt sıralar çoğunlukla daha az sanayileşmiş bölgeler tarafından işgal edildiği tespit edilmiştir ve bu da marka geliştirmede büyüme için potansiyel alanları göstermektedir.

Veriler, ekonomik faaliyetin marka yaratımı üzerindeki önemli etkisini vurgulamaktadır. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi çeşitli ve güçlü ekonomilere sahip iller daha yüksek sayıda marka başvurusu ve tescili göstermektedir. Bu korelasyon, ekonomik refah ve iş çeşitliliğinin marka gelişiminin temel itici güçleri olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, daha az gelişmiş bölgelerde ekonomik büyümeyi teşvik etmeyi amaçlayan politikalar, marka yaratma yeteneklerini artırabilir.

Kentleşme ve altyapı geliştirme, marka yaratmada kritik roller oynar. Marka başvuruları ve tescillerinde lider olan iller aynı zamanda Türkiye'nin en kentleşmiş ve sanayileşmiş illeri arasındadır. Bu bulgu, iyi gelişmiş altyapı ve kentsel tesislerin işletmelerin gelişmesi ve marka geliştirmeye yatırım yapması için elverişli bir ortam sağladığını göstermektedir.

Türkiye genelinde marka geliştirmede dikkate değer bölgesel farklılıklar bulunmaktadır. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirler marka faaliyetlerinde baskın olsa da, daha küçük şehirler ve kırsal alanlar önemli ölçüde geride kalmaktadır. Bu farklılık, az temsil edilen bölgelerde marka gelişimini teşvik etmek için hedefli müdahalelere ve destek mekanizmalarına olan ihtiyacı vurgulamaktadır. Hükümet girişimleri, sübvansiyonlar ve eğitim programları bu açığı kapatmada etkili olabilir.

Hükümet ve ilgili makamlar marka gelişimini teşvik etmede önemli bir rol oynar Türk Patent ve Marka Kurumu'nun girişimleri ve destek sistemleri marka yaratımını teşvik etmek için olmazsa olmazdır. Özellikle daha az gelişmiş bölgelerde bu programların geliştirilmesi, yerel işletmeleri markalaşma faaliyetlerine yatırım yapmaya teşvik edebilir. Ek olarak, başvuru ve kayıt süreçlerinin basitleştirilmesi ve finansal teşvikler sağlanması, tüm illerde marka gelişimini daha da artırabilir.

İleride, Türkiye genelinde marka gelişimini izlemeye ve desteklemeye devam etmek esastır. Dijital markalaşma ve e-ticarete vurgu yapmak, özellikle küresel dijital dönüşümün ardından işletmeler için yeni yollar açabilir. Politika yapıcılar, inovasyonu ve marka farklılaşmasını destekleyen elverişli bir ortam yaratmaya odaklanmalıdır. Kamu ve özel sektörler arasındaki iş birliğini teşvik etmek, Türkiye'deki genel marka ekosistemini de geliştirebilir.

Sonuç olarak, Türkiye büyük illerde umut vadeden marka geliştirme faaliyetleri gösterirken, bölgesel eşitsizlikleri ele almak için odaklanmış çabalara açıkça ihtiyaç vardır. Türkiye, ekonomik, altyapısal ve politika tabanlı müdahalelerden yararlanarak, tüm bölgelerdeki işletmelere fayda sağlayan daha dengeli ve sağlam bir marka ortamı yaratabilir

KAYNAKÇA

- [1] Aaker, D. A. (1991). *Managing brand equity: Capitalizing on the value of a brand name*. Free Press.
- [2] Aaker, D. A. (1996). *Building strong brands*. Free Press.
- [3] Aaker, J. L. (1997). Dimensions of brand personality. *Journal of Marketing Research*, 34(3), 347-356.
- [4] Agostini, L., Filippini, R., & Nosella, A. (2015). Brand-Building Efforts and Their Association with SME Sales Performance. *Journal of Small Business Management*, 53(sup1), 161–173. <https://doi.org/10.1111/jsbm.12185>

- [5] American Marketing Association. (2017). Definition of a brand. Retrieved from <https://www.ama.org/the-definition-of-marketing>
- [6] Balmer, J. M. T., & Gray, E. R. (2003). Corporate brands: what are they? What of them? *European Journal of Marketing*, 37(7/8), 972-997.
- [7] Berry, L. L. (2000). Cultivating service brand equity. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 28(1), 128-137.
- [8] Berry, L. L., & Parasuraman, A. (1991). *Understanding customer service: Managing the service encounter*. The Free Press.
- [9] De Chernatony, L., & Dall'Olmo Riley, F. (1999). *Brand management: Research and practice*. Butterworth-Heinemann.
- [10] Decker, A. (2024, 06 28). What is Branding? Understanding Its Importance in 2024. hubspot: <https://blog.hubspot.com/marketing/branding> adresinden alındı
- [11] Demirağ Çakıcı, E. ve Yılmaz, K. G. (2021). Uluslararası Pazarlarda Hedef Pazar Seçimi Üzerine Bir Araştırma, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(9): 833-849. © 2021 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.
- [12] Desai, D. R., and S. Waller (2010). "Brands, Competition, and the Law," *Brigham Young University Law Review* 10(5), 1425–1500. <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/byulr2010&div=72&id=&page=>
- [13] Frederiksen, L. (2024, 01 04). The Branding Process for Professional Services Firms. hingemarketing: <https://hingemarketing.com/blog/story/the-branding-process-for-professional-services-firms> adresinden alındı
- [14] Henderson, P. W., & Cote, J. A. (1998). Guidelines for selecting or modifying logos. *Journal of Marketing*, 62(2), 14-30.
- [15] Kapferer, J. N. (2012). *The new strategic brand management: Advanced insights and strategic thinking*. Kogan Page Publishers.
- [16] Kapferer, J.-N. (1997). *Strategic brand management: Creating and sustaining brand equity*. Kogan Page
- [17] Keller, K. L. (1993). Building, measuring, and managing brand equity. *Journal of Marketing*, 57(1), 1-22.
- [18] Keller, K. L. (2013). *Strategic brand management: Building, measuring, and managing brand equity*. Pearson Education.

- [19] Kohli, C., Suri, R., & Thakor, M. (2002). Creating effective logos: Insights from theory and practice. *Business Horizons*, 45(3), 58-64.
- [20] Kotler, P. (2007). *Marketing Management: Analysis, Planning, Implementation, and Control*, 7th ed. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
<https://savjetnik.ba/wp-content/uploads/2014/03/marketing.pdf>
- [21] Kotler, P., & Keller, K. L. (2016). *Marketing management*. Pearson.
- [22] Krishnan, H. S. (1996). "Characteristics of Memory Associations: A Consumer-Based Brand Equity Perspective," *International Journal of Research in Marketing* 13(4), 389–405
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0167811696000213>
- [23] Ries, A., & Trout, J. (2001). *Positioning: The battle for your mind*. McGraw-Hill.
- [24] Sandner, P. G., and J. Block (2011). "The Market Value of R&D, Patents, and Trademarks," *Research Policy* 40(7), 969–985.
- [25] Thiripurasundari, U., and P. Natarajan (2011). "Brand Valuation: An Empirical Study with Special Reference to Indian Car Industry," *Advances In Management* 4(2), 35–46.
- [26] Yıldırım, m. (2023). İhracat pazarlamasında ikincil verilerden yararlanarak hedef ülke pazarlarının belirlenmesi: ev tipi kompresörlü buzdolapları üzerine bir araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Konya: KTO Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

ENDÜSTRİ 6.0'DAN PAZARLAMA 6.0'A BAKIŞ

Prof.Dr., Salih YILDIZ

Gümüşhane Üniversitesi Adı, salihyildiz@yahoo- 0000-0002-1002-5960

Doktora Öğrencisi, Mehmet Asif ALAN

Gümüşhane Üniversitesi, alanasif@hotmail.com - 0000-0002-6947-404X

ÖZET

Endüstri 6.0'ın ortaya çıkışı, endüstriyel manzarada önemli bir değişimi işaret ederek insanlar ile makineler arasında benzeri görülmemiş bir iş birliğinin yanı sıra akıllı üretim ve sürdürülebilirliğe dair yeni bir dönemini başlatmaktadır. Endüstriyel sektördeki bu dönüştürücü dalga, pazarlama stratejilerinde paralel bir dönüşümü gerekli kılmakta ve Pazarlama 6.0 kavramının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Pazarlama 6.0'ın merkezinde, pazarlama uygulamalarını Endüstri 6.0'ın getirdiği dinamik değişikliklerle uyumlu hale getirerek, yüksek düzeyde müşteri odaklılık ve veri odaklı kişiselleştirmeye yönelik derin bir bağlılık ortaya koymaktadır. Veri akışı/analizi sayesinde, pazarlamada veri odaklı kişiselleştirmenin temelini oluşturarak işletmelerin ürünlerini ve hizmetlerini bireysel müşterilerin belirli ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılayacak şekilde uyarlamalarına imkan sağlar. Böylece Endüstri 6.0'da akıllı üretime ve sürdürülebilirliğe doğru kayma, pazarlamacılara stratejilerini çevreye duyarlı ürünlere ve uygulamalara yönelik artan tüketici talebiyle uyumlu hale getirmeleri için yeni fırsatlar sunar. Pazarlama 6.0, sürdürülebilirliği temel alan bir değer olarak vurgulayarak bu kaymayı benimser ve işletmelerin çevreye duyarlı tüketicilerle bağlantı kurmasını ve kalabalık bir pazarda kendilerini farklılaştırmasını sağlar. Bu çalışmanın ilk bölümünde Endüstri 6.0 ve Pazarlama 6.0 kavramsal olarak ele alınmaktadır. Diğer bölümde Endüstri 6.0 kavramı ile ilgili uygulamada var olan örnekler değerlendirilmektedir. Çalışma son bölümünde sonuç ve değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu değerlendirmeler ışığında Endüstri 6.0 ve Pazarlama 6.0, her biri diğerini derin şekillerde etkileyen ve şekillendiren simbiyotik bir ilişki içinde iç içe geçmiş olduğu görülmektedir. Endüstri 6.0 otomasyon, bağlantı ve sürdürülebilirlikteki inovasyonlar ile ilerlemeye devam ederken, Pazarlama 6.0, benzersiz müşteri deneyimleri sunmak ve işletme büyümesini sağlamak için bu gelişmeleri değerlendirerek uyum sağlamaya ve gelişmeye devam etmektedir. Bu birbirine bağlı dönüşüm, işletmelerin giderek daha dinamik ve rekabetçi hale gelen küresel ortamda başarılı olabilmek için hem Endüstri 6.0'ı hem de Pazarlama 6.0'ı benimsemeleri gerektiğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 6.0, Pazarlama 6.0, Müşteri Odaklılık, İnovasyon, Yapay Zekâ

ABSTRACT

The emergence of Industry 6.0 marks a significant shift in the industrial landscape, ushering in a new era of smart manufacturing and sustainability, as well as unprecedented collaboration between humans and machines. This transformative wave in the industrial sector necessitates a parallel transformation in marketing strategies, giving rise to the concept of Marketing 6.0. At the core of Marketing 6.0 is a deep commitment to high customer centricity and data-driven personalization, aligning marketing practices with the dynamic changes brought about by Industry 6.0. Data flow/analysis forms the basis for data-driven personalization in marketing, enabling businesses to tailor their products and services to meet the specific needs and desires of individual customers. Thus, the shift towards smart manufacturing and sustainability in Industry 6.0 presents new opportunities for marketers to align their strategies with the increasing consumer demand for environmentally responsible products and applications. Marketing 6.0 embraces this shift by emphasizing sustainability as a core value, enabling businesses to connect with environmentally conscious consumers and differentiate themselves in a crowded marketplace. The first part of this study conceptually addresses Industry 6.0 and Marketing 6.0. The other part evaluates existing examples in practice related to the concept of Industry 6.0. The final part of the study provides conclusions and evaluations. In light of these evaluations, it is seen that Industry 6.0 and Marketing 6.0 are intertwined in a symbiotic relationship, each affecting and shaping the other in profound ways. While Industry 6.0 continues to advance with innovations in automation, connectivity and sustainability, Marketing 6.0 continues to adapt and evolve by evaluating these developments to deliver unique customer experiences and ensure business growth. This interconnected transformation emphasizes that businesses need to adopt both Industry 6.0 and Marketing 6.0 in order to succeed in an increasingly dynamic and competitive global environment.

Anahtar Kelimeler: Industry 6.0, Marketing 6.0, Customer Focus, Innovation, Artificial Intelligence

1. GİRİŞ

Küresel çapta endüstriyel ortam başta olmak üzere büyük bir değişimin eşiğinde yer almaktayız. Bu değişimleri ifade eden endüstri devrimlerinden otomasyon ve birbirine bağlı sistemlerle karakterize edilen Endüstri 4.0, daha akıllı bir gelecek için ilk temelleri attı. Şimdi, bu temeller üzerine inşa edilen Endüstri 5.0 ve Endüstri 6.0, insan-makine işbirliğini, kişiselleştirmeyi ve ortak/birlikte yapmayı vurgulayarak ortaya çıkmaktadır. Bu evrim, pazarlama stratejilerinde paralel bir değişikliği zorunlu kılmaktadır. Yüksek kişiselleştirilmiş deneyimler sunmak ve daha derin marka ilişkileri kurmak için teknolojiden yararlanan müşteri merkezli bir yaklaşım olan Pazarlama 6.0 adım adım devreye girmektedir (Kotler vd., 2020). Endüstri 5.0'dan Endüstri 6.0'a geçiş, yapay zeka, makine öğrenimi, Nesnelerin İnterneti ve siber-fiziksel sistemlerin bir araya gelmesiyle sağlanan endüstriyel yeteneklerde önemli bir sıçramayı ifade eder. Bu teknolojiler, üretim ve üretim süreçlerinde benzeri görülmemiş düzeyde otomasyon, verimlilik ve özelleştirme sağlar (Smith, 2022). Paralel olarak, Pazarlama 6.0 daha etkileşimli, kişiselleştirilmiş ve veri odaklı pazarlama stratejileri oluşturmak için aynı teknolojileri benimseyerek evrimleşmektedir (Johnson & Brown, 2023). Bu çalışma Endüstri

6.0 ile Pazarlama 6.0 arasındaki etkileşime dair öngörüler sunarak teknolojik gelişmelerin pazarlama uygulamalarını nasıl şekillendirdiği dair inceleme yapmaktadır.

Teknolojik inovasyonda ki büyük ilerleme dünya çapında endüstrileri yeniden şekillendirmeye devam etmekte. Güncelsanayi devriminin bir sonraki versiyonu olan Endüstri 6.0, yapay zeka (AI), büyük veri ve robotik gibi gelişmiş teknolojileri akıllı üretim sistemlerine entegre etmeyi vaat etmektedir (Bakla, 2020). Otomasyondan insan-makine iş birliğine bu geçiş, pazarlama stratejilerinde buna karşılık gelen bir evrimi gerekli kılar. Deneyimleri benzeri görülmemiş bir düzeyde kişiselleştirmek için veri analitiği ve yapay zeka kullanan müşteri merkezli bir yaklaşım olan Pazarlama 6.0 devreye girmektedir (Anderson & Jacobson, 2000). Endüstri 6.0 ile Pazarlama 6.0 arasındaki karşılıklı ilişki, endüstriyel alandaki teknolojik gelişmelerin pazarlama uygulamaları üzerindeki derin etkisiyle vurgulanmaktadır. Yapay zeka, büyük veri analitiği ve Nesnelerin İnterneti (IoT) gibi son teknolojilerin üretim süreçlerine entegrasyonu yalnızca operasyonel verimliliği ve çevikliği artırmakla kalmaz, aynı zamanda tüketici davranışları ve tercihleri hakkında derinlemesine tahmin elde etmek için kullanılacak çok sayıda veri üretmektedir. Bu çarışma ile Endüstri 6.0 ile Pazarlama 6.0 arasındaki ilişkiyi inceleyerek, birindeki ilerlemelerin diğerinin başarısını nasıl artırdığını göstermektedir. Sonuç olarak, Endüstri 6.0 ile Pazarlama 6.0'ın birleşmesi, daha fazla birbirine bağlı, kişiselleştirilmiş ve verimli sistemlere doğru dönüştürücü bir değişimi temsil etmektedir. Endüstriler yeteneklerini geliştirmek için gelişmiş teknolojileri benimserken, pazarlama stratejileri de özelleştirilmiş deneyimler sunmak ve müşterilerle daha güçlü bağlantılar kurmak için adapte olmaktadır. Teknolojik ilerlemeler ile pazarlama evrimi arasındaki simbiyotik ilişki, daha entegre ve etkili bir gelecek yaratmak için endüstriyel ve pazarlama uygulamalarını uyumlu hale getirmenin önemini vurgulamaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Endüstri 6.0: Hiper Kişiselleştirmenin Temeli

Endüstri 6.0 salt kişiselleştirmenin ötesine geçerek müşterilerin tasarım ve üretim sürecine aktif olarak katıldığı işbirliğine dayalı bir ortamı teşvik etmektedir. Bu, Pazarlama 6.0'ın "birlikte yapma/yaratma" ilkesiyle mükemmel bir uyum içindedir. Müşterilerin, ürünleri gerçek zamanlı olarak özelleştirmek için yapay zeka destekli tasarım platformlarıyla etkileşime girebileceği ve üretim döngüsüne geri bildirim sağlayan değerli geri bildirimler sağlayabileceği bir senaryo hayal edin (Hermann ve diğerleri, 2016). Bu iki yönlü iletişim, Pazarlama 6.0'ın temel ilkesi olan müşteriler arasında sahiplenme duygusunu ve marka sadakatini teşvik eder.

Endüstri 6.0, yapay zeka ile donatılmış ve Nesnelerin İnterneti (IoT) aracılığıyla bağlanan makinelerin üretim süreçlerini gerçek zamanlı olarak uyarlayıp optimize edebildiği akıllı üretim kavramına dayanmaktadır (Bakla, 2020). Bu hiper bağlantı, fabrika duvarlarının ötesine geçerek üretim, lojistik ve müşteri etkileşimleri arasında kesintisiz bir veri akışı yaratır. Müşteri tercihlerini, satın alma alışkanlıklarını ve gerçek zamanlı ihtiyaçları kapsayan bu veriler Pazarlama 6.0'ın can damarı haline gelmektedir

2.2. Pazarlama 6.0: Müşteri Odaklılık için Verilerinden Yararlanma

Endüstri 6.0'ın birbirine bağlı doğası çok büyük miktarda veri üretmektedir. Makinelere ve ürünlere yerleştirilmiş sensörler, müşteri tercihleri, kullanım kalıpları ve potansiyel bakım

ihtiyaçları hakkında gerçek zamanlı bilgiler sağlar (Qin ve diğerleri, 2019). Pazarlama 6.0, hiper hedefli kampanyalar ve kişiselleştirilmiş içerik oluşturmak için bu "Büyük Veriden" yararlanır. Müşterilerin uyum ve stil tercihlerini anlamak için akıllı giysilerden elde edilen verileri kullanan bir giyim şirketi hayal edin. Bu bilgiler daha sonra pazarlama mesajlarını uyarlamak ve tamamlayıcı ürünler önermek için kullanılabilir ve böylece kusursuz bir müşteri deneyimi yaratılabilir (Verhoef ve diğerleri, 2020).

Pazarlama 6.0, akıllı fabrikalar ve veriye dayalı karar alma çağı olan Endüstri 4.0'ın attığı temel üzerine inşa edilmektedir. Pazarlamacılar, Endüstri 6.0'ın ürettiği zengin verilere erişim sayesinde müşteri davranışlarını daha derinlemesine inceleyebilir ve mesajlaşmayı ve ürün tekliflerini benzersiz bir hassasiyetle özelleştirebilir (Anderson & Jacobson, 2000). Yapay zeka algoritmaları, belirli ihtiyaçlara ve tercihlere sahip müşteri segmentlerini belirlemek için geniş veri kümelerini analiz edebilir. Bu, bireysel düzeyde yankı uyandıran, son derece kişiselleştirilmiş pazarlama kampanyalarının oluşturulmasına olanak tanır.

Teknolojik Temeller: Endüstri 6.0, endüstriyel süreçlerde otonom karar almayı ve kendi kendini optimize etmeyi kolaylaştıran dijital ve fiziksel sistemlerin kusursuz entegrasyonu ile karakterize edilir. Temel teknolojiler arasında tahmine dayalı bakım ve kalite kontrolü sağlayan yapay zeka; Birbirine bağlı cihazlardan gerçek zamanlı veri sağlayan IoT; ve tedarik zincirlerinde şeffaflığı ve güvenliği sağlayan blockchain (Miller, 2023). Bu teknolojiler toplu olarak üretim sistemlerinin esnekliğini ve yanıt verebilirliğini artırır (Garcia ve diğerleri, 2024). Pazarlama 6.0, tüketici etkileşiminde devrim yaratmak için aynı teknolojilerden yararlanmaktadır. Yapay zeka algoritmaları, davranışları ve tercihleri tahmin etmek için çok miktarda tüketici verisini analiz ederek aşırı kişiselleştirilmiş pazarlama kampanyalarına olanak tanır (Lee, 2022). IoT cihazları, tüketicilerin ürünlerle olan etkileşimleri hakkında gerçek zamanlı veriler toplayarak pazarlamacılara tüketici ihtiyaçları ve deneyimlerine ilişkin daha derin içgörüler sağlar (Chen ve Wang, 2023). Ek olarak blockchain teknolojisi, tüketici verilerini ve sadakat programlarını yönetmek için güvenli ve şeffaf yollar sunar (Smith ve Davis, 2023). Endüstri 6.0 otomasyonu ön plana çıkarsa da insanın rolünü azaltmaz. Odak noktası, insanların müşterilerle duygusal bağlantılar kurmak için yaratıcılıklarını ve empatilerini güçlendirdiği insan-makine işbirliğine doğru kaymaktadır (Alcacer ve Cruz-Machado, 2019). Pazarlama 6.0 bu sinerjiden güç alarak yapay zeka destekli otomasyon sayesinde tekrarlanan görevlerden kurtulan pazarlama ekipleri, bireysel müşteri değerleri ve istekleriyle örtüşen ilgi çekici anlatılar ve marka hikayeleri oluşturmaya odaklanabilir.

2.3. Pazarlama 6.0'ı Güçlendiren Endüstri 6.0 Örnekleri

Ürün Kişiselleştirme: Endüstri 6.0, ürünlerin bireysel tercihlere göre gerçek zamanlı olarak özelleştirilebildiği kitlesel kişiselleştirmeyi kolaylaştırır. Pazarlama 6.0, müşterilerin kendi ürünlerini tasarlayabilecekleri etkileşimli çevrimiçi platformlar sunarak marka sadakatini daha da güçlendirerek bundan yararlanabilir.

Tahmine Dayalı Analitik: Şirketler, müşteri verilerini ve üretim yeteneklerini analiz ederek gelecekteki talebi tahmin edebilir ve pazarlama kampanyalarını buna göre kişiselleştirebilir. Bu proaktif yaklaşım, müşterilerin doğru ürünü doğru zamanda almasını sağlar.

Gelişmiş Müşteri Hizmetleri: Endüstri 6.0 sistemlerine entegre edilen yapay zeka destekli sohbet robotları, gerçek zamanlı müşteri desteği sağlayarak soruları ve endişeleri daha verimli bir şekilde ele alabilir. Pazarlama 6.0, çeşitli temas noktalarında müşteri ihtiyaçlarını karşılayan kesintisiz çok kanallı deneyimler yaratarak bundan yararlanabilir.

Birçok şirket Endüstri 6.0 ile Pazarlama 6.0'ın entegrasyonuna örneklik teşkil etmeye başladı. Örneğin Tesla, son derece özelleştirilmiş elektrikli araçlar üretmek için üretim süreçlerinde yapay zeka ve IoT'yi kullanmaktadır. Aynı zamanda Tesla'nın pazarlama stratejileri, tüketici verilerini analiz etmek ve pazar eğilimlerini tahmin etmek için yapay zekadan yararlanarak pazarlama kampanyalarının tam olarak hedeflenmesini sağlar (Smith, 2022).

Diğer bir örnek ise lojistik ve envanter yönetimini optimize etmek için depolarında yapay zeka ve büyük veri analitiğini kullanan Amazon'dur. Bu verimlilik, Amazon'un kişiselleştirilmiş ürün önerileri ve hızlı teslimat süreleri sunarak genel tüketici deneyimini geliştirmesine olanak tanır (Garcia ve diğerleri, 2024).

2.4. Pazarlama 6.0 Uygulamada: Kişiselleştirmeyi Benimsemek

Aşırı müşteri odaklılık ve veriye dayalı kişiselleştirme ile karakterize edilen Pazarlama 6.0, son derece bireysel ve sürükleyici deneyimler yaratmak için teknolojiye dayalı gelişmelerden yararlanmaktadır. Şirketlerin Pazarlama 6.0 stratejilerini nasıl kullandıklarına dair bazı örnekler aşağıda sunulmuştur.

Nike By You: Bu çevrimiçi platform, müşterilerin Nike spor ayakkabılarını çeşitli renkler, malzemeler ve vurgularla kişiselleştirmelerine olanak tanır. Bu, ürünlerin bireysel tercihlere göre gerçek zamanlı olarak uyarlandığı Endüstri 6.0 kitlesele kişiselleştirme kavramından faydalanmaktadır (Parker ve diğerleri, 2019).

Sephora Beauty Insider: Bu sadakat programı, kişiselleştirilmiş ürün önerileri ve hedefe yönelik promosyonlar önermek için müşterinin satın alma geçmişini ve tercihlerini kullanır. Sephora, veri analitiğinden yararlanarak pazarlama çabalarını, Pazarlama 6.0'ın temel ilkesini yansıtan şekilde bireysel müşteri ihtiyaçlarına göre şekillendirir (Lemon & Verhoef, 2016).

Disney MagicBand: Bu giyilebilir bileklik, Disney tema parklarına sorunsuz bir şekilde bağlanarak konukların otel odalarının kilidini açmasına, FastPass+ hatlarına girmesine, park biletlerine erişmesine ve hatta ödeme yapmasına imkân tanır. Teknoloji ve kişiselleştirmenin bu entegrasyonu, Pazarlama 6.0'ın önemli bir yönünü örnekleyerek sorunsuz ve sürükleyici bir müşteri deneyimi oluşturmasını sağlar (Huang ve diğerleri, 2020).

Bunlar sadece birkaç örnektir ve teknoloji gelişmeye devam ettikçe Pazarlama 6.0 çerçevesinde daha yenilikçi ve kişiselleştirilmiş pazarlama taktiklerinin ortaya çıkmasını ön görmek mümkündür.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Endüstri 6.0 ve Pazarlama 6.0'in evrimi, bir alandaki teknolojik ilerlemelerin diğer alanda yenilikçiliği ve verimliliği teşvik ettiği sinerjik bir ilişkiyi temsil etmektedir. Yapay zeka, IoT ve büyük veri analitiğinin entegrasyonu bu ortak evrimin merkezinde yer alarak ve daha kişiselleştirilmiş, verimli ve duyarlı üretim ve pazarlama süreçlerine olanak sağlar. Bu teknolojiler gelişmeye devam ettikçe Endüstri 6.0 ile Pazarlama 6.0 arasındaki karşılıklı bağımlılık muhtemelen derinleşecek ve her iki alanda da daha fazla ilerlemeye yol açacaktır.

Endüstri 6.0 ile Pazarlama 6.0'in yakınlaşması, müşteri odaklılıkta yeni bir çağın habercisidir. İşletmeler, verilerin ve akıllı sistemlerin gücünden yararlanarak müşterileriyle daha derin bağlantılar kurabilir, marka bağlılığını geliştirebilir ve sürdürülebilir büyümeyi teşvik edebilir. Her iki sektör de gelişmeye devam ettikçe, aralarındaki simbiyotik ilişki şüphesiz önümüzdeki yıllarda daha yenilikçi ve etkili pazarlama stratejilerine yol açacaktır.

Endüstri 6.0 ile Pazarlama 6.0'un yakınsaması dönüştürücü bir fırsat sunarak işletmeler, kişiselleştirmenin, yapay zekanın ve insan-makine iş birliğinin gücünden yararlanarak yalnızca son derece özelleştirilmiş ürünler yaratmakla kalmaz, aynı zamanda müşterileriyle daha derin bağlantılar da kurabilme imkanı sunar. Bu karşılıklı ilişki, işletmelerin giderek kişiselleşen ve akıllı hale gelen bir dünyada nasıl faaliyet gösterdiğini yeniden tanımlamaktadır. Endüstri 6.0 geliştikçe Pazarlama 6.0 da buna uyum sağlamalı ve müşterilerin dinamik ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamak için sürekli yenilik yapmalıdır. Gelecek, akıllı üretim ile müşteri odaklı pazarlama arasındaki devam eden ilişkide ve yüksek bağlantılı bir dünyada işletmelerin ve müşterilerin birlikte değer yarattığı bir geleceği şekillendirmektedir.

Endüstri 6.0 ile Pazarlama 6.0 arasındaki ilişki doğası gereği birbirine bağlıdır. Endüstriyel teknolojilerdeki ilerlemeler daha verimli ve özelleştirilebilir üretim süreçlerine olanak tanıyarak pazarlamacıların tüketicilere daha kişiselleştirilmiş ve zamanında ürünler sunmasına imkan tanır (Johnson ve Brown, 2023). Örneğin yapay zeka ve IoT ile donatılmış akıllı fabrikalar, değişen tüketici taleplerine hızla uyum sağlayarak kitlesel ölçekte özelleştirilmiş ürünler üretebilir. Bu yetenek, pazarlamacıların dijital çağda tüketici beklentilerine uygun ölçekte kişiselleştirme sözü vermesine ve sunmasına imkan sağlar (Miller, 2023).

Bunun tersine, gelişmiş pazarlama teknolojileri aracılığıyla üretilen veriler ve içgörüler, endüstriyel süreçlere geri bildirimde bulunarak ürün geliştirme ve inovasyona bilgi sağlar. IoT cihazları aracılığıyla toplanan ve yapay zeka tarafından analiz edilen tüketici verileri, üreticilere ürün performansı ve tüketici tercihleri hakkında değerli geri bildirimler sağlayarak sürekli iyileştirme ve yeniliği teşvik eder (Lee, 2022).

Endüstri 6.0 ve Pazarlama 6.0'un birleşmesi, bir alandaki ilerlemelerin diğerinde inovasyonu ve verimliliği yönlendirdiği sinerjik bir ilişkiyi temsil eder. Yapay zeka, Nesnelerin İnterneti ve büyük veri analitiği gibi teknolojilerin ön planda olduğu bu karşılıklı evrim, daha kişiselleştirilmiş, verimli ve duyarlı üretim ve pazarlama süreçlerini mümkün kılar. Bu teknolojiler gelişmeye devam ettikçe, Endüstri 6.0 ve Pazarlama 6.0 arasındaki karşılıklı bağımlılık muhtemelen derinleşecek ve her iki alanda da daha fazla ilerlemeye yol açacaktır.

Akıllı üretim ve müşteri odaklı pazarlamanın entegrasyonu, kişiselleştirilmiş tüketici deneyimlerinin yeni bir dönemini işaret eder. İşletmeler, müşterileriyle daha derin bağlantılar kurmak, marka sadakatini teşvik etmek ve sürdürülebilir büyümeyi sağlamak için verilerin ve akıllı sistemlerin gücünden yararlanabilir. Her iki sektör de gelişmeye devam ettikçe,

simbiyotik ilişkileri şüphesiz önümüzdeki yıllarda daha yenilikçi ve etkili pazarlama stratejilerine yol açması beklenmektedir.

Özünde, Endüstri 6.0'ın Pazarlama 6.0 ile hizalanması dönüştürücü fırsatlar sunar. Kişiselleştirme, Yapay Zeka ve insan-makine işbirliğinden yararlanarak işletmeler son derece özelleştirilmiş ürünler yaratabilir ve müşterileriyle daha derin bağlantılar kurabilir. Bu ilişki, işletmelerin giderek daha kişiselleştirilmiş ve akıllı bir dünyada nasıl faaliyet göstereceğini yeniden tanımlayacak ve tüketicilerin dinamik ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamak için sürekli inovasyon gerektirecek.

Gelecek, akıllı üretim ve müşteri merkezli pazarlama arasındaki devam eden ilişkide saklı ve işletmelerin ile tüketicilerin aşırı bağlantılı bir dünyada birlikte değer yarattığı bir geleceği şekillendirmektedir. Endüstri 6.0 ve Pazarlama 6.0 arasındaki bu iş birliği, işletmelerin müşterilerini anlama ve onlarla etkileşim kurma biçiminde devrim yaratarak, müşteri katılımı ve marka sadakati için yeni bir çağın önünü açması beklenmektedir.

Endüstri 6.0 otomasyonu, bağlantıyı ve gerçek zamanlı veri analizini benimsemeye devam ederken, Pazarlama 6.0 bu gelişmeleri son derece hedefli ve kişiselleştirilmiş pazarlama kampanyaları sunmak için kullanabilir. Üretim süreçlerinin tüketici içgörülerıyla sorunsuz bir şekilde bütünleştirilmesi, tüketici taleplerini karşılamak için daha çevik ve duyarlı bir yaklaşım sağlar.

Ayrıca, Endüstri 6.0'da yapay zekanın kullanımı, ürünlerin pazara sunulmasını ve bulunabilirliğini doğrudan etkileyen öngörücü bakım ve optimize edilmiş üretim programlarına yol açabilir. Pazarlama 6.0 daha sonra bu gerçek zamanlı üretim verilerini, ürün bulunabilirliğine göre pazarlama stratejilerini uyarlamak için kullanabilir ve tüketicilere ulaşmak için daha verimli ve etkili bir yaklaşım sağlayabilir.

Endüstri 6.0 ve Pazarlama 6.0 arasındaki etkileşim, sürdürülebilirlik ve etik iş uygulamaları için de fırsatlar sunar. IoT sensörleri ve veri analitiğinin kullanımıyla Endüstri 6.0, kaynak kullanımını optimize edebilir ve atığı en aza indirebilir, çevreye duyarlı tüketici tercihleriyle uyumlu hale getirebilir. Pazarlama 6.0 daha sonra bu sürdürülebilir uygulamaları tüketicilere iletebilir, olumlu bir marka imajı oluşturabilir ve çevreye duyarlı müşterileri çekebilir.

Sonuç olarak, Endüstri 6.0 ve Pazarlama 6.0'ın birleşmesi, her iki sektörde de inovasyonu, verimliliği ve sürdürülebilirliği teşvik etmek için muazzam bir potansiyele sahiptir. Teknoloji gelişmeye devam ettikçe, bu sinerjik ilişkiyi benimseyen işletmeler, kişiselleştirilmiş ve akıllı bir dünyada tüketicilerin değişen taleplerini karşılamak için iyi bir konumda olacaktır. Endüstri 6.0'ın Pazarlama 6.0 ile uyumlaştırılmasının sunduğu dönüştürücü fırsatları fark eden, yüksek bağlantılı küresel pazarda birlikte çalışarak değer yaratan ve olağanüstü müşteri deneyimleri sunan işletmeler için gelecek parlak konumdadır.

KAYNAKÇA

[1] Allied ICT Finland. (n.d.). From Industry X to Industry 6.0.

https://www.alliedict.fi/wp-content/uploads/2021/08/Industry-X-White-Paper-3.5.2021_Final.pdf

- [2] Anderson, P., & Jacobson, R. (2000). D2C: Do-it-yourself marketing in the computer age. Simon and Schuster.
- [3] Bakla, M. (2020, August 21). The Future: Industry 6.0. Medium.
<https://medium.com/@mustafabakla/the-future-industry-6-0-4ed653ec897f>
- [4] Chen, Y., & Wang, L. (2023). Real-time consumer insights: IoT in marketing. *Journal of Digital Marketing*, 15(2), 45-60.
- [5] Duggal, A.S., Malik, P.K., Gehlot, A., Singh, R., Gaba, G.S., Masud, M., Al-Amri, J.F.: A sequential roadmap to industry 6.0: Exploring future manufacturing trends. *IET Commun.* 16, 521–531 (2022). <https://doi.org/10.1049/cmu2.12284>
- [6] Garcia, R., Kim, S., & Patel, V. (2024). The future of smart manufacturing: A comprehensive guide. *Industry Innovations*, 10(1), 78-94.
- [7] Huang, M.-H., Hsu, W.-H., & Chen, H.-H. (2020). Examining the roles of technology readiness and service quality in theme park tourists' continuance intention: A fsQML with mediation analysis. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 44(2), 286-311. [invalid URL removed]
- [8] IGI Global. (n.d.). Customer-Centric Excellence in the Marketing 6.0 Era: Industry 6.0. <https://www.wiley.com/en-us/Marketing+6+0%3A+The+Future+Is+Immersive-p-00355713>
- [9] Johnson, A., & Brown, M. (2023). The evolution of marketing strategies in the era of AI and IoT. *Marketing Today*, 22(3), 34-50.
- [10] Lee, J. (2022). Predictive analytics in marketing: Leveraging AI for consumer insights. *Marketing Intelligence Review*, 18(4), 12-25.
- [11] Lemon, K. N., & Verhoef, P. C. (2016). Understanding customer experience throughout the customer journey. *Journal of Marketing*, 80(6), 69-96.
<https://doi.org/10.1509/jm.15.0060>
- [12] Miller, T. (2023). Autonomous systems and the future of industry. *Journal of Industrial Technology*, 25(2), 67-82.
- [13] Parker, G., McLean, S., Heath, M., & Cahill, F. (2019). Rethinking mass customization: Towards a framework for the co-creation of value. *Journal of Business Research*, 101, 644-655.
[<https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.03.025>][invalid URL removed].
- [14] Smith, H. (2022). Personalization in digital marketing: The role of AI. *Marketing Science Review*, 17(3), 89-101.

- [15] Smith, H. (2022). The impact of AI on industrial processes. *Industrial Engineering Journal*, 14(3), 89-101.
- [16] Smith, R., & Davis, K. (2023). Blockchain in marketing: Ensuring transparency and security. *Digital Commerce Review*, 9(1), 22-38.
- [17] Smith, R., & Davis, K. (2023). Blockchain in marketing: Ensuring transparency and security. *Digital Commerce Review*, 9(1), 22-38.

MOLLA PƏNAH VAQIFİN YARADICILIĞINDA QADIN GÖZƏLLİYİNİN TƏRƏNNÜMÜ

Lamiyə Rza qızı Məmmədova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Azərbaycan dili və ədəbiyyatın tədrisi metodikası və metodologiyası ixtisaslaşması

II tədris ili magistrantı

Lamiymmdova3@gmail.com

Xülasə

Məqaldə Molla Pənah Vaqifin yaradıcılığında daha çox üzərində dayandığı və qələmini sınadığı qadın gözəlliyinin tərənnümü mövzusunda toxunulmuşdur. Sələflərindən fərqli olaraq həyata yönələn Vaqif şeirlərində də bunu sübut etmişdir. Onun gözəlləri həm zahiri cəhətdən gözəl olmalı, görəni özünə heyran qoymalı, həm də ağıllı, ədəbli, şeirdən, qafiyədən anlayan biri olmalı idi. Şairin yaradıcılığında saray mühitinin təsiri səbəbindən bəzi təzadlı məqamlar da özünü göstərir. Məqalədə şairin bu kimi təzadlarına tədqiqatçıların fikirləri əksini tapmışdır.

Açar sözlər: Molla Pənah Vaqif, qoşma, xəlqilik, millilik, gözəl, Pəri.

Molla Pənah Vaqif Azərbaycan ədəbiyyatında yeni eranın başlanğıcını qoyan sənətkarlardandır. Gözəli göy üzündən yerə endirməklə kifayətlənməyən şair, ana dilini milliləşdirmək kimi böyük bir yükü də çiyinlərinə götürür. Millilik, xəlqilik, realizm, sadəlik və nikbinlik mütəfəkkirin yaradıcılığından qırmızı xətt kimi keçir. Vaqifin qələmi özündən əvvəlki dövr sələflərindən bir çox cəhətinə görə fərqlənirdi.

Təriqət ədəbiyyatında vahid cins kateqoriyası yox idi, sadəcə haqqın zərrəsi olan və sonda ona qovuşacaq olan insan vardı. Əgər insan Haqqın bir zərrəsidirsə, onda insan da elə Haqqın özü deməkdir. Sələfləri gözəl deyərəkən Haqqı (Allahı) nəzərdə tuturdusa, Vaqif birbaşa Pəri, Zeynəb, Yetər kimi qızları nəzərdə tuturdu. Və ya sələflərində gözəl deyiləndə onun yaşı ilə bağlı hər hansı bir məlumat yox idi. Professor Yaqub Babayev bu barədə yazır: “Sələflərdə dilbərin, nigarın yaş həddi yoxdur. O neçə yaşındadır? Cavandır ya yaşlıdır? Məlum deyil. Sadəcə olaraq Allahın yaratdığı bəndədir və gözəldir. Vaqif isə bir çox hallarda real təfərrüata varır, obrazı yaşı ilə təqdimata meyil göstərir. Beləliklə, onu abstrakt yaş anlayışından xilas edib həyatiləşdirir. Ona daha real düşüncə ilə yanaşır” [1, s.724]. Onun təsvir etdiyi gözəllər “ya on üç, ya on dörd, on beş yaşında” olan real gözəllərdir.

Molla Pənah Vaqif daha çox gözəllərin xarici görünüşünü təsvir edib portret yaratmağı ilə məşhur olan sənətkardır. O sanki insan gözü qarşısında sözlə tablo çəkir. Şairin şeirlərini oxuduqca gözəlin xarici görünüşü, gözəlliyi ilə bağlı təsəvvürlər əldə edirik. Şairin “Ola” rədifli qoşmasında gözəlin necə olması ilə bağlı fikirləri var. Onun fikrincə, gözəl “bəstə boylu gərək”, “mina gərdənli”, “zülfi siyah”, hər zaman baxımlı, işi gülmək-oynamaq olmalıdır:

Səhər dura sürmə çəkə gözüne,
Birçəklərin həlqə qoya üzünə,
Cilvələne, sığal verə özünə,
İşi, gücü gülüb-oynamaq ola [7, s.14]

Vaqifin şeirləri içərisində “Ay qız” rədifli qoşması da xüsusilə seçilir. Qoşmada şair gözəli “dəhanın sədəfidir”, “dişlərin inci”, “Sanasan ağızın püstədir”, “Rəngi bəyaz”, “özü xırda nar kimi”, “Cəmalın günəşdir”, “qəmərdir üzün”, “Şəkərdir dəhanın”, “şirindir sözlün”, “yağıdır müjganın”, “cadudur gözün”, “Cəllad kimi qəmzən qəsdədir” deyə təsvir edir. Aşiq qızın xumar gözlərini sevəndən bəri xəstə düşdüyünü deyir və gözəli zalım adlandırır. Qoşmanın son bəndində özünü Məcnun, gözəli isə Leyli adlandırır və özünü gözələ mail sayır.

Vaqifəm, mən Məcnun, sən mənim Leylim,
Baxdıqca, gözümdən tökürəm seylim,
Mən sənə mailəm, səndədir meylim,
Demə, səndən qeyri kəsdədir, ay qız! [7, s.36]

Şeirdə aşıqın özünü gözələ mail bilməsinə istinad edərək şeirin məhz real gözələ yazıldığı bəllidir. Füzuli “Degildim mən sənə mail, sən etdin əqlimi zail” deyərək nəzərdə tutduğu gözəllə Vaqifin gözəli təbii ki, fərqini burada göstərir.

Şairin “Gələydi” rədifli qoşmasında gözəlin təsvirindən çox aşıqın halı təsvir edilir. O, uzun müddətdir ki, yarın həsrəti ilə yaşayır, sevdiyindən dərman diləyir, bütün gözəllər yanına gəlsə, yenə könlündən dərdlər dağılmaz, sevgilini yanına gətirmək üçün şivən qoparmağa hazırdır, tək o tamaşaya gəlsin. Qoşmadakı gözəl aşıqə dərman verməyən, onu həsrətdə qoyan gözəldir.

Gedibən kuyində qıllam şivəni,
Yığaram başıma dostu, düşməni,
O ha billəm gəlməz görməyə məni,
Barı, gəndən tamaşaya gələydi [7, s.37].

Onu da qeyd edək ki, Vaqif yaradıcılığında həsrət uzun çəkmir, aşıq qısa zamanda vüsala qovuşur. Mütəfəkkirin “Mənim” rədifli qoşması da bədii cəhətdən diqqəti cəlb edir. Qoşmada gözəl “Pərim, sənubərim, gülbərgi-tərim, gövhərim, yaqutum, ləli-əhmərim, hekayətim, fikrim, zikrim, əzbərim”, “Xurşidi-rüxsarəm, qəmər cəbinim, baharım, gülzarım, xüldi-bərinim, yarım, qəmküsarım, xoş nazəninim”, “Zövqüm, səfam, seyrim, bağım, çəmənim, Süsənim, sünbülüm, lələm, səmənim” deyə tərənnüm olunur. Qoşmada məşhur Cəməşid və cəminin, Xosrovun, Şəkkərin, Şirinin, Gülşahın, Leylinin, Züleyxanın, Yusifi-Kənanın adları çəkilmiş, aşıq sevgilisinə bu adlarla müraciət etmişdir. Şeirdə gözəlin üzünü Kəbəyə bərabər tutulur:

Həblülmətin zülfün, Kəbə üzündür,
Mehrabım, mənəbərim qaşın, gözündür,
Vaqifəm, ey sənəm, sən sözündür
Gecə-gündüz fikrə xəyalım mənim [7, s.66].

Vaqifin yaradıcılığında gözəlin Kəbə, Kərbəla, Mədinə kimi müqəddəs yerlərlə müqayisəsi tək bu şeirə xas deyil. Onun “Ey Kəbəm, Kərbəlam, Mədinəm” misrası ilə başlayan qoşmasında da bu eyniliyi görürük:

Ey Kəbəm, Kərbəlam, Məkkəm, Mədinəm,
Bir zaman kuyində ziyarətimdir.
Qiblə deyib, qaşlarına baş əymək –
Gecə-gündüz mənim ibadətimdir [7, s.108].

Şairin “Sevdiyim, ləblərin yaquta bənzər” misrası ilə başlayan, “Olur”, “Baxmaram”, “Eylərsən”, “Eylədi”, “Qızlar”, “Dönmüşəm”, “Bu yerdə”, “Neçün gəlmədi” rədifli şeirləri məhəbbət mövzusunda, gözəllərin təsviri motivli şeirlərdəndir.

Vaqifin birbaşa gözəlin adı ilə adlandırılan şeirləri də vardır, bunlara “Pəri”, “Zeynəb”, “Fatimə”, “Safiyə” qoşmalarını misal çəkə bilərik. “Zeynəb” qoşmasında “yanağı lələsən”, “qaməti dalsan”, “ağzı şəkər”, “dili, dodağı balsan” deyə Zeynəbin tərifi verilir, onu “Əqli, huşu, din-imanı Vaqifin” deyə adlandırır.

Sənsən padişahı, xanı Vaqifin,
Əqli, huşu, din-imanı Vaqifin,
Həsrətindən çıxdı canı Vaqifin,
Nolur ki, gələsən burayə, Zeynəb! [7, s.17].

“Pəri” qoşması Vaqif yaradıcılığında xüsusi yer tutan şeirlərdəndir. “Boyun surahıdır, bədənin büllur”, “İxtilatın şirin, sözün məzəli”, “Sinə meydan, zülf pərişan, bel nazik, Ağız nazik, dodaq nazik, dil nazik” deyə gözəli tərənnüm edilir. Şeirdə işlənən “yaşılbaş sona” ifadəsi Vaqif tərəfindən ədəbiyyata gətirilmişdir. Şairin şeirlərində ilhamla tərənnüm olunan “Ellər yaraşığı, ölkə gözəli”nin ümumiləşdirilmiş bədii obrazıdır.

Boyun surahıdır, bədənin büllur,
Gərdənin çəkilməmiş minadan, Pəri!
Sən ha bir sonasan, cüda düşübsən
Bir bölük yaşılbaş sonadan, Pəri! [7, s.41].

Molla Pənah Vaqif şeirlərində təkcə xarici gözəlliyi tərənnüm etməmişdir. O həm də gözəlin şeirdən, qafiyədən anlamasını istəyir. Şairin tədqiqatçısı Araz Dadaşzadə bu barədə yazırdı: “Vaqif gözəlin xasiyyəti, qabiliyyəti və rəftarı barədə tam bir məramnamə irəli sürür. O, qadınları abırlı, həyalı, ədəbli, təmizkar, səliqəli görmək istəyir” [3, s.98]. Adil Cəmilov Araz Dadaşzadənin bu fikrinə istinad edərək əlavə edir ki, “gözəlin mənəvi keyfiyyətlərindən bəhs olunan şeirlərində Vaqifin ziddiyyətli fikirləri də görünür. O, bir tərəfdən gözəldə yuxarıda göstərilən müsbət məziyyətləri, yüksək mənəvi keyfiyyətləri görmək istəyirsə, digər tərəfdən həmin gözələ belə bir tələb qoyur ki, qadın ərinin dili bağlı qulu olmalıdır. Əlbəttə, bu, Vaqifin dünyagörüşündəki məhdud cəhətlərindən biridir və həmin cəhət, heç şübhəsiz ki, onu əhatə edən maddi aləmlə, ictimai quruluşla, mühitlə bağlıdır. Vaqifin ideali zəhmətlə, əməklə məşğul olmayan, yalnız geyinib-keçinməklə, bəzənib-düzənməklə vaxtını keçirən nərmənazik gözəllərdir. Şairin fikrincə, bu gözəlliyi saxlamaq üçün qadın zəhmətə biganə olmalı, əməkdən təcrid edilməlidir. Göründüyü kimi, qadına belə münasibət də Vaqifin ziddiyyətli cəhətidir. Bu cəhət də ona saray mühitinin təsirindən gəlməlidir” [3, s.32-33].

Vaqif yaradıcılığında kənd və saray qadınları ayrımının olması ilə bağlı ədəbiyyatşünas Mehdi Hüseyn qeyd edirdi ki, “Vaqif kənd həyatını lağa qoyurdu. O, kəndi bəyənmədiyi üçün oradakı qadınları oğru, quldur saydığı üçün tənqid etmiş, qırbaqlamışdır. O, kəndi və kəndliləri təsvir etməklə onları yeni yola tərəqqiyə çağırmaq məqsədi güdmürdü. Vaqif bu qadınlara nifrət edir, sarayda yaşayanları, zövqünü oxşamağa yarayan qadınları onlara qarşı qoyur, tərifiyir, bütün sözlərini, obrazlarını onların tərifinə həsr edirdi. Başqa bir şeirdə o, tərəkəmə qadınlarını daha da şiddətli olaraq tənqiddə başlayır, bu qadınlara qarşı nifrətini bütün kəskinliyi ilə ifadə edirdi. Beləliklə Vaqif hər zaman gözəllikdən, qadından, eşqbazlıqdan söhbət edərsə də belə istehzalar, tənqidlər içində sarayla əməkçi xalq kütlələri arasında ziddiyyətin bədii ifadəsini verməyə məcbur olurdu. O, bütün lirik şeirlərində (özü istəsə də, istəməsə də) bu ziddiyyəti əks etdirmişdir” [2, s.14-15]. Oxşar fikirləri biz ədəbiyyatşünaslar S.Mümtaz və İ.Cahangirovun qeydlərində də görə bilirik: “Vaqif xan ordusunun çarpışması nəticəsində yoxsul və dilənçi halına düşərək tələf olan Kür qırağının yoxsul qadınlarını

bəyənmiş. “Bəzəkli libasa”, “incə belinə” bürüyən və “əbrü kəman, müjgan xədəng, ala göz”, “ağ bədənli, büllür buxaqlı”, “lalə zənəxdanlı, qönçə dodaqlı”, “şirin dilli, açıq qabaqlı, adamlıq ədası” olan nəcib xanımlardan həzz aldığı bildirir. Buna görə də heç təəccüblü deyil ki, şair yoxsul və rəiyyətin qadınlarını bəyənmiş:

Bit öldürər, gedər xamır yoğurar
Əbəçilik elər, uşaq doğurar
Söz xəbər alanda çır-çır çığırar
Qulaqların batar, heyrət elərsən” [2, s.9-10].

Molla Pənah Vaqif Azərbaycan ədəbiyyatına yeni rəng, çalar əlavə etmiş böyük sənətkardır. Onun hər nə qədər saray qadınları ilə bağlı düşüncələri fərqli olsa da şeirlərindən xalq ruhu duyulur. Professor İsa Həbibbəyli qeyd edir ki, “Milli qadın obrazları yaratmaq baxımından Molla Pənah Vaqifin tərənnüm etdiyi gözəlləri klassik poeziyadakı qadın sürətləri ilə yox, “Kitabi-Dədə Qorqud” eposundakı Burla xatunlarla, Banu Çiçəklərlə müqayisə etmək olar. Vaqifin şeirlərində yaşadığı dövrün Burla xatunlarının obrazı yaradılmışdır. Molla Pənah Vaqifin “Ellər yaraşığı, ölkə gözəli” Pərisi sanki Qazan xanın və iç Oğuzun dayağı olan Burla xatunu, “bir üzü gül, rəngi lalə, zülfü tər”, “gözəllikdə tamam xəlqi mat etmiş” Bənəfşəsi isə Bamsı Beyrəyin Banu Çiçəyidir. Bütövlükdə Molla Pənah Vaqifin “ağ əlləri əlvən hənəli” olmaqla bərabər, “el-oba içində həm adlı-sanlı” gözəlləri Dədə Qorqud eposundakı zahiri gözəlliyin mənəvi dəyərlərini tamamlayan qadın qəhrəmanlarının yeni tarixi şəraitdəki davranış təəssüratı yaradır” [5, s.82-83].

Ədəbiyyat siyahısı

1. Babayev Y. Azərbaycan Ədəbiyyatı tarixi (XIII-XVIII əsrlər). – Bakı: “Elm və təhsil”. – 2018. – 760 s.
2. Cahangirov İ., Mümtaz. S. Molla Pənah Vaqif. – Bakı: – Azərnəşr. 1933. – 29 s.
3. Cəmilov A. Vaqifdən başlanan yol. – Bakı: “Vektor” Nəşrlər Evi. – 2006. – 84 s.
4. Dadaşzadə A. Molla Pənah Vaqif: həyat və yaradıcılığı. – Bakı: AzSSR EA. – 1966. – 188 s.
5. Həbibbəyli İ. Molla Pənah olan Vaqif. – Bakı: “Elm və təhsil”. – 2021. – 160 s.
6. Hüseyn M. Vaqif. – Bakı: – Azərnəşr. 1932. – 30 s.
7. Molla Pənah Vaqif. Əsərləri. – Bakı: “Şərq-Qərb”. – 2004. – 264 s.

İKİ DİLLİ ÖĞRENCİLERİN TÜRKÇE YAZMA TUTUMLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME *

Bilim Uzmanı Furkan CAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

furkancanyyu@gmail.com - ORCID No: 0000-0002-3093-554X

Prof. Dr. Mehmet Nuri KARDAŞ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

mnkardas@yyu.edu.tr. - ORCID No: 0000-0001-6732-7815

ÖZET

Bu çalışmanın amacı; iki dilli öğrencilerin Türkçe yazma tutumlarını kullanım düzeylerini incelemektir. Çalışma nicel araştırma modellerinden ilişkisel tarama modeline uygun olarak yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Van ili merkez ilçelerindeki ortaokullarda öğrenim gören 207 iki dilli öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri, Can ve Topçuoğlu-Ünal (2017) tarafından geliştirilen “Yazma Tutumu Ölçeği” ve “Kişi Bilgi Formu (KBF)” ile toplanmıştır. Toplanan veriler SPSS 21 paket programı kullanılarak parametrik analiz teknikleri ile analiz edilmiştir. Çalışmada sonucunda iki dilli öğrencilerin Türkçe yazma tutumlarının “yüksek” düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: İki dilli öğrenciler, Türkçe yazma yeterliği, tutum, değişkenler.

AN INVESTIGATION ON BILINGUAL STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS TURKISH WRITING

Abstract

The aim of this study is to examine the level of bilingual students' use of Turkish writing attitudes. The study was conducted in accordance with the relational survey model, one of the quantitative research models. The study group consisted of 207 bilingual students studying in secondary schools in the central districts of Van province. The data were collected with the "Writing Attitude Scale" and "Person Information Form (PIF)" developed by Can and Topçuoğlu-Ünal (2017). The collected data were analyzed with parametric analysis techniques using SPSS 21 package program. As a result of the study, it was determined that bilingual students' attitudes towards Turkish writing were at a "high" level.

Key words: Bilingual students, Turkish writing proficiency, attitude, variables.

1. GİRİŞ

Dil, bir kültür aktarıcısıdır. İnsanların toplumsal bir varlık olabilmelerinin en önemli etkenlerinden biri de birbirleriyle kurdukları ilişki ve iletişimidir. Bu iletişimde çoğunlukla dil

* Bu çalışma Furkan CAN'ın Prof. Dr. Mehmet Nuri KARDAŞ danışmanlığında hazırladığı “İki Dilli Öğrencilerin Türkçe Yazma Yeterlikleri (Başarı, Tutum, Kaygı ve Yazma Stratejilerini Uygulama) ve Bu Yeterliklerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi” isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

aracılığıyla gerçekleşir. Can ve Kardaş'a (2022) göre insanların duygu ve düşüncelerini aktarabilmeleri, yaşadıkları toplumun mensuplarıyla ya da başka toplumlarla ilişki kurabilmeleri, sahip oldukları kültürel değerleri koruyabilmeleri ve sonraki nesillere aktarabilmeleri konuştukları dil ve bu dilin kurallarına hâkimiyetleri ölçüsünde mümkün olmaktadır. Can ve Koç'ta (2022) aynı konuya değinir ve iyi bir dil ediniminin kişinin bireysel ve toplumsal yönden başarılı olmasında önemli bir etken olduğu belirtir. Söz konusu bu durumun günümüzde konuşulan dillerin tamamı için geçerli olduğu söylenebilir.

Günümüzde birçok dil varlığını devam ettirmektedir. Dilleri konuşan sayısı ve dillerin konuşulduğu coğrafyalar farklılık gösterse de ve bazı diller yok olmuş olsa da dünya da hâlâ çok sayıda dil konuşulmaktadır. "Günümüzde 7117 dilin konuşulduğu tahmin edilmektedir. Dramatik olan durum ise bu dillerin yaklaşık %40'nın yok olma tehlikesi altında oluşudur. Bunun yanında yalnızca 23 dil dünya nüfusunun yarısında işlevini sürdürmektedir." (Ethnologue, 2020, s.1). Bu dillerin bir kısmı ana dilleri farklı olan bireylerin konuştukları ortak dil de olabilir. Söz konusu bu duruma "iki dillilik" denilebilir.

Tek dilli veya iki dilli bireyin bir dili öğrenme düzeyi temel dil becerilerini (dinleme, konuşma, okuma ve yazma) başarılı bir şekilde edinmesi ile yakından ilgilidir. Söz konusu bu temel dil becerilerden biri de yazmadır.

Normal gelişimi özellikleri gösteren bir kişinin yazma becerisi edinmede başarılı olması için yazma sürecini etkileyen birtakım etkenler söz konusudur. Yazma sürecinde kullandığı stratejiler, yazmaya karşı gösterdiği kaygı düzeyi, kullandığı yazma türü vb. etkenler kişinin yazma sürecinde göstereceği başarıda doğrudan etkilidir. Bu etkenlerden biri de kişinin yazmaya karşı gösterdiği tutumdur.

Tutum, belirli bir olguyu sevmeye ya da sevmeme derecesini ölçen psikolojik bir eğilim; kişilere, nesnelere, olaylara vb. karşı her zaman aynı türden davranmamıza yol açan sürekli ve değişmez bir inanç, duygu ve eğilimdir (Eagly ve Chaiken, 1993; Öncül, 2000, s. 1082-1083).

Yazmaya karşı tutum, yazma öncesi ve sürecinde yazma başarısını etkileyen önemli etkenlerden biri olarak ifade edilebilir. Bu bakımdan yazmaya karşı tutumun olumlu olmasının zamanla başarıyı artıracığı, olumsuz olmasının ise zamanla başarıyı düşüreceği söylenebilir.

Bu bağlamda çalışmanın amacı; iki dilli öğrencilerin Türkçe yazma tutumlarını kullanım düzeylerini incelemektir. Bu temel amaç bağlamında "İki dilli öğrencilerin Türkçe yazma tutumları hangi düzeydedir?" sorusuna cevap aranmıştır.

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları ve veri analizi üzerinde durulmuştur.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, iki dilli öğrencilerin Türkçe yazma tutum düzeylerinin tespit edilmesi amaçlandığından, çalışmada betimsel yöntemlerden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

İlişkisel tarama araştırmaları, iki veya ikiden daha çok sayıda olan değişkenlerin arasında birlikte değişimin varlığını belirlemeye yönelik olan araştırma modelleridir (Karasar, 2014).

2.2. Araştırmanın Katılımcıları

Araştırmanın katılımcılarını, Van ili merkez ilçelerinde öğrenim gören ve iki dil bilen 207 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri yüz yüze eğitim ortamında toplanmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme metodu kullanılarak oluşturulmuştur.

2.3. Veri Toplama Süreci

Verilerin toplanmasında kullanılan veri toplama aracı çalışmanın katılımcılarına elden ulaştırılmış ve toplanmıştır.

2.4. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada iki dilli öğrencilerin Türkçe yazma tutumlarının bazı değişkenlerle ilişkisini tespit etmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Can ve Topçuoğlu Ünal (2017) tarafından geliştirilen “Yazma Tutumu Ölçeği” veri toplama aracı olarak kullanılmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde normallik varsayımlarını karşıladığı için parametrik testler kullanılmıştır. Bu bağlamda iki grubu olan değişkenler için t-testi; ikiden fazla grubu olan değişkenler içinse tek yönlü ANOVA testi ile analizler gerçekleştirilmiştir. Çoklu karşılaştırmalar için Post Hoc testlerinden Tukey testi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

İki dilli öğrencilerin Yazma Tutum Ölçeği'nin toplamı ve alt boyutlarından aldıkları puanların ortalaması, puanların standart sapmaları, en düşük ve en yüksek puan ortalamasına Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. İki Dilli Öğrencilerin Türkçe Yazma Tutum Düzeylerine İlişkin Sonuçlar

Yazma Tutum Ölçeği ve Alt Boyutları	N	Min.	Max.	Ort.	Ss.
İlgi	207	10,00	50,00	34,20	9,45851
Algı	207	10,00	30,00	21,40	4,49806
Katkı	207	7,00	35,00	24,58	6,72342
Ölçek Toplamı	207	27,00	115,00	80,19	18,7499

Tablo 1’de bakıldığında Yazma Tutum Ölçeği’ne 207 öğrencinin katıldığı görülmektedir. Öğrencilerin Yazma Tutum Ölçeği’nin toplamından aldığı en düşük 27, en yüksek ise 115 puandır. Öğrencilerin ölçekten aldığı toplam puan ortalaması 80,19’dur. Değerlendirme kategorisine göre öğrencilerin Türkçe yazma tutumunun "yüksek" (3,4) düzeyde olduğu görülmektedir. İlgili boyutu puanlarına bakıldığında, öğrencilerin 10 ile 50 arasında değişmekte olup, ortalama puanları 34,20’dir. Değerlendirme kategorisine göre öğrencilerin ilgi boyutunda “yüksek” (3,4) düzeyde yazma tutumunun olduğunu göstermektedir. Algı boyutu puanlarına bakıldığında, öğrencilerin 10 ile 30 arasında değişmekte olup, ortalama puanları 21,40’dır. Değerlendirme kategorisine göre öğrencilerin algı boyutundan “yüksek” (3,5) düzeyde yazma tutumlarının olduğunu göstermektedir. Katkı boyutu puanlarına bakıldığında ise öğrencilerin 7 ile 35 arasında değişmekte olup, ortalama 24,58’dir. Değerlendirme kategorisine göre öğrencilerin katkı boyutundan “yüksek” (3,5) düzeyde yazma tutumlarının olduğunu göstermektedir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Çalışmada “İki dilli öğrencilerin Türkçe yazma tutumları hangi düzeydedir?” sorusuna yanıt aranmıştır. Çalışma sonucunda iki dilli öğrencilerin Türkçe yazma tutumlarının “yüksek” düzeyde olduğu bulgulanmıştır.

Alan yazınında öğrencilerin yazma tutumlarını inceleyen bilimsel çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmaların bir kısmını katılımcıları ortaokul ve üniversitede okumakta olan iki dilli öğrenciler oluştururken bir kısmında da katılımcıları tek dilli öğrenciler oluşturmaktadır. Örneğin; Yesuf ve Anshu (2022) iş birlikli yazma yönteminin İngilizceyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin yazma becerilerinin öğrenmeye yönelik tutumları üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmalarında iş birlikli yazma deneyimi yaşayan öğrencilerin, iş birlikli olmayan öğrencilere kıyasla tutumlarında “olumlu yönde” değişiklikler yaşandığını tespit etmiştir. Skar, Graham ve Huebner (2023) çalışmalarında, 2,124 Norveçli 2. sınıf öğrencisinin (1,069 kız; 1,055 erkek) yazmaya yönelik tutumunu incelemiştir. Çalışma sonunda genel olarak iki dilli öğrencilerin diğer öğrencilere göre daha olumlu bir yazma tutumuna sahip olduğu bulgulanmıştır. Novita ve Erlita (2023) ise çalışmalarında öğrencilerin yazma etkinliklerine yönelik tutumlarını analiz etmeyi amaçlamışlardır. Genel olarak öğrenci tutumlarının olumlu olduğunu belirlemişlerdir. Benzer bir çalışmayı Türkben (2021) yapmıştır. Çalışma grubunu 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerinin oluşturduğu çalışmasından elde ettiği bulgulara göre öğrencilerin yazma tutumlarının “orta düzeyde” olduğunu tespit etmiştir.

KAYNAKLAR

Can, E. ve Topçuoğlu Ünal, F. (2017). Ortaokul öğrencilerine yönelik yazma tutum ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 5 (3), 203-212.

Can, F. ve Koç, R. (2022). Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde bulunan noktalama ve yazım yanlışları üzerine bir inceleme. Yağmur Şahin, E. (Ed.), *Türkçe öğretimi ders kitapları ve Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi üzerine araştırmalar* içinde (s.1-26.). Paradigma Yayınları.

Can, F. ve Kardaş, M.N. (2022). Sezdirme yöntemi ve dil bilgisi öğretiminde bu yöntemin etkililiğine ilişkin öğretmen görüşleri, M.N. Kardaş, N. Kardaş. (Ed.). *Dil bilgisi öğretimi içinde* (s. 207-221). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Ethnologue (2020). 7,117 Languages are Spoken Today. Erişim adresi: [<http://www.ethnologue.com/guides/how-many-languages>].

Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Skar, G.B., Graham, S. ve Huebner, A.R. (2023). Efficacy for writing self-regulation, attitude toward writing, and quality of second grade students' writing. *Front. Psychol.* *Front. Psychol.* 14:1265785.doi:10.3389/fpsyg.2023.1265785.

Türkben, T. (2021). Ortaokul öğrencilerinin yazma becerileri, yazmaya yönelik tutumları ve yazma motivasyonları arasındaki ilişki. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21 (3), 900-922.

Novita ve Erlita, Y. (2023). Students' attitudes toward English writing activities at smp negeri 29 medan transform. *Journal of English Language Teaching and Learning*, 12 (1), 48-56.

Yesuf, M.Y. ve Anshu, A.H. (2022). The impact of the use of collaborative writing on attitude of efl students towards learning writing skills. *International Journal of Education & Literacy Studies*. 10 (3),113-120.

İKİ DİLLİ ÖĞRENCİLERİN TÜRKÇE YAZMA STRATEJİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME¹

Bilim Uzmanı Furkan CAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

furkancanyyu@gmail.com - ORCID No: 0000-0002-3093-554X

Prof. Dr. Mehmet Nuri KARDAŞ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

mnkardas@yyu.edu.tr. - ORCID No: 0000-0001-6732-7815

ÖZET

Bu çalışmanın amacı; iki dilli öğrencilerin Türkçe yazma stratejilerini kullanım düzeylerini incelemektir. Çalışma nicel araştırma modellerinden ilişkisel tarama modeline uygun olarak yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Van ili merkez ilçelerindeki ortaokullarda öğrenim gören 207 iki dilli öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri, Erol (2021) tarafından geliştirilen “Yazma Stratejileri Ölçeği” ve “Kişi Bilgi Formu (KBF)” ile toplanmıştır. Toplanan veriler SPSS 21 paket programı kullanılarak parametrik analiz teknikleri ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda iki dilli öğrencilerin yazma stratejilerinin “yüksek” düzeyde olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: İki dilli öğrenciler, Türkçe yazma stratejileri.

AN INVESTIGATION ON BILINGUAL STUDENTS' TURKISH WRITING STRATEGIES

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the level of bilingual students' use of Turkish writing strategies. The study was conducted in accordance with the relational survey model, one of the quantitative research models. The study group of the research consists of 207 bilingual students studying in secondary schools in the central districts of Van province. The data of the study were collected with the "Writing Strategies Scale" and "Person Information Form (PIF)" developed by Erol (2021). The collected data were analyzed with parametric analysis techniques using SPSS 21 package program. As a result of the study, it was found that bilingual students' writing strategies were at a "high" level.

Keywords: Bilingual students, Turkish writing strategies.

1. GİRİŞ

Dil; duygu, düşünce, dilek ve tasarıları başkalarına aktarmaya yarayan işaretler sistemidir (Kavcar, Oğuzkan ve Sever, 2015). Bu sistemin durağan olmayan bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Bireyi ve toplumu etkileyen ve onlardan etkilenen özellikler taşıdığı ifade

¹ Bu çalışma Furkan CAN'ın Prof. Dr. Mehmet Nuri KARDAŞ danışmanlığında hazırladığı “İki Dilli Öğrencilerin Türkçe Yazma Yeterlikleri (Başarı, Tutum, Kaygı ve Yazma Stratejilerini Uygulama) ve Bu Yeterliklerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi” isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

edilebilir. Bu bağlamda dilin temel unsurlarının ve becerilerinin incelenmesinin bireyin konuştuğu dilde göstereceği başarı açısından önemli olduğunu söylemek mümkündür.

“İngilizce karşılığı ‘bilingualism’ olan iki dillilik kavramı, Latince iki anlamına gelen ‘bi’ ve dil anlamına gelen ‘lingualism’ sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur.” (Cengiz, 2009, s. 192). “İki dillilik ya da çok dillilik, en genel haliyle belirli bir coğrafyada bireyin ya da bir etnik grubun birden çok dili kullanma becerisi olarak tanımlanabilir. İletişim becerisinin toplumsal gelişimin en temel şartı olduğu günümüz toplumlarında birden çok dilin kullanılıyor olması, ‘tek dillilik’, ‘iki dillilik’, ‘çok dillilik’ ve ‘çoğul dillilik’ gibi bazı kavramların daha iyi açıklanmasını mecbur kılmaktadır.” (İnce ve Demiriz, 2021, s. 178).

Tek dilli bir bireyin yazma becerisi kazanırken yaşadığı zorluklar göz önüne alınırsa iki dilli bireylerin yazma becerisini kazanırken yaşayacağı zorluklar tahmin edilebilir. Bu bakımdan iki dilli bireylerin mevcut yazma becerilerinin incelenmesi ve ortaya çıkan eksikliklerin/zorlukların tespitinin yapılmasının önemli olduğu söylenebilir.

Tek dilli veya iki dilli ortaokul öğrencilerinin yazmaya karşı kaygı, endişe ve tedirginlik gibi olumsuz birtakım tutumları olabilir. Bu muhtemel durumların başlıca nedenlerinden birinin de bireyin başarılı bir yazı ortaya koyamama düşüncesinden ileri geldiği ifade edilebilir. Belirtilen olumsuz tutumların ortadan kaldırılması veya en aza indirilmesi için yazma sürecinde birtakım stratejiler kullanılabilir. Bu stratejiler, yazma becerisinin gelişmesine ve yazma sürecinin başarılı gerçekleşmesine katkı sağlayabilir. Mete ve Esendemir’e (2020, s. 581) göre “Yazma stratejileri, yazma sürecinde karşılaşılabilecek sorunlara çözüm üreten yolları kapsamaktadır. Öğretmenlerin yazma etkinliklerinde öğrencilerini bu stratejiler doğrultusunda yönlendirmesi yazma sürecinin verimini yükseltebilir. Bu süreçte yazma stratejilerini hayata geçirmeleri, öğrencilerin yazmaya karşı olumlu bir tutum oluşturmalarına da yardımcı olabilir.”

Bu çalışmanın amacı; iki dilli öğrencilerin Türkçe yazma stratejilerini kullanım düzeylerini incelemektir. Bu temel amaç bağlamında araştırmada “İki dilli öğrenciler Türkçe yazma stratejilerini hangi düzeyde kullanmaktadır?” sorusuna cevap aranmıştır.

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları ve veri analizi üzerinde durulmuştur.

2.1.Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, iki dilli öğrencilerin Türkçe yazma stratejilerini kullanım düzeylerinin tespit edilmesi amaçlandığından, araştırmada betimsel yöntemlerden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama araştırmaları, iki veya ikiden daha çok sayıda olan değişkenlerin arasında birlikte değişimin varlığını belirlemeye yönelik olan araştırma modelleridir (Karasar, 2014).

2.2.Araştırmanın Katılımcıları

Araştırmanın katılımcılarını, Van ili merkez ilçelerinde öğrenim gören ve iki dil bilen 207 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri yüz yüze eğitim ortamında toplanmıştır.

Araştırmanın çalışma grubu, seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme metodu kullanılarak oluşturulmuştur.

2.3. Veri Toplama Süreci

Verilerin toplanmasında kullanılan veri toplama aracı çalışmanın katılımcılarına elden ulaştırılmış ve toplanmıştır.

2.4. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada iki dilli öğrencilerin Türkçe yazma stratejilerini kullanım düzeylerini incelemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Erol (2021) tarafından geliştirilen “Yazma Stratejileri Ölçeği” ve “Kişi Bilgi Formu (KBF)” veri toplama aracı olarak kullanılmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde normallik varsayımlarını karşıladığı için parametrik testler kullanılmıştır. Bu bağlamda iki grubu olan değişkenler için t-testi; ikiden fazla grubu olan değişkenler içinse tek yönlü ANOVA testi ile analizler gerçekleştirilmiştir. Çoklu karşılaştırmalar için Post Hoc testlerinden Tukey testi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

İki dilli öğrencilerin Üstbilişsel Yazma Stratejileri Ölçeği'nin toplamı ve alt boyutlarından aldıkları puanların ortalaması, puanların standart sapmaları, en düşük ve en yüksek puan ortalaması Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. İki Dilli Öğrencilerin Türkçe Yazma Strateji Düzeylerine İlişkin Sonuçlar

Üstbilişsel Yazma Stratejileri Ölçeği	N	Min.	Max.	Ort.	Ss.
Ölçek Toplamı	207	35,00	175,00	134,38	21,89792

Tablo 1'e bakıldığında Üstbilişsel Yazma Stratejileri Ölçeği'ne 207 öğrencinin katıldığı görülmektedir. Öğrencilerin Üstbilişsel Yazma Stratejileri Ölçeği'nin toplamından aldığı en düşük 35, en yüksek ise 175 puandır. Öğrencilerin ölçekten aldığı toplam puan ortalaması 134,38'dir. Değerlendirme kategorisine göre öğrencilerin Türkçe yazma stratejilerinin "yüksek" (3,8) düzeyde olduğu görülmektedir. Bu sonuçlardan hareketle iki dilli öğrencilerin yazma stratejilerinin “yüksek” düzeyde olduğu söylenebilir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada “İki dilli öğrenciler Türkçe yazma stratejilerini hangi düzeyde kullanmaktadır?” sorusuna yanıt aranmıştır. Çalışmada iki dilli öğrencilerin yazma stratejilerinin “yüksek” düzeyde olduğu bulgulanmıştır.

Alan yazınında yazma stratejileri ile ilgili bilimsel çalışmalara ulaşılabilir. Fan ve Wang (2024) çalışmalarında yazma stratejilerinin yazma performansı üzerindeki etkisini tespit etmeyi amaçlamıştır. Çalışma sonunda yazma stratejilerinin yazma performansı üzerinde “yüksek düzeyde” etkili olduğu tespit edilmiştir. Raoofi, Binandeh ve Rahmani (2017) çalışmalarında yazma stratejisi kullanımı ile yabancı dil olarak İngilizce yazma yetkinliği arasındaki ilişkiyi

incelemiştir. Çalışmanın sonuçları, katılımcıların genel olarak nispeten yüksek bir düzeyde ikinci dil olarak İngilizce yazma stratejisi kullandığını göstermiştir. Sonuçlar ayrıca, yüksek yazma yeteneklerine sahip öğrencilerin, orta veya düşük yazma yetkinliğine sahip olanlara kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek bir yazma stratejisi kullanım düzeyi rapor ettiklerini göstermiştir. Bu sonuçla ilgili araştırmanın sonuçlarının benzerlik gösterdiği ifade edilebilir.

KAYNAKLAR

- Cengiz, K. (2009). Hatay’da iki dillilikten kaynaklanan dil karışması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6, 190-208.
- Erol, T. (2021). *Üstbilişsel yazma stratejileri eğitiminin yazma becerisine ve yazmaya yönelik tutuma etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi.
- Fan, C., Wang, J. (2024). Configurational impact of self-regulated writing strategy, writing anxiety, and perceived writing difficulty on EFL writing performance: an fsQCA approach. *Sci Rep* 14, 1-16.
- İnce, B. ve Demiriz, H.N. (2021). İkidillilik ve ikidilli çocukların eğitimi. İ. Güleç, B. İnce ve H. N. Demiriz (Ed.). *Avrupa Birliği Ülkelerinde İkidillilik/Çokdillilik Politikaları* içinde Kesit Yayınları.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayıncılık.
- Kavcar, C., Oğuzkan, F. ve Sever, S. (2015). *Yazılı ve sözlü anlatım*. Anı Yayıncılık.
- Mete, F. ve Esendemir, N. (2020). Türkçe öğretmenlerinin yazma stratejilerine dair görüşleri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (1), 579- 602.
- Raofi, S., Binandeh, M., & Rahmani, S. (2017). An investigation into writing strategies and writing proficiency of university students. *Journal of Language Teaching and Research*, 8(1), 191.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE FELSEFE GRUBU ÖĞRETMENLİĞİ YETİŞTİRME POLİTİKALARI

Öğr. Gör. Dr., GAMZE ASLAN

Gazi Üniversitesi,

gamzeaslan@gazi.edu.tr – 0000-0001-8057-5522

ÖZET

Bir ülkenin gelişip kalkınmasındaki en önemli etki eğitim alanında gerçekleştirdiği çalışmalara bağlıdır. Eğitimde en önemli görevi üstlenen kişiler ise öğretmenlerdir. Cumhuriyet tarihi boyunca öğretmen yetiştirmede birçok politikaya yer verilmiştir. Bu politika değişikliklerinde dönemin siyasi, sosyal, ekonomik etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Dönemin ihtiyaçları, ülkenin nüfus yapısı, değişen ve gelişen dünya gibi faktörler eğitim alanında gelişmelere uygun olarak değişimler gerçekleştirmeyi zorunlu kılmaktadır. Felsefe grubu dersleri, bireylerin değişen ve gelişen dünyaya adapte olmalarını sağlamaktadır. Söz konusu adaptenin sağlanmasında felsefe grubu öğretmenlerinin yetkinliği son derece önemlidir. Bu bağlamda araştırma kapsamında geçmişten günümüze felsefe grubu öğretmenliği yetiştirme politikaları ele alınmıştır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada geçmişten günümüze felsefe grubu öğretmenliği yetiştirme politikaları ayrıntısıyla incelenmiştir. Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadar geçen 100 yıllık sürede felsefe grubu öğretmenliği yetiştirme politikalarının incelenmesi araştırmanın önemini artırmıştır. Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlara göre günümüzde felsefe grubu öğretmenliği Ankara Gazi Üniversitesi, Adana Çukurova Üniversitesi ve Erzurum Atatürk Üniversitesi olmak üzere üç üniversitenin eğitim fakültesinde bulunmaktadır. Ayrıca üniversitelerin Edebiyat Fakültesinde yer alan felsefe, sosyoloji, psikoloji bölümlerinden mezun olan bireyler ile açık öğretim fakültelerinin dört yıllık lisans programlarından mezun olan bireylerin formasyon eğitimi sonrasında öğretmen olma hakkını elde ettiği tespit edilmiştir. Bu durumda felsefe grubu öğretmenliği yetiştirilmesinde farklı yollar izlendiğini söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen yetiştirme, felsefe grubu, formasyon

PHILOSOPHY GROUP TEACHER TRAINING POLICIES FROM THE PAST TO THE PRESENT

The most important impact on the development of a country depends on the work carried out in the field of education. The people who undertake the most important task in education are teachers. Throughout the history of the Republic, many policies have been included in teacher training. It is possible to say that these policy changes had a political, social and economic impact of the period. Factors such as the needs of the period, the population structure of the country, the changing and developing World make it necessary to make changes in line with the developments in the field of education. Philosophy group courses enable individuals to adapt to the changing and developing World. The competence of philosophy group teachers is extremely important in ensuring this adaptation. In this context, philosophy group teacher training policies from past to present were discussed within the scope of the research. In the research where qualitative research method was used, philosophy group teacher training policies from past to present were examined in detail. Examining the philosophy group teacher training policies in the 100 year period from the foundation of the Republic to the present has increased the importance of the research. According to the results obtained from the research findings, today philosophy group teaching is available in the education faculties of three universities: Ankara Gazi University, Adana Çukurova University and Erzurum Atatürk University. In addition, it has been determined that individuals who graduated from the philosophy, sociology and psychology departments of the Faculty of Letters of universities and individuals who graduated from four year undergraduate programs of open education faculties gained the right to become teachers after the formation training. In this case, it is possible to say that different paths are followed in the training of philosophy group teachers.

Key Words: Teacher training, philosophy group, formation

1. GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisi ile birlikte dünya sürekli bir gelişim ve dönüşüm içerisinde. Gelişimin ve değişimin bu denli hızlı olduğu dünyada yeniliklere ayak uydurabilmek, bilimi yakından takip edebilmek ise eğitim ile mümkündür. Eğitim alanında gerçekleştirilen atılımlar ülkeleri ileri seviyeye taşımaktadır. Eğitimin her anlamda iyi gerçekleştirilmesi ise öğretmenlerin kaliteli ve donanımlı yetiştirilmesine bağlıdır. Akdemir (2013, s. 25) araştırmasında yirmi birinci yüzyılın beklentilerine uygun olarak bireylerin yetiştirilmesi için ilk olarak öğretmenlerin bu beklentilere uygun donanım ve yetenekte olması gerektiğini ifade etmiştir.

Işık, Çiltaş ve Baş (2010, s. 59) ‘a göre öğretmenlik bir ihtisas mesleğidir. Bundan dolayı da öğretmenlerin alan eğitimleri ve eğitim formasyonları açısından iyi eğitim almaları gerekmektedir. Öğretmenlerin alan bilgilerinin iyi olması tek başına yeterli değildir. Çünkü iyi bir öğretmen aynı zamanda iyi bir formasyon bilgisi ve uygulamasına da sahip olan kişidir. Cumhuriyet tarihimiz boyunca öğretmen yetiştirme politikaları da dâhil olmak üzere birçok değişiklik gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında genel amaç okuryazar insan sayısında artışın sağlanması yönünde olmuştur. İlerleyen yıllarda eğitimin amacı köylerde eğitimin sağlanması, bilimin yakından takip edilmesi vb. gibi konular ile ilgili olmuştur. Her dönem öğretmen yetiştirme politikası ile ilgili farklı uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Günümüzde ise eğitim alanında yaşanan en büyük sorun nitelikli insan sayısının işsizliğidir. Bu durum atanamayan öğretmenlerde de kendisini göstermektedir. Öğretmenler ile ilgili en önemli diğer bir sorun ise kaliteli öğretmen yetiştirilmesinin sağlanamamasıdır. Şenkaloğlu (2021, s. 32)’na göre ülkemizin kuruluşundan günümüze kadar geçen sürede eğitim alanında önemli sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunları; bireyleri yetiştirme noktasında tüm çabalara rağmen yetersiz kalınması, lise öğrencilerinin üniversite kapılarına yığılması, halka yabancılaşmış olan aydınlar ile eğitilenler arasındaki değer karmaşası olarak ifade etmiştir.

Felsefe grubu dersleri bireylerin bütün yaşamları boyunca kullanabilecekleri analitik düşünme, sorgulama, eleştirel düşünme gibi düşünce türlerini bireylere kazandırmayı hedef edinmiştir. Ancak alanında yetkin ve iyi bir formasyon bilgisine sahip olmayan öğretmenler felsefe grubu monoton ve amacından uzak bir ders haline de getirebilmektedir. Bu bağlamda diğer derslerde olduğu gibi felsefe grubu derslerinde de kaliteli öğretmenlerin yetiştirilmesi ciddi önem arz etmektedir.

2. YÖNTEM

Araştırmada Cumhuriyet’ten günümüze felsefe grubu öğretmenliği yetiştirme politikaları ele alınmıştır. Bu bağlamda genel hatlarıyla öğretmen yetiştirme politikaları ele alınmış özelden ise felsefe grubu öğretmenliği yetiştirme politikası irdelenmiştir. Bu bağlamda konu ile ilgili kitap, makalelerden faydalanılmıştır. Araştırma bu yönü ile nitel bir araştırmadır.

Kültürlerin ve insanların ayrıntılı tanımının yapılması, insanların gerçekliğe yükledikleri anlamı, süreçleri, olayları, kavrayış ve anlayışları ortaya koymak için gerçekleştirilen araştırma nitel araştırmadır (Kümbetoğlu, 2012, s. 47).

3. BULGULAR

Cumhuriyet'in ilk yıllarından günümüze kadar geçen yüz yıllık süreçte dönemin şartları da göz önüne alınarak çeşitli öğretmen yetiştirme politikaları oluşturulmuştur. Gerçekleştirilen bu politikalardan bazıları köy enstitüleri, gazi eğitim enstitüsünün açılması, eğitim fakültelerinin açılması şeklinde kendisini göstermektedir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitim ile ilgili önemli atılımlar gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak 3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun ile birlikte bütün okullar Maarif Vekaleti'ne (milli eğitim bakanlığı) bağlanmış ve medreseler kapatılmıştır (Işık, 2023, s. 227). Tevhid-i Tedrisat ile medrese ve mahalle mektepleri kapatılarak Tanzimat'tan sonra açılan batı tarzı okullar korunmaya çalışılmıştır. Ayrıca yabancı okullar da milli eğitim bakanlığının gözetimine alınmıştır (Güven, 2022, s. 98). Bütün okulların tek bir kuruma bağlanması eğitim öğretim faaliyetlerinde birliği sağlamıştır. 1928 yılında harf inkılabının kabul edilmesiyle birlikte ise okuma yazma oranlarında artışın sağlanması için gerekli adımlar atılmıştır. Mustafa Kemal Atatürk bizzat kara tahta başına geçerek bütün ülkede okuma yazma seferberliğini başlatmıştır.

Tevhid-i Tedrisat kanunu ile birlikte öğretim kademeleri ilk, orta ve yüksek olmak üzere kademelere ayrılmıştır. Öğretmen olabilmenin koşullarının da yer aldığı kanunda öğretmenlik okulunu bitirenlerin bakanlığın uygun gördüğü yere stajyer öğretmen olarak atandığı bir yılın sonunda ise stajyerliğin kaldırıldığı belirtilmiştir. Ayrıca öğretmen okulu dışındaki okulları bitirenlerden öğretmen olmak isteyenler de olmuştur. Bu kişiler bakanlığın atadığı okulda en az bir yıl staj yaparak bir yılın sonunda okul öğretmenlerinin de onayı alınarak gerçekleştirilen sınavdan başarılı oldukları takdirde öğretmen olmaya hak kazanmışlardır. Sınav Türkçe, pedagoji ve felsefe derslerinden oluşturulmuştur. (Kavcar, 2002, s. 2).

Cumhuriyet döneminde öğretmenlik mesleğinin sayı ve nitelik bakımından geliştirilmesi amacıyla öğretmen okulları açılmıştır (Kavcar, 2002, s. 2). Savaşların ardından eğitimi birçok kişinin şehit olması, halkın büyük çoğunluğunun okuma yazma bilmemesi ilk olarak okuma yazma seferberliğinin başlatılmasına neden olmuştur. Bu bağlamda öğretmen sayılarının artırılması öncelikli hedef olmuştur. Öğretmenlik mesleği, 1924 yılında çıkarılan Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu'nda devletin bir kamu görevi olan öğretim ve eğitimi üstlenen meslek olarak tanımlanmıştır (Akyüz, 1993, s. 329). Cumhuriyet'in ilk dönemindeki öğretmen ihtiyacını ise öğretmen okulları karşılamıştır. Özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarında köylerde nüfus yoğunluğu daha fazla olduğundan köy öğretmen okullarına yer verilmiştir (Işık, 2023, s. 228). Köy öğretmen okulları ilerleyen yıllarda Köy Enstitülerine dönüştürülmüştür (Akyüz,

1993, s. 339). Köy enstitüleri ile öğretmen yetiştirmede ve öğretmen sayısında bir atılım gerçekleştirilmiştir.

3.1. Köy Enstitüleri

Köy enstitüleri 1940 yılında açılmıştır. Köy enstitüleri köylerdeki öğretmen ihtiyacını karşılamak için açılmıştır. Bu bağlamda köy enstitülerinde öğretmenlere öğretmenlik eğitiminin yanı sıra sağlık, tarım gibi konularda da eğitim verilmesi sağlanmıştır. Yaklaşık on dört yıl faaliyet gösteren Köy Enstitüleri 1954 yılında kapatılmıştır (Işık, 2023, s. 229). Köy enstitülerinin açılmasında halkın büyük çoğunluğunun köylerde yaşamını sürdürmesi etkili olmuştur. Köy enstitüleri ile köydeki öğretmen ihtiyacının karşılanması, köylerde okuryazar oranının artırılması ve modern anlamda eğitim, sağlık, tarım vb. gibi faaliyetlerin atılması hedeflenmiştir. Çünkü köy enstitüleri sadece öğretmen yetiştiren bir kurum değil aynı zamanda köylerde yaşanan sağlık sorunları ile ilgili önlemler alma, halkı bilinçlendirme, köyün temel geçim kaynağı olan tarımcılığın modern yönlerinin köylülere anlatılması gibi faaliyetleri de gerçekleştirmiştir.

Köy Enstitüleri kırsalda yaşayan halkın kalkındırılmasında önemli bir görev üstlenmiştir. Köy enstitülerinin kapatılmasında siyasi kaygı nedeniyle programın değiştirilmesi ve kuruluş amaçlarından uzaklaşılması etkili olmuştur (Çavdar, Aslan, Yıldız ve İçer, 2022, s. 1439). Köy enstitülerinin kapatılmasından sonra da öğretmen yetiştirme ile ilgili yeni politikalar geliştirilmiştir.

3.2. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Branş Öğretmeni Yetiştirme Politikası

Cumhuriyet döneminde branş öğretmeni yetiştiren kurumlar eğitim enstitüleri, yüksek öğretmen okulları ve üniversitelerdir. Branş öğretmeni yetiştiren eğitim enstitüleri denildiğinde akla ilk olarak Gazi Eğitim Enstitüsü gelmektedir. Enstitünün kökeni 1926-27 yıllarında Konya'da açılan Orta Muallim Mektebine dayanmaktadır. Bu okul bir yıl sonra pedagoji bölümünün de eklenmesiyle birlikte Ankara'ya nakledilmiştir. Türkçe bölümünün ilk mezunlarını 1928'de vermesinden sonra yeni bölümlerinde eklenmesi ile beraber enstitü, 1929-30 yıllarında bugünkü Gazi Eğitim Fakültesi'ne taşınmıştır. Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü adıyla faaliyet gösteren eğitim kurumu yeni açılacak olan eğitim kurumlarına da rehberlik yaparak binlerce öğretmen yetiştirmiştir (Kavcar, 2002, s. 2-3). Ortaokul öğretmeni ihtiyacına duyulan gereksinimin fazla olmasından dolayı 1943 yılında çıkarılan bir kanunla birlikte öğretmen sayısında kısmi bir artış sağlanmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı sonrası öğretmen ihtiyacındaki ciddi artıştan dolayı enstitülerin sayısının artırılmasına karar verilmiştir (Cenan, 2015, s. 131). Ancak bu enstitülerde eğitim verecek olan öğretmenlerde herhangi bir

nitelik ölçütü aranmayınca nitelik hızlı bir düşüş yaşamıştır. 1977 yılında ülkemizde üç yıllık eğitim veren enstitü sayısı 18'ulaşmıştı (Kavcar, 2002, s. 2-3). Nitelikteki azalmalardan dolayı enstitü sayılarında azalmaya gidilmiştir.

1977-78 yılında eğitim enstitüsü sayısı 10'a düşürülmüş ve eğitim süresi dörde çıkarılmıştır. Eğitim enstitülerinin adı ise Yüksek Öğretmen Okulu olarak değiştirilmiştir. Bu kurumlar 20 Temmuz 1982'de ise eğitim fakültesi adı ile üniversitelere bağlanmıştır. Eğitim enstitülerine alınacak olan öğrenciler ilköğretmen okulu ve lise mezunları yazılı sınav ve mülakat sonucu ile alınmıştır. İlerleyen yıllara ise lise mezunları ÖSYM test sınav sonuçlarına göre alınmıştır (Kavcar, 2002, s. 3).

Cumhuriyet döneminde branş öğretmeni yetiştiren kurumlardan biri de yüksek öğretmen okulları olmuştur. 1924'te İstanbul'da faaliyet gösteren bu okul üniversite öğrencilerinin bir kısmını sınavla almıştır. Başlarda sadece erkek öğrencilerin eğitim gördüğü bu okulda 1940 yılından itibaren kız öğrenciler de alınmıştır. 1974'ten sonra yaşanan olumsuz gelişmeler sonucunda 1978 yılında yüksek öğretmen okulları tamamen kapatılmıştır (Kavcar, 2002, s. 3). Branş öğretmeni yetiştiren kurumlar arasında üniversitelerde yer almıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren İstanbul Üniversitesi Edebiyat ve Fen Fakülteleri, 1936 ve sonrası Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi gibi üniversite bölümlerinden mezun olan öğrenciler de öğretmen olma hakkına sahipti. 1955 yılından sonra sayıları gittikçe artan bu bölüm öğrencilerinden öğretmen olmak isteyenler için öğretmenlik sertifikası istenmeye başlamıştır. 1982 yılından itibaren ise öğretmen yetiştirme tamamen üniversitelere verilmiştir. Böylece branş öğretmenleri eğitim fakülteleri ve fen edebiyat fakültesinden mezun olanların formasyon alması sonucu öğretmen olabilmesini sağlamıştır (Kavcar, 2002, s. 3-4). Fen edebiyat fakültesi öğrencileri 1997 yılına kadar iki yıl süreyle öğretmenlik sertifikası dersleri alarak staj yapmakta iken bu durum 1997 yılında sona erdi (Kavcar, 2002, s. 4).

1994-1998 arasında tamamlanan YÖK/Dünya Bankası Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi Projesi ile eğitim fakülteleri yapılandırılarak farklı branş dallarında lisans programları oluşturulmuştur. Bu lisans programlarında öğrenim gören öğrenciler öğretmen olarak mezun olmuştur. 2006'da YÖK tarafından eğitim alanında ortaya çıkan gelişmeler de dikkate alınarak lisans programları güncellenmiştir. Bu güncelleme sonrası yeni branş dalları da oluşturulmuştur (Şanal ve Alaca, 2023, s. 123). Felsefe grubu öğretmenleri de branş dalları öğretmen yetiştirilmesi politikalarına göre yetiştirilmiştir.

3.3. Felsefe Grubu Öğretmeni Yetiştirme

Felsefe, psikoloji, sosyoloji ve mantık felsefe grubu dersleri olarak tanımlanmaktadır. Hayatın anlamı ve değerine ilişkin konuların ele alındığı felsefe grubu derslerinin öğretmenleri eğitim fakültelerinde yer alan felsefe grubu eğitiminden mezun olarak ya da edebiyat ya da fen edebiyat fakültelerinin felsefe, sosyoloji, psikoloji bölümlerinden mezun olduktan sonra formasyon eğitimi alarak öğretmen olmaya hak kazanmaktadır (Dombaycı ve Kızıltan, 2017, s. 269). Ülkemiz genelinde felsefe grubu öğretmenliği üç eğitim fakültesinde öğrenci mezun etmektedir. Bu fakülteler Ankara Gazi Üniversitesi, Adana Çukurova Üniversitesi ve Erzurum Atatürk Üniversitesinde yer almaktadır. Eğitim fakültelerinde formasyon ağırlıklı dersler verilmesi ve ilgili konuların bireylere nasıl kazandırılacağını temele alması bakımından önemlidir. Bu kapsamda eğitim fakültelerinden mezun olanların öğretmenlikte daha yetkin olacağı da söylenebilir. Yavuz(2019, s. 149)'a göre eğitim fakültesi öğretim elemanları ile edebiyat fakültesi öğretim elemanlarının öğretmenlik mesleğine bakış açıları farklıdır. Bu kapsamda eğitim fakültesinde bir konu hakkında bilgi edinmenin yanı sıra bu bilgilerin başkalarına nasıl en iyi şekilde öğretilbileceği önemli iken edebiyat fakültesinde eğitimin genel amacı konunun bütün ayrıntılarıyla öğrenilmesini sağlamaya çalışırken öğrenilen bilgilerin başkalarına nasıl öğretileceği ile ilgili derslerin olmadığı birer eğitim kurumudur.

Üniversitelerde örgün eğitim olarak iki farklı şekilde felsefe grubu öğretmeni olma hakkı bulunurken açık öğretim fakültelerinde dört yıllık lisans felsefe ve sosyoloji lisans eğitimlerden sonra formasyon alan bireyler de felsefe grubu öğretmeni olma hakkını elde etmiştir. Açık öğretim fakültesinde üniversiteye hiç gitmeden öğretmen olabilme hakkının verilmesi öğretmen yetiştirmedeki kalite ve niteliğin düşmesine ve alanda binlerce kişinin yığılmasına neden olmuştur. Diğer yandan eğitim fakültelerindeki felsefe grubu öğretmenliği derslerinde de zaman zaman değişiklikler gerçekleştirilmiştir.

2013-2014 öğretim yılında felsefe grubu öğretmenliği bölümlerine hiç kontenjan verilmemiştir. 2014-2015 öğretim yılından itibaren yeniden öğrenci alımına başlanmış ancak kontenjan düşürülmüştür. 2014-2015 öğretim yılında 5 yıl olarak tasarlanmış olan felsefe grubu öğretmenliği 4 yıla düşürülmüştür (Dombaycı ve Kızıltan, 2017, s. 283).

Felsefe dersinin ilgili hale getirilmesi öğrencilerin eleştirel, analitik düşünme becerilerini geliştirmelerini sağlayarak bütün yaşamları boyunca karşılaştıkları olayları genel bir mantık çerçevesinde değerlendirmelerini de sağlamaktadır. Kızıltan (2012, s. 337-341)'a göre felsefe dersleri genellikle sadece anlatım yöntemi kullanılarak işlenmektedir. Sadece bilgi aktarımının yapıldığı bir ders haline gelen felsefe öğrenciler tarafından sıkıcı ve monoton bir ders olmaktadır. Bu durum dersin genel amaçları olan bireylere sorgulama ve düşünme becerilerinin

kazandırılmasını engelleyerek bireyleri ezberciliğe itmektedir. Öğrencilerin felsefe dersine ilgisini artırmak için konu ile ilgili güncel bilgilerden yararlanılmalıdır. Felsefe dersiyile ilgili olan edebi metinlere yer verilerek dersin konusuyla ilgili film, kısa filmler izletilmelidir. Ders analoji ve drama gibi teknikler kullanılarak sadece bilişsel düzeyde değil duyuşsal düzeyde de verilmelidir.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Cumhuriyet'ten günümüze kadar geçen sürede öğretmenlerin yetiştirilmesi ile ilgili birçok politika geliştirilmiştir. Bu politikalar dönemin siyasi, sosyal, ekonomik koşullarından da etkilenmiştir. Eğitim alanında yaşanan aksaklıklar toplumların gelişimini etkilemektedir. Eğitim alanında gelişim gösteren ülkeler gelişim göstermektedir. Eğitimde ilerlemenin en önemli yolu ise kaliteli, alanında yetkin, etkili iletişim becerilerine sahip öğretmenler yetiştirmekten geçmektedir. Can, Can ve Durukan (1999, s. 66)'a göre ülkelerin kalkınmasının ilk şartı ve aracı öğretmendir. Bilim ve teknolojide yaşanan hızlı gelişmeler eğitimin önemini daha da artırmıştır. Hem gelişmeleri yakından takip edebilmek ve gelişmelere ayak uydurabilmek hem de milli benliğin korunabilmesi ise eğitim ile mümkündür. Bundan dolayı eğitim çalışmalarına ağırlık verilmesi ve bu çalışmaların odağında da daha kaliteli öğretmen yetiştirme politikası geliştirilmelidir.

Günümüzde hala öğretmenlerin nasıl yetiştirilmesi ile ilgili tartışmalar devam etmektedir. Çavdar, Aslan, Yıldız ve İçer (2022, s. 1440) yapmış oldukları araştırmalarının sonucu olarak öğretmen yetiştirme sistemiyle ilgili günümüzde de tartışmalar yaşandığını belirtmişlerdir. Bu bağlamda öğretmen yetiştirme sistemlerinin yüz yıllık tarihçesinin dikkate alınması da gerekmektedir. Araştırma kapsamında öğretmen yetiştirmenin yüz yıllık tarihi kısaca özetlenmiştir. Araştırma sonucunda öğretmen yetiştirme politikalarının yaşandığı dönemin sosyal, ekonomik şartlara göre belirlendiği görülmüştür. Bunun en somut örneğini köy enstitüleri oluşturmaktadır.

İlgili literatür taraması gerçekleştirildiğinde öğretmen yetiştirme sistemleri ile birden çok çalışma gerçekleştirildiği görülmüştür. Ancak Erkol ve Kaya, (2023, s. 1217)'nin da yapmış oldukları araştırma sonuçlarında; öğretmen yetiştirme politikalarının tarihi ile ilgili birçok araştırma yapılmasına rağmen yetiştirilen öğretmenlerin kimlerden ders aldığı ve öğretmenlik unvanını alan bireylerin istihdamı ile ilgili hala sorunlar yaşandığı gözlenmiştir. Bu noktada öğretmen istihdamı günümüzde farklı yönlerden çalışılması gereken bir konu olarak sık sık gündemde kalmaktadır. Benzer bir sonuç olarak Abazaoğlu, Yıldırım ve Yıldızhan (2016, s. 158)'da yapmış oldukları araştırma sonucunda arz talep sonuçlarına göre öğretmen

yetiştirilmediğini ve üniversitelerde fakültelerin öğrenci, öğretim elemanı ve öğretim üyesi sayı dağılımlarında da büyük farklılıklar olduğunu ifade etmiştir. 2014-2015 öğretim yılında eğitim fakültelerinin kontenjanı 20 kişiye düşürülmüştür. Edebiyat fakültelerinin de ikinci öğretimleri kapatılmıştır. Ancak edebiyat fakültelerinde eğitim fakültelerinden daha fazla öğrenci alınmaya devam edilmektedir. Ayrıca İstanbul Üniversitesi ve Eskişehir Anadolu Üniversitelerinin açık öğretim fakültelerinde yer alan felsefe ve sosyoloji bölümleri ile Atatürk Üniversitesi açık öğretim fakültesinde yer alan sosyoloji bölümünden mezun olanların formasyon alması sonucu felsefe öğretmeni olması durumu söz konusudur. Bu durum kaliteli öğretmen yetiştirme anlayışından uzak bir politika izlendiğini de göstermektedir.

Elçiçeği ve Yılmaz (2020 s. 184) araştırma sonuçlarından hareketle formasyon uygulamasının öğretmen yetiştirmede niteliği düşürmesinden dolayı kaldırılması gerektiğini bildirmiştir. Formasyon eğitiminin verilmesinde zorlayıcı herhangi bir kriter olmaması isteyen herkesin öğretmen olabilmesi yolunu açmıştır. bu durum hem öğretmen sayısındaki artışa hem de kalite öğretmen sayısındaki düşüşe yol açmaktadır. Eğitim fakültelerinde sürece yayılmış olan formasyon eğitimi ile daha bilinçli ve yeterli düzeyde öğretmen yetiştirildiğini söylemek de mümkündür. Benzer bir sonuç olarak Dombaycı ve Kızıltan(2017, s. 286) da araştırmalarında felsefe grubu eğitiminin odağında genellikle felsefe grubu öğretmenlerinin hangi fakültede yetiştirilmesi gerektiği ile olduğunu ifade ederek bu görevin alanın eğitimini merkeze almış olan eğitim fakültelerinde gerçekleşmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Araştırma bulgularından hareketle diğer branş dallarında olduğu gibi felsefe grubu öğretmeni yetiştirilmesinde de günümüzde farklı yollar izlendiği görülmektedir. Ancak bu durum kaliteli öğretmen yetiştirilmesinin önüne geçmektedir. Bu kapsamda hem kalitesiz hem de sayıları her geçen gün artan öğretmen yetişmektedir. Bu durum eğitimde de istenen düzeyde başarı elde edilemeyeceğini gösterdiğinden ilk olarak öğretmen mesleğinin bölümü zor kazanılan eğitim fakültelerinde tek elden gerçekleşmesine bağlıdır. Bu bağlamda formasyon eğitime son verilerek istenen sayıda ve alanında yetkin öğretmen yetiştirmeyi gerekli kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abazaoğlu, İ. Yıldırım, O. Yıldızhan, Y. (2016). Geçmişten günümüze Türk eğitim sisteminde öğretmen yetiştirme, Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 4(6), s. 143-160.
- Akdemir, A. S. (2013). Türkiye’de öğretmen yetiştirme programlarının tarihçesi ve sorunları, Turkish Studies 8(12), s. 15-28.
- Akyüz, Y. (1993). Türk eğitim tarihi (başlangıçtan 1993’e), İstanbul: Kültür Koleji Yayınları.

- Can, S. Can, Ş. Durukan, E. (1999). Cumhuriyetten günümüze öğretmen ve öğretmenlerin yetiştirilmesi, *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 1 (1), 61-70.
- Cenan, Ö. (2015). İsmet İnönü dönemi öğretmen yetiştirme politikaları (1938-1950), *Yüksek Lisans Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, s. 1-146.
- Çavdar, M. Aslan, Ö. Yıldız, Y. İçer, D. (2022). Cumhuriyet'in ilk yıllarından günümüze öğretmen seçme, yerleştirme ve atama uygulamaları, *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 8(57), 1428-1440.
- Dombaycı, M. A. Kızıltan, Ö. (2017). Felsefe grubu eğitimi lisans programlarının karşılaştırılması, *Journal of Turkish Studies*, 12(25), 265-288.
- Elçiçeği, B. Yılmaz, A. (2020). Tanzimat'tan günümüze öğretmen yetiştirme politikaları ve değer yargılarında yaşanan dönüşümler, *Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(7), 168-187.
- Erkol, H. Kaya, Ö. Ş. (2023). Osmanlı imparatorluğundan Türkiye Cumhuriyeti'ne: öğretmen istihdam politikalarının tarihsel seyri, *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi*, 6(5), 1206-1221.
- Güven, İ. (2022). 100. Yılına girerken Türkiye'de eğitim: cumhuriyet dönemi insan yetiştirme anlayışı, *Demokrasi Platformu Dergisi*, 11(37), 49-175.
- Işık, A. Çiltaş, A. Baş, F. (2010). Öğretmen yetiştirme ve öğretmenlik mesleği, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 53-62.
- Işık, E. (2023). Öğretmenlerin gözünden erken cumhuriyet döneminde eğitim: muallim sesi dergisi, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 226-237.
- Kavcar, C. (2002). Cumhuriyet döneminde dal öğretmeni yetiştirme, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35(1-2), 1-14.
- Kızıltan, Ö. (2012). Felsefe öğretimi sorunları ve yeni yaklaşımlar, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 334-342.
- Kümbetoğlu, B. (2012). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Şanal, M. Alaca, E. (2023). *Türk Eğitim Tarihi Orta Asya'dan Günümüze*, Ankara: Pegem Akademi.
- Şenkaloğlu, S. (2021). Cumhuriyet dönemi Türk eğitim sistemi ve sorunları, *AJER Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 24-36.

Yavuz, D. (2019). Felsefe öğretmen adaylarının okul deneyimi ve öğretmenlik uygulaması dersleri üzerine bir inceleme, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2, 135-154.
DOI:10.9775/kausbed.2019.023

SOSYOLOJİ ÖĞRETİMİNDE ZİYA GÖKALP'İN ÖNEMİ

Öğr. Gör. Dr., GAMZE ASLAN

Gazi Üniversitesi,

gamzeaslan@gazi.edu.tr-0000-0001-8057-5522

ÖZET

İnsan sosyal bir varlıktır. İnsanların bir arada yaşamalarının sonucu olarak meydana gelen kültür, medeniyet, toplumsal değerler gibi insan ürünü olan manevi unsurlar insanlık var olduğu sürece önemini koruyacaktır. Toplumsal ilişkiler sonucu oluşturulan bu değerlerin korunması, gerektiğinde toplumdaki değişimlere göre evrilmesi ve değişmesi sosyolojinin temel konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda sosyoloji bilimi insanlık var olduğu sürece önemini koruyacak olan bilim dallarından biridir. İnsanların içinde yaşadıkları toplumu anlamaları, olaylar arasında doğru ve tutarlı neden sonuç ilişkisi kurabilmeleri, olaylara çok yönlü bakabilmeleri de sosyoloji öğretimi ile mümkündür. Sosyoloji öğretimi bireylere yaşamları boyunca kullanabilecekleri çok yönlü düşünme, olaylar arasında neden sonuç ilişkisi kurabilme gibi bir takım özelliklerin kazandırılmasında oldukça büyük öneme sahiptir. Dolayısıyla sosyoloji öğretiminin Türkiye'deki gelişiminin izlenmesi de önemlidir. Bu amaçla nitel araştırma yönteminden yararlanılan araştırma kapsamında sosyolojinin Türkiye'de gelişmesini sağlayan Ziya Gökalp'in sosyoloji öğretimi ile ilgili faaliyetlerine yer verilmiştir. Araştırmada sosyoloji öğretiminde Ziya Gökalp'in yerinin büyük olduğu, Türkiye'deki sosyoloji öğretiminin Ziya Gökalp ile başladığı bulgularına rastlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler :Sosyoloji öğretimi, Ziya Gökalp, Türkiye'de sosyoloji

THE İMPORTANCE OF ZİYA GÖKALP IN TEACHING SOCIOLOGY

Human is a social entity. Spiritual elements that are human products, such as culture, civilization and social values, which occur as a result of people living together, will maintain their importance as long as humanity exists. The main subject of sociology is the preservation of these values created as a result of social relations and their evolution and change when necessary according to changes in society. In this context, sociology is one of the branches of science that will maintain its importance as long as humanity exists. It is possible for people to understand the society they live in, to establish accurate and consistent cause and effect relationships between events and to look at events from multiple perspectives through sociology

teaching. Teaching sociology is of great importance in providing individuals with certain characteristics that they can use throughout their lives, such as versatile thinking and the ability to establish cause and effect relationships between events. Therefore, it is also important to monitor the development of sociology teaching in Turkey. For this purpose, within the scope of the research where qualitative research method was used, the activities of Ziya Gökalp, who enabled the development of sociology in Turkey, regarding sociology teaching were included. In the research, it was found that Ziya Gökalp had a great place in sociology teaching and that sociology teaching in Turkey started with Ziya Gökalp.

Key Words: Sociology teaching, Ziya Gökalp, sociology in Turkey

1. GİRİŞ

İnsan sosyal bir varlıktır. Toplumsal alanda yaşanan her bir toplumsal olay bir olayın başlangıç nedeni olur iken aynı zamanda başka bir olayın da sonucu olabilmektedir. Toplumda yaşanan olaylar etki derecesine göre bütün insanlığı etkisi altına alma kapasitesine de sahiptir. Zamanla etki alanının dışında bütün insanlığı etkisi altına alan bu olaylardan biri de Fransız İhtilali'dir. İhtilalden sonra sosyoloji bilim olarak ortaya çıkmıştır.

1789 Fransız İhtilali'nden sonra sosyoloji bilimi Fransa'da oluşmuştur. 18 ve 19. yüzyıllarda ise sosyoloji Almanya ve İngiltere başta olmak üzere Avrupa'da sanayi toplumunda gelişen toplumsal sorunları çözmek amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu dönemde sosyoloji bilimi batıda yaşanan olumsuzluklara karşı reformcu ve düzenleyici bir bilim olarak düşünülmüştür. Bu kapsamda sorunların çözümünün sosyoloji ile gerçekleşeceği düşüncesi hâkim olmuştur. Benzer şekilde Osmanlı'da da sosyoloji Batılılaşma çalışmalarının sonucu ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politikada yaşadığı askeri, siyasi, sosyal gibi birçok alanda yaşadığı sorunların çözümüne yardımcı olarak sosyoloji bilimi görülmüştür (Yavuzer, 2015, s. 753).

Tanzimat döneminden itibaren Türk toplumunda da sosyolojiye bir ilgi oluşmaya başlamıştır. Bu ilgi kısa bir zaman diliminden sonra sosyolojinin üniversite çatısı altında kurumsal bir kimlik kazanmasına yol açmıştır. Bu kapsamda İstanbul Üniversitesinde kurumsal düzeyde ilk adımlar atılmaya başlamıştır (Ercan, 2014, s. 56). Üniversitelerde sosyoloji dersinin verilmesinde Ziya Gökalp'in önemli çalışmaları olmuştur. Ayrıca sosyoloji alanında önemli çalışmaları olmuş başka düşünürler de olmuştur. Bu kapsamda Cumhuriyet'ten önce sosyolojik düşüncenin başlatıcıları ve öncüleri olarak Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin'in etkili olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye'de başlığında "sosyoloji" kelimesinin olduğu ilk kitap Emile

Bougle'ye ait olan Fransızcadan çevrilmiş olan kitaptır. Mustafa Suphi tarafından çevrilmiş olan bu kitap ilk kez 1912'de İstanbul'da yayınlanmıştır. Kitap sosyolojinin tanınmasına önemli katkılarda bulunmuştur (Yavuzer, 2015, s. 758). Sosyoloji biliminin gelişmesinde her ne kadar farklı düşünürlerin çalışmaları etkili olsa da sosyolojinin ülkemizde gelişmesi ve yer edinmesini sağlayan ilk düşünürün Ziya Gökalp olduğu söylenebilir. Özellikle sosyoloji eğitimi ile ilgili Ziya Gökalp'in önemli katkıları olmuştur. Sosyoloji eğitimi bireylere hayatları boyunca kullanabilecekleri önemli yeterlilikler sağlamaktadır.

Sosyoloji öğretimi, toplumsal yaşamı bilen, yurttaşlık haklarını bilip görev ve sorumluluklarını eksiksiz olarak yerine getiren, çağdaş yaşamın demokratik tutum ve davranışlarını kazanmış bireyler yetişmesini sağlamaktadır. Bunun yanında sosyoloji, bireylerin herhangi bir olay hakkında özgün çözüm önerileri geliştirmelerini sağlayarak gerekli bilgi ve düşünme becerilerinin kazandırılmasını da sağlamaktadır (Yalar, 2001, s. 14). Bireylere katkısı oldukça fazla olan sosyoloji eğitimi lise döneminden itibaren sağlanmış ve uzun yıllar zorunlu ders kapsamında yer almıştır.

Sosyoloji 1924 yılından itibaren liselerde zorunlu ders olarak okutulmaya başlamıştır. Başlarda zorunlu ders kapsamında yer alan sosyoloji dersi daha sonra seçmeli ders kapsamına alınmıştır (Yavuzer, 2015, s. 760). Günümüzde de sosyoloji dersi Sosyal Bilimler Lisesi dışındaki liselerde seçmeli ders kapsamında yer almaktadır.

Araştırma kapsamında sosyoloji öğretiminde Ziya Gökalp'in önemine vurgu yapılması amaçlanmıştır. Ziya Gökalp'in sosyoloji alanına katkıları ve eğitim ile ilgili çalışmaları hakkında birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. Ancak bu çalışmada Ziya Gökalp'in sadece sosyoloji eğitimi ile ilgili gerçekleştirmiş olduğu önemli çalışmalara değinilmiştir. Bu durum araştırmanın önemini artırmıştır.

2. YÖNTEM

Araştırmada sosyoloji öğretiminde Ziya Gökalp'in önemi ele alınmıştır. Bu bağlamda genel hatlarıyla sosyoloji biliminin ortaya çıkışı ve Türkiye'de sosyolojinin yer edinme süreci ele alınmış özelde ise Ziya Gökalp'in sosyoloji öğretiminde önemi irdelenmiştir. Bu bağlamda konu ile ilgili kitap ve makalelerden faydalanılan araştırma bu yönü ile nitel bir araştırmadır.

Kültürlerin ve insanların ayrıntılı tanımının yapılması, insanların gerçekliğe yükledikleri anlamı, süreçleri, olayları, kavrayış ve anlayışları ortaya koymak için gerçekleştirilen araştırma nitel araştırmadır (Kümbetoğlu, 2012, s. 47).

3. BULGULAR

3.1.Ziya Gökalp

Ziya Gökalp'in sosyoloji öğretimindeki önemine değinmeden önce kısaca hayatından bahsedilmesi, sosyolojiye olan ilgi ve merakının nasıl başladığı, geliştiği hakkında ipuçları vermesi açısından önemlidir.

Ziya Gökalp 1876'da Diyarbakır'da doğmuştur. İlkokul eğitiminden sonra sırasıyla askeri rüştiye ve mülkiye idadi okullarında eğitim almıştır. 1909 yılında Diyarbakır delegesi olarak İttihat ve Terakki Cemiyetinin toplantısına katılmak için Selanik'e gitti. Selanik'te cemiyetin ortaokulunda sosyoloji ve felsefe öğretmenliği yaptı. 1912'de ise İstanbul'a yerleşen Ziya Gökalp 1915 yılında İstanbul Üniversitesi'nde (Darülfünun) açılan sosyoloji kürsüsüne sosyoloji olarak atanmıştır. Böylece Ziya Gökalp Türk tarihindeki ilk sosyoloji hocası olmuştur. 1919 yılında askeri mahkeme tarafından Anadolu'daki Ermeni karşıtlığına katılma suçlaması ile Malta'ya sürgüne gönderilmesi sonucu bu görevi de sona ermiştir. 1921 yılında Diyarbakır'a geri dönen Ziya Gökalp ortaokul ve öğretmen okulunda sosyoloji ve psikoloji dersleri vermeye başlamıştır. Daha sonra Meclis Eğitim Komisyonu'nda da görev alan Ziya Gökalp müfredat ve ders kitapları ile ilgili radikal reformlar teklif etmiştir. 1924 yılında İstanbul'da vefat eden Ziya Gökalp'in eğitim ile ilgili makaleleri ise birçok dergi ve gazetede yayınlanmıştır (Adanalı, 2004, s. 58-59).

Osmanlı'nın son dönemlerinde dünyaya gelen Ziya Gökalp'in fikirlerinin oluşumunda içinde yaşamış olduğu toplumun sosyal, siyasi, ekonomik özellikleri de etkili olmuştur. Bu yüzyılda yaşanan uzun süreli savaşlar, vatanın bağımsızlığı için verilen mücadele Ziya Gökalp'in fikir hayatında Türkçülük ile ilgili düşüncelerinin oluşumunda ve gerçekleştirmiş olduğu bütün çalışmalarında etkisini göstermiştir. Sosyoloji biliminin Türkiye'deki gelişiminde de Ziya Gökalp öncü düşünürler arasında yer almıştır.

3.2. Ziya Gökalp'in Sosyoloji Öğretimi ile İlgili Çalışmaları

Sosyoloji öğretimi ile ilgili çalışmalar ilk olarak Osmanlı döneminde görülmüştür. Yavuzer (2015, s. 753) de sosyolojinin Osmanlı'da ilk olarak liselerde ders olarak verildiğini belirtmiştir. Bu kapsamda sosyoloji dersi ilk olarak 1910-1911 yılları arasında Selanik'te İttihat ve Terakki okulunda Ziya Gökalp tarafından ders olarak okutulmuştur. Üniversitede sosyoloji eğitimi ise ilk kez 1912 yılında gerçekleştirilmiştir. Üniversitede sosyoloji biliminin bağımsız bir bölüm haline gelmesi ile ilgili belirsizlikler olsa da sosyoloji benimsenmiştir. Hem lise hem de üniversitede sosyoloji derslerini ilk olarak Ziya Gökalp verdiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla Ziya Gökalp'in sosyoloji eğitiminde öncü bir düşünür olduğunu söylemek mümkündür. Sosyoloji ile ilgili ilk Türkçe ders kitabı da Ziya Gökalp tarafından oluşturulmuştur.

İlk sosyoloji ders kitabı Ziya Gökalp tarafından kaleme alınmıştır. Kitap Ziya Gökalp'in İstanbul Darülfünun'da verdiği derslerin notlarından meydana gelmiştir. "İlm-i İçtimai" adındaki kitap 1913 yılında İstanbul'da yayımlanan 64 sayfalık bir kitaptır (Yavuzer, 2015, s. 758). Sosyolojik çalışmaların temelini meydana getiren toplum ve toplum için dile getirilenler Ziya Gökalp'in çalışmalarının da eksenini oluşturmuştur. Günümüzde bile ders olarak okutabilecek nitelikte olan "İlm-i İçtima" ders notları ile Ziya Gökalp doğrudan Türk toplumunun temel özellikleri ve meselelerine değinerek pür sosyolojik çalışmalar ortaya koymuştur (Özyurt ve Tak, 2015, s. 31). Sosyolojinin Türkiye'de gelişimini sağlayabilmesi için Ziya Gökalp'in farklı alanlarda da önemli çalışmaları olmuştur.

Sosyolojiyi 1913'te ilan eden ilk dernek de Ziya Gökalp'in de aralarında bulunduğu "Türk Bilgi Cemiyeti" derneğidir. Bu dernek 1914'te birinci dünya savaşının çıkmasıyla birlikte kapatılmıştır. Diğer yandan sosyoloji kürsüsü adı ile ilk sosyoloji kürsüsü de 1914'te Ziya Gökalp tarafından İstanbul Üniversitesi'nde kurulmuştur (Yavuzer, 2015, s. 758).

Ziya Gökalp Durkheim sosyolojisinden yola çıkarak çalışmalarıyla ona Türk toplumunun tarihi ve toplumsal arenasında özel bir boyut kazandırmıştır (Özyurt ve Tak, 2015, s. 33). Bir milletin millet olmasını sağlayan temel değerleri Ziya Gökalp sosyoloji biliminin verileri ile tanımlayıp dizge haline getirmiştir. Buradan hareketle Ziya Gökalp, milli bir Türk düşünce yapısının ortaya çıkmasını sağlamıştır (Arslantaş, 2014, s. 49). Türkçülük, milliyetçilik ile ilgili Ziya Gökalp'in günümüzde bile geçerliliğini koruyan düşünceleri vardır. Gökalp bu düşüncelerini, eğitim, kültür gibi alanlarda da temellendirmiştir.

Sosyolojinin üniversitede bir ders olarak okutulması Ziya Gökalp'in çalışmaları ile mümkün olmuştur. İlk olarak İstanbul Darülfünun'da Ziya Gökalp'in verdiği sosyoloji dersleri ilerleyen dönemler de farklı üniversitelerde de yer almaya başlamıştır.

1914-1930 yılları arasında sosyoloji sadece İstanbul Üniversitesi'nde ders kapsamında yer almıştır. 1939 yılında ise sosyoloji dersi Ankara Üniversitesinde felsefe bölümünde ders olarak okutulmaya başlamıştır (Yavuzer, 2015, s. 761). İlerleyen zamanlarda ise sosyoloji dersi diğer üniversitelerde ve liselerde ders olarak yerini almayı başarmıştır.

SONUÇ

Sosyoloji, tarihi süreç içerisinde toplumların yaşamlarının analiz edilmesi, toplumları başarı ya da başarısızlığa götüren durumların tespitinin yapılması, huzurlu bir toplumun gerekleri ya da toplumda kaosa neden olan olayların analizinin yapılması toplum ve toplum yöneticilerinin aynı hatalara düşmemeleri için gereken tedbirleri almalarını sağlamaya yardımcıdır (Yavuzer, 2015, s. 764). Sosyoloji bireylerin olaylar arasında neden sonuç analizini iyi bir şekilde

gerçekleştirebilmesini, olaylara çok yönlü bakabilmeyi, olaylar karşısında tarafsız olmayı ve muhakeme yapabilme becerilerini kazandırmada etkili bir disiplindir. Bu disiplini ülkemize kazandıran ve sosyoloji alanında önemli çalışmalar gerçekleştiren düşünür ise Ziya Gökalp'tir. Yapmış olduğu çalışmalarla Ziya Gökalp Türk sosyolojisinin kurucusu ve öncüsü olmuştur. Bu bağlamda Ziya Gökalp için Türk sosyolojisinin baş siması denebilir (Özyurt ve Tak, 2015, s. 29). Bulut (2015, s. 80)'a göre sosyolojinin Türkiye'de kurumsallaşmasını sağlayan kişi Ziya Gökalp'tir. Ziya Gökalp'in düşünceleri uzun yıllar Türk sosyolojisindeki ve çağdaş Türk düşüncesindeki yerini korumayı başarmıştır. Altın (2010, s. 505) Ziya Gökalp'in Türk düşünce tarihi boyunca benzerine az rastlanılmış olan bir şahsiyet olduğunu belirtmiştir. Ziya Gökalp'in düşüncelerinin Cumhuriyet döneminde de etkilerinin sürdüğünü ifade etmiştir.

Gökalp sosyolojinin üniversitede yer almasını sağlamış derslerinde anlattığı konulardan oluşan notlar ile oluşturduğu kitap ile sosyoloji literatürüne katkı sağlamıştır. Türkiye'de sosyolojinin gelişim göstermesinde Ziya Gökalp'in çalışmaları etkili olmuştur. Günümüzde de Ziya Gökalp'in Türkçülük, milliyetçilik ile ilgili düşünceleri, eğitim ve kültür ile ilgili düşünceleri ve sosyoloji alanına kattığı bütün kazanımlar etkisini sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- Adanalı, A. H. (2004). Ziya Gökalp'in Eğitim Felsefesi ve Yüksek Eğitim Hakkındaki Görüşleri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 45(1), 57-70.
- Altın, H. (2010). Ziya gökalp'in eğitim tarihimiz açısından önemi, History Studies 2(2), 493-509
- Arslantaş, H. A. (2014). Maarif ıslahından medeniyet inşasına: İsmail gaspiralı ve ziya Gökalp, Eğitimde Politika Analizi Dergisi, 3(2), 49-61.
- Bulut, Y. (2015). Sosyal ve siyasal arasına sıkışmış bir düşünür:ziya gökalp ve hars medeniyet kuramı, Sosyoloji Konferansları, 52, 79-110.
- Ercan, R. (2014). İctimaiyat Mecmuası, CÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 38(2), 53-70.
- Kümbetoğlu, B. (2012). Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Özyurt, C. Tak, A. (2015). Ziya Gökalp kitabı, Ankara: Hece Yayınları
- Yalar, T. (2001). Lise sosyoloji dersi öğretim programının değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 1-104.
- Yavuzer, H. (2015). Sosyoloji eğitimi ve toplumsal faydaları, Turkish Studies, 10(14), 753-768. DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9057>

TÜBİTAK BİLİM TOPLUM VE ÖĞRENCİ ARAŞTIRMA PROJELERİNDE SÜRECE İLİŞKİN ÖĞRETMEN ve ÖĞRENCİ DEĞERLENDİRMELERİ*

Mehmet Özden YALÇIN

Trabzon Üniversitesi,
ozdenyalcin4460@gmail.com-0009-0006-5032-1998

Prof. Dr. Ayşegül ŞEYİHOĞLU

Trabzon Üniversitesi,
aysegulseyhoglu@gmail.com-0000-0001-8143-3753

ÖZET

Bu çalışmanın amacı; Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) Bilim Toplum ve Öğrenci Araştırma Yarışmaları projelerinde sürece ilişkin öğretmen ve öğrenci değerlendirmelerini belirlemektir. Uygulama, 2023-2024 eğitim-öğretim yılında TÜBİTAK Bilim Toplum Projeleri'nde yürütücü/öğretmen olarak görev alan öğretmenler ve katılımcı olarak yer alan öğretmen/öğrenciler ve izleyicilerle gerçekleştirilmiştir. Ek olarak TÜBİTAK Öğrenci Araştırma Projeleri'nin danışman öğretmen ve araştırmacı öğrencileri de araştırma grubuna dahil edilmiştir. Çalışma nitel yaklaşımla gerçekleştirilmiş olup öğretmen ve öğrencilerin görüşleri yarı yapılandırılmış görüşme formları ile elde edilmiştir. Verilerin çözümlemesi içerik analizi ile yapılmıştır. TÜBİTAK Bilim Toplum Projeleri'ne katılanların hazırlık aşamasında belirgin bir şekilde sorun yaşadığı ve çözümü proje ekibini oluşturmakla sağlandığı, proje uygulanması aşamasında ise; etkinlik programına sadık kalma, konaklama ve ulaşım konularında sorun yaşandığı görülmüştür. Raporlaştırma aşamasında yaşanan güçlüklerin daha çok teknik detayların ifade edilmesi, veri analizi ve sonuçların sunumu olduğu belirtilmiştir. Belirgin olarak bütçenin yeterli bulunduğu, genel olarak amacına hizmet eden bir süreç olarak görülmüştür. Ayrıca katılımcıların araştırma ve sorgulama isteği, öğrencilerin bilgi düzeyi, araştırma ve sorgulama becerisi, öğrenme istek ve motivasyonu, kişisel ve sosyal gelişim, bilimsel düşünme becerisi ve meslek bilgisi gelişimine sebep olabilecek bir süreç olarak tanımlanmıştır. Danışmanlara göre; Öğrenci Araştırma Projeleri Yarışmaları'nın avantajları; bilimsel ve teknolojik gelişime katkı, yaratıcılık ve inovasyon şeklinde belirtilmiştir. Öğrencilerin belirgin bir şekilde projelere tekrar katılma isteği bu gelişimle açıklanabilmektedir. Rekabet ve baskı; destek, zaman ve enerji ihtiyacı ise dezavantajlar olarak belirtilmiştir. Sonuç olarak verimliliği artırmak için yapılması gereken en önemli icraatlar; proje değerlendirme sürecine müdahil olan jüri sayısının genişletilmesi, aşama sayısı ve danışman öğretmen ücret desteğinin artırılması olarak belirginleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: TÜBİTAK Bilim Toplum Projeleri, TÜBİTAK Öğrenci Araştırma Projeleri, Öğretmen Görüşleri, Öğrenci Görüşleri

1. GİRİŞ

Günümüzde öğretmenlerin tek yönlü bilgi aktaran rolü değişmiş (Biçer, 2018; Yılmaz, 2018), yerini öğrenenlerin öğrenme sürecine etkin bir şekilde katıldığı ve öğretim sürecinin işbirliği içinde yapılandırıldığı rollere bırakmıştır (Dizman, 2018). Çağın ihtiyaçlarının yönettiği bu rol değişimler, uluslararası düzeydeki gelişmeleri izlemek ve teknolojiyi bu süreçte kullanabilmeyi gerektirmektedir. Bu amaçla eğitim ve öğretim sistemlerini devamlı olarak gözden geçirilmesi gerekmektedir (Karim, Lemaignan & Mondada, 2015). Bu bağlamda gelişmiş ülkeler, nitelikli bireylerin yetiştirilmesi için günlük hayatta kullanılan basit teknolojik uzay sistemlerinden karmaşık teknolojilere kadar geniş bir yatırım faaliyetine bir dizi yatırım yapmaktadır (Erdem, 2018; Karcı, 2018). Çünkü ülkeler çağın yönelimleri doğrultusunda kendilerini dünya ile bütünleştirmek zorundadırlar. Bireyler ise toplumun beklentileri doğrultusunda gerekli kabiliyetleri kazanmak istemektedir. Eğitim uygulamaları ve sistemleri, toplumların ve çağın bu isteğini karşılamak için vardır (Çınar, 2009). Ülkemizde çağın gereksinimlerine ve küresel etkileşime cevap verebilmek amacıyla eğitim sistemlerine yatırımlar yapılmaktadır (Murat, 2018). Okul içi ve dışı etkinlikler özellikle TÜBİTAK ve TEKNOFEST ve Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından desteklenmektedir. Özellikle TÜBİTAK, bilim okuryazarlığını artırmayı ve bilim, teknoloji ve yenilik kültürünü yaygınlaştırmayı amaçlayarak çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Deneyap atölyeleri, bilim şenlikleri, bilim fuarları, ulusal ve uluslararası etkinlikler ve Bilim Merkezleri gibi girişimlerin yanı sıra Meraklı Minik dergisi, Bilim ve Teknik dergisi, Bilim Çocuk dergisi ile Bilim Genç dijital yayınları ile güncel bilim kitapları gibi materyallerle bilim ve teknoloji alanındaki öncü çalışmalara destek verilmektedir (TÜBİTAK, 2023a). Öğretim elemanı, öğretmen ve öğrenciler TÜBİTAK Bilim Toplum Projelerinden (4004, 4005, 4006, 4007, 4008) yürütücü, uzman personel, eğitmen, katılımcı olarak faydalanabilirler (Görsel 1).

Görsel 1. TÜBİTAK Bilim ve Toplum Destek Programları

TÜBİTAK 4004 Doğa Eğitimi ve Bilim Okulları Destekleme Programı; bilimsel verilerin veya bulguların toplumla buluşmasını, yaygınlaştırılmasını, görselleştirme ve etkileşimli uygulamalarla anlaşılır hale getirilmesini, katılımcı olanların bilimsel olguları keşfetmelerini teşvik etmeyi amaçlar. Bunun sonucunda, sorgulamanın, araştırmanın, öğrenme isteklerinin ve merak duygularının artması hedeflenir (TÜBİTAK-4004 Çağrı Metni, 2023:1). Programın amacı; doğal süreçleri bilimsel bir görüş açısıyla anlamak, katılımcı olanları pasif izleyici

konumundan çıkarıp aktif bir şekilde görevlendirerek onları etkin hale getirmek, farklı konular ve uygulamalarla, gözlem ve disiplinler arası bir görüş açısı kazandırmaktır (TÜBİTAK, 2023). TÜBİTAK 4005 Yenilikçi Eğitim Uygulamaları Destekleme Programı; lisansüstü öğrenciler, öğretim elemanları, kamu ve belediye işbirliklerinde çalışan öğretmenler, bilim merkezi çalışanlarına kadar geniş bir kitleye hitap etmektedir. Temel amacı, yenilikçi eğitim yaklaşımları, stratejileri, yöntemleri ve teknikleri etkileşimli bir şekilde kazandırmak, kullanmalarını teşvik ederek, yaygınlaştırmaktır (TÜBİTAK-4005 Çağrı Metni, 2023:1). Bu program, öğretmenlerle yapılan etkinlikler aracılığıyla; bilimi ve bilim insanlarını sevdirmeye, bilimsel süreç becerilerini, üst düzey düşünme becerilerini geliştirme, bilimin doğasını anlayıp eğlenceli yönlerini vurgulama gibi amaçlara hizmet etmektedir (TÜBİTAK, 2023:3).

TÜBİTAK 4006 Bilim Fuarları Destekleme Programı 5-12 sınıf öğrencilerini, gündelik yaşamda karşılaştıkları zorluklara çözüm bulmaya, bilimsel çalışmalara yönlendirmektedir. Ayrıca, akademik araştırma yöntemlerini ve bilim ahlakını öğrenmeleri, bilimsel devinim ve hayat becerilerini kazanmaları hedeflenmektedir. Öğrenciler, ekip çalışması içinde projeler hazırlayarak yeni ortamlar ve olanaklarla karşılaşmaktadır (TÜBİTAK, 2023; TÜBİTAK-4006A Çağrı Metni, 2023:3). MEB ile TÜBİTAK arasında imzalanan “Eğitimde İşbirliği Protokolü” kapsamında yürütülmektedir (Okuyucu, 2019:203).

TÜBİTAK 4007 Bilim Şenlikleri Destekleme Programı, bilimsel iletişiminin ve düşüncenin toplumda yaygınlaşması, bilimsel bilginin katılımcı olanlara ulaştırılması ve toplum ile teknoloji-bilim arasındaki etki-tepki ilişkisinin etkinlikler yoluyla artırılması hedeflenmektedir (TÜBİTAK-4007 Çağrı Metni, 2023:1).

TÜBİTAK 4008 Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Kapsayıcı Toplum Uygulamaları Destekleme Programı kapsamında Özel gereksinimli bireylerin bilimsel olguları fark etmeleri sağlanarak, merak duygularını, araştırma, sorgulama ve öğrenme isteklerini teşvik etmek ve bilişsel, sosyal, görsel, motor becerilerini geliştirmek amaçlanmaktadır. Ayrıca bağımsız ve aktif yaşamı destekleyen fiziksel ve sosyal ortamlara katılımlarını kolaylaştıran uygulamalar geliştirmek ve yaygınlaştırmak, kişisel ve mesleki olarak gelişimlerini sağlayan çalışmalarını, yetişkinlik ve yaşlılık sürecini sürdürme konusunda hazırlık yapmalarına yönelik çalışmalarını gerçekleştirmek ve yaygınlaştırmak gibi amaçlara da hizmet eden bu destek programı etkileşimli uygulamalarla hedeflere ulaşmayı ön görmektedir (TÜBİTAK 4008, 2023).

TÜBİTAK Bilim ve Toplum Destek Programları dışında Ortaokul ve lise öğrencileri de TÜBİTAK Araştırma Projelerine (2204-A, 2204-B, 2204-C) hazırladıkları araştırmalar ile katılımcı olarak başvuruda bulunabilir ve destek alabilirler (Görsel 2).

Görsel 2. TÜBİTAK Öğrenci Araştırma Projeleri Yarışmaları

TÜBİTAK 2204-A Lise Öğrencileri Araştırma Projeleri Yarışmasının amacı, lisede eğitim gören öğrencilerin uygulamalı bilim, toplumsal alanlarda araştırmaya isteklendirmek, çalışmalarını yönlendirmek/teşvik etmek ve mevcut akademik çalışmalarının gelişimine katkı sağlamaktır (TÜBİTAK-2204A Çağrı Metni, 2023:3).

TÜBİTAK 2204-B Ortaokul Öğrencileri Araştırma Projeleri Yarışmasının amacı, ortaokulda eğitim gören öğrencileri uygulamalı bilim, temel ve sosyal alanlarda araştırmaya isteklendirmek, çalışmalarını yönlendirmek/teşvik etmek ve mevcut akademik çalışmalarının gelişimine katkı sağlamaktır (TÜBİTAK-2204B Çağrı Metni, 2023:3).

TÜBİTAK 2204-C Lise Öğrencileri Kutup Araştırma Projeleri Yarışması, lise öğrencilerini Antarktika ve Arktik bölgelerde kutup bilimleri alanında araştırma yapmaya teşvik etmektedir. Bu yarışma, öğrencilerin kutup bilimleri konusunda nitelikli çalışmalar yapmalarını sağlayarak, Türkiye'nin gelecekte uluslararası bilimsel çevrelerde önde gelen ülkelerden biri olmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir (TÜBİTAK 2204-C, 2023).

Ülkemizde her yıl düzenlenen ve gittikçe yaygınlaşan TÜBİTAK Bilim Toplum Projeleri ve Öğrenci Araştırmaları Projeleri hedef, çıktı ve etki alanları açısından incelenmeli, niteliği arttırmaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Beklentilerin karşılanma düzeyine, eğitim öğretim yaşantısına nasıl ve ne ölçüde yansıtıldığına, yaşanan sorunların ve olası çözüm önerilerinin neler olduğuna ilişkin takibin yapılması bu desteklere aktarılan bütçenin etkili kullanımı açısından da bir ihtiyaçtır. Bu nedenle çalışmada TÜBİTAK-MEB işbirliğine dayanan, tüm kitlelere hitap eden ve farklı kategorileri içeren; TÜBİTAK Bilim Toplum Projeleri ve TÜBİTAK Öğrenci Araştırma Projelerinin paydaşlarının sürece ilişkin görüşleri önem arz etmektedir. Bu bağlamda bir araştırmayı literatüre kazandırmak çalışmanın gerekçesini oluşturmaktadır. Tokat iline odaklanmış olan bu çalışmada, TÜBİTAK Bilim Toplum Projeleri ile TÜBİTAK Öğrenci Araştırma Yarışmalarını kapsayan araştırmanın problem cümleleri şu şekildedir:

1. TÜBİTAK Bilim Toplum Projeleri'nde “Yürütücü” nün sürece ilişkin görüşleri nelerdir?
2. TÜBİTAK Bilim Toplum Projeleri'nde “Eğitmen” lerin sürece ilişkin görüşleri nelerdir?
3. TÜBİTAK Bilim Toplum Projeleri'nde “Öğretmen ve Öğrenci” lerin sürece ilişkin görüşleri nelerdir?
4. TÜBİTAK Bilim Toplum Projeleri'nde “İzleyici” lerin sürece ilişkin görüşleri nelerdir?
5. TÜBİTAK Öğrenci Araştırma Yarışmaları Projelerinde sürece ilişkin “Danışman” görüşleri nelerdir?
6. TÜBİTAK Öğrenci Araştırma Yarışmaları Projelerinde sürece ilişkin “araştırmacı olarak görev alan öğrencilerin” görüşleri nelerdir?

3. YÖNTEM

Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji olarak gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmalar genellikle olguları anlamak, keşfetmek, tanımlamak ve teori geliştirmek amacıyla yapılır. Araştırmacının ana görevi, katılımcıların öznel bakış açılarıyla olayların iç yüzünü ortaya çıkarmaktır (Christensen, Johnson, & Turner, 2015). Yıldırım ve Şimşek'e (2016:69) göre “Fenomenoloji, farkında olduğumuz ancak ayrıntılı ve derin bir anlayışa sahip

olmadığımız olgulara odaklanır. Olaylar, deneyimler, algılar ve ya da durumlar gibi farklı şekillerde karşımıza çıkan bu olgularla günlük yaşantımızda farklı şekillerde karşılaşabiliriz. Ancak bu durum söz konusu olguları tam olarak anladığımız anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla fenomenoloji günlük olarak sıklıkla karşılaştığımız, bize yabancı olmayan ancak tam anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için kullanılmakta ve uygun bir araştırma zemini oluşturmaktadır”.

3. 2. Araştırma Grubu

Araştırma çalışma grubunu, Tokat ili bünyesindeki ortaokul ve lise düzeyi devlet ve özel eğitim kurumlarında, 2023-2024 eğitim-öğretim yılında yürütülmüş olup, TÜBİTAK Bilim Toplum Projeleri yürütücü/öğretmen olarak görev alan öğretmenler ve katılımcı olarak yer alan öğretmen/öğrenciler, izleyiciler, ayrıca TÜBİTAK Öğrenci Araştırma Projeleri danışman olarak görev alan öğretmenler ile araştırmacı olarak görev alan öğrenciler oluşturmaktadır. 2204-A ve 2204-B finallerinin 2023 yılında Tokat ilinde gerçekleştirilmesi bu ilin seçiminde etkili olmuştur.

Çizelge 1. Araştırma Grubunun İçinde Buldukları Destekleme Programı ve Katılım Rolü

Katıldığı Destekleme Programı	Katılımcı Rolü	Frekans
TÜBİTAK 4004 Doğa Eğitimi ve Bilim Okulları	Yürütücü	2
	Eğitmen	2
	Katılımcı Öğretmen	2
	Katılımcı Öğrenci	2
TÜBİTAK 4006 Bilim Fuarları	Yürütücü	2
	Danışman Öğretmen	10
	Katılımcı Öğrenci	24
TÜBİTAK 4007 Bilim Şenlikleri	Yürütücü	2
	Eğitmen	2
	Katılımcı Öğretmen	2
	Katılımcı Öğrenci	2
TÜBİTAK 2204-A Lise Öğrencileri Araştırma Projeleri Yarışması	Danışman	3
	Öğrenci	4
TÜBİTAK 2204-B Lise Öğrencileri Araştırma Projeleri Yarışması	Danışman	2
	Öğrenci	2

3. 3. Verilerin Toplanması ve analizi

Uygulamaya dair öğretmen ve öğrenci görüşleri, araştırmacının yarı yapılandırılmış görüşme yoluyla topladığı nitel verileri oluşturmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, araştırmacıya esneklik sağlar, yüksek yanıt oranı sunar, katılımcıların sözlü olmayan davranışlarını gözlemlenebilir ve araştırma konusunda derinlemesine bilgi sağlar (Karasar, 2006). Çepni'ye (2012) göre, görüşmeler bireylerin iç dünyalarına girilmesine ve karşıdaki kişinin

daha iyi anlaşılmasına olanak tanır. Yarı yapılandırılmış görüşme formları (nitel veriler) içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. İçerik analizi, bilimsel bir yöntemdir ve verilerin sistematik ve nesnel bir şekilde incelenmesini sağlar (Tavşancıl & Aslan, 2001). İçerik analizinde, benzer niteliklere sahip veriler, okuyucunun anlayışını artırmak için belirli kavramlar ve temalar altında toplanır ve değerlendirilir (Yıldırım & Şimşek, 2016).

Yarı yapılandırılmış görüşme sorularının geçerlilik ve güvenilirliğini sağlamak için 2 alan uzmanının görüşleri alınmıştır. Bunlar disiplinler arası çalışmalar konusunda akademik çalışmalar yürüten ve bu alanda doktoralarını tamamlayan, birçok projede yer almış alan uzmanlarıdır. Bu yolla düzenlemeler yapılarak geçerlilik ve güvenilirlik sağlanmaya çalışılmıştır. Verilerin toplanması sürecinde; ilgili makamlardan gerekli izinler alınarak, 02.01.2024-31.05.2024 tarihleri arasında uygulanmıştır. TÜBİTAK 4005, 4008 projeleri için yürütücü, eğitmen, katılımcı ve izleyici olarak ve 2204-C için danışman ve araştırmacı olarak veri toplanabilecek araştırma grubu bulunamamıştır.

4. BULGULAR

4.1. Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın birinci alt probleminde “TÜBİTAK Bilim Toplum Projeleri'nde görev alan proje yürütücülerinin sürece ilişkin görüşleri nelerdir?” sorusuna cevap aranmıştır.

Çizelge 2. Araştırma Grubunun Projelere Başvuru Amacı ve Katılma Sebebi

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Deneyim Kazanmak	Öğrenci	12
	Öğretmen	11
Kişisel Gelişim	Öğretmen	12
Heyecan Aramak	Öğrenci	9
	Öğretmen	3
Zorunluluk	Öğrenci	4
	Öğretmen	3
Sosyalleşme	Öğrenci	1
	İzleyici	3
Gelişmeleri Takip Etmek	İzleyici	4
Eğlenmek	İzleyici	4
Ufkun Gelişmesi	Öğrenci	4
Kendine Güven/ Özsaygı	Öğrenci	3
Araştırma Yapmak	Öğretmen	2
	Öğrenci	1

Başvuran/katılan öğretmenlerin amaçlarını ifade ederken “Kişisel Gelişim”, katılımcı öğrencilerin “Deneyim Kazanmak”, izleyicilerin ise “Gelişmeleri Takip Etmek” seçeneğinde yoğunlaşan cevaplar verdikleri görülmektedir (Çizelge 2).

Çizelge 3. Mevzuat Kaynaklı Sorunlar

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Başvuru yaparken		4
Sonuç açıklanma sürecini beklerken	Yürütücü	3
Eksik belge olması		2

Genel olarak mevzuat kaynaklı yaşanan sorunlarla en çok “Başvuru yaparken” karşılaşmıştır (Çizelge 3).

Çizelge 4. Yürütücü Olmanın Avantajları

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Liderlik		3
İletişim becerileri	Yürütücü	3
Risk yönetimi		2
İnsan yönetimi		2

katılımcıların Bilim Toplum Projeleri’nde yürütücü olmanın avantajlarına dair yoğunlukla “Liderlik” ve “İletişim becerileri” görüşü belirtilmiştir (Çizelge 4).

Çizelge 5. Öğretmenlerin Proje Hazırlamadaki Yeterlilikleri

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Proje Hazırlamada Yeterliler	Yürütücü ve Öğretmen	22
Yeterli değil		3

Katılımcıların öğretmenlerin proje hazırlamadaki yeterliliklerine dair görüşleri belirgin şekilde “Proje hazırlamada yeterli” şeklindedir (Çizelge 5).

Çizelge 6. Öğretmenlerin Tekrar Görev Alma Tercihleri

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Tekrar yürütücü olurum		24
Tekrar yürütücü olmam	Yürütücü	1
Tavsiye ederim	ve Öğretmen	24
Tavsiye etmem		1

Çizelge 6’da görüldüğü gibi katılımcıların öğretmenlerin tekrar görev alma görüşleri daha çok “Tekrar yürütücü olurum” ve “Tavsiye ederim” şeklindedir.

Çizelge 7. Proje Hazırlama Sürecinde Tasarım İlkeleri ve Kuralları

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Açık ve anlaşılır olması		7
Belirli bir sıralamanın olması	Yürütücü ve Öğretmen	6
Görsellerle desteklenmesi		4

Çizelge 7’de görüldüğü gibi katılımcıların dikkat edilmesi gereken tasarım ilkeleri ve kurallarına ilişkin “Açık ve anlaşılır olması” olduğu görüşü belirtilmiştir.

Çizelge 8. Sürecin Katılımcıların Bilime Bakış Açısına Katkısı

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Olumlu katkısı var	Yürütücü ve Öğretmen	17
Olumsuz katkısı var		5

Çizelge 8’de görüldüğü gibi katılımcılar, bilime bakış açısına olumlu katkısı olduğunu belirtmiştir.

Çizelge 93. Destek Alınan Kurum ve Kişiler

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Kaymakamlık		3
İl MEM	Yürütücü	2
İlçe MEM		2
Okul idaresi		2
Öğretmenler	Öğrenci	2

Çizelge 9’da görüldüğü gibi öğretmenler proje sürecinde sorun yaşanıldığında en büyük desteği “Kaymakamlık”, öğrenciler ise “Öğretmenler” den sağlamaktadır.

Çizelge 104. Verimliliğini Artırmak İçin Yapılması Gerekenler

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Jüri sayısının artırılması	Yürütücü	5
	Öğrenci	3
Aşama sayısının artırılması	Yürütücü	3
	Öğrenci	2
Danışman öğretmen ücret desteğinin artırılması	Yürütücü	3

Çizelge 10’da görüldüğü gibi katılımcıların Bilim Toplum Projeleri’nin verimliliğinin artırılmasına dair önerilerinin başında “Jüri sayısının artırılması” gelmektedir.

Çizelge 115. Raporlaştırma Aşamasında Yaşanılan Güçlükler

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Teknik detayların ifade edilmesi	Yürütücü	2
	Öğrenci	1
Veri analizi ve sonuçların sunumu	Yürütücü	2
	Öğrenci	1
Dil ve ifade	Yürütücü	1
	Öğrenci	1
Teknik ve bilimsel karmaşıklık	Yürütücü	1
	Öğrenci	1
Zaman ve iş yükü	Yürütücü	1
	Öğrenci	1
Teknik yazım becerileri	Yürütücü	1
	Öğrenci	1

Çizelge 11’de görüldüğü gibi katılımcıların raporlaştırma aşamasında yaşanan güçlükler için en çok “Teknik detayların ifade edilmesi” ve “Veri analizi ve sonuçların sunumu” görüşü belirginleşmiştir.

Çizelge 12. Sürecin Bilgi, Beceri ve Davranış Düzeyini Geliştirmeye Katkısı

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Bilgi düzeyini geliştirme	Yürütücü	9
	Öğrenci	5
Beceri düzeyini geliştirme	Yürütücü	9
	Öğrenci	5
Davranış düzeyini geliştirme	Yürütücü	9
	Öğrenci	5

Çizelge 12’de görüldüğü gibi katılımcıların Bilim Toplum Projeleri ve Öğrenci Araştırma Projeleri etkinliklerinin hedef kitlenin bilgi, beceri ve davranış düzeyini geliştirebilme potansiyeline dair görüş bildirmişlerdir.

Çizelge 13. Bütçe Yeterliliği

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Bütçe yeterli	Öğrenci	4
	Yürütücü	3
Bütçe yetersiz	Öğrenci	1
	Yürütücü	1

Bilim Toplum Projeleri ve Öğrenci Araştırma Projelerine ayrılan bütçenin Yeterli” olduğu görüşü hakimdir (Çizelge 13).

Çizelge 6. Süreçte Kullanılması Düşünülen Araç/Gereçlerin Uygunluğu

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Araç/Gereç uygun	Yürütücü	9
	Öğrenci	4
Araç/Gereç uygun değil	Öğrenci	1
	Yürütücü	-

Katılımcılar Bilim Toplum Projeleri ve Öğrenci Araştırma Projelerinde kullanılan araç/gereçlerin uygunluğuna dair görüş belirtmişlerdir (Çizelge 14).

4. 2. İkinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın ikinci alt probleminde “TÜBİTAK Bilim Toplum Projelerinde görev alan eğitimcilerin sürece ilişkin görüşleri nelerdir?” sorusuna cevap aranmıştır.

Çizelge 15. Hazırlık Aşaması Sorunları/Çözümleri/Destekçileri

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Sorunlar ve çözümleri	Ekip	11
	Zaman	10
	Ulaşım	9
	Bütçe	7
	Sağlık	7
	Sunum	6
	Teknik hazırlık	5
Destek olanlar	Öğretmen	5
	Okul idaresi	5
	Belediye	4
	İl MEM	4
	İlçe MEM	3
	Sağlık kuruluşu/Aile hekimi	1

Katılımcılar genel olarak yaşadığı sorunları ağırlıklı olarak proje ekibi ile ilgili olarak değerlendirip sorunların çözümüne destek olanların başında ise öğretmenleri göstermiştir (Çizelge 15).

Çizelge 16. Süreçten Beklentiler

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Araştırma yapmak	Öğrenci	18
	Öğretmen	2
Yaratıcılık	Öğrenci	11
	Öğretmen	1
Ülkenin kalkınmasına katkı	Öğretmen	1

Çizelge 16’da görüldüğü gibi katılımcılar Bilim Toplum Projeleri’nden beklentilerini ağırlıklı olarak “Araştırma yapmak” olarak belirtmiştir.

Çizelge 17. Beklentilerin Karşılanma Durumu

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Beklentilerimi karşıladı	Öğrenci	19
	Öğretmen	7
Beklentilerimi karşılamadı	Öğrenci	10
	Öğretmen	-

Çizelge 17’de görüldüğü gibi katılımcıların genelinin Bilim Toplum Projeleri’nden beklentileri karşılanmıştır.

Çizelge 18. Proje Başvuru Sayısı

	Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Başvuru sayısı	1-5 arası	Öğrenci	29
		Öğretmen	2
	5’ten fazla	Öğrenci	-
		Öğretmen	-

Çizelge 18’de görüldüğü gibi katılımcılar aynı dönem içerisinde 1-5 arasında başvuru yapmaktadır.

4. 3. Üçüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt probleminde “TÜBİTAK Bilim Toplum Projelerinde görev alan katılımcı öğretmen ve öğrencilerin sürece ilişkin görüşleri nelerdir?” sorusuna cevap aranmıştır.

Çizelge 19. Proje Görev Alma Sürecinde Yaşanan Güçlükler

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Öğrencilerin motivasyon sorunu ve ekibi kuramama	Öğretmen	8
Projelerin kabul edilmemesi ya da çağrılmaması		6

Çizelge 19’da görüldüğü gibi katılımcıların genel olarak Bilim Toplum Projeleri’nde görev alma sürecinde yaşadıkları güçlük “Öğrencilerin motivasyon sorunu ve ekibi kuramama” dır.

Çizelge 207. Uygulama Aşamasında Risk Yönetimi Gerektiren Durumlar

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Bütçe aşımı	Öğretmen	3
Zaman aşımı		3
Teknik sorunlar		2
Yasal ve etik sorunlar		2
Veri güvenliği ve gizliliği sorunları		2
Doğal afetler ve acil durumlar		2

Çizelge 20’de görüldüğü gibi katılımcılara göre Bilim Toplum Projeleri uygulama aşamasında risk yönetimi gerektiren durumların başında “Bütçe aşımı” ve “Zaman aşımı” gelmektedir.

Çizelge 21. Uygulanması Aşamasında Yaşanan Güçlükler

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Etkinlik Programına Sadık Kalma	Öğretmen	4
	Öğrenci	2
Konaklama	Öğretmen	4
	Öğrenci	1
Sağlık Hizmetleri	Öğretmen	3
	Öğrenci	2
Ulaşım	Öğretmen	4
	Öğrenci	1
Teknik Hazırlık	Öğretmen	3
	Öğrenci	1
Proje Ekibi	Öğretmen	3
	Öğrenci	1
Katılım ve Katılımcılar	Öğretmen	3
	Öğrenci	1
Bütçe	Öğretmen	1
	Öğrenci	1

Çizelge 21’de görüldüğü gibi katılımcılar Bilim Toplum Projeleri uygulama aşamasında etkinlik programına sadık kalma konusunda zorluk yaşadıklarına dair görüş belirtmişlerdir.

Çizelge 22. Sürecin Amacına Ulaşma Durumu

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Amacına ulaşıyor	Öğretmen	25
	Öğrenci	4
Amacına ulaşmıyor	Öğrenci	1
	Öğretmen	-

Çizelge 22’de görüldüğü gibi genel olarak katılımcılar Bilim Toplum Projeleri’nin amacına ulaştığını belirtmiştir.

Çizelge 23. Sürecin Dezavantajları

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Zaman baskısı	Öğrenci	8
İşbirliği ve ekip koordinasyon zorlukları		7
Beklenenden uzun sürede sonuç alınması		5
Süreklilik sorunları		5
Sonuçların uygulanabilirliği		4

Bilim Toplum Projeleri etkinliklerinin dezavantajlarına dair görüşlerde “Zaman baskısı” ve “İşbirliği ve ekip koordinasyon zorlukları” ön plana çıkmaktadır (Çizelge 23).

4. 4. Dördüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın dördüncü alt probleminde “TÜBİTAK Bilim Toplum Projelerinde izleyicilerin sürece ilişkin görüşleri nelerdir?” sorusuna cevap aranmıştır.

Çizelge 24. Süreçte Duygu Durumları

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Heyecanlandırıcı	Öğrenci	11
	İzleyici	3
	Öğretmen	3
Mutlu eden	Öğrenci	10
	İzleyici	3
	Öğretmen	3
Üzen	Öğrenci	6
	İzleyici	3

Sinirlendiren	Öğretmen	4
	Öğrenci	6
	İzleyici	2
	Öğretmen	1

Genel olarak izleyiciler süreçte heyecanlandıklarına dair görüş belirtilmiştir (Çizelge 24).

Çizelge 258. Sürecin Araştırma, Sorgulama ve Öğrenme İsteğine Yansımaları

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Araştırma isteği	İzleyici	4
	Öğretmen	4
Sorgulama isteği	İzleyici	4
	Öğretmen	3
Öğrenme isteği	İzleyici	3
	Öğretmen	2

Katılımcıların Bilim Toplum Projeleri etkinliklerinin genel olarak “Araştırma ve sorgulama isteğinde” gelişime sebep olduğu görüşü hakimdir (Çizelge 25).

Çizelge 26. Katılımcılarının Projelere Olan İlgileri

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
İlgililer	Öğrenci	16
	İzleyici	6
	Öğretmen	5
İlgili değil	Öğrenci	12
	İzleyici	5
	Öğretmen	3

Çizelge 26’da görüldüğü gibi katılımcıların Bilim Toplum Projeleri’ne “İlgili” olduğu görüşü belirgindir.

Çizelge 279. Proje Ekibinin Çeşitli Açılardan Hazırbulunuşluğu

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Altyapı	Öğrenci	9
	İzleyici	3
	Öğretmen	2
Yeterlik	Öğrenci	6
	İzleyici	3

İlgi	Öğretmen	2
	Öğrenci	6
	İzleyici	3
Hazırlık	Öğretmen	1
	Öğrenci	6
	İzleyici	2
	Öğretmen	1

Çizelge 27’de görüldüğü gibi katılımcıların proje ekibinin altyapı, yeterlik, ilgi ve hazırlıklarına dair görüşlerinde genel olarak “Altyapı” için uygun olduğu görüşü belirtilmiştir.

Çizelge 10. Sürecin Katkı Sağladığı Alanlar

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Bilgi düzeyine katkısı	Öğrenci	34
	Öğretmen	15
	İzleyici	11
Araştırma becerisine katkısı	Öğrenci	34
	Öğretmen	15
	İzleyici	11
Sorgulama becerisine katkısı	Öğrenci	34
	Öğretmen	15
	İzleyici	11
Öğrenme isteği ve Motivasyon düzeyine katkısı	Öğrenci	34
	Öğretmen	15
	İzleyici	11
Kişisel gelişime katkısı	Öğrenci	34
	Öğretmen	15
	İzleyici	11
Sosyal gelişime katkısı	Öğrenci	34
	Öğretmen	15
	İzleyici	11
Bilimsel düşünme becerisine katkısı	Öğrenci	34
	Öğretmen	15
	İzleyici	11
Mesleki bilgime katkısı	Öğretmen	11

Çizelge 28’de görüldüğü gibi katılımcıların Bilim Toplum Projeleri ve Öğrenci Araştırma Projeleri’nin katkısında dair görüşleri “Bilgi düzeyine katkısı” koduna yığılmıştır.

Çizelge 29. Proje Seçiminde Etkili Olan Faktörler

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Araştırma ve geliştirme (ARGE)		13
Toplumun ihtiyacı	Öğrenci	9
Yenilik		8

Çizelge 29’da görüldüğü gibi katılımcıların projeyi seçmelerindeki faktörlere dair görüşlerinde genel olarak “Araştırma ve geliştirme (ARGE)” için olduğu görüşü belirtilmiştir.

Çizelge 3011. Çağrıdan Haberdar Olunan Kaynaklar

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Öğretmenimden		11
Arkadaşımdan	Öğrenci	9
Resmi Web Adresinden		8

Çizelge 30’da görüldüğü gibi katılımcıların çoğunun Bilim Toplum Projeleri çağrısını öğretmenlerinden duyduklarını belirtmişlerdir.

Çizelge 31. Süreci Geliştirmeye ve Niteliğini Artırmaya Yönelik Öneriler

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Hedef belirleme ve strateji geliştirme		7
Ekip işbirliği ve iletişim		6
Geri bildirim	Öğrenci	6
Sürdürülebilirlik		5
Teknolojiyi kullanma		3
Pazarlama ve tanıtım		2

Çizelge 31’de görüldüğü gibi katılımcıların projeleri geliştirmek ve niteliğini artırmaya dair görüşlerinde genel olarak “Hedef belirleme ve strateji geliştirme” yönünde görüş belirtmişlerdir.

4. 5. Beşinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın beşinci alt probleminde “TÜBİTAK Öğrenci Araştırma Yarışmaları Projelerinde görev alan danışmanların sürece ilişkini görüşleri nelerdir?” sorusuna cevap aranmıştır.

Çizelge 32. Uygulama Sırasında Karşılaşılan Olumsuzluklar

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Ekip işbirliği sorunları	Danışman	3
Kaynak sıkıntısı		2
Zaman yönetimi problemleri		2
Teknolojik sorunlar		1
Bürokratik engeller		1
İletişim sorunları		1

Katılımcılara göre proje uygulamaları sırasında karşılaşılan olumsuzlukların başında “Ekip işbirliği sorunları” gelmektedir (Çizelge 32).

Çizelge 33. Öğrenci Araştırma Projeleri Yarışmalarında Kullanılması Düşünülen Veri Toplama Araçlarının Hazırlanması ve Kullanılmasına Dair Sorunlar

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Veri toplama araçlarının seçilmesi	Danışman	3
Araçların hazırlanması		3
Araçları geliştirme		2
Pilot çalışma		2
Güvenilirlik ve geçerlilik kontrolü		1

Katılımcıların veri toplama araçlarının hazırlanması ve kullanılmasına sürecinde yaşanan sorunlara ilişkin görüşlerinin başında “Veri toplama araçlarının seçilmesi” ve “Araçların hazırlanması” gelmektedir (Çizelge 33).

Çizelge 34. Etkileşimli Uygulamaların Bilime Bakış Açısını Değiştirme/Geliştirme Açısından Değerlendirilmesi

	Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Olumlu	Erişilebilirlik ve katılım artışı	Danışman	2
	Öğrenme deneyimini geliştirme		2
	Motivasyonu artırma		2
	Bilimsel iletişim		1
Olumsuz	Doğruluk ve güvenilirlik sorunları		1
	Bağımlılık riski		1
	Kişisel gizlilik sorunları		1

Katılımcıların etkileşimli uygulamaların bilime bakış açısını değiştirme/geliştirme açısından değerlendirilmesine dair görüşlerinde “Erişilebilirlik ve katılım artışı”, “Öğrenme deneyimini

geliştirme” ve “Motivasyonu Artırma” gibi olumlu ifadeler ifadeler belirginleşmektedir (Çizelge 34).

Çizelge 35. Sürecin Danışman Öğretmen Açısından Faydaları

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Araştırma ve inovasyon yeteneklerini geliştirme	Danışman	2
Bilimsel yayın ve sunum becerilerini geliştirme		1
Araştırma ağı oluşturma		1
Öğrenci gelişimini destekleme		1

Öğrenci Araştırma Projeleri'nin danışman öğretmen açısından faydalarının başında “Araştırma ve inovasyon yeteneklerini geliştirme” gelmektedir (Çizelge 35).

Çizelge 36. Sürecin Avantaj ve Dezavantajlarına Ait Bulgular

Kodlar	Katılımcılar	Frekans	
Avantaj	Danışman	Bilimsel ve teknolojik gelişime katkısı	2
		Bilimsel gelişim ve deneyim	1
		Yaratıcılık ve inovasyon	1
Dezavantaj		Rekabet ve baskı	1
		Zaman ve enerji ihtiyacı	1
		Yeterli destek ve ilgi	1

Öğrenci Araştırma Projeleri'nin avantaj ve dezavantajlarına dair görüşlerinde katılımcılar süreci başta “Bilimsel ve teknolojik gelişime katkısı” yönüyle avantajlı olarak değerlendirmişlerdir (Çizelge 36).

Çizelge 37. Hedef Kitlede Gerçekleşmesi Beklenen Değişim/Gelişimin Uyumlu Olması

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Eğitim ve bilgilendirme	Danışman	2
Katılım ve işbirliği		1
Sürdürülebilirlik		1
Toplumsal ve kültürel bağlam		1

Katılımcıların Öğrenci Araştırma Projeleri'nin hedef kitlede gerçekleşmesi beklenen değişim/gelişimin uyumlu olmasına dair görüşlerinde katılımcılar tarafından daha çok “Eğitim ve bilgilendirme” görüşü belirtilmiştir (Çizelge 37).

Çizelge 3812. TÜBİTAK Öğrenci Araştırma Projeleri Yarışmalarına (Konusu, Amacı, Genel Hedefleri) Ait Bulgular

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Bilimsel araştırmaya teşvik	Danışman	2
Yetenekleri geliştirmek		1
Toplum için faydalı çözüm önerileri sunma		1
Bilim dünyasına daha yakından tanıklık		1

Katılımcıların Öğrenci Araştırma Projeleri'nin konusu, amacı ve genel hedeflerine dair görüşlerinde “Bilimsel araştırmaya teşvik” ifadesi daha belirgindir (Çizelge 38).

Çizelge 139. Öğretmenlerin Görev Alma Yeterlilikleri

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Görev alma yeterliliğine sahip	Danışman ve	14
Görev alma yeterliliğine sahip değil	Öğretmen	5

Öğretmenlerin Bilim Toplum Projeleri ve Öğrenci Araştırma Projelerinde görev alma yeterliliklerine dair “Görev alma yeterliliğine sahip” olduğu görüşü belirtilmiştir (Çizelge 39).

4. 6. Altıncı Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın altıncı alt probleminde “TÜBİTAK Öğrenci Araştırma Yarışmaları Projelerinde görev alan öğrencilerin sürece ilişkin görüşleri nelerdir?” sorusuna cevap aranmıştır.

Çizelge 40. Tekrar Katılım İsteği

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Tekrar katılmak isterim	Öğrenci	4
Tekrar katılmak istemem		1

Katılımcıların Öğrenci Araştırma Projeleri Yarışması'na tekrar katılma konusunda istekli oldukları görülmüştür (Çizelge 40).

Çizelge 41. Bireysel veya Arkadaş Grubu ile Katılımın Avantaj ve Dezavantajları

Kodlar	Katılımcılar	Frekans	
Avantajlı	Öğrenci	Bireysel	1
		Arkadaşla	1
Dezavantajlı		Bireysel	1
		Arkadaşla	1

Kararsızım

1

Katılımcıların proje hazırlık sürecinde bireysel veya arkadaş grubu ile başvurmanın avantaj ve dezavantajlarını yaşadıkları “Bireysel ve Arkadaşla başvurmanın avantajlı olduğu” görüşü ve “Bireysel ve Arkadaşla başvurmanın dezavantajlı olduğu” görüşü eşit sayıda belirtilmiştir. Katılımcıların bir kısmı ise “Kararsızım” olduğu görüşü belirtilmiştir (Çizelge 41).

Çizelge 42. Öğrencilerin Proje Hazırlamadaki Yeterlilikleri

Tema	Kodlar	Frekans
Yeterliler	Öğrenci	3
Yeterli değiller		2

Öğrenci Araştırma Projeleri’ne hazırlamadaki yeterliliklerine dair katılımcılar daha çok “Yeterli” oldukları yönünde görüş belirtmiştir (Çizelge 42).

Çizelge 43. Öğrencilerin, Hazırlanan Projelerin Amacı ile Sonucunda Hedef Kitlede Gerçekleşmesi Beklenen Değişim/Gelişimin Uyumu

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Toplum katılımı ve destek	Öğrenci	2
Eğitim ve kapasite geliştirme		1
Hedef kitlenin ihtiyaçlarıyla uyumlu olması		1
Yenilik ve inovasyon		1

Hazırladıkları projelerin amacı ile proje sonucunda hedef kitlede gerçekleşmesi beklenen değişim/gelişimin uyumlu olmasına dair görüşlerinde katılımcılar tarafından daha çok “Toplum katılımı ve destek” olduğu görüşü belirginleşmiştir (Çizelge 43).

Çizelge 44. Öğrencilerin Karşılaşabileceği Sorunların Çözümünde İzlediği Yollar

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
İletişimi güçlendirme	Öğrenci	2
Ekip içi çatışmaları çözme		1
Motivasyonu artırma		1
Teknolojik önlemler		1

Öğrencilerin proje sürecinde karşılaşabileceği sorunların çözümünde izlenen yollara dair görüşlerinde “İletişimi güçlendirme” şeklindeki ifadeleri dikkat çekmektedir (Çizelge 44).

Çizelge 45. Veri Toplama Araçlarının Hazırlanması ve Kullanılmasında Yaşanan Sorunlar

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Araştırma soruları	Öğrenci	2
Tekrarlanabilirlik		1
Maliyet ve zaman		1
Pratik uygulanabilirlik		1

Öğrenci Araştırma Projeleri’nde kullanılması düşünülen veri toplama araçlarının hazırlanması ve kullanılmasında yaşanan sorunlara dair görüşlerinde katılımcılar tarafından daha çok “Araştırma soruları” görüşü belirtilmiştir (Çizelge 45).

Çizelge 46. TÜBİTAK 2204-A Lise Öğrencileri Araştırma Projeleri Yarışması’na Başvuru Yapmak İsteyenlere Tavsiyeler

Kodlar	Katılımcılar	Frekans
Proje konusu	Öğrenci	4
Hedef		3
Literatür taraması		3
Danışman ve ekip		3
Zaman yönetimi		3
Etik kurallar		3
Bütçe ve kaynaklar		3

Çizelge 46’da görüldüğü gibi Öğrenci Araştırma Projeleri’ne başvuru yapmak isteyenlere yapılabilecek tavsiyelerin başında “Proje konusu” gelmektedir.

6. TARTIŞMA, SONUÇLAR ve ÖNERİLER

6.1. Tartışma

Araştırma sonuçları ile benzerlik gösterecek şekilde, literatürde katılımcıların projelere çoğunlukla deneyim kazanmak, kendini geliştirme, özgüvenlerini artırma vb. nedenleriyle katılım gösterdiği veya başvurduğu sonuçlara sahip çalışmaların olduğu görülmektedir (Çetinkaya ve Ayartepe, 2020; Tekin, 2022; Topçu ve Kumru, 2022). Akıllı (2017) ve Eymirlioğlu’nun (2019) çalışmalarında katılımcılara sağladığı avantajların; akademik etkisinin olduğu, özgüvenini artırdığı, bilimsel bakış açısını geliştirdiği, planlı olma alışkanlığı kazandırdığı, sorun çözme ve karar verme yeteneğini geliştirdiği gibi sonuçların çıktığı görülmektedir. Ek olarak eğlenmek, heyecan aramak ve sosyalleşme görüşlerinin de olduğu görülmektedir (Başar vd., 2021). Bu durumun nedeninin katılımcıların bu tür proje ve yarışmalarda eğlenceli vakit geçirme, gezme isteği ile açıklanabilir. Gülgün vd., (2019), Çetinkaya ve Ayartepe’nin (2020) çalışmalarında mutluluk verici, geliştirici ve keyifli gibi

sonuçların çıktığı, tekrar yürütücü/öğitmen/danışman olmak istedikleri ve başkalarına tavsiye ettikleri görülmektedir.

Ayrıca zorunluluk hissederek başvuran/katılan kişilerin üzerinde idari baskı olduğu düşünülebilir. Bu bağlamda literatür Avcı ve Özenir (2018) araştırma sonucuyla örtüşmektedir. İdari baskıya rağmen Atalmış, Selçuk ve Ataç (2018), Torun ve Akpınar'ın (2021) çalışmalarında katılımcılar, okul idaresinin tutumunun olumlu yönünde olduğu görüşünü belirtmişlerdir.

TÜBİTAK Bilim Toplum Projelerinde mevzuat kaynaklı sorunlar TÜBİTAK başvuru sisteminde yaşanan aksaklıkların olması, öğretmenin başvuru süreci hakkında deneyimsiz olması, bunun yanında çağrı metnindeki açıklamalarda eksikliklerin olmasıyla açıklanabilir. Bu sonuç ile benzerlik gösteren Çetinkaya ve Ayartepe (2020), Avcı ve Özenir (2018), Atalmış, Selçuk ve Ataç (2018), Aksoy ve Bozpolat'ın (2023) çalışmalarında da katılımcıların mevzuat kaynaklı/prosedürel yaşadığı sorunların; sistem hatası, veli izin belgeleri toplamada zorlanma, projelerin geç onaylanması, proje tanıtımı ve duyurular, kabul sürecinin uzaması ve yedekten asile geçme süresi olduğu görülmektedir. Bu sebeplerden kaynaklı olarak Baldemir, Nayıroğlu ve Tutak'ın (2022) çalışmalarında ise katılımcı öğretmenlerin, projelere tekrar katılmak istemedikleri yönünde görüş bildirdikleri görülmektedir. Bu durumun nedeninin projeler için verilen desteğin çok az olması ve proje sürecinde birçok sorunun yaşanıyor olması düşünülebilir. Bu bağlamda literatür araştırma sonucuyla örtüşmemektedir.

Kumru (2021) ve Yamiç'in (2019) çalışmasında katılımcıların daha çok proje problemini belirlemede ve proje yazmada yeterli olduklarını düşündükleri görülmektedir. Aksoy'un (2023) çalışmalarında ise katılımcı öğretmenlerin, proje hazırlamada yetersiz olduğu yönünde görüş bildirdikleri görülmektedir. Bu bağlamda literatür araştırma sonucuyla örtüşmemektedir.

6. 2. Sonuçlar

6. 2. 1. Birinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar

Öğrencilerin belirgin bir şekilde projelere başvurma/katılma sebebinin deneyim kazanmak olduğu, bir kısmının ise heyecan aramak amacıyla olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin Bilim Toplum Projeleri'ne başvurma/katılma sebebi belirgin bir şekilde kişisel gelişimlerine katkı sağlamak, izleyicilerin ise gelişmeleri takip etmek ve eğlenmektir. Bu bağlamda araştırma sonuçlarında sadece yürütücü değil katılımcıların da bilime bakış açılarında belirgin bir şekilde katkısı olduğu yönünde sonuca ulaşılmıştır. Bu sonucu destekler başka bir sonuç ta hedef kitlenin bilgi, beceri ve davranış düzeyini geliştirebilme niteliği ile ilgilidir.

TÜBİTAK Bilim Toplum Projeleri ve Öğrenci Araştırmaları Yarışmalarına katılan yürütücü ve öğretmenlerin belirgin bir şekilde proje hazırlamada kendilerini yeterli buldukları, tekrar yürütücü/öğitmen/danışman olmak istedikleri ve bunu tavsiye ettikleri görülmektedir. Yürütücülerin başvuru ve sonuç açıklama sürecinde sorun yaşamaktadır. Yürütücü olmanın avantajları daha çok liderlik ve iletişim becerileridir. Yürütücülerin en önemli desteği okul idaresi, öğretmenler ve kaymakamlık olduğu görülmektedir.

Verimliliği artırmak için yapılması gerekenlerin; jüri ve aşama sayısının artırılması ile danışman öğretmen ücret desteğinin artırılması yönünde önerilerin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Raporlaştırma aşamasında yaşanan güçlüklerin daha çok teknik detayların ifade edilmesi ve veri analizi ve sonuçların sunumu olduğu görülmüştür. Bu güçlükler rağmen bütçenin yeterli olduğu ve kullanılması düşünülen araç/gereçlerin uygun olduğu görülmektedir.

6. 2. 2. İkinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar

Öğretmenlerin belirgin bir şekilde proje ekibini oluşturmakla ilgili sorun yaşadığı görülmektedir. Buna rağmen öğretmenlere yaşadığı sorunlarda destek olmaya çalışanların diğer öğretmenler olduğu da görülmektedir. Katılan öğretmenlerin belirgin bir şekilde projedeki beklentilerinin araştırma yapmak, öğrencilerin ise projedeki beklentilerinin belirgin bir şekilde araştırma yapmak olduğu görülmektedir. TÜBİTAK Bilim Toplum Projelerine katılan öğretmen ve öğrencilerin 1-5 arası proje başvurusunda bulunduğu görülmektedir. Ayrıca projelerden beklentilerinin karşılanmış olduğu da araştırma sonuçları arasındadır.

6. 1. 3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Sonuçlar

TÜBİTAK Bilim Toplum Projeleri'ne katılan öğretmenlere göre proje sürecinde yaşanan güçlükler; öğrencilerde motivasyon eksikliği ve ekibi kuramama şeklindedir. Buna ek olarak uygulanması aşamasında yaşanan güçlükler; zaman baskısı, etkinlik programına sadık kalma konaklama ve ulaşım da dardır. Risk yönetimi gerektiren durumlar ise daha çok bütçe ve zaman yönetimine ilişkindir. Tüm bunlara rağmen TÜBİTAK Bilim Toplum Projeleri ve Öğrenci Araştırma Yarışmalarına katılan öğretmenler için süreç amacına ulaşmaktadır.

6. 1. 4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Sonuçlar

TÜBİTAK Bilim Toplum Projelerine ve Öğrenci Araştırma Yarışmalarına katılan öğretmenleri üzen, öğrencileri ise heyecandıran durumlar yaşanmaktadır.

Öğretmenlerin araştırma ve sorgulama, izleyicilerin araştırma ve sorgulama isteğinde artış olduğu görülmektedir. Öğrencilerin ise bilgi düzeyine, araştırma becerisine, sorgulama becerisine, öğrenme isteği ve motivasyon düzeyine, kişisel gelişimine, sosyal gelişimine bilimsel düşünme becerisine ve mesleki bilgisine katkı sağlamaktadır.

Niteliğini artırmak için daha çok hedef belirleme ve strateji geliştirmeye dikkat edilmesi gerekmektedir. Sürece ilişkin duyuruların öğretmenler aracılığı ile takip edilmektedir.

6. 1. 5. Beşinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar

Danışmanlar Öğrenci Araştırma Projeleri Yarışmalarının farkındadır ve görev alma yeterliliğine sahiptir. Öğretmen açısından faydalarının daha çok araştırma ve inovasyon yeteneklerini geliştirme olduğu ve akabinde öğrenci gelişimini destekleme, araştırma ağı oluşturma, bilimsel yayın ve sunum becerilerini geliştirme olduğu görülmektedir.

Avantajlarının daha çok bilimsel ve teknolojik gelişime katkısı olduğu görülmektedir, akabinde de bilimsel gelişim ve deneyim, yaratıcılık ve inovasyon olduğu görülmektedir. Çünkü süreç bilimsel araştırmaya teşvik, yetenekleri geliştirme, toplum için faydalı çözüm önerileri sunma ve bilim dünyasına daha yakından tanıklık etmeyi gerektirmektedir. Karşılaşılan olumsuzluklar daha çok ekip işbirliği sorunları olduğu görülmektedir. Ayrıca bir kısmının da kaynak sıkıntısı, zaman yönetimi problemleri, teknolojik sorunlar, bürokratik engeller ve iletişim sorunlarıdır. Veri toplama araçlarının seçilmesi, hazırlanması ve kullanılmasında destek ihtiyacı duyulmaktadır.

6. 1. 6. Altıncı Alt Probleme İlişkin Sonuçlar

TÜBİTAK Öğrenci Araştırmaları Yarışması'na katılan öğrencilerin belirgin bir şekilde projelere tekrar katılmak istediği görülmektedir. Öğrenciler; bireysel veya arkadaş grubu ile katılımın avantajlı olduğunu, proje hazırlamada yeterli olduklarını düşünmektedir. Yaşanabilecek sorunların çözümünde izlenmesi gereken yolun daha çok iletişimi güçlendirme olduğu görülmektedir. Öğrenciler proje konusu seçme ve veri toplama araçlarını hazırlama ve kullanmada sorun yaşamaktadır.

6. 3. Öneriler

6. 3. 1. Araştırma Sonuçlarına Dayalı Öneriler

1. Proje başvuruları yapılırken ya da çağrı dönemleri açılırken, başvuruların nasıl yapılacağı daha detaylı ve adım adım anlatılabilir.
2. Öğretmenlere hatta mezun döneminde olan öğretmen adaylarına yönelik TÜBİTAK Bilim Toplum Projeleri Destekleme Programları ve Öğrenci Araştırma Projeleri Yarışmaları Programlarına yönelik eğitimler verilebilir ya da bunlara yönelik dersler eklenebilir. Ayrıca okullarda bu çalışmaların sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için proje çalışma atölyeleri kurulabilir. Üniversiteler, öğrenciler ve öğretmenler için proje çalışmalarında zorluk yaşadıkları konulara yönelik kolaylık sağlayan rehber kitapçıklar düzenlenebilir
3. TÜBİTAK Bilim Toplum Projeleri Destekleme Programları ve Öğrenci Araştırma Projeleri Yarışmalarına yapılan başvurular il, ilçe ve okul yönetimleri tarafından zorunlu tutulmayarak, öğretmen ve öğrencilerin gönüllü olarak başvuru yapmaları sağlanabilir. Bu temayül İl, ilçe ve okul yönetimlerinin proje başvurularında proje sayısından daha çok projelerin niteliğine önem verilmesi ile sağlanabilir. Örneğin başvuru yapan yürütücü, eğitmen, danışman ve öğrencilere yönelik ödüllendirme sisteminde farklı yollar izlenebilir. Örneğin; derece/kademe ilerlemesi gibi ödüller verilerek, proje başvurularına teşvik edilebilir. Bunun yanında başvuru yapanlara okul mesai saatlerinde veya ders saatleri içerisinde ayrı bir zaman aralığı planlaması yapılarak öğretmen ve öğrencilerin mağdur edilmemesi sağlanabilir.
4. Projelere katılan öğrencilerin seçiminde gönüllülük esas alınmalı ve akademik başarı kadar yetenek ve beceri de değerlendirilmelidir. Bu yaklaşım, öğrencilerin çeşitli yeteneklerini ve becerilerini ortaya koymalarına olanak tanır.

5. Geçmiş yıllarda yapılan gerek TÜBİTAK Bilim Toplum Projeleri Destekleme Programları ve gerekse de Öğrenci Araştırma Projeleri Yarışmaları, TÜBİTAK bünyesinde dijital bir havuz sistemi oluşturularak katılımcılara sunulabilir böylelikle projelerin özgünlüğü arttırılabilir.

6. 3. 2. İleride Yapılabilecek Araştırmalara Yönelik Öneriler

1. Bu çalışma Tokat ili ve ilçelerine yönelik yapılmıştır. Farklı bölge, il ya da ilçelerde yapılabilir.
2. Bu araştırma TÜBİTAK Bilim Toplum Projeleri Destekleme Programları (4004, 4005, 4006, 4007) ve Öğrenci Araştırma Projeleri Yarışmaları (2204-A, 2204-B) Programlarına yönelik yapılmıştır. Farklı programlara yönelik yapılabilir. Örneğin; 2204-D Lise Öğrencileri İklim Değişikliği Araştırma Projeleri Yarışması, 2247-C Genç STAR – Genç Stajyer Araştırmacı Burs Programı vb. gibi.
3. Bu araştırma ortaokul ve lise öğrencilerine yönelik yapılmıştır. Farklı eğitim düzeylerine yönelik de yapılabilir. Örneğin; lisans eğitim düzeyine (2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı), lisansüstü eğitim düzeyine (2210 - Yurt İçi Yüksek Lisans Burs Programları), doktora sonrası eğitim düzeyine (2218 - Yurt İçi Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı) ve uluslararası eğitim düzeyi (2216 - Uluslararası Araştırmacılar İçin Araştırma Burs Programı) vb. gibi.

7. KAYNAKLAR

- Akıllı, C., *Proje Döngüsü Yönetim Aşamaları Açısından Öğretmen ve Yöneticilerin Hazırladıkları ve Yürüttükleri Eğitim Projelerinde Karşılaşılan Sorunlar (Elâzığ İli Örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elâzığ, 2017.
- Aksoy, N., & Bozpolat, E. (2023). TÜBİTAK 2204-A lise öğrencileri araştırma projesi yarışması'na ilişkin öğrenci ve öğretmen görüşleri. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(4),1720-1756.
- Atalmış, E. H., Selçuk, G., & Ataç, A. (2018). TUBİTAK 4006 projelerine ilişkin yönetici, yürütücü ve öğrenci görüşleri. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 1999-2020.
- Avcı, E., & Özenir, Ö. S. (2018). Bilim fuarları sürecinin yürütücü öğretmenler gözünden değerlendirilmesi. *İlköğretim Online*, 17(3), 1672-1690.
- Baldemir, B., Nayıroğlu, B., & Tutak, T. (2022). TÜBİTAK 4006 bilim fuarında yer alan matematik projelerine yönelik öğretmen ve öğrenci görüşlerinin belirlenmesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 1325-1340.
- Başar, M., Doğan, C., Şener, N., & Doğan, Z. G. (2018). Bilim şenliği etkinliklerinin öğrenci veli ve öğretmen görüşlerine göre incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 132-147.

- Biçer, B. G., *Fen Bilimleri Öğretmenlerinin STEM Hakkındaki Görüşlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Giresun Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Giresun, 2018.
- Christensen, L. B., Johnson, R. B., & Turner, L. A., *Araştırma yöntemleri desen ve analiz* (A. Aypay, Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık, 2015.
- Çetinkaya, E., & Ayartepe, S. (2020). TÜBİTAK 4006 bilim fuarları hakkında öğretmen görüşleri. *İnformal Ortamlarda Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 159-198.
- Çepni, S., *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş*. Trabzon: Celepler Matbaacılık, 2012.
- Çınar, İ. (2009). Küreselleşme, eğitim ve gelecek. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 2(1), 14-30.
- Dizman, A., *Kodlama, Robotik, 3D Tasarım Ve Oyun Tasarımı Eğitiminin 11-14 Yaş Grubu Öğrencilerinin Problem Çözme Becerileri ve Üstbilişsel Farkındalık Düzeyine Etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2018.
- Erdem, E., *Blok Tabanlı Ortamlarda Programlama Öğretimi Sürecinde Farklı Öğretim Stratejilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2018.
- Eymirlioğlu, F., *Bilim Fuarlarının Fen Öğrenme Becerisi ve Fen Motivasyonu Üzerine Etkisi Bakımından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Burdur, 2019
- Gülgün, C., Yılmaz, A., Avan, Ç., Ertuğrul-Akyol, B., & Doğanay, K. (2019). TÜBİTAK tarafından desteklenen bilim şenliklerine (4007) yönelik ilkökul ve ortaokul öğrencilerinin ve atölye liderlerinin görüşlerinin belirlenmesi. *Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Matematik Ve Sanat (J-STEAM) Eğitim Dergisi*, 2(1), 52-67.
- Karasar, N., *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006.
- Karcı, M., *STEM Etkinliklerine Dayalı Senaryo Tabanlı Öğrenme Yaklaşımının (STÖY) Öğrencilerin Akademik Başarıları, Meslek Seçimleri ve Motivasyonları Üzerine Etkisinin İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2018.
- Karim, M. E., Lemaignan, S., & Mondada, F. (2015). A review: Can robots reshape K-12 STEM education? The 2015 IEEE International Workshop on Advanced Robotics and its Social Impacts. DOI: 10.1109/ARSO.2015.7428217
- Kumru, T., *Ortaöğretimde Düzenlenen TÜBİTAK 4006 Bilim Fuarlarına İlişkin Yönetici, Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sivas, 2021.

- Murat, A., *Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının 21. Yüzyıl Becerileri Yeterlik Alguları İle STEM'e Yönelik Tutumlarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ, 2018
- Numanoğlu, M., & Keser, H. (2017). Programlama öğretiminde robot kullanımı-Mbot örneği. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 497-515.
- Okuyucu, M. A. (2019). 4006-TÜBİTAK bilim fuarına ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşleri. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 5(2), 202-218.
- Tavşancıl, E., & Aslan, E., *İçerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon, 2021
- Tekin, N. (2022). KOP bölgesi fen bilimleri öğretmenlerinin sosyobilimsel konular, öğretimi ve sbk temelli öğretmen eğitimi içeren bir TÜBİTAK 4005 projesi hakkında görüşleri. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 5(2), 367-390
- Topçu, İ., & Kumru, T. (2022). TÜBİTAK-4006 bilim fuarlarına katılan ortaöğretim öğrencilerinin görüşleri. *Sivas Cumhuriyet University Educational Sciences Institute Journal*, 1(2), 208-222.
- Torun, E., & Akpınar, M. (2021). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin TÜBİTAK 4006 proje deneyimlerinden yansımalar: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(2), 717-741.
- TÜBİTAK, (2023a). <https://www.tubitak.gov.tr/tr/destekler/bilim-ve-toplum/ulusal-destek-programlari/icerik-hakkimizda> (Erişim tarihi:18 Ocak 2024)
- TÜBİTAK, (2023b). <https://www.tubitak.gov.tr/tr/destekler/bilim-ve-toplum/ulusal-destek-programlari/icerik-4005-yenilikci-egitim-uygulamalari> (Erişim tarihi:18 Ocak 2024)
- TÜBİTAK-4004, (2023). https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/26710/4004_cagri_metni.pdf (Erişim tarihi:18 Ocak 2024)
- TÜBİTAK-4005, (2023). https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/26710/4005_cagri_metni.pdf (Erişim tarihi:19 Ocak 2024)
- TÜBİTAK 4006-A, (2023). https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/18842/4006-a_cagri_metni-ocak2023.pdf (Erişim tarihi: 20 Ocak 2024)
- TÜBİTAK 4006-B, (2023). https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/18842/4006-b_cagri_metni-ocak2023.pdf (Erişim tarihi: 20 Ocak 2024)
- TÜBİTAK 4007, (2023). https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/18842/4007_afet_bolgesi_bilim_heryerde_ozel_destek_cagrisi.pdf (Erişim tarihi: 20 Ocak 2024)

TÜBİTAK 4007, (2024).
https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/26710/4007_9.cagrimetni_2024_0.pdf (Erişim tarihi: 21 Ocak 2024)

TÜBİTAK 4008, (2023). https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/2024-05/TUBITAK_4008_CAGRI_METNI_2023.pdf (Erişim tarihi: 22 Ocak 2024)

TÜBİTAK 2204-A, (2023). <https://www.tubitak.gov.tr/tr/yarismalar/icerik-lise-ogrencileri-arastirma-projeleri-yarismasi> (Erişim tarihi: 23 Ocak 2024)

TÜBİTAK 2204-A, (2023a).
https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/2750/2204_a_cagri_metni_14.10.2022.pdf
(Erişim tarihi: 23 Ocak 2024)

TÜBİTAK 2204-B, (2023). <https://www.tubitak.gov.tr/tr/yarismalar/icerik-ortaokul-ogrencileri-arastirma-projeleri-yarismasi> (Erişim tarihi: 24 Ocak 2024)

TÜBİTAK 2204-B, (2023b).
https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/2750/2204_b_cagri_metni_14.10.2022.pdf
(Erişim tarihi: 3 Şubat 2024)

TÜBİTAK 2204-C, (2023). https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/2750/2204-c_rehber_v4.pdf (Erişim tarihi: 3 Şubat 2024)

Yamiç, Y., *Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Proje Hazırlama Konusundaki Görüşlerinin Belirlenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Trabzon, 2019.

Yıldırım, A., & Şimşek, H., *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.

Yılmaz, A., *Fen bilgisi öğretmen yetiştirme programlarında kalite standartlarının belirlenmesi: Ölçek geliştirme ve uygulama çalışması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kastamonu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kastamonu, 2018.

BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ÖĞRETMENLERİNİN PARANORMAL İNANÇLARI

Dr. Öğr. Üyesi OĞUZHAN ÇALI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
oguzhancali@cumhuriyet.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-6521-9714

Dç. Dr. Yahya DOĞAR

İnönü Üniversitesi
yahya.dogar@inonu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-1068-2266

ÖZET

Araştırma, beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin paranormal inanç davranışlarının cinsiyet, eğitim durumu ve meslek yılı değişkenleri açısından incelemek amacıyla yapılmıştır. Yöntem olarak nicel türde Tarama modeli kullanılmıştır. Örneklemi Kayseri, Malatya, Osmaniye ve Sivas illerinde görev yapan 176 beden eğitimi ve spor öğretmeni oluşturmaktadır. Veri toplamak için, araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu ve “Paranormal İnanç Ölçeği” kullanılmıştır. Veriler normal dağılım parametlerini sağladığı için, cinsiyet ve eğitim durumu değişkenlerinin analizinde Bağımsız t-testi, meslek yılı değişkeni için ise One way anova testi kullanılmıştır. Birden fazla grup arasındaki farklılıkları analiz etmek için Tukey testi kullanılmıştır. İstatistikî anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir. Etki büyüklüğünün belirlenmesi için ise Cohen-d ve eta kare değerlerine bakılmıştır. Sonuç olarak beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin cinsiyet durumuna göre paranormal inanç davranışlarında, geleneksel dini inanç davranışlarının kadın öğretmenlerde yüksek olduğu görülmüştür. Eğitim durumuna göre paranormal inanç davranışlarında farklılık bulunmamaktadır. Meslek yılına göre ise deneyimli öğretmenlerin daha fazla klasik dini inanç davranışına sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Beden eğitimi ve spor, Öğretmen, Paranormal inanç

PARANORMAL BELIEFS OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS TEACHERS

ABSTRACT

The research was conducted to examine the paranormal belief behaviors of physical education and sports teachers in terms of gender, education status and professional year variables. Quantitative type of screening model was used as the method. The sample consists of 176 physical education and sports teachers working in Kayseri, Malatya, Osmaniye and Sivas provinces. Personal information form prepared by the researchers and “Paranormal Belief Scale” were used to collect data. Since the data provided normal distribution parameters, Independent t-test was used in the analysis of gender and education status variables and One

way anova test was used for professional year variable. Tukey test was used to analyze the differences between more than one group. Statistical significance level was accepted as $p < 0.05$. Cohen-d and Eta square values were examined to determine the effect size. As a result, it was seen that the paranormal belief behaviors of physical education and sports teachers according to their gender status and traditional religious belief behaviors were higher in female teachers. There is no difference in paranormal belief behaviors according to educational status. According to the years of their professional experience, it was observed that experienced teachers had more classical religious belief behaviors.

Keywords: Physical education and sports, Teacher, Paranormal belief

1. GİRİŞ

“Paranormal” ifadesi, genel olarak dinlerin felsefesine aykırı, akıl ve bilimle açıklanamayan, fizik kanunlarına uygun olmayan ve insan kapasitesinin üstünde gerçekleşen olayları açıklamak için kullanılır (Dağ, 1999). “Paranormal inanç” ise bu olaylara inanmayı ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk zamanlardan beri insanların bilinmeyenlere ve doğüstü durumlara karşı tutumu, bir takım çıkarımlarda bulunmasına neden olmuştur. Bu durum da beraberinde paranormal inançların ortaya çıkmasını sağlamıştır. (Arslan, 2011). Paranormal inançlar tüm kültürlerde yaygın olarak görülmektedir (Türkoğlu, 2009). Paranormal inançların farklı toplumlarda benzer özelliklere sahip olduğunu görmemizle birlikte, dini inanç, coğrafi özellikler, toplumsal, demografik ve kültürel yapıdan dolayı farklılıklar da gösterdiği gözlenmiştir (Kottak, 2001). Paranormal inanç, sosyolojik, psikolojik, antropolojik ve dini açıdan farklı şekillerde ele alınmıştır. Sosyolojik açıdan baktığımızda bu alanda ilk araştırmalar yapanların sosyologlar olduğunu görmekteyiz. Ancak bu dönem sosyologları paranormal inançlardan ziyade bu inançların toplum üzerindeki etkileri üzerine odaklanmışlardır (Strauss, 1997). Paranormal inançlar toplumlarda dine dayalı veya geleneklere dayalı olarak meydana gelebilmektedir. Dinden çok etkilenmeyen toplumlarda gelenekselleşmiş paranormal inançlar görülebilmektedir. Bazı kişiler toplumda aidiyet duygusunu tatmin etmek ve etrafındaki insanlar tarafından onaylanmak için bile paranormal davranışları sergileyebilmektedir. Hatta bazen yalnızken yapmayacağı bazı paranormal davranışları topluluğa uyma adına toplum içerisinde gerçekleştirebilir (Köse ve Ayten, 2009). İnsanlar çoğu zaman akıllarından ziyade duyguları ile hareket eder. Mesela istenilmeyen bir durumun konuşulması esnasında kötülükten korunma amacıyla tahtaya üç kere vurulması, aklen kabul edilir bir davranış değildir ama insan duygusal olarak bunu yaptığında kötülükten korunduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla paranormal inancın insanları psikolojik olarak rahatlığa kavuşturduğunu söyleyebiliriz (Miller ve Hoffman, 1995). Ayrıca paranormal inançların bireylerin psikomotor faaliyetlerini ve davranış biçimlerini etkilediği belirtilmektedir (Nayha, 2002). Özellikle konsantrasyona ihtiyaç duyulan davranışlarda da bu etki ortaya çıkmaktadır (Skinner, 1948).

Toplumda paranormal inançların yayılması, dinleme gözlem ve sohbet gibi durumların neticesinde gerçekleşmektedir (Kottak, 2001). İnsanların iletişimlerinin çok yoğun bir şekilde gerçekleştiği ortamlardan biride okullardır. Okullar toplumda kabul gören değerleri yansıtan öğedir ve toplumun beklentilerini karşılar (Sağlam, 2008). Toplumsal bir kurum olan okullar,

toplumsal temelleri tanıy ve eğitimi bu temellere uygun olarak yürütür (Demirel ve Kaya, 2001). Okullarda bu yürütme sürecinin en önemli ögesi şüphesiz ki öğretmenlerdir. Öğretmenler, tüm toplumlarda insan yetiştirme görevini üstlenen eğitim sisteminin en önemli üyeleridir (Övet, 2006). Öğrencilerin zihinsel gelişimlerinin yanı sıra duygusal, sosyal ve bedensel olarak ta gelişimlerinin sağlanması noktasında ise beden eğitimi ve spor öğretmenleri ön plana çıkmaktadır. Beden eğitimi ve spor öğretmenleri öğrencilerle gerek okul içerisinde ve gerekse okul dışında sürekli etkileşim içerisinde. Paranormal inançların yayılmasında eğitim çevresinin önemli bir husus olduğu bilinmekle birlikte, özellikle öğrencilerle iletişimi yüksek seviyede olan beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin paranormal inançlar hakkındaki görüşlerinin bilinmesi önem kazanmaktadır. Bu nedenle araştırmada beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin paranormal inançları hakkındaki görüşleri cinsiyet, eğitim durumu ve meslek yılı değişkenlerine göre araştırılması amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden Tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişteki ya da günümüzdeki bir durumu olduğu gibi betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konusu kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2012). Bu amaçla veri toplama aracı ile beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin paranormal inançlar hakkındaki görüşleri belirlenmiştir.

2.1. Araştırma Grubu

Araştırmanın evreninin Tabakalı örnekleme yöntemi (Özdamar, 2003) ile belirlenmiş olan Sivas, Malatya, Kayseri ve Osmaniye illerinde, ortaokul ve liselerde görev yapan beden eğitimi ve spor öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmamın örnekleme belirlenirken basit tesadüfi örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu örnekleme yöntemi, evrene dâhil olan katılımcıların örnekleme içinde olma olasılıklarının eşit olduğu bir örnekleme türüdür (Ural ve Kılıç, 2005). Araştırmaya toplam 176 beden eğitimi ve spor öğretmeni dâhil olmuştur. Araştırmaya gönüllü olarak katılanların demografik özellikleri aşağıdaki çizelgede belirtilmiştir.

Çizelge 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken	Gruplar	N	%
Cinsiyet	Erkek	100	56,8
	Kadın	76	43,2
Eğitim Durumu	Lisans Mezunu	106	60,2
	Lisansüstü Mezunu	70	39,8
Meslek Yılı	0-9 yıl	29	16,5
	10-19 yıl	71	40,3
	20 ve üzeri yıl	76	43,2
Toplam		176	100

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada, araştırmacılar tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu ve Tobacyk (1983) tarafından geliştirilen, Aslan (2010) tarafından dilimize uyarlanan Paranormal İnanç Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 2 boyuttan ve 27 maddeden oluşmaktadır. Bu boyutlar geleneksel İslami paranormal inançlar ($\alpha = .89$) ve klasik paranormal inançlardır ($\alpha = .78$). Ölçeğin Alpha güvenirlik katsayı $\alpha = .93$ 'tür.

2.3. Verilerin Analizi

Verilerin normal dağılımını sınamak için Skewness (çarpıklık) ve Kurtosis (basıklık) değerleri dikkate alındı. Değerler -1,5 ile +1,5 aralığında olduğundan istatistiki olarak verilerin normal dağıldığı kabul edilmiştir (Tabachnick, Fidell ve Ullman, 2007). Buradan hareketle cinsiyet ve eğitim durumu değişkenlerinin analizi için Bağımsız t-testi, eğitim durumu değişkeni için ise One way anova testi kullanılmıştır. Etki büyüklüğünün belirlenmesi için t- testinde Cohen-d değerine, ANOVA testinde ise eta kare (η^2) değerine bakılmıştır. Cohen-d değeri 0,2'den küçük olduğunda zayıf etki büyüklüğü, 0,5 olduğunda orta etki büyüklüğü, 0,8'den büyük olduğunda ise kuvvetli etki büyüklüğü olarak yorumlanmaktadır (Can, 2013). Eta-kare, değerinin ise 0.01'den küçük olması durumunda etki büyüklüğünün zayıf, 0.06 olması durumunda orta, 0.14 ve üzerinde olması durumunda ise büyük olduğu belirtilmektedir (Büyüköztürk, 2016). İstatistikî anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Çizelge 2. Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenlerinin Paranormal İnanç Davranış Düzeyleri

Boyutlar	N	Min	Max	\bar{x}	Ss
Geleneksel Dini İnanç	176	,91	3,64	1,91	,73
Klasik Dini İnanç	176	1,12	3,54	2,78	,53
Genel	176	1,26	3,71	2,54	,61

Çizelge 2 incelediğinde beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin paranormal inanç düzeylerinin geleneksel dini inanç alt boyutunda, klasik dini inanç alt boyutunda ve genel puanda orta düzeyin üzerinde olduğunu söyleyebiliriz.

Çizelge 3. Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenlerinin Cinsiyete Göre Paranormal İnanç Davranış Düzeyleri

Paranormal İnanç Alt Boyutları	Cinsiyet	N	\bar{x}	Ss	t	p	Cohen's d
Geleneksel Dini İnanç	Kadın	100	2,04	0,65	2,062	0,002*	0,31
	Erkek	76	1,81	0,81			
Klasik Dini İnanç	Kadın	100	2,80	0,53	-0,443	0,994	-
	Erkek	76	2,76	0,54			

* $p < 0.05$

Çizelge 3 incelendiğinde, beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin cinsiyete göre paranormal inanç davranışlarının, geleneksel dini inanç alt boyutunda anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir ve bu farklılık, kadın öğretmenler lehinedir. Klasik dini inanç alt boyutunda ise anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir. Etki büyüklüğüne baktığımızda Cohen's d değerinin geleneksel dini inanç alt boyutunda 0,31 olduğunu görmekteyiz. Bu değere göre etki büyüklüğünün orta düzeyde olduğunu söyleyebiliriz.

Çizelge 4. Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenlerinin Eğitim Durumuna Göre Paranormal İnanç Davranış Düzeyleri

Paranormal İnanç Alt Boyutları	Eğitim Durumu	N	\bar{x}	Ss	t	p
Geleneksel Dini İnanç	Lisans	106	1,87	0,76	-0,831	0,953
	Lisansüstü	70	1,96	0,67		
Klasik Dini İnanç	Lisans	106	2,68	0,55	-3,207	0,249
	Lisansüstü	70	2,94	0,47		

Çizelge 4 incelendiğinde, beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin eğitim durumuna göre paranormal inanç davranışlarının, geleneksel dini inanç ve klasik dini inanç alt boyutlarında anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir.

Çizelge 5. Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenlerinin Meslek Yılına Göre Paranormal İnanç Davranış Düzeyleri

Paranormal İnanç Alt Boyutları	Meslek Yılı	N	\bar{x}	Ss	F	p	Tukey	η^2
Geleneksel Dini İnanç	0-9 yıl	29	1,63	0,36	2,630	0,075	-	-
	10-19 yıl	71	1,98	0,87				
	20 ve üzeri yıl	76	1,95	0,67				
Klasik Dini İnanç	0-9 yıl ^a	29	2,57	0,29	3,147	0,045*	c>a	0,03
	10-19 yıl ^b	71	2,78	0,60				
	20 ve üzeri yıl ^c	76	2,86	0,52				

*p < 0.05

Çizelge 5 incelendiğinde, beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin meslek yılı değişkenine göre paranormal inanç davranışlarının, geleneksel dini inanç alt boyutunda anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir. Klasik dini inanç alt boyutunda ise anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu farklılık 0-9 yıl arasında meslek yılına sahip olan öğretmenler ile 20 yıl ve üzerinde meslek yılına sahip olan öğretmenler arasındadır ve 20 yıl ve üzerinde meslek yılına sahip öğretmenler lehinedir. Etki büyüklüğüne baktığımızda, Klasik dini inanç alt boyutunda etki büyüklüğünün 0,03 olduğunu görmekteyiz. Bu değere göre etki büyüklüğünün orta düzeyde olduğunu söyleyebiliriz.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmada “Paranormal inanç ölçeği” kullanılarak, Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin paranormal inanç davranışları incelenmiştir. Değişken olarak cinsiyet, eğitim durumu ve

meslek yılı dikkate alınmıştır. Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin paranormal inanç düzeylerinin orta düzeyin üzerinde olduğunu söyleyebiliriz. Cinsiyet değişkenine göre geleneksel dini inanç alt boyutunda anlamlı farklılık olduğu görülmüştür ve bu farklılık kadın öğretmenler lehinedir. Klasik dini inanç alt boyutunda anlamlı farklılık bulunmamıştır. Literatür incelemesi yaptığımızda özellikle kadınların, erkeklere göre dini inanç adı altında varlığını devam ettiren batıl inançlara daha yatkın oldukları ifade edilmektedir (Sjorup ve Christensen, 2009). Cinsiyete göre elde edilen sonucun bu duruma bağlı olarak anlam kazandığını söyleyebiliriz. Yapılan araştırmalara baktığımızda Kadınların paranormal inanç davranışlarının daha yüksek olduğu çalışmaların çoğunlukta olduğunu görmekteyiz (Arslan, Özçelik, Akar, Kolukırık, ve Çatalkaya, 2022; Ceran ve Cahit, 2020).

Eğitim durumu değişkenine göre beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin paranormal inanç davranışlarında anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür. Literatür incelemesi yaptığımızda genel olarak eğitim düzeyi arttıkça paranormal inanç davranışlarında ve batıl inanışlarda azalmalar olduğu görülmüştür (Arslan, 2004; Sinanoğlu ve Sinanoğlu, 2012). Yapılan bu araştırmalar da eğitim düzeyi olarak okur-yazarlık, ilkokul mezunu, ortaokul mezunu gibi eğitim düzeylerinin de dikkate alındığı görülmüştür. Araştırmamız beden eğitimi ve spor öğretmenleri üzerinde yapıldığı için en düşük eğitim seviyesi lisans mezuniyetidir. Bu nedenle lisans ve lisansüstü eğitime sahip öğretmenler arasında paranormal inanç davranışları açısından anlamlı farklılık olmamasını anlamlı kabul edebiliriz.

Meslek yılı değişkenine göre beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin paranormal inanç davranışlarında geleneksel dini inanç alt boyutunda anlamlı farklılık olmadığı görülürken, klasik dini inanç alt boyutunda anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Bu farklılık 0-9 yıl arasında meslek yılına sahip olan öğretmenler ile 20 yıl ve üzerinde meslek yılına sahip olan öğretmenler arasındadır. 20 yıl ve üzerinde meslek yılına sahip öğretmenlerin daha fazla paranormal inanç davranışı sergilediğini söyleyebiliriz. Literatür incelemesi yaptığımızda Arslan ve arkadaşları (2022) tarafından yapılan araştırmada 21 yıl ve üzerinde meslek yılına sahip öğretmenlerin paranormal inanç ortalamalarının yüksek olduğu bulunmuştur. Meslek yılı değişkenine göre öğretmenler üzerinde yapılan araştırmalara pek rastlanılmamıştır. Yaş ve dini inanış arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bir araştırmada yaşın yükselmesiyle birlikte dinsel inanışlarda bir düşüşün olabileceği belirtilmektedir (Michael ve Beit-Hallahmi, 1975). Buna bağlı olarak paranormal inanışta bir artışın olabileceği düşünülebilir.

Sonuç olarak beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin cinsiyet durumuna göre klasik dini inanç alt boyutunda benzerlik varken, geleneksel dini inanç alt boyutunda kadın öğretmenlerin paranormal inanç davranışlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Eğitim durumuna göre paranormal inanç davranışlarında her iki alt boyutta farklılık görülmemiştir. Meslek yılına göre klasik dini inanç davranışının deneyimli öğretmenlerde daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla beden eğitimi spor öğretmenlerinin paranormal inançlara karşı duyarlı olduklarını söylemek mümkündür.

Beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin paranormal inanç davranışları farklı değişkenler üzerinden ve farklı örneklem grupları üzerinde araştırılabilir. Ayrıca Paranormal inanç davranışının zaman içerisinde nasıl bir değişim gösterdiği araştırılabilir. Böylece paranormal inançların eğitim ve öğretim sürecine etkisi ile ilgili yapılacak araştırmaların önünü açacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- [1] Arslan, M.S., Özçelik, C., Akar, A., Kolukırık, B. and Çatalakaya, C. A., (2022). Öğretmenlerin paranormal inanışlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 9(88), 2130-2137.
- [2] Arslan, M. (2010). Paranormal inanç ölçeğinin türkçe versiyonunun geliştirilmesi: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2).
- [3] Arslan, M., *Paranormalizm ve Din*. Bilsam Yayınları/Malatya, 2011.
- [4] Arslan, M. (2004). Kişilerin batıl inanç kaygı düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 2(6): 7-34.
- [5] Büyükoztürk, Ş. *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Pegem Akademi/Ankara, 2016.
- [6] Can, A. *SPSS İle Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. Pegem Akademi Yayıncılık/Ankara, 2013.
- [7] Ceran, Z. and Cahit, A. (2020). Paranormal inanışlar, davranışlar ve eğitim. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. 16(1), 118-141.
- [8] Dağ, İ. (1999). The relationship among paranormal beliefs: Locus of control and psychopathology in a Turkish college sample. *Personality and Individual Differences*, 26, 723-737.
- [9] Demirel, Ö. and Kaya, K. *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*. Pegem Akademi/Ankara, 2001.
- [10] Karasar, N. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Yayıncılık/Ankara, 2012.
- [11] Kottak, C. P. *Antropoloji "İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış"* (Çev. Özbudun, S., Altuntek, S. N., Uysal, G., Erdal, D., Eroğlu, S.) Ütopya Yayınları/Ankara, 2001.
- [12] Köse, A. ve Ayten, A. (2009). Batıl inanç ve davranışlar üzerine psiko-sosyolojik bir analiz. *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9(3), 45-70.
- [13] Michael, A. and Beit-Hallahmi, B. *The Social Psychology of Religion*, Routledge & Kegan Paul/England, 1975.
- [14] Miller, A. S., and Hoffman, J. P. (1995). Risk and religion: An explanation of gender differences in religiosity. *Journal for The Scientific Study of Religio*. 34(1), 63-75.
- [15] Nayha, S. (2002). Traffic Deaths and Supersitition Friday the 13th. *The American Journal of Psychiatry*. 159(12). 2110-2111.

- [16] Övet, O. *Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğini Tercih Etmelerinde Etkili Olan Faktörlerin Belirlenmesi*. Yüksek lisans tezi. Yeditepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.
- [17] Özdamar, K. *Modern Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Kaan Kitabevi/Eskişehir, 2003.
- [18] Sağlam, A.Ç. *Eğitim Bilimlerine Giriş*. Maya Akademi/İstanbul, 2008
- [19] Sinanoğlu, A.F. and Sinanoğlu, A. (2012). 21. yüzyıl Malatya’ında batıl inançlar. *Türklük Bilimi Araştırmaları*. 31, 239-257.
- [20] Sjørup, L. and Christensen, H.R. *Pieties Gender*. Koninklijke Brill/Netherlands, 2009.
- [21] Skinner, B. F. (1948). Superstition in the pigeon. *Journal of Experimental Psychology*, 38, 75-129.
- [22] Strauss, L. *Spinoza’s Critique Of Religion*. The University of Chicago Press/USA, 1997.
- [23] Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., and Ullman, J. B. *Using Multivariate Statistics*. MA: Pearson/Boston, 2007.
- [24] Tobacyk, J. and Milford, G. (1983). Belief in Paranormal Phenomena: Assessment Instrument Development and Implications for Personality Functioning*. *Journal of Personality and Social Psychology*. 44: 1029-1037
- [25] Türkoğlu, B. *Batıl İnançlar Kitabı Adetler ve İnanışlar*. Astral Yayınları/İstanbul, 2009.
- [26] Ural, A. and Kılıç, İ. *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS İle Veri Analizi*. Detay Yayıncılık/Ankara, 2005.

YAŞAM MERKEZİNDE SPOR YAPAN BİREYLERİN BEDENİ BEĞENME DÜZEYLERİ

Doç. Dr. YAHYA DOĞAR

İnönü Üniversitesi

yahya.dogar@inonu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-1068-2266

Doç. Dr. SERKAN DÜZ

İnönü Üniversitesi

serkan.duz@inonu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-7611-4838

Dr. Öğr. Üyesi OĞUZHAN ÇALI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

oguzhancali@cumhuriyet.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-6521-9714

ÖZET

Araştırmanın amacı, Yaşam Merkezi'nde spor yapan bireylerin çeşitli değişkenlere göre bedenlerini beğenme düzeylerini incelemektir. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden Tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmamın örnekleme belirlenirken basit tesadüfi örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Malatya Büyük Şehir Belediyesi Yaşam Merkezi'nde spor yapan ve araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 264 katılımcı örnekleme dâhil edilmiştir. Araştırmada, araştırmacılar tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu ve "Bedeni Beğenme Ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin normallik dağılımını belirlemek için Skewness (çarpıklık) ve Kurtosis (basıklık) değerlerine bakıldı. Bu değerlerin -1,5 ile +1,5 arasında değiştiği görüldüğünden istatistiki olarak verilerin normal dağıldığı ve parametrik varsayımları yerine getirdiği kabul görülmüştür. Buradan hareketle cinsiyet ve düzenli fiziksel aktivite yapma değişkenleri için Bağımsız t-testi, Fiziksel aktivite ile ilgili yeterli bilgiye sahip olma durumu eğitim durumu ve yaş değişkenleri için ise One way anova testi kullanılmıştır. Etki büyüklüğünün belirlenmesi için t- testinde Cohen-d değerine, ANOVA testinde ise eta kare (η^2) değerine bakılmıştır. Sonuç olarak, Malatya Büyük Şehir Belediyesi Yaşam Merkezi'nde spor yapan bireylerin, cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre bedeni beğenme düzeylerinin birbirine yakın olduğu görülmüştür. Düzenli fiziksel aktiviteye katılan bireylerin, katılmayan bireylere göre, fiziksel aktivite ile ilgili yeterli bilgiye sahip olan bireylerin, olmayanlara göre ve eğitim seviyesi yüksek bireylerin, eğitim seviyesi düşük bireylere göre, bedeni beğenme düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Bir başka ifadeyle sporun insan yaşamında bedeni beğenme düzeyini artıran önemli bir araç olduğu şeklinde değerlendirmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Spor, Yaşam merkezi, Bedeni beğenme

BODY APPRECIATION LEVELS OF INDIVIDUALS WHO DO SPORTS IN A LIFE CENTER

ABSTRACT

The aim of the research is to examine the body appreciation levels of individuals doing sports in the Life Center according to various variables. The Scanning model, one of the quantitative

research methods, was used in the research. The simple random sampling method was preferred while determining the sample of my research. 264 participants who did sports in the Life Center of Malatya Metropolitan Municipality and accepted to participate in the research voluntarily were included in the sample. The Personal Information Form and the “Body Appreciation Scale” prepared by the researchers were used in the research. Skewness and Kurtosis values were examined to determine the normality distribution of the data. Since it was seen that these values varied between -1.5 and +1.5, it was statistically accepted that the data were normally distributed and met the parametric assumptions. Based on this, Independent t-test was used for the variables of gender and regular physical activity, and One way anova test was used for the variables of having sufficient knowledge about physical activity, education status and age. In order to determine the effect size, Cohen-d value was examined in t-test and eta squared (η^2) value was examined in ANOVA test. As a result, it was observed that the body appreciation levels of individuals who do sports in Malatya Metropolitan Municipality Life Center were close to each other according to gender and age variables. It was observed that individuals who participate in regular physical activity had higher body appreciation levels compared to individuals who did not participate, individuals who have sufficient information about physical activity had higher body appreciation levels compared to those who did not, and individuals with high level of education had higher body appreciation levels compared to individuals with low level of education. In other words, it is possible to evaluate that sports is an important tool that increases the level of body appreciation in human life.

Keywords: Sport, Life center, Body appreciation

1. GİRİŞ

Sedanter yaşam tarzının insanların sağlığını olumsuz yönde etkilediği, obezite, koroner kalp hastalığı, diyabet, osteoporoz gibi kronik hastalıklara yakalanma riskini artırdığı, düzenli fiziksel aktivitenin ise hem fiziksel hem de zihinsel iyi oluş halini olumlu etkilediği tartışılmaz bir gerçektir. Özellikle gönüllü olarak yapılan fiziksel aktivite ve sportif faaliyetler, teknoloji ve şehirleşmenin oluşturduğu stres ve kötü yaşam koşulları gibi insan sağlığına zararlı birçok olumsuz durumu önlemek ve daha sağlıklı yaşam sürdürebilmek için önemlidir (Tekin, Ramazanoğlu ve Tekin, 2004).

Bireyin yaşadığı toplumda kişilik yapısını ve sosyal yaşantısını etkileyen önemli süreçlerden biri de sahip olunan beden algısıdır. İlk defa 1920 yılında psikolojik ve sosyolojik bir kavram olarak ele alınan beden algısı, vücudun nasıl görüldüğünü algılama ve hissetme, yani bireyin dış görünüşüne dayalı kişisel bir aynadır (Öngören, 2015). Aslında fiziksel görünüm daha çok gençlerin önem verdiği bir husus olarak algılansa da her yaşta insanın ilgilendiği önemli bir konudur. Hatta bazı durumlarda fiziksel görünüm davranış ve başarının önüne geçebilmektedir. Son zamanlarda sosyal medyanın da etkisiyle toplumda kadınların ince ve zarif, erkeklerin ise kaslı bir görünüme sahip olması oldukça kabul görmektedir (Tazegül, 2018).

Bireylerin kendi bedeninden duyduğu hoşnutsuzluk ve fiziksel görünüşü hakkındaki kaygıları gibi vücuduna ilişkin hissettiği olumsuz düşünceler kişinin sosyal aktivitelere katılımı olumsuz yönde etkilemektedir (Mülazımoğlu ve Aşçı, 2006). Hatta bireyler uygun bir fiziksel görünüme

sahip olmak amacıyla akupunktur, ilaç tedavisi ve cerrahi müdahalelere de yönelmektedirler (Wilson at al. 2014; Richman & Shaffer, 2000).

Mutlu, huzurlu, sağlıklı, başarılı ve verimli bir yaşam, mental iyi oluşun üst düzeyde sağlanmasından geçer. Çünkü bireyin kendi yeteneklerinin farkında olması, yaşamında oluşan stresin üstesinden gelebilmesi, iş yaşamında üretken ve faydalı olabilmesi ve yetenekleri doğrultusunda topluma katkı yapması şeklinde nitelendirilir (Yılmaz ve Ağgön, 2023)

Bireyin kişilik yapısını ve sosyal yaşantısını etkileyen bir önemli psikolojik süreç te sahip olunan beden algısıdır. Bu kavram, ilk defa 1920 yılında psikolojik ve sosyolojik bir kavram olarak Paul Schilder tarafından ele alınmıştır. En kısa tanımıyla aynaya baktığımızda gördüğümüz görüntüyü yorumlayışımız beden algısını oluşturur. Kötü beden algısına sahip bireyler, kilolu olmasalar da olduklarını düşünürler. Yani vücudumuzun nasıl görüldüğü algılayışımız ve hissiyatımız beden algımızı tanımlar (Schilder, 2013). Bu açıklamalar ışığında araştırmanın amacı, Yaşam Merkezi'nde spor yapan bireylerin çeşitli değişkenlere göre bedenlerini beğenme düzeylerini incelemektir.

2. YÖNTEM

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden Tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişteki ya da günümüzdeki bir durumu olduğu gibi betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırma konusu kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2012). Bu amaçla veri toplama araçları ile Malatya Büyük Şehir Belediyesi Yaşam Merkezi'nde spor yapan bireylerin çeşitli değişkenlere göre bedeni beğenme düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

2.1. Araştırma Grubu

Araştırmanın örneklemini Malatya Büyük Şehir Belediyesi Yaşam Merkezi'nde spor yapan 264 katılımcı oluşturmaktadır. Araştırmamın örneklemini belirlenirken basit tesadüfi örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu örnekleme yöntemi, evrene dâhil olan katılımcıların örnekleme içinde olma olasılıklarının eşit olduğu bir örnekleme türüdür (Ural ve Kılıç, 2005). Katılımcıların demografik özellikleri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Çizelge 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken	Gruplar	N	%
Cinsiyet	Erkek	102	38,6
	Kadın	162	61,4
Düzenli Fiziksel Aktivite	Evet	180	68,2
	Hayır	84	31,8
Yeterli bilgi Sahiplik Durumu	Evet	116	43,9
	Hayır	59	22,3
	Kısmen	89	33,7
Yaş	18-29 yaş	158	59,8

	30-39 yaş	90	34,1
	40-49 yaş	16	6,1
Eğitim	İlkokul	12	4,5
	Ortaokul	10	3,8
	Lise	81	30,7
	Üniversite	161	61,0
Toplam		264	100

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada, araştırmacılar tarafından hazırlanan Kişisel Bilgi Formu ve Tylka ve Wood-Barcalow (2015) tarafından geliştirilen, Akın, Anlı, Eker ve Özçelik (2015) tarafından Türkçeye uyarlanan, Bedeni Beğenme Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek tek boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık güvenirlik katsayısı .88 olarak bulunmuştur.

2.2. Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin analizinde SPSS programı kullanıldı. Verilerin normallik dağılımını belirlemek için Skewness (çarpıklık) ve Kurtosis (basıklık) değerlerine bakıldı. Bu değerlerin -1,5 ile +1,5 arasında değiştiği görüldüğünden istatistiki olarak verilerin normal dağıldığı ve parametrik varsayımları yerine getirdiği kabul edilmiştir (Tabachnick, Fidell ve Ulman, 2007). Buradan hareketle cinsiyet ve düzenli fiziksel aktivite yapma değişkenleri için Bağımsız t-testi, Fiziksel aktivite ile ilgili yeterli bilgiye sahip olma durumu eğitim durumu ve yaş değişkenleri için ise One way anova testi kullanılmıştır. Etki büyüklüğünün belirlenmesi için t- testinde Cohen-d değerine, ANOVA testinde ise eta kare (η^2) değerine bakılmıştır. Cohen-d değerinin 0,2'den küçük olması durumunda, etki büyüklüğünün zayıf, 0.5 olması durumunda orta ve 0,8'den büyük olması durumunda ise kuvvetli olarak tanımlanabileceğini söylenmektedir (Can, 2013). Eta-kare, değerinin ise 0.01'den küçük olması durumunda etki büyüklüğünün zayıf, 0.06 olması durumunda orta, 0.14 ve üzerinde olması durumunda ise büyük olduğu belirtilmektedir (Büyüköztürk, 2016). İstatistikî anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Çizelge 2. Katılımcıların Bedeni Beğenme Düzeyleri

Bedeni Beğenme Düzeyi	N	Min	Max	\bar{x}	Ss
	284	1,61	6,84	3,70	,77

Çizelge 2 incelendiğinde araştırmaya katılan yaşam merkezinde spor yapan bireylerin bedeni beğenme düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir.

Çizelge 3. Katılımcıların Cinsiyete Göre Bedeni Beğenme Düzeyleri

Bedeni Beğenme	Cinsiyet	N	\bar{x}	Ss	t	p	Cohen's d
----------------	----------	---	-----------	----	---	---	-----------

Düzeıı	Erkek	102	3,67	0,76	-0,505	0,614	0,05
	Kadın	162	3,72	0,78			

Çizelge 3 incelendiğinde, katılımcıların cinsiyete göre bedeni beğenme düzeylerinde anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür. Etki büyüklüğüne baktığımızda Cohen's d değerinin ise 0,05 olduğunu görmekteyiz. Bu değere göre etki büyüklüğünün düşük düzeyde olduğunu söyleyebiliriz.

Çizelge 4. Katılımcıların Düzenli Fiziksel Aktiviteye Katılım Durumlarına Göre Bedeni Beğenme Düzeyleri

Bedeni Beğenme Düzeyi	Katılım Durumu	N	\bar{x}	Ss	t	p	Cohen's d
	Evet	180	3,79	0,71	2,577	0,011*	0,40
	Hayır	84	3,51	0,86			

*p < 0.05

Çizelge 4 incelendiğinde, katılımcıların düzenli fiziksel aktivite yapma durumlarına göre bedeni beğenme düzeylerinde anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Düzenli olarak fiziksel aktivitelere katılan bireylerin bedeni beğenme düzeylerinin, katılmayanlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Etki büyüklüğüne baktığımızda Cohen's d değerinin 0,40 olduğunu görmekteyiz. Bu değere göre etki büyüklüğünün orta düzeyde olduğunu söyleyebiliriz.

Çizelge 5. Katılımcıların Fiziksel Aktivite ile İlgili Yeterli Bilgiye Sahip Olma Durumlarına Göre Bedeni Beğenme Düzeyleri

Bedeni Beğenme Düzeyi	Yeterli Bilgi Durumu	N	\bar{x}	Ss	F	p	Tukey	η^2
	Evet ^a	116	3,85	0,75	4,241	0,015*	a>c	0,03
	Kısmen ^b	89	3,62	0,77				
	Hayır ^c	59	3,52	0,76				

*p < 0.05

Çizelge 5 incelendiğinde, katılımcıların fiziksel aktivite ile ilgili yeterli bilgiye sahip olma durumlarına göre bedeni beğenme düzeylerinde anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Fiziksel aktivite ile ilgili yeterli bilgiye sahip olan bireylerin, yeterli bilgiye sahip olmayan bireylere göre bedeni beğenme düzeyleri yüksek çıkmıştır. Etki büyüklüğüne baktığımızda eta kare değerinin 0,03 olduğunu görmekteyiz. Bu değere göre etki büyüklüğünün orta düzeyde olduğunu söyleyebiliriz.

Çizelge 6. Katılımcıların Yaş Değişkenine Göre Bedeni Beğenme Düzeyleri

Bedeni Beğenme Düzeyi	Yaş	N	\bar{x}	Ss	F	p	η^2
	18-29 yaş	158	3,72	,77	1,789	0,169	0,01
	30-39 yaş	90	3,73	,72			
	40-49 yaş	16	3,35	,97			

Çizelge 6 incelendiğinde, katılımcıların yaş değişkenine göre bedeni beğenme düzeylerinde anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür. Etki büyüklüğüne baktığımızda eta kare değerinin 0,01 olduğunu görmekteyiz. Bu değere göre etki büyüklüğünün düşük düzeyde olduğunu söyleyebiliriz.

Çizelge 7. Katılımcıların Eğitim Durumu Değişkenine Göre Bedeni Beğenme Düzeyleri

Bedeni Beğenme Düzeyi	Eğitim Durumu	N	\bar{x}	Ss	F	p	Tukey	η^2
	İlkokul ^a	12	3,10	,75	4,365	0,005*	d>a	0,04
	Ortaokul ^b	10	3,49	,59				
	Lise ^c	81	3,59	,78				
	Üniversite ^d	161	3,81	,75				

*p < 0.05

Çizelge 7 incelendiğinde, katılımcıların eğitim durumlarına göre bedeni beğenme düzeylerinde anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Üniversite mezunu olan bireylerin bedeni beğenme düzeyleri ilkokul mezunu olan bireylere göre yüksek çıkmıştır. Etki büyüklüğüne baktığımızda eta kare değerinin 0,04 olduğunu görmekteyiz. Bu değere göre etki büyüklüğünün orta düzeyde olduğunu söyleyebiliriz.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Malatya Büyük Şehir Belediyesi Yaşam Merkezi'nde spor yapan bireylerin çeşitli değişkenlere göre bedenlerini beğenme düzeylerini incelemek için yapılan bu araştırmada katılımcıların cinsiyet, düzenli fiziksel aktiviteye katılım durumu, fiziksel aktivite ile alakalı yeterli bilgiye sahip olma durumu, yaş ve eğitim durumu dikkate alınmıştır. Araştırmaya katılan yaşam merkezinde spor yapan bireylerin bedeni beğenme düzeylerinin genel olarak yüksek olduğunu söyleyebiliriz.

Katılımcıların cinsiyete göre bedeni beğenme düzeylerinde anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür. Yani kadın ve erkek katılımcıların bedeni beğenme düzeylerinin yakın olduğu söylenebilir. Yapılan araştırmalara baktığımızda beden algısının cinsiyete göre farklılaştığını görmekteyiz. Genel olarak kadınların bedeni beğenme düzeylerinin erkeklere göre yüksek olduğunu gösteren araştırmalar olmakla birlikte (Uslu, 2009) elde edilen sonuca paralel olarak cinsiyete göre bedeni beğenme düzeyinde farklılığın olmadığı çalışmalarda mevcuttur (Güven, Nalçakan ve Kazak, 2021). Araştırmamızın örneklemini yaşam merkezinde spor yapan bireyler oluşturmaktadır. Spora katılımın gösterme bireylerin bedenlerine yönelik tutumlarını olumlu yönde etkilemektedir (Ballı, Kirazcı ve Aşçı, 2006). Hem kadınların hem de erkeklerin yakın düzeyde bedeni beğenme algısına sahip olmasının bu durumdan kaynaklandığını düşünebiliriz.

Katılımcıların düzenli fiziksel aktiviteye katılım durumlarına göre bedeni beğenme düzeylerinde anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Düzenli olarak fiziksel aktivitelere katılan bireylerin bedeni beğenme düzeylerinin, katılmayanlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. İnsanların spor salonlarına farklı amaçlarla gittiği bilinmektedir. Bu sebeplerin başında vücuda şekil verme, stresten uzaklaşma, sosyalleşme gibi nedenler gelmektedir (Çetin ve Çetin, 2016). Spor salonuna giden bireylerin bedenlerine yönelik algıları da olumlu yönde gerçekleşmektedir

(Güngörmüş, 2007). Bu bilgiler ışığında düzenli fiziksel aktivite yapma durumuna göre bireylerin bedeni beğenme düzeyinin yüksek çıkmasının normal olduğunu düşünebiliriz. Yapılan benzer araştırmalarda bu sonucu desteklemektedir (Tapşın, Karagün ve Selvi, 2023; Güven, 2019)

Katılımcıların fiziksel aktivite ile ilgili yeterli bilgiye sahip olma durumlarına göre bedeni beğenme düzeylerinde anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Fiziksel aktivite ile ilgili yeterli bilgiye sahip olan bireylerin, yeterli bilgiye sahip olmayan bireylere göre bedeni beğenme düzeyleri yüksek çıkmıştır. Fiziksel aktive ile ilgili bilgi sahibi olma içerisinde beslenme bilgisi, antrenman bilgisi, zaman yönetimi gibi bilgileri ve daha fazlasını muhteva edebilir. Gülaştı, Yurdadön ve Dinç (2022) tarafından yapılan araştırmada, spor ile ilgilenen bireylerin bilgi okuryazarlık beceri düzeylerinin ve mutluluk düzeylerinin yüksek seviyede olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Spor yapan bireyler zamanla spor ile ilgili ihtiyaç duydukları bilgilere, araştırma ve deneyimleri sonucunda ulaşmaktadırlar. Bilgi edinme, daha doğru işleri yapmayı beraberinde getirir. Doğru işleri yapmak insana haz ve mutluluk verir. Bu durumda beraberinde bedeni beğenme duygusunu getirdiği düşünülebilir.

Katılımcıların yaş değişkenine göre bedeni beğenme düzeylerinde anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür. Yani katılımcılar arasında bedeni beğenme düzeyine yaş değişkeninin etki etmediğini görmekteyiz. İnsanların bedensel olarak kendilerini algılama biçimleri yaşa göre değişim gösterebilmektedir (Akatlı, 2024) İnsanlar yaşamları boyunca farklı gelişim evrelerini yaşamaktadırlar bu durumda bedensel algıda farklılık oluşturabilmektedir. Örneklem grubumuz bir yaşam merkezinde spor yapan bireylerden olduğundan, sporun birçok faydasının bu bireylerde görülmesi normaldir. Spor yapan birey daha enerjik, vücut direnci daha yüksek, obezite sorunu yaşamayan bireylerdir (İnal, 2023). Dolayısıyla spor yapan bireylerin bedeni beğenme düzeylerinde yaşa bağlı bir farklılık olmadığı söylenebilir.

Katılımcıların eğitim durumlarına göre bedeni beğenme düzeylerinde anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Üniversite mezunu olan bireylerin bedeni beğenme düzeyleri ilkökul mezunu olan bireylere göre yüksek çıkmıştır. Beden algısı ve eğitim durumu ile ilişkili yapılan araştırmalara baktığımızda genel olarak eğitim düzeyi arttıkça beden algısının olumlu yönde seyir ettiğini görmekteyiz (Bucchianeri, Arikian, Hannan ve Eisenberg, 2013; Ata, Vural ve Keskin). Eğitim durumu düşük bireyler fiziksel aktivite ile alakalı bilgi eksikliği yaşadıkları düşünülürse, bedenlerini tanıma, spor ve sağlık noktasında bazı durumlarda yetersiz kalabileceklerdir. Bu durum beraberinde düşük düzeyde beden algısına ve bedeni beğenmeme gibi durumlara yol açabilir.

Sonuç olarak, Malatya Büyük Şehir Belediyesi Yaşam Merkezi'nde spor yapan bireylerin, cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre bedeni beğenme düzeylerinin birbirine yakın olduğu görülmüştür. Düzenli fiziksel aktiviteye katılan bireylerin, katılmayan bireylere göre, fiziksel aktivite ile ilgili yeterli bilgiye sahip olan bireylerin, olmayanlara göre ve eğitim seviyesi yüksek bireylerin, eğitim seviyesi düşük bireylere göre, bedeni beğenme düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Bir başka ifadeyle sporun insan yaşamında bedeni beğenme düzeyini artıran önemli bir araç olduğu şeklinde değerlendirmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- [1] Akatlı, İ. *Yetişkinlerde Kaslı Görünme Memnuniyetinin Bedeni Beğenme İle İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Kafkas Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kars, 2024.
- [2] Akın, A., Anlı, G., Eker, H. and Özçelik, B. (2015). Bedeni beğenme ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması, *International Journal of Social Science*. 36(1), 505-511.
- [3] Ata, A., Vural, A. and Keskin, F. (2014). Beden algısı ve obezite, *Ankara Medical Journal*, 14(3), 74-84.
- [4] Ballı, M.Ö., Kirazcı, S., and Aşçı, F. H. (2006). Sporcu ve sporcu olmayan bayanların sosyal fizik kaygı ve beden imgesinden hoşnut olma düzeyleri. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 11(1), 9-16.
- [5] Bucchianeri, M.M., Arikian, A., Hannan, P. and Eisenberg, M. (2013). Body dissatisfaction from adolescence to young adulthood: findings from a 10 year longitudinal study, *Body Image*, 10(1), 1-15.
- [6] Büyüköztürk, Ş. *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Pegem Akademi/Ankara, 2016.
- [7] Can, A. *SPSS İle Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. Pegem Akademi Yayıncılık/Ankara, 2013.
- [8] Çetin, N., and Çetin, S. *Fitness ve Vücut Geliştirme Kılavuzu*, Kuzgun Yayıncılık. Stüdyo Star Ajans, Bursa, 2016.
- [9] Gülaştı, C., Yurdadön, E. and Dinç, A. (2022). Amatör sporcuların bilgi okuryazarlığı seviyeleri ile mutluluk düzeylerinin incelenmesi. *International Social Sciences Studies Journal*, 8 (99), 2131-2136.
- [10] Güngörmüş, H.A. *Özel sağlık-spor merkezlerinden hizmet alan bireyleri rekreasyonel egzersize güdüleyen faktörler*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara, 2007.
- [11] Güven, N. K. *Fiziksel aktivite düzeylerine göre egzersiz yapan bireylerin bedeni beğenme ve egzersiz bağımlılığının değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2019.
- [12] Güven, N. K., Nalçakan, G. R., and Kazak, Z. (2021), Egzersiz yapan bireylerin fiziksel aktivite düzeylerine göre bedeni beğenme ve egzersiz bağımlılığı düzeylerinin değerlendirilmesi, *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 15(3), 470-481.
- [13] İnal, A.N. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimi*, Nobel Yayın Dağıtım/Ankara, 2003.
- [14] Karasar, N. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Yayınları/Ankara, 2012.
- [15] Mülazımoğlu, B.Ö., Kirazcı, S. and Aşçı, F. H. (2006). Sporcu ve sporcu olmayan bayanların sosyal fizik kaygı ve beden imgesinden hoşnut olma düzeyleri. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 11(1), 9-16.

- [16] Öngören, B. (2015). Sosyolojik açıdan sağlıklı beden imgesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, 16(34), 25-45.
- [17] Richman, E. L., and Shaffer, D. R. (2000). "If you let me play sports" How Might Sport Participation Influence the Self-Esteem of Adolescent Females?. Psychology of Women Quarterly, 24(2), 189-199.
- [18] Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., & Ullman, J. B. *Using Multivariate Statistics*. MA: Pearson/Boston, 2007.
- [19] Tapşın, F.O., Karagün, E. and Selvi, S. (2023). Serbest zamanlarında spor merkezlerine devam eden bireylerin hedefe bağlılık, mental iyi oluş ve bedeni beğenme durumlarının incelenmesi. Spor ve Rekreasyon Araştırmaları Dergisi, 5(2), 55-71
- [20] Tazegül, Ü. (2018). Sporcuların kişilik özellikleri ile bedenlerini beğenmeleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 17(68), 1518-1526
- [21] Tekin, A., Ramazanoğlu, F., and Tekin, G. *Sporda Sosyal Alanlar Seçme Konular*. Bıçaklar Kitabevi/Ankara, 2004.
- [22] Tylka, T. L., and Wood-Barcalow, N. L. (2015). The body appreciation scale-2: Item refinement and psychometric evaluation. Body Image, 12(1), 53-67
- [23] Ural, A. and Kiliç, İ. *Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS İle Veri Analizi*. Detay Yayıncılık/Ankara, 2005.
- [24] Uslu, D. *Bedeni beğenme-sosyal yetkinlik arasındaki ilişkilerin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.
- [25] Wilson, G., Drust, B., Morton, J. P. and Close, G. L. (2014). Weight-making strategies in professional jockeys: implications for physical and mental health and well-being. Sports medicine, 44, 785-796.
- [26] Yılmaz, A., and Ağgön, E. (2023). Aktif spor yapan üniversite öğrencilerinin beden memnuniyeti, mental iyi oluş ve özgüven düzeylerinin incelenmesi. Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi, 14(1), 31-42.
- [27] Schilder, P. *The Image And Appearance Of The Human Body*. Routledge/USA, 2013.

SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA AŞIRI İŞ YÜKÜ İLE TÜKENMİŞLİK DÜZEYİ İLİŞKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi EBRAR ILIMAN YALTAGİL

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,
ebrar@cumbhuriyet.edu.tr - 0000-0002-5255-848

ÖZET

Sağlık çalışanları, yoğun iş yükü ve stres altında önemli görevler üstlenmektedirler. Sağlık çalışanlarının karşı karşıya kaldığı bu aşırı iş yükü, hem bireysel hem de toplumsal sağlık hizmetlerinin kalitesi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Araştırmalar, aşırı iş yükünün sağlık çalışanlarının tükenmişlik düzeylerini önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir. Bu bağlamda; araştırmanın amacı sağlık çalışanlarının aşırı iş yükünün tükenmişlik düzeyleri ile ilişkisini incelemektir. Bu kapsamda etik kurul ve kurum izni alındıktan sonra, bir eğitim araştırma hastanesinde hizmet veren sağlık çalışanlarına yüz yüze anket dağıtılmıştır. Araştırmanın örneklemini 250 sağlık çalışanı oluşturmaktadır. Araştırmada sağlık çalışanlarının iş yükünü değerlendirmek için on bir madde ve tek boyuttan oluşan aşırı iş yükü ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin güvenilirliği 0,83 olarak bulunmuştur. Çalışanların tükenmişlik düzeyini belirlemek için ise on madde tek faktörden oluşan tükenmişlik ölçeğinin kısa versiyonu kullanılmıştır. Ölçeğin güvenilirliği 0,82 olarak bulunmuştur. Araştırma sonucunda sağlık çalışanlarının iş yükü ve tükenmişlik seviyeleri yüksek çıkmıştır. Aşırı iş yükünün tükenmişlik sendromunu 0,291 kat artırmakta olduğu bir diğer önemli sonuçtur. Sağlık çalışanlarının iş yükü ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi anlamak, bu alanda çalışan bireylerin refahını ve verimliliğini artırmak için kritik öneme sahiptir. Bu nedenle, sağlık kurumları ve politika yapıcılar, çalışanların iş yükünü yönetmek ve tükenmişlik düzeylerini azaltmak için etkili stratejiler geliştirmelidir. Özellikle pandemi gibi olağanüstü durumlarda, sağlık çalışanlarının karşılaştığı zorlukları hafifletmek ve onların psikolojik sağlamlığını desteklemek için ek önlemler alınmalıdır. Sonuç olarak, sağlık sektöründe tükenmişlik, sadece bireysel bir sorun değil, aynı zamanda geniş çapta toplumsal ve kurumsal bir mesele olarak ele alınmalıdır. Tüm bu sebepler araştırmayı önemli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Yönetimi, Sağlık Çalışanı, İş Yükü, Tükenmişlik.

1. GİRİŞ

Sağlık sektöründe çalışan bireyler, yoğun iş yükü ve stres altında önemli görevler üstlenmektedirler. Sağlık çalışanlarının karşı karşıya kaldığı bu aşırı iş yükü, hem bireysel hem de toplumsal sağlık hizmetlerinin kalitesi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Araştırmalar, aşırı iş yükünün tükenmişlik, iş tatmininde düşüş ve örgütsel vatandaşlık davranışlarında azalma gibi olumsuz sonuçlara yol açtığını göstermektedir (Turunç ve Ögen, 2022; Tatlı ve Akın, 2017; Pooja vd., 2016). Özellikle pandemi döneminde sağlık çalışanları üzerindeki baskının arttığı ve

bu durumun çalışanların psikolojik ve fiziksel sağlığını olumsuz etkilediği bilinmektedir (Kalınkara ve Kalaycı, 2018). Bu durum ise tükenmişliği beraberinde getirmektedir.

Sağlık çalışanlarında tükenmişlik, yoğun iş yükü, uzun çalışma saatleri ve duygusal zorluklar gibi faktörlerin birleşimi sonucu ortaya çıkan bir durumdur. Türkiye'de yapılan bir meta analiz çalışması, 2000-2016 yılları arasında sağlık çalışanları arasında tükenmişlik sendromunu analiz etmiş ve cinsiyet, çocuk sahibi olma, çalışma şekli, medeni durum ve meslek gibi değişkenlerin tükenmişlikle ilişkisini incelemiştir. Araştırma, kadın sağlık çalışanlarının, hemşirelerin, vardiyalı çalışanların ve bekarların daha fazla tükenmişlik yaşadığını tespit etmiştir (Çakır ve Tang, 2018). COVID-19 pandemisi sırasında yapılan bir diğer araştırma ise, pandemi öncesi ve sırasında sağlık çalışanlarının tükenmişlik düzeylerini karşılaştırmış ve her iki dönemde de tükenmişlik düzeylerinin yüksek olduğunu bulmuştur (Atilla ve Karakaya, 2021). Bu bulgular, sağlık sektöründe çalışanların karşılaştığı zorlukların ve tükenmişlik riskinin, pandemi gibi olağanüstü durumlar dışında da ciddi bir sorun olduğunu göstermektedir.

Araştırmalar, aşırı iş yükünün sağlık çalışanlarının tükenmişlik düzeylerini önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir (Atalay ve Çakırel, 2022). Örneğin bir makalede, psikolojik sağlamlık üzerine iş yükünün etkisinde işe bağlı duygusal tükenmişliğin aracılık rolü incelenmiştir. Bu çalışma, Türkiye'deki sağlık kurumlarında çalışan 394 kişi üzerinde yapılmış ve iş yükü algısı ile işe bağlı duygusal tükenmişlik arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, psikolojik sağlamlık ile iş yükü algısı arasında negatif bir ilişki bulunmuştur (Kızılkaya ve Senel Tekin, 2023). Bu bulgular, iş yükünün artışının bireyin psikolojik dayanıklılığı üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu ve bunun da işle ilgili duygusal tükenmeye yol açtığını göstermektedir. Diğer bir çalışmada ise, pandemi döneminde sağlık çalışanlarında aşırı iş yükü ve tükenmişlik ilişkisinde iş tatmininin ve örgütsel vatandaşlığın rolleri araştırılmıştır. Antalya'da yapılan bu çalışma, aşırı iş yükü ile tükenmişlik arasında pozitif yönde ve anlamlı ilişki olduğunu belirlemiştir. Aynı zamanda aşırı iş yükü ve tükenmişlik ilişkisinde iş tatmininin aracılık rolü olduğu sonucuna varılmıştır (Turunç ve Ögen, 2022). Bu çalışmalar, sağlık çalışanlarının karşılaştığı zorlukların sadece fiziksel değil, aynı zamanda psikolojik ve duygusal boyutları da olduğunu göstermektedir. Sağlık çalışanlarının iş yükü ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi anlamak, bu alanda çalışan bireylerin refahını ve verimliliğini artırmak için kritik öneme sahiptir. Bu nedenle, sağlık kurumları ve politika yapıcılar, çalışanların iş yükünü yönetmek ve tükenmişlik düzeylerini azaltmak için etkili stratejiler geliştirmelidir. Özellikle pandemi gibi olağanüstü durumlarda, sağlık çalışanlarının karşılaştığı zorlukları hafifletmek ve onların psikolojik sağlamlığını desteklemek için ek önlemler alınmalıdır. Sonuç olarak, sağlık sektöründe tükenmişlik, sadece bireysel bir sorun değil, aynı zamanda geniş çapta toplumsal ve kurumsal bir mesele olarak ele alınmalıdır. Tüm bu sebepler araştırmayı önemli kılmaktadır.

Bu bağlamda; araştırmanın amacı sağlık çalışanlarının aşırı iş yükünün tükenmişlik düzeyleri ile ilişkisini incelemektir. Bu amaç ışığında geliştirilen problem cümleleri ve hipotezler şöyledir:

P₁: Sağlık çalışanlarının iş yükü fazla mıdır?

P₂: Sağlık çalışanlarının tükenmişlik düzeyi yüksek midir?

H₁: Sağlık çalışanlarında aşırı iş yükü ile tükenmişlik düzeyi arasında ilişki vardır.

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırma süreci ile ilgili bilgiler sunulmaktadır.

2.1. Evren/Örneklem

Araştırmada genel tarama modeli kullanılmıştır. Etik kurul ve kurum izni alındıktan sonra, bir eğitim araştırma hastanesinde hizmet veren sağlık çalışanlarına yüz yüze anket dağıtılmıştır. Araştırmanın örneklem grubunu araştırmaya katılmayı kabul eden 250 sağlık çalışanı oluşturmaktadır. Çizelge 1’de örnekleme ilişkin istatistikler sunulmaktadır.

Çizelge 1: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Cinsiyet	n	%	Yaş	n	%
Kadın	119	47,6	18-25	82	32,8
Erkek	131	52,4	26-35	68	27,2
Medeni Durum	n	%	36-45	56	22,4
Evli	126	50,4	46 ve üstü	44	17,6
Bekar	124	49,6	Sağlıkta Çalışma Yılı	n	%
Eğitim	n	%	5 yıl ve altı	113	45,2
Orta Öğretim	60	24,0	6-10 yıl	48	19,2
Ön Lisans	57	22,8	11-15 yıl	32	12,8
Lisans	120	48,0	16-20 yıl	21	8,4
Lisans Üstü	13	5,2	21 yıl ve üzeri	36	14,4
Unvan	n	%	Kurumda Çalışma Yılı	n	%
Sağlık Lisansiyeri*	82	32,8	5 yıl ve altı	159	63,6
Tekniker- Teknisyen	66	26,4	6-10 yıl	43	17,2
Memur	67	26,8	11-15 yıl	23	9,2
Hekim	35	14,0	16-20 yıl	8	3,2
Toplam	250	100	21 yıl ve üzeri	17	6,8

*Herhangi bir sağlık bölümü lisans mezunu olanlar

Çizelge 1 incelendiğinde, ankete katılanların katılımcıların %47,6’sının kadın, %52,4’ünün erkek olduğu, yaşlarının genelde 18-45 yaş aralığında olduğu, neredeyse yarısının bekar olduğu görülmektedir. Katılımcılar çoğunlukla lisans mezunudur. Katılımcıların çoğunluğu 5 yıldan kısa süredir çalışanlardan oluşmaktadır.

2.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada sağlık çalışanlarının iş yükünü değerlendirmek için Peterson ve arkadaşları (1995) tarafından geliştirilen ve Derya (2008) tarafından Türkçeye uyarlanan on bir madde ve tek boyuttan oluşan aşırı iş yükü ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte bir tane ters madde yer almaktadır. Bu madde puanlanırken ters çevrilmiştir. Ölçekten en düşük 11 en yüksek 55 puan alınabilmektedir. Ölçekten alınan yüksek puan aşırı iş yükünün varlığını belirtmektedir. Derya (2008), ölçeğin Cronbach Alfa katsayısını 0,86 olarak belirlemiştir. Bu çalışmada ise ölçek güvenilirliği 0,83 olarak bulunmuştur. Çalışanların tükenmişlik düzeyini belirlemek için ise Tümkaya ve arkadaşları (2009)’nın Türkçeye uyarladığı, on madde tek faktörden oluşan tükenmişlik ölçeğinin kısa versiyonu kullanılmıştır. Ölçekten en düşük 10 en yüksek 50 puan

alınabilmektedir. Ölçekten alınan yüksek puan tükenmişliği fazla olduğunu belirtmektedir. Bu araştırma sonucunda elde edilen verilere göre ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı 0,82 olarak bulunmuştur. Ölçekler 5'li Likert tipinde derecelendirilmiştir.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın örneklem grubunu 01.04.2024 – 26.04.2024 tarihleri arasında, kurumda aktif çalışan 250 sağlık çalışanı oluşturmaktadır. Verilerin analizinde SPSS programı kullanılmıştır. Ölçek puan ortalamalarına bakılmış, son olarak ise aşırı iş yükü ile tükenmişlik arasında ilişki olup olmadığını var ise ne derecede olduğunu belirlemek amacıyla Regrasyon ve Pearson korelasyon katsayısı kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde, araştırma ile elde edilen bulgular sunulmaktadır. Ölçeklerin ortalama ve normallik dağılımlarına ilişkin analizler Çizelge 2'de sunulmuştur.

Çizelge 2. Ölçeklere İlişkin Analizler

	n	Min	Max	Ort.	Ss.	Skewness	Kurtosis
Tükenmişlik	250	10,00	48,00	28,22	7,69	-,061	,154
İş Yükü	250	15,00	51,00	34,26	8,34	,189	,154

Ölçek puan ortalamaları incelendiğinde sağlık çalışanlarının tükenmişlik düzeyleri ve iş yükleri orta seviyede çıkmıştır. Ölçeklerin basıklık çarpıklık değerlerinin $\pm 1,5$ aralığında olduğu, dolayısı ile normal dağılımdan geldiği görülmektedir.

Çizelge 3. Sağlık Çalışanlarında Tükenmişlik Ortalamaları

	n	Ortalama	Ss
İşimde gücümün üstünde çalıştığımı hissediyorum.	250	3,32	1,17
İşgününün sonunda kendimi bitkin hissediyorum.	250	3,25	1,31
Sabah kalkıp yeni bir işgünü ile karşılaşmak zorunda kaldığımda kendimi yorgun hissediyorum.	250	3,15	1,32
İşimin beni tükettiğini hissediyorum.	250	2,92	1,32
Doğrudan insanlarla çalışmak bende çok fazla strese neden oluyor.	250	2,68	1,25
Bütün gün insanlarla çalışmak benim için gerçekten bir gerginliktir.	250	2,67	1,15
Bu iş beni duygusal olarak katılaştırdığı için sıkıntı duyuyorum.	250	2,63	1,24
İşimin beni hayal kırıklığına uğrattığını düşünüyorum.	250	2,61	1,18
Kendimi çok çaresiz hissediyorum.	250	2,49	1,20
Kendimi işimden duygusal olarak uzaklaşmış hissediyorum.	250	2,48	1,20

Sağlık çalışanlarının tükenmişliğini belirlemeye yönelik ifadelerle verdikleri cevapların ortalamaları Çizelge 3' te yer almaktadır. Buna göre çalışanların çok yoğun çalıştıklarını ifade ettikleri belirlenmiştir. Yorgunluk hissi diğer yüksek puanlı ifadelerdir. Duygusal boyutta tükenme fiziksel boyuttan daha azdır.

Çizelge 4. Sağlık Çalışanlarında İş Yükü Ortalamaları

	n	Ortalama	Ss
Şu anda çalıştığım pozisyon çok fazla işle ve kişiyle uğraşmamı gerektiriyor.	250	3,32	1,16
İş yükümün ve aldığım sorumlulukların altında eziliyorum.	250	3,32	1,16
İş yüküm oldukça ağır.	250	3,31	1,14
İşimde benden talep edilenler kapasitemin üstünde.	250	3,31	1,14
İşlerimi rahat ve zamanında yetiştiremiyorum.	250	3,23	1,34
Yaptığım iş bilgi ve beceri seviyemin üzerinde.	250	3,16	1,20
İş yüküm beni aşıyor.	250	3,16	1,20
İşim çok ve uzun saatler çalışmamı gerektiriyor.	250	2,89	1,29
İşlerimi yetiştirebilmek için özel hayatımdan fedakarlık yapmam gerekiyor.	250	2,89	1,29
İşim hafta sonları ve akşamları da çalışmamı gerektiriyor.	250	2,89	1,29
Normal iş saatleri içinde işlerimi bitirmekte zorlanıyorum.	250	2,76	1,34

Sağlık çalışanlarının iş yükünü belirlemeye yönelik ifadelerine verdikleri cevapların ortalamaları Çizelge 4' te yer almaktadır. Buna göre çalışanlar, yapabileceklerinden daha fazla iş yüklerinin olduğunu ifade etmişlerdir.

Çizelge 5. İş Yükü ile Tükenmiş Düzeyi Arasındaki İlişki

	İşyükü	Tükenmişlik
Pearson Correlation	1	,291**
İş yükü (r)		
p		,000

İş yükü ile tükenmişlik sendromu arasındaki ilişkinin düzeyi $r=0,291$ olduğundan, pozitif yönlü orta düzey bir korelasyon olduğu görülmekte olup; korelasyon düzeyi anlamlıdır ($p<0,005$). Buna göre H_1 : "Sağlık çalışanlarının iş yükü ile tükenmişlik düzeyleri arasında ilişki vardır" hipotezi kabul edilmiştir. Bu bağlamda; iş yükü arttıkça tükenmişlik düzeyleri de artmaktadır.

Çizelge 6. İş Yükünün Tükenmiş Düzeyine Etkisi

	B	Ss	Beta	t	p
İş Yükü	,268	,056	,291	4,781	,000*

$R=0,291, F=22,859, p=0.000^*$

Lineer Regresyon Analizi uygulanmıştır. * $p<0.005$

Çizelge 6'da iş yükünün tükenmişlik düzeyine etkisini belirlemeye yönelik Lineer Regresyon Analizi sonuçları verilmiştir.

Çizelge incelendiğinde; iş yükünün tükenmişlik düzeyine anlamlı bir etkisi olduğu belirlenmiştir ($R=0,291, F=22,859, p=0.000$). Buna göre iş yükü tükenmişlik düzeyinin toplam varyansının %0,26'sını açıklamaktadır. İş yükünün artması tükenmişlik düzeyini 0,291 kat artırmaktadır ($p<0.005$).

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Sağlık çalışanlarının aşırı iş yükünün tükenmişlik düzeyleri ile ilişkisini incelemek amacı ile yapılan araştırmanın sonucunda iş yükünün tükenmişlik düzeyini 0,291 kat artırdığı

belirlenmiştir. Benzer şekilde Çıngı ve Şantaş (2023), 112 çalışanları ile yaptıkları araştırma sonucunda, iş yükünün tükenmişliği artırdığını bulmuşlardır. Azizoğlu (2021) da aşırı iş yükünün tükenmişliği artırdığını tespit etmiştir. Uluslararası alan yazında da iş yükünün tükenmişliğe etkisinin olduğu (Rostami vd. 2021; Barpanda ve Saraswathy, 2023; Izdebski vd. 2023; Weni vd. 2023; belirlenmiştir.

Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının iş yükü orta seviyede çıkmıştır. Alan yazında da sağlık çalışanlarının iş yükünün fazla olduğu (Rostami vd. 2021; Doleman vd. 2023) belirlenmiştir. Aşırı iş yükü ile mücadele etmek, sağlık sektöründe verimliliği ve hizmet kalitesini artırmak için kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, iş yükünün yönetimi ve çalışanların iş tatmini, tükenmişlikle mücadelede önemli faktörler olarak öne çıkmaktadır (Karacaoğlu ve Çetin, 2015). Sağlık çalışanlarının iş yükü ile başa çıkabilmesi için destekleyici yönetim pratikleri, yeterli personel sayısı ve kaynakların sağlanması, iş süreçlerinin optimize edilmesi ve çalışanların mesleki gelişimine yatırım yapılması gerekmektedir. Ayrıca, çalışanların psikolojik dayanıklılığını artırmaya yönelik programlar ve örgütsel vatandaşlık davranışlarını teşvik eden kurumsal politikalar da bu süreçte büyük önem taşımaktadır. Sağlık sektöründe çalışanların aşırı iş yükü ile başa çıkma stratejilerinin geliştirilmesi, hem bireylerin hem de toplumun genel sağlık düzeyini iyileştirecek ve sağlık hizmetlerinin sürdürülebilirliğine katkıda bulunacaktır. Bu nedenle, sağlık çalışanlarının iş yükü yönetimi, tüm sağlık kurumları için stratejik bir öncelik olmalıdır.

Araştırmaya katılan sağlık çalışanlarının tükenmişlik düzeyleri orta seviyede çıkmıştır. Alan yazında da sağlık çalışanlarının tükenmişlik yaşadıkları (Rostami vd. 2021; Hwang vd. 2023) belirlenmiştir. Tükenmişlik, sadece bireyin sağlığını değil, aynı zamanda hasta bakım kalitesini ve sağlık hizmetlerinin genel verimliliğini de olumsuz etkileyebilmektedir. Bu nedenle, sağlık çalışanlarının tükenmişlikle mücadelesine destek olmak, toplum sağlığı için de büyük önem taşımaktadır. Tükenmişlikle mücadelede multidisipliner bir yaklaşım benimsenmeli ve sağlık çalışanlarının karşılaştığı zorluklar, politika yapıcılar ve sağlık yöneticileri tarafından dikkate alınmalıdır. Sağlık çalışanlarının tükenmişliğini azaltmak ve onların refahını artırmak, sağlık sisteminin sürdürülebilirliği için kritik bir adımdır. Bu bağlamda, sağlık çalışanlarının tükenmişlikten korunması için bireysel ve kurumsal düzeyde önlemler alınması gerekmektedir. Bireysel düzeyde, sağlık çalışanlarının kendi bedensel ve ruhsal ihtiyaçlarını gözetmeleri, düzenli aralıklarla dinlenmeleri ve stres yönetimi tekniklerini uygulamaları önemlidir. Kurumsal düzeyde ise, çalışma saatlerinin düzenlenmesi, yeterli personel sayısının sağlanması ve psikolojik destek hizmetlerinin sunulması gibi adımlar atılması etkinlik sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Alkas, E. *İş Yükünün Tükenmişlik Üzerindeki Etkisinde İş Stresinin Aracı Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, İstanbul, 2020.
- Atalay, M. ve Çakırel, Y. (2022). Sağlık Sektörü Çalışanlarında İş Yükü, İş Tatmini Ve Tükenmişlik Durumunun İncelenmesi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 20(1), 431-463. <https://doi.org/10.11611/yead.1062781>
- Atilla, E. A. ve Karakaya, A. (2021). Covid-19 Pandemi Döneminin Sağlık Çalışanlarının Tükenmişlik Düzeylerine Etkisi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(3), 653-680. <https://doi.org/10.26745/ahbvuibfd.989594>
- Azizoğlu, F. *Huzurevi ve Yaşlı Bakım Düzenlilikleri Sağlık Çalışanlarının İş Yükü Ve Tükenmişlikleri Arasındaki İlişki*, Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2021.
- Çakır, Ö. ve Tağ, Y. (2018). Türkiye’de Sağlık Çalışanlarında Tükenmişlik Sendromu: Bir Meta Analiz Çalışması. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 39-59. <https://doi.org/10.4026/isguc.503900>
- Çingı, F., ve Şantaş, G. (2023). 112 Çalışanlarında İş-Aile Çatışması, Tükenmişlik Ve İş Yükü Fazlalığı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 26(2), 393-424.
- Derya, S. *Crossover of work-family conflict: Antecedent and consequences of crossover process in dual-earner couples*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Koç Üniversitesi, İstanbul, 2008.
- Doleman, G., De Leo, A. and Bloxsome, D. (2023). The impact of pandemics on healthcare providers' workloads: A scoping review. *Journal of Advanced Nursing*, 79(12), 4434-4454. <https://doi.org/10.1111/jan.15690>
- Hwang, S., Kwon, K. T., Lee, S. H., Kim, S. W., Chang, H. H., Kim, Y., ... and Lee, J. Y. (2023). Correlates of burnout among healthcare workers during the COVID-19 pandemic in South Korea. *Scientific Reports*, 13(1), 3360. <https://doi.org/10.1038/s41598-023-30372-x>
- Izdebski, Z.; Kozakiewicz, A.; Białorudzki, M.; Dec-Pietrowska, J. and Mazur, J. (2023) Occupational Burnout in Healthcare Workers, Stress and Other Symptoms of Work Overload during the COVID-19 Pandemic in Poland. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 20 (3), 2428. <https://doi.org/10.3390/ijerph20032428>
- Kalınkara, V. ve Kalaycı, İ. (2018). Sağlık Kurumlarında Çalışan Personelin İş Stresi, Yorgunluk Ve Tükenmişlik İlişkisi. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 6, 125-136. <https://doi.org/10.21923/jesd.369346>
- Karacaoğlu, K., ve Çetin, İ. (2015). İş Yükü ve Rol Belirsizliğinin Çalışanların Tükenmişlik Düzeyleri Üzerine Etkisi: AFAD Örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 5(1), 46-69.

- Kızılkaya, S., ve Senel Tekin, P. (2023). İş Yükünün Psikolojik Sağlık Üzerine Etkisinde İşe Bağlı Duygusal Tükenmişliğin Aracı Rolü. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 10(3), 677-694. <https://doi.org/10.21020/husbfd.1308071>
- Peterson, M. F., Smith, P. B, Akande, A. and Ayestaran, S. (1995). Role conflict, ambiguity, and overload: A 21-nation study. *Academy of Management Journal*, 38, 429-452.
- Pooja, P.A., De Clercq, D., and Belausteguigoitia, I. (2016). Job stressors and organizational citizenship behavior: The roles of organizational commitment and social interaction, *Human Resource Development Quarterly*, 27(3).
- Rostami F, Babaei-Pouya A, Teimori-Boghsani G, Jahangirimehr A, Mehri Z and Feiz-Arefi M (2021) Mental Workload and Job Satisfaction in Healthcare Workers: The Moderating Role of Job Control. *Front. Public Health* 9: 683388. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.683388>
- Tatlı, M. ve Akın, H.B. (2017). Tükenmişlik ile İş Yükü Arasındaki İlişki: Aksaray Defterdarlığında Bir Araştırma. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), 49-62.
- Turuç, Ö. ve Ögen, A. R. (2022). Aşırı İş Yükü Tükenmişlik İlişkisinde, İş Tatmini ve Örgütsel Vatandaşlık Rolü: Sağlık Çalışanlarında Bir Uygulama. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 118-128.
- Tümkaya, D. D. S., Çam, Y. D. D. S., ve Çavuşoğlu, İ. (2009). Tükenmişlik Ölçeği Kısa Versiyonu'nun Türkçe'ye Uyarlama, Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 387-398.
- Weni, N. N., Kawiana, I. G. P. and Astrama, I. M. (2023). The Effect of Workload and Work Stress on Employee Performance with Burnout as A Mediation Variable (Case Study at a Health Laboratory in Denpasar City). *International Journal of Social Science, Education, Communication and Economics (SINOMICS JOURNAL)*, 2(2), 397-410. <https://doi.org/10.54443/sj.v2i2.145>

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ EKONOMİ POLİTİKALARININ BANKACILIK SEKTÖRÜ ÜZERİNE ETKİSİ (1950-1960)

Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet KAPUSIZOĞLU

Bayburt Üniversitesi,
mkapusiz19@gmail.com - 0000-0003-1496-1286

Yüksek Lisans Öğrencisi, Adem KIRMIZIOĞLU

Bayburt Üniversitesi,
adem.kirmizioglu@gmail.com - 0009-0001-2743-4672

ÖZET

Ülkemizin çok partili hayata geçişi sırasında mihenk taşlarından en önemlisi 1946 yılında Demokrat Parti'nin kurulmuş olmasıdır. 1950 yılında iktidara gelmeyi başaran Demokrat Parti, ekonomik alanda liberal politikaları benimsemiştir. Ekonomi politikalarını özel sektörün güçlendirilmesi ve kamunun ekonomik payının azaltılmasını hedefleyen hükümet politikaları oluşturmuştur.

Demokrat Parti, dış kaynaklardan aldığı hibe ve ucuz krediler ile tarım sektörünün makineleşme sürecini hızlandırmış, bu doğrultuda çiftçiye uzun vadeli ve ucuz kredi imkânı sağlamıştır. Ülkedeki para hacmini artırarak özel sermayenin gelişimine katkıda bulunmuştur. Tarım makine ekipman alımına ucuz kredi imkanları ile destek sağlayarak ülkede işlenen arazinin genişlemesine de imkân sağlamıştır.

Ülkede kredi şartlarını kolaylaştırıcı politikalar izlemiş olan Demokrat Parti, banka ve şube sayısının artmasına öncülük etmiştir. Uyguladığı ekonomi politikaları nedeni ile ülkede kredi ve mevduat oranları sürekli artış göstermiştir. Bununla birlikte Türkiye Bankalar Birliği'ni kurarak bankacılığın meslek olarak gelişmesine ve uygun rekabet koşullarının oluşmasına imkân sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Ekonomi Politikası, Bankacılık.

ABSTRACT

The most important milestone during our country's transition to multi-party life was the establishment of the Democratic Party in 1946. The Democratic Party, which managed to come to power in 1950, adopted liberal policies in the economic field. Government policies aiming to strengthen the private sector and reduce the economic share of the public sector have created economic policies.

The Democratic Party accelerated the mechanization process of the agricultural sector with grants and cheap loans provided from external sources and offered long-term and affordable loans to farmers. It contributed to developing private capital by increasing the volume of money in the country. It also enabled the expansion of the cultivated land in the country by providing support with cheap credit opportunities for the purchase of agricultural machinery and equipment.

The Democratic Party, which has pursued policies to facilitate loan conditions in the country, has pioneered the increase in the number of banks and branches. Due to the economic policies implemented, loan and deposit rates in the country have constantly increased. In addition, by establishing the Banks Association of Türkiye, it enabled the development of banking as a profession and the creation of appropriate competitive conditions.

Key Words: Democratic Party, Economic Policy, Banking.

1. GİRİŞ

Demokrasinin gelişiminin önemli unsurlarından birisi olan çok partili rejim, Cumhuriyetin ilanından sonra gerçek anlamda ancak 1946 yılında Cumhuriyet Halk Partisi içinde muhalefet eden Adnan Menderes ve arkadaşlarının girişimleri ile başlamıştır. 1950 yılında yapılan seçimlerde iktidar olmayı başaran Demokrat Parti, ülkede uygulanan birçok politikada değişikliğe gitmiştir. Özellikle ekonomi politikalarında liberalleşmeyi savunmuş, ekonomi politikalarını da liberal ekseninde yürütmeye çalışmıştır.

Tarım politikalarına öncelik tanıyan Demokrat Parti, finansmanı ise dış kaynaklardan temin etmiş, özel sektörün teşvik edilmesi ile de sermaye birikimi sağlamaya çalışmıştır. Elde edilen dış finansman ucuz kredi politikaları ile özel sektöre aktarılmış, mevduatın özel sektörde birikmesi sağlanmıştır.

Demokrat Parti döneminde ülkede uygulanan ekonomi ve para politikaları sayesinde özel sektörde mevduat artışı yaşanmış, yeni bankalar kurulmuş, mevcut bankaların şube sayısındaki artışlar nedeni ile de ülkede liberal politikalara uygun rekabet ortamı oluşmuştur. Bu

rekabet ortamının eşit şartlar altında yürütülebilmesi ve bankacılık sektörünün gelişimi için 1958 yılında Türkiye Bankalar Birliği kurulmuştur.

Bu çalışmada Demokrat Parti dönemi ekonomi politikalarının bankacılık sektörü üzerindeki etkisi incelenmiş, ülkede mevduatın artış nedenleri ele alınmıştır.

2. TEK PARTİ DÖNEMİ EKONOMİ POLİTİKALARI

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin en önemli sorunu yeni bir iktisadi sistem oluşturmak olmuştur. Ülke içi sermayenin savaş koşulları nedeni ile tükenmiş olmasının yanı sıra Osmanlı'dan kalan savaş tazminatı büyük bir borç yükünü beraberinde getirmiştir. Ülkenin kalkınması için ihtiyaç duyulan sermaye batılı ülkelerin yeni imtiyazlar talep etmesi nedeni ile sağlanamamış, bunun yerine milli kalkınma benimsenmiştir. Zira Osmanlı döneminde sermaye birikiminin sağlanamamış olması ve özel sektör teşebbüslerin yetersizliği devletçilik politikalarının benimsenmesini zorunlu kılmıştır. Bu politikaların benimsenmesinde kuşkusuz Birinci Dünya Savaşı'nın tüm dünya ülkelerine yaşattığı ekonomik kriz önemli bir etkidir. Bu nedenle yeni iktisadi sistemde yurtiçi sermaye birikimini sağlamak amacıyla özel sektör teşvik edilmiş, kalkınmada gerekli olan finansmanın büyük bir kısmı devlet tarafından karşılanmıştır (Takım, 2012: 158).

Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomik düzenin tesis edilmesi amacıyla gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi'nde milli egemenliğin sağlanabilmesi için iktisadi egemenliğin gerekliliği üzerinde durulmuş ve liberal ekonomik düzen içerisinde özel teşebbüsün önemine vurgu yapılmıştır (Avcıoğlu, 2001: 343). Kongre sonrasında ülkenin kalkınması öz kaynaklarla gerçekleştirilmeye çalışılmış, ekonomi politikaları ise bağımsızlık ve ulusallık ilkeleri üzerine oturtulmuştur (Öztürk ve Yıldırım, 2009:148). Bankacılık alanında milli sermaye sağlamak için Türkiye'nin ilk ticaret bankası olan İş Bankası'nın 1924'te kurulması sağlanmış, sanayi sektörünün desteklenmesi amacıyla da 1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası faaliyete geçmiştir (Baytal, 2007: 547). Ayrıca konut finansmanı sağlamak amacıyla Türkiye Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur (Yaşa, 1980: 80).

Aşar Vergisi'nin kaldırılması ve Medeni Kanunu'nun kabulü ile toprak mülkiyeti sağlanmış, tarımda kalkınmayı sağlamak için şeker üretimi teşvik edilerek Şeker Fabrikaları kurulmuştur. Ayrıca Kabotaj Kanunu ile yabancı ülke gemilerine sağlanan kabotaj hakkı kaldırılmıştır. Sanayi Teşvik Kanunu gözden geçirilerek, daha çok makine kullanan işletmeler devletçe teşvik edilmiştir (Öztürk ve Yıldırım, 2009:161). 1923-1929 arasını kapsayan bu dönemde tarım sektöründe %8,9, sanayi sektöründe %10,2, hizmetler sektöründe ise %8,1 oranında büyüme yakalanmış ve açık ekonomi koşullarında yeniden inşa süreci olarak tanımlanmıştır (Boratav, 2011: 39).

1929 yılında yaşanan Dünya Ekonomik Buhranı, tüm dünya ülkelerini ekonomik olarak dar boğaza sokarken, bu süreçten Türkiye de etkilenmiştir. Ekonomide öngörülen liberalizm anlayışı yerine tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de temel iktisadi prensip devletçi, müdahaleci ve korumacı bir anlayışa evrilmiştir.

1920’li yıllarda özel sektöre öncelik tanıyan sanayileşme politikası yeteri kadar üretim yapılamaması nedeni ile sonuçsuz kalmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2001: 61). Ekonomik buhrandan bütün dünya ülkelerinin etkilenmesi nedeni ile Türkiye’nin de ihracat oranı düşmüş bu da döviz kıtlığı ve hammadde yetersizliğine sebep olmuştur. İlk başlarda ekonominin veya kalkınmanın tamamen devletin kontrolünde olması şeklinde uygulanan devletçilik, 1930’ların ikinci yarısından itibaren, kontrollü bir şekilde özel sektöre de ekonomik faaliyetlerde bulunma imkânı tanıyacak şekilde yeniden düzenlenmiştir (Közleme, 2022: 52). Ayrıca dünya ekonomik bunalımının etkisi ile tüm dünya ülkelerinde yaşanan bağımsız para politikası yürütme isteği, Türk parasının istikrarı ve ülkenin ekonomik kalkınmasının desteklenmesi ihtiyacı ile birleşince 1931 yılında Merkez Bankası kurulmuş, ekonomide hem özel sektörün hem de devletin üretici olarak var olabileceği karma ekonomik sistem benimsenmiştir (Göktolga ve Aladağ, 2023:54). Bu çerçevede planlı ekonomi uygulamasına geçilerek 1934-1938 yıllarını içine alan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmıştır. Planda, kalkınma önceliği tarım sektöründen sanayi sektörüne kaydırılmış, hammadde ihtiyacı için ülke içinde kolay temin edilebilecek tekstil, demir çelik, selüloz ve kâğıt, cam sanayi ve kimya sanayi sektörleri öncelikli hedef olarak belirlenmiştir. Bu sektörlerin yeterli sermaye birikimi bulunmadığından devletin de üretici olarak ekonomide yer alması planlanmış ve SEKA, Eti ve Sümer Holding ve Şişe-Cam gibi şirketler kurulmuştur. Ayrıca bu sektörlerin ihtiyaç duyacağı finansmanın sağlanabilmesi amacıyla 1933 yılında Sümerbank, 1937 yılında Denizbank, 1933 yılında Belediyeler Bankası ve 1935 yılında Etibank ve 1938 yılında Halk Bankası kamu bankası olarak faaliyete başlamıştır.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile olumlu sonuçlar alınınca 1936 yılında İkinci Sanayi Planı hazırlıkları yapılmış, madencilik, elektrik üretim santralleri, yakacak sanayi ve ticareti ile denizcilik gibi faaliyet alanlarının öncelikli sektörler olarak belirlenmiştir. Ancak, İkinci Dünya Savaşı’nın başlaması, Atatürk’ün vefatı ve uluslararası ilişkilerin kesilmesi, planın hayata geçirilmesini zorlaştırmıştır (Karakayalı, 2003: 78).

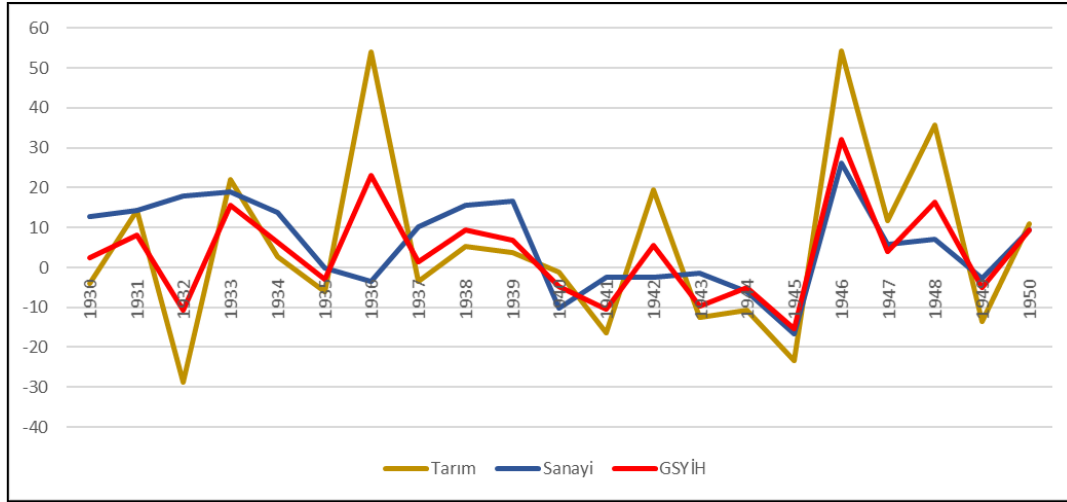
Türkiye, İkinci Dünya Savaşı’na girmemiş olsa bile savaş şartlarından oldukça etkilenmiştir. Genç nüfusun olası bir savaş tehdidi nedeni ile askere alınması üretim miktarında düşüş yaratmış, büyüme hızı sıfırın altına inmiştir (Doğan, 2015: 80). Kamu harcamalarının milli gelirin %15’ine çıkması ve bu harcamaların bir kısmının Merkez Bankası kaynaklarıyla finanse edilmesi, enflasyonun yükselmesine yol açmıştır. Bunun yanı sıra, üretim ve ithalattaki darboğazlar da enflasyonu artırıcı etkiler yaratmıştır. Kamu harcamalarının karşılanması amacıyla vergi oranlarında artışa gidilmiş ve ek vergiler konulmuştur. Bu vergiler arasında çok tartışılan Varlık Vergisi de bulunmaktadır.

Savaş boyunca dış ticaret ilişkilerinin zayıflaması, Türkiye’nin ithalatını olumsuz etkilemiş, üretimin azalması nedeni ile iç piyasanın yoğun talebi fiyat artışlarına sebep olmuştur. Savaş öncesi kişi başı milli gelir 431 lira iken, savaş sonrası bu rakam 316 liraya düşmüştür (Karpaz, 2012:165). 1940 yılında, ülkenin içindeki ekonomik krizden çıkabilmek amacıyla Milli Korunma Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunla, azalan üretim ve ithalat koşullarında ortaya çıkan daralma ile enflasyonist baskıları önlemek hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, katı fiyat denetimleri uygulanmış ve tarım ürünlerine düşük fiyatla el koyma

politikaları benimsenmiştir. Milli Korunma Kanunu'na dayanarak çıkarılan kararlar, savaş yılları boyunca izlenen iktisat politikasının ana unsurlarını oluşturmuştur (Doğan, 2015: 87).

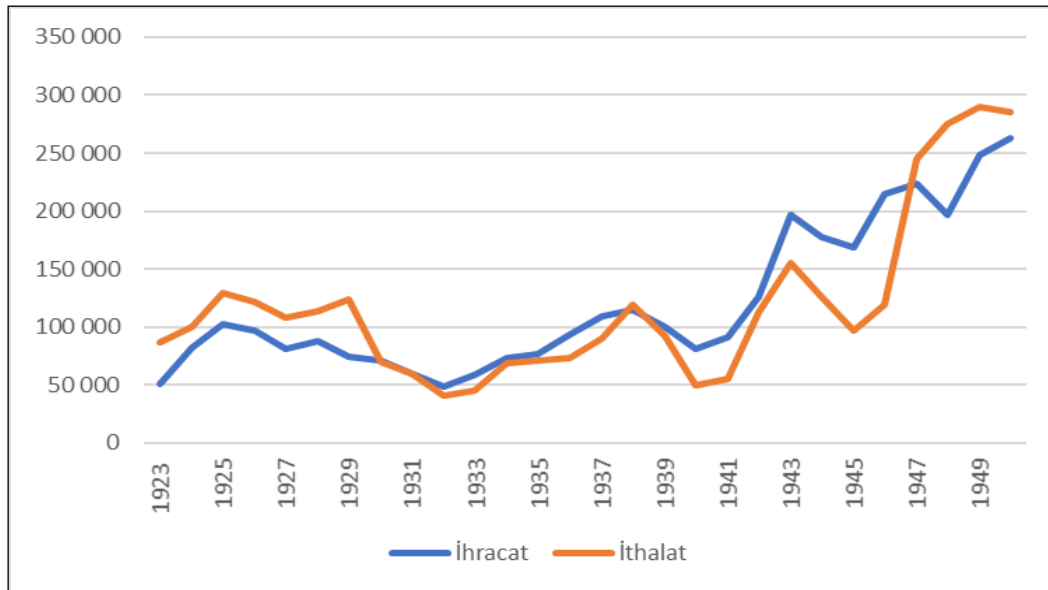
İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle Türkiye, Demokrat Parti'nin iktidara geleceği 1950 yılına kadar bir toparlanma sürecine girdi. Özellikle savaş sonrası ABD'nin süper güç haline gelmesi ve Sovyetlerin Türkiye'den talepleri, Türkiye'yi Batı bloğuna yakınlaştırmış ve sağlanan mali yardımlar ülke içi ekonomiyi bir nebze olsun ayakta tutabilmiştir. 1947 yılında Dünya Bankası ve IMF'e üye olunarak Truman Doktrini ve Marshall yardımları kapsamında, 100 milyon dolar yardım sağlanmıştır. Bu yardımlarla başlayan süreç, devletçilikten liberal politikalara geçişi ve çok partili hayata adım atılmasını sağladı. Ancak, ABD'nin etkisiyle dış ticaretin liberalleşmesi sonucunda ithalat hızla arttı ve dış ticaret açığına yol açtı. Bu döneme ait bazı ekonomik göstergeler aşağıda verilmiştir.

Görsel- 1: 1930-1950 Sektörlerin ve GSYİH'nin Büyüme Oranı (%)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İstatistik Göstergeler (1923-2006)

Görsel - 2: Yıllara Göre Dış Ticaret (Bin ABD \$)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İstatistik Göstergeler (1923-2006)

Çizelge- 1: 1923 – 1950 Para Kredi ve Enflasyon Değerleri

Yıllar	Emisyon Hacmi		Kredi Hacmi Milyon TL	Enflasyon İndeksi	Yıllık Enflasyon Oranı %
	Milyon TL	Yıllık Artış			
1923	159	-	50	100	-
1930	163	0,4	100	70	-4
1938	194	2,1	200	68	-2
1944	941	26,3	600	317	28
1950	861	-0,2	1300	309	-10,2

Kaynak: Sarı, Y. (2014). “Cumhuriyetten Günümüze Türkiye’de Uygulanan Para Politikaları”, s.1-21.

3. DEMOKRAT PARTİ

Türk demokrasi tarihinin çok partili siyasal hayata geçişinde önemli bir yer teşkil eden Demokrat Parti, 07 Ocak 1946 yılında İçişleri Bakanlığına verilen dilekçe ile kurulmuştur. Parti programını 87 maddeden oluşturan DP, bu programda demokrasi ve laiklik ilkelerine bağlı kalınacağını, ekonomi politikalarında özel sektörün destekleneceğini, devlet işletmelerinin elverişli şartlarda özel sektöre devredileceğini ve Türk parasının değerinin korunacağını açıklamış, kalkınmada tarım sektörünü öncelik haline getireceğini beyan etmiştir. Ülke genelinde tarımın gelişmesi için pazar şartlarının iyileştirilmesini, çiftçinin gelişimi için Ziraat Bankası aracılığı ile kredi sağlanmasını, basit tarım aletlerinin yapımı için fabrika kurulmasını parti kuruluş programına almıştır.

Kuruluşundan sonra Genel Başkanlığa Celal Bayar’ı getiren Demokrat Parti, uzun yıllar tek parti iktidarı yürüten Cumhuriyet Halk Partisi’nden (CHP) memnun olmayan kesimler tarafından kısa sürede benimsenmiştir. 1947 yılında yapılması gereken genel seçimlerin CHP tarafından erkene çekilmesi nedeni ile 21 Temmuz 1946 yılında seçim yarışına girmiş ve 66 milletvekilliği kazanarak mecliste muhalefet görevini üstlenmiştir (Tamküpeli, 2020; 3).

Tek parti yönetiminin yeni kurulan DP’nin geniş kitlelere ulaşmasını engellemek için gerçekleştirdiği tüm faaliyetlere rağmen teşkilatlanmasını tamamlayarak 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimlerde 416 milletvekilliği kazanarak iktidar olmuştur (Benhür, 2001: 157). Partinin Genel Başkanı olan Celal Bayar Cumhurbaşkanı seçilmiş, Adnan Menderes’e de kabine kurma görevi verilmiştir. DP, iktidarının ilk yıllarını verimli değerlendirmiş ve parti programına uygun olarak birçok alanda yaptığı değişiklikler gerçekleştirmiştir. 1954 yılında yapılan genel seçimlerde de siyasi rakiplerine karşı üstünlük sağlayan DP, seçimlerde kullanılan oyların %58’ni almayı başararak 503 milletvekili sayısına ulaşmış ve iktidarını sürdürmüştür. 1957 yılında katıldığı son seçimlerde oy oranlarındaki azalışa rağmen %48,6 ile 424 milletvekilliği kazanmış ve iktidarını 27 Mayıs 1960 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri içinde yer alan bir grup cuntanın gerçekleştirdiği darbeye kadar devam ettirmiştir.

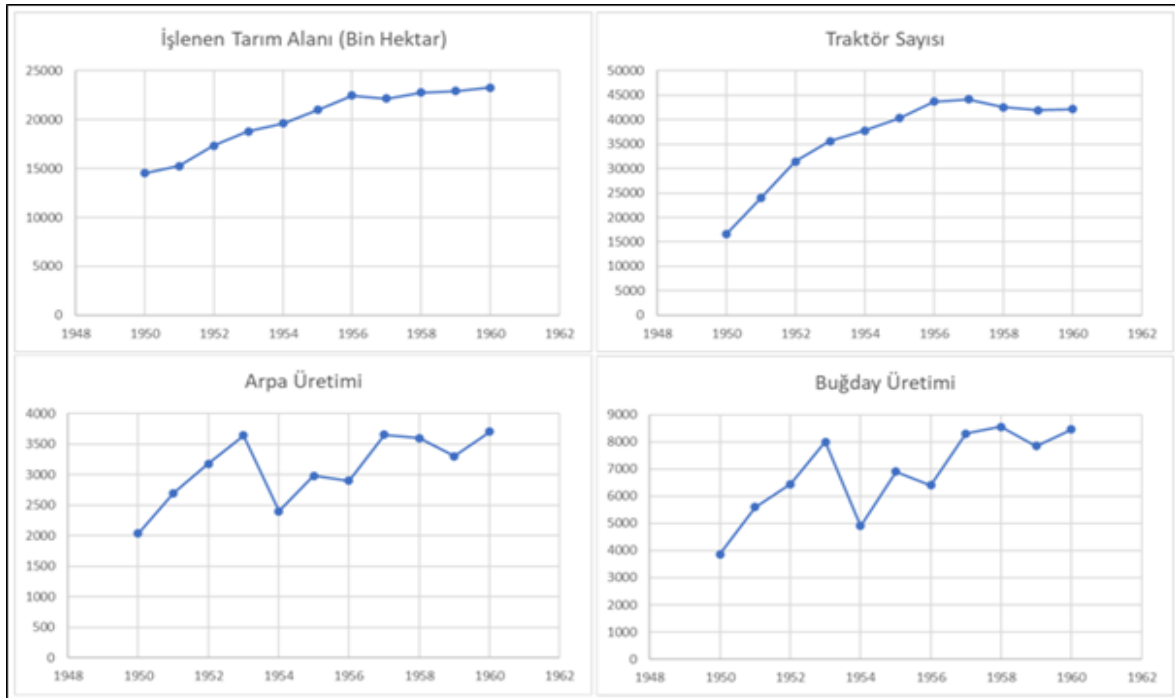
4. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ EKONOMİ POLİTİKALARI

1950 seçimleri ile iktidara gelen Demokrat Parti uygulamaya koyduğu liberal politikalarla hızlı ekonomik büyümeyi hedeflemiştir. 1953'e kadar, dünya ekonomik koşulları ve Marshall Planı yardımları sayesinde bu hedef gerçekleşmiş, tarımda makineleşme artmış ve ihracat yükselmiştir. Ancak, Kore Savaşı'nın sona ermesiyle dış finansmanda azalma yaşanmış, ekonomik büyüme para arzının artırılmasıyla sürdürülmeye çalışılırken vergi sistemi bu gelişmeleri yeterince destekleyememiştir. Artan vergi kapasitesine rağmen vergi yükü düşmüş ve bütçe açıkları kronikleşerek kalkınmanın finansman sorunu çözülmemiştir (Coşar, 2005: 29).

Seçim beyannamesinde devletçilik ilkesine yer vermekle birlikte bu anlayışın daha yumuşak uygulanacağını bildiren DP, iktidar yılları boyunca beklentilere cevap verememiş, çevre koşullarının ve piyasa ekonomisine uygun davranış kalıplarının gelişmemesi nedeni ile de devlet iktisadi alanda varlığını arttırarak devam ettirmiştir. Bu dönemde TCDD, PTT, Denizbank ve DMO gibi kuruluşlar iktisadi devlet teşekküllerine dönüştürülmüş, TPAO, Et Balık Kurumu, Türkiye Demir Çelik İşletmeleri gibi kamu işletmeleri kurularak Kit'lerin sayısı 30'u geçmiş, devletin ekonomik alanda aktif rol oynamasına sebep olmuştur (Takım, 2012:166; Sertel ve Sanyürek, 2016:749).

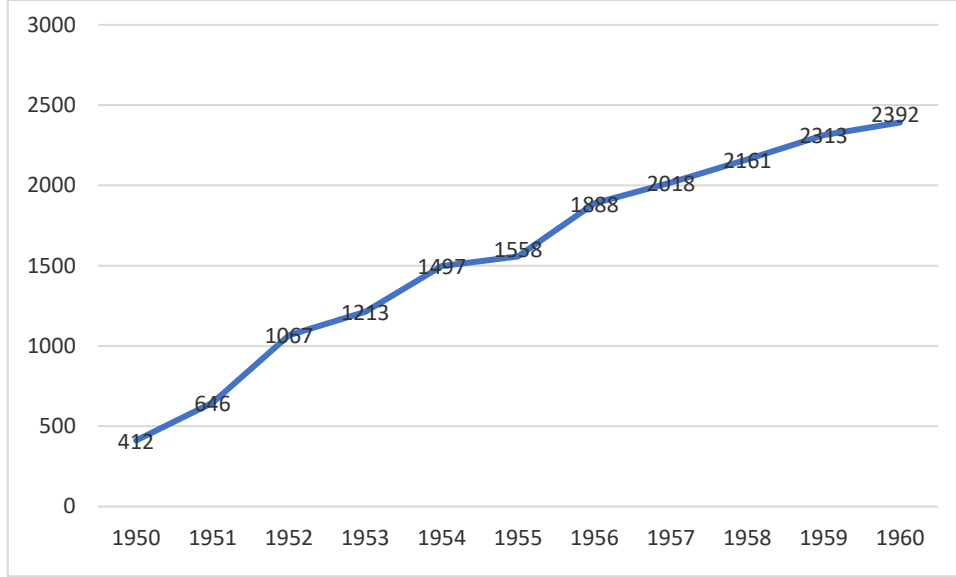
Demokrat Parti hükümetinin ekonomide yaptığı en önemli gelişme tarım sektöründe yaşanmıştır. İlk aşamada Marshall Planı fonları tarımı desteklemek, tarımsal araç, makine ve özellikle traktör ithalatını desteklemek ve bu sektöre yönelik kredi sübvansiyonları sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Bunun sonucunda ülkedeki tarım aletleri sayısı hızla artmıştır (Pamuk, 2014: 226). DP iktidarı döneminde sağlanan ABD finansmanı ile bazı tarım göstergeleri aşağıda verilmiştir.

Görsel - 3: 1950-1960 Yılları Bazı Tarım Üretimi Göstergeleri

Kaynak: Tokgöz, E. (2011). Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi: 1914-2011. Ankara: İmaj Yayınları.

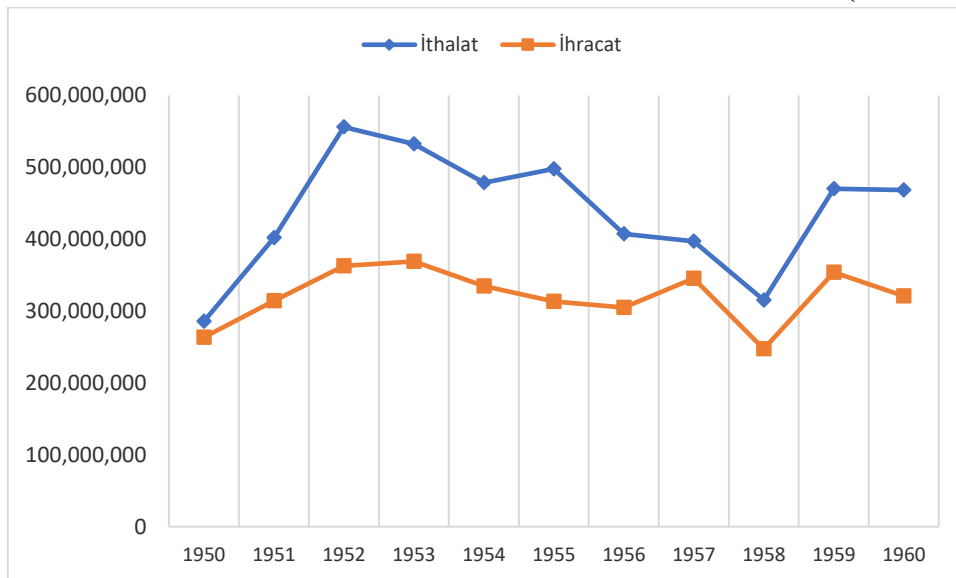
Görsel - 4: 1950-1960 Yılları Ziraat Bankası Tarım Kredi Miktarı (Milyon TL)

Kaynak: Oktar, S. ve Varlı, A. (2010). "Türkiye'de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti'nin Tarım Politikası", *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 28(1), s.13.

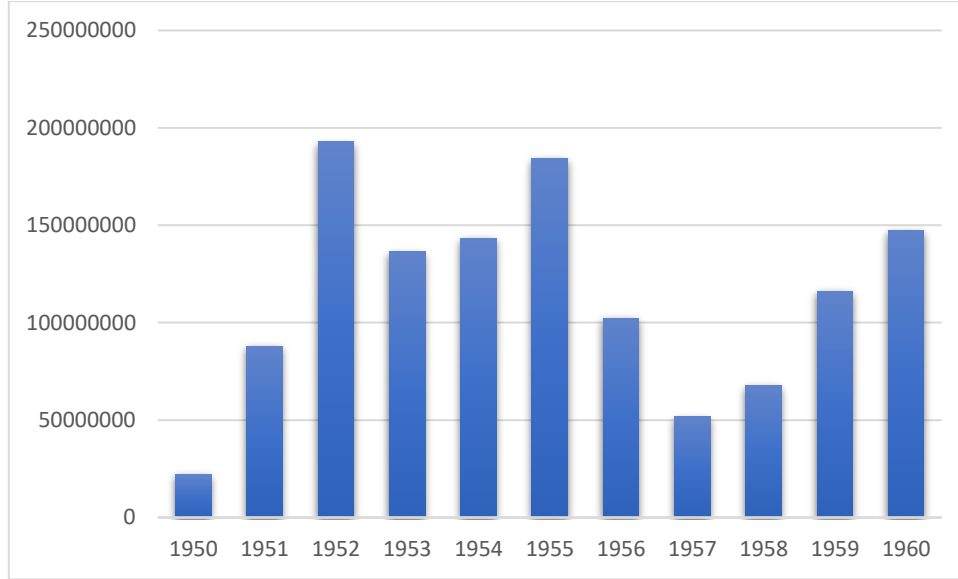
1953 yılına kadar tarımda yakalanan başarı milli geliri artırdığı için ciddi bir ekonomik krizle karşı karşıya kalınmamıştır. 1953 yılından sonra iklim koşullarının kötüleşmesi nedeniyle tarımsal üretim miktarı da azalarak ihracatı olumsuz etkilemiştir. Bununla birlikte ithalatın artması fiyatları yeniden yükseltmeye başlamış ve 1954 yılı ortalarında hükümet bazı girişimlerle dış ticaret sistemini düzenleyen yeni düzenlemeler yapmıştır. Yeni düzenleme, ithalat ve ihracat kaçakçılığına yönelik yaptırımları artırarak nakit akışlarını kısıtlanmıştır (Eroğul, 2003:171). Ekonomide alınan tedbirlere rağmen dış ticaret dengesi bozulmuş, cari açık artarak devam etmiştir. İlgili döneme ait bazı göstergeler aşağıdaki grafiklerde verilmiştir.

Görsel - 5: 1950-1960 Yılları Arası İthalat ve İhracat Rakamları (Bin ABD \$)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İstatistik Göstergeler (1923-2006)

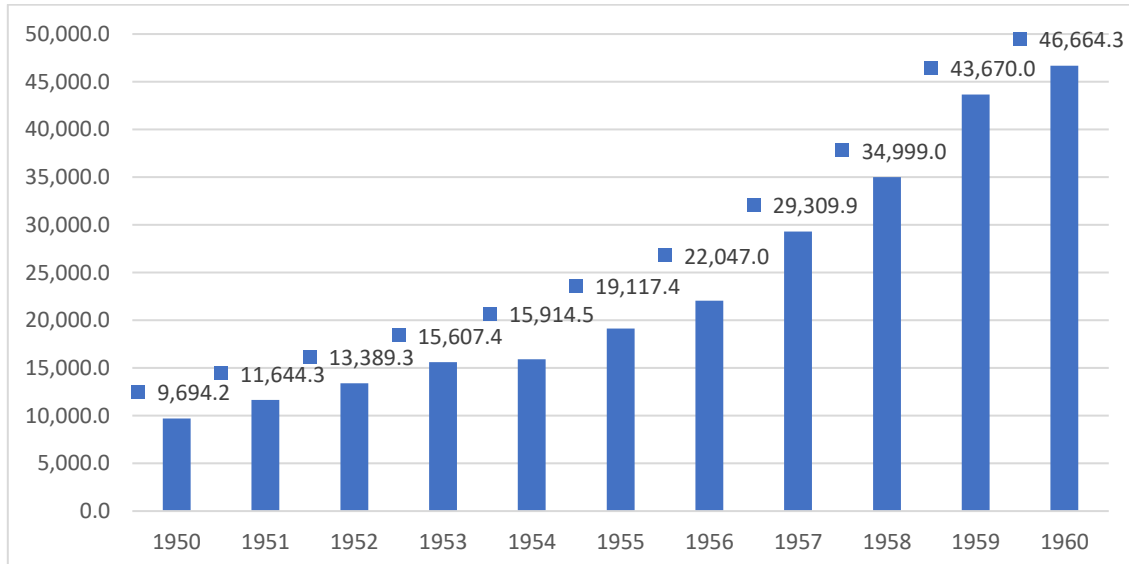
Görsel - 6: 1950-1960 Yılları Arası Dış Ticaret Açığı (Bin ABD \$)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İstatistik Göstergeler (1923-2006)

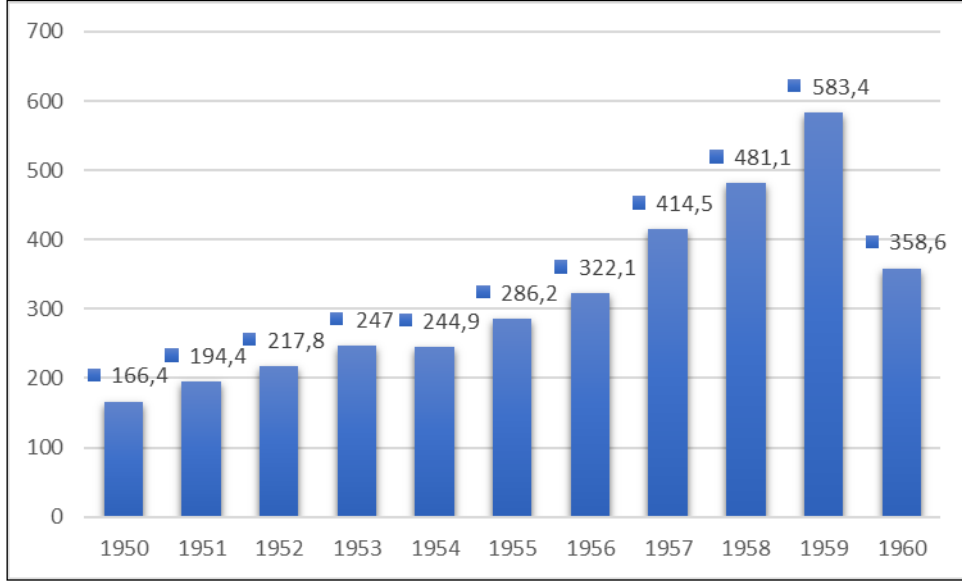
Demokrat Parti döneminde milli gelirden sürekli bir artış gözlenmiş ancak 1954'teki şiddetli kuraklık, tarımsal üretimi ve dolayısıyla GSMH büyümesini olumsuz etkilemiştir. Nüfus artışının üzerinde kalan sınırlı GSMH artışı, kişi başına düşen milli gelirden hafif bir düşüşe yol açmıştır. 1958'de yapılan devalüasyonun etkisiyle 1960'ta kişi başına düşen GSMH'de (583,4 dolardan 358,6 dolara) önemli bir azalma görülmüştür (Sertel ve Sanyürek, 2016:753). Bu döneme ait GSMH göstergeleri aşağıdaki grafiklerde verilmiştir.

Görsel - 7: 1950-1960 Yılları Arası Gayrisafi Milli Hasıla-Cari Fiyatlarla (Milyon TL)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İstatistik Göstergeler (1923-2006)

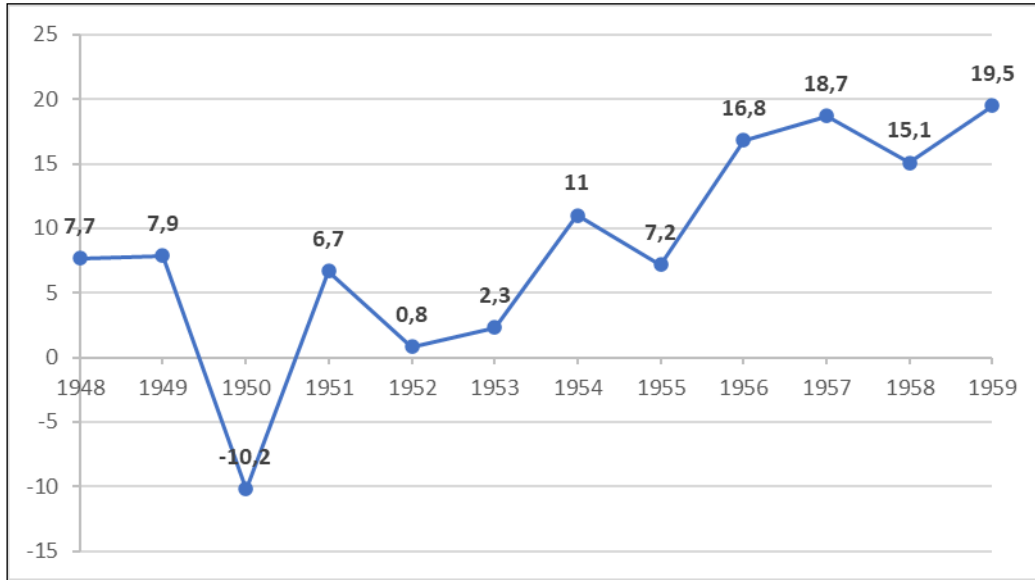
Görsel - 8: 1950-1960 Yılları Arası Kişi Başı Gayrisafi Milli Hasıla (\$)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İstatistik Göstergeler (1923-2006)

1950-1960 yılları arasında uygulanan ekonomi politikaları enflasyonda da hızlı bir yükselişe neden olmuştur. 1948 yılında 7,7 olan enflasyon oranı 1959 yılına gelindiğinde 19,5'e kadar yükselmiştir.

Görsel - 9: 1950-1960 Yılları Arası Yıllık Enflasyon Oranları

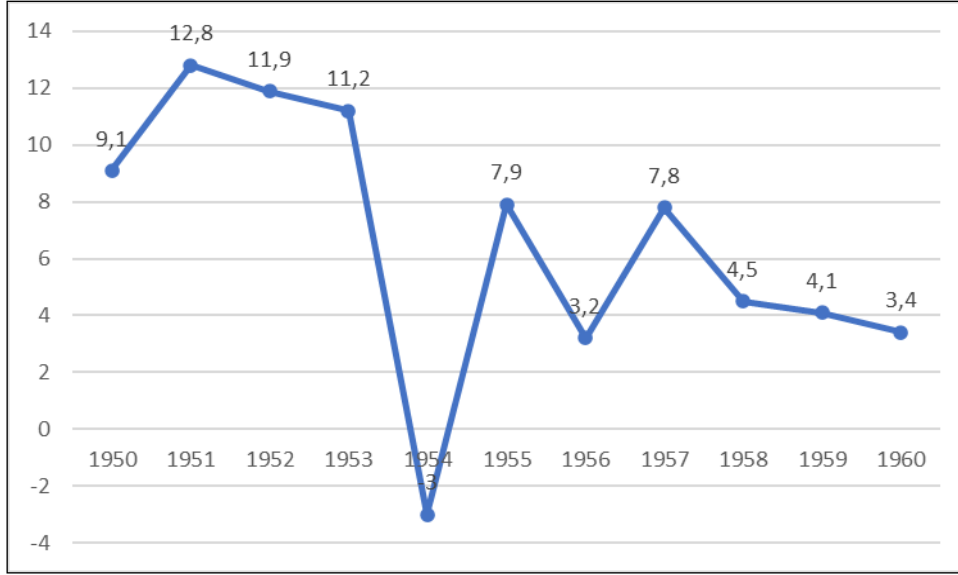

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İstatistik Göstergeler (1923-2006)

Demokrat Partinin ikinci iktidar dönemine denk gelen 1955 yılından itibaren izlediği Marshall Planına dayalı liberal ekonomi politikaları olumsuz sonuçlar vermeye başlamıştır. Özellikle ihracat ürünlerin yetersizliği, tarım ürünlerinin dünya ekonomisindeki değerinin düşmesi, devletin topluma verdiği sözler, ithalatın ihracattan fazla olması gibi nedenler hükümeti kalıcı olarak bağımlı hale getirmiştir. Bu durum nedeniyle borçların geri

ödenmesinde sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu da enflasyonu büyük ölçüde artmasına neden olmuş, dış krediler nedeniyle Türk ekonomisi giderek zayıflamıştır (Tamküpeli, 2020: 7).

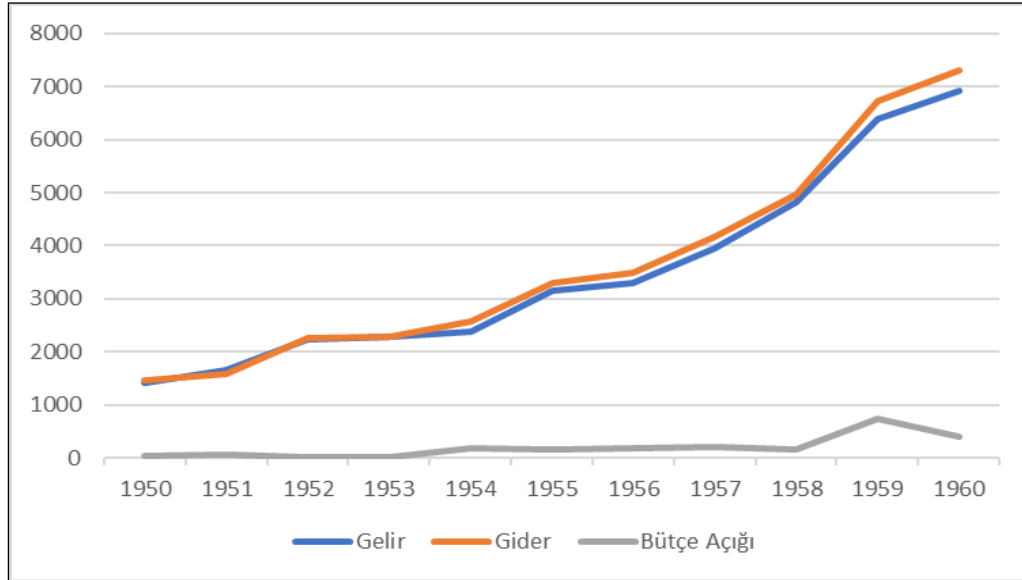
Görsel - 10: 1950-1960 Yılları Arası Yıllık Büyüme Hızı (%)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK), İstatistik Göstergeler (1923-2006)

1950-1960 yıllarına ait bütçe dengesine bakıldığında yalnızca 1951 yılında bütçe açığı verilmemiştir. Gelir-gider rakamları yıllar itibari ile artış sağlamış olmasına rağmen giderlerin sağlanan gelirlerle karşılanamamış olması 1954 yılından itibaren bütçe açıklarını kronik hale getirmiştir.

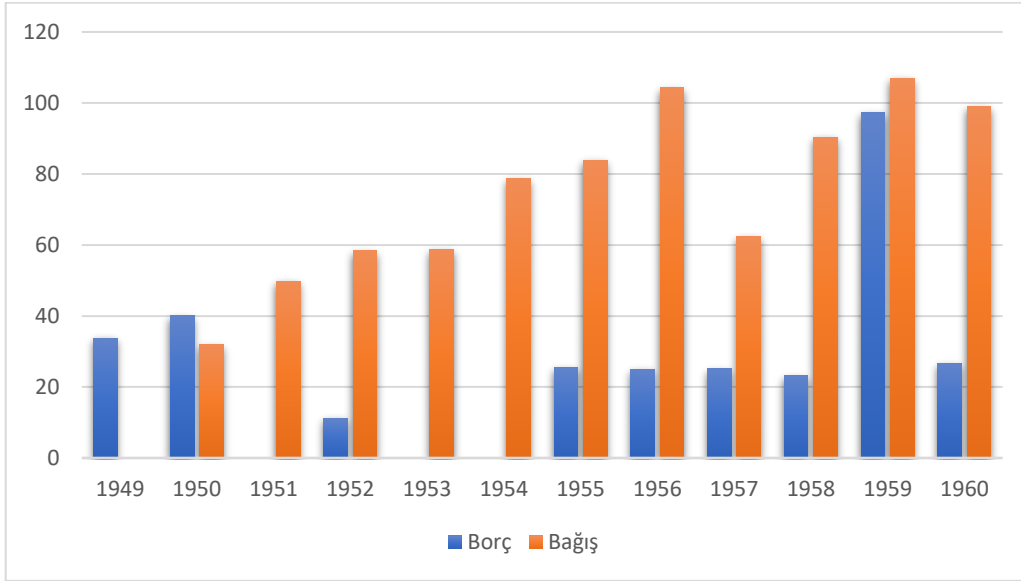
Görsel - 11: 1950-1960 Yılları Arası Gelir-Gider ve Bütçe Açığı Göstergeleri (Milyon TL)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK), İstatistik Göstergeler (1923-2006)

Çok partili siyasal hayata geçildikten sonra ülke ekonomisinde dış kaynaklar önemli bir yer teşkil etmeye başlamıştır. Özellikle ABD'den elde edilen borç ve bağış miktarı 1960 yılına gelince kadar sürekli artış göstermiştir.

Görsel - 12: 1950- 1960 ABD Kaynaklı Dış Finansman Verileri (Milyon \$)

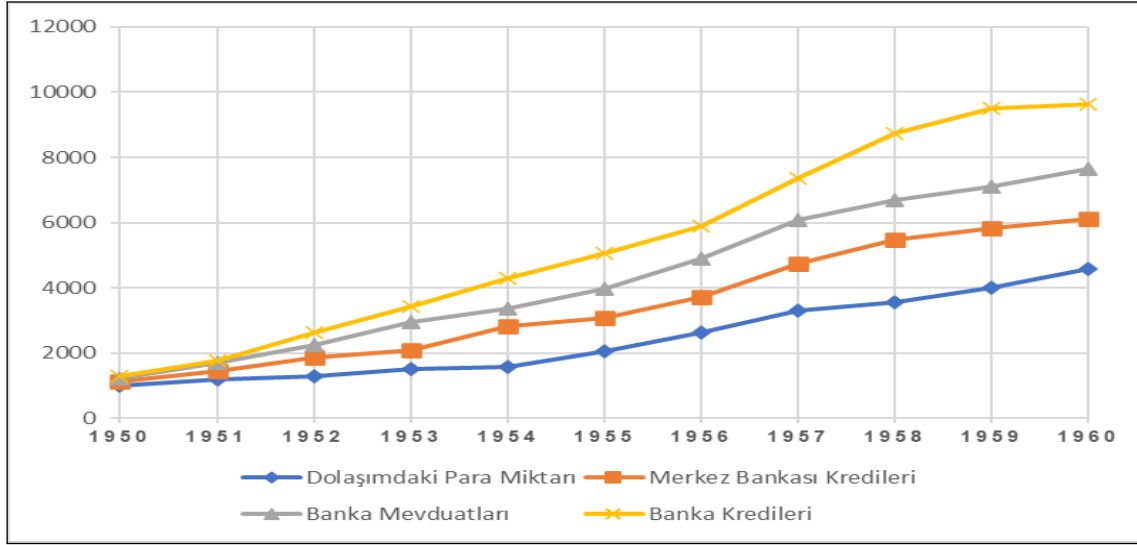
Kaynak: Eser, M. (2021). *Türkiye'nin Dış Borçları*, s.62.

5. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ BANKACILIK SEKTÖRÜ

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, bankacılık sistemi büyük ölçüde Osmanlı döneminde kurulmuş yabancı bankalardan oluşuyordu. Cumhuriyet döneminde ise, bu bağımlılığı azaltmak için milli bankalar kurulmuş ve özel sektör bankalarının kurulması teşvik edilmiştir. Bu kapsamda 1923-1944 yıllarını milli bankacılık dönemi, 1944-1960 yıllarını ise özel bankacılık dönemi olarak ikiye ayırmak mümkündür. 1944-1960 yılları arasında devletçiliğin geri planda kalması ve özel sektörün ekonomik kalkınmada ön plana çıkması bankacılık sektörüne de yansımıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan ekonomik canlanma, iş hacmi ve ödemelerdeki artış yeni bankalara olan ihtiyacı arttırmıştır. Bu dönemde, 1930'larda uygulanan kapalı ve korumacı ekonomi politikalarının yerini, özel sektörü destekleyen ve dışa açık liberal politikalar almış ve bu da bankacılık sektörünü olumlu etkilemiştir. Bu dönemde özel sermayenin kurduğu banka sayısındaki artış, günümüz bankacılık sektörünün temelini oluşturması açısından büyük önem taşımaktadır.

Demokrat Parti, ekonomik kalkınma hedefiyle genişlemeci para politikaları uygulamıştır. Bu dönemde artan para arzı, talep ve üretim artışı ile desteklenemediği için fiyatlar yükselmiştir. Devlet, kamu harcamalarını artırarak ekonomik büyüme sağlamaya çalışmış, ancak bu harcamalar kamu gelirlerinden daha hızlı arttığı için bütçe açıkları ortaya çıkmıştır. Bu açıklar borçlanma ve Merkez Bankası'nın genişlemeci politikaları ile finanse edilmiştir. Bu süreçte Avrupa'dan dış kredi alınmasına rağmen kamu harcamalarının kısılamaması ve Merkez Bankası kaynaklarına başvurulması enflasyonu artırmıştır. Genel olarak 1950-1960 dönemi için maliye ve para politikalarında genişlemeci yaklaşımın benimsendiği söylenebilmektedir. Bu döneme ait bankacılık sektörü göstergeleri aşağıdaki grafikte verilmiştir.

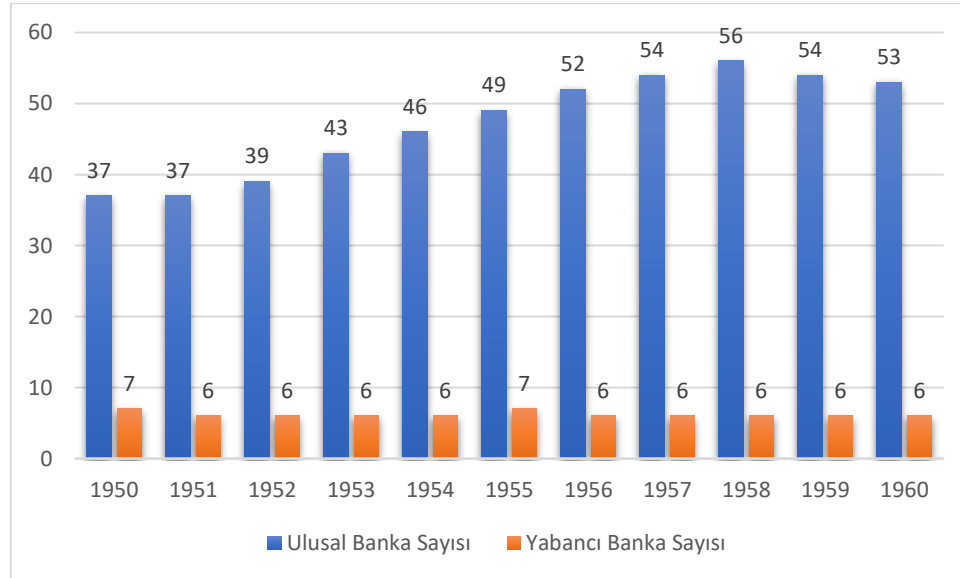
Görsel - 13: 1950 – 1960 Dönemi Bankacılık Sektörü Parasal Göstergeleri (Milyon \$)

Kaynak: Pakdemirli, E. (1995). *Ekonomimizin Sayısal Görünümü (1923-1990)*, s. 185-186.

Demokrat Parti'nin iktidara gelişi ile birlikte özel sektör bankacılığı da hızlı bir gelişim göstermiştir. Bu gelişimin sebepleri arasında dış kredilerin ve ihracat gelirlerinin artışı, 1954'te Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ve artan tasarruf miktarı büyük bir öneme sahiptir. İktidar, özel girişimciliği desteklemek, kendisine oy veren köylü ve tüccar sınıfını memnun etmek ve artan likidite ihtiyacını karşılamak amacıyla genişlemeci para politikası izlenmiş, bu da emisyon, mevduat ve kredi artışlarına yol açmıştır.

Görsel - 14: 1950 – 1960 Dönemi Banka Sayıları

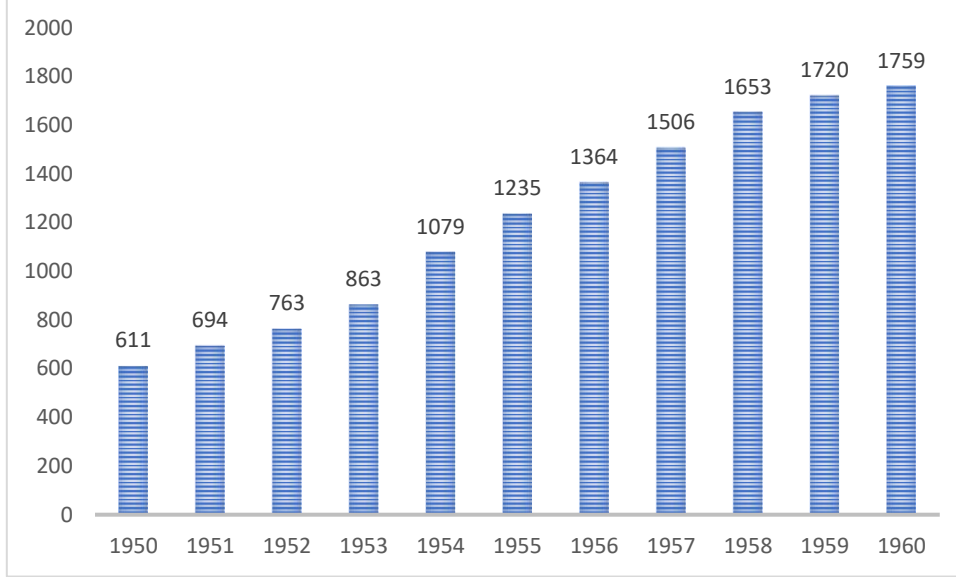
Kaynak: Yüzgün, A. (1982). *Türk Banka Sistemi (1923 -1981)*, s.19.

1950 yılında 37 olan ulusal banka sayısı, 53'e yükselirken, yabancı sermayeli banka sayısında önemli bir artış yaşanmamış hatta 1960'a gelindiğinde bir banka Türkiye'deki faaliyetlerine son vermiştir. Türk bankacılığındaki hızlı gelişmenin ardında, artan dış yardımlar ve yatırımlar, ulaşım ve altyapı alanlarındaki ilerlemeler, tarımda makineleşme, sermaye yoğun

şirketlerin artışı ve piyasa için üretimin genişlemesi gibi faktörlerin yarattığı para ve kredi ihtiyacını karşılamak amacıyla özel sektör yatırımlarının artışı bulunmaktadır.

1950 – 1960 yıllarında yaşanan parasal hacimdeki artış bankaların yeni şubeler açmasına da neden olmuştur. Bu yıllarda bankalara ait şube gelişimi aşağıda verilmiştir.

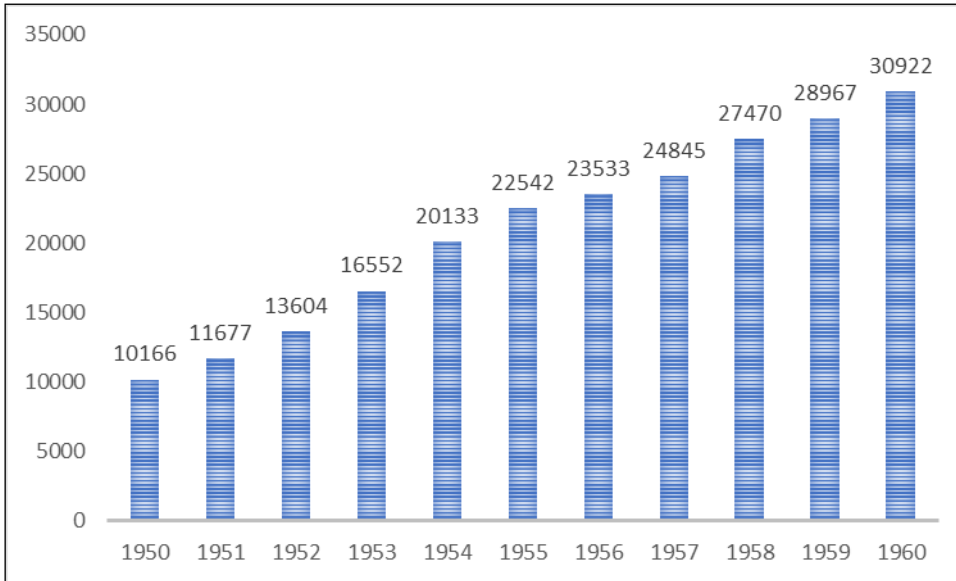
Görsel - 15: 1950 – 1960 Dönemi Banka Şube Sayıları

Kaynak: Yüzgün, A. (1982). *Türk Banka Sistemi (1923 -1981)*, s.35

1950 yılında bankalara ait toplam şube sayısı 611 iken, 1960 yılına gelindiğinde bu rakam 1759'a ulaşmıştır. Bankaların şube sayılarındaki artışa paralel olarak istihdam edilen personel sayısı da artmıştır.

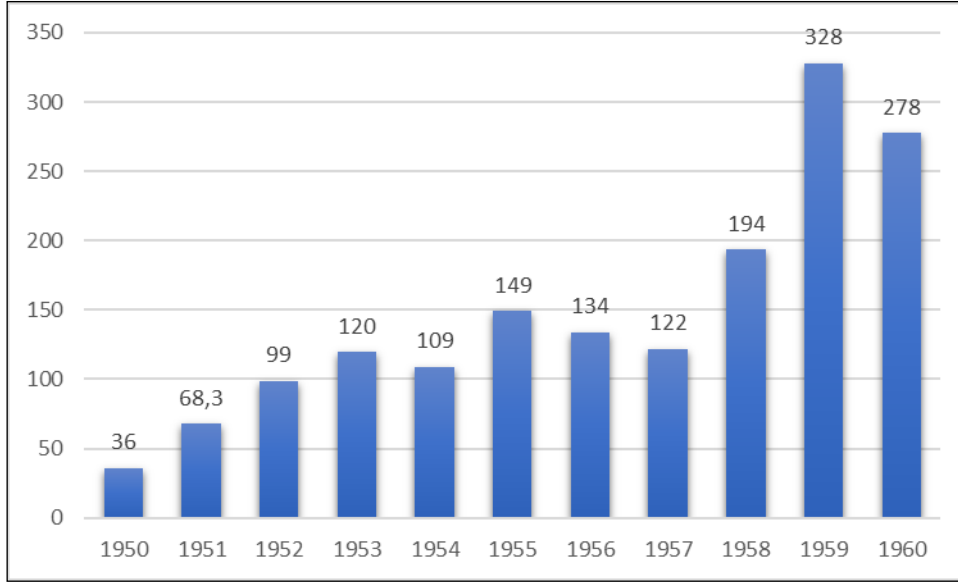
Görsel - 16: 1950 – 1960 Dönemi Banka Sektöründe Çalışan Sayısı

Kaynak: Yüzgün, A. (1982). *Türk Banka Sistemi (1923 -1981)*, s.35

1950 – 1960 yılları arası bankaların gerçekleştirdiği işlemler nedeni ile elde ettikleri kar miktarlarında da büyük bir artış yaşanmıştır. 1950 yılında bankaların elde ettikleri kar miktarı 36 milyon TL iken 1960 yılına gelindiğinde bu rakam 278 milyon TL olmuştur.

Görsel - 17: 1950 – 1960 Dönemi Bankaların Kar Miktarı (Milyon TL)

Kaynak: Yüzgün, A. (1982). *Türk Banka Sistemi (1923 -1981)*, s.348.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İktidarı ilk yıllarında tarım ve özel sektörün gelişmesi için kredi faiz oranlarının düşüren Demokrat Parti, 1954 yılı sonuna kadar bu politikasını devam ettirmiştir. Alınan dış yardımlar ve yurt dışından alınan ucuz krediler ile tarım ve özel sektöre önemli bir finansman sağlamıştır. Fakat uygulanan ekonomik politikaların beklenen neticeyi vermemesi ve Merkez Bankası kaynaklarının erimesi nedeni ile 1954 yılından itibaren faiz oranlarının yükselmesine sebep olmuştur. Ayrıca ihracat kaleminde beklenen hedeflere ulaşamaması ülkede sürekli bir döviz ihtiyacı oluşturmuştur. Bu durum nedeni ile Türk Parası sürekli bir değer kaybına sebep olmuştur. Demokrat parti döneminde Kamu İktisadi Teşekküllerini özelleştirmeyi amaçlamasına rağmen bunu gerçekleştiremeyen iktidar bu teşekküllerin devamını sağlamak için sürekli bankalardan kredi yolu ile finansman sağlanması, yapılan yatırımların ekonomik getirisinin olmaması veya kısıtlı bir getiri sağlanması da ülkede ki faiz oranının artmasında önemli bir yer teşkil etmektedir.

Demokrat Partinin uyguladığı ekonomi politikaları sayesinde özel sektörde sermaye ve mevduat artışları ülkedeki banka ve şube sayılarında artışlar meydana getirmiştir. Ülkede banka sayısındaki artışlar nedeni ile bankacılıkta uygun rekabet koşullarının oluşması, bankacılık mesleğinin gelişmesi için kurulan Türkiye Bankalar Birliği kurulmuştur. Türkiye Bankalar Birliği ilerleyen yıllarda bankacılık sektöründe haksız rekabetin önlenmesi, bankacılık mesleğinin etik ilkelerinin geliştirilmesi gibi konularda etkili olmuştur.

KAYNAKÇA

- Avcioğlu, D. (2001). *Türkiye'nin Düzeni: Dün-Bugün-Yarın*, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Baytal, Y. (2007). "Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (40), 545-567.
- Boratav, K. (2011), *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Benhür, Ç. (2001). *Türk Demokrasi Tarihinde Bir Dönüm Noktası Olarak 1950 Genel Seçimleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Coşar, N. (2005). "Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(01), 29-58.
- Doğan, S. (2015). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açıkta ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Eroğul, C. (2003). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Eser, M. (2021). *Türkiye'nin Dış Borçları*, Ankara: İksad Yayınları.
- Göktolga, O. ve Aladağ, A. E. (2023). "Tek Parti İktidarı". Ed. A. Karadağ ve M. Kapusizoğlu. *Türk Demokrasisinin Dönüm Noktaları: Olaylar ve Aktörler* içinde (s. 41-60). Bursa: Ekin Yayınları.
- Karakayalı, H. (2003). *Türkiye Ekonomisinin Yapısal Değişimi*, İzmir: Güleç Matbaacılık.
- Karpat, K. (2012). *Kısa Türkiye Tarihi 1800- 2012*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2001). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Közleme, A. O. (2022). "Halka Yansımaları Bakımından Tek Parti Döneminin İktisat Politikaları", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(57), 45-68.
- Pakdemirli, E. (1995). *Ekonomimizin Sayısal Görünümü (1923-1990)*, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2014). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisat Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Başkası Kültür Yayınları.
- Sarı, Y. (2014). "Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'de Uygulanan Para Politikaları". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(7), 1-21.
- Sertel, S. ve Sanyürek, M. B. (2016). "Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları ve Verdor Raporu". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 749-767.
- Oktar, S. ve Varlı, A. (2010). "Türkiye'de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti'nin Tarım Politikası", *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 28(1), 1-22.

- Öztürk, S. ve Yıldırım, F. (2009). “Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Çöküşü ve Atatürk Dönemi İktisat Politikaları”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(2), 145-165.
- Yaşar, M. (1980). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923–1978*, İstanbul: Akbank Kültür Yayınları.
- Takım, A. (2012). “Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(2), 157-187.
- Tamküpeli, T. (2021) *Edirne Siyasi Tarihinde Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- TUİK, (2024). *İstatistik Göstergeler*. Erişim Adresi: <https://www.tuik.gov.tr/>
- Tokgöz, E. (2011). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi: 1914-2011*. Ankara: İmaj Yayınları
- Yüzgün, A. (1982). *Türk Banka Sistemi (1923 -1981)*, İstanbul: Der Yayınları.

**SOSYAL AĞ SİTELERİNDEKİ REKLAMLARIN TÜKETİCİ SATIN ALMA
DAVRANIŞLARINA ETKİSİ: TEKSTİL SEKTÖRÜ ÖRNEĞİ**
**THE EFFECT OF ADVERTISEMENTS ON SOCIAL NETWORKING SITES ON
CONSUMER PURCHASING BEHAVIOR: TEXTILE INDUSTRY EXAMPLE**

Prof. Dr. Abdulvahap BAYDAŞ

Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü
abdulvahapbaydas@duzce.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-4471-3470

Doç. Dr. Murat BAYAT

Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü
muratbayat@duzce.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-0029-948X

ÖZET

Bir taraftan teknolojinin hızlı gelişimi, diğer taraftan ve internet kullanımının artış göstermesi ile birlikte bireyler zamanının önemli bir kısmını yeni iletişim ortamı olan sosyal ağ sitelerinde geçirmektedirler. Tüketiciyi etkilemek, ikna etmek tüketim davranışlarında meydana gelen değişikliklerin takibi işletmeler açısından önem arz etmiş ve söz konusu hedeflerin gerçekleştirileceği hedef sosyal medya olduğundan bu mecralara odaklanılmıştır. Çalışmanın amacı, sosyal ağ sitelerinde yapılan reklamların tüketicilerin, satın alma davranışına etkisinin tekstil sektörü özelinde araştırmaktır. Çalışmanın ana kütlesi, sosyal medyayı aktif olarak kullanan Düzce ili merkezinde bir tekstil fabrikası çalışanlarından oluşmuştur. Söz konusu 102 bireye yüz yüze anket formu uygulanarak gerekli veriler elde edilmiştir. Verilere geçerlilik ve güvenilirlik testleri, faktör analizi, frekans analizi, standart sapma uygulanmıştır. Yapılan testlerle, tekstil sektöründe sosyal ağ sitelerinde yapılan reklamların tüketici satın alma davranışlarıyla pozitif ilişkisi olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal ağ siteleri, Online Reklam, Tüketici satın alma davranışı, Tekstil sektörü

ABSTRACT

With the rapid development of technology on one hand and the increase in internet usage on the other, individuals spend a significant portion of their time on social networking sites, which are new communication platforms. Influencing and convincing consumers and monitoring changes in consumption behaviors have become important for businesses, and since social media is the target to achieve these goals, these channels have been focused on. The purpose of the study is to investigate the purchasing effect of advertisements on social networking sites in regards to consumers, specifically in the textile industry. The main theme of the study consists of employees of a textile factory in the center of Duzce province who actively use social media. The required data was obtained by implementing a face-to-face survey form to the 102 individuals in question. Validity and reliability tests, factor analysis, frequency analysis and standard deviation were applied to the data. The tests revealed that advertisements made on social networking sites in the textile industry have a positive relationship with consumer purchasing behavior.

Keywords: Social networking sites, Online advertising, Consumer purchasing behavior, Textile industry

1. Giriş

Yenilikçi beyinler ve yenilikçi teknolojiye sahip kurumlar dünyanın tüketim alışkanlıklarını değiştirmekte ve yönlendirmektedirler. Söz konusu firmalar sürekli olarak mesajlarını iletmenin ve tüketicileri ürün ve hizmetlerini satın almaya ikna etmenin yollarını araştırmaktadırlar. 21. yüzyılın başlamasıyla birlikte uzmanlar, internetin tüketiciler ile pazarlama örgütleri arasındaki boşluğu dolduracağını öngörmüşlerdir (Ward vd. 1998; De Kare-Silver, 2000; Sotelo, 2017).

Şirketlerin rekabet ortamında hayatta kalabilmeleri için teknolojiye güvenmeleri gerekmektedir (Porter, 2001; Weaver vd., 2017). Pazarlamanın son trendleri arasında mobil- akıllı pazarlama, sosyal ağ siteleri, mobil uygulamalar ve mobil web sitesinden oluşan dijital pazarlama yer almaktadır (Subrahmanyam vd., 2008; Horner ve Swarbrooke, 2016). Ayrıca sosyal paylaşım sitelerinin kullanımının her geçen gün arttığı da görülmektedir (Ostrow, 2009). Dolayısıyla teknoloji ile tüketicilerin satın alma davranışları arasındaki ilişki en çok konuşulan konulardan biridir (D'Silva vd., 2011; Groß, 2015; Horner ve Swarbrooke, 2016).

Yazın incelendiğinde; sosyal medya pazarlaması ile ilişkili marka değeri, marka sadakati, marka tercihleri, marka liderliği ve müşteri deneyimi üzerine çalışmalar yapılmıştır (Bolotaeva ve Cata, 2010; Wollan, Smith ve Zhou, 2010; Safko, 2012; Li ve Shiu, 2012; Hanaysha, 2016; Mhlanga ve Tichaawa, 2017). Sosyal medya ile müşteri deneyimleri arasındaki ilişki kültürel ve coğrafi alandan etkilenmektedir (Wollan, Smith ve Zhou, 2010; Safko, 2012; Li ve Shiu, 2012). Günümüzde çevrimiçi siteler ve sosyal medya web siteleri tüketiciler için önemli bir bilgi kaynağı haline gelmiş ve tüketicinin satın alma davranışı ve karar verme süreci üzerinde güçlü bir etkiye sahip olmuştur (Constantinides ve Fountain, 2008; Kazançoğlu vd., 2012; Mauri ve Minazzi, 2013; Çağlıyan vd., 2016; Zhang vd., 2017; Reyes-Menendez, Saura ve Filipe, 2019).

Yeni ürün ve hizmet üretimin artmasıyla birlikte yeni sosyal ağ sitelerinin faaliyete geçmesi, seçenekleri artırmakla tüketicilerin kafası karışmakta daha çok açıklayıcı bilgi talep edilmektedir. Sosyal ağ siteleri vasıtasıyla müşterilerin şirketlerle iletişim halinde olmaları kolaylaşmış, alışveriş imkânları daha kolay hale gelmiştir. Dolayısıyla şirketler kendilerini ürün ya da hizmet açısından geliştirirken, tüketiciler de istek ve şikâyetlerini daha kolay açıklama imkânını elde etmişlerdir. Tüketiciler çeşitli ortam veya platformlarda birbirleriyle fikir alışverişinde bulunmaktadır. Sosyal ağ sitelerinde reklam veren şirketlerin hedef müşterilerin davranışlarını izlemesi, başarılı olabilmesi ve hedefine ulaşabilmesi için önemli gerekliliktir. İşte bu sebeple tüketicilerin sosyal ağ sitelerindeki reklamlardan etkilenip etkilenmediği, diğer paydaşlarla hangi tür paylaşımlarda bulunduğu ve hangi reklamları takip ettiği çok sayıda araştırmaya konu olmuştur.

Bu araştırmanın amacı; sosyal ağ sitelerinde verilen reklamların tüketicileri etkileyerek satın alma davranışı gösterip göstermedikleri, tüketici algılarını ve satın alma niyetini değiştirip değiştirmediğini tespit etmektir.

2. Kavramsal Çerçeve ve Literatür İncelemesi

2.1. Online Reklamcılık

İnternetin iş hayatına girdiği ilk yıllarda reklam veya reklamcılık alanında kullanılmasının imkânsız olduğu yönündeki düşünceler hakimdi, ancak gelişen iletişim teknolojileriyle kullanımı ve takibi yaygınlaşan internet 1990'lardan sonra internet reklamcılığı açısından da kullanılmaya başlanmıştır (Avşar ve Elden, 2004; Brott, 2004; Altınbaşak, 2009).

İnternet reklamcılığı daha fazla kişiye ulaşabilme kapasitesi olduğundan, geleneksel reklamcılıktan ayrılmaktadır. Müşteriler internet sayesinde sosyal platformlarda gördükleri bir reklama tıklayarak, ürün, marka veya hizmet hakkında ayrıntılı bilgi edinmekte, sipariş verebilmekte ya da ilgili olayı kişisel bilgisayarlarına kaydedebilmektedirler. Dolayısıyla geleneksel medya veya mecra reklamcılığı böyle kapsamlı bir iletişim, üretkenlik ve dağıtım bütünlüğü kapasitesine sahip değildir (Özen ve Sarı, 2008).

Sosyal ağ reklamlarının ana amacı hedef kitleye, ürün, hizmet, işletme ya da markalarını etkin tanıtarak, müşterilere konu ile ilgili bilgi vermek ve elektronik ortamda satış geliştirmektir (Ducoffe 1996; Şahin, 2006; Pooranian vd., 2021; Cooper vd., 2023; Molaei vd., 2024). Sosyal ağ reklamları etkin kullanıldığı ve müşterilerden gelen geribildirimler doğru ölçüldüğü zaman, firmaların pazarlama karmalarının en önemli bileşeni haline gelebilmektedir (Şahin, 2001; Gharibshah ve Zhu, 2021; Eryc, 2022; Tan vd., 2023; Ku vd., 2023). Online reklamcılığın verimliliğinin artırılmasında yapay zekâ kullanımı (Shameem vd., 2023; Wuisan ve Handra, 2023) da çalışılması önemini artırmaktadır.

2.2. Sosyal Medya ve Sosyal Medya Reklamları

Sosyal paylaşım sitelerinin büyük ilgi görmesi ve etkin kullanan önemli kitlelere hitap etmesiyle birlikte, sosyal medya; kurumsal anlamda şirketler için de, ürün, hizmet ve fikirlerinin tanıtılması için ucuz ve etkin bir alan olarak görülmeye başlamıştır (Bulunmaz, 2011). Firmalar için kullanıcıların fikir ve görüşleri ile ilgili dönütlerinin alınması sosyal medyanın en değerli yönlerinden biri olarak ortaya çıkmıştır (Akkaya, 2013). Belli bir ürün, marka ya da işlem ile ilgili müşterileri tarafından yazılan yorumlar şirketler için bulunmaz bir fırsat niteliği taşımaktadır. Müşterilerin iyi olsun, kötü olsun her düşüncesi, yorumu; işletmelerin ürünü ya da hizmeti değiştirmesine, düzeltmesine ve geliştirmesine olanak tanımaktadır.

Sosyal medya, hedef kitleye doğru içerik veya mesajı iletebilmesi açısından da önemli bir pazarlama kanalı özelliği taşımaktadır. Geleneksel pazarlama mecralarında bir ürün ya da markanın doğru kişiye ulaşması hedeflenmeksizin milyonlarca bireye ulaşması beklenmektedir. Öte yandan sosyal medyada milyonlarca kişiye ulaşmak tam zıt bir şekilde işlemekte ve doğru kişiye doğru içerik ulaştırılabilmektedir. Böylece kurum ve kuruluşlar, sosyal medya aracılığıyla milyonlarca kişiyle iletişim kurma şansı yakalamaktadır.

Sosyal ağ siteleri bir medya aracı olarak, firmaların pazarlama yöneticilerine hedeflenen tüketicilerin seçimlerini öğrenme, ilgi alanlarına, gereksinimlerine, hayat zevklerine yönelik çarpıcı reklam oluşturabilme imkânı sağlamaktadır. Firmalar sosyal ağ sitelerinde yayınlanan reklamlar yoluyla hedef tüketicilere kolayca ulaşabilmekte, potansiyel müşterileriyle iletişim kurabilmektedirler.

Sosyal medya araçları bütünleşik pazarlama iletişimi açısından oldukça önem arz etmektedir. Facebook, Twitter, LinkedIn, Flickr gibi sosyal siteler, kurumlar için vazgeçilmez birer tanıtım, iletişim ve reklam mecrası haline gelmiştir.

Sosyal medya siteleri ve sosyal medya reklamcılığı ile ilgili yazın incelendiğinde; reklamların ekonomik fayda sağlaması (Wang vd., 2009; Akkaya, 2013), bilgi verici özelliği (Karson vd., 2006; Wang vd., 2009; Akkaya, 2013), eğlence özelliği (Akkaya, 2013) satın alma davranışını pozitif etkilediği tespit edilmiştir. Sosyal medya kullanım sıklığı (İşlek, 2012) satın alma öncesi, esnası ve sonrası daha fazla araştırma yapmaya neden olduğu ortaya çıkmıştır. Bireylerin sitenin güvenli olmasına oldukça önem verdikleri (Karson vd., 2006; Parlak 2010), deneyim ve alışkanlığın satın almayı etkilediği (Karson vd., 2006), teknolojik ürünlerle ilgili algıyı olumlu tetiklediği ve satın alma niyetine de olumlu yansıdığı belirtilmiştir. Sosyal medya pazarlamasının gelişimi (Lal vd.i 2020; Mason vd., 2021; Rachmad, 2022; Maitri vd., 2023), rolü (Wibowo vd., 2020), marka imajı (Taan vd., 2021; Savitri vd., 2022; Haudi vd., 2022) gibi konular incelendiğinden ileride de gelişmenin devam edeceğini göstermektedir.

3. Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmada kullanılan anket formu; a) katılımcıların demografik özellikleri ile bireylerin sosyo-ekonomik durumları, b) cevaplayıcıların internet kullanım sıklığı, interneti kullanım amaçları, internet reklamlardan etkilenip etkilenmedikleri, internet üzerinden alışveriş yapma durumları ve c) araştırmada kullanılan ana ölçek olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. İnternet reklamları davranış ölçeği (Wolin vd., 2002), internet algı ölçeği (Wang vd., 2009), satın alma niyeti ölçeği (Hwang vd., 2011) ve sosyal medya reklamcılığı ölçeği (Akkaya, (2013) çalışmalarından faydalanılarak uyarılma yapılmıştır. Amaca yönelik ölçeği oluşturan ifadeler 5’li likert tipi skala ile sorulmuştur (1.Kesinlikle Katılmıyorum, 2.Katılmıyorum, 3.Ne Katılıyorum Ne de Katılmıyorum, 4.Katılıyorum, 5.Kesinlikle Katılıyorum).

3.1. Araştırmanın Önemi

Çalışmasında; tüketicilerin sosyal ağ sitelerindeki reklamlardan ne denli etkilendikleri ve satın alma davranışına etkisinin nasıl olduğu belirlenme amaçlanmıştır. “Tüketiciler sosyal medya reklamlarından etkilenip ürün ya da hizmet satın alıyorlar mı?” sorusu araştırmanın ana problem cümlesini oluşturmaktadır. Tüketiciler zamanlarının önemli bir kısmını sosyal ağ sitelerinde geçirmekte ve pazarlama iletişim faaliyetlerin de söz konusu mecraya kayış olmaktadır (Akar, 2010; Akıncı Vural ve Bat, 2010; Sevinç, 2012). Sosyal ağ sitelerindeki reklamların tüketicilerin satın almalarına etkisinin olup olmamasının araştırılması, daha sonraki sosyal medya reklam çalışmalarına da katkısı olacağı düşünülmektedir.

TÜİK (2023)’in hazırladığı “2023 Yılı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması Raporu”, 16 yaş ve üzeri internet kullanan bireylerin oranının %87,1 ve internet erişim sağlayan hane oranın ise %95,5 olduğunu belirtmiştir. Bulgular, Türkiye’deki hanelerin neredeyse bütününde internetin olduğunu, internet kullanım oranının gittikçe arttığını ve internet teknolojisinin sadece yüksek gelirli bireylere hizmet vermediğini göstermektedir. Ancak kullanım aracı, amacı ve sıklığı elbette bireylerin sosyokültürel, gelir ve eğitim düzeylerine göre farklılık göstermeye devam edecektir (Baş vd., 2023). Araştırma kapsamında konu ile ilgili anket formu sosyal medyayı aktif olarak kullanan Düzce ilindeki bir tekstil fabrikası

çalışanlarına yüz yüze uygulanmıştır. Çalışmada sosyal ağ sitelerinin bütünü herhangi bir ayırım gözetilmeksizin araştırmaya dahil edilmiştir.

3.2. Analiz ve Bulgular

Yapılan güvenilirlik analizi (Cronbach's Alpha) sonucu (,782) çıktığından güvenilirliğin sosyal bilimler için yeterli olduğunu göstermektedir.

3.2.1. Demografik Analizler ve Frekans Analizleri

Çizelge 1: Katılımcıların Genel Profili

Cinsiyet	Frekans	Oran	Medeni durum	Frekans	Oran
Erkek	37	36,3	Bekâr	56	54,9
Kadın	65	63,7	Evli	46	45,1
Toplam	102	100,0	Toplam	102	100,0
Öğrenim durumu	Frekans	Oran	Meslek	Frekans	Oran
Lise	21	20,6	Yönetici	15	14,6
Yüksekokul	15	14,7	Memur	12	11,8
Fakülte	55	53,9	Çalışan	58	56,9
Yüksek Lisans ve Doktora	11	10,8	Hizmetli vb.	17	16,7
Toplam	102	100,0	Toplam	102	100,0
Yaş	Frekans	Oran	Aylık gelir	Frekans	Oran
17-27	59	57,8	17002 TL ve altı	75	73,5
28-38	27	26,5	17003-69999 TL	20	19,6
39 ve üstü	14	15,7	70000 TL ve üstü	7	6,9
Toplam	102	100,0	Toplam	102	100,0
Sosyal ağ sitelerini ziyaret sıklığı	Frekans	Oran	Günlük internette geçirilen süre	Frekans	Oran
Hiç	2	2,0	İki saatten az	27	26,5
Günde bir kez	5	4,9	2-4 Saat	58	56,9
2-4 kez	75	73,5	5-7 Saat	10	9,8
5-7 kez	20	19,6	8 Saat ve üzeri	7	6,9
Toplam	102	100,0	Toplam	102	100,0
İş deneyimi	Frekans	Oran	En sık ziyaret edilen sosyal ağ sitesi	Frekans	Oran
1-3 Yıl	56	54,9	Facebook	31	30,4
4-6 Yıl	26	25,5	Twittir	11	10,8
7-10 Yıl	8	7,8	Instagram	50	49,0
11-15 Yıl	6	5,9	Youtube	10	9,8
16 Yıl ve üstü	6	5,9	Toplam	102	100,0
Toplam	102	100,0			

Katılımcıların %63,7'sini kadın %36,3'nü erkeklerden oluşmaktadır. Çalışanların daha çok genç (%57,8= 17-25) yaş grubunda oldukları, üniversite eğitimine sahip (%53,9) asgari ücret ile çalıştıkları (%73,5), bekâr (%54,9) oldukları belirlenmiştir. Meslek açısından daha çok çalışan (%56,9) grubun temsil edildiği tespit edilmiştir.

İşdeneyimi açısından değerlendirilme yapıldığında 1-3 yıl (%54,9), 4-6 yıl (%25,5), 7-10 yıl (%7,8), 11-15 yıl (%5,9) ve 16 yıl ve üstü iş deneyimine sahip olanların (%5,9) oranlarında oldukları belirlenmiştir. Dolayısıyla çalışanların ilk çalışma yıllarında oldukları söylenebilir.

İnternette günlük vakit geçirme süresi açısından katılımcıların (%56,9) 2-4 saat, (%26,5) iki saatten az, (%9,8) 5-7 saat ve (%6,9) 8 saat ve üzerinde vakit harcadıkları görülmektedir. Dolayısıyla katılımcıların önemli bir kısmının 2-4 saat arası internette zaman geçirdikleri ifade edilmiştir.

Sosyal ağ sitelerinin ziyaret sıklığının günde 2-4 kez (%73,5) arasında kümelendiği görülmektedir. Bireylerin Instagram (%49), Facebook (%30,4), Twittir (%10,8) ve Youtube'u (%9,8) ziyaret ettikleri belirlenmiştir. Dolayısıyla daha çok Instagram'ın kullanıldığı söylenebilir.

Çizelge 2: Sosyal medya ve sosyal medya etkinliği ile ilgili genel değerlendirmeler

Sosyal medya reklamlarının ilgi çekme durumu	Frekans	Oran	Sosyal medya reklamlardan etkilenip alışveriş yapma	Frekans	Oran
Evet	82	80,4	Evet	83	81,4
Hayır	20	19,6	Hayır	19	18,6
Toplam	102	100,0	Toplam	102	100,0
Sosyal medyadan yapılan alışverişe duyulan güven	Frekans	Oran	Alışveriş sonrasında oluşan memnuniyetin sosyal medyadan paylaşılması	Frekans	Oran
Evet	73	71,6	Evet	37	36,3
Hayır	29	28,4	Hayır	65	63,7
Toplam	102	100,0	Toplam	102	100,0
Sosyal medyadan yapılan alışveriş sonrası sorunlarla ilgili anında yanıt alınması	Frekans	Oran	Sosyal medyada beğenilen marka ile ilgili anında haber alınıp alınmama durumu	Frekans	Oran
Evet	55	53,9	Evet	55	53,9
Hayır	47	46,1	Hayır	47	46,1
Toplam	102	100,0	Toplam	102	100,0
Sosyal Medyada arkadaşların beğendiği sayfadan etkilenip alışveriş yapıp yapma durumu	Frekans	Oran	Sosyal medyada yapılan reklamların her gelir düzeyi alıcısına hitap etmesi	Frekans	Oran
Evet	33	32,4	Evet	86	84,3
Hayır	69	67,6	Hayır	16	15,7
Toplam	102	100,0	Toplam	102	100,0
Sosyal medya reklamcılığında etkilenerek yapılan alışverişte yaşanan problemle karşılaşılma	Frekans	Oran			
Evet	56	54,9			
Hayır	46	45,1			
Toplam	102	100,0			

Sosyal medya reklamlarının ilgi çekmesi (%80,4), Sosyal medya reklamlardan etkilenerek alışveriş yapılması (%81,4), Sosyal medyadan yapılan alışverişin güvenilir olması (%71,6), Alışveriş sonrasında memnuniyetin sosyal medyadan az paylaşılması (%63,7), Sosyal medyadan yapılan alışveriş sonrası sorunlarla ilgili anında yanıt alınması (%53,9), Sosyal medyada beğenilen marka ile ilgili hemen haber alınması (%53,9), Sosyal Medyada arkadaşların beğendiği sayfadan etkilenip alışveriş yapılması (67,6), Sosyal medyada yapılan reklamların her gelir grubundan alıcıya hitap etmesi (%84,3) ve Sosyal medya reklamcılığında etkilenerek yapılan alışverişte yaşanan problemle karşılaşılması (%54,9) oranlarına sahip olduğu görülmektedir.

Çizelge 3: Ölçeğin Faktör Analizi ve Değerlendirme Kriterleri

Faktörler	Değişkenler	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans	Öz Değer
Güvenirlilik	Sosyal medya reklamları güvenilirlidir	,876	42,390	5,087
	Sosyal medya reklamları memnuniyet vericidir	,785		
	Sosyal medya reklamları alakalı bilgiler sunar	,738		
	Sosyal medya reklamları yaşam standartlarımızı yükseltir	,701		
	Sosyal medya reklamları güncel bilgiler verir	,645		
Eğlendiricilik	Sosyal medya reklamları eğlencelidir	,807	14,055	1,687
	Sosyal medya reklamları ekonomi tüzünde olumlu etkilere sahiptir	,746		
	Sosyal medya reklamları ürün/hizmet bilgisi için iyi bir kaynaktır	,744		
	Sosyal medya reklamları akla yatkındır	,537		
	Sosyal medya reklamları inandırıcıdır	,496		
Ekonomiklik	Sosyal medya reklamları her gelir seviyesinden tüketiciye ürün/ hizmet sunar	,863	8,764	1,052
	Sosyal medya reklamları ilgi çekicidir	,662		
Değerlendirme Kriterleri	Kaiser-Meyer-Olkin Testi: 0,819			
	Yaklaşık Ki-Kare: 448,122			
	Barlett Küresellik Testi: 0,000			
	Serbestlik Derecesi: 66			
	Ekstrasyon Yöntemi: <u>Principal Components</u>			
	Döndürme Metodu: <u>Varimax</u> Açıklanan Varyans Toplamı: 65,209			

Tüm boyutların faktör yükleri yüksek düzeyde tutarlık göstermiştir. Dolayısıyla maddelerin birbirleriyle tutarlı ve uyumlu olduğu söylenebilir. Araştırmanın faktör analizine uygunluğu KMO testi ile Bartlett testi yapılmıştır. Faktör analizi sonucu belirlenen üç boyut; güvenirlilik, eğlendiricilik ve ekonomiklik şeklinde isimlendirilmiştir.

Çizelge 4: Satın alma niyeti ile ilgili tanımlayıcı istatistikler

	Ortalama	Std. Sapma
Bilgisayar ekranında sosyal medya reklamı gördüğümde daha fazla bilgi edinmek için reklamı tıklarım	2,39	1,215
Reklamı yapılan ürünü merak ettiğim için alırım	2,27	1,193
Reklamı yapılan ürünü eğer ihtiyacım varsa satın alırım	1,64	1,006
İlgimi çeken reklamın mağazasını ziyaret ederim	1,76	1,179
Valid N (listwise)		

̄: 1,00-2,33 Yüksek, 2,34-3,66 Orta ve 3,67-5,00 Düşük katılım düzeyini göstermektedir (ters kodlama yapılmıştır).

Satın alma niyeti ile ilgili ölçeğin tanımlayıcı istatistiklerine göre “Reklamı yapılan ürünü eğer ihtiyacım varsa satın alırım”, “İlgimi çeken reklamın mağazasını ziyaret ederim” ve “Reklamı yapılan ürünü merak ettiğim için alırım” ifadelerinin yüksek katılım, “Bilgisayar ekranında sosyal medya reklamı gördüğümde daha fazla bilgi edinmek için reklamı tıklarım” boyutunun ise orta katılım gösterdiği belirlenmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal medya kullanıcı sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Reklam veren ürün, hizmet ya da tanıtımını yapan şirketler tüketiciye en kolay yoldan ulaşma imkânı tanıdığından sosyal medyada daha çok reklam vermeyi amaç edinmiştir. Mevcut çalışmanın amacı da, sosyal medyada verilen reklamların tüketicilerin satın alma kararlarını etkileyip etkilemediğini belirlemektir. Sosyal medyayı aktif olarak kullanan ve genellikle sosyal medya üzerinden satın alma davranışı sergileyen Düzce ilindeki bir tekstil fabrikası çalışanlarından 102 kişiye yüz yüze anket uygulaması yapılmıştır.

Anketi cevaplayan bireylerin genel profil, mesleki durum ve sosyal medya kullanımı ile ilgili aşağıdaki sonuçlar belirtilmiştir. Sosyal medyayı aktif olarak kullanan kişilerin genelde kadın ve genç yaş aralığında olduğu belirlenmiştir. Üreticiler sosyal medyada reklam ya da tanıtım faaliyetlerini oluştururken gençleri dikkate almaları hedef kitleye daha etkin ulaşılacağı düşünülmektedir.

Eğitim açısından katılımcıların eğitim seviyesinin yüksek olduğu görülmektedir. İnternette geçirilen sürenin fazlalığı reklam stratejileri için önemli bir ipucudur. Katılımcıların büyük çoğunluğu sosyal medyada 2 ila 4 saat arasında vaktini harcadığı sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların daha çok Instagram sayfasını tercih ettikleri görülmektedir.

Sosyal medya reklamlarının ilgi çektiği, Sosyal medya reklamlardan etkilenerek alışveriş yapıldığı, Sosyal medyadan yapılan alışverişin güvenilir olduğu, Alışveriş sonrasında memnuniyetin sosyal medyadan pek paylaşılmadığı, Sosyal medyadan yapılan alışveriş sonrası sorunlarla ilgili anında yanıt alınmada tatmin olunmadığı, Sosyal medyada beğenilen marka ile ilgili anında haber alındığı, Sosyal Medyada arkadaşların beğendiği sayfadan etkilenip alışveriş yapıldığı, “Sosyal medyada yapılan reklamların her gelir düzeyinden alıcıya hitap ettiği” ve “Sosyal medya reklamlarından etkilenerek yapılan alışveriş sonrası herhangi bir problemle karşılaşma” durumunun da tatminkar olmadığı tespit edilmiştir.

Analiz sonucu faktör analizinin yapılabileceğini ve yapılan faktör analizi sonucunda üç alt boyutun belirlendiği tespit edilmiştir. Faktör analizi sonucu belirlenen üç boyut; güvenilirlik, eğlendiricilik ve ekonomiklik şeklinde isimlendirilmiştir. Wolin vd. (2002) ve Tsang vd. (2004) de benzer sonuçlara ulaşmıştır. Sosyal ağlardaki reklamların tüketici üzerinde önemli bir yeri vardır ve aralarındaki ilişki pozitif yönlüdür.

Satın alma niyeti ile ilgili ölçeğin tanımlayıcı istatistiklerine göre “Reklamı yapılan ürünü eğer ihtiyacım varsa satın alırım”, “İlgimi çeken reklamın mağazasını ziyaret ederim” ve “Reklamı yapılan ürünü merak ettiğim için alırım” ifadelerinin yüksek katılım gösterdiği, “Bilgisayar ekranında sosyal medya reklamı gördüğümde daha fazla bilgi edinmek için reklamı tıklarım” boyutunun ise orta katılım gösterdiği belirlenmiştir.

4.1. Tartışma

Tüketiciler çevreleriyle ilişkili birden fazla medya ya da kanal aracılığıyla sürekli etkileşim halindedirler. Bulgulara göre sosyal medya reklamları tüketicilerin satın alma davranışlarını büyük ölçüde (%58,4) etkilemiştir. Benzer çalışmalar sosyal medya reklamlarının da olumlu etkisini kaydetmiştir (Al-Dhuhli, Mukhanini ve Ismael, 2013; Rasool, 2015). Sosyal medyanın verimliliğindeki artışın bir sonucu olarak tüketicilerin satın alma davranışlarında gözle görülür

bir değişim yaşanmıştır. Zamanla sosyal medyadaki değişim tüketici kararlarını da etkileyebilecektir (Lee, 2013; Yasin ve David, 2014).

Üstelik fiyatların çok çeşitli olması, sonuçta tüketicilerin bilgi bulutu üzerindeki bilgiye erişimini zorlaştırmaktadır. Hızlı teknolojik ilerleme ve sosyal medyadaki çoklu platformlar nedeniyle potansiyel tüketiciler, marka ve ürün hakkındaki ilk bilgileri kolayca hedeflenebilmektedir (Dudovskiy, 2013; Tran, 2014).

Ayrıca tüketiciler, arkadaşları ve ünlü kişiler tarafından sosyal medyada paylaşılan inceleme ve öneriler aracılığıyla da satın alma alışkanlıklarını şekillendirdikleri görülmektedir (Koay vd., 2021; Ata vd., 2022). Tüketicilerin işletme veya kuruma ait reklamlardan ziyade arkadaş çevrelerinde elde edilen bilgilerden daha çok etkilendikleri birçok çalışmada ortaya çıkmıştır.

Gelecekte yeni sosyal medyalar ortaya çıksa ve tüketiciler tarafından benimsenecek olsa da internet her zaman günlük hayatlarının pilotu olmaya devam edecektir. Dolayısıyla sosyal ağ siteleri, kitle iletişim araçlarıyla karşılaştırıldığında yeni ürün, hizmet veya markaların tüketicilerin ilgisini çekmesi açısından daha kullanışlı olduğu görülmektedir. Ayrıca mevcut çalışma, sosyal ağ sitelerinin kitle iletişim araçlarındaki reklam ve diğer pazarlama araçlarına göre daha yüksek güvenilirliğe sahip olduğunu da ortaya koymuştur.

Mevcut çalışmanın sonuçları birçok önemli konuya ışık tutsa da gelecekteki araştırmalar için bazı sınırlamaların dikkate alınması gerekmektedir. Ayrıca çalışmanın göz ardı ettiği fiyatlandırma, konum ve hizmet kalitesi gibi başka kritik boyutlar da vardır. Üstelik mevcut araştırma yalnızca belli bir sektördeki çalışanların bakış açısına odaklanmıştır.

KAYNAKÇA

Akar E. (2010) *Sosyal Medya Pazarlaması: Sosyal Webde Pazarlama Stratejileri*, Efil Yayınevi, Ankara.

Akıncı Vural, Z.B. Bat, M. (2010), Yeni bir iletişim ortamı olarak sosyal medya: Ege üniversitesi iletişim fakültesine yönelik bir araştırma. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 5(20), 3348-3382.

Akkaya, Duygu Talih. 2013, *Sosyal Medya Reklamlarında Tüketici Algılarının Tutum, Davranış ve Satın Alma Niyeti Üzerine Etkisi*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Edirne.

Al-Dhuhli, I. ve Ismael, S. (2013). *The Impact of social media on consumer buying behavior*, Unpublished Master's Project, Sultan Qaboos University, 1-13.

Altınbaşak, İpek. Karaca, Eyüp Sinan. 2009, İnternet Reklamcılığı ve İnternet Reklamı Ölçümlenmesi Üzerine Bir Uygulama, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 9(2), 463-487.

Ata, S., Arslan, H.M., Baydaş, A. ve Pazvant, E. (2022). The effect of social media influencers' credibility on consumer's purchase intentions through attitude toward advertisement, *ESIC Market*, 53(1), e280-e280.

Avşar, A. ve Elden M, (2004) *Reklam ve Reklam Mevzuatı*, RTÜK Yayınları, Ankara.

Baş, Ö., Audry, A.S., İnceoğlu, İ., Kaya, Y.B., Cöbek, G. ve Alkurt, S.V. (2023). Türkiye'de genç yetişkinlerin sosyal medya kullanımları ve paylaşım türlerinin incelenmesi, *Intermedia International E-journal*, 10(18), 136-159.

Bolotaeva, V. ve Cata, T. (2010). Marketing opportunities with social networks. *Journal of Internet Social Networking and Virtual Communities*, 2010(2), 1-8.

- Brott, A, (2004) *Bildiğiniz Reklamcılığın Sonu*, MediaCat Kitapları, Ankara.
- Bulunmaz, Barış, (2011) Otomotiv Sektöründe Sosyal Medyanın Kullanımı ve Fiat Örneği, *Global Media Journal*, 2(3), 19-50.
- Constantinides, E. ve Fountain, S. (2008). Web 2.0: Conceptual Foundations and Marketing Issues. *Journal of Direct, Data and Digital Marketing Practice*, 9(3), 231-244.
- Cooper, D.A., Yalcin, T., Nistor, C., Macrini, M. ve Pehlivan, E. (2023). Privacy considerations for online advertising: A stakeholder's perspective to programmatic advertising. *Journal of Consumer Marketing*, 40(2), 235-247.
- Çağlıyan, V., Işıklar, Z.E. ve Hassan, S.A. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Satın Alma Davranışlarında Sosyal Medya Reklamlarının Etkisi: Selçuk Üniversitesi'nde Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, (11), 43-56.
- D'Silva, B., Bhuptani, R. ve Menon, S. (2011). Influence of Social media marketing on brand choice behaviour among youth in India: an empirical study. *International Conference on Technology and Business Management*, 65(1), 756-763.
- De Kare-Silver, M. (2000). *The Electronic Shopping Revolution: Strategies for Retailers and Manufacturers*. London: Macmillan.
- Ducoffe, R.H. (1996). Advertising value and advertising on the web. *Journal of Advertising Research*, 36(5), 21- 35.
- Dudovskiy, J. (2013). *Viral Marketing and Consumer Decision Making Process. Research Methodology*. <http://www.research-methodology.net/viral-marketing-and-consumer-behaviour>, (E.T.: 17.07.2024).
- Eryc, E. (2022). Systematic literature review of critical success factors in online advertising, *Journal of Informatics and Telecommunication Engineering*, 5(2), 551-561.
- Gharibshah, Z. ve Zhu, X. (2021). User response prediction in online advertising. *aCM Computing Surveys (CSUR)*, 54(3), 1-43.
- Groß, M. (2015). Mobile shopping: a classification framework and literature review. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 43(3), 221-241.
- Hanaysha, J. (2016). The Importance of Social Media Advertisements in Enhancing Brand Equity: A Study on Fast Food Restaurant Industry in Malaysia, *International Journal of Innovation, Management and Technology*, 7(2), 46-51.
- Haudi, H., Handayani, W., Musnaini, M., Suyoto, Y., Prasetio, T., Pitaloka, E., Wijoyo, H. Yonata, H., Koho, I.R. ve Cahyon, Y. (2022). The effect of social media marketing on brand trust, brand equity and brand loyalty. *International Journal of Data and Network Science*, 6(3), 961-972.
- Horner, S. ve Swarbrooke, J. (2016). *Consumer Behaviour in Tourism*, Routledge.
- İşlek, Mahmut Sami (2012), *Sosyal Medyanın Tüketici Davranışlarına Etkileri: Türkiye'deki Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi Karaman.
- Karson, E.J., McCloy S.D. ve Bonner P.G. (2006), An Examination of Consumers' Attitudes and Beliefs Towards Web Site Advertising, *Journal of Current Issues and Research in Advertising*, 28(2), 77-91
- Kazançoğlu, İ., Üstündağlı, E. ve Baybars, M. (2015). Tüketicilerin Sosyal Ağ Sitelerindeki Reklamlara Yönelik Tutumlarının Satınalma Davranışları Üzerine Etkisi: Facebook Örneği. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 4(8), 159-182.

- Koay, K.Y., Teoh, C.W. ve Soh, P.C.H. (2021). Instagram influencer marketing: Perceived social media marketing activities and online impulse buying. *First Monday*, 26(9).
- Ku, Y.N., Kuznetsov, M., Mishra, S. ve de Juan, P. (2023). Staging e-commerce products for online advertising using retrieval assisted image generation. *arXiv preprint arXiv:2307.15326*.
- Lal, B., Ismagilova, E., Dwivedi, Y.K. ve Kwayu, S. (2020). Return on investment in social media marketing: Literature review and suggestions for future research. *Digital and social media marketing: emerging applications and theoretical development*, 3-17.
- Lee, E. (2013). *Impact of Social Media on Consumer Behavior*. Bachelor thesis. Turkey University of Applied Sciences, Turkey.
- Li, Y.-M. ve Shiu, Y.L. (2012). A diffusion mechanism for social advertising over microblog. *Decision Support Systems*, 54(1), 9-22.
- Maitri, W.S., Suherlan, S., Prakosos, R.D.Y., Subagja, A.D. ve Ausat, A.M.A. (2023). Recent trends in social media marketing strategy. *Journal Minfo Polgan*, 12(1), 842-850.
- Mason, A.N., Narcum, J. ve Mason, K. (2021). Social media marketing gains importance after Covid-19. *Cogent Business & Management*, 8(1), 1870797.
- Mauri, A.G. ve Minazzi, R. (2013). Web reviews influence on expectations and purchasing intentions of hotel potential customers. *International Journal of Hospitality Management*, 34, 99-107.
- Mhlanga, O. ve Tichaawa, T.M. (2017). Influence of social media on customer experiences in restaurants: A South African study. *TOURISM*, 65(1), 45-60.
- Molaei, R., Rahsepar Fard, K. ve Bouyer, A. (2024). An improved influence maximization method for online advertising in Social Internet of Things. *Big Data*, 12(3), 173-190.
- Ostrow, A. (2009). *Number of Social Networking Users has Doubled Since 2007*. <http://www.mashable.com/2009/07/28/social-networking-users-us> (E.T.: 17.07.2024).
- Özen, Ü. ve Sarı, A. (2008), Erzurum, İnternet Reklamcılığı: İnternet Kullanıcılarının İnternet Reklamcılığı Konusundaki Tutum ve Davranışları, *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 1(3), 15-26.
- Pooranian, Z., Conti, M., Haddadi, H. ve Tafazolli, R. (2021). Online advertising security: Issues, taxonomy, and future directions. *IEEE Communications Surveys & Tutorials*, 23(4), 2494-2524.
- Porter, M.E. (2001). Strategy and the internet. *Harvard Business Review*, 79(3), 63-78.
- Rachmad, Y.E. (2022). Social Media Marketing Mediated Changes in Consumer Behavior from E-Commerce to Social Commerce. *International Journal of Economics and Management Research*, 1(3), 227-242.
- Rasool, M.G. (2015). Consumer's behaviour and effectiveness of social media. *Global Journal of Management Business Research*, 14(8), 57-62.
- Reyes-Menendez A, Saura JR, Filipe F. 2019. The importance of behavioral data to identify online fake reviews for tourism businesses: a systematic review. *PeerJ Computer Science* 5:e219
- Safko, L. (2012). *The Social Media Bible: Tactics, Tools and Strategies for Business Success* (3rd ed.). John Wiley & Sons.
- Savitri, C., Hurriyati, R., Wibowo, L. ve Hendrayati, H. (2022). The role of social media marketing and brand image on smartphone purchase intention. *International Journal of Data and Network Science*, 6(1), 185-192.

- Sevinç, S.S. (2012) *Pazarlama İletişiminde Sosyal Medya*, Optimist Yayınları, İstanbul.
- Shameem, A., Ramachandran, K.K., Sharma, A., Singh, R., Selvaraj, F.J. ve Manoharan, G. (2023). The rising importance of AI in boosting the efficiency of online advertising in developing countries. In *2023 3rd International Conference on Advance Computing and Innovative Technologies in Engineering (ICACITE)* (pp. 1762-1766). IEEE.
- Sotelo, E.N. (2017). Social and cultural implications of the new communications technologies: its human rights education challenges in the current century. *Rights and Science: R&S*, 81-100.
- Subrahmanyam, K., Reich, S.M., Waechter, N. ve Espinoza, G. (2008). Online and offline social networks: Use of social networking sites by emerging adults. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 29(6), 420-433.
- Şahin, A. (2001), İnternet Reklamlarının Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencilerinin Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkileri, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 7(1), 43-52.
- Şahin, A. (2006), İnternet Reklamlarının Pazarlama Etiği Açısından Değerlendirilmesi: Mersin Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Yapılan Pilot bir Çalışma, *Öneri Dergisi*, 7(25), 119-130.
- Taan, H., Radji, D.L., Rasjid, H. ve Mosi, I.M. (2021). Social Media Marketing Untuk Meningkatkan Brand Image. *SEIKO: Journal of Management & Business*, 4(1), 315-330.
- Tan, S.Z., Bandyopadhyay, A. ve Septianto, F. (2023). Relationship (breakup) reminders drive online advertising effectiveness. *Psychology & Marketing*, 40(6), 1152-1161.
- Tran, P. (2014). *Viral Advertising on Facebook (Doctoral dissertation, Master Thesis*. <https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/84603/ThesisPhuongTran.pdf> (E.T.: 17.07.2024).
- Tsang, M.M., Ho, S. ve Liang, T. (2004). Consumer attitudes toward mobile advertising: An empirical study. *International Journal of Electronic Commerce*, 8(3), 65-78.
- TUİK (2023) *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması*, [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2023-49407](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2023-49407) (Erişim Tarihi: 15.05.2024)
- Wang, Y., Sun, S., Lei, W. ve Toncar, M. (2009). Examining beliefs and attitudes toward online advertising among Chinese consumers. *Direct Marketing: An International Journal*, 3(1), 52-66.
- Ward, P., Davis, B.J. ve Wright, H. (1998). The diffusion of interactive technology at the customer interface. *International Journal of Services Technology and Management*, 1(1), 58-82.
- Weaver, P., Jansen, L., Van Grootveld, G., Van Spiegel, E. ve Vergragt, P. (2017) *Sustainable Technology Development*, Routledge.
- Wolin, L.D., Korgaonkar, P. ve Lund, D. (2002). Beliefs, attitudes and behaviour towards web advertising. *International Journal of Advertising*, 21(1), 87-113.
- Wollan, R., Smith, N. ve Zhou, C. (2010). *The Social Media Management Handbook: Everything You Need to Know to Get*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Wuisan, D.S. ve Handra, T. (2023). Maximizing online marketing strategy with digital advertising, *Startuppreneur Business Digital (SABDA Journal)*, 2(1), 22-30.
- Yasin, A. ve David, L. (2014). An impact of advertising and pricing on consumer's online ticket purchasing. *International Journal of Innovation Technology Management*, 5(5), 383-387.

Zhang, T., Omran, B.A. ve Cobanoglu, C. (2017). Generation Y's positive and negative eWOM: use of social media and mobile technology. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 29(2), 732-761.

Wibowo, A., Chen, S.C., Wiangin, U., Ma, Y. ve Ruangkanjanases, A. (2020). Customer behavior as an outcome of social media marketing: The role of social media marketing activity and customer experience. *Sustainability*, 13(1), 189.

**KAMU KURUMLARININ VERDİĞİ HİZMET KALİTESİNİN BELİRLENMESİNE
YÖNELİK AMPİRİK BİR ÇALIŞMA
AN EMPIRICAL STUDY TO DETERMINE THE QUALITY OF SERVICES
PROVIDED BY PUBLIC INSTITUTIONS**

Prof. Dr. Abdulvahap BAYDAŞ

Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü
abdulvahapbaydas@duzce.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-4471-3470

Doç. Dr. Murat BAYAT

Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü
muratbayat@duzce.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-0029-948X

ÖZET

Kamu hizmetlerinin kâr amaçlı ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlar tarafından sağlanması yaygın bir uygulamadır. Mevcut çalışma, farklı türde kamu hizmeti sunan kurumların hizmet kalitesinin seviyesinin belirlenmesini amaçlamaktadır. Çalışma, kolayda örneklem yöntemi ile seçilen ve Düzce ilinde ikamet eden 310 birey ile yüz yüze görüşerek elde edilen verilerin analiziyle, alınan kamu hizmetinin kalitesinin belirlenmesi için gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın güvenilirlik ve geçerliliği oldukça (0,994) yüksektir. Analizler sonucu ortaya çıkan en önemli konular; “Personelin hizmet alanlara yardım etmede istekli olması”, “Personelin hizmet alanlara karşı tavırlarının nezaket kurallarına uygunluğu”, “Hizmetin gerçekleştiği kuruluşun gerekli teknik donanıma sahip olması” ve “Hizmet, vaat edildiği şekilde gerçekleşmesi” şeklinde sıralanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Kurumları, Sosyal hizmetler, Hizmet Kalitesi,

ABSTRACT

It is a common practice for public services to be provided by for-profit and non-profit organizations. The objective of study is to determine the level of service quality of institutions providing different types of public services. The study was carried out to determine the quality of the public service received by analysing the data obtained by face-to-face interviews with 310 individuals residing in the Duzce province who had been selected by convenience sampling method. The reliability and validity of the research is quite high (0.994). The most important issues that emerged from the analysis are; These are listed as "The staff's willingness to help the service recipients", "The staff's attitude towards the service recipients complies with the rules of courtesy", "The organization where the service is provided has the necessary technical equipment" and "The service is provided as promised".

Keywords: Public Institutions, Social services, Service quality,

1. Giriş

Kamu ve özel kuruluşların hizmet sunumunda farklı işleyip işlemediği sorusu ve bunun kamu hizmetlerinin sağlanmasına etkileri, en azından Simon vd.'nden (1956) bu yana kamu yönetimi araştırma gündeminin bir parçası olmuştur. Kamu ve özel kuruluşların hizmet sunumunun incelenmesi, tüm örgütlerin bir şekilde kamusal olduğunu savunan kamusal çerçevesini içermektedir (Bozeman, 1987). Boyutsal kamusal literatürü, kuruluşların siyasi ve ekonomik otoritelere maruz kalma derecesinin, onların içyapıları ile süreçleri ve sonuçta performansları üzerinde etkisi olduğunu göstermiştir (Heinrich ve Fournier, 2004; Moulton ve Bozeman, 2011; Miller ve Moulton, 2014; Su, 2017; Broms vd., 2024). Hizmet sunumu ve hizmetlerin soyutluğu kalitesi ve kalitesinin ölçülmesini de zorlaştırmaktadır (Bayat, Baydaş ve Atlı, 2015).

Genel anlamda değerlendirildiğinde; özel mülkiyet ve rekabetin fiyatları düşürdüğü ve hizmet kalitesini arttırdığı görüşü hakim iken (Shleifer, 1998), kâr amacı gütmeyen kuruluşlarda “kuruluşun tüm kazancını hizmete ayırma yönündeki yasal taahhüdü” (Hansmann, 1980) hizmet kalitesinin yüksek olmasını sağlayabilecektir. Eleştirilenler, tamamlanmamış piyasa ve sözleşmeler veya karmaşık hizmetlerin kalitesinin düşük ölçülebilirliği gibi kamu hizmeti sunumunun dış kaynaklardan sağlanmasıyla ilişkili çeşitli eksikliklere işaret etmektedir (Hart vd., 1997; Romzek ve Johnston, 2002; Brown vd., 2018). Kamu ve kamu dışı amme hizmeti sağlayıcılarının kalite ve maliyet performansına ilişkin önemli ampirik literatür de bulunmaktadır (Stolt vd., 2011; Hood ve Dixon, 2015; Dahlström vd., 2018; Broms vd., 2020; Petersen vd., 2022; Broms vd., 2024).

Hizmet ve kaliteden oluşan hizmet kalitesi genel olarak iki temel unsuru kapsamaktadır. Hizmet kalitesi uzun süreli bir performans değerlendirmesi sonucunda ortaya çıkan bir davranış şekli olarak tanımlanmaktadır (Hoffman ve Bateson, 1997; Aydın, 2007). Hizmet sektörünün gelişmesi ve piyasada hizmet hacminin artmasıyla birlikte, yoğun rekabet ortamına kurumlar devamlılıklarını sürdürmek ve yeterli kârlılığa ulaşmak için kaliteli hizmet sunmak zorunda kalmışlardır. Hizmet kalitesi, hizmeti alan bireylerin beklentilerinin karşılanarak memnuniyetlerinin sağlanması, hizmet kalitesinin önemini göstermekte, beklenen ve algılanan kalitenin araştırılmasını lüzumlu hale getirmiştir. Grönroos (1984) hizmet kalitesini, “müşterinin algıları ile beklentilerini karşılaştıran süreci değerlendiren bir sonuçtur” şeklinde tanımlamış ve hizmet kalitesinin ölçülmesiyle alakalı ilk düşünceleri ortaya atmıştır (Banar ve Ekerşil, 2010). Zeithaml ve Berry'de (1985) hizmet kalitesini, “müşterinin bir ürün ya da hizmetin üstünlüğü veya mükemmelliği ile ilgili genel bir yargısı” şeklinde açıklamaktadır. Hizmet kalitesi müşterilerin aldığı hizmetten duyduğu fayda ve haz olup, alınan hizmet sonucundaki tatmin boyutunu ifade etmektedir. Dolayısıyla hizmet kalitesi kavramını; “hizmet alanın ihtiyaç ve beklentileri, bunların doğrultusunda hizmette olması gereken özellikler, hizmetin bu özellik ve niteliklere sahip olma derecesi” şeklinde özetlemek mümkündür (Çiçek ve Doğan, 2009).

Araştırma kapsamında incelenen sosyal hizmetler farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Türkiye’de sosyal hizmet kuruluşları; a) Kamu, b) Özel sektör, c) Yerel yönetim ya da d) Sivil toplum kurumlarına bağlı kurulabilir ve çalışabilirler.

Türkiye’de sosyal hizmetlerin önemli bir kısmı devlet tarafından sağlanmaktadır. Çalışma, farklı türde kamu hizmeti sunan kurumların hizmet kalitesinin seviyesinin belirlenmesini

amaçlamaktadır. Kamu tarafından verilen sosyal hizmetlerin hizmet kalitesi açısından değerlendirilmesi çalışmaya farklı bir özellik katmaktadır.

2. Literatür incelemesi

Maliyet düşürücü önlemlere odaklanması, kısa vadeli ufukları ve hedef firma paydaşlarıyla zayıf ilişkileri kaliteyi olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Kaplan ve Stromberg 2009). Eaton, Howell ve Yannelis (2020), sosyal hizmetler sektörü gibi, kapsamlı devlet sübvansiyonlarının olduğu ve kalitenin belirlenmesinin zor olduğu sektörlerde, satın alımlarından sonra kalite bozulma olasılığının daha yüksek olduğunu savunmaktadır. Bu teorik belirsizlik göz önüne alındığında, sosyal hizmetler sektöründe özel sermaye yatırımlarının kalite etkilerine ilişkin ampirik araştırmaların şaşırtıcı derecede az olduğu görülür. Yani ne teori ne de mevcut ampirik çalışmalar (Stevenson ve Grabowski 2008; Harrington vd., 2012; Winblad vd., 2017; Gupta vd., 2021) şu ana kadar vatandaş ve politika yapıcılara net bir cevap verebilmiştir.

Sosyal hizmetlerin piyasada sağlanmasının kalite artırıcı etkilerine ilişkin argüman, özel mülk sahiplerinin, onları “yenilik yapmaya ve verimli olmaya” teşvik eden kârın arta kalan talep sahipleri olduğu fikrine dayanmaktadır (Shleifer 1998). Yani uygun bir kâr elde etme olasılığı, kamu dışı hizmet sağlayıcıları da dahil olmak üzere hükümet dışı ekonomik aktörleri kaliteyi artırmaya ve maliyetleri düşürmeye itmektir. Ayrıca, maliyet-kalite dengeleme çerçevesi tarafından güçlü bir karşı argüman ortaya konmuştur. Hart vd. (1997) “hükümetin istediği hizmet kalitesinin çoğu zaman bir sözleşmede tam olarak belirlenemeyeceği” gözleminden yola çıkarak, sözleşmedeki eksikliğin “sözleşmeleri ihlal etmeyen, ancak maliyet azaltma için önemli fırsatlar kaliteyi önemli ölçüde azaltabileceğini” belirtmektedir. Dolayısıyla hizmet kalitesi bir sözleşmede açık bir şekilde tanımlanamadığı ve teslimat sırasında kapsamlı bir şekilde değerlendirilemediği için, kamuya açık olmayan sağlayıcıların kaliteyi bir kenara bırakarak maliyet düşürme arayışına girme olasılıkları daha yüksektir (Hart vd., 1997; Brown vd., 2016).

Küreselleşmeyle birlikte devlet yönetimi yetkilerini yerel yönetimlere devrederek küçülmüş ve yönetim alanında yeni oluşumlar, vatandaşın yerel yönetimlerden hizmet beklentilerinin artırılmasını sağlamıştır. Bireyler yerel yönetimlerin kaliteli hizmet vermesini beklenilmekte ve daha seçici bir duruma gelmişlerdir. Kamu kurumlarının, bilişim çağının gerektirdiği kaliteli ve etkili hizmet sunumu faaliyetlerinde bulunmaları bir zorunluluk haline gelmiştir Dolayısıyla, “yerel yönetimi, geleneksel yönetim anlayışıyla yürütmenin mümkün olmadığı genel kabul görmüş bir görüş olduğundan kamu yönetiminde verimlilik, hizmetlerde kalite, etkinlik gibi konular yoğun olarak dile getirilmektedir” (Ardıç vd, 2004).

Hizmet üreten kamu kurumları da seçim baskısıyla verilen kamu hizmetinin vatandaş memnuniyeti oluşturmak (Peker, 1996) ve bir sonraki seçimde oya dönüşmesini istemek zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla yerel yönetim tarafından verilen kaliteli hizmet toplumun ve vatandaşın en önemli beklentileri arasına girmiştir. Vatandaşlar özel sektörün başarılı hizmet sunumunda olduğu gibi kamu sektöründen de başarılı ve standartlara uygun hizmet sunulmasını beklenmektedir.

Hizmet kalitesi; “müşterilerin hizmet sağlayıcısından beklentileri ile hizmet sağlayıcısının gerçek performansının karşılaştırılması sonucu belirlenmektedir” (Çatı ve Baydaş, 2008).

Vatandaş beklentilerinin aşılması durumu hizmet kalitesinin yüksekliğini, beklentilerin karşılanmaması durumunda ise hizmet kalitesinin düşüklüğü ve memnuniyetsizliği doğurmaktadır. Hizmet kalitesinin tatmin ediciliği bireylerin beklentilerinin karşılanmasına bağlı değişmektedir.

“Hizmet kalitesi, hizmetten faydalanmadaki kolaylık, iletişim araçlarının açıklığı, hizmet sunanların nezaketi, uzmanlıkları ve empati yetenekleri, hizmetin müşteri gereksinimlerine hangi ölçüde cevap verdiği, hizmet sayesinde elde edilen sonuçların mükemmelliği ve ivediliği ile ilgili bir kavramdır” (Gümüšoğlu vd., 2007). Kısaca; “hizmet kalitesi, müşteri ihtiyaçlarının, isteklerinin, arzularının ve beklentilerinin karşılanması ve ötesine geçilmesi olarak değerlendirilmektedir” (İslamoğlu vd., 2006).

Hizmet pazarlaması yazınında hizmet kalitesi teori ve pratikte kurumların performans kriteri olarak öne çıkması çokça araştırılması sağlamaktadır. Yüksek hizmet kalitesi; bağlılık, vatandaş memnuniyeti, bireylerin olumlu referansları ve şikayetlerindeki düşüş (Okumuş vd., 2007) gibi pozitif sonuçlara neden olması belirleyici unsurlardır. Hizmet üretimi de satıştan çok bireyler tarafından istenen özelliklere odaklanmıştır. Özel sektördeki “müşteri odaklı yönetim anlayışı”, kamuya “vatandaş odaklı yönetim” olarak transfer edilmiştir (Karataş, 2007). Dolayısıyla hizmet kalitesi açısından kuruluşların değerlendirildikleri standartlar bulunduğundan, kamu kesiminin söz konusu standartları uygulamadan vatandaş memnuniyetini sağlayabilmeleri çok mümkün görünmemektedir (Bozdağ vd, 2003; Yılmaz vd., 2007; Sezer, 2008).

Zeithaml ve Berry (1985) algılanan hizmet kalitesini, “müşterinin, bir ürün ya da hizmetin üstünlüğü ya da mükemmelliği ile ilgili genel bir yargısı olarak” tanımlamaktadır. Ghobadian’a (1994) göre ise idrak edilen hizmet kalitesi, müşterilerin hizmet kalitesi ile ilgili sezgileridir ve hizmet alıcılarının doyum seviyelerini büyük ölçüde belirlemektedir.

Kalite boyutları araştırmacıların bakış açısına göre değişmektedir. Hizmetin üretildiği kuruluşlar, kullanılan materyallerin düzeyi, hizmeti veren personel öncelikle belirlenen kalite boyutlarıdır (Sasser vd., 1978; Zeithaml ve Berry, 1985). Grönroos’un (1984) fonksiyonellik, teknik durum ve firma imajı şeklinde boyutlandırmıştır. Parasuraman, Zeithaml ve Berry ise (1985) “nezaket, heveslilik, güvenilirlik, ulaşılabilirlik, inanılabilirlik, güvenlik, müşteriye anlama, yetenek, fiziksel değerler ve iletişim” boyutları belirlenmiştir. Parasuraman, Zeithaml ve Berry 1988 yılında hizmet kalitesi boyutlarını “fiziksel değerler, güven, heveslilik, empati ve güvenilirlik” şeklinde beş boyuta indirgeyen Servqual ölçeğini geliştirmişlerdir.

3. Uygulama Bölümü

Mevcut çalışma, farklı türde kamu hizmeti sunan kurumların hizmet kalitesinin seviyesinin belirlenmesini amaçlamaktadır. Çalışma kolayda örneklem yöntemi ile seçilen ve Düzce ilinde ikamet eden 310 birey ile yüz yüze görüşerek uygulanan anket ile elde edilen verilerin analiz edilmesiyle, alınan kamu hizmetinin kalitesinin belirlenmesi için gerçekleştirilmiştir. Kolayda örnekleme daha hızlı veri elde etme, yüz yüze görüşme ile anket ise gözlem yapabilme imkânı sağladığından tercih edilmiştir. Hizmet Kalitesi Ölçeği: Araştırmaya katılan bireylerin hizmet aldığı personelin hizmet kalitesini ölçmek amacıyla Parasuraman vd., (1988) yılında geliştirilen

22 sorudan oluşturulan ölçekten alınan 10 ifade uygulanmıştır. Ölçek ile ilgili bütün sorular beşli Likert formatında (1. Hiç memnun değilim, 5. Çok memnunum) hazırlanmıştır.

3.1.Güvenirlilik ve Geçerlilik

Ölçeğin güvenirlik ve geçerliği yapılmış, korelasyon değeri 0.50'den düşük olan maddeler ölçekten çıkarılmıştır (Vonderembse ve Raghunathan, 1997; Liu vd., 2003). Sonuç olarak analiz ölçekten çıkarılan maddeler sonrası istenen değerler elde edilmiştir.

Mevcut çalışmada güvenirlik oranı 0,994 çıktığından, ölçeğin oldukça güvenilir olduğu belirlenmiştir. Ölçeklerin içsel tutarlılığının (güvenirliliğinin) değerlendirilmesinde genel olarak Cronbach alfa testi kullanılmaktadır (Giacobbi, 2002). Cronbach alfa katsayısı 0 ile 1 arasında değişen değerler almakta ve sosyal bilimler için elde edilen değerler en az 0,60 ve üstü olması istenmektedir. Mevcut çalışmada ölçeğin içsel tutarlılığının yüksek olduğunu (0,994) göstermektedir (Malhotra, 1999).

3.2.Örnekleme Süreci

Araştırmanın ana kümesini Düzce ilinde ikamet eden bireyler oluşturmaktadır. 310 kişiye kolayda örnekleme yöntemi ile yüz yüze anket formu uygulanmış ve araştırma ile ilgili veriler toplanmıştır.

310 katılımcıdan elde edilen verilerin analizlerinde SPSS paket programı kullanılmıştır. Çalışmanın demografik özellikleri frekans dağılımı ile ölçeğin geri kalan kısmı ise; faktör analizi, güvenirlik testleri, korelasyon katsayıları, katılım düzeyleri (aritmetik ortalama) standart sapma ve tanımlayıcı istatistik analizler kullanılmıştır. Güvenirlik farklı yer ve zamanlarda yapılan çalışmanın benzer sonuçlar vermesidir.

Çizelge 1: Araştırmaya Katılanların Genel Profili

Cinsiyet	Frekans	Oran	Medeni Durum	Frekans	Oran
Erkek	155	50,0	Bekar	133	42,9
Kadın	155	50,0	Evli	177	57,1
Toplam	310	100,0	Toplam	310	100,0
Yaş	Frekans	Oran	Eğitim Durumu	Frekans	Oran
18-31 yaş	90	29,0	İlköğretim	31	10,0
32-39 yaş	107	34,5	Lise	109	35,2
40-49 yaş	76	24,5	Ön lisans	32	10,3
50-59 yaş	25	8,1	Lisans	118	38,1
60 yaş ve üzeri	12	3,9	Lisansüstü	20	6,5
Toplam	310	100,0	Toplam	310	100,0
Gelir Düzeyi	Frekans	Oran	Meslek	Frekans	Oran
17002 £ ve altı	47	15,2	Serbest	40	12,9
17003- 39999 £	83	26,8	Kamu sektörü	146	47,1
40000-59999 £	120	38,7	Özel sektör	87	28,1
60000- 79999 £	41	13,2	Ev hanımı	22	7,1
80000- 99999 £	10	3,2	Emekli	15	4,8
100000 £ ve üzeri	9	2,9	Toplam	310	100,0
Toplam	310	100,0			

Çizelge 1'de görüldüğü gibi ankete katılanların %50'si kadın ve %50'si erkeklerden oluşmuştur. %57,1'i evli iken, %42,9'u bekâr, %34,5'i 32-39 yaş aralığında iken %29'u ise 18-31 yaş aralığındadır. Katılımcıların öğrenim durumları %38,1'i lisans, %35,2'si lise, %10,3'ü ön lisans, %10'nu ilköğretim

ve %6,5'i lisansüstü mezunu olduğu görülmüştür. Aylık gelirleri 40000-59999 ₺ gelire sahip olan %38,7, geliri 17003- 39999 ₺ olan %26,8, geliri 17002 ₺ ve altı olan %15,2 ve diğer gelir gruplarının toplam oranı ise %6,1'dir. Katılımcıların %47,1'i kamu sektörü, %28,1'i özel sektör, %12,9'u serbest çalışan ve geri kalan %11,9'u evhanımı ve emeklilerden oluşmuştur.

Dolayısıyla katılımcıların erkek ve kadın oranlarının eşit olduğu, evlilerin daha fazla olduğu, orta yaş grubunda kümelendikleri, lisans ve lise eğitimi yoğunlukta olduğu, daha çok orta gelir düzeyine sahip oldukları ve kamu çalışanlarının önemli bir orana sahip olduğu söylenebilir.

Çizelge 2: Hizmet Kalitesi Faktör Analizi

Faktör	Değişkenler	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans	Öz Değer
Hizmet Kalitesi	Personelin hizmet alanlara karşı tavırları nezaket kurallarına uygundur.	,792	48,829	4,883
	Personelin davranışları huzur ve güven verir.	,753		
	Personel hizmet alanlara yardım etmek konusunda isteklidir.	,747		
	Hizmet alanın bir sıkıntısı olduğunda itina ile ilgilenilip çözüm üretilir.	,730		
	Hizmet alanlar buldukları kuruluşta kendilerini huzurlu ve güvende hissederler.	,722		
	Hizmet, vaat edildiği şekilde gerçekleşir.	,708		
	Kuruluşta hizmet alanların ihtiyaçları eksiksizce yerine getirilir.	,679		
	Personel hizmet alanların sorunlarına cevap vermeye isteklidir.	,677		
	Kuruluşta hizmet alanlara gerekli psikolojik ve sosyal destek sağlanır.	,635		
	Hizmetin gerçekleştiği kuruluş gerekli teknik donanıma sahiptir.	,502		
Değerlendirme Kriterleri	Kaiser-Meyer-Olkin Testi: ,903 Yaklaşık Ki-Kare: 1230,741 Barlett Küresellik Testi: 0,000 Serbestlik Derecesi: 45 Ekstrasyon Yöntemi: Principal Components Döndürme Metodu: Varimax Açıklanan Varyans Toplamı: 48,829			

Araştırma ile ilgili ölçeğin faktör analizi sonucunda, özdeğerin 1'den büyük (4,883) ve faktör yüklerinin 0.45'den büyük olmaları (0,502) olduğundan ön koşulun sağlandığı görülmektedir (Hair vd., 1998; Tabachnick ve Fidell, 2001; Bülbül, 2003; Koca, 2015). Yapılan faktör analizi sonucunda faktör özdeğerinin 4,883, açıklanan varyansın yaklaşık olarak %49 olduğu ve en küçük faktör yükünün ise 0,50 olduğundan ölçeğin uygun biçimde sadece bir yapıyı ölçtüğü, dolayısıyla ölçeğin yapısal geçerliliğe sahip olduğu belirlenmiştir (Çizelge 2). Yapılan çalışmada KMO örnekleme yeterliliği ölçümü 0,903 çıktığı için mükemmel olarak değerlendirilmiştir.

Çizelge 3: Hizmet Kalitesi Ölçeğinin Tanımlanmış İstatistikleri

	Ortalama
Personelin hizmet alanlara karşı tavırları nezaket kurallarına uygundur.	3,94
Personelin davranışları huzur ve güven verir.	3,69
Personel hizmet alanlara yardım etmek konusunda isteklidir.	3,98
Hizmet alanın bir sıkıntısı olduğunda itina ile ilgilenilip çözüm üretilir.	3,82
Hizmet alanlar buldukları kuruluşta kendilerini huzurlu ve güvende hissederler.	3,84

Hizmet, vaat edildiği şekilde gerçekleşir.	3,86
Kuruluşta hizmet alanların ihtiyaçları eksiksizce yerine getirilir.	3,81
Personel hizmet alanların sorunlarına cevap vermeye isteklidir.	3,78
Kuruluşta hizmet alana gerekli psikolojik ve sosyal destek sağlanır.	3,81
Hizmetin gerçekleştiği kuruluş gerekli teknik donanıma sahiptir.	3,89

\bar{X} : 1,00-2,33 Düşük, 2,34-3,66 Orta ve 3,67-5,00 Yüksek katılım düzeyini göstermektedir.

Hizmet kalitesi ölçeği değerlendirildiğinde seçili olan on (10) maddeye de cevaplayıcıların katılım düzeyleri yüksek olarak çıkmıştır. Ancak bireylerin en önem verdiği konular; “Personelin hizmet alanlara yardım etmek konusunda istekliliği”, “Personelin hizmet alanlara karşı tavırları nezaket kurallarına uygunluğu”, “Hizmetin gerçekleştiği kuruluş gerekli teknik donanıma sahip olması” ve “Hizmet, vaat edildiği şekilde gerçekleşmesi” şeklinde sıralanmaktadır.

4. SONUÇ, ÖNERİ VE TARTIŞMA

Mevcut çalışmanın temel amacı bireylerin kamu tarafından verilen hizmetlerin hizmet kalitesi düzeyini sosyal pazarlama açısından değerlendirme yapmaktır. Bu amaçla Düzce ilinde ikamet eden 310 kişiden toplanan veriler SPSS istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada bireylerin yaşı, cinsiyeti, medeni durumu, eğitimi, mesleği, hizmet kalitesi algılarını ve memnuniyet düzeylerinin tespiti değerlendirilmiştir.

Hizmetlerin kalitesi, işletmeler açısından rekabette üstün olma ya da rekabette farklılaştırma aracı olarak kullanılırken toplumsal fayda amaçlayan sosyal hizmet kurumlarında da bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Mevcut çalışmanın amacı kamuya ait ve kâr amacı gütmeyen ve sadece topluma hizmet sunma amacı taşıyan sosyal hizmet kurumlarına yönelik hizmet kalitesinin seviyesini belirlemektir. Çalışmada Parasuraman vd., (1988) tarafından geliştirilen 22 maddelik hizmet kalitesi ölçeğinden 10 soruluk bir ölçek oluşturularak verilerin elde edilmesi sağlanmıştır. Çalışma ile ilgili yapılan faktör analizinde tek boyut çıkmıştır. Yapılan araştırmada kamu tarafından verilen sosyal hizmet kalitesinin genel itibarı ile yeteri kadar iyi algılandığı ve vatandaş açısından uygun olduğu görülmektedir.

Hizmet kalitesi sadece ekonomik bir zorunluluk değil, aynı zamanda insani bir zorunluluk olarak görülmeli, hizmet alan kim olursa olsun bireylerin beklentilerini karşılayan en yüksek standartlarda verilmeye çalışılmalıdır (Kıpçak vd., 2019). Öncelikle kamu kurumları olmak üzere sosyal hizmetler (eğitim, sağlık, vergi vb. hizmetler) alanında faaliyet gösteren kurumlarda hizmet kalitesinin artırılabilmesi ve geliştirilmesi için bütün personelin kalite, iletişim, müşteri ilişkileri, tanıtım ve reklam konuları ile ilgili gerekli hizmet içi eğitim programlarına tabi tutulmaları ve hizmetlerin standart hale gelmesi için bilinçlendirme çalışmaları yürütülmelidir.

Hizmet kalitesi ölçeği değerlendirildiğinde Parasuraman vd., (1988) ölçeğinden seçilen (10) maddeye de katılımcıların önem verdikleri ve katılım düzeyleri yüksek olarak belirledikleri görülmüştür. Ancak bireylerin en değer verdiği konular; “Personelin hizmet alanlara yardım etmek konusunda istekliliği”, “Personelin hizmet alanlara karşı tavırları nezaket kurallarına uygunluğu”, “Hizmetin gerçekleştiği kuruluş gerekli teknik donanıma sahip olması” ve “Hizmet, vaat edildiği şekilde gerçekleşmesi” en önemli boyutlar olarak ortaya çıkmıştır.

Mevcut çalışmanın en önemli kısıtı, sadece belli bir alanda ve sadece hizmet kalitesinin bazı boyutlarını özet olarak ele almasıdır. Ayrıca benzer çalışmalar nitel ve nicel çalışmaların beraberce yapılması da önemli bulgular sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

- Ardıç, K., Yüksel, F. ve Çevik, O. (2004). Belediyelerde Hizmet Kalitesinin (Vatandaş Tatmininin) Ölçülmesi (Tokat Belediyesi'nde Bir Uygulama), *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 13(3), 63-81.
- Aydın, K. (2007). Hizmet İşletmelerinde Servqual Yöntemi ile Hizmet Kalitesinin Ölçümü ve Kocaeli'ndeki Seyahat İşletmelerinden Efe Tur Uygulaması. *Sosyal Siyaset Konferansları*, 50. Kitabı.
- Banar, K. ve Ekergil, V. (2010). Muhasebe Meslek Mensuplarının Hizmet Kalitesi: Sunulan Hizmetlerin Kalitesi ile Müşteri Memnuniyeti İlişkisi Eskişehir Uygulaması, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 39-60.
- Bayat, M., Baydaş, A. ve Atlı, C. (2015). Hizmet sektörünün kavramsal tanımı ve ulusal ekonomilerdeki önemi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 59-88.
- Bozdağ, N., Atan, M. ve Altan, Ş. (2003). Hizmet Sektöründe Toplam Hizmet Kalitesinin Servqual Analizi ile Ölçümü ve Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama. *VI Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu*, Ankara. ss. 1-14
- Bozeman, B. (1987). *All organizations are public: Bridging public and private organizational theories*, San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Broms, R., Dahlström, C. ve Nistotskaya, M. (2020). Competition and service quality: Evidence from Swedish residential care homes. *Governance* 33(3): 525–543.
- Broms, R., Dahlström, C. ve Nistotskaya, M. (2024). Provider ownership and indicators of service quality: Evidence from Swedish residential care homes. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 34(1), 150-163.
- Brown, T.L., Potoski, M. ve Slyke, D. V. (2016). Managing complex contracts: A theoretical approach. *Journal of Public Administration Research and Theory* 26(2): 294–308.
- Brown, T.L., Potoski, M. ve Van Slyke, D.M. (2018). Complex contracting: Management challenges and solutions. *Public Administration Review* 78(5): 739–47.
- Bülbül, H. (2003). *Rekabet Üstünlüğü Sağlamada Ürün ve Süreç Yeniliği: Bilisim Teknolojileri Uygulaması*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Çatı, K. ve Baydaş, A. (2008). *Hizmet Pazarlaması ve Hizmet Kalitesi*, Asil Yayınevi Ankara.
- Çiçek, R. ve Doğan, İ. C. (2009). Müşteri Memnuniyetinin Artırılmasında Hizmet Kalitesinin Ölçülmesine Yönelik Bir Araştırma: *Niğde İli Örneği*, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 11(1), 199-217.

- Dahlström, C., M. Nistotskaya, ve M. Tyrberg. (2018). Outsourcing, bureaucratic personnel quality and citizen satisfaction with public services. *Public Administration* 96(1): 218–33.
- Eaton, C., Howell, S.T. ve Yannelis, C. (2020). When investor incentives and consumer interests diverge: Private equity in higher education. *The Review of Financial Studies* 33(9): 4024–60.
- Ghobadian, A., Speller, S. ve Jones. M. (1994), Service Quality Concept and Models, *International Journal of Quality & Reliability Management*, 11(9), 43-56.
- Giacobbi, P.R. (2002). Survey Construction and Analysis, Part II: Establishing Reliability and Validity. *Athletic Therapy Today*, 7(5), 60.
- Grönroos, C. (1984). A service model and its marketing implications, *European Journal of Marketing*, 18(4), 36-44.
- Gupta, A., Howell, S.T. Yannelis, C. ve Gupta, A. (2021). Does private equity investment in healthcare benefit patients? Evidence from nursing homes. Technical report. National Bureau of Economic Research. Working Paper 28474.
- Gümüšoğlu, Ş., Pınar, İ., Akan, P. ve Akbaba, A. (2007). *Hizmet kalitesi kavramlar, yaklaşımlar ve uygulamalar*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Hair, J.R. Tatham, A.R. ve Black, W. (1998). *Multivariate Data Analysis with Readings* (Fifth Edition), Prentice- Hall International, Inc.
- Hansmann, H.B. (1980). The role of nonprofit enterprise. *The Yale Law Journal* 89(5): 835–901.
- Harrington, C., Olney, B., Carrillo, H. ve Kang, T. (2012). Nurse staffing and deficiencies in the largest for-profit nursing home chains and chains owned by private equity companies. *Health Services Research* 47(1pt1): 106–28.
- Hart, O., Shleifer, A. ve Vishny, R.W. (1997). The proper scope of government: Theory and an application to prisons. *The Quarterly Journal of Economics* 112 (4): 1127–61.
- Heinrich, C.J. ve Fournier, E. (2004). Dimensions of publicness and performance in substance abuse treatment organizations. *Journal of Policy Analysis and Management* 23(1): 49–70.
- Hoffman, K.G. ve Bateson, J.E (1997), *Essential of Service Marketing*, The Dryden Press, USA
- Hood, C., ve Dixon, R. (2015). *A government that worked better and cost less?: Evaluating three decades of reform and change in UK central Government*. Oxford: Oxford University Press.
- İslamoğlu, A.H., Candan, B., Hacıfendioğlu, Ş. ve Aydın, K. (2006). *Hizmet pazarlaması*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Johnson, J.W. (2000). Factor Analysis of Importance Ratings in Job Analysis Note on the Misinterpretation of Cranny and Doherty. *Organizational Research Methods*, 3(3), 267-284.

- Kaplan, S.N. ve Stromberg, P. (2009). Leveraged buyouts and private equity. *Journal of Economic Perspectives* 23(1): 121–46.
- Karataş, H. (2007). Kamu Yönetiminde Yeni Bir Anlayış: Vatandaş Odaklı Yönetim, *Bütçe Dünyası Dergisi*, 24(2007), 83-91.
- Kıpçak, E., Çavdar, E. ve Önal, E. (2019). Sosyal Hizmetlerde Kalite: Van İli Uygulaması, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 15-28.
- Koca, G. ve Ozçifci, V. (2015). Organizational Commitment in Universities-A Comparison in Turkey. *British Journal of Education, Society & Behavioural Science* 5(4), 369-409.
- Malhotra, N.K. (1999). *Marketing Research: An Applied Orientation* (Third Edition), Upper Saddle River, New Jersey: Prentice Hall.
- Miller, S.M. ve Moulton, S. (2014). Publicness in policy environments: A multilevel analysis of substance abuse treatment services. *Journal of Public Administration Research and Theory* 24(3): 553–89.
- Moulton, S. ve Bozeman, B. (2011). The publicness of policy environments: An evaluation of subprime mortgage lending. *Journal of Public Administration Research and Theory* 21(1): 87–115.
- Okumuş, A. ve Yaşın, B. (2007). Yapı Market Müşterilerinin Hizmet Kalitesi Değerlendirmelerine Göre Pazar Bölümlerinin İncelenmesi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28, 87-106.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V.A. ve Berry, L.L. (1988). SERVQUAL: A Multiple-Item Scale for Measuring Consumer Perceptions of Service Quality. *Journal of Retailing*, 64(1), 12-40.
- Peker, Ö. (1996). Belediye Yönetimlerinde Kalite Üretimi, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 5(2), 15-23.
- Petersen, O.H., Andersen, L.B. Bhatti, Y. ve Houlberg, K. (2022). Competition, ownership, and the impact of government outsourcing on employees. *Journal of Public Administration Research and Theory* 32(2): 398–415.
- Romzek, B.S. ve Johnston, J. M. (2002). Effective contract implementation and management: A preliminary model. *Journal of Public Administration Research and Theory* 12(3): 423–53.
- Sezer, Ö. (2008). Kamu Hizmetinde Müşteri (Vatandaş) Odaklılık: Türkiye’de Kamu Hizmeti Açısından Bir Değerlendirme, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 147-171.
- Shleifer, A. (1998). State versus private ownership. *Journal of Economic Perspectives* 12(4): 133–150.
- Simon, H., Smithburg, D.W. Thompson, Victor, A.R. ve Thompson, V. (1956). *Public administration*, New York: Alfred A. Knopf.
- Stevenson, D.G. ve Grabowski, D.C. (2008). Private equity investment and nursing home care: Is it a big deal? *Health Affairs* 27 (5): 1399–408.

- Stolt, R., Blomqvist, P. ve Winblad, U. (2011). Privatization of social services: Quality differences in Swedish elderly care. *Social Science and Medicine* 72 (4): 560–7.
- Su, X. (2017). Dimensional publicness and serving the vulnerable: Analyses of specialized substance abuse treatment programs. *The American Review of Public Administration* 47(8): 898–913.
- Tabachnick, B.G. ve Fidell, L.S. (2001). *Using Multivariate Statistics* (4th Edition), Allyn&Bacon, a Pearson Education Company. ss. 583-645.
- Vonderembse M.A. ve Raghunathan, T.S. (1997). Quality Function Deployment's Impact on Product Development. *International Journal of Quality Science*, 2(4), 253-271.
- Winblad, U., Blomqvist, P. ve Karlsson, A. (2017). Do public nursing home care providers deliver higher quality than private providers? Evidence from Sweden. *BMC Health Services Research* 17(1): 487.
- Yılmaz, V., Filiz, Z. ve Yaprak B. (2007). Servqual Yöntemiyle Yükseköğretimde Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi. *Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 299-316.
- Zeithaml, V.A. ve Berry, L.L. (1985, Jan). A Conceptual Model of Service Quality and Its Implication For Future Research (SERVQUAL), *Journal of Marketing*, 41-50.

DİJİTAL VATANDAŞLIK VE SAĞLIKLI YAŞAM: TEKNOLOJİNİN SAĞLIK ÜZERİNDEKİ DÖNÜŞTÜRÜCÜ ETKİSİ

Prof. Dr. Hüdaverdi BİRCAN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü,
hbircan@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1868-1161

Doktora Öğrencisi Mesut KARAMAN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı,
mesut_karaman66@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7584-0800

ÖZET

Bu çalışmada, dijital vatandaşlığın sağlıklı yaşam üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya bir devlet üniversitesinde kolayda örnekleme yöntemi ile 132 üniversite öğrencisi gönüllü olarak katılım sağlamıştır. Çalışmada veriler “Kişisel Bilgi Formu”, “Dijital Vatandaşlık Ölçeği” ve “Üniversite Öğrencilerinde Sağlıklı Yaşam Becerileri Ölçeği” ile toplanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde % 95 güven aralığında SPSS 26 paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde normal dağılım şartı dikkate alınmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, Pearson korelasyon ve regresyon analizi tercih edilmiştir. Üniversite öğrencilerinin %51,5’i erkek, %63,6’sı 1.sınıf, %53’ünün 21 yaş ve üzeri olduğu, %57,6’sı uluslararası ticaret ve lojistik bölümünde öğrenim gördüğü, %66,7’sinin il merkezinde yaşadığı belirlenmiştir. Üniversite öğrencilerinde dijital vatandaşlık puan ortalaması $3,38 \pm 0,61$ sağlıklı yaşam $2,98 \pm 0,60$ ’dır. Dijital vatandaşlığın sağlıklı yaşam üzerinde anlamlı ve pozitif yönde etkisinin olduğu ($\beta: ,622$) belirlenmiş ve açıklanan varyans değeri (R^2) ,387’dir. Dijital yetkinlik ($\beta: ,420$), dijital güven ($\beta: ,219$) ve dijital kaygının ($\beta: ,241$) sağlık yaşam üzerinde anlamlı ve pozitif yönde etkisinin olduğu ve açıklanan varyans değeri (R^2) ,409 olarak saptanmıştır. Üniversite öğrencilerinde sağlıklı yaşam üzerinde dijital vatandaşlığın ölçek alt boyutlarında; dijital yetkinlik, dijital güven ve dijital kaygının önemli birer belirleyici etken olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Üniversite öğrencileri, dijital vatandaşlık, sağlıklı yaşam.

DIGITAL CITIZENSHIP AND HEALTHY LIVING: THE TRANSFORMATIVE IMPACT OF TECHNOLOGY ON HEALTH

ABSTRACT

In this study, it was aimed to determine the effect of digital citizenship on healthy life. In the study, 132 university students voluntarily participated in a state university by convenience sampling method. The data were collected with 'Personal Information Form', 'Digital Citizenship Scale' and 'Healthy Life Skills Scale for University Students'. SPSS 26 package programme was used in the evaluation of the data with 95% confidence interval. Normal distribution condition was taken into consideration in the analysis of the data. Descriptive statistics, Pearson correlation and regression analysis were preferred in data analysis. It was determined that 51.5% of the university students were male, 63.6% were first year, 53% were 21 years old and over, 57.6% were studying in the department of international trade and logistics, 66.7% lived in the city centre. The mean score of digital citizenship in university students was 3.38 ± 0.61 and healthy life was 2.98 ± 0.60 . It was determined that digital citizenship has a significant and positive effect on healthy life (β : .622) and the explained variance value (R^2) is .387. It was determined that digital competence (β : .420), digital trust (β : .219) and digital anxiety (β : .241) had a significant and positive effect on healthy life and the explained variance value was (R^2) .409. It can be said that digital competence, digital trust and digital anxiety are important determinants of digital citizenship on healthy life in university students.

Keywords: University students, digital citizenship, healthy life.

1. Giriş

Dijital vatandaşlık teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak kendisini göstermiştir. Bu kavram teknolojisinin sorumlu, üretken ve güvenli kullanımı ile ilişkilidir. "Dijital vatandaşlık" terimi, vatandaşların hak ve yükümlülüklerini artırmada ve toplumun tüm yönlerine katılmalarını sağlamada internetin değeri ve önemini ortaya koymaktadır (Ali vd., 2023). Dijital vatandaşlık sosyal medya, internet diğer dijital iletişim araçları dâhil olmak üzere dijital teknolojinin sorumlu ve etik kullanımınıdır. Dijital teknolojiden yararlanabilmek ve hizmet maliyetlerini azaltmak amacıyla iş yapabilme becerisi ve çevrimiçi sorumluluk dijital vatandaşlığın bilinç ve beceri düzeyini ortaya koymaktadır (Tutar vd., 2023).

Dijital vatandaşlık bireyin sahip olması gereken teknik beceriden daha fazlasıdır. Bireylerin çevrimiçi ortamlarda etkileşim kurmasına ve farklı fikirlerin bir araya gelmesine olanak sağlamaktadır. Dijital teknolojinin günlük yapılan işler, eğitim öğretim faaliyetleri, hizmet sektörünün hızlı bir şekilde yürütülmesi ve ihtiyaç duyulduğunda bir bilgiye anında erişilmesi gibi birçok noktada katkısının olduğu aşikardır. Bu noktalardan biri de sağlık hizmetleridir. Sağlık hizmetlerinde dijital teknoloji elektronik sağlık kayıtları, tele-tıp, mobil sağlık uygulamaları başta olmak üzere birçok açıdan etkinliğini sürdürmektedir (Şimşir & Mete, 2021).

Dijital vatandaşlığın sağlık hizmetlerine yansımalarıyla sağlık çalışanları gerektiğinde hastaların uzun süre takibini yapabilmektedir. Böylece hastalığın kökenine kadar araştırmalar yapılarak bireylerin sağlıklı yaşam sürmesine olumlu yönde katkı sağlanmaktadır. Dijital teknoloji bireylerin özel veya devlet kurumu fark etmeksizin sağlık kontrolleri, randevuları, yapılan tedavi işlemleri ve aşılar olmak üzere hem sağlık çalışanlarına hem bireye kolaylık sağlamaktadır (Koç & Koç, 2021). Tüm bu faktörler göz önüne alındığında bireylerin sağlıklı bir yaşam sürdürmesi için tüm teknolojik imkânların uyum içinde kullanımına hassasiyet gösterildiği söylenebilir. Sağlıklı bir yaşam, hastalıklardan kaçınmayı ve sağlığı geliştirmeyi amaçlayan ((Mamurov et. al., 2020) ve destekleyen davranışların bir toplamıdır (Mei vd., 2023).

Sağlıklı bir yaşam sürdürmek özellikle tıbbi gözetim altında olanlar için faydalıdır. Erken yaşlardan itibaren sağlıklı bir yaşam tarzını benimsemenin önemini farkında olmak, hem hastalığın görülme sıklığını hem de uzun vadeli etkilerini azaltacağı beklenmektedir (Zehravi vd., 2022). Bu bakımdan sağlık çalışanları açısından hastaların kısa veya uzun vadeli takibinde dijital teknolojilerin önemi ortaya çıkmaktadır. Sağlık kurumlarında her geçen yıl artan talep

sayıları ve teknolojik gelişmeler ile birlikte dijital vatandaşlığın sağlıklı yaşam üzerindeki etkilerinin uzun yıllar devam edeceği ön görülmektedir.

2. Yöntem

Araştırma Amacı: Bu çalışmada üniversite öğrencilerinde dijital vatandaşlığın sağlıklı yaşam üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma Tasarımı ve Modeli: Tanımlayıcı ve kesitsel tipteki bu çalışma tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir.

Evren ve Örneklem: Çalışma evreni bir devlet üniversitesinde İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileridir. Örneklemi ise kolayda örnekleme yöntemi ile araştırma tarihleri içerisinde 132 üniversite öğrencisi katkı sağlamıştır.

Veri Toplama Araçları:

Kişisel Bilgi Formu; Üniversite öğrencilerinde cinsiyet, yaş, sınıf, bölüm ve yaşadıkları yer gibi özellikleri belirlemeye yönelik ifadeler yer almaktadır.

Dijital Vatandaşlık Ölçeği; Tutar vd., (2024) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek toplamda 23 madde ve 3 alt boyuttan (dijital yetkinlik, dijital güven ve dijital kaygı) oluşmaktadır. Ölçek 5'li Likert tipinde olup ölçek puanlaması "1-Kesinlikle Katılmıyorum ile 5-Kesinlikle Katılıyorum" arasındadır. Ölçekte ters kodlama yapılmamıştır. Ölçekten alınan puanlar arttıkça bireylerin dijital vatandaşlığının arttığı yönünde yorumlanmaktadır. Tutar vd., (2024) çalışmasında ölçek geneli Cronbach Alpha değeri 0,96'dır. Bu çalışma için ölçek geneli Cronbach Alpha değeri 0,89'dur.

Üniversite Öğrencilerinde Sağlıklı Yaşam Becerileri Ölçeği; Genç ve Karaman (2019) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek toplamda 21 madde ve 4 alt boyuttan (sağlığa verilen önem, sağlıklı beslenme, sağlıkla ilgili kaynaklara ulaşma ve sağlık önceliği) oluşmaktadır. Ölçek Likert tipinde olup ölçek puanlaması "1-Hiç Katılmıyorum ile 4-Kesinlikle Katılıyorum" arasındadır. Ölçekten alınan puanlar arttıkça sağlıklı yaşamın arttığı yönünde yorumlanmaktadır. Genç ve Karaman (2019) çalışmasında ölçek geneli Cronbach Alpha değeri 0,90'dır. Bu çalışmada 0,92'dir.

Verilerin Toplanması ve Etik Hususlar: Bu çalışma için bir devlet üniversitesinden etik onay alınmıştır. Veriler gönüllülük esas alınarak çalışmaya katılmayı kabul eden ve aktif olarak öğrencilikleri devam eden 132 üniversite öğrencisinden yüz yüze görüşme yöntemiyle toplanmıştır. Anketin ilk sayfasında çalışmanın amaç ve kapsamı belirtilmiş ve anketi 132 üniversite öğrencisi eksiksiz doldurmuştur. Anketin doldurulması maksimum 10 dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi: Veriler SPSS 26 paket programı kullanılarak % 95 güven aralığında değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında elde edilen verilerde öncelikle normal dağılım şartı dikkate alınmıştır. Ölçek değişkenlerinin çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,5 ile +1,5 arasında değer aldıkları görülmüştür (Tabachnick & Fidell, 2019). Verilerin analizinde tanımlayıcı testler, Pearson korelasyon analizi ve regresyon analizi tercih edilmiştir.

3. Bulgular

Üniversite öğrencilerinin sosyo-demografik özellikleri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Sosyo-demografik özellikler

Sosyo-demografik özellikler	N	%	
Cinsiyet	Kadın	64	48,5
	Erkek	68	51,5
Yaş	18-20 yaş arası	62	47
	21 yaş ve üzeri	70	53
Sınıf	1. Sınıf	84	63,6
	2. Sınıf	20	15,2
	3. Sınıf	15	11,4
	4. Sınıf	13	9,8
Bölüm	Maliye	56	42,4
	Uluslararası Ticaret ve Lojistik	76	57,6
Yaşadığınız yer	İl merkezi	88	66,7
	İlçe merkezi	34	25,8
	Köy Bucak	10	7,6

Üniversite öğrencilerinin %51,5’i erkek, %53’ünün 21 yaş ve üzeri olduğu, %63,6’sı 1.sınıf, %57,6’sı uluslararası ticaret ve lojistik bölümünde öğrenim gördüğü, %66,7’sinin il merkezinde yaşadığı belirlenmiştir.

Üniversite öğrencilerinde dijital vatandaşlık ve sağlık yaşama yönelik tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Tanımlayıcı istatistikler

Değişkenler	Min-Max	$\bar{x}\pm ss$	Çarpıklık	Basıklık	Cronbach Alpha
Dijital Vatandaşlık	1-5	3,38±0,61	,364	-,318	,892
Dijital Yetkinlik	1-5	3,67±0,68	-,145	-,500	,887
Dijital Güven	1-5	3,52±0,87	-,141	-,758	,830
Dijital Kaygı	1-5	2,95±1,04	-,261	-,524	,787
Sağlıklı Yaşam	1-4	2,98±0,60	-,740	,858	,926
Sağlığa Verilen Önem	1-4	3,18±0,56	-,429	-,832	,810
Sağlıklı Beslenme	1-4	2,86±0,72	-,459	,089	,802
Sağlıkla İlgili Kaynaklara Ulaşma	1-4	2,76±0,77	-,375	-,249	,854
Sağlık Önceliği	1-4	3,18±0,75	-1,183	1,214	,744

Üniversite öğrencilerinde dijital vatandaşlık puan ortalaması 3,38±0,61’dir. Ölçek alt boyutlarında dijital yetkinlik 3,67±0,68; dijital güven 3,52±0,87 ve dijital kaygı 2,95±1,04’dür. Sağlıklı yaşam 2,98±0,60’dır. Ölçek alt boyutlarında sağlığa verilen önem 3,18±0,56; sağlıklı

beslenme $2,86 \pm 0,72$; sağlıkla ilgili kaynaklara ulaşma $2,76 \pm 0,77$ ve sağlık önceliği $3,18 \pm 0,75$ 'dir (Tablo 2).

Dijital vatandaşlık ve sağlıklı yaşam arasındaki Pearson korelasyon analizi Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Pearson korelasyon analizi

Değişkenler		Sağlıklı Yaşam	Sağlığa Verilen Önem	Sağlıklı Beslenme	Sağlıkla İlgili Kaynaklara Ulaşma	Sağlık Önceliği
Dijital Vatandaşlık	r	,622**	,622**	,526**	,575**	,438**
	p	,000	,000	,000	,000	,000
Dijital Yetkinlik	r	,573**	,560**	,529**	,422**	,482**
	p	,000	,000	,000	,000	,000
Dijital Güven	r	,531**	,575**	,473**	,400**	,412**
	p	,000	,000	,000	,000	,000
Dijital Kaygı	r	,271**	,242**	,180*	,398**	,109
	p	,002	,005	,039	,000	,215

Dijital vatandaşlık ile sağlıklı yaşam arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmüştür (r: ,622; Tablo 3).

Dijital vatandaşlığın sağlıklı yaşam üzerindeki etkisini belirlemek amaçlı yapılan regresyon analizi sonuçlarına Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4. Dijital vatandaşlığın sağlıklı yaşam üzerindeki etkisi

Model		Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar	T	P değeri	Model P	Model F
		B	Std. Error	Beta (β)				
1	Sabit	,917	,234		3,922	,000*	,000*	82,018
	Dijital Vatandaşlık	,615	,068	,622	9,056	,000*		
R: ,622; R ² : ,387; Adjusted R ² : ,382								

*P<0,01

Dijital vatandaşlığın sağlıklı yaşam üzerinde anlamlı ve pozitif yönde etkisinin olduğu (β: ,622) belirlenmiş ve açıklanan varyans değeri (R²) ,387'dir (Tablo 4).

Dijital vatandaşlık alt boyutlarının sağlıklı yaşam üzerindeki etkisini belirlemek amaçlı yapılan çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Dijital vatandaşlık alt boyutlarının sağlıklı yaşam üzerindeki etkisi

Model		Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar	t	Sig.	Model P	Model F
		B	Std. Error	Beta				
1	Sabit	,693	,248		2,797	,006*	,000	31,202
	Dijital Yetkinlik	,370	,081	,420	4,558	,000*		
	Dijital Güven	,152	,064	,219	2,364	,020*		
	Dijital Kaygı	,139	,039	,241	3,557	,001*		
R: ,650; R ² : ,422; Adjusted R ² : ,409; VIF: 1,018-1,903; Durbin Watson:1,706								

*P<0,01; VIF: Variance Inflation Factor (Varyans Şişme Faktörü)

Dijital yetkinlik (β : ,420), dijital güven (β : ,219) ve dijital kaygının (β : ,241) sağlık yaşam üzerinde anlamlı ve pozitif yönde etkisinin olduğu ve açıklanan varyans değeri (R^2) ,409 olarak saptanmıştır (Tablo 5).

4. Sonuç

Üniversite öğrencilerinde dijital vatandaşlık ve sağlıklı yaşam yüksek düzeydedir. Dijital vatandaşlık ile sağlıklı yaşam arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır. Sağlık yaşam üzerinde dijital vatandaşlığın anlamlı ve pozitif yönde etkisinin olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte ölçek alt boyutlarında sağlıklı yaşam üzerinde dijital yetkinlik, dijital güven ve dijital kaygının anlamlı ve pozitif yönde etkisinin olduğu saptanmıştır. Çalışma sonuçlarından hareketle üniversite öğrencilerinde dijital vatandaşlığın artırılmasıyla sağlıklı yaşamında aynı şekilde artacağı söylenebilir.

Geleceğin bireyleri olan üniversite öğrencilerinde dijital ortamın olumlu yönlerine vurgu yapılmalı sağlığı ve hayatı kolaylaştırıcı pratik bilgilerin daha çok üzerinde durulmalıdır. Sağlıkta dijital uygulamaların tanıtımı daha geniş çerçevede yapılarak tedavi işlemlerinin yapılmasında daha kısa sürede sonuç sağlanabilir. Bu sayede zaman ve maliyet tasarrufu, daha çok sayıda hastanın tedavi edilmesi, birçok sağlık verisine dijital ortamda istenildiğinde hemen ulaşılması, tetkiklerin doktorlara hızlı bir şekilde erişimi sağlanabilir. Literatürde yapılan çalışmalarda dijital vatandaşlığın sağlık hizmetlerinde önemine değinilmiş olsa da yapılan çalışmaların kısıtlı sayıda olduğu görülmektedir. Bu bakımdan çalışmanın elde edilen bulgular ile alana önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ali, I., Butt, K., & Warraich, N. F. (2023). Factors effecting digital citizenship in education sector: A systematic review and future direction. *Education and Information Technologies*, 28(12), 15789-15821.
- Genç, A., & Karaman, F. (2019). Üniversite Öğrencilerinde Sağlıklı Yaşam Becerileri Ölçeği'nin Geliştirilmesi. *Istanbul Gelisim University Journal of Health Sciences*, 7, 656-669.
- Koç, N. E., & Koç, E. (2021). Pandemi dönemi'nde Türkiye'de dijital vatandaşlık olgusu. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 11(3), 1019-1035.
- Mamurov, B., Mamanazarov, A., Abdullaev, K., Davronov, I., Davronov, N., & Kobiljonov, K. (2020, March). Acmeological approach to the formation of healthy lifestyle among

- university students. In III international scientific congress society of ambient intelligence 2020 (ISC-SAI 2020) (pp. 347-353). Atlantis Press.
- Mei, Y., Zhang, Y., Yu, J., Tang, X., & Li, W. (2023). Healthy lifestyle mediates the association between health locus of control and life satisfaction among college students in Hubei, China: during the normalization stage of COVID-19 epidemic prevention and control. *Archives of Public Health*, 81(1), 1-12.
- Şimşir, İ., & Mete, B. (2021). Sağlık hizmetlerinin geleceği: Dijital sağlık teknolojileri. *Journal of Innovative Healthcare Practices*, 2(1), 33-39.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2019). Using multivariate statistics (7th ed.). Allyn ve Bacon/Pearson Education.
- Tutar, H., Erdem, A. T., & Şahin, N. (2024). Dijital Vatandaşlık Ölçeği (DVÖ): Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. *Alanya Akademik Bakış*, 8(1), 310-327.
- Zehravi, M., Maqbool, M., & Ara, I. (2022). Healthy lifestyle and dietary approaches to treating polycystic ovary syndrome: a review. *Open Health*, 3(1), 60-65.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE SAĞLIĞI GELİŞTİRİCİ VE KORUYUCU DAVRANIŞLARIN YAŞAM TATMİNİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Prof. Dr. Hüdaverdi BİRCAN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü,
hbircan@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1868-1161

Doktora Öğrencisi Mesut KARAMAN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı,
mesut_karaman66@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7584-0800

ÖZET

Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinde sağlığı geliştirici ve koruyucu davranışların yaşam tatmini üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmaya bir devlet üniversitesinde kolayda örnekleme yöntemi ile 122 üniversite öğrencisi gönüllü olarak katılım sağlamıştır. Çalışmada veriler “Kişisel Bilgi Formu”, “Sağlığı Geliştirici ve Koruyucu Davranışlar Ölçeği” ve “Yaşam Tatmini Ölçeği” ile toplanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde % 95 güven aralığında SPSS 26 paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde normal dağılım şartı dikkate alınmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, Pearson korelasyon ve regresyon analizi tercih edilmiştir. Üniversite öğrencilerinde; %56,6’sı kadın %58,2’si 1.Sınıf, %60,7’sinin 18-20 yaş arasında olduğu %39,3’ü maliye, %59,8’inin il merkezinde yaşadığı, %63,1’inin Anadolu Lisesi’nden mezun olduğu, %50,8’inin yurttta kaldığı belirlenmiştir. Sağlığı geliştirici ve koruyucu davranışlar ölçeği genel puan ortalaması $3,04 \pm 0,29$; yaşam tatmini puan ortalaması $4,11 \pm 1,33$ ’dür. Sağlığı geliştirici ve koruyucu davranışların yaşam tatmini üzerinde anlamlı ve pozitif yönde etkisinin olduğu (β : ,561) belirlenmiş ve açıklanan varyans değeri (R^2) ,315’tir. Ölçek alt boyutlarında fiziksel (β : ,415), psikososyal (β : ,268) ve korunma (β : ,260) alt boyutlarının yaşam tatmini üzerinde anlamlı ve pozitif yönde etkisinin olduğu ve açıklanan varyans değerinin (R^2) ,332’dir. Üniversite öğrencilerinde yaşam tatmini üzerinde sağlığı geliştirici ve koruyucu davranışların ölçek alt boyutlarında; fiziksel, psikososyal ve korunmanın önemli birer belirleyici etken olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda iyileştirmenin üst sınırının olmadığı dikkate alındığında üniversite öğrencilerinde sağlığı geliştirici ve koruyucu davranışların yükseltilmesi gerektiği söylenilebilir.

Anahtar Kelimeler: Üniversite öğrencileri, sağlığı geliştirici ve koruyucu davranışlar, yaşam tatmini.

THE EFFECT OF HEALTH PROMOTING AND PROTECTIVE BEHAVIOURS ON LIFE SATISFACTION IN UNIVERSITY STUDENTS

ABSTRACT

In this study, it was aimed to determine the effect of health promoting and protective behaviours on life satisfaction in university students. A total of 122 university students voluntarily participated in the study by convenience sampling method in a state university. The data were collected with 'Personal Information Form', 'Health Promoting and Protective Behaviours Scale' and 'Life Satisfaction Scale'. SPSS 26 package programme was used in the evaluation of the data with 95% confidence interval. Normal distribution condition was taken into consideration in the analysis of the data. Descriptive statistics, Pearson correlation and regression analysis were preferred in data analysis. It was determined that 56,6% of the university students were female, 58,2% were first year, 60,7% were between the ages of 18-20, 39,3% were finance students, 59,8% lived in the city centre, 63,1% graduated from Anatolian High School, 50,8% lived in dormitories. The mean score of the health promoting and protective behaviours scale was 3.04 ± 0.29 and the mean score of life satisfaction was 4.11 ± 1.33 . It was determined that health promoting and protective behaviours had a significant and positive effect on life satisfaction (β : .561) and the explained variance value (R^2) was .315. In the sub-dimensions of the scale, physical (β : .415), psychosocial (β : .268) and protection (β : .260) sub-dimensions have a significant and positive effect on life satisfaction and the explained variance value (R^2) is .332. It can be said that physical, psychosocial and protection are important determinants of health promoting and protective behaviours on life satisfaction in university students. In this direction, considering that there is no upper limit to improvement, it can be suggested that health promoting and protective behaviours should be increased in university students.

Keywords: University students, health promoting and protective behaviours, life satisfaction.

1.Giriş

Dünya Sağlık Örgütü sağlığı “sadece hastalık ya da sakatlığın olmaması değil; fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik hâli” olarak ifade etmektedir. Tanımdan hareketle iyi olma durumu; bireyin aktivitelerden aldığı doyum, stresle baş etme, dengeli beslenmesi ve bir yaşam amacının olmasıdır. Dolayısıyla bireylerde sağlığın geliştirilmesi ve korunması ortaya çıkmaktadır. Sağlığın geliştirilmesi; bireylerin sağlıkla ilgili farkındalıklarını güçlendirerek, mevcut tutum ve davranışlarında iyileştirici tercihlerde bulunarak sağlığını daha iyiye götürme

sürecidir. Bu süreç içerisinde bireylerin davranışlarını değiştirmeleri, optimal fiziksel ve ruhsal sağlık düzeylerine ulaşmalarını sağlamaktadır (Kuloğlu vd., 2022; Bostan vd., 2016). Sağlığın korunması ise; bireyin içinde yer aldığı çevrenin fiziksel ve sosyal anlamda düzenlenmesi bunlar içerisindeki risklerin en aza düşürülmesidir (Bostan Akmeşe ve Güçlü, 2021).

Sağlığı geliştirme ve korumada belirtilen fiziksel, sosyal ve ruhsal sağlık bileşenleri “bütüncül sağlık” anlayışını ve bu alt gruplar arasındaki dinamik dengede optimal sağlık olarak belirtilmektedir. Optimal sağlık seviyesine ulaşmak için sağlığın geliştirilmesi ve korunması oldukça önemlidir (Bostan vd., 2016). Sağlığı geliştirici ve koruyucu davranışlar bireyin iyilik halini ve yaşam tatminini, üretkenlik halini, bireyin potansiyelini etkin ve verimli bir şekilde ortaya çıkaran ve kullanılmasını imkân sağlayan davranışlardır (Kıraç, 2024). Yaşam tatmini bir kişinin kendi hayatını bütün yönleri ile değerlendirmesidir. Yaşam tatmini, bireyin yaşamından memnun olması, beğenmesi ve onaylamasıdır. Bu doğrultuda bireyin yaşam tatmini kişinin kendi yaşam kalitesini subjektif olarak değerlendirmesidir. Buradan hareketle yaşam kalitesi içerisinde güvenlik, samimiyet, bireyin içinde yaşadığı topluma ait olma duygusu ve sağlık gibi pek çok faktör yer almaktadır (Bekmezci ve Sani Mert, 2018). Literatürde farklı ölçeklerde; sağlık çıktılarının (Elçi vd., 2019), sağlığı geliştirici ve koruyucu davranışların (Kıraç, 2024) yaşam doyumu üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu görülmektedir. Dolayısıyla yaşam tatminini üzerinde sağlığı geliştirici ve koruyucu davranışların pozitif yönlü bir etkisinin olacağı düşünülmektedir.

2. Yöntem

Araştırma Amacı: Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinde sağlığı geliştirici ve koruyucu davranışların yaşam tatmini üzerindeki etkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Araştırma Tasarımı ve Modeli: Tanımlayıcı ve kesitsel tipteki bu çalışma tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir.

Evren ve Örneklem: Çalışma evreni bir devlet üniversitesinde İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileridir. Örneklemi ise kolayda örnekleme yöntemi ile araştırma tarihleri içerisinde 122 üniversite öğrencisi katkı sağlamıştır.

Veri Toplama Araçları:

Kişisel Bilgi Formu; Üniversite öğrencilerinde cinsiyet, yaş, sınıf, bölüm, yaşadıkları yer, mezun olunan okul ve yaşanılan yer gibi özelliklerini belirlemeye yönelik ifadeler yer almaktadır.

Sağlığı Koruyucu ve Geliştirici Ölçeği; Bostan vd., (2016) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek toplamda 24 madde ve 3 alt boyuttan (fiziksel, psikososyal ve korunma) oluşmaktadır. Ölçek Likert tipinde olup ölçek puanlaması “1-Asla ile 5-Her Zaman” arasındadır. Ölçekten alınan puanlar arttıkça bireylerin sağlığı geliştirici ve koruyucu davranışlarının arttığı yönünde yorumlanmaktadır. Bostan vd., (2016) çalışmasında ölçek geneli Cronbach Alpha değeri 0,83’dir. Bu çalışmada Cronbach Alpha değeri 0,843’dir.

Yaşam Tatmini Ölçeği; Dinner vd., (1985) tarafından geliştirilmiş olup Bekmezci ve Sani Mert (2018) ise Türkçe uyarlama çalışmasını gerçekleştirmiştir. Ölçek toplamda 5 madde ve tek alt boyutludur. Ölçek Likert tipinde olup ölçek puanlaması “1-Kesinlikle Katılmıyorum ile 7-Kesinlikle Katılıyorum” arasındadır. Ölçekten alınan puanlar arttıkça bireylerin yaşam tatmini düzeylerinin arttığı yönünde yorumlanmaktadır. Bekmezci ve Sani Mert (2018) çalışmasında Cronbach Alpha değeri 0,876’dır. Bu çalışmada Cronbach Alpha değeri 0,853’dir.

Verilerin Toplanması ve Etik Hususlar: Bu çalışma için bir devlet üniversitesinden etik onay alınmıştır. Veriler gönüllülük esas alınarak çalışmaya katılmayı kabul eden ve aktif olarak öğrencilikleri devam eden 122 üniversite öğrencisinden yüz yüze görüşme yöntemiyle toplanmıştır. Anketin ilk sayfasında çalışmanın amaç ve kapsamı belirtilmiş ve anketi 122 üniversite öğrencisi eksiksiz doldurmuştur. Anketin doldurulması maksimum 10 dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi: Veriler SPSS 26 paket programı kullanılarak % 95 güven aralığında değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında elde edilen verilerde öncelikle normal dağılım şartı dikkate alınmıştır. Ölçek değişkenlerinin çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1 ile +1 arasında değer aldıkları görülmüştür (Hair vd., 2013). Verilerin analizinde tanımlayıcı testler, Pearson korelasyon analizi ve regresyon analizi tercih edilmiştir.

3. Bulgular

Üniversite öğrencilerinin sosyo-demografik özellikleri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Sosyo-demografik özellikler

Sosyo-demografik özellikler	N	%	
Cinsiyet	Kadın	69	56,6
	Erkek	53	43,4
Yaş	18-20 yaş arası	74	60,7
	21 yaş ve üzeri	48	39,3
Sınıf	1. Sınıf	71	58,2
	2. Sınıf	20	16,4
	3. Sınıf	16	13,1
	4. Sınıf	15	12,3
Bölüm	İşletme	31	25,4
	Maliye	43	35,2

	Uluslararası Ticaret ve Lojistik	48	39,3
Yaşadığımız Yer	İl merkezi	73	59,8
	İlçe merkezi	33	27
	Köy Bucak	16	13,1
Mezun Olunan Okul	Anadolu Lisesi	77	63,1
	Meslek Lisesi	19	15,6
	İmam Hatip Lisesi	16	13,1
	Diğer	10	8,2
Yaşanılan Yer	Ailemle oturuyorum	44	36,1
	Yurtta kalıyorum	62	50,8
	Arkadaşlarımla evde kalıyorum	16	13,1

Üniversite öğrencilerinde; %56,6'sı kadın %58,2'si 1.Sınıf, %60,7'sinin 18-20 yaş arasında olduğu %39,3'ü maliye, %59,8'inin il merkezinde yaşadığı, %63,1'inin Anadolu Lisesi'nden mezun olduğu, %50,8'inin yurtta kaldığı belirlenmiştir (Tablo 1).

Sağlığı geliştirici ve koruyucu davranışlar ile yaşam tatmini arasındaki Pearson korelasyon analizi ile tanımlayıcı istatistikler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Pearson korelasyon analizi ile tanımlayıcı istatistikler

Değişkenler	Min-Max	$\bar{x} \pm ss$		SGKD	Fiziksel	Psikososyal	Korunma	Yaşam Tatmini
SGKD	1-5	3,04±0,29	r	1	,474**	,686**	,695**	,561**
			p		,000	,000	,000	,000
Fiziksel	1-5	2,71±0,40	r	,474**	1	,049	-,001	,428**
			p	,000		,592	,993	,000
Psikososyal	1-5	3,07±0,49	r	,686**	,049	1	,192*	,338**
			p	,000	,592		,034	,000
Korunma	1-5	3,33±0,52	r	,695**	-,001	,192*	1	,311**
			p	,000	,993	,034		,000
Yaşam Tatmini	1-7	4,11±1,33	r	,561**	,428**	,338**	,311**	1
			p	,000	,000	,000	,000	
Çarpıklık				-,555	-,252	-,410	-,647	-,114
Basıklık				,206	,427	,459	,320	-,766
Cronbach Alpha				,843	,722	,714	,786	,853

**p<0,01; *p<0,05; SGKD: Sağlığı Geliştirici ve Koruyucu Davranışlar

Sağlığı geliştirici ve koruyucu davranışlar ölçeği genel puan ortalaması 3,04±0,29; ölçek alt boyutlarında fiziksel 2,71±0,40; psikososyal 3,07±0,49 ve korunma 3,33±0,52'dir. Yaşam tatmini ölçeği puan ortalaması 4,11±1,33'dür. Sağlığı geliştirici ve koruyucu davranışlar ile yaşam tatmini arasında (r: ,561) anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir (Tablo 2).

Sağlığı geliştirici ve koruyucu davranışların yaşam tatmini üzerindeki etkisi Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Sağlığı geliştirici ve koruyucu davranışların yaşam tatmini üzerindeki etkisi

Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar	Standardize Edilmiş Katsayılar	t	Sig.	Model P	Model F
-------	----------------------------------	--------------------------------	---	------	---------	---------

		B	Std. Error	Beta				
1	Sabit	-3,474	1,027		-3,382	,001	,000	55,161
	Sağlığı geliştirici ve koruyucu davranışlar	2,494	,336	,561	7,427	,000		

R: ,561; R²: ,315; Adjusted R²: ,309

Sağlığı geliştirici ve koruyucu davranışların yaşam tatmini üzerinde anlamlı ve pozitif yönde etkisinin olduğu (β : ,561) belirlenmiş ve açıklanan varyans değeri (R²) ,315'tir (Tablo 3).

Sağlığı geliştirici ve koruyucu davranışlar ölçeği alt boyutlarının yaşam tatmini üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik yapılan çoklu regresyon analiz sonuçlarına Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4. Sağlığı geliştirici ve koruyucu davranışlar ölçeği alt boyutlarının yaşam tatmini üzerindeki etkisi

Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar	t	Sig.	Model P	Model F
	B	Std. Error	Beta				
1	Sabit	-4,012	1,033		-3,884	,000	
	Fiziksel	1,376	,248	,415	5,580	,000	,000
	Psikososyal	,719	,204	,268	3,532	,001	21,092
	Korunma	,654	,190	,260	3,440	,001	

R: ,591; R²: ,349; Adjusted R²: ,333; VIF: 1,003-1,041; Durbin Watson:2,034

VIF: Variance Inflation Factor (Varyans Şişme Faktörü)

Ölçek alt boyutlarında fiziksel (β : ,415), psikososyal (β : ,268) ve korunma (β : ,260) alt boyutlarının yaşam tatmini üzerinde anlamlı ve pozitif yönde etkisinin olduğu ve açıklanan varyans değerinin (R²) ,332'dir (Tablo 4).

4. Sonuç

Üniversite öğrencilerinde sağlığı geliştirici ve koruyucu davranışlar orta düzeyde yaşam tatmini ise orta düzey üzerindedir. Sağlığı geliştirici ve koruyucu davranışların yaşam tatmini üzerinde anlamlı ve pozitif yönde etkisinin olduğu belirlenmiştir. Yaşam tatmini üzerinde sağlığı geliştirici ve koruyucu davranışlar ölçeği alt boyutlarından fiziksel, psikososyal ve korunmanın anlamlı ve pozitif yönde etkisinin olduğu belirlenmiştir. Çalışma sonuçlarından hareketle üniversite öğrencilerinde sağlığı geliştirici ve koruyucu davranışların geliştirilmesi gerektiği ve bu doğrultuda yaşam tatmininde artış sağlanacağı söylenebilir.

Kaynakça

Akmeşe, N. B., & Güçlü, S. (2021). Ortaokul ve lise öğrencilerinin sağlığı geliştirici ve koruyucu davranışlarının incelenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 220-229.

- Bekmezci, M., & Mert, İ. S. (2018). Yaşam tatmini ölçeğinin Türkçe geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(8), 166-177.
- Bostan, N., Örsal, Ö., & Karadağ, E. (2016). Sağlığı geliştirici ve koruyucu davranışlar ölçeğinin geliştirilmesi: Metodolojik çalışma. *Türkiye Klinikleri Hemşirelik Bilimleri Dergisi*, 8(2), 102-111.
- Diener, E. D., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of personality assessment*, 49(1), 71-75.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. L. (2013). *Multivariate Data Analysis*: Pearson Education Limited.
- Kıraç, R. (2023). Sağlığı Geliştirici Ve Koruyucu Davranışların Yaşam Doyumuna Etkisi. *EKEV Akademi Dergisi*, (96), 220-228.
- Kuloğlu, Y., Yalçı, C., & Helvacı, M. (2022). Sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu öğrencilerinin sağlığı geliştirici ve koruyucu davranışlarının incelenmesi: Kırklareli Üniversitesi örneği. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 116-128.

QARABAĞDA və ŞƏRQİ ZƏNGƏZURDA ERMƏNİSTANIN EKOSİD SİYASƏTİ
I məqalə: İşğal dövründə Ermənistanın Azərbaycan ərazilərində ekosid siyasəti
(Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının nümunəsində)

Ayətəxan ZİYAD (İsgəndərov)

Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universiteti, Elmi-tədqiqat mərkəzi, elmi işçi
ORCID ID: 0000-0002-0034-6736

ERMENİSTAN'IN KARABAĞ VE
DOĞU ZANGAZUR'DA EKOSİD POLİTİKASI

Mekale I: Ermenistan'ın işğal sırasında Azərbaycan topraklarındakı çevre kısıyını
politikası

(Karabağ və Doğu Zengezur ekonomik bölgeleri örneğinde)

ÖZET

Bugün Azərbaycan dahil tüm dünyada ekolojik denge bozulmuş, su, toprak ve atmosferik havanın kirlenmesi küresel bir sorun sınırına ulaşmıştır. Bu durum, 20. ve 21. yüzyıllarda sanayinin hızla gelişmesi, insanların doğaya acımasızca müdahale etmesi, doğal kaynakların kullanımının sömürü sınırına ulaşması, doğal kaynakların insanlar tarafından sınırsız tüketilmesi ve bir takım olumsuzluklar nedeniyle uzmanlar tarafından açıklanmaktadır. diğer sebepler.

Ancak cumhuriyetimizde mevcut sorunların yanı sıra Ermenistan'ın yaklaşık 30 yıldır Azərbaycan topraklarında uyguladığı ekoloji, şehir katliamı, kültür katliamı gibi nedenler de var. Bu hassas durum, Cumhuriyet hükümetinin mevcut sorunlara diğer devletlere göre daha ciddi ve dikkatli yaklaşmasını gerektirmektedir.

Tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi cumhuriyetimizde de çevre politikasının temel hedefi vatandaşlarının güvenli bir ortamda yaşamasını sağlamaktır.

Araştırma için ele alınan konu, ülkenin ekolojik açıdan güvenli ve sürdürülebilir kalkınmasını sağlamak için kapsamlı çalışmaların yapıldığı günümüzde oldukça alakalı.

Çevreyi çevre politikasının bir parçası olarak kabul eden ülkenin cumhurbaşkanı İlham Aliyev, işgalden yeni kurtarılan kirliliği alanların temizliğine, ormanların restorasyonuna ve eski görünümüne kavuşturulmasına dikkat edilmesinin önemini dile getirdi. gençliğin kapsamlı gelişimi ve sağlıklı bir vatandaş olarak yetişmesi için çevreyi korumanın ön koşuludur. Azərbaycan Cumhuriyeti'nde İkinci Karabağ Savaşı sonrasında uygulamaya konulan programlı tedbirler dizisi, ülkemizde Ermeni çevre katliamının bir an önce ortadan kaldırılmasına ne kadar hassasiyet gösterildiğinin bir teyididir. "Program, Strateji ve Gündem" olarak adlandırılan ve halihazırda başlamış olan tedbirler dizisine bakıldığında ve uygulananların başarılı sonuçlarına dikkat edildiğinde, ülkemizde ekolojik dengenin korunmasının ayrılmaz bir parçası haline geldiği açıkça görülmektedir. Azərbaycan'ın sürdürülebilir kalkınma konsepti.

Karabağ ve Doğu Zengezur ekonomik bölgelerinde Ermenilerin amansız çevre kısıymı politikası sorunu aslında sadece Azerbaycan'ın ve bölgenin değil, tüm dünyanın ekolojik ve sosyo-ekonomik yaşam tarzını derinden etkileyebilecek bir sorundur. Bizce soruna dünya sorunu perspektifinden yaklaşmak daha doğru olacaktır. Ancak ne yazık ki Ermenistan, İkinci Karabağ Savaşı'ndaki yenilgiyi kabullenmek istemiyor ve düzenli olarak ateşkes şartlarını ihlal etmeye ve işgalden kurtarılan topraklarda restorasyon çalışmalarının ilerlemesini engellemeye devam ediyor.

200 yıldır azalmayan bu karmaşık tarihi ve siyasi durumun yanı sıra, Ermenistan'ın doğal kaynaklarımıza ve ekosistemlerin korunmasına yönelik yıkıcı tutumu da dikkate alındığında, Ermeni çevre kısıymının önemi çeşitli yönlerden tarihsel olarak değerlendirilebilir. genel bakış, yasama düzeyinde çevre katliamı politikası; 2 – Önyargılı çatışma ve gerilim nedeniyle içme ve sulama sularının kirlenmesi ve bunun halk sağlığı ve ekonomi üzerindeki olumsuz etkisi; 3- Toprağın tahrip edilmesi, yerel fauna ve flora türlerinin yok edilmesi sonucunda ekosistemin dengesinin yani bölgedeki biyolojik çeşitliliğin ciddi şekilde tehdit altında olması; 4 - Çevresel faktörleri dikkate alarak altyapının inşası, endüstriyel faaliyetlerin artırılması ve doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi; 5 - Ekolojik kısıym politikası nedeniyle bölgede iklim değişikliğinin meydana gelmesi ve bunun nüfus sağlığı ve tarımsal üretkenlik üzerindeki olumsuz etkisi.

Bu konular, cumhuriyetimizde çevre politikasının derinlemesine incelenmesi açısından önemlidir.

Çevre sorunlarının sadece bir ülke değil, dünya devletleri sorunu bağlamında incelenmesi de makalenin alaka düzeyinin bir başka göstergesidir. Azerbaycan, mevcut sorunu "Azerbaycan 2030: Sosyo-ekonomik kalkınma için Ulusal Öncelikler" aracılığıyla çözmeye kararlıdır.

Araştırmanın amacı, Ermenistan'ın 20. yüzyılın son on yılında Azerbaycan'ın doğasına ve ekolojisine verdiği zararlar ve restorasyon çalışmalarının organizasyonu hakkında araştırma oluşturmaktır. Bu noktada restorasyon çalışmalarının kaliteli ama ekonomi ilkesini koruyarak yapılması, imar modelinin yeni ve standartlara uygun hale getirilmesi, kullanılamaz hale gelen arazilerin ise kullanılamaz hale getirilmesi gerekiyor. Ermenilerin çevreyi yok etme politikasının sonucu olarak kullanıma uygun, dünyanın tanınmış şirketlerinin ilgisini çekerek bu çalışmalarda başarılı olmak ve harabeleri andıran alanlarda "yeşil enerji" bölgesinin oluşturulmasına özellikle dikkat edildi.

Bu konular Karabağ ve Doğu Zengezur ekonomik bölgelerinin işgal öncesi ekonomik göstergeleri ile karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş ve diğer bölgeler seviyesine getirilmesinin yolları araştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Karabağ ve Doğu Zengezur ekonomik bölgeleri, "Azerbaycan 2030: Sosyo-ekonomik kalkınma için Ulusal Öncelikler", "Program, Strateji ve Gündem", "Yeşil enerji" bölgesi, ekolojik sorunlar, ekoloji politikası, ekolojik denge.

ARMENIA'S ECOCIDE POLICY IN KARABAKH AND EASTERN ZANGAZUR

Mekale I: Armenia's ecocide policy in Azerbaijani territory during the occupation (On the example of Karabakh and Eastern Zangezur economic regions)

ABSTRACT

Today, the ecological balance has been disrupted all over the world, including Azerbaijan, and the pollution of water, soil and atmospheric air has reached the limit of a global problem. This situation is explained by experts due to the rapid development of industry in the 20th and 21st centuries, people's ruthless intervention in nature, the use of natural resources reaching the limit of exploitation, unlimited consumption of natural resources by people and a number of negativities. other reasons.

However, in addition to the existing problems in our republic, there are also reasons such as ecology, urban massacre, and cultural massacre that Armenia has been carrying out on Azerbaijani lands for nearly 30 years. This sensitive situation requires the Republican government to approach the current problems more seriously and carefully than other states.

The main goal of environmental policy in our republic, as in all countries around the world, is to ensure that its citizens live in a safe environment.

The topic addressed for research is quite relevant today, when comprehensive studies are being carried out to ensure ecologically safe and sustainable development of the country.

Ilham Aliyev, the president of the country, who accepts the environment as a part of his environmental policy, expressed the importance of paying attention to the cleaning of polluted areas newly liberated from occupation, restoration of forests and restoring them to their former appearance. Protecting the environment is a prerequisite for the comprehensive development of youth and their growth as healthy citizens. The series of programmed measures implemented in the Republic of Azerbaijan after the Second Karabakh War is a confirmation of how sensitive our country is to the elimination of the Armenian environmental massacre as soon as possible. When we look at the series of measures that have already begun and are called "Programme, Strategy and Agenda" and pay attention to the successful results of those implemented, it is clearly seen that they have become an integral part of preserving the ecological balance in our country. Sustainable development concept of Azerbaijan.

The problem of the relentless environmental destruction policy of the Armenians in the Karabakh and Eastern Zangezur economic regions is actually a problem that can deeply affect the ecological and socio-economic lifestyle of not only Azerbaijan and the region, but also the whole world. In our opinion, it would be more accurate to approach the problem from the perspective of a world problem. But unfortunately, Armenia does not want to accept defeat in the Second Karabakh War and continues to regularly violate the terms of the ceasefire and prevent the progress of restoration work in the lands liberated from occupation.

Considering this complex historical and political situation, which has not abated for 200 years, as well as Armenia's destructive attitude towards our natural resources and the protection of

ecosystems, the significance of the Armenian ecocide can be evaluated historically from various aspects. overview, ecocide policy at the legislative level; 2 – Pollution of drinking and irrigation water due to prejudicial conflict and tension and its negative impact on public health and economy; 3- The balance of the ecosystem, that is, the biological diversity in the region, is seriously threatened as a result of the destruction of the soil and the destruction of local fauna and flora species; 4 - Construction of infrastructure, increase of industrial activities and sustainable management of natural resources, taking into account environmental factors; 5 - Climate change in the region due to the ecocide policy and its negative impact on population health and agricultural productivity.

These issues are important for an in-depth examination of environmental policy in our republic.

Examining environmental problems not only in the context of a country but also in the context of the world's states is another indicator of the relevance of the article. Azerbaijan is committed to solving the current problem through "Azerbaijan 2030: National Priorities for Socio-economic development".

The aim of the research was to create research on the damage caused by Armenia to the nature and ecology of Azerbaijan in the last decade of the 20th century and the organization of restoration work. At this point, restoration work must be carried out with high quality but while preserving the principle of economy, the zoning model must be brought into line with new standards, and the unusable lands must be made unusable. As a result of the Armenian policy of destroying the environment, special attention was paid to the creation of a "green energy" zone in areas that resemble ruins and to be successful in these efforts by attracting the attention of world-renowned companies suitable for use.

These issues were analyzed comparatively with the pre-occupation economic indicators of the Karabakh and Eastern Zangezur economic regions, and ways to bring them to the level of other regions were investigated.

Keywords: Karabakh and East Zangezur economic regions, "Azerbaijan 2030: National Priorities for socio-economic development", "Program, Strategy and Agenda", "Green energy" region, ecological problems, ecological policy, ecological balance

GİRİŞ

Bu gün bütövlükdə dünyada, o cümlədən Azərbaycanda da ekoloji tarazlıq pozulmuş, su, torpaq və atmosfer havasının çirklilik dərəcəsi qlobal problem həddinə çatmışdır. Bu hal mütəxəssislər tərəfindən XX və XXI əsrlərdə sənayenin sürətli inkişafı, insanların təbiətə amansızcasına müdaxiləsi, təbii ehtiyatlardan istifadənin istismar həddini alması, təbii sərvətlərin insan tərəfindən sərhəd gözlənilmədən məsrəf edilməsi və bir sıra digər səbəblərlə izah olunur.

Ancaq respublikamızda mövcud problemlərlə yanaşı Ermənistanın Azərbaycan torpaqlarında təqribən 30 il ekosisid, urbisid və kultursid siyasəti aparması kimi səbəblər də var. Bu həssas hal isə respublika hökumətindən digər dövlətlərlə müqayisədə mövcud problemlərə nəticə etibarlı ilə daha ciddi və ehtiyatlı yanaşılmasını tələb edir.

Bütün dünya dövlətlərində olduğu kimi, respublikamızda da ekoloji siyasətin başlıca hədəfi dövlətin öz vətəndaşının təhlükəsiz mühitdə yaşamasını təmin etmək, əldə olanları, başqa sözlə, ekosistemləri qorumaq, ətraf mühitə imkan daxilində zişansız təsir göstərməklə təbii sərvətlərdən səmərəli istifadənin yollarını tədqiq etməkdir.

Tədqiqat üçün götürülmüş mövzu ölkənin ekoloji cəhətdən təhlükəsiz və davamlı inkişafının təmin edilməsi istiqamətində əhatəli işlər görüldüyü indiki zamanda olduqca çox aktualıq kəsb edir.

Tədqiqatdan məqsəd XX əsrin sonuncu onilliyindən keçən müddətdə Ermənistanın Azərbaycanın təbiətinə və ümumən ekologiyasına vurduğu zərəri və bərpa işlərinin təşkili barədə araşdırmaları ərsəyə gətirmək olmuşdur. Bu zaman bərpa işlərinin keyfiyyətli, ancaq qənaət prinsipi qorunaraq həyata keçirilməsinə, inkişaf modelinin yeni və standartlara uyğun olmasına, erməni ekosid siyasətinin nəticəsi olaraq yararsız hala düşmüş torpaqların istifadə üçün yararlı hala gətirilməsinə, bu işlərə dünyanın tanınan şirkətlərini cəlb etməklə müvəffəq olmağa, xarabalığı xatırladan ərazilərdə “Yaşıl enerji” zonası yaradılmasına xüsusi diqqət yetirilmişdir.

Bu məsələlər Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarının işğaldan əvvəlki iqtisadi göstəriciləri ilə müqayisəli şəkildə təhlil edilmiş, digər rayonların səviyyəsinə gətirilməsi yolları öyrənilmişdir.

ARAŞDIRMA

“Ekosid” anlayışı. Ekosid siyasəti qanunvericilik müstəvisində

“Ekosid” deyiləndə canlı orqanizmlərin, ilk növbədə isə doğulub boya-başa çatdığı mühitin insanın özü tərəfindən, yaxud müharibə yolu ilə məqsədli olaraq təbiətin qəsdən viran qoyularaq məhv edilməsi nəzərdə tutulur. Mütəxəssislərin qənaətinə, hüquqi termin olan **ekosid** yunan sözü “οικος – ev” və latın dilində “caedo - öldürmək” anlayışlarının birləşik səsələnməsindən götürülmüşdür. “Bitki və heyvan aləminin kütləvi məhv edilməsi, atmosferin və ya su resurslarının zəhərlənməsi, həmçinin ekoloji fəlakətlər törədə biləcək bu və digər hərəkətlərin törədilməsi” anlayışlarını özündə ehtiva edir.

Buna misal olaraq, ABŞ-ın Vyetnamda, Laos və Kambocada müharibə zamanı həm arrosid, həm də herbisidlərdən istifadə etdiyini, 1976-cı ildən 2010-cu ilə qədər müxtəlif illərdə Seveso, Bopal, Çernobil qəzalarını, 1998-ci ildə İspaniyada çirkab sularının dağılması nəticəsində baş verənləri, 2010-cu ildə Horizon su quyusunda törənənləri xatırlamaq yerinə düşər. Bura həmçinin, ekologiyayı yaman günə qoyan biznesləridə əlavə etmək olar.

Ukraynalı ekoloq M.M.Xomlyakın araşdırmalarına istinad etsək, ekosid - “ev” və “öldürmək” sözlərindən götürülmüşdür. M.M.Xomlyak Yer üzündə ilk ekosid hadisəsinin bizim eradan əvvəl (e.ə.) 146-cı ildə törədildiyini yazır. Bu hadisə III Pun müharibəsi zamanı baş vermişdir. E.ə. 149-cu ildə başlayıb fasilələrlə 3 il davam edən qanlı müharibə nəticəsində Karfogen dövləti süquta yetirilmiş, paytaxt Karfogen yandırılıb xarabazarlığa çevrilmişdi. Əkin-biçin sahələri elə hala düşmüşdü ki, əhali sonradan duz səpməklə torpağı yararlı hala gətirə bilmişdi.

“Ətraf mühitin iqtisadiyyatı” üzrə mütəxəssis, coğrafiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Rövşən Həsənovun araşdırmalarına əsaslanaraq deyə bilərik ki, ekoloji anlayış elmə 1886-cı ildə və

E.Hekkel tərəfindən gətirilmişdir. Baxmayaraq ki, ekologiya təbiətin tarazlığını öyrənir, E.Hekkel tamam ayrı mülahizə yürüdü. Onun fikrincə, ekologiya insanın təbiətin iradəsinə qarşı çıxması nəticəsində tarazlığın pozulmasını deyil, insanı əhatə edən mühitlə canlı aləmin əlaqəsini öyrənən elmdir [2. s.5].

Ekosidin termin kimi elmi lüğətə salınması təklifi isə 1961-1975-ci illərdə Vyetnamda baş verən hadisələrlə bağlı olub. Bitki biologu akademik Artur Qalston törədilənləri uzun müddət təhlil süzğəcindən keçirəndən sonra, 1970-ci ildə belə bir təklifdə olmuşdu [4.].

AMEA-nin həqiqi üzvü, biologiya üzrə elmlər doktoru, professor Qərib Məmmədovla M.Y.Xəlilov da bu qənaətdədirlər ki, “ekosid” istilahlı (termini) ilk dəfə 1970-ci ildə A.Qalston tərəfindən elmə daxil edilmişdir [6.]. A.Qalston 1927-1950-ci illərdə Çində baş verən Vətəndaş müharibəsinin və herbisid fəlakətinin, 1962-1967 və 1987-ci illərdə Çinlə Hindistan arasında baş verən sərhəd müharibələrinin, həmçinin Vyetnamda baş verənlərin təbii mühiti məhv etmə səbəblərini araşdırandan sonra bu qənaətə gəlmişdir.

İllərdir ekosid əməllərin cinayət tərkibli olduğunun beynəlxalq və milli səviyyələrdə tanınması istiqamətində iş aparılır.

Akademik Riçard Falkın və Mark Allan Qreyin bu mövzuda yazılmış əsərləri var. Hər iki mütəxəssis ekosid istilahlının vacibliyini sübut etməyə səy göstərmiş, ekosiddə beynəlxalq cinayət tərkibi olduğuna elm və hüquq ictimaiyyətini inandırmağa çalışmışdır.

"Ekosid" – anlayış olaraq ilk dəfə Cenevrə Beynəlxalq Konvensiyasında retifikasiya olunmuşdur. Yenə də 1977-ci ildə, ancaq bu dəfə 1949-cu ildə keçirilən Cenevrə Konvensiyalarına I Əlavə Protokola 55 nömrəli maddə əlavə edilmiş, maddədə “ekosid” - anlayış olaraq qəbul edilmişdir.

XXI əsr ekosidlə mübarizədə həlledici mövqe nümayiş etdirilməsi ilə yadda qalan olmuşdur. Politoloq Ceyhun Osmanlının sözlərinə görə, ciddi narahatlıq doğuran bu vəziyyət və mövcud problemi həll etmək üçün aparılan təbliğat və təşviqat işləri zaman-zaman çoxalmağa başlamışdır [8.].

2010-cu ilin aprelində Böyük Britaniyalı hüquqşünas Polly Higgins Birləşmiş Millətlər Təşkilatı qarşısında ekosidin Sülhə qarşı Beynəlxalq Cinayət kimi tanınması təklifi ilə çıxış etmişdir. Bir çox dövlət və siyasət xadimləri (amerikalı vəkil Stevan Donziger, Dominikan Respublikasının Ətraf Mühit naziri Jaime David Fernandez Mirabal, ekologiya üzrə nüfuzlu kompaniya qurucusu olan Ecocide International qrupu, Hindistan Azadlıq hərəkatının lideri olmuş Mahatma Qandi, Ətraf Mühit fəali, qida suverenliyinin müdafiəçisi, ekofeminist və anti-qloballaşma müəllifi hindistanlı alim Vandina Siva, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Zaur Əliyev və digərləri Beynəlxalq Cinayət Məcəlləsinin Əsasnaməsinə dəyişiklik edilməsi məsələsini gündəmə gətirmiş, ekosidin də beynəlxalq cinayət kimi tanınması haqqında məsələ qaldırmış, öz fikirlərini bildirmişlər. Həmçinin, beynəlxalq ictimaiyyət, o cümlədən BMT və Avropa İttifaqı kimi beynəlxalq qurumlar, habelə region dövlətlər, həmçinin korporativ investorlar və eko-aktivistlər də ekosidin beynəlxalq hüquq çərçivəsində cinayət kimi tanınması təəssübündədirlər.

Mülahizələri olduğu kimi diqqətinizə təsdim edirik:

- Tanınan **amerikalı vəkil Stevan Donziger** ekosidin heç də yalnız ekoloji aktivizm deyil, bütövlükdə insanlığa qarşı cinayət olduğu iddiasındadır: “ekosid – ekoloji aktivizm deyil, insanlığa qarşı cinayətdir”, “... ekosid beynəlxalq vəhşilik cinayəti deməkdir”, “... Ekosid haqqında da soyqırım və insanlığa qarşı cinayətlərlə eyni qaydada qanun qəbul edilməlidir və bununla bağlı təklif də var” [9.];

- **Dominikan Respublikasının Ətraf Mühit naziri Jaime David Fernandez Mirabal** bu mülahizədədir ki, “Ekosidin cinayət kimi tanınması vacibdir. İnsanın həyatını əlindən alan qatillər üçün cəza mövcud olduğu kimi, təbiəti məhv edənlərə qarşı da bu mövcud olmalıdır”;

- **Ekologiya üzrə nüfuzlu kompaniya qurucusu olan Ecocide International qrupu:** - Bu, hərfi mənada kiminsə evini məhv etmək deməkdir;

- **Hindistan Azadlıq hərəkatının lideri olmuş Mahatma Qandi** düşüncələrini ironiya ilə ifadə etmişdir: “İngiltərə öz tərəqqisinə planetin ehtiyatlarının yarısı hesabına nail oldu. Bəs onda Hindistanın inkişafı üçün neçə planetə ehtiyac duyulacaq”;

- **Ətraf Mühit fəali, qida suverenliyinin müdafiəçisi, ekofeminist və anti-qloballaşma müəllifi hindistanlı alim Vandina Sivaya** görə, “Ətraf mühitin hərəkatları yalnız ədalət hərəkatlarına çevrilərsə “sağ” qala bilər. Təmiz ekoloji hərəkat kimi, bu hərəkatlar ya ölməli olacaq, ya da korporativ “greenwash” kimi yaşamaq olacaqdır. Səmimi bir ətraf mühit tərəfdarı bu mövqeni tuta bilməz. Ancaq həm ekoloji, həm də ədalətə əsaslanan bir hərəkat üçün sonsuz imkanlar vardır”;

- **Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Zaur Əliyevə** görə, ekosid insanlıq əleyhinə olan cinayətlər sisteminə daxil edildiyi və beynəlxalq cinayətlərin müstəqil növü kimi tanındığı halda, genişmiqyaslı ekoloji fəlakətə səbəb olan və ya belə fəlakətin baş verməsi təhlükəsi yaradan əməllər, eləcə də əməl sahibləri beynəlxalq cinayət törədiciləri kimi məsuliyyətə cəlb oluna bilərlər;

- **BMT-nin İqlim Dəyişikliyi Kontekstində İnsan Hüquqları üzrə Xüsusi Məruzəçisi** də öz hesabatında Beynəlxalq Cinayət Məcəlləsinə ekosid cinayətinin daxil edilməsini və ətraf mühit müdafiəçilərinə qarşı zorakılıq tətbiq edənləri mühakimə etmək üçün tribunallar yaradılmasını, hökumətləri törətdiyi cinayətlərə görə məsuliyyətə cəlb etməyin gərəkliliyini tövsiyə edir.

Beləliklə, yarım əsrlik mülahizə və müzakirələrdən sonra - 2021-ci ilin noyabrında Stop Ecocide Beynəlxalq Fondunun (Ekspert Paneli) təşkilatçılığı ilə formalaşmış **Hüquq Ekspertlərindən ibarət Panel** ekosid cinayətini rəsmi şəkildə tanımaq üçün Beynəlxalq Cinayət Məcəlləsinin Əsasnaməsinə dəyişiklik edilməsi məsələsini gündəmə gətirmiş, ekosidin beynəlxalq cinayətlərin beşinci növü kimi müəyyən edilərək ekoloji fəlakətə səbəb olan, sülh və bəşəriyyətin təhlükəsizliyinə qəsd edən cinayət kimi qiymətləndirilməsi haqqında məsələ qaldırmışlar. Məsələ ilə əlaqədar, Ekspertlər Şurası ekosid cinayətinin aşağıdakı tərifini təklif etmişdir: “ətraf mühitə ciddi, geniş miqyaslı və ya uzunmüddətli ziyan vurma ehtimalının böyük olduğunu bilə-bilə edilən qanunsuz və ya qeyri-əxlaqi hərəkatlar”.

Məqamı ikən qeyd edək ki, 2021-ci ilə qədər Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Statusunda beynəlxalq cinayətlərin 4 növü qeyd olunurdu: 1) təcavüz, 2) soyqırımı, 3) insanlıq əleyhinə

cinayətlər və 4) müharibə cinayətləri. Ekosid Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Statusuna daxil edilərsə Beynəlxalq Cinayət Məcəlləsinin 5-ci növü müəyyənlanmış olur.

Təəssüf ki, dünyanın 8 dövləti (Vyetnam, Belarus, Gürcüstan, Moldova, Ukrayna, Rusiya, Qırğızıstan, Qazaxıstan) ekosidi cinayətin bir növü kimi qəbul etdikləri halda, işğal altında olduğu 30 il ərzində 60 min hektar meşə sahəsi məhv edilmiş, nadir, qiymətli ağaclar kəsilib Ermənistana daşınmış, yaxud Ermənistan tərəfindən xarici dövlətlərə satılmış, torpaq və çayları, digər su hövzələri istifadə üçün yararsız hala salınmış Azərbaycanda bu hal yetərinə işlənilməmiş, 2022-ci ilə qədər sükutla qarşılanmışdır.

Düzdür, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 116.0.2-ci maddəsində müharibə cinayətlərinin sistemində müxtəlif ekoloji cinayətlərlə bağlı məsuliyyət ifadə olunub, ancaq məhz ekosidin kriminallaşdırılması məsələsi “yada düşməyib”.

Yalnız 2022-ci ilin 26 dekabrında BDU-nun Hüquq fakültəsinin Elmi Şurasının yığıncağında bu problem müzakirəyə çıxarılmış, ekosid əməllərin kriminallaşdırılmasının zəruriliyi müzakirə obyektinə olmuşdur. Elmi Şura Azərbaycan Respublikası Milli Məclis və Hüquqi Ekspertiza və Qanunvericilik Mərkəzinə Cinayət Məcəlləsinə yetərliyi çatan yeni maddə əlavə olunması haqqında təklif göndərmişdir.

BDU Elmi Şurasının ekosidə yetərliyi çatan təklifini məqaləyə daxil edirik:

"Maddə 104-1. Ekosid. Flora, fauna və ya digər bioresursların kütləvi məhv edilməsi, atmosferin, torpaq və su ehtiyatlarının zəhərlənməsi, habelə ekoloji fəlakətə səbəb olan və ya belə fəlakətin baş verməsi təhlükəsi yaradan digər əməllər törətmə - ... ildən ... ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır" [1.].

Fikrimizcə, politoloq Ceyhun Osmanlının ekosidin cinayət hesab olunması barədə qənaətləri mövzumuzun məntiqi sonluğu üçün yetərli olar. C.Osmanlıya görə, ekosidin cinayət hesab olunması hökumətin və biznesin fəaliyyətinə müsbət təsir göstərə bilər. Ermənilərin Azərbaycana qarşı ekosid siyasəti bu sahənin bütün beynəlxalq biliciləri üçün həyəcan təbili rolunu oynamalıdır. Ona görə ki, dünyanın təhlükəsizliyi dünya səviyyəsində də qorunmalıdır, - yazır C.Osmanlı, - beynəlxalq ictimaiyyət Ermənistanın bu dağıdıcılıq missiyasından ibrət götürməli, gələcək nəsillərin sabahı üçün məsuliyyət daşımağa borclu olduqları barədə ciddi düşünməlidirlər [8.].

İşğal etdiyi ərazilərdə Ermənistanın apardığı ekosid siyasəti

Ermənistanın Azərbaycanla bütün münaqişələrinin başında SSRİ dövləti zamanında formalaşdırılmış, amma əslində Azərbaycana məxsus olan Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti (DQMV) adlandırılan əraziyə sahiblənmək kimi bir iddia durur. Ancaq fakt budur ki, ermənilərin Azərbaycan ərazisinə ilk nümunələri XX əsrin əvvəllərində İrandan və Osmanlı ərazisindən köçürülmüşlər. İlk köçürülmə XIX əsrin əvvəllərində olmuşdur. Köçürülənlər Azərbaycanın üç bölgəsində - İrəvan, Naxçıvan və Qarabağ bölgələrində yerləşdirilmişlər. Bu fakt da israrlıdır ki, bu ərazilərin məhz azərbaycanlılara məxsus olduğunu bütün erməni mənbələri təsdiq edir.

Bu faktı həmçinin Füzuli şəhəri yaxınlığında aşkar edilən Azıx mağarasından əldə olunan tapıntılar da təsdiq etmişdir. Məhz Azıx mağarasının öyrənilməsindən əldə olunan nəticələrə görə Azərbaycanın adı “Avropanın ən qədim sakinləri” xəritəsinə daxil edilmişdir.

I Pyotrun vəsiyyətləri sırasında önəmli yer tutan Xəzəryanı dövlətlərin Rusiyanın himayəsi altına alınması siyasəti sovetlər zamanında xalqımıza qarşı daha qəddar şəkildə icra edilmişdir: xalqın kütləvi etirazlarına baxmayaraq Sovet hökuməti 1923-cü ildə Azərbaycan ərazisində DQMV-ni formalaşdıraraq ermənilərə muxtariyyət hüququ verməklə illərdir davam edən münaqişəni tarix səhnəsindən heç vaxt səngiməyəcək hala gətirmişdir.

Hələ bu hamısı deyil. Düşünülmüş şəkildə inadlı olaraq davam etdirilən işğalçılıq siyasəti nəticəsində 1994-cü ilin mayında (*Bişkek protokolu*) Atəşkəs elan olunanda bu gün bizim “Qərbi Azərbaycan” adlandırdığımız tarixi Ağbaba, Şorəyel, Loru (*əksər hissəsi Dağlıq Borçalı ərazisinə düşür*), Abaran, Dərəçiçək, Göyçə, Gərnibasar, Zəngəzur, Qırxbulaq, Karbi, Pəmbək, Talin, Zəngibasar, Vedibasar, Dərələyəz, Sərdarabad mahalları da əsasən (*Sərdarabad mahalının Türkiyə və Azərbaycana daxil edilən az bir hissəsi istisna olmaqla*) Ermənistan Respublikasının ərazisinə qatılmışdır.

XX əsrin sonlarında SSRİ-də, həmçinin Azərbaycanda baş qaldıran ixtişaşlardan sui-istifadə edən Ermənistan, Azərbaycan ərazisinin daha 20 faizini, başqa sözlə, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti də daxil olmaqla (*Əsgəran, Ağdərə, Xocavənd, Şuşa rayonları və Xankəndi şəhəri*) ona bitişik daha 7 rayonu (*Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Zəngilan, Qubadlı, Laçın, Kəlbəcər*), o cümlədən Qazax rayonunun 7 kəndini işğal altına aldı. Güclü ekosid siyasəti yeridərək təbiəti, urbisid siyasəti yürüdərək tarixi abidələri dağıtdı, şəhər və kəndləri xarabazarlığa çevirdi [7.].

Ölkəmiz Yer kürəsinin elə bir ünvanında qərar tutub ki, dünyada mövcud olan 11 iqlim qurşağından 9-u (*quru çöllər iqlimindən ta dağ tundra iqliminə qədər*) Azərbaycan ərazisindədir. Əslində planetimizdəki 11 iqlimdən 9-nun Azərbaycanın qismətinə düşməsinə şərtləndirən də elə dağlardır. Ölkəmizin şimalında Böyük Qafqaz, qərbində və cənub-qərbində Kiçik Qafqaz, cənub-şərqində Talış dağları uzanır. Bu dağlar öz ecazkar örtüyü - meşələri, təmiz və quru havası, bənzərsiz bulaqları, təbiətin “öz əlləri ilə yaratdığı” gölləri ilə tanınır. Respublikamızda meşələrin ümumi sahəsi 1213,7 min hektardır. Bunun 11,8 faizi, başqa sözlə, 1021,88 min hektarı meşə ilə örtülüdür sahədir [10.].

Təəssüf ki, qeyd olunan 1213,7 min hektar ümumi meşə sahəsinin 264 min hektarı 30 il erməni işğalı altında olmuşdur. Bu illər ərzində Ağdərə və Xankəndi meşə təsərrüfatlarını əhatə edən məhsuldar fıstıq meşələri, Laçın rayonunun Şəlvə dərəsindəki qırmızı, dekorativ oduncaqlı mebel, yaxud parket üçün istifadə olunan iri gövdəli qırmızı palıd meşələri, Bəsitçay qoruğundakı möhtəşəm çinar və qoz ağacları, Kəlbəcər meşə təsərrüfatındakı mebel sənayesi üçün tayı-bərabəri olmayan ayı fındığı ağacları ermənilər tərəfindən kütləvi qırılaraq xaricə ölkələrə satılmışdır [11.].

[Şəkil 1.2]

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin 2017-ci il 27 fevral məlumatına görə, respublikamızda 890 min hektar xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazisi var ki, bunun da 42.997 hektarı təqribən 30 il erməni işğalçılarının tapdığı altında olmuşdur. Bu ərazilərdə bitən 460 növdən çox yabani ağac və kol bitkilərindən 70-i endemik növdür və dünyanın heç bir yerində təbii halda bitmir. Qaraçöhrə, ayıfındığı, Araz palıdı, yalanqoz, şər q çınarı, adi nar, meşə üzümü, pirkal, şümşad, Eldar şamı, adi xurma, söyüdyarpaq armud və digər növ ağaclar erməni vandalları tərəfindən məhv edilərək dünya florasının xəzinəsindən silinmək üzrədir [12.].

30 illik işğal bütövlükdə ekoloji tarazlığın pozulmasına səbəb olmuşdur. Bu illər ərzində Ermənistanın həyata keçirdiyi ekosid siyasəti Azərbaycanın təbiətinə, bioloji müxtəlifliyə, bütövlükdə regionun ekoloji durumuna ciddi ziyan vurmuş, ətraf mühitin deqradasiyası ilə nəticələnən fəsadlara gətirib çıxarmışdır. Məqsədli aparılan ekosid siyasəti nəticəsində təbii sərvətlərə, xüsusi qorunan ərazilərdəki meşələrə və bitki örtüyünə amansız divan tutulmuşdur. Respublikamızın təbiəti üçün xarakterik olan landsaftlar, yüzillik ağaclar, şələlələr, təbii mağaralar, mədəni park nümunələri, unikal geoloji çıxıntılar, paleontoloji laylar məhv edilmişdir [3.].

Meşələr yalnız hərbi məqsədlər üçün qırılmamışdır. Hərbiçilərin köməyi ilə doğranan ağaclar hərbi texnika vasitəsilə daşınaraq tikinti materialı, mebel sənayesi və digər məqsədlərdə istifadə üçün yönləndirilmişdir. **Faktlara diqqət yetirək:** Qazax rayonu istiqamətində, Murovdağ silsiləsi boyu, Ağdərə rayonu istiqamətində, Talış, Gülüstan, Baranbart meşələrində, Qubadlının Əyin, Hərtiz, Zor, Fərcan meşələrində 100 hektarlarla sahədə fıstıq, saqqız, şam, palıd, qoz və s. çoxillik ağaclar kəsilmişdir; Ağdərə və Xankəndi meşə təsərrüfatlarının böyük ərazisini əhatə edən məhsuldar fıstıq meşələri, Laçın rayonunun Şəlvə dərəsindəki dekorativ oduncaqlı iri gövdəli qırmızı palıd meşələri, Bəsitçay qoruğundakı möhtəşəm çinar və qoz ağacları, Kəlbəcər meşə təsərrüfatındakı ayı fındığı ağacları Ermənistan tərəfindən kütləvi qırılaraq xarici ölkələrə satılmışdır; Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğundakı Şər q çinarlarının

bəzilərinin yaşı 1200-1500 ilə çatır, onların gövdələrinin diametri 4 m, hündürlüyü 54 m-dən çoxdur. Avropada analoqu olmayan bu nəhəng ağaclar işğalçılar tərəfindən qəddarlıqla məhv edilmişdir. Bu ərazilərdə müvəqqəti məskunlaşmış ermənilər Araz palıdından il boyu yanacaq kimi istifadə etmişlər; Ağdam rayonunun Yusifcanlı yaşayış məntəqəsinin cənub kənarındakı meşəlik və yaşıllıq (*Ağdam rayonu təmas xətti*), eləcə də bağ sahələri tamamilə məhv edilmiş, Ağdam rayon Novruzlu yaşayış məntəqəsinin şimal-şərq kənarındakı meşələr qırıqlaraq Ermənistan Silahlı Qüvvələrinə məxsus hərbi texnika vasitəsilə daşınıb xarici dövlətlərə satılmışdır [7.].

Nazirliyin həmin məlumatında həmçinin, bu ərazilərdə “Azərbaycan Respublikasının Qırmızı Kitabı”na daxil edilmiş məməlilərin 4, quşların 8, balıqların 1, amfibiya və reptililərin 3, həşəratların 8, bitkilərin isə 27 növünün qorunduğu da qeyd olunur. Eynü zamanda Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğu, Arazboyu Dövlət Təbiət Yasaqlığı, Qaragöl Dövlət Təbiət Qoruğu, Laçın rayon Dövlət Təbiət Yasaqlığı, Qubadlı rayon Dövlət Təbiət Yasaqlığı və Daşaltı Dövlət Təbiət Yasaqlığının ərazisində olan qiymətli ağac və biomüxtəlifliyinin də talan edildiyi diqqətə çatdırılır [12.].

Dünya terror və korrupsiyaya qarşı “Bank-İnformasiya” Beynəlxalq Strateji Tədqiqatlar Mərkəzinin məlumatında yazılır ki, “Zəngilan rayonunun 107 ha ərazisində yerləşən qoruq, demək olar ki, yer üzündən silinib, çinarlıqlar hissə-hissə İran mebel fabriklərinə və başqa tikinti-sənaye komplekslərinə satılmışdır; - Ermənistanın hərbi hissələri 42 ha-lıq qoruq ərazisinin ağaclarını doğrayıb məhv etmişdir; - 2000-ci ildə 70 çinar ağacının hər biri 100 ABŞ dollarına Tehran qubernatoruna satılmışdır; - 110 çinar ağacı kökündən çıxarılaraq Göyçə (Sevan) gölünün sahillərinə və Yerevan şəhərinin ətrafına köçürülmüşdür.

Şəkil 1.2

“Qarabağın ekoloji harayı” məqaləsindən bu da məlum olur ki, təxminən 30 il ərzində inşa edilən qanunsuz yol tikintiləri, meşələrin kütləvi sürətdə qırılması, həmçinin bombardmanlar və yanğınlar nəticəsində Qazax, Tovuz, Zəngilan, Gədəbəy, Kəlbəcər, Xanlar, Qubadlı rayonlarının və keçmiş DQMV-nin meşələrindən 0,5 mln-dan artıq ağac və kollar, 152 ədəd

relikt ağac növləri, 13 197,5 hektar qiymətli meşə sahələri, 665 hektar təbii bərpa meşələri, 75 hektar süni meşəsalma materialı, təbiət abidəsi statusu almış 5 geoloji obyekt vəhşicəsinə talan edilərək kommersiya məqsədləri üçün istifadə edilmişdir. Üzümlüklərin beton dirəklərindən mühəndis istehkam məqsədləri üçün istifadə edildiyindən hektarlarla üzümlük sahələri məhv edilmişdir [3.].

İşğal altında qalan torpaqlarda, xüsusilə Ağdam rayonu ərazisində Ermənistandan gətirilən radioaktiv tullantıların yerləşdirilməsi 250 min hektar meşə sahəsinin nüvə tullantıları ilə çirklənməsinə və nəticədə istifadə üçün yararsız hala düşməsinə səbəb olmuşdur.

Kəlbəcər rayonunun ucsuz-bucaqsız yüksək alp çəmənliklərinin tanınmaz hala salınmasını, öz mənbəyini işğal altında olan ərazilərdən götürən Xonaşen, Qarqar, Xaçınçay, Tərtər və Araz çaylarının ermənilər tərəfindən müxtəlif mənşəli tullantılarla və çirkab suları ilə çirkləndirilməsini də bura əlavə etsək, erməni xislətinin Azərbaycan torpaqlarına hansı dərəcədə ekosid siyasəti yürütdüyü aydın olar.

Naxçıvan Muxtar Respublikasının təbii mühitində mühüm rol oynayan Araz çayının ekoloji vəziyyəti daha acınacaqlı haldadır. Belə ki, çayın 20 ildən artıq bir müddətdə Ermənistan tərəfindən çirkləndirilməsi, ən dəhşətli isə Zod yatağında qızılın təmizlənməsi məqsədilə istifadə olunan təhlükəli sian qarışığının, başqa sözlə, zəhərlənmiş suyun Araz çayına axıdılması çayda yetişən 21 balıq növündən 5-nin kökünün kəsilməsinə səbəb olmuşdur.

Erməni həyasızlığı o həddə çatıb ki, Kəlbəcər rayonundakı “İstisu” mineral su bulağından doldurulub qablaşdırılan sular, guya Ermənistanın Cermuk yaşayış təqəsi ərazisindəki bulaqlardan doldurulduğunu əks etdirən fars dilində yazılmış etikətlərlə satışa çıxarılır.

Yoluxucu xəstəliklərin tədqiqi ilə məşğul olan ermənilərə məxsus xüsusi laboratoriyadan Köndələnçay və Quruçay çaylarına tullantı şəklində axıdılan su, həmin çayların suyundan istifadə edən azərbaycanlı Seyidmahmudlu və Qaraxanbəyli kənd sakinləri aqrasında dəri xəstəlikləri əmələ gəlməsinə səbəb olmuşdur.

Ümumi tutumu 631 milyon kub metr olan 10 su anbarının ermənilər tərəfindən sıradan çıxarılması səbəbindən dağətəyi və aran hissədə yaşayan 400 min əhalinin həyatı və təsərrüfatı illərlə təhlükə altında qalmışdır.

Şəkil 1.2.

Təmas xəttində yerləşən Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Tərtər və Xocavənd rayonlarının əraziləri düşünülmüş şəkildə od vurularaq yandırılmışdır. Ermənilər tərəfindən mütəmadi olaraq törədilən yanğınlar nəticəsində 110 min hektardan çox münbit torpaq məhv edilmiş, ətraf mühitə və canlı təbiətə bərpası illərlə uzanacaq ziyan vurulmuşdur. Həm də yanğınlar yalnız ermənilərin nəzarətində olan ərazilərdə deyil, Azərbaycanın nəzarəti altında olan ərazilərdə də törədilmişdir.

Mütəxəssislərin qənaətinə, bu özbaşınalığın qarşısı tez bir zamanda alınmasa, sağlamlıq üçün təhlükəli olan sian-ın qarışması nəticəsində artıq zəhərlənmiş suyun Ermənistan tərəfindən Araz çayına axıdılması Cənubi Qafqaz regionunda torpağın, atmosferin və ekoloji tarazlığın pozulmasına zəmin yarada, meşələrin qırılması isə həmin ərazidə ekoloji tarazlığın pozulmasına və Cənubi Qafqaz regionunda ekoloji qəzaların yaranmasına səbəb ola bilər [7.].

İşğal olunmuş ərazilərdə ekosid mənşəli risklər tədqiqat müstəvisində

XXI əsrin sonuncu on illiyindən üzübəriki müddət ərzində Ermənistanın Azərbaycanın Qarabağ və Şərqi-Zəngəzur bölgələrində törətdiyi ekosid siyasəti “Ətraf mühitin mühafizəsi konsepsiyası” mövzusunda aktuallaşdırmışdır. Təqribən 30 il işğal altında saxladığı torpaqlara Ermənistanın təbiət və təbiətdənkənar proseslərə müdaxiləsi o səviyyədə olmuşdur ki, dünyanın nəzərləri bütöv bir qərinə boyunca Azərbaycana, Qarabağ bölgəsində Ermənistanın yeritdiyi ekosid siyasətinə, ekosid siyasətinin dağıdıcılıq, məhvedicilik xarakterinə yönəli olmuşdur. Qarabağ bölgəsində ekoloji problemlərin PİK həddinə çatdırılması, başqa sözlə, erməni ekosidinin dünya sivilizasiyasına dağıdıcı təsir göstərə biləcək həddə yetişə bilmək ehtimalı bəşəriyyəti yəni, III Dünya müharibəsi təhdidi ilə üz-üzə qoymuşdur.

Baş verənlər və törədilə biləcəyi ehtimal olunanlar dünya ictimaiyyətini, hegemon dövlətlərin siyasi xadimlərini, ekologiyaya yetərliyi çatan nazirlik və digər qurumlarının əməkdaşlarını, ziyalıları, elm adamlarını ətraf mühitin bərpa problemini ön plana çəkməyə, cəmiyyət üçün tənzimlənmiş inkişaf yolu müəyyən etməyə sövq etmişdir.

Həyatın elə bir sahəsi yoxdur ki, ekosid ora məhvedici təsir göstərməsin. Diqqət yetirək, coğrafiyaşünas alimlərin qələmə aldıkları elmi məqalələrdə çox zaman hansı ekosid mənşəli

riskdən bəhs olunacağı yazının sərlövhəsindən bəlli olur. Nümunə üçün Azərbaycan Memarlıq və İnşaat universitetinin 2021-ci ildə keçirdiyi “İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə fəvqəladə hal riskləri elmi texniki konfransı”n gündəliyində bəzi məqalə adlarına diqqət yetirək: “İşğal olunmuş ərazilərdə su resursları və hidrotexniki qurğular üçün yaranmış risklər” [5. s.13], “Qarabağda su anbarları, filiz yataqları və dövlət əhəmiyyətli iri qurğular tikiləcək ərazilərdə ekoloji-seysmik risklərin kompleks geofiziki-seysmoloji üsullarla tədqiqatı haqqında” [5. s.23], “İşğaldan azad olunmuş kəhrizlərin bərpa məsələsi” [5. s.25], “İşğaldan azad edilmiş Zəngilan rayonu ərazisindəki çayların su keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi” [5. s.28].

“İşğal olunmuş ərazilərdə olan hidrotexniki qurğuların istismar şəraitində metal avadanlıqların korroziyası nəticəsində yarana biləcək fəvqəladə halların proqnozlaşdırılması” [5. s.31], “Məhv edilmiş meşələrdə karbon ehtiyatındakı dəyişikliklər” [5. s.32], “İşğal olunmuş ərazilərdə radioekoloji risklərin qiymətləndirilməsi” [5. s.50], “İşğaldan azad olunmuş torpaqlarımızda texnogen fəvqəladə hal riskləri” [5. s.74], “Su ehtiyatlarının azalmasının Köndələnçay su anbarlarının istifadəsi ilə bağlı yaratdığı risklər” [5. s.111.] və s.

AMEA Qafqazşünaslıq institutunun əməkdaşı Ramilə Dadaşova bu qənaətdədir ki, “yatmış torpaq”, “səhrələşdirmə” və “minalanmış ölü şəhərlər” taktikasını həyata keçirmiş Ermənistanın ekosisiyası yalnız Azərbaycana yox, bəşəriyyətə qarşı cinayətdir. “Çünki dağıdılmış, minalanmış ərazilərin az bir zamanda bərpası mümkün deyildir” [5. s.39.].

30 il işğal altında olan Tovuzçay, Xaçınçay və digər çayların mənbələrinə ermənilər tərəfindən məqsədli olaraq zəhərli maddələr axıdılması bu gün Kəlbəcər, Aldərə, Bərdə və Tərtər rayon sakinlərini ayağa qalxmağa məcbur etmişdir. “Metsamor” AES-in yalnız Azərbaycan üçün deyil, Türkiyə, İran və Gürcüstan üçün də təhlükə olduğunu səbəb gətirən adı çəkilən rayonların sakinləri Beynəlxalq Ekologiya Məhkəməsi yaradılması və Ermənistanın məsuliyyətə cəlb olunması üçün komissiya yaradılması tələbi ilə çıxış etmişlər.

Biosferin tərkib hissəsi olan meşələr, əslində təbiətin bir çox fəsadlarını asanlıqla aradan qaldırmağa qadir bir sistemdir. Meşələrin məhv edilməsi səbəbindən su qıtlığının yaranması; yuyulmaması səbəbindən torpaqların istifadə üçün yararsız hala düşməsi; şoranlaşma; əkin sahələrinin azalması; sel-su daşqınlarının say etibarı ilə çoxalması; torpaq sürüşmələri və s. üzündən bu gün Qarabağ və Şərqi Zəngəzur bölgələrində təbiətin qırılma, yaxud meşə yanğınları kimi təhlükələrlə üz-üzə qalması, meşələri onlara məxsus bu “xüsusi imkandan” məhrum edir. Bu “məhrumət” isə sonluq etibarı ilə bir çox xəstəliklərin meydana gəlməsi ilə nəticələnir.

Ekoloqlar yaxşı bilirlər ki, meşələr - karbonun istehsalçısıdır. Meşə ağaclarının doğranması, yaxud yandırılması yer üzündə karbonun tarazlığının pozulması ilə nəticələnə bilər. Karbonun tarazlığının pozulması isə oksigenin azalması, meşə heyvanlarının və cücülərin qaçıb dağılması və yaxud ölümü ilə nəticələnə bilər. Hər bir canlının - heyvanın, gülün-çiçəyin həyatda öz “vəzifə borcu” olduğunu və meşələrin məhv olması ilə bu “vəzifə borcunun” icra oluna bilməməsi faktını nəzərə alsaq, meşələrin azalmasının, yaxud tükənməsinin, müəyyən xəstəliklərin yayılması, hətta bəzən epidemiya halı ilə sonlana biləcəyini təsəvvür etmək çətin deyil.

Faktlara müraciət edək: 1991-2020-ci illərdə Qarabağın işğal altında olan ərazisinin 54 328 ha-

lıq meşə zolağından 5 872 570 kub metr ağac kəsilib oduncaq kimi ailələrdə istifadə edilmişdir. Bu hal, sözsüz ki, ərazinin karbon ehtiyatına təsirsiz qalmamışdır.

2021-ci ilin statistikasına görə, hər il dünyada 9.2 milyard ton miqdarında biokütlə yandırılır ki, bu da özlüyündə həyatın davamlılığını ciddi risk altında qoyur.

Təbiət qapalı bir sistemdir”, - yazır “Ətraf mühitin iqtisadiyyatı” üzrə mütəxəssis, ADİU-in dosenti Rövşən Həsənov. Planetimizin ekoloji təhlükələrlə izləmə biləcəyi proqnozunu C.Forsterin hələ 2020-ci illərdə xəbər verdiyini qələmə alan R.Həsənov da insanlığın sayının artmasının Yer planetində sıxlıq əmələ gətirəcəyi, bunun isə nəticə etibarilə ekoloji təhlükələr yarada bilmək ehtimalını artıracağı qənaətindədir [2. s.4]. C.Forsterin 1971-ci ildə çap edilmiş “Dünyanın dinamikası” kitabını müətlə etmək imkanında olan hər kəs də, inanırıq ki, R.Həsənovun bu qənaətləri ilə həmfikir olar. Dünyanın ən müxtəlif qütblərində izlənen dövlətlərarası münaqişələr, yaxud səngimək bilməyən müharibələr C.Forsterin öz mühakimələrində yanılmadığının göstəricisidir.

R.Həsənov iqtisadi inkişaf ətraf mühit arasında tarazlığın pozulmasının Qarabağ münaqişəsinin həllində ciddi problem olduğu, tarazlığın bərpası üçün nəzəri və təcrübə kompensasiyaların yaradılmasının vacib olduğu qənaətindədir. Rövşən Həsənova görə, insanın bütün təsərrüfat fəaliyyəti qeyri-müəyyən bir fəzada deyil, məhz konkret şəraitdə ətraf mühitdə həyata gətirilir. İnsan özünün təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində maddi nemətlər istehsal etməklə yanaşı, gələcək normal həyat və təsərrüfat fəaliyyəti üçün ciddi problemlər yaradır. Nəticə etibarilə bu problemlər bütün cəmiyyəti əhatə edir. Ətraf mühitə vurulan bu zərərin əsas ekoloji mahiyyəti ondan ibarətdir ki, bu zərərin qiyməti istehsal olunan əmtəənin dəyərinə daxil ola bilmir. Dayanıqlı inkişaf konsepsiyasının əsas ideyası sosial, iqtisadi və ekoloji inkişafın qarşılıqlı bağlılığı üçün şərait və mexanizmlərin yaradılmasıdır. Lakin bu konsepsiya təbii mühit problemlərinin sosial-iqtisadi proseslərlə vəhdətdə baxılmasına zəmin yarada bilmir [2. s.4].

AMEA Genetik Ehtiyatlar İnstitutunun əməkdaşları V.Qarayev və G.Seyidova yazırlar ki, “Dünyada karbonun daha çox istehsalçısı rolunu oynayan meşələr, biosferin dayanıqlığı üçün çox böyük əhəmiyyət kəsb edirlər. İqlim dəyişikliyi, meşə yanğınları və zərərvericilər və ya xəstəliklərin baş verməsi də daxil olmaqla digər amillər də meşələrin davamlılığına əks təsir göstərir, sıradan çıxmalarına səbəb olur. Meşələrin sıradan çıxması, həm də öz növbəsində yoluxucu xəstəlik törədicilərinin ətraf mühitə sirayətlənməsi fikirlərini də artırır” [5. s.127].

Karbon ehtiyatı problemi respublika Ekologiya və Təbii Sərvətlər nazirliyi tərəfindən araşdırılmışdır. Tədqiqat nəticəsində “Qarabağ ərazisində işğal olunmuş inzibati rayonlar üzrə məhv edilmiş ümumi biokütlə miqdarının 5 159 292 ton, karbon miqdarının isə 7 320 122 ton olduğu müəyyən edilmişdir.

İtkiləri bərpa etmək üçün nə etmək lazımdır? Nazirliyin əməkdaşları M.Ə.Heraçiyev ilə A.S.Habilov itkiləri bərpa etmək üçün məhv edilmiş meşələrin bərpası, torpaq eroziyası nəticəsində itirilən üzvi karbonun bərpası cəhdləri, meşələrdəki ağacların yaş siniflərinə görə karbon toplama əmsallarının öyrənilməsi və meşələrə mənfi təsir edən əsas amillərin karbon tutumuna təsirinin dəqiqləşdirilməsi kimi bəzi kompleks tədbirlərin mərhələli şəkildə həyata keçirilməsinin vacibliyini qeyd edirlər: “Meşə yanğınlarından flora və faunanın yoxsullaşması,

təbii bioloji müxtəlifliyin məhv olması səbəbindən ölkə iqtisadiyyatına xeyli ziyan dəyməklə yanaşı ekosistem pisləşdiyindən bioloji ehtiyatlar itirilir, biosenozun davamlılığı pozulur, insanların və kənd təsərrüfatı heyvanlarının yoluxucu xəstəlik törədiciləri ilə yoluxma riskləri artır. Bu baxımdan yoluxucu xəstəliklərin yayılma səbəbi yalnız ev heyvanları və ya vəhşi heyvanlarla insanlar arasındakı təmasda deyil, həm də bütövlükdə sistemin mürəkkəbliyi nəzərə alınaraq “biotik və abiotik komponentlər konteksti baxımından səciyyələndirilmişdir” [5. s.128].

Cədvəl 1.3

Məhv edilmiş meşələrdə karbon ehtiyatı cədvəl şəklində

54328	sahə, ha-la
5871315	Köküstü gövdə həcmi, m ³ -lə
4160621	Torpaqüstü biokütlə, tonla
998671	Torpaqaltı biokütlə, tonla
1997138	Torpaqüstü canlı biokütlə karbon miqdarı, tonla
479374	Torpaqaltı canlı biokütlə karbon miqdarı, tonla
19555	Quru odun karbon miqdarı, tonla
206582	Ölü örtükdə karbon miqdarı, tonla
4617473	Torpaqdakı karbon miqdarı, tonla
7320122	Cəmi karbon miqdarı, tonla

Xülasə şəklində bəzi faktlara diqqət edək: Qarabağ bölgəsi işğaldan əvvəl 8.526 hektar meşə örtüyü olan bir ekosistemə malik olmuşdur. Palıd, ardıc, fıstıq, şam, vələs, qoz, göyrük ağaclarının yaratdığı bu ecazkar meşəliklər öz gözəlliyi ilə respublikamıza gələn turistlərin həmişə diqqətini cəlb etmişdir.

Prezident İlham Əliyev 2021-ci il dekabrın 1-də xalqa müraciəti zamanı bu məsələlərdən bəhs etmişdir. Laçının 22 min, Kəlbəcər rayonunda 24 min, Zəngilan və Qubadlının 12 min, Hadrut və Xocavənd rayonlarında da xeyli meşə sahələrinin olduğunu söyləyib, meşələri planetin ağciyərləri adlandırıb. Çıxışının sonunda bu cür gözəlliklərin 30 il erməni işğalı altında qaldığından təəssüfləndiyini söyləyib: *“Mənfur, vəhşi düşmən bizim meşələrimizi 30 il ərzində qırıb, talayıb və son müddət ərzində yandırıb”*.

Tədqiqatdan aydın görünür ki, Ermənistanın ekosid siyasəti yalnız meşələrin yandırılması, yaxud məhvi ilə yekunlaşmır. Ermənistan, onun ərazisindən başlayıb sonradan respublikamızın ərazisinə keçən çayları məqsədli olaraq kimyəvi, bioloji və başqa növ radioaktiv tullantılarla çirkləndirməkdə davam edir. 30 illik ekoloji terror nəticəsində təbii mühitin - landşaftların özünübərpa prosesi pozulub, ərazinin təbii landşaftları kəskin deqradasiyaya uğradılıb. Torpaqların münbitliyi azalıb, ekoloji cəhətdən təhlükəli sayılan bir sıra toksik elementlər ekosistemə daxil olub.

Bəs erməni ekosidinin nəticələrinin aradan qaldırılması üçün nə etmək lazımdır?

ETSN yanında meşələrin inkişafı xidmətinin əməkdaşı Ə.Ə.Hüseynli “Qarabağda aparılacaq meşəbərpa işlərində tut (morusL) cinsindən istifadə perspektivliyi” [5. s.139], AMEA Seysmoloji Xidmət mərkəzinin əməkdaşı A.İsmayılova “Meşələrin yandırılması nəticəsində fauna və flora üçün yaranmış risklər” [5 s.141], Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye

universitetindən S.R.Rəsulov “İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə meşə təsərrüfatının bərpa və yaşığın təhlükəsizliyi” [5. s.143], ETSN yanında Meşələrin İnkişafı Xidmətinin əməkdaşı Ə.Ə.Hüseynli və İ.Ş.Səfərova “Qarabağın bəzi ərazilərində (Füzuli, Cəbrayıl, Zəngilan inzibati rayonları) bərpa üçün tövsiyyə olunan əsas ağac cinsləri [5. s.144] və yenə də həmin Xidmətin əməkdaşı Y.V.Qurbanlı “Qarabağ ərazisində məhv edilmiş meşələrin bərpa” [5. s.145] məqalələrində Qarabağ və Şərqi Zəngəzur ərazilərində 30 il ekosidə məruz qalmış Azərbaycan meşələrini düçar olduqları bəladan qurtarmağın yollarından bəhs edirlər.

NƏTİCƏ

Araşdırmada işğal altında olduğu illərdə Azərbaycanın ərazilərində Ermənistanın apardığı dağıdıcı ekosid siyasətindən, ekosid siyasətinin əhalinin sağlamlığına və ölkənin iqtisadiyyatına vurduğu fəsadlardan bəhs olunur. Qeyd olunur ki, ermənilərin Qarabağ və Şərqi Zəngəzur bölgələrində törətdikləri ekosid siyasəti və ekosid mənşəli risklər ətraf mühitin mühafizəsi mövzusunun aktuallaşdırılmış, Azərbaycanın təbiətinə bəslənən dağıdıcı münasibət bölgələrdə ekoloji problemləri qarşısını almaz həddə çatdırmış, bəşəriyyəti yeni dünya müharibəsi təhdidi ilə üz-üzə qoymuşdur.

Ətraf mühiti ekoloji siyasətin bir hissəsi qismində qəbul edən prezident İlham Əliyev gəncliyin hərtərəfli inkişafı, sağlam vətəndaş kimi böyüməsi üçün işğaldan azad edilmiş çirklənmiş ərazilərin təmizlənməsini, meşə təsərrüfatlarının bərpa edilib öz əvvəlki simasına qaytarılmasını ekologiyaya qorumağın ilkin şərti olaraq qəbul edir. II Qarabağ müharibəsindən sonra Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən proqramlaşdırılmış tədbirlər silsiləsi ölkəmizdə erməni ekosidinin mümkün qədər tez bir zamanda aradan qaldırılmasına necə həssaslıqla diqqət yetirildiyinin təsdiqidir. “Proqram, Strategiya və Gündəlik” tədbirlər silsiləsi yönümündə həyata keçirilənlərin uğurlu nəticələrinə diqqət yetirdikdə ölkəmizdə ekoloji tarazlığın qorunmasının Azərbaycanın davamlı inkişaf konsepsiyasının tərkib hissəsinə çevrildiyi aydın müşahidə olunur.

Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonlarında ermənilərin usanmaq bilməyən ekosid siyasəti problemi əslində yalnız Azərbaycanın və regionun deyil, bütövlükdə dünyanın ekoloji və sosial-iqtisadi həyat tərzinə köklü təsir göstərə biləcək problemdir. Fikrimizcə, problemə dünyanın problemi prizmasından yanaşılması daha düzgün olardı. Ancaq təəssüf ki, Ermənistan II Qarabağ müharibəsindəki məğlubiyyəti ilə barışmaq istəmir, atəşkəsin şərtlərini mütəmadi olaraq pozmaqda, işğaldan azad edilmiş torpaqlarda bərpa işlərinin gedişinə maneçilik törətməkdə ısrarlı olaraq qalmaqdadır.

Uzun illər səngimək bilməyən bu mürəkkəb tarixi-siyasi vəziyyəti, eləcə də Azərbaycanın təbii sərvətlərinə Ermənistanın dağıdıcı münasibətini və ekosistemlərin qorunması kimi məsələləri nəzərə alıb, erməni ekosidinin aktuallığını bir neçə istiqamətdə nəzərdən keçirmək olar, hansı ki, məqalədə bu məsələlər tədqiqatın əsas müddəalarıdır: 1 – ekosid anlayışına tarixi bir nəzər, ekosid siyasəti qanunvericilik müstəvisində; 2 – qərəzli münaqişə və gərginlik səbəbindən içməli və suvarma suyun çirkləndirilməsi və bunun əhalinin sağlamlığına və iqtisadiyyata mənfi təsiri; 3 - ekosistemin tarazlığının pozulması, başqa sözlə, torpağın dağıdılması, yerli fauna və flora növlərinin kökünün kəsilməsinin nəticəsi olaraq bölgədə bioloji müxtəlifliyin ciddi təhlükə altında olması; 4 - ekoloji faktorlar nəzərə alınmaqla infrastrukturun qurulması, sənaye

fəaliyyətinin artması və təbii sərvətlərin davamlı şəkildə idarə olunması; 5 - ekosid siyasətindən əziyyət çəkilməsi səbəbindən bölgədə iqlim dəyişikliyinə baş verməsi və bunun əhalinin sağlamlığına, eləcə də kənd təsərrüfatının məhsuldarlığına mənfi təsiri.

Məqalədə həmçinin ekosid anlayışına aydınlıq gətirilmiş, dağıdıcı xarakterini nəzərə alıb ekosidin Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Statusuna Beynəlxalq Cinayətin bir növü kimi daxil edilməsi təklifi irəli sürülmüşdür.

Ekoloji problemlərin yalnız bir ölkənin deyil, dünya dövlətlərinin problemi kontekstində öyrənilməsi problemin aktuallığının daha bir göstəricisidir. Azərbaycan mövcud problemin həllini “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər” vasitəsi ilə həll etmək əzmindədir.

Tədqiqat işi ekoloji problemlərin öyrənilməsi və elmi-nəzəri təhlili ilə məşğul olan hər kəs üçün əhəmiyyətli mənbədir. Araşdırmadan və onun nəticələrindən tədris proqramlarının, dərslik və dərs vəsaitlərinin, müvafiq mövzularda mühazirə mətnlərinin hazırlanması işində yararlanmaq mümkündür.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Əliyeva Mehparə. “Mülahizələr və təkliflər, ekosid və urbisid bəşərin təhlükəsizliyinə qəsd edən əməllərdir”. Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Zaur Əliyevlə müsahibə. Respublika qəzeti 07.02.2024.

2. Həsənov R.Ş. Ətraf mühitin iqtisadiyyatı. Mühazirələr, seminar məşğələlər və test toplusu. Dərslik. Bakı-2023, 440 səh.

3. Hüseynov Habil. Qarabağın ekoloji harayı. “Xalq cəbhəsi” qəzeti, 1 iyul 2019-cu il.

4. Xomlyak M.M. Ekosid. Müasir Ukrayna ensiklopediyası, 2009. ISBN: 966-02-2074-x.

5. İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə fəvqəladə hal riskləri” elmi texniki konfransı”. Bakı-21-22 may 2021-ci il, 160 səh. s.13),

6. Məmmədov Q.Ş., Xəlilov M.Y. Ekoloqların məlumat kitabı. "Elm" nəşriyyatı. Bakı-2003. 516 s.

7. Nuri İmran. Azərbaycanın təbiətinə ermənilərin ekoloji genosid siyasəti.Qarabağ. II uluslararası sosial və beşəri bilimlerde modern araşdırmalar kongresi. Zəfer günü və şəhitlərin anına. 8-10 noyabr 2021.

İNTERNET RESURSLARI

8. [https://modern-diplomacy.eu/2023/01/11/environmental-cost-of-the-war-momentum-towards-international-responsibility-of-armenia-for-ecocide/amp/](https://modern-diplomacy.eu/2023/01/11/environmental-cost-of-the-war-momentum-towards-international-responsibility-of-armenia-for-ecocide/)

9. “Candice Bernd. Steven Dongizer deyir ki. Ekosid aktivizm deyil,- insanlığa qarşı cinayətdir”. <https://znetwork.org/az/znetartikul/Stiven-Donziger-deyir-ki-2C-ekosid-deyil-eko-aktivizm-insanl%C4%B1%C4%9Fa-qar%C5%9F%C4%B1-cinay%C9%99tdir/>

10.

https://az.wikipedia.org/wiki/Az%C9%99rbaycan_m%C5%9F%C9%99l%C9%99ri

11. İşğal olunmuş ərazilərimizdə milli-mədəni, ekoloji terrora son. https://az.wikipedia.org/wiki/Az%C9%99rbaycan_m%C5%9F%C9%99l%C9%99ri.

12. <https://novator.az/2017/02/27/erm-ni-igalinin-vurdugu-ekoloji-ziyan/19>.

MOSKOVA'DA KAMU YÖNETİMİ VE YEREL ÖZYÖNETİM

Doç. Dr. KEMAL YAMAN

Karabük üniversitesi

ORCID: 0000-0001-9844-4264

Doktora öğrencisi, ARDAK TOLEUBAY

Karabük üniversitesi

ORCID: 0009-0007-4798-2071

ÖZET

Küçük yerleşim birimlerinin birleşerek Moskova'yı oluşturmaları, bu karmaşık yapının hem etkili hem de demokratik bir şekilde nasıl yönetileceği sorununu ortaya çıkarmıştır. Çalışmanın amacı Moskova metropolünü yönetmenin özelliklerini dikkate almaktır. Makale, metropolün gelişiminin temel konularını analiz etmekte, devlet kurumlarının organizasyonunun yasal ve bölgesel temellerinin yanı sıra Moskova şehrinin yerel özyönetimini de ele almaktadır. Bugün, yerel özyönetim örgütlenmesinin özelliklerini dikkate almadan, kentsel yönetim sisteminin tam olarak işlemlerini sağlamak artık mümkün değildir. Bu sistem, yetkilerin kamu makamları ile yerel özyönetim organları arasında etkin ve amaca uygun bir şekilde dağıtılmasına dayanmaktadır. Bu makale, başkentte kamu yönetimi ve yerel özyönetimin oluşum aşamalarını tanımlamakta, farklı aşamaların karakteristik temel özelliklerini belirlemektedir. Moskova, yapı olarak devlete benzeyen karmaşık bir sosyo-ekonomik sistemdir. Ve buna uygun olarak, üç hükümet düzeyi ve belediye düzeyini içeren karmaşık bir şehir yönetimi sistemi de vardır. Moskova, özgüllüğü çeşitli özelliklerle şekillenen bir şehirdir. İlk olarak, Moskova federal öneme sahip bir şehirdir, yani Rusya Federasyonu'nun bir öznesidir. İkinci olarak, Moskova devletin başkenti, federal makamların ve Rusya Federasyonu'nun tüm kurucu birimlerinin temsilciliklerinin bulunduğu merkezdir. Ayrıca Moskova, ülkenin sadece idari değil aynı zamanda iş merkezidir. Moskova şehrinin bu çok yönlü durumu, devlet yetkililerinin ve yerel özyönetim organlarının görevlerinin çeşitliliğini belirlemektedir. Bunların çözümü, şehrin birleşik ve entegre bir şekilde gelişmesi adına yoğun çaba gerektirmektedir.

Anahtar kelimeler. Yerel yönetim, Devlet yönetim modeli, Moskova metropolü, Yerel özyönetim, Moskova şehir hükümeti.

ABSTRACT

The merger of small settlements to form Moscow has revealed the problem of how to manage this complex structure effectively and democratically. The work aims to consider the peculiarities of managing the Moscow metropolis. The article analyzes the key issues of metropolis development and considers the legal and territorial bases of the organization of state authorities, as well as the local self-government of the city of Moscow. Today it is no longer possible to ensure the full functioning of the urban management system without taking into account the peculiarities of the organization of local self-government. This system is based on an efficient and expedient distribution of powers between public authorities and local self-government. This article describes the stages of the formation of public administration and local self-government in the capital, identifies the main features characteristic of different stages. Moscow is a complex socio-economic system, similar in structure to the state And correspondingly, there is also a complex system of city administration, which includes three

levels of government and municipal level. Moscow is a city, the specificity of which is formed by several characteristics. Firstly, Moscow is a city of federal significance, that is, a subject of the Russian Federation. Secondly, Moscow is the capital of the state, the center where the federal authorities and representative offices of all constituent entities of the Russian Federation are located. In addition, Moscow is not only the administrative but also the business center of the country. This multifaceted status of the city of Moscow determines the diversity of tasks of state authorities and local self-government. Their solution requires intensive efforts for the unified and integrated development of the city.

Keywords: local governance, state model of governance, megacity Moscow, local self-government, Moscow City Government, Moscow City Duma, municipal formation.

1. GİRİŞ

Dünya kent nüfusunun 20. yüzyılda hızla artması ve küreselleşme sürecinin hızlanması, dünya ekonomisinin mekânsal organizasyonunda bir dönüşüme yol açmıştır. Bu dönüşümün bir özelliği de büyük kentlerin sayısındaki artıştır. Bu artış sadece sayısal bir artış değil, aynı zamanda ekonomik bir büyüme şeklinde kendini göstermektedir. 21'inci yüzyılın ortalarında dünya nüfusunun yaklaşık üçte ikisi (yüzde 68) kentsel alanlarda yaşayacaktır. Dünya kentsel nüfusunun 2018 ile 2050 yılları arasında 2,5 milyar artacağı tahmin edilmektedir (World Urbanization Prospects, 2019). Rusya'nın megakentleri tanımlama geleneği 1 milyondan fazla nüfusa dayanmaktadır (Sluka, 2013).

"Metropol" terimi 1970'lerde resmi Birleşmiş Milletler raporlarında ortaya çıkmış ve daha sonra BM onaylı sayısal ölçümlerde uluslararası alanda yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. BM tanımlarına göre metropol, 10 milyon veya daha fazla kişiden oluşan kentsel nüfustur. Başlangıçta, bu tür bölgelerin nüfusunun alt sınırı 8 milyon kişi olarak belirlenmiştir. Daha sonra, asgari nüfus 10 milyon kişiye çıkarılmıştır. BM uzmanlarına göre 2030 yılına gelindiğinde dünyada nüfusu 10 milyondan fazla olan 43 metropol olacaktır (Notman, 2021). Metropol, yakınlardaki birçok şehir ve kasabanın büyümesi ve fiilen birleşmesiyle oluşan dev bir şehirdir (Komlev, 2006). Metropol çoğunlukla milyonlarca nüfusa sahip bir şehir anlamında kullanılır (Ozhegov, Shvedova, 1994). Metropolün sistem kurucu özellikleri arasında aşağıdaki nitelikler öne çıkmaktadır (Leksın, Porfirev, 2017):

- Bölgedeki diğer kentsel yerleşimlere göre nüfus açısından üstünlük.
 - Şehrin "metropol" işlevlerini yerine getirmesiyle ilişkili, ilgili idari-bölgesel düzeydeki mekansal otorite kavramı.
 - Çok işlevlilik ve faaliyetlerin çeşitlendirilmesi.
 - Bir bütün olarak bölge veya ülke içerisinde öncelikli tarihi, kültürel, eğitimsel, ekonomik, ticari ve hizmet rolü.
 - Altyapı tesislerinin (sosyal, finansal, iletişim vb.) şehrin ihtiyaçlarını aşan oranda yoğunlaşması.
 - Gelişmiş sosyal altyapı ağı, çeşitli kentsel ulaşım türlerinin kullanılabilirliği ve ulusal ulaşım ağlarına dahil olma.
 - Yüksek yapı yoğunluğu ve şehir içi alanın imara açılması.
 - Yüksek işgücü göçü. İnsanların çalışmak veya okumak için bir bölgeden diğerine, özellikle de banliyölerden şehre düzenli, genellikle günlük hareketleridir. Bu tür göçün gelişmesine katkıda bulunan temel faktörler teknolojik ilerleme ve kentleşmedir.
- Metropolün aşağıdaki özellikleri de ayrıca vurgulanabilir (Khmeleva, 2007).

- Metropollerde yeni bilimsel fikirlerin ortaya çıkması diğer yerleşim yerlerine göre çok daha hızlıdır, bu da üretim ve teknolojik süreci etkiler ve işletmelerde ve günlük yaşamda niteliksel ve niceliksel değişikliklere yol açar.

-Bölgelerin işlevsel karakterinde, rollerinde ve sosyal yüklerinde değişikliklere yol açan yeni endüstriyel üretimlerin ve işletmelerin ortaya çıkması.

- Öz kaynaklar (ölüm oranı ile telafi edilen doğal doğurganlık).

- İnsanların diğer bölgelerden göçü.

- Komşu yerleşimlerin ve sakinlerinin ana şehre ilhak edilmesi.

- Metropolde nüfus oluşum kaynaklarının yapısındaki değişiklikler. Göçün rolünün güçlendirilmesi ve öz kaynakların payının azaltılması.

Rusya'nın başkenti Moskova BM tarafından 2010 yılında resmen tanınan bir metropoldür. Bölgesel ekonomik kompleksini yönetme konusundaki devasa ve oldukça etkili deneyimi, şüphesiz diğer büyük şehirler ve metropoller için büyük ilgi çekicidir.

Bu makale metropoller hakkındaki genel teorik bilgileri, bu alandaki araştırmaları anlamaya ve bir metropol olarak Moskova'nın özelliklerini analiz etmeye çalışmaktadır. Bir metropol olarak Moskova şehrinin oluşumunun özellikleri de dikkate alınmaktadır.

2. MOSKOVA'NIN TARİHİ VE İDARİ-BÖLGESEL YAPISI

1 Ocak 2024 itibariyle Rusya'nın nüfusu 146.150.789'dur (Federal Devlet İstatistik Kurumu, 2024) ve bu rakamla dünyada dokuzuncu sırada yer almaktadır. Modern Rusya yüksek derecede kentleşmeye sahiptir. Kentsel nüfus yüzde 75,25, kırsal nüfus ise yüzde 25,31'dir. 1 Ocak 2023 itibariyle 170 şehrin nüfusu 100.000'in üzerindeydi (bunların 16'sı bir milyonun, 36'sı ise yarım milyonun üzerindeydi) (Federal Devlet İstatistik Kurumu, 2023).

Rusya Federasyonu Anayasası'na göre Rusya federal bir devlettir ve 89 eşit kurucu biriminden oluşmaktadır. Bunlar Rusya Anayasasında belirtilen temel bölgesel birimlerdir. Anayasanın 70. maddesi Moskova şehrini başkent olarak belirlemiştir ve bu şehir aynı zamanda Rusya Federasyonu'nun kurucu birimidir - federal öneme sahip şehri (Anayasanın 65. maddesi). Bu durum hem federal makamlarla hem de Rusya Federasyonu'nun diğer kurucu birimlerle ilişkilerinde eşit haklara sahip olduğu anlamına gelir (Anayasa'nın 5. maddesinin 4. bölümü) (Rusya Federasyonu Anayasası, 1993).

Aynı zamanda, başkent olarak statüsü 15.04.1993 tarih ve 4802-1 sayılı "Rusya Federasyonu Başkentinin Statüsü Hakkında" Rusya Federasyonu Kanununda yer almaktadır. Bu durum, Moskova'nın geniş bir bölgeye, ekonomik fırsatlara, finansal ve insan kaynaklarına sahip bir metropol olduğu gerçeğini dikkate alarak, hem bilimsel hem de kamusal tartışmalara konu olan özel konumunu önceden belirlemektedir. Başkent bir anayasa hukuku kategorisi olarak statüsünün özel önem verilmesi tesadüf değildir (Postnikov, 2018). Moskova'nın tarihi 876 yıl öncesine dayanmaktadır (Büyük Rus Ansiklopedisi, 2020). Moskova'nın kendi bayrağı ve arması vardır.

Moskova, nüfus bakımından Rusya'nın en büyük şehri ve dünya şehirleri arasında nüfus bakımından 25.sırada yer almaktadır (The largest Cities In The World By Population, 2024).

Aynı zamanda yüzölçümü (2,562 km²) ve nüfusu (13,104,177) bakımından Avrupa'nın en büyük şehridir (Yüzölçümü ve nüfusa göre Avrupa'nın en büyük şehirleri, 2024) (Tablo 1).

Tablo 1. Bazı Avrupa Metropol Şehirlerinin nüfus ve alan bilgileri

Şehrin adı	Alan, km ²	Nüfus, insan
Moskova	2 562	13 104 177
Londra	1 572	8 799 800
Berlin	892	3 469 849
Madrid	607	3 265 038
Atina	412	3 168 846
Roma	1 287	2 869 461
Paris	105	2 196 936
Bükreş	238	1 883 425
Viyana	415	1 840 573
Varşova	517	1 793 579
Hamburg	755	1 762 791
Budapeşte	525	1 752 286
Barselona	100	1 615 448
Münih	311	1 429 584

Moskova'nın bölgesel birimleri, isimleri ve sınırları olan idari bölgeler ve ilçelerdir (Moskova Şehri Tüzüğü, 1995). İdari bölge, ilgili bölgenin idari yönetimi için oluşturulan Moskova şehrinin bölgesel bir birimidir. İdari bölgeler, birkaç ilçelerini içerir. İdari bölgelerin oluşturulması, dönüştürülmesi ve kaldırılması, bunlara isim verilmesi, sınırlarının belirlenmesi ve değiştirilmesi Moskova Belediye Başkanı tarafından gerçekleştirilir. İlçe, bölgelerin tarihi ve coğrafi özellikleri, nüfus, sosyo-ekonomik özellikler, ulaşım iletişiminin konumu vb. dikkate alınarak oluşturulan Moskova'nın bölgesel birimidir. İlçelerin kurulması, dönüştürülmesi ve kaldırılması, bunlara isim verilmesi, sınırlarının belirlenmesi ve değiştirilmesi, Moskova Belediye Başkanı'nın önerisi üzerine Moskova Şehir Duması tarafından gerçekleştirilir.

Moskova'nın idari bölgeleri ilk olarak 1991 yılında oluşturulmuştur (Moskova'nın İdari Bölgelerinin Geçici Sınırlarının Belirlenmesi Hakkında kararı, 1991). Moskova şu anda 12 idari bölgede 132 ilçeden oluşmaktadır. Moskova şehir ilçeleri ve sınırları listesi "Moskova Şehrinin Bölgesel Bölünmesi Hakkında" Moskova Şehri Kanunuyla ve «Moskova şehrinin idari bölgelerinin listesi ve ilçelerin idari bölgelere atanması» Moskova Belediye Başkanı'nın emriyle belirlenmektedir (Moskova Şehrinin Bölgesel Bölünmesi Hakkında Kanunu, 1995; Moskova Şehrinin İdari Bölgelerinin Sınırlarının Belirlenmesi Hakkında Yönetmelik, 2005).

3. MOSKOVA ŞEHRİNİN KAMU YÖNETİMİ ORGANLARI

Moskova şehir yönetimini oluşturan elemanları incelendiğinde bunların arasında şehrin kendi kamu yönetimi organlarının olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca şehirde Rusya Federasyonu Anayasası, federal yasalar ve Moskova şehrinin yasalarına uygun olarak yerel özyönetim yer almaktadır (Moskova Şehri Tüzüğü, 1995). Moskova şehrinin kendine özgü mevzuatı bulunmaktadır. Federal öneme sahip bir şehir olarak Moskova, Moskova Şehri Kanunu tarafından onaylanan kendi Moskova Şehri Tüzüğünü kabul etmiştir. Tüzük, Moskova Şehri'nin temel yasasıdır ve Rusya Federasyonu'nun federal öneme sahip bir şehri olarak bu kurucu biriminin en yüksek yasama eylemidir. 28 Haziran 1995 tarihinde kabul edilmiştir. Şehrin normatif düzenlemeleri hiyerarşisinde, Tüzük en yüksek yasal güce sahiptir: diğer şehir yasaları ve diğer normatif düzenlemeler Tüzük ile çelişmemelidir ve böyle bir çelişki durumunda Tüzük'ün hükümleri uygulanır. Tüzük doğrudan etkiye sahiptir ve şehrin tamamında

uygulanmaktadır. Tüzük, Moskova şehrinin yetkilerini, bölgesel yapısını, kamu yönetiminin statüsünü, oluşum prosedürlerini, etkileşimlerini, yetki ve sorumluluklarını, faaliyetleri için yasal, mali ve ekonomik temeli, yerel özyönetimin organizasyonunu, sakinlerinin iradelerinin doğrudan ifade edilme biçimlerini, kamu yönetiminin ve yerel özyönetim organlarının faaliyetlerine katılımlarını belirlemektedir.

Moskova şehri kamu yönetiminin merkezi organları.

Moskova şehir Duması ve Moskova şehir Hükümeti, Moskova şehrinin kamu makamlarıdır. Moskova şehir Duması, 5 yıllığına seçilen 45 milletvekilinden oluşan, Moskova şehrinin en yüksek ve tek yasama (temsil) organıdır. Moskova şehir Duması milletvekilleri, şehir sakinleri tarafından genel eşit ve doğrudan oy esasına göre gizli oyla seçilmektedir. 2010 yılına kadar Moskova şehir Duma'sının 35 milletvekili vardı. Şehir Duma'sının milletvekili sayısındaki artış federal mevzuattaki değişikliklerden kaynaklanmıştır: "Rusya Federasyonu'na Bağlı Devletlerin Yasama (Temsil) ve Yürütme Organlarının Teşkilatlanmasının Genel İlkeleri Hakkında" Federal Kanun'un 4. maddesinde yapılan değişikliklere göre, Rusya Federasyonu kurucu biriminin anayasası (tüzüğü) ile belirlenen milletvekili sayısı, seçmen sayısının 2 milyonu aşması halinde 45'ten az ve 110'dan fazla olmamalıdır (Mossovet Haber Ajansı, 2010). Moskova şehir Duması Başkanı ve yardımcısı, milletvekilleri arasından gizli oyla seçilir. Moskova Şehir Duma'sına milletvekili seçimleri tek adaylı seçim bölgelerinde yapılmaktadır. Milletvekillerinin seçilme usulü, 6 Temmuz 2005 tarihinde Moskova Şehri Kanunu ile kabul edilen şehrin Seçim Kodeksi ile belirlenmiştir (Moskova Şehri Seçim Kanunu, 2005). 13.07.1994 tarihinde, 14-60 sayılı, "Moskova şehir Duması Milletvekilinin Statüsü Hakkında" ayrı bir Moskova şehri kanunu kabul edilmiştir. Duma milletvekili, parlamento faaliyetini profesyonel olarak sürekli bir şekilde veya ana faaliyetinden ayırmadan yürütebilir. Duma Başkanı, onun yardımcısı ve Duma'nın kararıyla alt bölümlerinin başkanları Duma'daki faaliyetlerini profesyonel ve sürekli bir şekilde yürütürler. Moskova şehir Duması'nın çalışma usulü, temel kuralları ve prosedürleri, Moskova şehir Duması'nın 17.11.2005 tarih ve 320 sayılı "Moskova Şehir Duması Yönetmeliği" Kararı ile onaylanmıştır.

Moskova Hükümeti, Moskova şehrinin devlet iktidarının en yüksek yürütme organıdır. Moskova şehir Hükümeti'nin organizasyonu ve işleyişine ilişkin prosedür, Moskova Belediye Başkanı'nın önerisi üzerine Moskova şehir Duması tarafından kabul edilen 20 Aralık 2006 tarihli ve 65 sayılı "Moskova Hükümeti Hakkında" Moskova şehir Kanunu ile belirlenmiştir. Moskova şehir Hükümeti, Moskova Belediye Başkanı, onun yardımcısı ve Moskova şehir Hükümetinin Bakanlarından oluşmaktadır. Moskova şehir Hükümeti'ndeki Moskova Belediye Başkan Yardımcıları ve Moskova şehir Hükümeti'nin bakanları Moskova Belediye Başkanı tarafından atanır ve görevden alınır.

Moskova Belediye Başkanı, Moskova şehrinin en üst düzey yetkilisi olup, Moskova şehrinin devlet iktidarının en üst düzey yürütme organına başkanlık etmektedir. Moskova şehri sakinleri tarafından genel, eşit ve doğrudan oy esasına göre gizli oyla beş yıllık bir süre için seçilir. 22 Ekim 2008 tarihine kadar bu süre dört yıldır. Moskova Belediye Başkanlığı görevi 1991 yılında getirilmiştir (Moskova Şehri Yürütme Makamlarının Yetkileri Hakkında Kararnamesi, 1991). 27 Eylül 1995 tarihinde, 1. dönem Moskova şehir Duması, Moskova Belediye Başkanı ve Başkan Yardımcısının seçimine ilişkin prosedürü düzenleyen bir kanun kabul etmiştir. 2006 yılında Moskova Belediye Başkan Yardımcılığı pozisyonu kaldırılmıştır. 2001 yılına kadar Moskova Hükümeti'nde Başbakanlık makamı vardır, ancak bu makam da kaldırılmıştır. Moskova Belediye Başkanı başkent hükümetinin başı oldu. Moskova şehri Tüzüğü, Moskova şehri Hükümeti'nin Belediye Başkanı tarafından yönetildiğini hükme bağlamıştır.

2016 yılında Moskova Belediye Tüzüğü değiştirilmiş ve aynı kişinin üst üste iki dönemden fazla belediye başkanlığına seçilmesini yasaklayan madde iptal edilmiştir. Moskova Belediye Başkanı'nın seçilmesi ve göreve başlaması ile ilgili prosedür 06.07.2005 tarihli Moskova Şehri Seçim Kanunu ile onaylanmıştır. Moskova şehir Duma'sı belediye başkanlığı seçimini tayin

eder. Bu karar, oylamanın başlamasından en erken 100 gün ve en geç 90 gün önce alınır. Rusya Federasyonu'nda daimi olarak ikamet eden ve yabancı bir devletin vatandaşlığına (tabiiyetine) veya oturma iznine ya da yabancı bir devlette daimi ikamet hakkını teyit eden başka bir belgeye sahip olmayan bir Rusya Federasyonu vatandaşı Moskova Belediye Başkanı seçilebilir. Moskova Belediye Başkanlığı için adaylar siyasi partiler tarafından gösterilmektedir. Moskova Belediye Başkanlığı için her partiden sadece bir aday gösterilebilir. Moskova Belediye Başkanlığına aday olan kişi, Rusya dışındaki hesap ve mevduatlarını kapatmalı veya bunları Rus kredi kuruluşlarına transfer etmelidir. Moskova Belediye Başkanı aday, kayıt için gerekli diğer belgelerle eş zamanlı olarak, Federasyon Konseyi için üç adayın ismini seçim komitesi'ne yazılı olarak sunmaktadır. Federasyon Konseyi, Rusya Federasyonu parlamentosunun "üst" meclisidir. İçlerinden biri, eğer onu sunan aday seçilirse, Moskova şehrinin devlet iktidarının yürütme organının bir temsilcisi olan Rusya Federasyonu senatörünün yetkilerine sahip olacak. Moskova Belediye Başkanı, Moskova şehrinin yürütme makamları ve Moskova şehir Duması, görev ve yetkilerin sınırlandırılması temelinde halkın çıkarları doğrultusunda işbirliği yapmaktadır ve birbirlerine çalışma planları, kabul edilen kanunlar ve diğer bilgileri göndermektedir. Moskova Belediye Başkanı, Moskova Hükümetini kurar ve istifasına karar verir; Moskova şehrinin yürütme organlarının sistemini ve yapısını belirler. Moskova Belediye Başkanı ayrıca Moskova Hükümetinin performansı hakkında Moskova şehir Duma'sına yıllık raporlar sunmaktadır. Moskova şehrinin yürütme organının yetkilileri, Moskova şehir Duması toplantılarına katılma ve tartışılan konular hakkında konuşma hakkına sahiptir.

Moskova Belediye Başkanı şu haklara sahiptir:

- Moskova şehrinin yasa tasarılarını, Moskova şehir Duması kararlarını ve değerlendirmenin herhangi bir aşamasında projelerde yapılan değişiklikleri Moskova şehir Dumasına sunmak;
- Duma'daki yetkili temsilcilerini atamak;
- Moskova şehir Duması toplantısının gündemine ilişkin konular önermek;
- Moskova şehir Dumasının açık ve kapalı toplantılarına katılmak;
- Moskova şehir Duması tarafından kabul edilen Moskova şehri kanunlarına ilişkin olarak veto hakkını kullanmak;
- Moskova şehir Duması toplantısının gündemindeki konular hakkında bir rapor veya ortak rapor hazırlamak.

Moskova şehir Duması, Moskova Belediye Başkanı'na, Moskova Hükümeti'ne, Moskova şehrinin diğer yürütme makamlarına ve bunların başkanlarına, kabul ettikleri yasal düzenlemelerin iptal edilmesine, değiştirilmesi veya eklenmesine veya söz konusu yasal düzenlemelere karşı mahkemeye başvurulması için teklifte bulunma hakkına sahiptir. Moskova şehir Duması milletvekilleri, Moskova şehrinin yürütme organlarının başkanları ve diğer yetkilileri tarafından iki haftayı aşmayan bir süre için (izin, hastalık, iş seyahatleri hariç) öncelikli kabul hakkından yararlanır, Moskova şehir Hükümeti ve Moskova şehrinin diğer yürütme erki organlarının toplantılarına katılma ve konuşma hakkına sahiptir.

Moskova'da 15 Temmuz 2005 tarih ve 43 sayılı "Moskova Şehrindeki Kamu Görevleri Hakkında" Kanun kabul edilmiştir. Bu kanuna göre, Moskova şehrinin kamu makamları Moskova Belediye Başkanı, Moskova Hükümeti Moskova Belediye Başkanı Birinci Yardımcısı, Moskova Hükümeti Moskova Belediye Başkanı Yardımcısı - Moskova Belediye Başkanı ve Moskova Hükümeti Ofisi Başkanı, Moskova Hükümeti Moskova Belediye Başkanı Yardımcısı, Moskova Hükümeti Bakanı ve diğerlerinin makamlarıdır.

Kamu yönetiminin bölgesel yürütme organları.

Moskova şehrinin bölgesel yürütme makamları, idari bölgelerin valilikleri (12 idari bölgede 11 valilik) ve Moskova şehrinin ilçe yönetimleridir (132 yönetim). Valilikler, ilçe yönetimler ile ilgili hükümler Moskova şehir Hükümeti'nin 24.02.2010 tarih ve 157-PP sayılı Kararı ile

onaylanmıştır (Moskova Şehri Bölgesel Yürütme Organlarının Yetkileri Hakkında Kararı, 2010).

Valilikler, Moskova şehrinin Moskova Hükümetine bağlı bölgesel yürütme makamlarıdır. Valilik, faaliyetlerini federal kamu makamları, Moskova şehrinin kamu makamları, Moskova şehrindeki şehir içi belediyelerin yerel özyönetim makamları ile işbirliği içinde yürütmektedir. Valilik, Moskova şehrinin bütçe fonlarının baş idarecisi ve alıcısı işlevlerini yerine getirir. Valilik ayrıca Moskova şehri bütçe gelirleri için Moskova şehri bütçe gelirlerinin baş yöneticisi işlevlerini de yerine getirmektedir.

Valilik, idari bölgenin Valisi tarafından yönetilmektedir. Moskova'nın idari bölgelerinin valileri, Moskova Belediye Başkanı'nın kararnamesiyle atanmakta ve görevden alınmaktadır. Moskova Belediye Başkanı'nın görev süresini aşmayacak bir süre için atanırlar (Moskova Şehri Tüzüğü'nün 46. maddesinin Uygulanmasına İlişkin Kararname, 2011). Moskova'nın idari bölgelerinin valileri, Moskova şehrinin idari bölgelerinde yürütme-idari, koordinasyon ve kontrol faaliyetlerini yürüten yetkililerdir. Valilik, komuta birliği esasına göre yönetilmektedir. Vali, valiliğin yerleşik yetkilerinin uygulanmasından şahsen sorumludur. Vali, valiliğin yapısını ve personel tablosunu, maaş bordrosunu ve valilik personelinin bakımı için tahmini giderleri onaylar; valiliğin yapısal bölümlerine ilişkin yönetmelikleri, Moskova şehrinin kamu memurlarının görev tanımlarını ve valiliğin diğer çalışanlarının görev tanımlarını onaylar; vali yardımcılarını arasında görev dağılımı yapar.

İdari bölge valiliğinde Kurul oluşturulur. Kurul, valiliğin ve ona bağlı kuruluşların ana faaliyet konularını değerlendirir. İdari bölge valiliği Kurulu ve oluşumuna ilişkin düzenlemeler idari bölge valiliği tarafından onaylanmaktadır.

Valiliklerin kendi kontrolleri altında ilçe yönetimleri vardır. İlçe yönetimleri, Moskova şehir Hükümetine bağlı Moskova'nın bölgesel yürütme organlarıdır. Moskova şehrinin ilgili idari bölgesinin valisi, ilçe yönetiminin faaliyetlerini koordine ve kontrol etmektedir. İlçe yönetimi, kendisine verilen yetkiler çerçevesinde, Moskova şehrinin ilçe yönetimine bağlı devlet üniteler teşebbüslerinin/kurumlarının faaliyetlerini koordine etmektedir. İlçe yönetiminin yetkisi, yerel özyönetim seçimlerin ve yerel referandumların maddi ve teknik olarak desteklenmesinde yerel özyönetim organlarına yardım edilmesini; yerel özyönetim organlarına yetkilerini kullanmalarında yardım edilmesini içermektedir.

İlçe yönetimi Başkanı, Moskova Hükümetinde Moskova Belediye Başkan Yardımcısı - Belediye Başkanı ve Moskova Hükümeti ofisi Başkanı ile koordine edilen ilgili idari bölge Valisinin tavsiyesi üzerine Moskova Belediye Başkanı tarafından atanmakta ve görevden alınmaktadır. İlçe yönetimi Başkanı bir ila beş yıllık bir süre için veya Moskova Belediye Başkanı'nın görev süresi için atanmaktadır. Aynı kişi, Moskova Belediye Başkanı tarafından aksi kararlaştırılmadıkça, Moskova şehrinin aynı ilçesinin ilçe yönetimi başkanlığı görevini art arda en fazla yedi yıl yürütebilmiştir. İlçe yönetimi Başkanının birinci yardımcısı ve başkan yardımcılarını bir ila beş yıllık bir süre için atanmakta ve ilçe yönetimi Başkanının önerisi üzerine ilgili idari bölge Valisinin emriyle görevden alınmaktadır.

İlçe yönetimi Başkanı, ilçe yönetimi yetkilerin uygulanmasından şahsen sorumludur. İlçe yönetimi Başkanı, belirlenen işçi ücret fonu ve idarenin azami çalışan sayısı sınırları dahilinde ilçe yönetimi personel tablosunu ve yapısını ve ayrıca idari bölge valisi ile mutabık kalınan ilçe yönetiminin bakımı için bütçe tahminini onaylanmaktadır.

4. MOSKOVA ŞEHRİNDE YEREL ÖZYÖNETİM

Daha önce de belirtildiği gibi, kamu makamlarına ek olarak Moskova şehirde yerel özyönetim uygulanmaktadır. Yerel özyönetim, Anayasa'nın 1. bölümünün 12. maddesinde ile tanınmakta ve garanti altına alınmakta, anayasal düzenin temellerinden birini oluşturmaktadır ve ülke genelinde uygulanmaktadır. Rusya Anayasası'nın 8. Bölümü, yerel özyönetim organlarının

yapısı ve işleyişine ilişkin temel ilkeleri ortaya koymakta ve yerel özyönetimlerin haklarının korunmasını garanti altına almaktadır. Moskova şehrindeki yerel özyönetim organlarının işleyiş ilkeleri Moskova şehri Tüzüğü ve 6 Kasım 2002 tarihli ve 56 sayılı "Moskova şehrinde Yerel Özyönetimin Örgütlenmesi Hakkında" Moskova şehri Kanunu ile belirlenmiştir (Moskova Şehrinde Yerel Özyönetimin Örgütlenmesi Hakkında Kanun, 2022).

Genel olarak Rusya, yerel özyönetimi düzenleyen ve hukuki temelini oluşturan bir yasal sistemine sahiptir: uluslararası hukukun evrensel olarak tanınan ilkeler ve normları; uluslararası anlaşmalar, örneğin yerel özyönetimi düzenlemeyi amaçlanan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı; Anayasa; 6 Ekim 2003 tarihli ve 131-FZ sayılı "Rusya Federasyonu'nda Yerel Özyönetimlerin Örgütlenmesinin Genel İlkeleri Hakkında" Federal Kanun ve diğer federal kanunlar; Başkanın kararname ve emirleri, Hükümetin kararları ve emirleri, Parlamento meclisinin normatif yasal düzenlemeleri, Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesinin düzenlemeleri vb. gibi federal normatif yasal düzenlemeler; Rusya Federasyonu'nu kurucu birimlerin anayasaları (tüzükleri), kanunları ve diğer normatif yasal düzenlemeleri; belediyelerin tüzükleri; yerel referandumlarda ve vatandaş toplantılarında kabul edilen kararlar, yerel, tarihi ve diğer gelenekler dikkate alınarak normatif nitelikte olmayan düzenlemeler de dahil olmak üzere diğer belediye yasal düzenlemeleri.

Yerel özyönetim, belirli bir bölgenin, belirli bir devletin (krai, ülke, bölge), federasyonun veya konfederasyonun tüm sakinlerinin çıkarlarına dayalı olarak, yerel öneme sahip konuların nüfus tarafından bağımsız olarak çözülmesini, belediye mülklerinin yönetimini sağlayan bir vatandaş faaliyeti organizasyonudur (organ) (Kozlova, 2007).

Federal şehirler, sahip oldukları yerel özyönetim örgütlenmesi bakımından Rusya Federasyonu'nun diğer tüm kurucu birimlerinden önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Bu durumun özgünlüğü, oldukça dar idari sınırlar içinde sürekli bir kentsel gelişim bölgesini temsil eden federal şehirlerin yerel yönetimin kurulması için zor koşullar yaratmasıyla açıklanmaktadır. Zorluklar arasında aşırı yüksek nüfus yoğunluğu, ulaşım bağlantısı ve bunun sonucunda yerel sakinlerin artan hareketliliği, birleşik bir kentsel altyapı ağının varlığı, tamamen yerel öneme sahip konuların belirlenmesindeki zorluklar, kültürel miras alanlarının çokluğu vb. yer almaktadır (Ustoev, 2008).

Şehir yönetimlerinin aynı anda hem kamu hem de yerel özyönetim organları olarak tanındığı ikili statü oluşturma yönündeki yurtdışında iyi denenmiş deneyim, Rusya Anayasası açısından kabul edilemez (Rusya Federasyonu Belediye Hukuku, 2005). Anayasa'nın 12. maddesi açık ve net bir şekilde yerel özyönetim organlarını kamu yönetim sisteminin dışında bırakmaktadır: Rusya Federasyonu'nda yerel özyönetim tanınmakta ve garanti edilmektedir. Yerel özyönetim yetkilerinin sınırları dahilinde bağımsızdır. Yerel özyönetim organları, devlet iktidarı organları sisteminin bir parçası değildir (Rusya Federasyonu Anayasası, 1993).

2001 yılına kadar, belediye Başkanı, Hükümet ve Şehir Duması da dahil olmak üzere Moskova şehrinin yetkililerinin aynı anda hem yerel özyönetim organları hem de kamu organları olduğu ve bu organların yasal olarak belirlenmiş tüm yetkilerine sahip olduğu hükmünü öngören Moskova Şehri Tüzüğü olmuştur. Ancak 2000 yılında Rusya Federasyonu Yüksek Mahkemesi bu uygulamanın Anayasa'ya aykırı olduğunu kabul etmiş (Rusya Federasyonu Yüksek Mahkemesi'nin Kararı, 2000) ve Moskova makamlarını bu uygulamayı aşamalı olarak

kaldırmaya zorlamıştır. Dolayısıyla, federal şehirlerde diğer büyük Rus şehirlerinde olduğu gibi şehir çapında birleşik bir belediye yönetimi olamamaktadır.

Ama, Rusya Federasyonu Anayasası'nın 12. maddesi ve 131. maddesi'nin gereklilikleri, Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi'nin kararlarında defalarca vurguladığı gibi, devlet genelinde yerel özyönetimin uygulanmasını öngörmektedir (Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi Kararları, 1998, 2000). Bu durumdan çıkış yolu, federal öneme sahip şehirlerin içinde şehir içi belediyelerin kurulmasıydı.

Moskova'daki mevcut yerel özyönetim sisteminin örgütlenmesi, RSFSC Yüksek Sovyeti Başkanlık Divanı'nın 1 Temmuz 1991 tarihli "Moskova Şehrindeki Hükümet ve İdare Organlarının Yetkilerinin Sınırlandırılması Hakkında" Kararının kabul edilmesinden sonra başlamıştır (Moskova Şehrindeki Makamların ve Yönetim Organlarının Yetki Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Karar, 1991). Bu reform sırasında, Moskova'yı bölgelere ayıran tek düzeyli sistem, idari ve belediye bölgeleri olmak üzere iki düzeyli bir sistemle değiştirildi. Ayrıca, Belediye Başkanının 24 Nisan 1992 tarih ve 106-RM sayılı Emri, Moskova'da Belediye Bölgesi (İlçe) Yönetmeliğini onaylamış ve bu yönetmelik belediye bölgesini Moskova şehrinin birincil idari-bölgesel birimi olarak tanımlamıştır (Borodin, 2007). 5 Temmuz 1995 tarihinde "Moskova Şehrinde Yerel Özyönetimin Örgütlenmesi Hakkında" Kanun kabul edilmiştir (Moskova Şehrinin Bölgesel Bölünmesi Hakkında Kanun, 1995). Bu yasaya göre, belediye bölgeleri ilçelerle değiştirilmiştir. İlçelerdeki yürütme makamları ilçe yönetimleri olarak ilan edilmiştir. İlçe yönetim, mevzuatla belirlenen yerel öneme sahip konularda yerel özyönetim organının işlevlerini yerine getirmiştir. İlçe Meclisi, İlçe yönetimi İdaresi (ilçe idaresi) ve İlçe Meclisi ile İlçe İdaresine başkanlık eden ilçe yönetimi Başkanından oluşmaktadır.

6 Kasım 2002 tarihinde, 56 sayılı "Moskova Şehrinde Yerel Özyönetimlerin Organizasyonu Hakkında Kanun" kabul edilmiştir. Bu yasaya göre Moskova belediye birimlere (yerel özyönetimin bölgesel birimlere) bölünmüştür. Belediye birimi, Rusya'da yerel özyönetimin uygulandığı, yani yerel öneme sahip konuların öncelikle çözüldüğü nüfuslu bir alandır. Yerel özyönetim doğrudan halk tarafından ve (veya) yerel öneme sahip meseleleri çözmek için seçilmiş ve diğer yerel özyönetim organları aracılığıyla yürütülmektedir (Kutafin, Favdeyev, 2008; Peshin, 2011). Moskova'daki belediye birimleri, federal öneme sahip şehrin şehir içi bölgeleri olarak sınıflandırmaktadır. Federal öneme sahip şehrin şehir içi bölgesi, Rusya'da 2006 yılından bu yana federal öneme sahip Moskova şehrinde var olan bir tür şehir içi belediye birimidir. Şehir içi belediye birimi, sınırları dahilinde yerel özyönetimin halk tarafından uygulandığı bağımsız bir belediye birimidir. "Moskova Şehrinde Yerel Özyönetimin Örgütlenmesi Hakkında" yasa Moskova'daki belediye (belediye birimler) ve bölgesel (ilçeler) bölünme ikiliğini pekiştirmiş ve yerel özyönetim organlarının yetkilerini sınırlandırmıştır. Her ilçede, hem şehrin kamu yönetiminin bölgesel yürütme organı – ilçe yönetimi hem de yerel özyönetim organları (Milletvekilleri Konseyi ve belediye Başkanı) vardır.

Her belediye biriminin seçilmiş yerel özyönetim organları, faaliyetlerini tanımlayan bir tüzüğü, belediye mülkleri ve yerel bütçesi vardır, aynı zamanda belediye biriminin kendi sembollerine (arma, amblem, bayrak, vb.) sahip olma hakkı vardır. Şehir içi belediye birimlerin toprakları ve sınırları 15.10.2003 tarih ve 59 sayılı "Moskova Şehrindeki Şehir İçi Belediye Birimlerin İsimleri ve Sınırları Hakkında" Moskova Şehri Kanunu ile tanımlanmıştır (Moskova şehrindeki şehir içi belediyelerin isimleri ve sınırları hakkında Kanunu, 2003). Bu kanuna göre, Moskova'daki yerel özyönetim 132 şehir içi belediye birimlerde (131 belediye bölgesi, 1 kentsel bölgesi) yürütülmektedir. Yani, her idari bölge bir şehir içi belediye birimine karşılık gelmektedir.

Federal şehirlerdeki yerel yönetim, Rusya Federasyonu'nun birçok belediye birimlerine bölünmüş olan diğer kurucu birimlerinde gözlemlenenden belirgin bir şekilde farklıdır. Bu

durum, federal şehirlerin belediye yapısının bugün dayandığı bir dizi ilkeye de yansımaktadır (Ryazhapov, 2011; Babun, 2013):

- Kentsel ekonominin bütünlüğünün korunması, nüfusun ihtiyaçlarının yerel düzeyde değil, kent genelinde (su temini, ısı temini, kentsel ulaşım, vb.) karşılanmasının organize edilmesidir.

- Kamu makamlarının ve yerel özyönetim organlarının ikincil sorumluluğu, farklı hükümet düzeylerinin sürekli etkileşimi ve işbirliğinin yanı sıra bunların birleştirilmesi anlamına gelmektedir.

- Kentin bütçe sisteminin bütünlüğünün korunması, yerel bütçe gelirlerinin hacminin kent yasaları ile düzenlenmesi ve belediye birimlerinin mali kapasitelerinin eşitlenmesi için kent çapında fonların oluşturulmasıdır.

- Kent sakinlerinin menfaatlerinin, kentin diğer bölgelerindeki nüfusun menfaatleri de dikkate alınarak gerçekleştirilmesi, aynı şehir içi belediyesinde yaşayan kişilerin bir bütün olarak kent toplumunun refahı aleyhine avantajlar elde etmesini engeller.

Bu ilkeler, federal öneme sahip şehirlerde yerel özyönetim örgütlenmesinin özelliklerini belirleyen 6 Ekim 2003 tarihli ve 131-FZ sayılı "Rusya Federasyonu'nda Yerel Özyönetim Örgütlenmesinin Genel İlkeleri Hakkında" Federal Kanununun 79. maddesinin içeriğini belirlemektedir. Bu maddenin normları, yerel kamu makamlarının örgütlenmesine ilişkin genel kurallara bazı istisnalar getirmektedir (Ryazhapov, 2011):

- Bölgesel temel: Yerel özyönetim, federal öneme sahip şehrin sınırları halkın görüşü dikkate alınarak federal öneme sahip şehrin yasaları tarafından belirlenen ve değiştirilen şehir içi belediye birimlerinde uygulanır.

- Yerel bütçe: Yerel bütçelerin gelir kaynakları, şehir ekonomisinin birliğini koruma ihtiyacına dayalı olarak federal öneme sahip şehrin yasaları tarafından belirlenir. Şehir kanunları tarafından yerel bütçe gelirlerinin kaynağı olarak sınıflandırılmayan gelirler federal öneme sahip şehrin bütçesine aktarılır.

- Yetki: Şehir içi belediyelerin yerel öneme sahip konuları ve bunları uygulama yetkileri, şehir ekonomisinin birliğini koruma ihtiyacına dayalı olarak federal öneme sahip şehrin kanunları tarafından belirlenir. Yerel öneme sahip konular ve şehir içi belediye birimlere verilmeyen yetkiler, federal öneme sahip şehrin kamu makamlarının yetkisine eklenir.

- Belediye mülkü: Belediye mülkünün bileşimi, federal yasaya uygun olarak ve yerel yönetim organları tarafından çözülen yerel öneme sahip konuların listesi dikkate alınarak federal öneme sahip şehrin yasası ile belirlenir.

4.1. YEREL ÖZYÖNETİM ORGANLARI

Yerel özyönetim organlarının yapısı şunlardan oluşmaktadır (Moskova Şehri Belediye Birimleri Konseyi, 2024):

1. Yerel özönetimin temsil organı, belediye bölgesi Milletvekilleri Konseyi. Temsil organı, belediye seçimlerinde belediye birimim sakinleri tarafından genel eşit ve doğrudan oy esasına göre gizli oyla seçilen milletvekillerinden oluşmaktadır.

2. Belediye birimi Başkanı, belediye bölgesinin başkanı, kentsel bölgenin başkanıdır. Belediye birimi Başkanı, belediye biriminin en yüksek yetkilisidir.

3. Yerel özyönetimin yürütme - İdare organı.

4. Belediye biriminin tüzüğüne uygun olarak oluşturulan ve yerel öneme sahip konuları çözmek için kendi yetkilerine sahip olan diğer yerel özyönetim organları.

Yerel özyönetim organlarının yapısında temsilci organın, idarenin ve belediye Başkanının bulunması zorunludur. Yerel özyönetim organları, Moskova şehrinin kamu yönetim sistemine dahil değildir. Yerel özyönetim organlarının oluşturulmasına ve yerel özyönetim görevlilerinin Moskova şehrinin kamu makamları ve onların yetkilileri tarafından atanmasına izin verilmemektedir. Ayrıca, yerel özyönetim Moskova şehrinin kamu makamları ve onların

yetkilileri tarafından uygulanmasına izin verilmemektedir. Moskova şehrinin kamu organları ve yerel özyönetim organları ve bunların yetkilileri, yetki alanlarının, görevlerinin ve yetkilerinin sınırlandırılması temelinde hareket etmektedir.

Her belediye biriminin, yerel özyönetim organizasyonunu düzenleyen kendi tüzüğü vardır. Belediye birimi, belediye tüzüğünü bağımsız olarak geliştirir ve kabul eder. Belediyelerin tüzükleri, yerel özyönetim organlarının yapısının yanı sıra yerel özyönetim organlarının ve yerel özyönetim görevlilerinin adlarını, yetkilerini, görev sürelerini, hesap verebilirliklerini, örgütlenme ve faaliyet konularını belirlemektedir. Yerel özyönetim görevlilerinin seçilmesi ve atanmasına ilişkin prosedür de her bir belediye biriminin tüzüğü ile belirlenir.

Yerel özyönetim organlarının yetki sınırları dahilinde mevzuata dayanarak kabul edilen ve yerel özyönetim organlarının yetkilileri ve çalışanlarının yanı sıra belediye birimi sınırlarında bulunan kuruluşlar, bunların yetkilileri, vatandaşlar ve bölgesel kamu özyönetim organları için bağlayıcı olan yasal düzenlemeler, yerel özyönetim organlarının faaliyetlerinin uygulanmasını garanti altına alınmaktadır.

Temsilci organ. Temsilci organının faaliyetlerinin belediye birimi tüzüğüne uygun olarak düzenlenmesi belediye Başkanı tarafından yürütülür. Belediye Başkanının, temsilci organı Başkanının yetkilerini yerine getirmemesi halinde, temsilci organı Başkanı, temsilci organ tarafından kendi üyeleri arasından seçilmektedir. Temsilci organın toplantılarına Moskova şehir Duması milletvekilleri, Moskova şehir kamu organlarının yetkilileri, idare yetkilileri, bölgesel özyönetim organlarının temsilcileri, kamu derneklerinin temsilcileri, belediye birimi sakinleri ve medya temsilcileri katılabilirler.

Temsilci organına milletvekilinin seçilme usulü, 06.10.2003 tarihli ve 131 sayılı "Rusya Federasyonu'nda Yerel Özyönetimin Örgütlenmesinin Genel İlkeleri Hakkında" federal mevzuata uygun olarak Moskova şehrinin kanunuyla belirlenir. Temsilci organın milletvekilinin görev süresi, federal yasalara uygun olarak belediye biriminin tüzüğü ile belirlenir ve iki yıldan az ve beş yıldan fazla olamaz. Temsilci organın milletvekili, kamu yönetiminin temsilci organlarının, diğer belediye birimlerinin temsilci organlarının, diğer yerel özyönetim organlarının seçilmiş ve diğer görevlilerinin milletvekili olamaz.

Belediye bölgesinin temsilci organının milletvekili sayısı, belediye bölgesindeki seçmen sayısına bağlıdır:

- 1) 10'dan az ve 12'den fazla milletvekili - belediye bölgesinin seçmen sayısı 50 bin kişiden az ise;
- 2) 10'dan az ve 15'ten fazla milletvekili - bir belediye bölgesinin seçmen sayısı 50 bin ila 100 bin kişi arasındaysa;
- 3) 12'den az ve 20'den fazla milletvekili - belediye bölgesinin seçmen sayısı 100 bin ila 170 bin kişi arasındaysa;
- 4) 12'den az ve 25'ten fazla milletvekili - belediye bölgesinin seçmen sayısı 170 bin kişiyi aşyorsa.

Kentsel bölgenin temsilci organının milletvekili sayısı 10 kişiden az ve 20 kişiden fazla olamaz.

Belediye birimi Başkanı. Belediye birimi Başkanının seçilme ilkesi, yetki süresi belediye biriminin tüzüğü ile belirlenmektedir. Belediye biriminin tüzüğüne uygun olarak, belediye biriminin Başkanı, belediye seçimlerinde ya da kendi üyeleri arasından temsilci organ tarafından ya da yarışma sonuçlarına göre yarışma Komisyonu tarafından sunulan adaylar arasından temsilci organ tarafından seçilebilir.

Belediye birimi Başkanının belediye seçimlerinde doğrudan seçmenler tarafından seçilmesi durumunda, seçilme prosedürü Moskova şehri seçim Kanunu ile belirlenmektedir. Bu durumda, belediye birimi Başkanının seçimi tek bir seçim bölgesinde yapılmaktadır. Belediye birimi Başkanı temsilci organ tarafından kendi üyeleri arasından seçilirse, temsilci organın vekillerinin görev süresi için seçilmektedir. Belediye biriminin tüzüğünde belediye biriminin Başkanının doğrudan belediye seçimlerinde seçilmesini öngören değişikliklerin yapılması halinde,

belediye biriminin Başkanının seçimi temsilci organın milletvekillerinin seçimi ile eş zamanlı olarak gerçekleştirilmektedir. Belediye biriminin Başkanlığına aday seçmek için yarışma düzenlenmesi prosedürü temsilci organ tarafından belirlenmektedir. Yarışma Komisyonu oluşturulurken, yarışma Komisyonu üyelerinin yarısı temsilci organ tarafından, diğer yarısı ise Moskova Belediye Başkanı tarafından atanmaktadır.

Belediye seçimlerinde seçilmesi halinde, belediye biriminin Başkanı ya İdareye başkanlık eder ve temsilci organın Başkanının yetkilerini yerine getirir, ya da temsilci organın Başkanının yetkilerini yerine getirir, ya da İdareye başkanlık eder. Belediye biriminin Başkanının temsilci organ tarafından kendi üyeleri arasından seçilmesi durumunda, belediye biriminin Başkanı ya da temsilci organın Başkanının yetkilerini yerine getirir, ya da İdareye başkanlık eder ve temsilci organın Başkanının yetkilerini yerine getirir. Belediye biriminin başkanı olarak seçilen temsil organının milletvekilinin yetkileri sona ermez.

Belediye birimi Başkanı, Rusya Federasyonu Federal Meclisi Devlet Duması milletvekili, Rusya Federasyonu senatörü, Moskova şehir Duması milletvekili, Rusya Federasyonu'nun başka kurucu biriminin yasama organının milletvekili, Rusya Federasyonu'nun diğer kamu görevlerinde, Moskova şehrinin kamu görevlerinde, Rusya Federasyonu'nun diğer kurucu biriminin kamu görevlerinde, ayrıca kamu sivil memurluğu ve belediye memurluğu görevlerinde bulunamaz.

Belediye biriminin Başkanı halka ve temsil organına karşı sorumludur ve kontrol edilmektedir, faaliyetlerinin sonuçları hakkında temsilci organa yıllık raporlar sunmaktadır. Belediye birimi Başkanı İdareye başkanlık ediyorsa, temsilci organ tarafından gündeme getirilen sorunların çözümü de dahil olmak üzere, İdarenin ve yerel özyönetimin diğer alt organlarının performansı hakkında da raporlar sunmaktadır. Temsilci organı, "Rusya Federasyonu'nda Yerel Özyönetim Örgütlenmesinin Genel İlkeleri Hakkında" Federal Kanun uyarınca, temsilci organı milletvekillerinin inisiyatifiyle ya da Moskova Belediye Başkanı'nın inisiyatifiyle belediye birimi Başkanını istifa etmesi için görevden alma hakkına sahiptir.

İdare. İdare, belediye tüzüğü ile yerel öneme sahip konuları çözüme yetkisine ve federal yasalar ve Moskova şehri yasaları tarafından yerel özyönetim organlarına devredilen belirli devlet yetkilerini kullanma yetkisine sahiptir. İdarenin yapısı, İdare başkanının teklifi üzerine temsilci organ tarafından onaylanmaktadır.

İdare, İdare Başkanı tarafından yönetilmektedir. Belediye bölgesinin tüzüğüne uygun olarak, yürütme-idari organ belediye bölgesinin Temsilciler Meclisi'nin Ofisi ise, - belediye bölgesinin Temsilciler Meclisi Ofisinin Başkanı tarafından yönetilmektedir.

Belediye biriminin tüzüğüne uygun olarak İdare Başkanı aşağıdakilerden biri olabilir:

- 1) söz konusu pozisyon için yapılan bir yarışmanın sonuçlarına dayalı olarak akdedilen sözleşme kapsamında idare başkanlığı pozisyonuna atanan kişi, iki yıldan az olmamak kaydıyla, göreve atanma kararını veren temsilci organın görev süresi boyunca;
- 2) belediye biriminin Başkanı.

İdare Başkanlığı pozisyonunu doldurmak için yarışma düzenlenmesi prosedürü, belediye biriminde yarışma Komisyonu oluşturulması prosedürü, "Rusya Federasyonu'nda Yerel Özyönetim Teşkilatının Genel İlkeleri" hakkındaki Federal Kanun ve "Moskova Şehrinde Belediye Hizmetleri" hakkındaki Moskova şehri Kanunu uyarınca temsilci organ tarafından belirlenmektedir. İdare Başkanı ile sözleşme belediye biriminin Başkanı tarafından imzalanılmaktadır. Yetkilerini bir sözleşmeye dayanarak kullanan İdare Başkanı temsilci organ tarafından kontrol edilir ve ona karşı sorumludur; temsilci organ tarafından gündeme getirilen sorunların çözümü de dahil olmak üzere, kendi faaliyetleri ve idarenin faaliyetlerinin sonuçları hakkında temsilci organa yıllık raporlar sunmaktadır.

Moskova şehrinin kamu makamları, yetkilerinin kullanılmasında yerel özyönetim organlarına yardımcı olmaktadır. Moskova şehrinin kamu makamları ile yerel özyönetim organları arasındaki ilişkiler, Moskova şehrinin kanunlarının ve Moskova şehrinin diğer yasal

düzenlemelerinin kabul edilmesinin yanı sıra Moskova şehrinin yürütme makamları ile yerel özyönetim organları arasında anlaşma ve sözleşmelerin akdedilmesi yoluyla düzenlenmektedir. İşbirliğini sağlamak amacıyla, daimi veya geçici olarak ortak koordinasyon, danışma, istişare ve diğer çalışma organları kurulabilmektedir. Moskova şehir Tüzüğü'nün 56. maddesi uyarınca, yerel özyönetim organları, Moskova şehri Kanunu ile Moskova şehri'nin ayrı yetkileri (kamu yetkileri) ile eşzamanlı olarak maddi ve mali kaynakların aktarılmasıyla yetkilendirilebilmektedir. Aynı zamanda, devredilen yetkilerin uygulanması Moskova şehrinin kamu makamlarının kontrolü altındadır.

5. SONUÇ

BM metropolleri 10 milyondan fazla nüfusa sahip kentler olarak tanımlamaktadır. İnsanlık tarihinde bu türden ilk şehir New York'tur: 1930 yılında nüfusu 10.090.000 idi. 2018'de dünyada 529 milyon insanın yaşadığı 33 metropol vardır - dünya toplam nüfusunun yüzde 6,9'u (Lifehacker, 2019). Ekonomik, sosyal ve siyasi yaşamın merkezinde yer alan metropoller, nesnel olarak ekonomik faaliyetin ötesine geçmekte ve giderek daha önemli bir ekonomik ve siyasi rol oynamaya başlamaktadır. Yukarıdakilerin hepsi Moskova metropolünün de karakteristik özellikleridir.

Dünya tarihindeki deneyimler, metropolü sadece merkezi otoritelerin yardımıyla etkili bir şekilde yönetmenin pratikte imkansız olduğunu göstermektedir. Şehirlerin gelişmişlik düzeyi de büyük ölçüde yerel özyönetim kurumunun gerçek ve etkin bir şekilde tesis edilmesine bağlıdır. Moskova şehrinin yerel özyönetimi, belediye birimine tahsis edilmiş tanımlı bölgenin varlığı, seçilmiş organlar ve vatandaşların yerel özyönetime doğrudan katılım biçimleri, belediye mülkiyeti ve bütçesi, belediye normatif eylemleri ile karakterize edilmektedir (Ivanez, 2002).

Bununla birlikte, Moskova şehrindeki belediye yönetiminin mevcut durumunu değerlendiren hem siyasetçiler hem de bilim insanları, yerel özyönetimin genel şehir yönetimi sistemine yeterince entegre olmadığını ve bağımsız kamu otoritesi düzeyi olmaktan ziyade, birçok açıdan kamu otoritelerinin bir eklentisi olduğunu ve onlara tamamen bağımlı olduğunu belirtmektedir. Federal öneme sahip şehirlerde belediye yönetiminin organizasyonu üzerine çalışan araştırmacılar, genel olarak, bir metropolün etkili yönetiminin hem bölgenin büyüklüğü, yerel özyönetim organlarının yetkinliği ve belediyelere maddi ve mali kaynakların sağlanması arasındaki dengeye dayalı olarak yerel özyönetimin geliştirilmesini hem de devlet ve belediye organları arasındaki etkileşimin iyileştirilmesi gerektirdiği konusunda hemfikirdir (Musinova vb, 2012).

Metropolün kamu makamları ve belediye yönetimi birçok büyük ölçekli görevle karşı karşıyadır. En önemli görevlerinden biri, nüfus için yüksek düzeyde kaliteli bir yaşam ortamı yaratmak ve bunu sürdürmektir. Metropol rahat bir yaşam ortamı olmalıdır ve metropolün ana sermayesi eğitim, sağlık ve gelir düzeyleri ile insanlardır.

KAYNAKÇA

Açıklamalı Rus Dili Sözlüğü [1994]: 72500 sözcük ve 7500 deyimsel ifade / S. I. Ozhegov, N. Y. Shvedova; *Rusya Bilimler Akademisi, Rus Dili Enstitüsü, Rus Kültür Vakfı*. - 2. baskı, gözden geçirilmiş ve tamamlanmış. Moskova: Az'y. <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ogegova/104726>

Babun, R. (2013). Yerel özyönetim organizasyonu: 081100 "Devlet ve Belediye Yönetimi" (yeterlilik (derece) "Lisans") yönünde eğitim gören üniversite öğrencileri için ders kitabı. - 3. baskı, revizyon ve ek - *Moskova: Knorus*, s. 272

Bolshaya Rossiyskaya Encyclopaedia (2020) <https://bigenc.ru/> (Erişim Tarihi: 03.05.2024)

Borodin, S. (2007). Belediye başkanlığından belediyeye: Moskova'nın yeni yürütme makamlarının oluşumunun on beşinci yıldönümüne // *Moya Moskva // Rubric: Şehir ve iktidar. № 1.*

Dmitriev, Y. (2005). Rusya Federasyonu Belediye Hukuku: ders kitabı / ed. by Yu. A. Dmitriev. - Moskova: *Eksmo*, - s. 1021. - 1196 s.

Federal Devlet İstatistik Servisi web sitesi. Daimi nüfus sayısının 1 Ocak 2024 itibariyle ve ortalama 2023 yılı için tahmini ve değişim bileşenleri (2024). https://rosstat.gov.ru/storage/mediabank/OkPopul_Comp2024_Site.xlsx (Erişim Tarihi: 02.05.2024)

Ivanets, G., Kalininsky, I. & Chervonyuk, V. (2002). Rusya Federasyonu'nda yerel özyönetim // *Rusya Anayasa Hukuku: Ansiklopedik Sözlük / Yayına Hazırlayan: V. I. Chervonyuk. - Moskova: Yuridicheskaya Literatura*, s. 165 - 167.

Khmeleva, E. (2007). Megapolün özellikleri ve altyapısı // *Vestnik RGSU Kursk (şube) s. 194-196.* <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-megapolisa-i-egoinfrastruktury>

Komlev, N. (2006). Yabancı kelimeler sözlüğü: [4500'den fazla kelime ve ifade] / N. G. Komlev. - *Moskova: Eksmo*.

Kozlova, E. (2007). Anayasa Hukuku: orta dereceli meslek okulları için ders kitabı/ E. I. Kozlova, O. E. Kutafin. - 3-e. - Moskova: Norma, 592 s. - (519)

Kutafin, O. & Fadeev, V. (2008). Rusya Belediye Hukuku. E. E., Fadeev V. I. Rusya Belediye Hukuku. - 3. baskı, revizyon ve ek. - Moskova: TK Velby, s. 672

Lexin, V. & Porfiriev, B. (2017). Megapoller ve Rusya'da megakent olgusu// *Region: Ekonomi ve Sosyoloji. № 1*, s.48-49

Moskova Belediye Başkanı'nın 2 Ağustos 1991 tarih ve 78-RM sayılı "Moskova İdari Bölgelerinin Geçici Sınırlarının Belirlenmesi Hakkında" Emri (1991). http://lawrussia.ru/texts/legal_185/doc185a830x900.htm (Erişim Tarihi: 08.06.2024)

Moskova Belediye Başkanı'nın 24.11.2005 tarih ve 384-RM sayılı "Moskova Şehri İdari Bölgelerinin Sınırlarının Belirlenmesi Hakkında" Emri. <https://base.garant.ru/309690/> (Erişim Tarihi: 07.04.2025)

Moskova Belediye Başkanı'nın 28.03.2011 tarih ve 23-UM sayılı "Moskova Şehri Tüzüğü'nün 46. Maddesinin Uygulanması Hakkında" Kararnamesi. <https://base.garant.ru/396693/> (Erişim Tarihi: 29.05.2024)

Moskova Şehri Belediye Kuruluşları Konseyi (2024). <https://amom.ru/org-msu/> (Erişim Tarihi: 02.05.2024)

"Moskova Şehrinin Bölgesel Bölünmesi Hakkında" 5 Temmuz 1995 tarihli ve 13-47 sayılı Moskova Şehri Kanunu. <https://base.garant.ru/309690/> (Erişim Tarihi: 30.05.2024)

Mossovet haber ajansı. Rusya Devlet Başkanı Medvedev, Moskova Şehir Duma'sının büyüklüğünü artıran yasa imzaladı (2010) (Erişim Tarihi: 03.06.2024)

"Moskova Şehri Seçim Kodeksi" 6 Temmuz 2005 tarihli ve No. 38 Moskova Şehri Kanunu. <https://base.garant.ru/383592/> (Erişim Tarihi: 03.05.2024)

"Moskova Şehri Yürütme Makamlarının Yetkileri Hakkında" 28.08.1991 tarih ve 96 sayılı Başkanlık Kararnamesi. <http://document.kremlin.ru> (Erişim Tarihi: 04.05.2024)

Moskova Şehir Yönetiminin 24 Şubat 2010 tarih ve N 157-PP sayılı "Moskova Şehri Bölgesel Yürütme Organlarının Yetkileri Hakkında" Kararı. <https://www.consultant.ru> (Erişim Tarihi: 07.06.2024)

Moskova Şehri Tüzüğü (1995). <http://mosopen.ru/documents/main/ustav-moskvi/g1> (Erişim Tarihi: 07.06.2024)

"Moskova şehrinin bölgesel bölünmesi hakkında" 5.07.1995 tarih ve 13-47 sayılı Kanun. https://www.businesspravo.ru/Docum/DocumShow_DocumID_41840.html (Erişim Tarihi: 03.04.2024)

"Moskova şehrindeki Şehir İçi Belediye Kuruluşlarının İsimleri ve Sınırları Hakkında" Moskova Şehri'nin 15.10.2003 tarih ve 59 sayılı Kanunu. <http://mosopen.ru/documents/main/ustav-moskvi> (Erişim Tarihi: 09.05.2024)

"Moskova Şehrinde Yerel Özyönetimin Örgütlenmesi Hakkında" No. 56, 6 Kasım 2002 tarihli Moskova Şehri Kanunu. <https://www.consultant.ru> (Erişim Tarihi: 03.06.2024)

Musinova, N., Sokolova, S. & Shaposhnikov, S. (2012). Metropoliten megapolisin bölgesel organizasyon sorunları ve çözüm yolları // *GUU Vestnik*. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-territorialnoy-organizatsii-stolichnogo-megapolisa-i-puti-ih-resheniya>.

Notman, O. (2021). "Megapolis" kavramının kavramsallaştırılması: biçimsel-niceliksel, yasal, işlevsel ve sistemik yaklaşımlar. *İzvestiya Saratovskogo universitet. Novaya seriya. Sosyoloji Serisi. Siyaset bilimi*, 21 (2), 143-149. doi: 10.18500/1818-9601-2021-21-2-143-149

Peshin, N. (2011) Rusya Federasyonu Belediye Hukuku. - 3. baskı. - Moskova: *Yurait*, s. 136.

Postnikov, A. (2018). Rus anayasa hukukunun bir kategorisi olarak sermayenin statüsü. *Rus Hukuk Dergisi*, (4 (256)), 5-13.

Rusya Federasyonu Anayasası (1993). Hukuki bilgi internet portalı. <https://www.consultant.ru/> (Erişim Tarihi: 08.04.2024)

Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi'nin 15.01.1998 tarih ve N 3-P sayılı kararı "Komi Cumhuriyeti Anayasası'nın 80, 92, 93 ve 94. Maddeleri ile 31 Ekim 1994 tarihli Komi Cumhuriyeti Yasası'nın 31. Maddesinin anayasaya uygunluğunun denetlenmesi davası hakkında..." / ConsultantPlus. https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_22878/ (Erişim Tarihi: 18.04.2024)

Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesi'nin 30.11.2000 tarih ve N 15-P sayılı kararı: "Rusya Federasyonu Yargı Sistemi" adli elektronik kütüphanesi. https://sudbiblioteka.ru/ks/docdelo_ks/konstitut_big_1308.htm (Erişim Tarihi: 06.06.2024)

Rusya Federasyonu'nun 1 Ocak 2023 itibariyle belediyelere göre daimi nüfus sayısı (2020 Tüm Rusya Nüfus Sayımı sonuçları dikkate alınarak) (2023). https://rosstat.gov.ru/storage/mediabank/Bul_MO_2023.xlsx

Rusya Federasyonu'nun 1 Ocak 2023 itibariyle belediyelere göre daimi nüfus sayısı (2020 Tüm Rusya Nüfus Sayımı sonuçları dikkate alınarak) (2023). https://rosstat.gov.ru/storage/mediabank/Bul_MO_2023.xlsx (Erişim Tarihi: 07.05.2024)

Rusya Federasyonu ve Kazakistan Cumhuriyeti Arasında Baykonur Şehrinin Statüsü, İdari Makamlarının Oluşumu ve Statüsüne İlişkin 23 Aralık 1995 Tarihli Uluslararası Anlaşma (1995). <http://www.baikonuradm.ru/index.php?mod=1957> (Erişim Tarihi: 20.04.2024)

Rusya Federasyonu Yüksek Mahkemesi'nin 06.10.2000 tarih ve N 5-G00-111 sayılı kararı. https://sudbiblioteka.ru/vs/text_big1/verhsud_big_8483.htm (Erişim Tarihi: 03.03.2024)

RSFSC Yüksek Sovyeti Başkanlık Konseyinin 01.07.1991 tarihli "Moskova şehrinde hükümet ve yönetim organlarının yetkilerinin sınırlandırılması hakkında" kararı. <http://mosopen.ru/documents/main/ustav-moskvi> (Erişim Tarihi: 08.08.2024)

Ryazhapov, N. (2011). Moskova'daki yerel özyönetimin özellikleri ve sivil savunma alanında yerel yönetim yetkililerinin uygulanmasına ilişkin bazı konular // Sivil korumanın bilimsel ve eğitimsel sorunları. Sayı 1. - s. 80-86.

Sluka, N.(2013) Megapolis // Sosyo-Ekonomik Coğrafya: Kavramlar ve Terimler: Sözlük-Referans Kitabı / baş editör A.P. Gorkin. Smolensk: *Oikumena*, s.33

The largest Cities In The World By Population (2024). <https://worldpopulationreview.com/world-cities> (Erişim Tarihi: 09.03.2024)

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2019). *World Urbanization Prospects: The 2018 Revision P.1.* <https://population.un.org> (Erişim Tarihi: 03.03.2024)

Ustoev, A. (2008). Bir megakentte yerel özyönetim sorunları (Moskova örneğinde) // *Moskova Devlet Sivil Havacılık Teknik Üniversitesi Bilimsel Bülteni*. Sayı 129. - S. 107-112

Yaşadığımız şehirler nasıl organize ediliyor (2019). <https://lifehacker.ru/special/pik-megapolis/article/> (Erişim Tarihi: 06.04.2024)

Yüzölçümü ve nüfusa göre Avrupa'nın en büyük şehirleri (2024). <https://geogoroda.ru/big-cities/europe> (Erişim Tarihi: 02.06.2024)

SAFRANBOLU TARİHİ YAPILARINDA BULUNAN PADİŞAH TUĞRALARI

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet MUTLU

Karabük Üniversitesi

mehmetmutlu@karabuk.edu.tr - 0000-0002-7351-0138

ÖZET

Uygur Türkçesi'ndeki "tuğrağ" kelimesinden türeyen tuğra, Osmanlı sultanlarının kendilerine özgü bir imzasıdır. Oğuzlardan başlayarak Osmanlılara kadar birçok Türk devleti tarafından kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan saltanatın kaldırılmasına kadar çeşitli alanlarda kullanılmış, hat sanatının bir dalı olarak gelişmiş ve bugün kültürel mirasımızın bir parçası olarak tarihimize mal olmuştur. TBMM'nin 1 Kasım 1922 tarihinde aldığı karar ile Osmanlı Saltanatının kaldırılması sonucu Türkiye'de tuğra kullanımı resmen sona ermiştir. Osmanlı Devleti'nde kullanılan en eski tuğra, devletin ikinci sultanı Orhan Gazi'ye aittir. Osmanlı'nın kurucusu Osman Gazi'ye ait bir tuğra ise günümüze kadar bulunamamıştır. Bu nedenle, Osmanlı padişahlarının tamamının tuğra kullandığını söylemek mümkündür. Tuğra, Türklere özgü bir alan olarak zamanla sanata dönüşmüştür. Her yeni tuğra tasarımı hem geleneksel tuğra formunu korumak hem de sultanın adını bu form ile özdeşleştirmek gibi zorlu bir sanatı temsil eder.

Tuğranın ilk olarak resmi evrak üzerinde ve devletin yetkilendirdiği kişiler tarafından çekildiği bilinmektedir. Zamanla tuğralar, berat, ferman, hüküm, vakfiye gibi pek çok resmi evrak üzerinde kullanılmaya başlanmış, sonrasında ise bayraklar, pullar ve nüfus tezkereleri gibi daha geniş alanlara yayılmıştır. Ayrıca mimaride, resmi binalarda, çeşmelerde, imaretlerde, camilerde ve saraylarda kitabe olarak da kullanılmıştır.

Osmanlı dönemine ait özellikleri başarıyla koruyan ve günümüze aktaran Safranbolu ilçesi, özgün sivil mimarlık örneklerinin yanı sıra, farklı türde birçok yapı grubunu da barındırmaktadır. Bu yapıların arasında dört tanesi, üzerlerindeki padişah tuğraları ile dikkat çekmektedir. Safranbolu'da üç farklı padişaha ait dört adet tuğra taşıyan yapı bulunmaktadır. Bu yapılardan ikisi cami, bir tanesi hükümet konağı ve bir tanesi de konuttur. Bu çalışma kapsamında, bu örnekler sanat tarihi disiplini içerisinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler : Safranbolu, Geleneksel mimari, Tuğralı yapılar

1. GİRİŞ

Osmanlı sultanlarının gösterişli kaligrafik işareti veya arması olarak bilinen tuğra, bir tür resmî imzadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan saltanatın kaldırılmasına kadar çeşitli yerlerde kullanılan tuğra, hat sanatının bir dalı olarak zamanla gelişmiş, dönemini yaşamış ve günümüzde kültürümüzün bir parçası olarak tarihteki yerini almıştır. Türk hükümdarlarının sembolü olarak kullanılan yazılı işaretler ve alâmetler, Oğuz hakanlarından Osmanlı

padişahlarına kadar tuğra olarak adlandırılır. Orta Türkçe’de “hükümdarın mühür ve imzası” anlamına gelen “*tuğrag*” kelimesi, Farsça’ya “*nişân*”, Arapça’ya ise “*tevki*” ve “*alâmet*” terimleri olarak geçmiştir (Derman, 2012, 336). Tuğrag kelimesi Kaşgarlı Mahmud’a göre, Oğuz lehçesine aittir (Terc. Atalay, 1992, 462). Tuğra kavramının kökeni ve anlamı incelenirken, bazı araştırmacılar tuğranın şeklinin efsanevi bir kuş olan “tuğrı”ye atıfta bulunduğunu öne sürseler de mevcut kaynaklar bu tezi destekleyecek herhangi bir kanıt sunmamaktadır (Tokan, 2016:12).

Bir çeşit yazı olan tuğra için “yazmak” yerine “çekmek” deyimi kullanılır. Divân-ı Hümâyûn’da bununla görevli kimselere “*nişancı*”, “*tuğraî tevki*”, “*muvaqqî*” ve son zamanda da “*tuğrakeş*” adı verilmiştir. Divân dışından tuğra çekenlere ise “*tuğranüvis*” denilmiştir. Selçuklular döneminde, sultanların resmi belgeleri ve mektupları üzerinde kullanılan işaret, yazılı alâmet, imza veya mühür için “*tuğra*” terimi tercih edilmiştir (Sevim ve Merçil, 2014, 615). Osmanlılarda aklâm-ı sittenin tevki’ türüyle yazılan tuğralar, başlangıçta basit çizgilerden oluşuyordu. Bu düzenlemede padişahın adı, babasının adıyla birlikte Arapça telaffuzuna uygun olarak yer alıyordu. Zamanla bu tuğralara “*şah*” ve “*han*” unvanları ile “*el-muzaffer dâimâ*” duası da eklenmiştir.

Osmanlılarda ilk tuğra, ikinci padişah Orhan Gazi ile başlar. Günümüze kadar yapılan araştırmalarda devletin kurucusu olan Osman Gazi'nin tuğrasına rastlanmamıştır. Tuğrada “*Orhan b. Osman*” ifadesinde yer alan üç adet “*elif*” (ل) harfi yukarıya, üç adet “*nun*” (ن) harfi ise sola doğru birbiri içinde uzatılarak, daha sonra önemli gelişmeler yaşanacak padişah tuğralarının esasını belirlemiştir (Derman, 2012: 336) (Görsel 1). Orhan Gazi’den sonraki dönemlerde ise padişah tuğralarına han ve şah unvanlarının yanı sıra, “*muzaffer daima*”, “*el-muzaffer daima*” duası eklenmiştir (Umur, 1980: 28).

Görsel 1: Orhan Gazi'nin Tuğrası (Derman, 2012: 336)

Belge üzerindeki tuğranın boyutu, belgenin kağıt boyutuna ve yazıların konumuna bağlı olarak belirlenir ve bu unsurlarla orantılı hale getirilirdi. Tuğraların sağ tarafına çiçek motifi eklemek veya mahlas yazmak gibi uygulamalar ise daha sonraki dönemlerde ortaya çıkmıştır (Uzunçarşılı, 1941: 108-109).

Osmanlı İmparatorluğu'nda Orhan Gazi'den Sultan Vahdettin'e kadar kullanılan tuğralar, tekrarlayan ve değişen motifleriyle estetik bir evrim sürecinden geçmiştir. Bu evrimsel süreç, Osmanlı tuğra serisinin tam bir bütünü oluşturarak, yaklaşık 600 yıllık bir sanat dalının tarihsel gelişimini yansıtan bir kronolojik belge niteliği taşımaktadır (URL 1).

Osmanlı hattatlarının bir grafik şaheserine dönüştürdüğü tuğra, beyze (dış beyze ve iç beyze olmak üzere iki adettir), tuğlar, zülfe (ya da zülf), kollar (hançer), kürsü (sere) ve mahlas

bölümlerinden meydana gelir (Umur, 1980: 25-26, Mermer, 1989: 89; Derman, 2012: 336; Tekiner, 2022: 72; vd.). Görsel 2’de, çalışma örneklerimizden birisi olan Safranbolu Hükümet Konağı’nın kuzey cephesinin üst tarafında yer alan yuvarlak alınlıklı bölüm üzerine yerleştirilmiş Sultan II. Abdülhamit’e ait tuğra üzerinde, bu bölümlerin yerleri gösterilmektedir.

Görsel 2: Tuğranın Bölümleri

2. SAFRANBOLU YAPILARINDAN TUĞRA ÖRNEKLERİ

Safranbolu ilçesi, geçmişi antik çağlara kadar uzanan ve Türkiye’de geleneksel mimari dokusunu özgün bir şekilde koruyabilmiş, ülkemizdeki nadir yerleşim bölgelerinden biridir (Eraslan ve Mutlu, 2024 :737). Osmanlı döneminde kültürel ve mimari özellikleriyle öne çıkan ilçe, 1994 yılında UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi’ne dahil edilmesiyle ulusal ve uluslararası düzeyde tanınmışlığını artırmıştır (Aksoy ve Kuş, BYY, 44). Safranbolu, geleneksel Türk evlerinin önemli ve çok sayıda örneğinin yanı sıra, çeşitli mimari türlerden yapıları da barındıran zengin bir mimari mirasa sahiptir. İlçede, geleneksel evlerin yanı sıra camiler, çeşmeler, hamamlar, köprüler ve türbeler gibi pek çok tarihi yapı, geleneksel dokunun içine ustalıkla yerleştirilmiştir.

Safranbolu’daki tarihi yapılarda, üzerinde tuğra bulunduran beş farklı yapıda altı adet tuğra örneği bulunmaktadır. Bu örneklerden bir tanesinde (Safranbolu Hükümet Konağı) iki adet tuğra bulunmaktadır. Tuğralardan dört tanesi bağımsız olarak yapı üzerine konumlandırılmışken, iki tanesi ise Osmanlı Devlet Armasının üzerinde, küçük bir alanda yer almaktadır. Safranbolu tarihi yapılarındaki tuğra örnekleri, kronolojik sıra ile aşağıda açıklanmıştır.

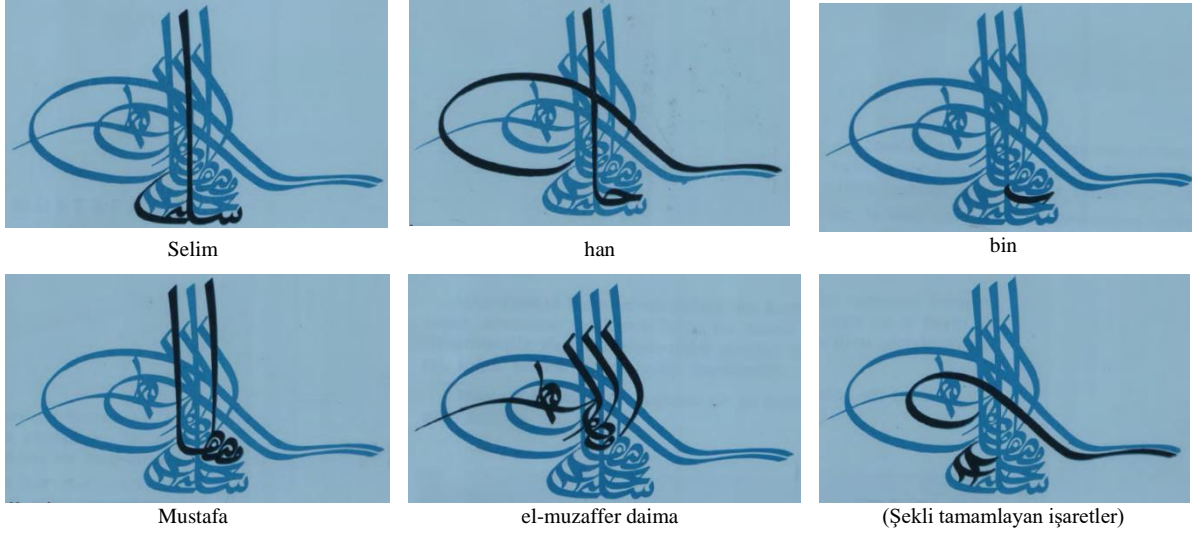
2.1. İzzet Mehmet Paşa Camii

Safranbolu ilçesi Çarsı bölgesinde bulunan camii, aynı adı taşıyan paşa tarafından inşa ettirilmiş olup, Safranbolu’daki tarihi camilerden en büyük örneklerindedir (Tunçözgür, 1999: 49). Caminin banisi olan İzzet Mehmet Paşa, 1756 (1743) yılında Zülüflü baltacılarından İbrahim Ağazâde Ali Ağa’nın oğlu olarak dünyaya gelmiş ve 17’li yaşlarda 1173 (1760) yılında İstanbul’a gitmiştir. Dört yıl III. Selim’in sadrazamlığını yapan paşa, 2 Ramazan 1227 (9 Eylül 1812) günü Manisa’da vefat etmiştir (Özcan, 2001: 560-561). Yapının kitabesinden elde edilen bilgiye göre de vefatından bir süre önce, H.1211 (M. 1796-97) tarihinde ibadete açılan bu camiyi inşa ettirdiği anlaşılmaktadır.

Cami, tek kubbeli bir yapı olup, merkezi plan şemasına göre inşa edilmiştir. Harim mekânı kuzey yönünde bir miktar daha genişletilmiş ve harim dikdörtgen bir forma dönüştürülmüştür. Ana kubbe izdüşümü dışında kalan harimin kuzey bölümü, üç adet kubbeyle örtülmüştür. Kuzey cephede bulunan son cemaat yeri ise orta bölümde kubbe, yanlarda ise tonoz örtülüdür.

Tek şerefeli minare, yapının kuzeybatı köşesinde bulunmaktadır. Caminin harim giriş kapısının üzerinde iki ve mihrap üzerinde de iki tane olmak üzere toplam dört adet kitabesi vardır¹.

Mihrap nişinin taçlık bölümünde tuğra yer almaktadır. Orta bölüme yerleştirilmiş bulunan tuğra, alt kısmı akantus yapraklarıyla zenginleştirilmiş koyu yeşil renkli bir zemin içerisine kabartma tekniğinde hakkedilmiş olup, altın sarısı renkle boyanmıştır. Tuğrada “*Selim Han bin Mustafa el-muzaffer daima*” ifadesi okunmaktadır (Görsel 3).

Görsel 3: Sultan III. Selim'in Tuğrasının Okunuşu (Umur, 1980: 283)

Tuğranın sağ üst taraftaki mahlas bölümünde ise bir çiçek motifi bulunmaktadır. Tuğraların tasarımında, sonradan sağ tarafına çiçek motifleri eklemek veya mahlas yazmak gibi uygulamalar ortaya çıkmıştır (Derman, 1982). Buradaki örnekte de tuğranın mahlas bölümüne hakkedilmiş olan çiçeğin, tuğranın formunu tamamladığı görülmektedir (Görsel 4).

İzzet Mehmet Paşa Camii Mihrabı Üst Bölümü

İzzet Mehmet Paşa Camii Mihrabı Tacından Tuğra Ayrıntısı

Görsel 4: İzzet Mehmet Paşa Camii Mihrap Tacı ve Tuğra

2.2. Hamidiye Camii

Yayınlarda “Mescit” ve “Zulmiye” isimleriyle de anılan yapı, Çeşme mahallesinde, kendi ismini verdiği Mescit sokakta bulunmaktadır. Kitabesinde verilen bilgiye göre eser, H. 1301

¹ Camiye küçük bir avludan ulaşılmakta olup, avluda cami haricinde iki adet çeşme, abdest alma yerleri ve tuvalet bulunmaktadır. Avluya giriş kapısının üzerinde de bir kitabe bulunmakla beraber, burada sayıları verilen kitabeler içine (cami yapısının dışında yer aldığı için) bu kitabe dahil edilmemiştir.

(M. 1883-84) senesinde inşa edilmiştir. İnşa tarihi kitabede hem rakamla hem de kitabe metninin son satırında ebced tekniği kullanılarak “tam tarih tekniği” ile verilmiştir.

Yapı, mimari kuruluşundan da anlaşılacağı gibi bir dergâh camii olup, Halveti tarikatı müntesipleri tarafından kullanılmıştır. Kuzey cepheden girilen yapıda önce sağlı-sollu iki tabhane odasının yer aldığı giriş mekânı, giriş mekânının güney tarafında ise harime ulaşılan kapı yer almaktadır. Cami boyuna dikdörtgen plan tipinde olup, üst bölüm içte düz örtülü, dışta ise kırma çatılıdır. Harimin kuzey tarafında da her iki tarafta sıralanmış üçer adet halvet odası bulunmaktadır. Caminin kuzeybatı köşesinde tek şerefeli minaresi mevcuttur.

Caminin tabhane odaları ile harim mekânını bağlayan giriş bölümünde, harime geçilen kapının üzerinde, bitkisel süsleme ile çevrilmiş yatay elips bir düzenleme içinde Sultan II. Mahmud’un tuğrası yer almaktadır (Görsel 5). Altın yaldız renginde boyanmış olan tuğra ve tamamlayıcı bölümleri, siyah renkli zemin ile ön plana çıkartılmıştır. Tuğra da “*Mahmud Han bin Abdülhamid el-muzaffer dâima*” yazmaktadır (Görsel 6). Sağ üstteki mahlas bölümünde ise Sultan II. Mahmud’un kullandığı mahlas olan “*Adli*” ifadesi yer almaktadır. Tuğranın alt bölümünde ise sol altta “*Haşim*” isimli tuğrakeş imzası, sağ alt tarafta ise 251 (H. 1251) (M. 1835-36) senesini veren tarih bilgisi bulunmaktadır.

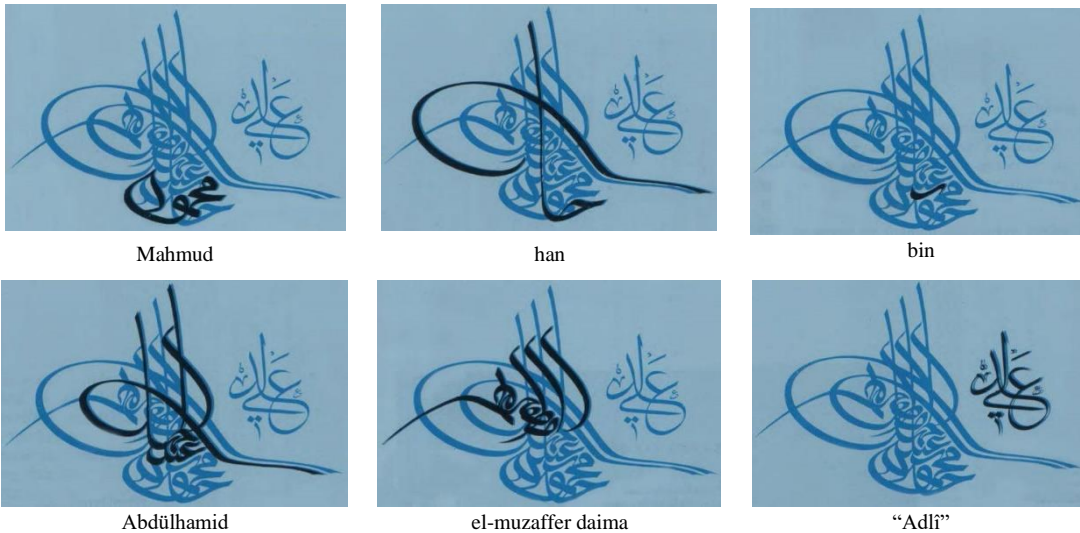

Hamidiye Camii Girişinin Üst Bölümün Genel Görünümü

Hamidiye Camii Girişinin Üst Bölümünde Tuğra İstifi

Görsel 5: Hamidiye Camii Girişi ve Girişin Üzerindeki Tuğra

Görsel 6: Sultan II. Mahmud’un Tuğrasının Okunuşu (Umur, 1980: 295)

2.3. Hükümet Konağı

Yapı, Çeşme mahallesinde, eski kalenin bulunduğu tepe üzerine konumlandırılmıştır. Kuzey cephesinin üst kısmında bulunan dairesel alınlığın içine yerleştirilmiş bulunan Osmanlı armasının alt tarafına düşülen Hicri ve Rumî tarihe göre H. 1322; R. 1320 (M. 1904-05) senesinde inşa edilmiştir. Yapının giriş kapısının hemen üzerinde bulunan kitabenin son satırında da ebced tekniği kullanılarak 1322 senesine işaret edilmektedir. 1976 yılına kadar Hükümet Binası olarak hizmet veren bina, aynı yıl geçirdiği yangın neticesinde uzun süre harap vaziyette kaldıktan sonra (Tunçözgür, 1999: 60) 2000 yılında başlayan restorasyon çalışmalarının 2006 yılında tamamlanmasıyla Safranbolu Kent Tarihi Müzesi olarak kullanılmaya başlanmıştır (URL 2).

Yapının kuzey cephesindeki yuvarlak kemerli alınlığın içinde Sultan II. Abdülhamit Han'ın tuğrası bulunmaktadır (Görsel 7).

Hükümet Konağı Genel Görünümü

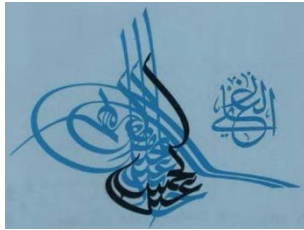
Kuzey Cephede Tuğralı Alınlık

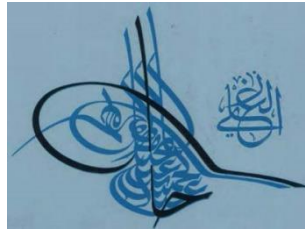
Kuzey Cephe Alınlığından Tuğra Detayı

Görsel 7: Hükümet Konağı'ndan Genel ve Detay Görünümler

Tuğrada “*Abdülhamid Han bin Abdülmecid el-muzaffer dâima*”; sağ üst bölümde bulunan mahlas kısmında ise “*el-Gâzî*” yazmaktadır (Görsel 8). Malzeme niteliği olarak değerlendirildiğinde, 2000 yılında başlanan onarımlar kapsamında bu tuğranın da yenilenmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Abdülhamid

han

bin

Abdülmecid

el-muzaffer daima

“el-gazi”

Görsel 8: Sultan II. Abdülhamid'in Tuğrasının Okunuşu (Umur, 1980: 317)

Yapının güney cephesindeki yuvarlak kemerli alınlığın içinde Osmanlı Devlet Arması bulunmakta olup, bu armanın üst kısmında da aynı padişaha ait küçük ölçekli bir tuğra

bulunmaktadır (Görsel 10). Bu tuğra, çalışmamızın “Diğer Örnekler” başlığı altında aşağıda incelenecektir.

2.4. Değirmenciler Evi

Konut, Hüseyin Çelebi mahallesinde, Gümüş sokak üzerindeki Kilci Camii’nin güney tarafında bulunmaktadır. Günümüzde metruk vaziyetteki iki katlı ahşap karkas sistemli konutun sokağa bakan doğu cephesinde, saçığın altında, boyama tekniği ile yapılmış tuğra yer almaktadır. Tuğrada “*Abdülhamid Han bin Abdülmecid el-Muzaffer Dâimâ*” ifadesi yer almaktadır (Görsel 8-9). Tuğranın hemen altında rakamla verilmiş (H) 1330 tarihi bulunmaktayken, tuğranın sağ üstünde yer alan mahlas kısmında ise, “*Kim sabrederse zafere ulaşır*” mealindeki “*Men Sabere Zafere*” Hadis-i Şerifi yazılmıştır. Tuğra, açık renkle boyanmış sıva üzerine siyah boya ile çekilmiştir. Günümüzde fazlaca tahrip olmuş durumdadır.

Değirmenciler Evi Genel Görünümü

Değirmenciler Evi’nden Boyamalı Tuğra İstifi

Görsel 9: Değirmenciler Evi’nden Genel Görünüm ve Boyama Olarak Yapılan Tuğra

2.5. Diğer Örnekler

Yukarıda anlatılan ve görsel olarak çok rahatlıkla fark edilecek büyüklük ve konumda bulunan tuğralardan başka iki örnekte çok daha küçük ölçekli olarak hazırlanmış bulunan iki adet tuğra örneği mevcuttur. Bunların ikisi de Osmanlı Devlet Armasının tepelik kısmında bulunmaktadır.

Görsel 10: Hükümet Konağı’nın Güney Cephesinde Bulunan Osmanlı Devlet Arması ve Üst Bölümde Tuğra

Örneklerden ilki, Safranbolu Hükümet Konağı’nın güney cephesinde, saçığın üst kısmında yuvarlak bir alınlık içine yerleştirilmiş armada yer almaktadır. Ay betimlemesinin çevrelediği zeminde bulunan tuğranın mahlas kısmı da bulunmakla beraber çok yakından inceleme gerektiği için, armanın bulunduğu konumdan dolayı okunamamıştır (Görsel 10).

İkinci örnek ise, Bağlar Kız Teknik Lisesi'nin kitabesinde yer almaktadır. Yapı, kitabesinde yer alan bilgiye göre H. 333 (M. 1914-15) yılında inşa edilmiştir. Kitabe günümüzde yapının bahçe duvarının üzerinde, Köyiçi meydanı tarafındadır. Kitabenin yuvarlak bir tepelikle sonlanan üst bölümüne özenli bir işçilikle Osmanlı Devlet Arması hakkedilmiştir (Görsel 11).

Bağlar Kız Teknik Lisesi Genel Görünümü

Bağlar Kız Teknik Lisesi Kitabesi

Kitabeden Detay

Görsel 11: Bağlar Kız Teknik Lisesi Kitabesindeki Osmanlı Armasında Tuğra Detayı

Armanın üst kısmında hilal formunda bir istifle yazılmış, “*Rabbani yardımlara dayanan Yüce Osmanlı Devleti Meliki*” anlamına gelen “*El-müstenid bi-tevfikâti'r-Rabbâniyye Melikü'd-Devleti Osmâniyye*” yazısı bulunmakta ve bu yazının ortasında da Sultan Mehmet Reşat'ın (V. Mehmet) küçük ölçekli bir tuğrası yer almaktadır (Görsel 11). Tuğrada “*Mehmed Han bin Abdülmecid el-muzaffer daima*” yazmaktadır. Mahlas kısmında ise padişahın mahlas olarak kullandığı “*Reşad*” ibaresi bulunmaktadır (Görsel 13).

Mehmed

han

bin

Abdülmecid

el-muzaffer daima

“Reşad”

Görsel 12: Sultan Mehmed Reşat'ın Tuğrasının Okunuşu (Umur, 1980: 323)

3. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Osmanlı padişahları tarafından kullanılan tuğralar hem tarihsel hem de sanatsal açıdan büyük öneme sahip sembolik unsurlardır. Osmanlı İmparatorluğu, yaklaşık altı yüzyıl boyunca geniş bir coğrafyada hüküm sürmüş ve bu süre zarfında birçok kültürel, sanatsal ve idari unsuru geliştirmiştir. Bu unsurlar arasında, padişahların resmi belgelerde kullandıkları tuğralar özel bir yer tutar. Tuğralar, padişahların ismini, unvanını ve babasının ismini içeren, kendine özgü bir hat sanatı ile yazılmış sembolik işaretlerdir. Tuğraların görsel estetiği ve sembolik anlamı, imparatorluğun sanat anlayışını yansıtan örnekler olarak tarihteki yerini almıştır.

Osmanlı padişah tuğraları, yalnızca resmi belgelerde değil, aynı zamanda mimari yapılarda ve kitabelerde de önemli bir yer tutmuştur. Tuğralar, özellikle camiler, saraylar, türbeler ve diğer kamu binalarının giriş kapılarında, kubbelerinde ve iç mekân süslemelerinde sıklıkla kullanılmıştır. Bu kullanım, padişahın egemenliğini ve otoritesini simgelerken, aynı zamanda sanat ve mimarinin birleştiği noktalarda estetik bir unsur olarak da öne çıkmıştır. Herhangi bir yapıda tuğranın bulunması, o yapıyı inşa ettiren padişahı onurlandırmanın yanı sıra o yapının imparatorluğun gücünü ve kudretini yansıtan bir yapı olduğunu göstermektedir. Öte yandan, tuğralı yapılar tuğraların sanatsal ve sembolik değerini artırırken, aynı zamanda tarihi ve kültürel mirasın korunmasına da katkı sağlamaktadır.

Yapılar üzerinde tuğra, sadece Süleymaniye Camii'nde olduğu gibi selatin camilerde ya da payitahtlarda inşa edilen yapılarda karşılaşılan bir durum değildir. Başkent dışında, padişah tarafından inşa edilmemiş yapılarda da tuğra örnekleri görmek mümkündür. Bazı eserlerde, yapı hangi padişah döneminde inşa edilmişse, o padişahın tuğrası eserin uygun bir bölümüne yerleştirilebilmektedir. Safranbolu örneklerinin tamamı bu kapsamdadır.

Safranbolu yapılarında beş örnekte ve altı yerde padişah tuğrası kullanımı söz konusudur. En erken tarihli örnek H.1211 (M. 1796-97) tarihli İzzet Mehmet Paşa Camii'nde karşımıza çıkarken, en geç örnekle ise H.1333 (M. 1914-15) tarihli Bağlar Kız Teknik Lisesi kitabesinin üzerinde karşılaşılmaktadır. 4 farklı padişaha ait bu tuğralar, III. Selim'e, II. Mahmud'a ve V. Mehmed'e (Mehmet Reşat) ait birer; Sultan II. Abdülhamid'e ait üç örnekle temsil edilmektedir (Çizelge 1).

Osmanlılarda tuğralara “*muzaffer dâimâ*” şeklindeki dua cümlesinin ilâve edilmesi I. Murad, bu cümlenin “*el-muzaffer dâimâ*” şekline dönüşmesi ise Fâtiş Sultan Mehmed döneminde gerçekleşmiştir (Derman, 2012: 337). Safranbolu'daki tarihi yapılarda bulunan tuğraların tamamında padişah isimleri “*el-muzaffer daima*” duası ile sonlanmaktadır (Çizelge 1).

Tuğraların tasarımında, zaman içinde tuğranın sağ tarafına çiçek motifleri eklemek veya mahlas yazmak gibi uygulamalar ortaya çıkmıştır (Derman, 1982). Mahlas kullanımı zamanla, padişahın kimliğini ve otoritesini belirginleştiren önemli bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Mahlas, genellikle padişahın kişisel unvanı veya lakabı olarak kullanılan, onun karakterini veya hükümdarlık dönemini simgeleyen bir ifadedir. Mahlas kullanımı, sadece padişahın kişisel kimliğini değil, aynı zamanda dönemin siyasi ve askeri başarılarını da simgeler. Bu bağlamda, tuğralarda kullanılan mahlaslar, tarihsel bağlamda önemli ipuçları sunar ve Osmanlı tarihinin anlaşılmasında değerli bir kaynak oluşturur. Mahlaslar, tuğraların sanatsal estetiğini zenginleştirirken, aynı zamanda padişahların hükümdarlık dönemlerini ölümsüzleştiren birer sembol olarak da işlev görür.

Safranbolu yapılarında incelediğimiz altı örnekten iki tanesinin mahlas kısmında metin bulunmamaktadır. Bunlardan İzzet Mehmet Paşa Camii'nde bulunan tuğranın mahlas kısmında çiçek tasviri; Değirmenciler Evi örneğinde ise “*Kim sabrederse zafere ulaşır*” mealindeki Hadis-i Şerif yer almaktadır. Hükümet Konağı'nın güney cephesinin üst kısmında yer alan Osmanlı Devlet Armasının üst kısmında bulunan Sultan II. Abdülhamid Han'a ait tuğranın mahlas kısmı okunamamıştır. Üç farklı padişaha ait üç farklı örnekte ise mahlas kullanımı karşımıza çıkmaktadır (Çizelge 1).

Çizelge 1: Safranbolu Tarihi Yapılarında Bulunan Tuğralarla İlgili Bilgiler

Tuğralı Yapı	İnşa Tarihi		Padişah	Sanatçı	İçerik	
	Hicri	Miladi			Tuğra	Mahlas
İzzet Mehmet Paşa Camii	1211	1796-97	III. Selim	Yok	<i>Selim Han bin Mustafa el-muzaffer daima</i>	Yok
Hamidiye Camii	1301	1883-84	II. Mahmut	Haşim	<i>Mahmut Han bin Abdülhamit el-muzaffer daima</i>	<i>Adli</i>
Hükümet Konağı	1322	1904-05	II. Abdülhamit	Yok	<i>Abdülhamid Han bin Abdülmecid el-muzaffer daima</i>	<i>el-Gazi</i>
Değirmenciler Evi	1330	1911-12	II. Abdülhamit	Yok	<i>Abdülhamid Han bin Abdülmecid el-muzaffer daima 1330</i>	Yok
Hükümet Konağı (Osmanlı Arması Üzerinde)	1322	1904-05	II. Abdülhamit	Yok	<i>Abdülhamid Han bin Abdülmecid el-muzaffer daima</i>	Okunamadı
Bağlar Kız Teknik Lisesi (Osmanlı Arması Üzerinde)	1333	1914-15	Mehmet Reşat	Yok	<i>Mehmed Han bin Abdülmecid el-muzaffer daima</i>	<i>Reşad</i>

Hamidiye Camii'nde bulunan Sultan II. Mahmud'a ait tuğranın mahlas kısmında “*Adli*” ifadesi yer almaktadır. Adli mahlası II. Mahmud'a doğumuyla birlikte verilmiştir. Ayrıca “*Büyük*” sıfatıyla da anıldığı bilinmekle beraber (Beydilli, 2003: 352), tuğralarında kullandığı mahlası her zaman “*Adli*” olmuştur. Hükümet Konağı'nda bulunan Sultan II. Abdülhamid'e ait tuğrada “*el-Gazi*” mahlası bulunmaktadır. Sultan II. Abdülhamid'in “*gazi*” unvanını alması, genellikle zaferle sonuçlanan 1897 (1313) Osmanlı-Yunan Savaşı'na atfedilmektedir. Ancak, bu unvanın padişaha verilmesi gerçekte 93 Harbi olarak bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlangıcında gerçekleşmiştir. II. Abdülhamid, cihat için savaşa katılan askerlerin teçhizatına yaptığı katkılar nedeniyle bu unvanı almıştır. 15 Mayıs 1877'de Sohum Kalesi'nin Rus işgalinden kurtarılması üzerine, şeyhülislamın fetvası ile sultana verilen gazi unvanı, Osmanlı Parlamentosu'nda (Meclis-i Mebusân) 21 Mayıs'ta oybirliğiyle kabul edilmiştir (Yılmaz, 2011: 275). Bağlar Kız Teknik Lisesi kitabesinde bulunan Osmanlı Devlet Armasının üzerinde yer alan Sultan Mehmed Reşat'a ait tuğranın mahlas kısmında “*Reşad*” ifadesi bulunmaktadır. Sultan Mehmed Reşat, Beşinci Mehmed unvanıyla tahta çıkarıldığı halde halk tarafından Sultan Reşad olarak adlandırılmış (Küçük, 2003: 418) ve “*Reşad*” ismini mahlas olarak kullanmıştır.

Bir çeşit kitabe olan tuğraların yazımı, “tuğra çekmek” olarak isimlendirilmektedir. Bu sanat dalı da doğal olarak hattatların çalışma alanına girmektedir. Hattatların çektikleri padişah tuğralarının bazıları zaman içinde tasarım ve estetik özellikleri olarak daha çok ön plana çıkmıştır. Örneğin Hattat Sami Efendi tarafından yazılan Sultan II. Abdülhamid Han'ın tuğrası, tuğra sanatının zirvesi olarak kabul edilmekte ve bu tuğra için “Tuğraların Padişahı” benzetmesi yapılmaktadır (Derman, 1982: 20) (Görsel 13).

Görsel 13. Hattat Sami Efendi imzalı Sultan II. Abdülhamid tuğrası (1881) (URL 3)

Safranbolu tarihi yapılarının üzerinde bulunan tuğralarda karşılaşılan tek sanatçı ismi, Hamidiye Camii'nde bulunan II. Mahmud'a ait tuğraya atılmış olan "Haşim" imzasıdır. Sanatçı hakkında tuğra üzerinde başka bir bilgi bulunmazken bu imzanın tuğrakeşe ait olduğu anlaşılmaktadır.

Tuğralar bir arma olarak olgunlaşmış halini aldıktan sonra hattatlar sanatsal boyuta geçerek hep daha güzelini yazmaya çalışmışlardır. Sanatsal tuğra tabloları halinde padişah tuğraları dışında yakın zamanlarda Kur'an-ı Kerim'den ayetler, hadisler, dualar, şahıs isimleri vb. de yazılmıştır (URL 4).

Köprülü Mehmet Paşa Camii'nin mihrabının taçlık kısmında tuğra görünümünde istif edilmiş bir metin bulunmaktadır. Tuğra ile karıştırılması muhtemel bu düzenlemede "Allah Muhammed Ebubekir Ömer Osman Ali Hasan Hüseyin Fâtıma"; Sağ üst köşede bulunan mahlas görünümlü bölümde ise "Celle celâlühü Aleyhi's-selâm" (Karaca, Yücedağ ve Kılavuz, 2013: 29) yazmaktadır (Görsel 10).

Köprülü Mehmet Paşa Camii Mihrabı Üst Bölümün Görünümü

Köprülü Mehmet Paşa Camii Mihrap Taçlığından Ayrıntı

Görsel 14: Köprülü Mehmet Paşa Camii Mihrabı ve Mihraptan Ayrıntı

Safranbolu yapılarındaki tuğralı örnekler baktığımızda tuğranın dört farklı yapı türünde karşımıza çıktığı görülmektedir. Bunlarda iki tanesi cami, birer tanesi ise hükümet konağı, kız teknik lisesi ve konuttur. Bu yapı türleri genellikle kamu yapıları olarak isimlendirilen grubun örnekleriyken, bir tanesinin sivil mimarlık örneği olan konut üzerinde bulunması ilginçtir (Çizelge 1).

Safranbolu, Osmanlı dönemine ait zengin mimari mirası ve kültürel dokusuyla dikkat çeken bir kenttir. Safranbolu'daki cami, hükümet konağı, okul ve konut gibi çeşitli yapılar üzerinde yer alan tuğralar, padişahların otoritesini ve himayesini vurgularken, aynı zamanda dönemin hat

sanatının ve estetik anlayışının da örneklerini sunmaktadır. Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmud, Sultan II Abdülhamid ve Sultan Mehmet Reşat dönemlerine ait tuğralar, Safranbolu'nun mimari mirasında önemli bir yer tutmakta ve bu dönemdeki sanatsal ve kültürel gelişmeleri yansıtmaktadır. Safranbolu'nun mimari zenginlikleri ve bu zenginliklerin bir parçası olan padişah tuğraları, Osmanlı tarihinin ve kültürünün derinliklerini keşfetmek isteyen araştırmacılar için değerli bir kaynak olmayı sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, M., Kuş, A. (BYY). *Müze Kent Safranbolu*, Safranbolu Hizmet Birliği Kültür Yayını, Ankara.
- Beydilli, K. (2003). Mahmud II. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 27, 352-357. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Beydilli, K. (2003). Mahmud II. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 27, 352-357. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Derman, M.U. (2012). Tuğra. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 41, 336-339. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Derman, U.M. (1982). Tuğralarda estetik. *İlgi Mecmuası*, 33, s.16-24.
- Eraslan, M.H., Mutlu, M. (2024). Tarihi Yapıların Geleneksel Sokak Dokusunu Şekillendirmesi: Safranbolu Eski Çarşı Örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 2, 735-752.
- Karaca, R., Yücedağ, İ. ve Kılavuz, B.N. (2013). *Safranbolu Kitabeleri*, İstanbul: Safranbolu Araştırmaları Merkezi.
- Kaşgarlı Mahmud, (2012). *Divanü Lûgati't-Türk (Divanü Lûgati't-Türk Tercümesi I-III)*, (Trc. Besim Atalay), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Küçük, C. (2003). Mehmet V. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 28, 418-422. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Mermer A. (2000). Divan Şiirinde Tuğra Tavsifleri. *Bilgi* 14, 87-95.
- Özcan, A. (2001). İzzet Mehmet Paşa, Safranbolulu. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 23, 560-561. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Sevim, A., Merçil, E. (2014). *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilât ve Kültür)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tekiner, F. (2022). *15. ve 20. Yüzyıl Aralarında Yapılmış Tuğra Tezhiplerinin Renk, Motif ve Tasarım Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.
- Tokan, Ö. (2016). XI. Asırda Selçuklularda Tuğra. *Bartın Üniversitesi, Çeşmi Cihan: Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, 3 (1), 2-20.
- Tunçözgür, Ü. (1999). *Dünü ve Bugünü ile Safranbolu*, Kişisel Yayın, Safranbolu.

Umur, S. (1980). *Osmanlı Padişah Tuğraları*, Cem Kitapevi, İstanbul.

URL 1: <https://dergi.diyaret.gov.tr/makaledetay.php?ID=33616> (Erişim Tarihi: 21.07.2024)

URL 2: <http://safranbolu.gov.tr/kent-tarihi-muzesi-eski-hukumet-konagi> (Erişim Tarihi: 25.07.2024)

URL 3: <https://x.com/hattatberk/status/1245323804060127232> (Erişim Tarihi: 25.07.2024)

URL 4: <https://www.tugra.org/tugra-hakkinda/> (Erişim Tarihi: 21.07.2024)

Uzunçarşılı İ.H. (1941). Tuğra ve pençeler ile ferman ve buyuruldulara dair. *Belleten*, 5 (17-18), s. 101-157.

Yılmaz, C. (2011). *II. Abdülhamid'in "Gazi" Sultan Olması*. II. Abdülhamid Modernleşme Sürecinde İstanbul. İstanbul, s. 275.

OSMANLI HANEDAN KADINLARININ GELİR YÖNETİMİ: HİBETULLAH SULTAN ÖRNEĞİ (1789-1841)

Doç. Dr. ÖZLEM BAŞARIR

İnönü Üniversitesi,

ozlembasarir@hotmail.com - 0000-0001-8317-2243

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu'nda hanedan mensubu kadınlar, özellikle valide sultanlar, padişahın kadınları ve kızları ile diğer harem-i hümayûn sakinleri, belirli gelir kaynaklarına sahiptiler. Hanedan seçkini kadınlar arasında özellikle valide sultanlar, padişahların kadınları ve kızları, hem harem hiyerarşisinde daha üst statüde yer almaları hem de hanedanının görünürlüğüne ve meşruiyetine katkı sağlayacak hayır işlerinin sürdürülmesi için farklı mali nitelikli gelirlere sahiptiler. Özellikle XVIII. yüzyılda merkezi hazineye yönelik mali politikalar sayesinde bu kadınlar, devletin yüksek getirili ihalelerine yatırım yapma ve çiftlikler, kiralık ev ve dükkanlardan sağlanan gelirlerle bunu daha da genişletme imkanına sahip olmuşlardı. Coğrafi olarak ve çeşitlilik açısından dağınıklık arzeden bu gelirlerin işletimi ve sahip olunan yaşam standardının sürdürülmesi için yapılacak giderlerin takibi ise bu işleyişin en önemli kısmını oluşturmaktaydı. Hanedan kadınları, bizzat tüm süreci takip etmekle beraber kethüdaları, sarrafları, vekilharçları ve çukadarları ilgili mali mekanizmanın esas yürütücüleriydiler. I. Abdülhamid'in (1774-1789) kızı Hibetullah Sultan (1789-1841), hem ilgili dönemin doğasına uygun olarak çağdaşı diğer figürlerle benzer özellikler göstermesi hem de hanedan mensuplarının gelirlerine yönelik yeni düzenlemelerin yaşanacağı Tanzimat döneminin hazırlayıcı unsurlarına denk gelen yaşamıyla, hanedan kadınlarının gelirlerinin yönetiminin nasıl yapıldığına dair iyi bir örnektir. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1235 (1819/20) tarihli TS.MA.e. 146/13; 1242 (1826/27) tarihli TS.MA.d. 822; 1250 (1834/35) tarihli TS.MA.e. 146/15 nolu defterler, Hibetullah Sultan'ın gelir kaynakları ve giderleri ile bunların yönetimi hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır. Bu çalışma, aynı zamanda Osmanlı dönemi kadınlarının ekonomik statülerini ve toplumsal yapıdaki *seçkinlik* tanımını daha iyi anlamaya katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Osmanlı Hanedanı, Hibetullah Sultan, Muhasebe Defterleri, Sarraf

INCOME MANAGEMENT OF OTTOMAN DYNASTIC WOMEN: THE CASE OF HIBETULLAH SULTAN (1789-1841)

Assoc. Prof. Dr. ÖZLEM BAŞARIR

İnönü University,

ozlembasarir@hotmail.com - 0000-0001-8317-2243

ABSTRACT

Women of the Ottoman Dynasty in the Empire, especially Valide Sultans, the Sultan's consorts and daughters, as well as other residents of the imperial harem, had specific sources of income. Among the elite women of the dynasty, particularly the Valide Sultans, the Sultan's consorts, and daughters, held higher status in the harem hierarchy and possessed various financial revenues to maintain charitable works that contributed to the dynasty's visibility and legitimacy. Especially in the 18th century, these women had the opportunity to invest in the state's high-yield auctions and expand this through income from farms, rental houses, and shops, thanks to financial policies directed towards the central treasury. The management of these geographically and financially diverse incomes and tracking expenses to maintain the standard of living were the most crucial aspects of this operation. While the royal women personally oversaw the entire process, their stewards, moneychangers, treasurers, and chamberlains were the main executors of the financial mechanisms. Hibetullah Sultan (1789-1841), the daughter of Sultan Abdulhamid I (1774-1789), serves as a good example of how the income of royal women was managed, both due to her similarities with her contemporaries in the relevant period and her life coinciding with the preparatory elements of the Tanzimat period, which brought new regulations to the dynasty members' incomes. The registers numbered TS.MA.e. 146/13 from 1235 (1819/20), TS.MA.d. 822 from 1242 (1826/27), and TS.MA.e. 146/15 from 1250 (1834/35) in the Ottoman Archives of the Presidency of the State Archives Directorate provide detailed information about Hibetullah Sultan's income sources and expenses, as well as their management. This study also contributes to a better understanding of the economic status of women in the Ottoman period and the definition of elitism within the social structure.

Key Words : Ottoman Empire, Ottoman Dynasty, Hibetullah Sultan, Accounting Registers, Moneychanger

Giriş

Osmanlı Devleti'nde padişah da dahil olmak üzere hanedan mensuplarının gelirlerle ilişkisi, Osmanlı mali yapısının ana temaları arasında yer alır. Genel kanı, padişaha ait bir hazine olduğu ve tüm hanedan mensuplarının ihtiyaçlarının oradan karşılandığı yönündedir. Özellikle harem üzerindeki gizem bu algıyı perçinler ve harem yöneticisi ve tahtta olan padişahın hayattaki annesi olan valide sultanın da aralarında bulunduğu padişahın kadınları ve kızlarının gelirlerle ilişkisi en fazla yaptıkları hayır/vakıf hizmeti vesilesiyle farkedilir. Oysa 1683'ten itibaren devletin uzun süreli savaşları finanse etmek uğruna aldığı kimi tedbir ve girişimler ki onlar arasında özellikle merkezi hazineye ait ve mukataa adı verilen gelirlere yönelik hamleleri, XVIII. yüzyılın tüm dinamiklerini değiştirmişti. Bunun etki alanına, hanedan kadınlarının gelirlerle ilişkisinin dönüşümü de eklenmiş ve bahsi geçen yüzyılın harem dışında kadınlara ait yeni bir hayatın nasıl inşa edildiğine yol açtığını görme imkanı doğmuştu. Bu dönemi belki biraz daha geriye çekmek mümkün olmakla birlikte şimdilik XVII. yüzyılın sonları gibi genel bir dönemlendirme öncesinde hanedan kadınlarına *paşmaklık* adlı has geliri ile birtakım mülkler tahsis edilirdi. Onlar da çoğunlukla bu geliri, hayır işlerine harcayarak hanedanın meşruiyet ve görünürlüğüne katkı sağlardı. Oysa yeni dönem hanedan kadınlarına gelirler açısından daha geniş imkanlara ulaşmaya olanak tanırken aynı zamanda onları harem dışında bir hanedan seçkini olarak tanımlamaya da izin verilmekteydi. Artık evlilikleri yoluyla çıktıkları harem dışında Boğaziçi'nin sahilsaraylarında yeni bir estetik anlayışıyla inşa ettikleri hayatlarını Osmanlı sarayı -tayinat ve maaş- dışında besleyen yeni gelir kaynaklarıyla buluşuyorlar ve gelirlerle giderlerini birlikte düşünmek zorunda kalıyordu. İşte bu noktada onların bu dengeyi nasıl sağladıkları sorusuysa bu araştırmanın da omurgasını oluşturmaktadır. Özellikle Anadolu ve Rumeli'nin farklı bölgelerine yayılmış bulunan dağınık mukataalardan ve yerel kimselerin işletimine bırakılmış ve yıllık belirli taksitler halinde üretimden pay aldıkları mülk çiftliklerinden gelen gelirlerin takip edilmesi ve başta zorunlular olmak üzere gündelik ihtiyaçların giderilmesi ise kişisel bir idari-mali sistemi zorunlu kılıyordu. Bu çalışma, XVIII. yüzyılın son çeyreğinde doğmuş ve ve neredeyse XIX. yüzyılın ilk yarısına denk gelen ömrüyle I. Abdülhamid'in (1774-1789) kızı Hibetullah Sultan örneğinde bu sürecin sistematiğinin nasıl kurulduğuna ve işlediğine dair bazı tespitler yapmaya odaklanmaktadır.

I. Abdülhamid'in ölümünden bir ay önce dünyaya gelmiş olan son çocuğu Hibetullah Sultan¹, 1789-1841 yılları arasında yaşamıştır. Annesi, sultanın altıncı kadını olan Fâtıma Şebisefa Kadın (öl.1805) vefat ettiğinde Hibetullah Sultan, 15 yaşında ve henüz evliliğinin üzerinden bir yıl geçmiş genç bir hanımdı. Kuzeni III. Selim himayesinde büyümüş ve hem onun hem II. Mahmud (1808-1839) ve Abdülmecid'in (1839-1861) saltanatlarına tanıklık etmiştir. Damad Seyyid Ahmed Paşa'nın oğlu Alaeddin Paşa'yla nişanlanmıştı². Nikahları

¹ Sultanın doğumu hakkında padişahın kaimmakam paşaya yazdığı şu hatt-ı hümayündaki ifadelerle bakalım: *Bu gece sâ'at gurûbî beşe beş dakika kala 'âlem-i gaybdan bir kerîmem dünyaya gelub Hibetullah Sultân ismiyle müsemma olduğu hazînedâr ağa kulumla işbu hatt-ı hümayûnum irsâliyle hazret-i hakk 'amel-i sâliha ile mu'ammerinden (?) eyleye âmin.* BOA. HAT 14/563. Hibetullah Sultan'ın doğumu münasebetiyle annesine verilen hediyeler için ceyb-i hümayun ve harc-ı hassa defterine bkz. BOA. TS.MA.d. 2434 (Cemaziyelahir 1203/Şubat-Mart 1789).

² O sırada Erzurum Valisi olan Alaeddin Paşa'nın izdivaç kararına teşekkürüne ve resmi merasimden ailesinin yaşayacağı zorluğu gerekçe göstererek akrabalarının katılmaması ve vekaleten törenin yapılmasına dair talebi için bkz. BOA. HAT 28/5285 (7 Rebiülahir 1217/7 Ağustos 1802). Tarihi Sakaoğlu 1801 olarak verir (Sakaoğlu,

1804'te kıyıldığında Hibetullah Sultan 14 yaşındaydı. 1812'de kocasının vefatının ardından 23 yaşında dul kalmış ve 52 yaşındaki vefatına kadar da bir daha evlenmemiştir (Sakaoğlu, 2015, s. 507).

Hibetullah Sultan özelinde hanedan kızlarının gelirlerinin idaresinde haremdeki hayatı ve evliliğinden sonra kendi sarayındaki yaşantısı olmak üzere iki döneme ayırmak mümkündür. Haremde geçirdiği çocukluk ve ilk gençlik yıllarının ardından on dört yaşındayken haremden ayrılır ve artık "daire" olarak adlandırılan hayatının idari-mali işleyişi kendi maiyeti tarafından yönetilirdi. Hibetullah Sultan'ın bebeklik ve çocukluk çağlarında yani haremde yaşadığı dönemde kendine tahsis edilen aylıklarının idaresi ise kendine tayin edilen kethüdası ile annesi tarafından yapılırdı³. Hanım sultanlar henüz haremdeyken kethüdanın görevinin verilen aylıkların alınması, daireye teslim edilmesi ve yapılan masrafların kaydının tutulması, ödemelerin yapılması gibi daha sınırlı bir hareket alanı vardı. Esas kethüdalık hizmeti, onun haremden çıkışıyla başlamakta ve daha büyük gelir bloklarının idare edilmesiyle birlikte müstakil kethüdaları, padişah tarafından atanmaktaydı. İlk zamanlardaki kethüdasının kim olduğunu bilemiyoruz. Ancak kayıtlara geçen ve kimliğini tespit edebildiğimiz atanan ilk kethüdası, Tütün Gümrük Emini Memiş Efendi'ydi⁴. Bir diğer kethüdası İbrahim Behçet Bey'di ve 1250 yılına kadar bu görevde kalmıştı⁵. Bu çalışma, ülkenin çeşitli yerlerinde dağınık halde bulunan ve işletimi özel şahıslara devredilmiş gelirlerin takibini ve padişahın da o yaşayış standardına dahil olduğu bir hayatı inşa eden giderlerin karşılanmasını sağlayan bir hanedan kadını hanesinin nasıl yönetildiğine odaklanmaktadır. Bunun için de Hibetullah Sultan için kethüdası tarafından hazırlanmış Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde (BOA.) bulunan TS.MA.e. 146/13, TS.MA.e. 146/15 ve TS.MA.d. 822 nolu

2015, s. 507). Akraları için gereken izin verildiği ancak vekalet isteğinin kabul edilmediğini görüyoruz. Aynı hatt-ı hümayunla Hadice Sultan'ın artık rağbet göstermediği Ayasofya sarayı ile Beyhan Sultan'ın sahil sarayları da Hibetullah Sultan'a verilerek mülknamelerinin hazırlanması emredilmişti. BOA. HAT 119/4840. Ayrıca Esmâ Sultan'ın vefatı ardından boş kalan Kadirga Liman Sarayı da Hibetullah Sultan'a temlik edilmişti. BOA. HAT 174/7548.

³ Hibetullah Sultan'ın annesi Şebsefa Kadın'ın kethüdasına gönderdiği 1206 yılının Şaban, Ramazan, Şevval, Zilkade, Zilhicce (Mart-Temmuz 1792) aylıklarını teslim aldığına dair kendi el yazısıyla yazdığı mektuplar için bkz. BOA. TS.MA.e. 31/26. Muharrem-Zilhicce 1207 (Ağustos 1792-Ağustos 1793) aylıklarının kethüdanın teslim alındığına dair annesinin mektupları için bkz. BOA. TS.MA.e. 31/27. Safer-Zilkade 1208 (Eylül 1793-Haziran 1794) dönemi için bkz. BOA. TS.MA.e. 31/28; 1209 (1794/95) yılı için bkz. BOA. TS.MA.e. 31/29; 1210 (1795/96) yılı için BOA. TS.MA.e. 31/30; 1211 (1796/97) yılı için BOA. TS.MA.e. 31/31; 1212 (1797/98) yılı için BOA. TS.MA.e. 31/32; 1213 (1798/99) yılı için BOA. TS.MA.e. 31/33. Bu tarihlerde Hibetullah Sultan üç ila on yaşları arasındaydı ve bu süre zarfında aylığı 500 kuruştı. 1215 (1800/01) yılına geldiğinde artık annesi yerine kendisi işleri devralıyordu ve aylığı ise 350 kuruşa indirilmişti. BOA. TS.MA.e. 325/50. Ancak 1218 (1803/04) yılında evlilik hazırlığı esnasında alınan eşyalar ve yapılan masraflar yine annesinin nezaretinde sürdürülmüştü. Buna dair detaylar ve annesinin kethüdaya direktifleri hakkında Safer, Cemaziyelahir, Receb, Ramazan, Şevval aylarına ait kayıtlar için BOA. TS.MA.e. 140/12.

⁴ BOA. HAT 174/7541. Sadrazam, padişahın Hibetullah Sultan'a has tayini yapılarak gerekli düzenlemenin yapılmasını istediği hatt-ı hümayununda *buna münâsib ve muktedir bir kethüdâ nasbı iktizâ eder kim münâsib ise 'arz edesin* şeklindeki emrine istinaden dört isim önermiştir: Duhan Gümrüğü Emini Memiş Efendi, Çavuşbaşı Vekili Ahmed Bey, Baruthane Nazırı Ragıb Efendi ve Cabbarzâde Kapı Kethüdası Mustafa Ağa, BOA. TS.MA.e. 525/2. Başka bir hatt-ı hümayununda *Sultâna kethüdâlık intihâb olundu mu* diye sorar, BOA. HAT 122/4986. Duhan Gümrükçüsü Memiş Efendi'nin, hilatini giyip kethüdalık görevine başlaması hakkında bkz. BOA. TS.MA.e. 897/4.

⁵ İbrahim Behçet Bey'in kethüdalık hizmetine getirildiği tarihi 26 Şevval 1242'ydi (23 Mayıs 1827). BOA. TS.MA.d. 822. Onun kendi hesabına aldığı borçların müfredatını gösteren bir defter, ölümünden sonra hazırlanmıştı. BOA. TS.MA.e. 292/20.

defterlerdeki⁶ verileri esas alacaktır. O yüzden harem dışındaki hayatlarında giderlerin karşılanması için gelirlerin takibinden nakit paranın nasıl bulunduğu/bulunacağına kadar düz bir çizgide gitmeyen bir çabanın izlerini görmekteyiz.

Osmanlı Hanedan Kadınlarının Gelirleri

Hanedan kızlarının tasarruf ettikleri gelirler XV., XVI., XVII. ve XVIII. yüzyıllar için birbirinden nispeten farklılıklar göstermektedir. XV. yüzyılda hanedan kadınlarına yapılan gelir tahsisatı mülk kategorisinde değerlendirilmektedir. Mülk kategorisi dışında bu dönemde herhangi bir kamu malını edinmeleri mümkün gözükmemektedir. Esas olan şudur ki padişah tarafından her bir padişah kızına bağışlanan temlikler söz konusudur (Dumas, 2013, s. 410).

XVI. yüzyılda ise durum biraz farklı bir karaktere bürünür. Bu dönemde padişah kızlarına bahşedilen gelirler, mülk olarak yine tahsis edilmiş köylerdeki hatırı sayılır vergi gelirlerini kapsamaktadır. Bunların gelirleri, dini vakıfları finanse etmek için kullanılmaktaydı. Örneğin Mihrimah Sultan, 97 köyden sağladığı gelir ile vakıf kurmuş, II. Selim'in kızları da daha kısıtlı paylarda da olsa aynı şeyi yapmışlardı. Padişah kızlarına bu şekilde mülk olarak bağışlanan arazi sayısındaki artışı hanedanın yeniden tanımlanmasıyla ilişkilendiren Dumas, aynı zamanda başkentteki mimari gelişime katkılarına da hesaba katmaktadır. Bu bir saray politikasıdır ve padişahların kız torunlarından ziyade kızlarını bu yeni tanımlama içine dahil eden bir eğilim izlenmektedir (Dumas, 2013, s. 410-411). Bu dönem padişah kızlarına bu tür mülk gelirlerinin yanı sıra, hazineden maaş tahsisatı da yapılmaktadır.

XVII ve XVIII. yüzyıllarda ise hanedan kızlarının gelirlerinde bir önceki yüzyıla göre bir düşme olduğu gözlenmektedir. XVI. yüzyılda padişah kızlarının büyük mimari faaliyetlerde bulunmalarını sağlayan gelirler, XVII. yüzyıl için neredeyse yoktu. XVIII. yüzyılda ise bu gelirlerdeki artış oldukça düşüktü. Diğer taraftan gayrimenkul gelirleri diğer kaynak türlerine göre belirgin bir artış gösterdi. Bu dönemde hanedan kızlarının kurdukları vakıflar daha çok menzil kiralaları, dükkanlar ve diğer yaşam alanlarından sağlanan gelirlerle finanse ediliyordu. Bu durum aynı zamanda bu dönem için yeni bir dönüm noktasını da işaret etmekteydi. Artık hanedan kızlarının gelirlerini kırsal alandan çok kentsel gelirler oluşturmaktaydı. Bu yine doğrudan sarayın ekonomik politikasıyla alakalıydı. Artık mülk olarak arazilerin tahsis edilmesi daha az tercih edilir olmaya başlamıştı (Dumas, 2013, s. 411-412).

Hanedan kadınları için gelir kaynakları arasında bir diğer önemli parçayı has⁷ gelirleri oluşturmaktaydı. Padişahın annesi, kızları ve hanımlarının ayakkabı, elbise gibi ihtiyaçlarını

⁶ Hanedan mensuplarının, padişah kadınlarının ve harem diğer personeline yapılan harcamaların bulunabildiği harc-ı hassa-i şahane ve ceyb-i hümayun defterleri, bu konudaki en önemli kaynak grubu olduğunu belirtmeliyiz. Osmanlı Devleti'nin hazine sisteminde önemli bir yer tutan Ceyb-i Hümayun Hazinesi, padişaha ait gelir ve giderlerin yönetildiği, Padişah ve saray harcamalarına tahsis edilmiş özel bir hazinedir. Padişahın cebine benzetilen bu hazine, geçmişte İç Hazine, Enderun Hazinesi ve Hazine-i Hümayun gibi isimlerle de anılmıştır. Çeşitli gelir ve gider kalemlerine sahip olan Ceyb-i Hümayun Hazinesi, Tanzimat döneminden itibaren merkezileşerek gelirleri Maliye Hazinesi altında toplanmıştır. Bu hazine, hem Padişahın kişisel harcamaları hem de hanedan ailesine mensup kişilerin harcamaları açısından son derece önemli bilgiler sunmaktadır (Erbilici, 2024). Ceyb-i hümayün defterlerindeki verilerin tarihi bilgi kaynağı olarak kullanılması son zamanlarda bu kaynaklara yönelik ilgiyi arttırmış ve ait oldukları dönemin sosyo-ekonomik yapısını ve saray teşkilatının işleyişini anlamak üzere başvurulur olmuştur. Onlardan bazıları için bkz. (Tunç, 2013); (Işıktaş, 2013); (Yolal, 2013); (Açıkgöz, 2019); (Kesgin, 2020); (Ümmehan, 2022); (Bayrak & Bayram, 2023).

⁷ Osmanlı Devleti'nde sultan ve saray hizmetinde olanlarla sultanın, hanedan mensuplarının, vezir, beylerbeyi,

karşılımları için devlet tarafından tahsis edilen bu gelirler paşmaklık adıyla anılırdı (İpşirli, 2007, s. 186-187). XVI. yüzyılın sonlarına tarihlenen Koçi Bey risalesinde ünlü devlet adamı “... paşmaklık ta’yîni lazım gelse havâss-ı hümâyûn karyelerinden on dokuz bin dokuz yüz doksan dokuz akçeye varınca ta’yîn olunub ziyâde olmazdı. Ve kadîmi timâr ve ze’âmet kimesneye hâss ve paşmaklık olmazdı” şeklinde paşmaklık tahsisi hakkında bilgi verir (Kurt, 1994, s. 21).

Hanedan üyesi kadınlar bu şekilde imparatorluk topraklarını kendi kişisel arazisi olarak elinde tutan padişaha benzemektedir. Bu has topraklar çoğunlukla tarım arazisi olabilir ancak zaman zaman başka gelir kaynakları da buna dahil edilebilirdi. Örneğin Handan Sultan’ın gelirinin bir kısmı madencilikten gelirdi. Kösem Sultan’ın İskenderun hassasının bir bölümünü gümrük ve liman vergileri ve liman çarşısına konan vergileri getiren İskenderun Limanı oluşturmaktaydı (Peirce, 2002, s. 283).

Padişah kızları, kız kardeşleri ve kız torunlarının gelirleri arasında *çeyiz* ve *mehir* de önemli bir yeri olduğunu söyleyebiliriz. Babanın evlenecek kızının ihtiyaçlarını karılması anlamına gelen çeyiz, evliliğin ekonomik boyutlarından birini oluşturmaktadır. Bu padişah ailesi söz konusu olduğunda hanedan için bir itibar meselesi olduğu için hassaten öneme haiz görünmektedir. İslamî kurallar gelinin ailesini kızlarına evlilik sonrasında düzenli bir gelir sağlama mecburiyetinde bırakmayan genel prensip yağın olmakla beraber hanedan kızları sözkonusu olduğunda istisnai miktarlarda çeyiz vermek, hanedan için bir onur ve itibar göstergesi, gücünü ve zenginliğini uygulama aracı haline geliyordu. Çeyiz miktarı 500 bin altına kadar ulaşabiliyordu ve doğum sırası ayrımı yapılmaksızın tüm hanedan kızlarına aynı miktarda çeyiz veriliyordu (Dumas, 2010, s. 76-77).

İslami kurallar gelinin ailesini çeyiz vermeye mecbur etmiyorsa da müstakbel kocanın *mehr*⁸ ödemesini zorunlu kılıyordu. Bu koşul yerine gelmedikçe evlilik geçerli sayılmıyordu. Ödeme bir kere de yapılabileceği gibi zaman zaman erkek eşin ölümüne kadar taksitlendirilmesi de mümkün olabiliyordu. Erkek eş öldüğünde henüz mehr ödemesi tamamlanmamışsa, kadının şahsî malı olarak kabul edilen bu meblağın kalanı, hazine payından bile önce mirastan ayılırdı. Kadının ise bu parayı sorgusuz sualsiz kullanma hakkı vardı. Bu elbette ki hanedan kızları için düzenli bir gelir olduğunu söyleyemeyiz. Ancak burada esas amaç, dul kalan kadına yaşamını

sancakbeyi, defterdar gibi yüksek devlet memurlarının yıllık geliri en az 100.000 akçeye varan şahsî mülkleri, arazileri ve dirlikleri *has* olarak adlandırılmaktadır. Bunlar, padişah hasları (hâss-ı şâhî, havâss-ı hümâyûn), vezirlerle diğer yüksek devlet görevlilerine verilen haslar (havâss-ı vüzerâ, havâss-ı mir-i mirân vb.), hanedana mensup hanımlara paşmaklık adıyla tahsis edilen haslar ve tekaüt hasları diye dört gruba ayrılmaktadır (Orhonlu & Göyünç, 1997, s. 268). Sözlük anlamı ayakkabı, pabuç olan paşmak (başmak) kelimesi Osmanlı belgelerinde daha çok kadın ayakkabıları için kullanılmıştı. Camilerde ayakkabı konulan yer anlamına gelen paşmaklık Osmanlı maliyesinde valide ve hanım sultanlara bağlanan ödenek anlamında kullanılmıştır (İpşirli, 2007, s. 186-187).

⁸ Mehir, nikâh akdinin sonucu olarak kocanın karısına ödemek zorunda olduğu para veya mal için kullanılan bir terimdir. Uygulamanın, evlilik kurumunun Sâmi kültüründeki ilk şekilleriyle irtibatlı olduğu düşünülmektedir. Kur’ân-ı Kerim’de ve hadislerde bu manada terimler kullanılmaktadır. Evlenme sırasında veya öncesinde evlenecek erkeğin kız tarafına belirli bir para yahut mal verme uygulamasına pek çok din ve kültürde rastlamak mümkündür. Romalılarda, Atinalılarda, Yahudilerde, Cahiliye dönemi Araplarında ve Türklerde bu uygulamanın benzer örnekleri görülmektedir. İslam hukukunda nikâh kıyıldığı sırada genelde taraflar kadına ödenecek mehir miktarı ve ödeme şekli konusunda anlaşılır. Mehrin tamamı nikâh anında ödenebileceği gibi tamamının veya bir kısmının ödenmesi daha sonraya da bırakılabilirdi ki bu yaygın bir uygulamaydı (Aydin, 2003, s. 389-390).

idame ettirmesini sağlayacak bir gelir sağlamak değil, yaşlı eşinin ölümünden sonra arkada kalan genç kıza bir çeşit tazminat vermektir (Dumas, 2010, s. 78).

XVIII. yüzyılda hanedan kızlarının evlilik yoluyla haremden çıktıklarında saraydan verilen maaş ve tayinatla sınırlı olan gelirlerine yeni eklemeler de yapılmak zorundaydı. Onlardan ilki, yıllık dört taksit halinde 30.000 kuruş değerindeki has tayiniydi. Malikane sistemi, devletin içinde bulunduğu bir takım mali ve sosyal açmazlara çözüm bulmak adına inşa edilmiş bir yöntem olmakla beraber uygulamaya konulduğu andan itibaren yeni çözümlerin de esasında bahane ve motivasyonunu oluşturdu. XVIII. yüzyıl boyunca pek çok yönden evrilerek Osmanlı sistemini topyekun şekillendirdi ve etkiledi. Sistemi uygulamaya koyan 10 Ocak 1695 tarihli fermanın yaklaşık iki sene sonra 12 Ocak 1697 tarihli yeni ferman, merkezi hazinenin nakit sıkıntısını gidermek için sistemin belki de en önemli yönü olan tımar sahalarının mukataalaşma sürecinin başlangıcını yani hasların malikane sistemine dahil edilmesini başlatmıştı. Buna göre *vüzerâ-yı izâm ve selâtin-i kirâm hazerâti ve sâirlerinin mutasarrıf oldukları havassın dahi malları ashâbına verilmek üzere sâ'ir mukâta'ât gibi mu'accele ile tâlibi olanlara fîrûht olunması emredilirken bu şekilde muaccele ile malikane verilen hasların has olduğu sürece, malikane sahibi has-mukataanın senelik mâlını dört taksit halinde has sahibine ödeyecekti. Bunu ödediğine dair kendisine bir temessük verilecekti⁹. Ülke genelindeki çeşitli mukataaların senelik vergilerinden dört taksit halinde mukataaların malikane mutasarrıfları tarafından ödenmek üzere has tayinleri padişah kızlarının masraflarıyla doğrudan ilişkilendirilmiş en önemli gelir kaynaklarını oluşturmaktaydı (Başarır, 2018, s. 36-50).*

Hibetullah Sultan'ın Gelirleri

XVIII. yüzyılın mali eğilimlerine uygun olarak Hibetullah Sultan'a da Şah Sultan'ın vefatıyla (1803) boşta kalan mukataaları ele alınmıştı. Şah Sultan'ın malikane uhdesinde olan has mukataalar şunlardı: Tırnovi, Maruniye Şaphanesi¹⁰, Üsküp duhan dönümü resmi mukataaları¹¹. Eylül 1217 (Eylül 1803) mali dönemi itibarıyla geçerli olacak Hibetullah Sultan'ın haslarının nasıl tevcih edileceğine dair belirlenen koşullar şöyleydi: Şah Sultan mukataalarının statüsü gereği vefat nedeniyle boşa çıkınca İrad-ı Cedid hazinesine geçmişti. Ayrıca kaide-i miri üzere hazineye irsâliyye olarak kaydedilip İstanbul emtia gümrüğüne ocaklık olarak bağlanmıştı. Bu durumda çözüm şöyle bulunmuştu: Hibetullah Sultan'a İstanbul gümrüğü gelirinden 30.000 kuruş has olarak tayin edilecek ve her sene İrad-ı Cedid hazinesi 30.000 kuruşu ocaklık olarak gümrüğe verecek, gümrük yönetimi de dört taksit halinde ödeme yapacaktı. Böylece iki yönlü fayda sağlanacaktı: hem haremden çıkacak Hibetullah Sultan'a usule uygun olarak has tayini yapılmış olacaktı hem de İrad-ı Cedid hazinesinin düzenine hâlel getirilmeyecekti¹².

III. Selim'in tahttan indirilmesinin ardından ilgili hazine de kaldırılınca buradaki gelirlerin idaresi Darbhâne-i Âmire'ye aktarılmıştı. Dolayısıyla Hibetullah Sultan'ın has

⁹ İlgili fermanın transkribesi için bkz. (Cezar, 1986, s. 313).

¹⁰ Osmanlı ülkesinde şaphane üretimi ve Şah Sultan'ın uhdesindeki Gümülcine Maruniye ve Kütahya Gediz şaphanelerinin işletimi hakkında şu çalışmalara bkz. (Faroqhi, 1979); (Başarır, 2018, s. 52-63).

¹¹ BOA. AE.SMST.IV. 9/711 (13 Safer 1223/10 Nisan 1808).

¹² BOA. TS.MA.e. 785/4. Bununla ilgili hatt-ı hümayun için BOA. HAT 174/7557.

ödemelerindeki prosedürde yukarıda anlatılan işleyişe uygun olarak artık İrâd-ı Cedîd'in yerini Darbhâne alacaktı. Oysa dönemin gümrük emini Hüseyin Efendi mevcut durumdan rahatsız olmakta ve bu elden ele diye tabir edebileceğimiz gelir aktarımının zorluklarına dikkat çekerek merkezi yönetimden yeni bir düzenleme yapılmasını talep etmekteydi. Buna göre Mart 1223 (Mart 1808) tarihinde yapılacak üçüncü taksitten itibaren yine dört taksit halinde olmak üzere ödemenin doğrudan Darbhâne tarafından yapılmak üzere işleyişte bir revizyona gidilmişti¹³.

Gelir kaynaklarının diğer önemli bir kısmını malikane mukataalarına ve eshama yapmış oldukları yatırımlar ile ülke geneline yayılmış çiftlikleri oluşturmaktaydı. Malikane mukataa statüsündeki merkezi hazinenin gelir kaynaklarına yatırımlar esasında kadınlara kapalı bir alandı. Bu husustaki tek istisna hanedan kızlarıydı. Devlet bu hususta kethüdaları vasıtasıyla açık arttırmalara girebilecek kadar bir ayrıcalık tanımış gözükmektedir. Bazen doğrudan merkezden bir tahsis söz konusu olabilirdi ve böyle durumlarda malikane prosedürü, ilgili kurumlar tarafından yerine getirilerek işlem tamamlanırdı. Örneğin Haremeyn-i Şerifeyn Evkafı Nezareti'ne bağlı mukataalardan olup Darbhâne tarafından idare edilen Manisa'daki Kırkağaç mukataasının 37.500 kuruşu Darbhâne tarafından *irâd ve masraf* olarak kaydedilip Hibetullah Sultan'ın uhdesine bırakılmıştı¹⁴.

Bir de muaccesini yani peşinatını kendi ödedikleri mukataalar vardı ki zaman zaman peşinatı ortak yatırdıkları örneklere de rastlanır. Atina hasları ve bağlantıları mukataasının, 5.400 kuruş peşinat ile 1/4 hissenin ¼ hissesinin (rub'-'an-rub') yatırımcısı Darbhâne-i Âmire Nazırı Ebubekir Efendi'nin vefatı, ilgili hissenin yeniden açık arttırmaya çıkarılmasına sebep olmuştu. 15 Zilkade 1201'de (29 Ağustos 1787) beratını alarak ilgili hisseyi uhdesine alan Ebubekir Efendi'nin ölümünün ardından 1222 (1807/08) yılında yapılan müzayede neticesinde peşinat bedeli düşerek 4.500 kuruş karşılığında iki seneliğine Esma Sultan ve kardeşi Hibetullah Sultan'a bırakılmıştı. Burada peşinat miktarı hem indirilmiş hem de artık tasarruf sahibi iki kişiye çıkmıştı¹⁵. IV. Mustafa döneminden önce esham hissesi yatırımı olmayan Hibetullah Sultan'ın İstanbul duhân-ı cedîd eshamında hissesi vardı¹⁶. Ayrıca İstanbul emtia gümrüğü eshamında 1/5 sehm hissesi bulunmaktaydı¹⁷.

Hanedan kadınlarının bir diğer gelir kaynağı, kendilerine mülk olarak bırakılan çiftliklerdi (Başarır, 2021). Bunların bir kısmı ırsen kendilerine intikal ederdi. Hibetullah Sultan'ın da annesi vefat edince tasarruf ettiği çiftlikler Küçük Çekmece (Çekmece-i Sagîr) yakınındaki Alibey köyünde bir, İpsala kazasında Koca Ali ve Gümrüğü adıyla iki, Selanik'te Karaferye kazasında Nişi adlı bir; Yenişehir-i Fener kazasında Madik (?) çiftliği adıyla bir, Mora'da Balyabadra kazasında Balyabadusta (?) çiftliği adıyla bir (değirmeniyle birlikte),

¹³ BOA. AE.SMST.IV. 9/711 (17 Safer 1223/14 Nisan 1808). Mukataaların senelik vergileri –kalemiye ile birlikte- şöyleydi: Tırnovi mukataası 24.750 kuruş; şaphane mukataası 2625 kuruş; dönüm resmi mukataası 2625 kuruş. BOA. TS.MA.e. 1284/59 (5 Rebiülevvel 1223/1 Mayıs 1808).

¹⁴ BOA. C.SM. 6/252 (6 Cemaziyelevvel 1218/24 Ağustos 1803); BOA. C.ML. 644/26430 (6 Cemaziyelevvel 1218/24 Ağustos 1803).

¹⁵ BOA. AE.SMST.IV. 18/1333 (4 Receb 1222/7 Eylül 1807).

¹⁶ 1222 (1807/08) mali yılında hissesine ait faizinden ikinci taksiti 125 kuruştı. BOA. AE.SMST.IV. 16/1200 (8 Rebiülevvel 1223/4 Mayıs 1808).

¹⁷ İlgili hissesinin 1223 (1808/09) mali yılı faizinden birinci taksiti 250 kuruştı. BOA. AE.SMST.IV. 11/833 (Şevval 1223/Kasım-Aralık 1808).

Aydın'ın Güzelhisar kazasında Tepecik çiftliği adıyla bir çiftlik, miras olarak Hibetullah Sultan'a intikal etmişti¹⁸.

Her bir çiftliğin bulunduğu bölgenin özelliklerine, kendi ekonomik potansiyeline bağlı olarak tasarrufun mahiyeti belirlenmekteydi ve bu koşullar, verilen beratta ayrıntılı bir şekilde yer almaktaydı. Hibetullah Sultan'ın İpsala kazasındaki çiftliklerine dair cülus sebebiyle beratların yenilenmesi esnasında bununla ilgili bazı bilgilere ulaşabiliyoruz. Bu çerçevede Koca Ali ve Kemerli çiftlik reayalarının ödemekle mükellef oldukları cizyeden başka bir vergi ödemeyecekleri şartlar arasında en önemlisiydi¹⁹.

Çiftliklerin yönetimi genellikle iltizamla yerelden birisinin uhdesine verilerek yapılırdı. İpsala kazasındaki Kemerli, Koca Ali ve Karaköy çiftlikleri de 5.500 kuruş iltizam bedeli karşılığında zaim Ahmed Ağa'nın uhdesine verilmişti. Ancak Ahmed Ağa vefat edince 1220 (1805/06) mali yılına mahsub olmak üzere zimmetinde kalan 5.500 kuruşun nasıl ödeneceği Hibetullah Sultan'ın kethüdası tarafından merkezi yönetime sorulmaktaydı. Çiftlikler, İnöz kazası gümrük emininin yetki alanında olduğu için yönetim tarafından o muhatap alınarak bahsigeçen çiftliklerde depolanmış zahirenin, o ve İnöz kadısı marifetiyle rayici üzerinden satılması, ardından Hibetullah Sultan'a ödenecek miktarın ayrılması ve geri kalanının da İstanbul'da bulunan varislerine ödenmesi emredilmişti²⁰. Yenişehir-i Fener kazasındaki Madik çiftliği de iki seneliğine Yenişehirli kapıcıbaşı Abidin Bey'e iltizamla verildiğini tespit ediyoruz²¹.

Toparlayacak olursak Hibetullah Sultan'ın XIX. yüzyılın ilk çeyreği sonrasında gelir kaynakları şöyleydi²²:

Esham Gelirleri: İzmir Meyve-i Ter Gümrüğü Eshamı; Selanik Memlehası Eshamı; Üsküp Duhan Dönümü Resmi Eshamı

Mukataaları: Uşak mukataası; Şarköyü mukataası; Tamarza mukataası; Filibe adet-i ağnam mukataası; Kırkağaç mukataası; Karaferye mukataası; Narince mukataası

Has Geliri: 30.000 kuruş

Çiftlikleri: Tepecik çiftliği, Balyabadusta (?) çiftliği; İpsala çiftliği

Tayinatları: Hatab bedeliyyesi

İhsân-ı hümâyûn

Hanedan kızlarının gelirleri arasında eğer eşleri kendilerinden önce vefat etmişse mihr-i müeccelleri ve diğer miras malları da bulunabilirdi. Hibetullah Sultan'ın da 50.000 kuruş

¹⁸ Kethüda Memiş Efendi'nin talebiyle her biri için ayrı mülknameler hazırlanmıştı. BOA. C.SM. 129/6461 (29 Zilhicce 1220/20 Mart 1806).

¹⁹ Ayrıca İnöz kazasına bağlı çiftlik ve köylerinden sayıcıların onda bir oranından fazla ağnam talep edemeyecekleri; İnöz kazası köylerinden başka kazalara nakledilmiş olan bazı köylerin eskiden olduğu gibi yine İnöz kazasına katılması gibi şartların da yenilenen beratta yeniden yer alması gerekiyordu. BOA. HAT 1366/54073.

²⁰ BOA. C.SM. 164/8221 (25 Şaban 1221/7 Kasım 1806).

²¹ BOA.C.TZ. 11/539 (1 Receb 1224/12 Ağustos 1809). Tepecik çiftliğininse 1240 (1824/25) mali yılına rastlayan dönemde bir yıllığına iltizama verildiğini görmekteyiz. BOA. TS.MA.e. 1158/47.

²² BOA. TS.MA.e. 146/15.

olarak belirlenmiş mihr-i müecceli, Alaeddin Paşa'nın vefatı sonrasında oğlu Celal Bey'den istenmişti. Celal Bey, ilgili meblağın babasının borcu olduğunu kabul etmekle birlikte babasının mal varlığının epey düşük olmasının da etkisiyle bunu kendisinin ödemeye gücünün bulunmadığını ima etmişti. Önerisi 25.000 kuruşu ödemesi, geri kalanının da affedilmesi²³.

İdari-Mali İşlerin Yürütülmesi: Kethüdarları, Sarrafları ve Diğerleri

Osmanlı devlet teşkilatında "kethüda" terimi, XV. yüzyıldan itibaren sadrazamdan alt kademedeki pek çok idari ve askeri görevlinin yanında yer alan, işleri yürütmeye yardımcı olan kişiler için kullanılıyordu. Hanedan kadınlarının hizmetlileri arasında en önemlileri kethüdarlardı. Valide sultanların kethüdarları, onların dışarıdaki temsilcisi olarak, satın alımlardan gelir tahsiline ve vakıfların yönetimine kadar birçok işte vekil olarak hareket ederlerdi. Bu kişilerin, Valide sultanlara tahsis edilen büyük gelirlerin yönetimi ve hayır işlerinin takibi gibi önemli görevleri vardı. Yeni padişah, annesi için bu hayati görevi üstlenecek güvenilir ve deneyimli birini kethüdalık makamına atardı (Akyıldız, 2017, s. 144, 149-164); (Canatar, 2022).

XVIII. yüzyılda, kethüdarların görevleri genişleyerek, mukataaların verimli işletilmesi ve yatırım piyasasının takibi gibi işleri de kapsıyordu. Hanedan kızlarının kethüdarları, genellikle Osmanlı mali bürokrasisinde yetişmiş ve Divan-ı Hümayun'un prestijli görevlerinden gelen kişilerdi. Bu görev, daha üst düzey idari pozisyonlar için bir basamak olarak görülüyordu ve 16. yüzyıl sonlarından itibaren herhangi bir sorun çıkmadıkça devlet görevlilerinin tayinleri bir yıl içinde yapılırdı. Padişah onayı, kethüdarların hiyerarşik yükselişinde son aşama olup, bazen hanedan kızlarının bu süreçte etkili olduğu ve ısrarcı tavırlarla müdahale ettikleri durumlar da yaşanırdı. Kethüdarların görevleri, mali ve idari düzeni başarıyla yürütebilme sorumluluğunu içeriyordu. Bu görevleri layıkıyla yerine getiren kethüdarlar, kariyerlerinde ilerleyebilirken, yaptıkları hatalar geri dönüşsüz sonuçlar doğurabilirdi (Başarır, 2018, s. 159-196).

Kethüdarların en önemli işleri, mukataa ve çiftlik reayasının adil bir şekilde yönetilmesini sağlamaktı. Onlar üzerinde yerel unsurların olası tüm baskı ve eziyetleri, reyanın perişanlığına sebep olacağı gibi ödemeleri gereken vergilerin tahsilini tehlikeye düşürebilirdi. O yüzden her ne olursa olsun, onları korumak ve varsa bu türden şikayetlerin kendilerine bildirilmesi durumunda çözüme kavuşturmanın yollarının merkezi bürokrasinin koridorlarında bıkmadan aramak zorundaydı²⁴.

Malikane yatırımlarından kazanımı olabildiği kadar arttırmanın yollarını bulmak da Hibetullah Sultan'ın ekibinin en önemli işleriydi. Bunun için mevcut düzenlere müdahale

²³ Yalnız bunun peşine muhtemelen merkezi yönetim tarafından düşülmüştü. Çünkü Celal Bey, babasının vefatının ardından epey zor duruma düştüklerini, Sivas Ayanı Seyyid Ağa'dan borç aldıklarını söyleyerek pekiştirmektedir. Bunun yanında babasının tasarrufunda bulunan mukataanın da ellerinden alınmamasını ve Celal Bey'in beş erkek kardeşinin daha bulunduğunu ve yardıma oldukça ihtiyaçları olduğunu ifade etmektedir. Bu yüzden mihr-i müeccelin tamamını ödemese de yarısını ödemeyi taahhüt eder. BOA. TS.MA.e. 29/22.

²⁴ Yenişehir-i Fener kazasındaki Hibetullah Sultan'ın çiftlik reayalarının şikayetleri, bu sürecin örneklerinden biriydi. Köylerin *despotu* olarak adlandırılan kişinin ahaliden haksız ve usule aykırı bir şekilde vergi toplama talebine bir an önce son verilmesi ve onlardan zorla aldıklarının iadesi için kethüdanın merkezi yönetime başvurusunu yapması, çözüm yolunun en bilindik yöntemi idi. BOA. TS.MA.e. 448/5 (27 Cemaziyevvel 1228/28 Mayıs 1813).

etmekden de hiç sakınmamaktaydılar. Ama her halükarda yapacakları her hamle için yönetimin onayını almak zorundaydılar. Hibetullah Sultan'ın Hüdavendigâr Sancağındaki Karaağaç mukataasında 1/3 ve 1/8'den 1/3 hisselik bir malikane yatırımı bulunmaktaydı. Bunu uzun zamandır Karaosmanzâde Hüseyin Ağa'ya yıllık 35 kîselik bir bedel karşılığında iltizamla bırakarak işletimini sağlamaktaydı. Ancak her ne olmuşa, nasıl haber almışlarsa, bütün olarak mukataanın getiri açısından bundan çok daha fazla potansiyele sahip olduğunu duymuşlar, o yüzden mültezimi aradan çıkartmayı ve doğrudan kendi adamını göndererek özellikle hasat zamanında ve öşür vergisi alımı esnasında orada bulunmayı daha uygun bulmuşlardı. Hatta kendi tarafından birini göndermesinin mukataadaki diğer hissedarlarla birlikte tek elden bir işletimi sağlayacağından bir sakınca yaratmayacağını da söylemişlerdi. Bu durumda yapılacak tek şey, sancak mutasarrıfının da buna engel olmamasının sağlamaktı²⁵.

Hibetullah Sultan'ın bu başvurusu ve isteği, mukataa sahasıyla alakalı işleyişin manzarasının nasıl olduğuna ve uzun zamandır sürdürülen bir düzenin nasıl yerleştirildiğine dair tespitler manzumesinin önünü açmıştır. Buna göre Karaağaç mukataası, bir süredir Hüdavendigâr sancağı mutasarrıflarına ihale edilmekte, onlar da Karaosmanzâdelere tekrar ihale ederek işletimini sağlamaktaydılar. Genel eğilim bu olmasına rağmen Saruhan sancağının idaresiyle görevli Osman Efendi, merkeze yaptığı başvuruyla Karaağaç mukatasını 1232 (1816/17) mali yılı iltizamının kendisine ihale edilmesi önerisinde bulununca konu Encümen-i Şûra'da görüşülmüş ve Nuri Paşa'dan mukataayı Osman Efendi'ye ihale etmesi bildirilmişti²⁶. Bu hamle II. Mahmud'un yerli ileri gelenlere yönelik sürdürdüğü merkezîyetçilik politikalarının bir parçası olarak da düşünülebilir. Yani Karaosmanzâdelere yerine küçük adımlarla aile üyeleri, bölgenin ekonomik fırsatlarından yavaş yavaş el çektilirmeye başlamış gibi gözükmektedir. Tabiki bu erken yorum, bölgedeki başka verilerle ancak daha geçerli hale gelecektir.

Hibetullah Sultan'ın hamlesinin de bu politikadan haberdar olunarak –çünkü o da hissesinin iltizamını Karaosmanzâdelere birisine vermişti- fırsattan yararlanmak istemesi olarak da değerlendirilebilir. Başvurusu henüz padişaha sunulmadan sadrazam nezdinde bir soruşturma başlatılmış ve Nuri Paşa'nın kapı kethüdası Ahmed Ağa, İstanbul'a çağrılarak durum kendisine anlatılmıştı. Onun ifadesine göre, mukataa her ne kadar Nuri Paşa'ya ihale edilse de o da Osman Efendi'ye verdiği için bu konu, Nuri Paşa açısından bir sorun teşkil etmemekteydi. Bu geçiştirici cevap, işin muhatabının Osman Efendi olduğuna işaret etmekte ve sancak mutasarrıfının bu işe müdahil olmayacağını anlatmaktadır. Bu durumda sadrazam Osman Efendi'yi pas geçerek edindiği bu bilgiler doğrultusunda yapılması gerekeni padişaha sorar. Padişahın bu konudaki tavrı, bölgesel düzenin korunması açısından nettir. Çünkü mevcut sürecin halihazırda zaten işlediği, Hibetullah Sultan'ın bir adam göndermesinin bu düzeni bozacağı hatta başka kişilere de sirayet edebileceğine dair olumsuz kanaati yüzünden uygun bir şekilde durumun sakıncalarının Hibetullah Sultan'a anlatılması emredilerek²⁷ sultanın isteği geri çevrilir.

²⁵ BOA. HAT 1286/49902.

²⁶ BOA. HAT 1286/49902.

²⁷ *Bu kadar vakîden beru iltizâmen verilmiş şimdi birkaç kîse ziyâde akçe hâsıl olacak deyu müşârün-ileyhâ tarafından adam gitmek muhill-i nizâm olub cümleye sirâyete eder mukaddem ki irâden vechiyle Nurullah Paşa tarafına şürût mücebince virilub müşârün-ileyhâya mahzûrunu mübîn cevâb tahrîr edesin.* BOA. HAT

Gelirlerin takibi ise belki de kethüdalarının en önemli göreviydi. Çünkü farklı statülerde tasarruf edilecek ve farklı tahsilat dönemlerine sahip gelir kaynaklarının takibi, sultanın hayatının ikamesinin adeta kalbi gibiydi. Onlardan biri olan yılda dört taksit halinde ödenecek haslara ait ödeme işlerinin aksatılmadan sürdürülmesi için kalemler arasında haberleşmeyi sağlamak ve ödemelerin yapıldığına dair evrakların kopyalarını ilgili kalemde talep edip muhafaza etmek, görevlerinin arasında en aktif ve canlı kısmı oluşturmaktaydı. Mesela 30.000 kuruşluk has gelirinin 1 Kanun-ı evvel 1236-Şubat sonu 1236 (13 Aralık 1821-12 Mart 1822) dönemine denk gelen 7.500 kuruşun ödenmesi hakkında kaleminden suretleri (kopyalarının) verilmesi için başvuruda bulunması²⁸ tüm yetkileri içinde muhtemelen en olağanıydı.

Tüm idari ve mali işlerin yürütülmesinden kethüda ve sarrafın yanısıra cevab çukadarı, vekilharcı ile hazinedar usta da bulunmaktadır. Ayrıca çeşitli getir götür işlerini yapmak üzere teberdârı da görevliler arasındadır. Vekilharc sadece mutfak işleriyle uğraşır. Görev tanımı sadece mutfaka yiyecek malzemeleri almakla ve bunun kaydını tutmakla sınırlı değil. Örneğin kiler yapımı için yapılacak masraflar da kendisi tarafından takip ve işe nezaret edilirdi²⁹.

Sarraflar kethüdalarla birlikte Hibetullah Sultan'ın harem sonrası hayatının en önemli tamamlayıcı unsuruydular. Çalışmanın şu anda ulaşılan kaynaklarında dört sarrafın ismi tespit edilmektedir: Tatyos, Agob, Serkiz ve Avramaci. Muhtemelen aynı kethüda gibi sarrafları da padişah tarafından atanıyor ve yine muhtemelen aylık bazda belirli bir nakdi sultana temin edeceklerini taahhüt ediyorlardı. Gelirlerin işlerin yürütücüsü kethüdaya ulaşması, peyderpey olduğundan masrafların karşılanması için sarraftan “borç” adıyla bazen mutfak masrafları bazen padişahın gelişi için ağırlama giderleri, personelin aylıkları ya da gündelik hayatın getirdiği sultanın pek çok harcaması için nakit paralar alınır ve her biri için Hibetullah Sultan'ın mührünün yer aldığı bir borç senedi düzenlenerek kendisine verilirdi. Para ödendiği zaman senet iade edilecekti. Bu alınan paralar için sarrafın –en azından şu an için tespit edemediğim bir oranda- bir güzeşte/faiz işletmesi, yaptıkları mesleğin gerekliliklerindendi. Ancak bu çalışmanın kapsamına giren defterlerde sultanın masrafları arasında çok az yerde bir kayda rastlamak mümkündür. Dolayısıyla aralarındaki ilişkinin mahiyeti için hala cevaplanacak sorular bulunmaktadır. Kethüdayla bu mali düzeni nasıl işlettikleri ise bir sonraki başlıkta incelenecektir.

Hibetullah Sultan'a Ait Mali Verilerin Analizi

Çalışmanın dayandığı veriler, üç defterden alınmıştır. BOA. TS.MA.e. 146/13 kodlu defter, altı sayfa olup hem gelir kaynaklarını ve miktarlarını göstermesi hem de sarraftan alınan ya da alınan borca karşılık yapılan ona ödemeleri içermesi bakımından bir muhasebe defteri özelliği göstermektedir. Kapsadığı yıllar bakımından ele alındığında 1228 (1813), 1229 (1813/14), 1231 (1815/16), 1232 (1816/17) ve 1235 (1819/20) mali yıllarına ait verilere ulaşabilmekteyiz.

1286/49902.

²⁸ 6 Cemaziyelahir 1237 (28 Şubat 1822) tarihli suret için bkz. BOA. C.ML. 632/25967. 1 Eylül 1238-30 Teşrin-i sani 1238 (13 Eylül 1823-12 Aralık 1823) dönemi taksidine dair 1 Rebiülevvel 1239 (5 Kasım 1823) tarihli suret için BOA. C.DRB. 35/1741; 1239 (1823/24) mali yılının ikinci taksitine dair suret için BOA. C.SM. 108/5405 (10 Receb 1240/28 Şubat 1825).

²⁹ BOA. TS.MA.d. 822.

BOA. TS.MA.e. 146/15 kodlu defter, üç sayfadan oluşmaktadır. İlk sayfasında Cemaziyelevvel 1249'dan (Eylül/Ekim 1833) itibaren Sarraf Serkiz ve Agob ile kethüda arasındaki muhasebe kaydedilmişti. İkinci sayfasında Sarraf Agob ile kethüda arasında 1246-1247 (1830-1832) yıllarında kethüdaya ulaşan gelirlere ve 1246 (1830/31) yılında sarraftan aylık alınan miktarlara yer verilmişti. Üçüncü sayfadaysa sarraf Avramaci ile kethüda arasında 1243 (1827/28) yılının muhasebesi yer almaktaydı.

BOA. TS.MA.d. 822 kodlu defter de yeni kethüdanın göreve başlamasının ardından düzenlenmeye başlamıştır. Bu defter, 25 sayfadan oluşmaktadır. Bu defterin genel görüntüsü, Hibetullah Sultan'ın ilgili yıl ve ayda dairesinin mutfağının ve muhtelif pek çok gerekli şeye yapılan masrafların türleriyle birlikte bedellerini de gösteren bir defterdir. 1242 (1826/27) yılının son üç ayı, 1243 (1827/28) yılının tamamı, 1244 (1828/29) yılının da ilk altı ayına dair masrafların detaylarını görebilmekteyiz. Bunun yanı sıra sultanın gelirlerinin ve değerlerinin kaydedildiği bir bölüm de bulunur (14a, 14b, 15a). Diğer taraftan bu meblağların sarraftan borç alınarak yapıldığı ve kendisine bir borç senedi verildiği de her bir ayın sonunda kethüdanın imzasıyla kaydedilmiştir.

Defterlerde sarrafla muhasebenin ne zaman yapıldığına dair kayıtlardaki bilgiler net bir zaman aralığı vermemektedir. Bu bazen sarraf görevden alındığında bazen kethüda değiştiğinde olabilir. Bazen yıllık kayıtlara bazen de üç aydan yirmi aya kadar uzanacak gelir-gider ya da mahsup işlemlerine rastlanabilmekteydi³⁰.

Aşağıdaki tablo (Tablo 1), yukarıdaki defterlerde gelirlere dair derlenen verileri göstermektedir. Buna göre sultanın hayatının sürdürülmesi, tayin edilen has gelirlerine, yatırım yaptığı malikane mukataa ve esham gelirlerine, mülk olarak kendisine verilmiş çiftliklerin iltizam bedellerine, padişahın ihsân-ı hümayûnuna, saraydan verilen tayinatlara dayanmaktadır.

Tablo 1: Hibetullah Sultan'ın Gelir Kaynakları ve Kethüdaya Ulaşan Yıllık Miktarlar

Gelir Kaynağı	1232 (TS.MA.e 146/13)	1243 (TS.MA.e 146/15)	1244 (TS.MA.e 146/15)	1249 (TS.MA.e 146/15)
Balabarusta mukataası		1.200	1.200	
Filibe adet-i ağnam mukataası iltizam bedeli		1.916,5	1.916,5	1.916,5
Has bedeli	25.000 ³¹	30.000 ³²	15.000 ³³	15.000 ³⁴
Hatab bedeliyesi		2.000	2.000	
İhsân-ı hümayûn	94.994 ³⁵	20.000 ³⁶	10.300 ³⁷	
İpsala çiftliği iltizam bedeli	12.000	15.000	16.732	30.000 ³⁸

³⁰ BOA. TS.MA.e. 146/15.

³¹ Muhasebe esnasında ilgili yıl için dört taksiti de alınmıştır.

³² Muhasebe esnasında ilgili yıl için dört taksiti de alınmıştır.

³³ Muhasebe esnasında ilgili yıl için iki taksiti alınmıştır.

³⁴ Muhasebe esnasında ilgili yıl için 1248 Kanun-ı evvel (Aralık/Ocak 1833/34) taksiti olarak 7.500 kuruş, 1249 Mart (Mart/Nisan 1834) taksiti olarak 7.500 kuruş alınmıştır.

³⁵ 25.000 kuruş bâ-hatt-ı hümayûn vürüd eden; 9.994 kuruş Beşiktaşta teşriflerinde; 10.000 kuruş Boğaz yalıasına teşriflerinde; 50.000 kuruş gerekçesiyle verilmiştir.

³⁶ Ayı ayrı 10.000'er kuruş verilmiştir.

³⁷ Şevval 1244'te (Nisan/Mayıs 1829) 7.500 kuruş, Safer 1245'te (Ağustos 1829) 2.800 kuruş ayrı ayrı verilmiştir.

³⁸ 10.000 kuruş, 1249 (1833/34) mali yılı peşini; 10.000 kuruş, 1249 mali yılı Mart (Mart/Nisan 1834) taksiti; 10.000 kuruş, 1249 mali yılı Haziran (Haziran/Temmuz 1834) taksiti olarak verilmiştir.

Gelir Kaynağı	1232 (TS.MA.e 146/13)	1243 (TS.MA.e 146/15)	1244 (TS.MA.e 146/15)	1249 (TS.MA.e 146/15)
Karaferye mukataası			1.599	799,5 ³⁹
Karayalu çiftliği				1.200 ⁴⁰
Kırkağaç mukataası	28.500 ⁴¹	20.000	20.000	10.000 ⁴²
Madik çiftliği iltizam bedeli	7.500	8.400	-	6.000 ⁴³
Meyve-i Ter sehmi	28.680 ⁴⁴	30.000 ⁴⁵	20.000 ⁴⁶	15.000 ⁴⁷
Midilli sehmi		2.000 ⁴⁸	-	2.000 ⁴⁹
Narince mukataası	9.249,5 ⁵⁰		2.481	
Selanik memlehası sehmi		10.000 ⁵¹	5.000 ⁵²	5.000 ⁵³
Şarköyü mukataası		16.150 ⁵⁴	18.000	
Şehirköy mukataası				9.000 ⁵⁵
Tamarza mukataası iltizam bedeli	2.250	2.250	2.250	750 ⁵⁶
Tanrıverdi mukataası iltizam bedeli		1.200	-	666,5 ⁵⁷
Tepecik çiftliği iltizam bedeli	3.500	3.500	3.500	1.750 ⁵⁸
Uşak mukataası iltizam bedeli	15.000	18.125	18.125	9.062,5 ⁵⁹
Üsküp duhan dönümü resmi sehmi		675 ⁶⁰	337,5 ⁶¹	

Tablodaki karşılaştırmalı detaylar ve toplam sonuçlar yıl içinde gelirlerin düzenli bir şekilde Hibetullah Sultan'a ulaşmasında bir istikrar olmadığını, bunun da sarraflarla girdikleri borç ilişkisini zorunlu kıldığının işareti sayılabilir. Çünkü hayat devam ediyor ve masraflar her gün yapılmayı sürdürüyordu.

³⁹ Muhasebe esnasında 1249 mali yılı Haziran (Haziran/Temmuz 1834) taksiti alınmıştır.

⁴⁰ Muhasebe esnasında 1249 mali yılı (Haziran/Temmuz 1834) iltizam bedeli alınmıştır.

⁴¹ Şarköy mukataası ile birlikte kaydedilmiştir.

⁴² Muhasebe esnasında 1249 mali yılı Haziran (Haziran/Temmuz 1834) taksiti alınmıştır.

⁴³ Muhasebe esnasında 1249 mali yılı Haziran (Haziran/Temmuz 1834) taksiti alınmıştır.

⁴⁴ Meyve-i Ter-i Kemerli ve Midilli eshamları birlikte kaydedilmiştir.

⁴⁵ Muhasebe esnasında ilgili yıl için iki taksiti alınmıştır.

⁴⁶ Muhasebe esnasında ilgili yıl için iki taksiti alınmıştır.

⁴⁷ Muhasebe esnasında ilgili yılın Teşrin-i Sani taksiti alınmıştır.

⁴⁸ Muhasebe esnasında ilgili yıl için iki taksiti alınmıştır.

⁴⁹ Muhasebe esnasında 1248 mali yılı Kanun-ı evvel (Aralık/Ocak 1833/34) taksiti ve 1249 mali yılı Nisan (Nisan/Mayıs 1834) taksiti alınmıştır.

⁵⁰ Muhasebe esnasında 3.000 kuruş Narince gümrüğü mukataası; 1.200 kuruş Hamidiye Vakfından Mora'da ...; 1.200 kuruş Tanrıverdi mukataası; 1.125 kuruş Atine hassı; 799,5 kuruş Karaferye hassı; 675 kuruş Üsküp duhan dönümü-i resmi; 1.250 kuruş Filibe adet-i ağnamı iltizam bedelleri toplu olarak kaydedilmiştir.

⁵¹ Muhasebe esnasında ilgili yılın iki taksiti de alınmıştır.

⁵² Muhasebe esnasında ilgili yılın ilk taksiti alınmıştır.

⁵³ Muhasebe esnasında ilgili yılın Teşrin-i Sani taksiti alınmıştır.

⁵⁴ Muhasebe esnasında ilgili yılın ikinci taksiti alınmıştır.

⁵⁵ Muhasebe esnasında 1249 mali yılının Haziran (Haziran/Temmuz 1834) taksiti alınmıştır.

⁵⁶ İlgili mukataanın iltizam bedeli üç taksit halinde ödenirdi. Muhasebe esnasında 1248 mali yılı Kanun-ı evvel (Aralık/Ocak 1833/34) taksiti kaydedilmiştir.

⁵⁷ Muhasebe esnasında 1249 mali yılı Haziran (Haziran/Temmuz 1834) taksiti alınmıştır.

⁵⁸ Muhasebe esnasında 1249 mali yılı Haziran (Haziran/Temmuz 1834) taksiti alınmıştır.

⁵⁹ İki taksit halinde ödenmesi gereken iltizam bedelinin muhasebe esnasında 1249 mali yılı Haziran (Haziran/Temmuz 1834) taksiti alınmıştır.

⁶⁰ İki taksit halinde ödenmesi gereken eshamın muhasebe esnasında ilgili senenin iki taksiti de alınmıştır.

⁶¹ Muhasebe esnasında ilgili senenin ilk taksiti alınmıştır.

Yapılan muhasebeler neticesinde sarraflardan masraflar için aylık alınan meblağların miktarları da şu şekilde sıralanmaktaydı (Tablo 2):

Tablo 2: Hibetullah Sultan'ın Masraflarının Yıllık Miktarı

Ay	1242 (Kuruş)	1243 (Kuruş)	1244 (Kuruş)	1245 (Kuruş)	1246 ⁶² (Kuruş)	1247 ⁶³ (Kuruş)	1249 (Kuruş) ⁶⁴
Muharrem		16.886 (TS.MA.d. 822)	10.310,5 (TS.MA.e. 146/15) 4.511,5 (TS.MA.d. 822)	8.657 (TS.MA.e. 146/15)		28.628	
Safer		15.874,5 (TS.MA.d. 822)	12.804 (TS.MA.e. 146/15) 2.804 (TS.MA.d. 822)	13.450 (TS.MA.e. 146/15)		10.719,5	
Rebiülevvel		11.887 (TS.MA.d. 822)	10.630 (TS.MA.e. 146/15) 3.434 (TS.MA.d. 822)	23.990 (TS.MA.e. 146/15)		17.715	
Rebiülahir		16.789 (TS.MA.d. 822)	9.462,5 (TS.MA.e. 146/15) 2.896,5 (TS.MA.d. 822)	9.246,5 (TS.MA.e. 146/15)			
Cemaziyelevvel		12.315 (TS.MA.d. 822)	11.290 (TS.MA.e. 146/15) 4.186,5 (TS.MA.d. 822)	18.974 (TS.MA.d. 822)			10.308,5
Cemaziyelahir		14.200 (TS.MA.d. 822)	8.776 (TS.MA.e. 146/15) 2.962,5 (TS.MA.d. 822)		12.115,5		10.330
Receb		11.382 (TS.MA.d. 822)	9.066,5 (TS.MA.e. 146/15)		11.034		19.473,5
Şaban		17.200 (TS.MA.d. 822)	8.908,5 (TS.MA.e. 146/15)		14.178,5		11.219
Ramazan		31.243,5 (TS.MA.e. 146/15) 11.288 (TS.MA.d. 822)	24.095 (TS.MA.e. 146/15)		22.636,5		12.936
Şevval		17.680,5 (TS.MA.e. 146/15) 9.885 (TS.MA.d. 822)	18.427,5 (Câmeşü- y-ı hümâyün masrafı ile birlikte)		15.198,5		9.914
Câmeşü-y-ı hümâyün masrafı		10.580			8.451		
Zilkade	21.074 (TS.MA.d. 822)	15.734 (TS.MA.e. 146/15) 6.145,5 (TS.MA.d. 822)	15.660 (TS.MA.e. 146/15)		16.779		17.625,5
Zilhicce	22.762 (TS.MA.d. 822)	11.507,5 (TS.MA.e. 146/15) 3.000 (TS.MA.d. 822)	12.997 (TS.MA.e. 146/15)		17.999		13.934
TOPLAM		105.745,5	168.431	71.343,5			113.251

⁶² Sarraftan aylık alınan meblağları gösterir BOA. TS.MA.e. 146/13. Bu yılda ayrıca Hibetullah Sultan'ın dairesindeki personelin maaşları için 7.905 kuruş ile 5.500 kuruşluk sarraf ikramiyesi ve 1246 (1830/31) mali yılından küsur kalan sarrafın 69.793 kuruşluk alacağı da kayıtlara geçirilmişti. BOA. TS.MA.e. 146/13.

⁶³ Sarraftan aylık alınan meblağları gösterir, BOA. TS.MA.e. 146/13. Bu yılda ayrıca 5.600 kuruş değerinde mücevher kutusu ile Hibetullah Sultan'ın üç aylık ceyb-i aliyeleri için 1.523 kuruş da alınmıştı. BOA. TS.MA.e. 146/13.

⁶⁴ Sarraftan aylık alınan meblağları gösterir. BOA. TS.MA.e. 146/15.

Masraf miktarlarının yine de kethüdanın beyanıyla hazırlandığını ifade etmek de gerekir. Yani rakamları, kendi lehine olacak şekilde manipüle edip etmediği açık değildir. Yine de birbirleriyle denk gelen aylardaki masraflar mukayese edilebilir ancak azlık ve çokluğunun nedenlerine ilişkin bu veriler herhangi bir şey söyleyemez.

Defterdeki verilerin büyük bir kısmı gündelik hayatın standart harcamalarını göstermekle birlikte bazı muhtelif ödemeler de dikkati çekmektedir. Örneğin Yaşar Ağa adında birinin, muhtemelen maiyetindeki görevlilerden, odası için alınan kumaşların ederi de hanım sultan tarafından karşılanmıştı. Yağcı Hasan Ağa'nın vefatının ardından geriye kalan çocuğuna da aylık belirli bir bütçe ayrılmıştı. Yine hamlacı biri, Bursa'dan kaplıca suyu getirmesi için görevlendirilmiş ve harcırahı da ödenmişti. Bunun yanında hekimlere ve sazanelere de çeşitli miktarda ücretler verilmişti. Bazen nakit para yerine çeşitli tür ve nitelikte kıyafetler hediye edilirdi. Devlet kademesinde yer alan farklı isimlere olduğu kadar ahali içinden de bazı kimseler bu ihsandan faydalanırdı. Onlardan biri Şeyh Sülün Efendi adlı birinin oğluydu. Ona çuka biniş, entari, çakşır gibi malzemeler alınmıştı. Abdullah Hoca diye birine iki çift mest, iki çift çorap ve tütün çubuğu alınmıştı. Misafirler içinse hiç bir masraftan kaçınılmamış görülmektedir. Yapılan masraflar arasında on tane dut ipeğinden işleme misafir havlusu da bulunmaktaydı. Bunca zaman içinde edinilmiş 36 yelpazenin bir kısmı kendisine bir kısmı muhtemelen hediye edilmek üzere alınmıştı. Hibetullah Sultan'ın tütün kullandığını da kendisine altı ay için alınan 53 kıyyelik tütünden anlıyoruz. Aynı zamanda misafirleri için de ayrıca 40 kıyye tütün alınmıştı⁶⁵.

Sarraftan para nasıl alınıyor ve nasıl ödeniyordu? Bununla ilgili özellikle BOA. TS.MA.e. 146/15 kodlu defterde yer alan bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. Görünen o ki, Hibetullah Sultan'ın sarrafindan –kim olduğuna dair bilgi paylaşılmamış- “borç” olarak aldığı paraların miktarında belirli bir standart yok. Bunu muhtemelen o ay içerisinde sultanın yaptığı masrafların miktarı belirlemektedir. Örneğin 1249 (1833/34) yılında aylık olarak alınan paralara bakacak olursak Cemaziyelevvel 10.308,5 kuruş; Cemaziyelahir 10.330 kuruş; Receb 19.473,5 kuruş; Şaban 11.219 kuruş; Ramazan 12.936 kuruş; Şevval 9.914 kuruş; Zilkade 17.625,5 kuruş; Zilhicce 13.934 kuruş; 1250 yılı Muharremi 21.445 kuruş ile toplamda on iki aylık sürede 127.185,5 kuruş alınmıştı. Buna karşılık Hibetullah Sultan'ın 1249 (1833/34) yılına tekabül has, çiftlik, esham ve malikane yatırımlarındaki gelirlerinden sarrafa yine kethüda tarafından 108.145 kuruş teslim edilmişti. Dolayısıyla gelirler, sarraftan alınan borcun aslına ne yazık ki yetişememiş ve hala 19.040,5 kuruş güzeştesi hariç olmak üzere Sultan'ın borcu olarak kaydedilmişti⁶⁶.

1243 (1827/28) yılında sultanın sarraflık hizmetinde Avramacı bazirgan bulunmaktaydı. Bu yıl için yapılan muhasebenin sonucunda Hibetullah Sultan'ın zimmetinde 172.500 kuruşun borç olarak kaldığını ve bunun için de sarrafa bir borç senedi düzenlendiği anlaşılmaktadır. Muhtemelen bu ödenmemiş borç için de bir güzeşte (faiz) işletilecekti⁶⁷.

Bu muhasebe işleminin ardından Avramacı'nın üç ay daha görevde kaldığını ve bu esnada sultanın gelirlerinden (ihsan-ı hümayun 10.000 kuruş, Tanrıverdi mukataası iltizam

⁶⁵ BOA. TS.MA.d. 822.

⁶⁶ BOA. TS.MA.e. 146/15.

⁶⁷ BOA. TS.MA.e. 146/15.

bedeli 1.200 kuruş, Balabarusta mukataası iltizam bedeli 1.200 kuruş; Tepecik çiftliği iltizam bedeli 3.500 kuruş, İpsala çiftliğinin ikinci taksiti 7.000 kuruş, Filibe adet-i ağnam mukataası 1.916,5 kuruş, Şarköy mukataasının ikinci taksiti 16.150 kuruş) kendisine 40.966,5 kuruşluk bir ödeme yapıldığını aynı muhasebe kaydının detaylarında görmekteyiz. Avramacı bu ödemeyi 1243 senesinin Ramazan ayı masrafı için verdiği 19.955,5 kuruşun; Şevval ayı masrafı için verdiği 9.294 kuruşun; Zilkade masrafı için verdiği 5.157,5 kuruşun; câme-şûy-ı hümayûn için verdiği 9.081 kuruşun ve bunların üç aylık güzeştesi olarak 789,5 kuruşun -ki toplamda 44.287 kuruş- karşılığına mahsup olmak üzere almıştı. Geriye 3.311 kuruş kalmış olmasına rağmen muhasebenin İbrahim Bey zamanına düşen döneminde bu miktar ödenmiş ve bu hesaptan sultanla sarrafının alacak-verecekleri kalmamıştı⁶⁸.

Avramacı'nın görevden ihracının ardından Kethüda İbrahim Bey tarafından 1243 (1827/28) mali yılında toplanan gelirlere baktığımızda Meyve-i Ter sehminden (iki taksit) 30.000 kuruş; Selanik memlihası sehminden (iki taksit) 10.000 kuruş; Midilli sehminden (iki taksit) 2.000 kuruş; Üsküp duhan dönümü resmi sehminden (iki taksit) 675 kuruş; Uşak mukataasından (iki taksit) 18.125 kuruş; Kırkağaç mukataasından (iki taksit) 20.000 kuruş; İpsala çiftliğinden 8.000 kuruş; Madik çiftliği iltizam bedelinden 8.400 kuruş; Tamarza mukataasından (üç taksit) 2.250 kuruş; hatab bedeliyyesinden 2.000 kuruş; has bedeli (dört taksit) olarak 30.000 kuruş; ihsan-ı hümayun olarak 10.000 kuruş ile 141.450 kuruş gelir kaydedilmişti. Buna Sarraf Avramacı'ye ödenmiş 40.966,5 kuruşluk gelir bloğunun da eklenmesiyle sultanın bu yıl içinde gelir toplamının 186.416,5 kuruşu bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu toplam meblağdan ise çeşitli ödemelerin yapılması gerekmektedir. Bunlardan biri Meyve-i Ter, Selanik ve Midilli sehmleri için 18.500 kuruş cebelü bedelleri ile kethüdanın kapı harcı olan 11.725 kuruştur. Bunların çıkarılmasının ardından bu yıl için sultanın net geliri 152.191,5 kuruşa ulaşmıştı⁶⁹.

Sarraf Agob'la yapılan 1246-1247 (1830/31-1831/32) mali yıllarına ait muhasebede ise 1245-1246 (1829/30-1830/31) mali yıllarında Hibetullah Sultan'ın gelir kaynaklarından 243.823 kuruşun kethüdaya ulaştığı görülmektedir. Ancak buna 800 kuruşluk bir bağın satış bedeli ile 75.000 kuruşluk eski sahilsarayın satış bedeli de eklenmişti. Sarrafın 1246-1247 (1830/31-1831/32) yıllarının aylık masraflar, personel maaşları, çeşitli ihtiyaçlar için verilenler ile önceki dönemden kalan 69.793,5 kuruşluk alacağı, 5.500 kuruş ikramiyesi ve 33.047 kuruşluk verdiği borçların güzeştesinin de eklenmesiyle sultandan 298.823 kuruş alacağı olduğu hesaplanmıştı. Gelirlerden gelen meblağ sarrafa teslim edilmiş ancak yine de 55.000 kuruşluk bir açık ortaya çıkmıştı⁷⁰.

Cemaziyelevvel 1249'dan (Eylül/Ekim 1833) itibaren sarrafların Agob ve ortağı Serkiz olduğunu görüyoruz. Bu sefer muhasebe, 1248-1249 (1832/33-1833/34) mali yıllarını kapsamaktaydı. İlgili yıllarda sultanın gelirlerinden 108.145 kuruş elde edilmesine karşılık sarraftan 127.185 kuruş aylık masraflar için borç alınmıştı. Dolayısıyla elde edilen gelir, yine sarraftan alınan aylık ihtiyaçlara harcanan miktara yetişmemişti⁷¹. Aşağıdaki tablo (Tablo 3)

⁶⁸ BOA. TS.MA.e. 146/15.

⁶⁹ BOA. TS.MA.e. 146/15.

⁷⁰ BOA. TS.MA.e. 146/13.

⁷¹ BOA. TS.MA.e. 146/13.

bununla ilgili kısmen de olsa bilgi verebilir. Muhasebe kayıtlarının kimi zaman yıllık bazda gelirler noktasındaki eksikliği, sarrafla olan mahsup işleminde ödemelerin geriye doğru yapılmasına da yol açmakta, Hibetullah Sultan hep borçlu sarraf hep alacaklı konumda yer almaktaydı. Bu da takip ve kayıt altına alma işinin önemini daha da iyi ortaya koymaktadır.

Tablo 3: Hibetullah Sultan'ın Gelirlerinin Toplam Miktarı ve Sarrafa Yapılan Ödemeler (BOA. TS.MA.e. 146/13; BOA. TS.MA.e. 146/15)

(Hicri)	Gelir Miktarı (Kuruş)	Sarrafa Teslim Edilen (Kuruş)	Sarraftan Alınan (Kuruş)
1228	134.129,5		65.940
1229		143.219,5	
1231		157.408,5	
1232	227.764,5	227.764,5	314.270,50
1235	252.943,5		391.636,50
1246-1247	243.823	243.823	298.823
1249	108.145		127.185

Sonuç

Osmanlı hanedan kadınlarının XVIII. yüzyılın sonlarından XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar olan dönemdeki gelir ve harcamalarını Hibetullah Sultan üzerinden inceleyen bu çalışma, onların mali ve idari yapılarını gözler önüne sermektedir. Hibetullah Sultan'ın mali kayıtları, Osmanlı hanedan kadınlarının harem dışında nasıl bir mali ağ kurduklarını ve bu ağın hayatlarını nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Araştırma, Hibetullah Sultan'ın gelirlerinin çeşitli mukataalar, malikane yatırımları, çiftlik iltizamları ve esham hisselerinden oluştuğunu göstermektedir. Ancak bu gelirlerin düzenli olarak elde edilmesi her zaman mümkün olmamış ve sıklıkla sarraflarından sağlanan nakit ile ihtiyaçlarının karşılanması yönünde bir sistem oluşturulmuştur. Böylece bu çalışma, Hibetullah Sultan'ın sadece bir hanedan üyesi olarak değil, aynı zamanda kendi mali varlığını idare etmek zorunda kalan bir birey olarak nasıl hareket ettiğini göstermektedir. Bu süreçte sarrafların, kethüdaların ve diğer mali görevlilerin rolleri kişisel olarak kurulan idari-mali sistemin esas yürütücülerini oluşturmaktadır. Gelir ve giderlerin takibi, sarraflarla olan ilişkisinde mali dengeyi koruma çabasıyla bağlantılıdır, ancak bu denge her zaman sağlanamamış ve mali açıdan zaman zaman zorluklar yaşanmıştır.

Sonuç olarak, Hibetullah Sultan örneği, Osmanlı hanedan kadınlarının mali yönetimini nasıl kurdukları ve yürüttükleri, bu esnada karşılaştıkları zorlukları ve bu zorlukları nasıl aştıklarını anlamamız için önemli bir pencere açmaktadır. Bu bulgular, Osmanlı mali yapısının karmaşıklığını ve hanedan üyelerinin bu yapı içinde nasıl yer aldıklarını daha iyi kavramamıza yardımcı olabilir. Gelecek araştırmalar, bu tür mali yönetim uygulamalarının Osmanlı İmparatorluğu'nun genel mali yapısı ve kadınların harem dışındaki rolleri üzerindeki etkilerini daha ayrıntılı inceleyebilir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.)

Ali Emiri Mustafa IV (AE.SMST.IV.) 9/711; 11/833; 16/1200; 18/1333

Cevdet Darbhâne (C.DRB.) 35/1741

Cevdet Maliye (C.ML.) 632/25967; 644/26430

Cevdet Saray Mesalihi (C.SM.) 6/252; 108/5405; 129/6461; 164/8221

Cevdet Tımar Zeâmet (C.TZ.) 11/539

Hatt-ı Hümâyûn (HAT) 14/563; 28/5285; 119/4840; 122/4986; 174/7541; 174/7548;
174/7557; 1286/49902; 1366/54073

Topkapı Sarayı Müze Arşivi Defterleri (TS.MA.d.) 822; 2434

Topkapı Sarayı Müze Arşivi Evrakları (TS.MA.e.) 29/22; 31/26; 31/27; 31/28; 31/29;
31/30; 31/31; 31/32; 31/33; 140/12; 146/13; 146/15; 292/20; 325/50; 448/5; 525/2; 785/4;
897/4; 1158/47; 1284/59

Basılı Kaynaklar

Açıkgöz, F. Ü. (2019). Osmanlı Sarayında Aşure Yapımı ve Dağıtımı (XVIII.-XIX. Yüzyıllar).
Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, Sayı 90, Yaz/Haziran, 99-110.

Akyıldız, A. (2017). *Haremin Padişahı Valide Sultan, Harem'de Hayat ve Teşkilat*. İstanbul:
Timaş Yayınları.

Başarır, Ö. (2018). *Osmanlı Hanedan Kızları ve Gelirleri (XVIII. Yüzyıl ve XIX. Yüzyılın İlk
Çeyreği)*. İstanbul: Kriter Yayınevi.

Başarır, Ö. (2021). Osmanlı Hanedan Kadınlarının Çiftliklerinin Taşra Yönetim
Organizasyonundaki Yeri Üzerine Bazı Bilgiler. *Ankara Anadolu ve Rumeli
Araştırmaları Dergisi, 2(3)*, 17-38.

Bayrak, M., & Bayram, A. (2023). 1178/1764-1765 Yılına Ait Ceyb-i Hümâyûn ve Harc-ı
Hassa Defterlerine Göre Şehzade Selim/III. Selim İçin Hazırlanan Giysilerle Bazı
Eşyalar. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih Dergisi, Cilt 6, Sayı 2*, 98-156.

Canatar, M. (2022). Kethüdâ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 25*, 332-334.

Dumas, J. (2010). 16.Yüzyılda Osmanlı ve Fransız Prensesleri Arasında Bir Karşılaştırma
Prenseslerin Değeri. *Toplumsal Tarih, 203(Kasım)*, 76-81.

Dumas, J. (2013). *Les Perles de Nacre du Sultanat Les Princesses Ottomanes (mi-XVe-mi-
XVIIIe siecle)*. École Des Hautes Études en Sciences Sociales École Doctorale
D'histoire et Civilisations.

Erbilici, E. (2024). *II. Mahmut Dönemi Ceyb-i Hümâyûn Hazinesi, Yayınlanmamış Doktora
Tezi*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Faroqhi, S. (1979). Alum Production and Alum Trade in the Ottoman Empire (about 1560-
1830). *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, vol. 71*, 153-175.

- İpşirli, M. (2007). Paşmaklık. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 34*, 186-187.
- Işıktaş, C. (2013). *R.1287 / M. 1871 Yılı Ceyb-i Hümayûn (Ceyb ve Harc-ı Hâssa-i Şahane) Defterlerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kesgin, Y. (2020). *Ceyb-î Hümayûn Defterlerine Göre Osmanlı Padişahları, Güreş ve Güreşçiler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurt, Y. (1994). *Göriceli Koçi Bey, Koçi Bey Risâlesi (Eski ve yeni harflerle)*. Ankara: Ecdâd Yayım-Pazarlama.
- Orhonlu, C., & Göyünç, N. (1997). Has. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 16*, 268-270.
- Peirce, L. P. (2002). *Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümler ve Kadınlar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sakaoğlu, N. (2015). *Bu Mülkün Kadın Sultanları*. İstanbul: Alfa.
- Tunç, M. N. (2013). *Ceyb-i Hümayûn Hazinesi ve Topkağı Sarayı Müzesi Arşivi R. 1288 (M. 1872) Tarihli Ceyb ve Harc-ı Hâssa Defterlerinin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ümmehan, Ö. (2022). *1869-1876 tarihli Ceyb-i Hümayûn Defterine Göre Sultan Abdülaziz İhsanları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Kırşehir: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yolal, M. (2013). *01490, 01491 ve 1492 numaralı Hazine-i Hassa (Ceyb-i Hümayûn) Defterleri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi: R. 1327-1328/M. 1911-1912, Yayınlanmamış*

SÜLEYMANİYE KÜTÜPHANESİ HAMİDİYE KOLEKSİYONUNDA BULUNAN 7 ENVANTER NUMARALI MUSHAF-I ŞERİF'İN TEZHİP ÖZELLİKLERİ

Doç. Dr. Pınar TOKTAŞ

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
pinar.toktas@hbv.edu.tr - ORCID ID 0000-0003-1546-6578

Uzman Fatıma Humeyra YÜKSEL

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
fhumeyrayukse198@gmail.com- ORCID ID 0009-0006-8708-1158

ÖZET

Osmanlı Dönemi XVI. yüzyılda tezhip sanatında büyük bir gelişme göstermiş ve tezhip sanatını zirveye taşımıştır. Kitap sanatları arasında Mushaf-ı Şerif tezyinatı önemli bir yere sahiptir. Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Eserler Müdürlüğü Hamidiye Koleksiyonunda bulunan 7 envanter numaralı Mushaf-ı Şerif'in zahriye, serlevha, surebaşları, güller, beynesütur, duraklar, Felak ve Nas surelerinin yer aldığı varaklar ile hatime sayfası müzehheptir. Eserin hattat ve müzehhip kaydı bulunmamaktadır. Mushaf nohudi renk aharlı kâğıda siyah, kırmızı ve beyaz mürekkep ile nesih ve icazi hat üzeredir. Cildi oldukça yıpranmış olmasına karşın bezeme iyi durumdadır. Cildin alt kap, üst kap, miklep ve iç kabı mevcuttur. İklim formda düzenlenmiş sayfalar sade tığlar ile tamamlanmıştır. Sûrebaşı tezhiplerinin tamamı ¼ simetrik planlı olup kompozisyon açısından benzerdir. Pafta ayrımları rumi kapalı formlar ile yapılmıştır. Cüz güllerinin tamamı aynı kompozisyonda düzenlenmiştir. Eserin son iki suresi serlevha formunda düzenlenmiştir. Tezhiplerde zer-ender-zer, klasik tezhip ve çift tahrir tekniği uygulanmıştır. Mushaf'ın tezhip özellikleri genel olarak değerlendirildiğinde klasik dönem üslubunu yansıttığını söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Mushaf-ı Şerif, Tezhip, Kitap Sanatları

THE GILDING FEATURES OF THE MUSHAF-I ŞERİF WITH AN INVENTORY NUMBER OF 7 IN THE HAMIDIYE COLLECTION AT SULEYMANİYE LIBRARY

Ottoman Period had a great improvement at the art of gilding in 16th century and it pushed the art over the top. Among the book arts, the decoration of Mushaf-ı Şerif (Qur'an) is of a significant place. The zahriyah, serlevha, surah headings, roses, beynesütur, stops, the pages where there is the surahs of Falaq and Naas and the part of hatimah of the Mushaf-ı Şerif with an inventory number of 7 in the Hamidiye collection at Süleymaniye Library are all gilded. There is no registry of the calligrapher and the gilder of the work of art. The mushaf has a nesih and icazi calligraphy style with black, red and white ink on nohudi aharlı paper. Even though the binding of the book is rather worn out, the ornamentation is at its quite good condition. The binding has a bottom and top cover, a miklep (the triangular separator at the cover) and an inner

cover. The pages arranged in ikkil form are completed with plane crochet needles. All the surah headings has a $\frac{1}{4}$ symmetrical plan and they are similar in terms of composition. The sheet separations are made with rumi closed forms. All the roses in the juzzes are arranged in the same composition. The last two surah of the work are designed in superscribe form. In the gilding works, zer-ender-zer, classical gilding and double tahrir technique are applied. When it comes to the gilding features of the Mushaf in general sense, it is likely to say that it reflects the style of classical period.

Keywords: Mushaf-i Sharif, Gilding, Book Arts

GİRİŞ

Hz. Ömer'in teklifi, Hz. Ebubekir'in kabul etmesi ve Zeyd bin Sabit vasıtasıyla Kur'an-ı Kerim'in sayfaları bir araya getirilerek ilk Mushaf-ı Şerif oluşturulmuştur. Hz. Osman tarafından da bu Mushaf esas alınarak yeni nüshalar yazılmış ve bunlar belli başlı merkezlere gönderilerek herkesin Mushaf yazımında onları esas alması ve uyması emredilmiştir (Altıkulaç, 2010: :30-31). Kur'an-ı Kerim'in yazılmaya başlandığı dönemden itibaren çoğaltılarak farklı bölgelere gönderilen Mushaflarda önceliğin istinsah (kopyalama) olması, kıraat (okuyuş) birliğinin sağlanması ve Kur'an metninin doğru yazılması ve dillerden etkilenmemesi gibi kaygılarla bu dönemde tezyinata önem verilmemiştir (Taşkale, 2000: 538).

Geç Emevi erken Abbasi Döneminde VIII.-X. yüzyıllar arasında istinsah edilen Kur'an-ı Kerim nüshalarından anlaşıldığı gibi sayfaları tezhipte bezeme geleneğinin kutsal kitabın sayfalarında başladığı söylenebilir (Tanındı, 2010: 90). Hz. Muhammed (S.A.V.)'in kuzeni ve damadı olan Ali bin Ebu Talib (İmam Ali) hem ilk hattat hem de ilk müzehhiptir. Bu bağlantı münasebeti ile Kur'an el yazmalarını süsleme teamülüne özel bir saygınlık gelmiş ve müzehhiplerin statüsü yükselmiştir (Tanındı, 2016: 99).

Tezhip başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere, el yazması kitaplarda, murakka albümlerde, berat ve fermanlarda, hüsn-i hat levhalarında boya ve altınla yapılan her türlü süsleme işleri olarak ifade edilmektedir (Toktaş, 2021: 522). Kur'an-ı Kerim'e duyulan saygı neticesinde kutsal metni hattatlar en güzel biçimde yazma, müzehhipler ise en zarif biçimde tezhiplene gayretinde olmuşlardır. Kur'an-ı Kerim'e verilen önem tezhip sanatının İslâm coğrafyasında yer alan farklı sanatçılar ve onların ekolleri tarafından çeşitlik kazanarak gelişmesine neden olmuştur (Güney, 2013: 133). Başlıca görevi yazıyı dolayısıyla kitabı bezemek suretiyle estetik değer katmak olan tezhip sanatı aynı zamanda kitabın okunması esnasında ona pek çok konuda anlam yükleyerek ve dikkat edilmesi gereken pek çok durumu da işaret ederek kitaba önemli katkılar sağlamıştır (Duran, 2016: 221). Bu doğrultuda Mushafların sırasıyla zahriye, serlevha, surebaşları, güller, duraklar, koltuklar, beynessütur ve hatime sayfası tezhiplenmiştir. Mushafların bezemesinde umumiyetle yeni tasarım ve arayışlar yer almamış, klasik kaidelere sadık kalınarak o devrin sanat anlayışıyla en mükemmeli ortaya çıkarma gayreti esas olmuştur (Derman, 2010: 138).

Araştırmada Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Koleksiyonu'nda bulunan 7 envanter numaralı Mushaf-ı Şerif'in tezhip özelliklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda Mushaf'ın müzehhep sayfalarının motif, renk, teknik ve kompozisyon özellikleri

belirlenerek analizi yapılmış, bulgular dönem üslup özellikleri açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır. Mushafın cild bezemesi ve müzehhep varakları araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Araştırmaya ilişkin veriler dijital bilgiler ve görseller ile sınırlıdır.

Bulgular ve Yorumlar

Görsel 1. Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Koleksiyonunda Bulunan 7 Envanter Numaralı Mushaf-1 Şerif'in cild üst kap, sertap ve miklebi.

Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Koleksiyonunda bulunan 7 envanter numaralı Mushaf-1 Şerif Sultan Abdülhamid Han bin Sultan Ahmed Han tarafından vakfedilmiştir (Serin, 1992: 94). Mushaf 20.5x30.5 cm ölçülerinde olup 418 varaktır. Nohudi renk aharlı kâğıda, siyah (is) ve kırmızı mürekkeple 11 satır nesih hat üzeredir. Müzehhip ve hattat kaydı bulunmamaktadır. Kâğıt yüzeyinde yer yer lekelenme ve yıpranma olmasına karşın bezemeler iyi durumdadır. Cildin alt, üst kap, sertap, miklep ve iç kabı mevcuttur. Mushaf-1 Şerif kahverengi deri soğuk şemse cilttir. Sertap ve mikleb cilde bitişik biçimde değil kopmuştur. Cildin derisinde yıpranma, kopma ve soyulma mevcuttur. Cedvel ve iplikte yıpranma olmasına karşın şemse ve köşebentlerin iyi durumda olduğu görülmüştür.

Ortada yer alan dendanlı şemse formunun içerisinde "S" hatlı ters simetrik kompozisyonda hatayi, penç, goncagül ve hançer yapraklardan oluşan ince bir desen uygulanmıştır. Salbekler şemseye bitişik biçimde düzenlenmiştir. Salbeklerin içerisinde tek dal üzerine kıvrım dallarla hatayi grubu motiflerden oluşan desen yer almaktadır. Şemse formu dandalı altın iplik ile çevrelenmiştir. Şemse formu oldukça sade iki tığ ile tamamlanmıştır.

Köşebentler şemse formundaki bezemeye benzer biçimde tezyin edilmiştir. İki küçük hançer yapraktan çıkan iki dal üzerinde kıvrım dallarla yer yer sürgit tarzında hatayi grubu motifler ve hançer yapraklardan oluşan desen uygulanmıştır. Köşebentlerde şemse formunda uygulanan desenden farklı olarak penç motifinin daha çok kullanıldığı görülmüştür. Köşebentler altın dandanlı iplik ile tamamlanmıştır. İç pervazda altın iplik ve zencerek geçmelerden oluşan bordür bulunmaktadır. Dış pervazda soğuk şemse tarzında üç iplik rumi desen yer almaktadır. Dış pervaz altın iplik ve “S” şeklindeki yekşah aletiyle işlenmiş bordür ile nihayetlendirilmiştir.

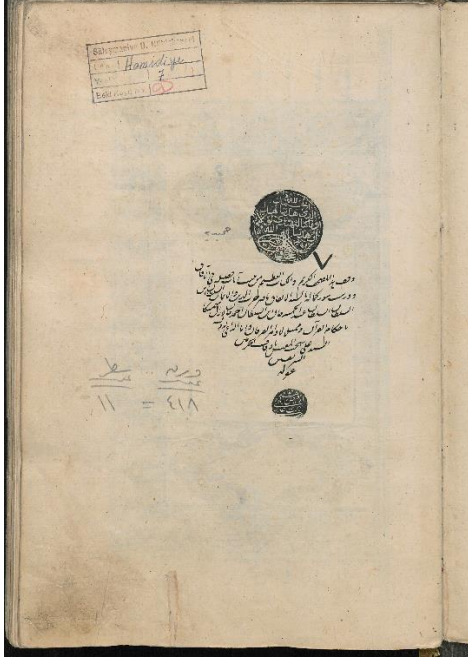
Cildin sertap kısmında altın iplik ve kuzu ile kitabe açılmış olup içerisinde Vakıa suresi 79-80. ayetler “La yemessühü illel mütaahherun. Tenzilü min rabbil alemin. Ona ancak temiz olanlar dokunabilir. Alemlerin rabbinden indirilmiştir” yazılıdır. Sertabın dış pervazı altın iplik ve zencerek geçmeyle çevrilidir. Miklepte yer alan dandanlı şemse formunun içerisinde kırılma ve kıvrım dallarla hatayi, penç, goncagül ve hançer yapraklardan oluşan desen uygulanmıştır. Desenlerde sıklıkla rastlanan penç motifinin üst üste bindirilmesiyle oluşan düzenleme şemse formunda hatayi motifi ile oluşturulmuştur. Şemse formu dandanlı altın iplik ile çevrelenmiştir.

Görsel 2. Mushaf-1 Şerif'in cild iç kabı.

Cildin iç kabı vişneçürüğü renginde deri soğuk şemse cilttir. Deri yüzeyinde lekelenme ve yer yer yıpranma olmasına karşın bezeme iyi durumda olup desen net biçimde seçilebilmektedir. İç kapta ortada yer alan dandanlı şemse formunun içerisinde ¼ simetrik planda dolantı bulut ve hatayi grubu motiflerden oluşan desen bulunmaktadır. Miklebin iç kap bezemesinde dış kaba kıyasla daha girift bir desen uygulandığı dikkati çekmektedir. Helezon üzerinde yer alan hatayi, penç ve goncagül motiflerinin desende dengeli biçimde dağıldığı görülmüştür. Salbekler şemseye bitişik biçimde düzenlenmiştir. Salbeklerin içerisinde ½ simetri planlı kıvrım dallarla dolantı bulut ve hatayi grubu motiflerden oluşan sade desen yer almaktadır. Şemse formu altın iplik ve kuzu ile çevrelenmiş, üzeri altın sade tığlar ile nihayetlendirilmiştir. Sertabın iç kabında altın iplik ile zencerek geçme ile iki kitabe alanı açılmış ancak boş bırakılmıştır. Sertabın iç kısmı altın zencerek geçme ile tamamlanmıştır.

Miklebin iç kap bezemesinde yer alan dendanlı şemse formunun içerisi $\frac{1}{2}$ simetri planlı olup dolantı bulut ile helezonlar üzerine hatayi, penç ve goncagüllerden oluşan desen yer almaktadır. Şemse formu dendanlı altın iplik ve sade tıglar ile çevrelenmiştir. Miklep altın iplik ve zencerek geçme ile nihayetlendirilmiştir. Cildin alt ve üst kap ile iç kap bezemesinde uygulanan tezyinat klasik dönem özelliklerini yansıtmaktadır. Cildin devamında yer alan varakta Mushaf bilgileri ve mühür yer almaktadır (Şekil 3).

Görsel 3. Mushaf bilgileri ve mühürün yer aldığı varak (v.5).

Mushaf-ın Serlevha Tezhibi

Serlevha sayfası ikilil formda düzenlenmiştir. Fatiha ve Bakara Suresinin ilk ayetleri 5 satır halinde siyah (is) mürekkebiyle, secaventler ise kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Altın, siyah (is) mürekkebinde ve zeminde kullanılan lacivert renkte yer yer dağılma ve dökülme görülmüştür. Kâğıt yüzeyinde lekelenme, yıpranma ve yırtılma mevcuttur. Satır aralarına beynessütur uygulanmıştır. Siyahla tahrirlenmiş dendanların içerisinde zer-ender-zer tekniğinde kıvrım dallarla hatayi grubu motiflerden oluşan desen yer almaktadır. Pençhane duraklar iki renk altınla renklendirilmiş, siyahla tahrirlenmiştir. Yazı alanı siyahla tahrirli altın iplik ve lacivert zemin üzerine beyaz (+,-) ince arası ile çevrelenmiştir. Yazı alanının her iki yanında bulunan iç pervazlarda klasik tezhip tekniğinde, iki iplik tarzında desen uygulanmıştır ancak kıvrım dalların düzenleniş biçimi sebebiyle desen üç iplik izlenimi uyandırmaktadır. Zemin altın olup penç ve goncagül motifleri açık mavi ve sülyen ile renklendirilmiş, koyu tonları ile gölgelendirilmiştir. Arasuyunun çevresi siyahla tahrirli altın iplikle tamamlanmıştır.

Yazı alanının altında ve üstünde yer alan dikdörtgen tezhip alanları $\frac{1}{4}$ simetrik planda, benzer biçimde tezyin edilmiştir. Ortada yer alan dendanlı altın ipliklerle oluşturulan kitabe alanının zemini sıvama altın olup üzerinde beyaz (üstübeç) mürekkebiyle siyahla tahrirli sure bilgileri yazılıdır. Harf boşlukları siyahla, bir harfte ise kırmızı ile doldurulmuştur. Altın zemin üzerinde siyah ile “S” hatlı ters simetrik biçimde çift tahrir tekniğinde hatayi grubu motiflerden oluşan

desen uygulanmıştır. Kitabenin her iki köşesinde ortabağ motifleri yer almaktadır. Ortabağ motifleri altınla renklendirilip içleri sıvama siyahla doldurulmuştur. Kitabenin dışında kalan alanda klasik tezhip tekniği uygulanmış, zemin lacivert ile renklendirilmiştir. Altın ipliğe dayalı olarak $\frac{1}{2}$ simetrik rumi kapalı formla pafta ayrımı yapılmıştır. Altın rumi kapalı formların içerisinde zer-ender-zer tekniği uygulanmıştır. Dikdörtgen tezhip alanında helezonlar üzerine düzenlenen desende hatayi grubu motifler sarı, beyaz, yavruağzı ve açık mavi ile renklendirilmiş, sülyen ile detaylandırılmıştır. Yapraklar altın ve sülyen ile renklendirilmiştir.

Dış pervaz bezemesi $\frac{1}{2}$ simetrik kompozisyon esasına göre düzenlenmiştir. Altın rumi kapalı formla pafta ayrımı yapılmıştır. Pafta içerisinde zer-ender-zer tekniği uygulanmıştır. Pafta dışında zemin lacivert olup klasik tezhip tekniğindedir. Pafta aralarında yer alan ortabağlar altınla renklendirilerek içleri sıvama siyahla doldurulmuştur. Helezonlar üzerinde yer alan hatayi grubu motifler dikdörtgen tezhip alanındaki bezemeye benzer biçimde renklendirilmiştir. Dış pervaz bezemesi çift tahrir tekniğinde lacivert zarif tığlarla tamamlanmıştır.

Görsel 4. Mushaf-1 Şerif'in Serlevha Sayfası (v.6)

Mushaf-ın Surebaşı Tezhipleri

Mushaf-1 Şerif'te yer alan surebaşları benzer biçimde tezyin edilmiştir. Sadece rumi kapalı formun zemini ve hatayi grubu motiflerin renklendirmelerinde farklılık bulunmaktadır. Dikdörtgen tezhip alanı $\frac{1}{4}$ simetrik planda düzenlenmiştir. Dendanlı altın iplikle oluşturulan kitabe alanının zemini sıvama altınla doldurularak üzerine tahrirsiz biçimde beyaz (üstübeç) mürekkebiyle sure bilgileri yazılmıştır. Kitabenin dışında klasik tezhip tekniği uygulanmış olup zemin laciverttir. $\frac{1}{2}$ simetri planlı cetvele bitişik rumi kapalı form altın penç motifleri ile kitabeye

bağlıdır. Rumi kapalı formun içerisi yer yer kırmızı, siyah veya lacivert ile doldurulmuştur. Kıvrım dallarla oluşturulan desende hatayi grubu motifler pembe, turuncu ve su yeşili ile renklendirilmiştir. Surebaşı tezhibi siyahla tahrirli altın iplik ile çevrelenmiştir.

Görsel 5. Tebbet Sûresi (v.421)

Görsel 6. Kafirun Sûresi (v.421)

Mushaf-ın Gülleri

Mushafta bulunan cüz, aşır, hizb ve secde güllerinin bezemesi benzerdir. Buna karşın desende kanatlı rumi, penç ve goncagül motiflerinin kullanımı açısından farklılık göstermektedir. Mushafta yer alan güller $\frac{1}{4}$ simetri planlıdır. Altın iplik ile çevrelenmiş kitabe alanının zemini sıvama altın ile doldurulmuş olup üzerine tahrirsiz biçimde beyaz (üstübeç) mürekkebiyle metin yazılmıştır. Kitabe alanının her iki ucunda altın tepelik, dört köşesinde ise altın kanatlı rumi işlenmiştir. Rumiler güllere göre farklılık göstermektedir. Kanatlı rumilerin dışında kalan küçük alanda klasik tezhip tekniği uygulanmıştır. Zemin lacivert ile yahut lacivert ve kırmızı ile renklendirilmiştir. Penç ve goncagül motifleri turuncu ve su yeşili ile renklendirilmiştir. Güller lacivert renkte çift tahrir tekniğinde zarif tığ ile nihayetlendirilmiştir. Güllerde kullanılan tığlar da farklılık göstermektedir.

Görsel 7. Cüz gülü (v.33)

Görsel 8. Aşır gülü (v.41)

Duraklar

Mushaf'ta pençhane, zerdurak ve şeşhane olmak üzere üç çeşit durak bulunmaktadır. Pençhane duraklar birbirine benzerlik göstermektedir. İki renk altınla renklendirilip siyahla tahrirlenmiştir. Diğer pençhane durakta farklı olarak penç motifinin ortası tahrirsiz biçimde mint yeşiliyle renklendirilmiş, çevresinde münavebeli biçimde kırmızı ve lacivert bubcuklar işlenmiştir. Şeşhane durakların zemini altın olup tahrir siyah ile çekilmiştir. Zer durakların bir

kısmı altınla renklendirildikten sonra siyahla tahrirlenmiş, bir kısmında ise ortasında kırmızı, tahrir üzerinde de kırmızı ve lacivert bubçuk işlenmiştir.

Görsel 9. Mushaf'ta yer alan durak örnekleri, pençhane (v.6, v.1), Şeşhane (v.33), zer durak (v.16, v.2).

Felak ve Nas Surelerinin Yer Aldığı Müzehhep Varaklar

Son sayfada bulunan Felak ve Nas surelerinin yer aldığı varaklar ikilil biçimde düzenlenmiştir. Sûreler nesih hatla 5 satır siyah (is) mürekkebiyle secavendler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Satır aralarında beyne's-sütûr uygulanmış olup dendanların içerisi zer-ender-zer tekniğinde kıvrım dallarla goncagül, penç ve ağırlıklı olarak yaprak motiflerinden oluşan sade desenle bezelidir. Duraklar pençhanedir. Yazı alanı siyahla tahrirli altın iplik ve altın cedvel ile çevrilidir. Yazı alanının her iki yanındaki koltuklarda kitabeli zencerek uygulanmıştır. Kitabe alanlarının içerisinde $\frac{1}{4}$ simetri planlı altın rumi kapalı form yer almaktadır. Rumi kapalı formların içerisi yer yer kırmızı, lacivert ve siyah ile renklendirilmiştir. Kıvrım dallar üzerinde yer alan hatayi grubu motifler turuncu, pembe ve mint yeşili ile renklendirilmiş, koyu tonları ile gölgelendirilmiştir. Kitabeler arasındaki alanlarda altın zemin üzerine $\frac{1}{2}$ simetrik siyahla renklendirilmiş sade rumi desen uygulanmıştır. Siyah rengin dağılması sebebiyle desen net biçimde seçilememiştir. Koltuk tezhibi siyahla tahrirli altın iplik ve altın cedvel ile tamamlanmıştır.

Metnin üzerinde ve altında yer alan dikdörtgen tezhip alanları benzer biçimde tezyin edilmiş olup $\frac{1}{4}$ simetri planlıdır. Dendanlı altın ipliklerle oluşturulan kitabe alanının zemini sıvama altın olup üzerinde siyahla tahrirli beyaz (üstübeç) mürekkeple icâzi hatla sure bilgileri yazılıdır. Harfler arasındaki boşluklar kırmızı ile doldurulmuştur. Altın zemin üzerinde siyahla çift tahrir tekniğinde "S" hatlı ters simetrik desen uygulanmıştır. Helezonlar yıpranma sebebiyle net biçimde seçilememektedir. Kitabenin her iki ucunda altın tepelik ve buna bitişik biçimde altın rumi kapalı form yer almaktadır. Rumi kapalı formun içerisi sıvama kırmızı ile doldurulmuştur. Kitabenin dışında zemin lacivert olup klasik tezhip tekniği uygulanmıştır. Helezonlar üzerinde yer alan hatayi grubu motifler beyaz, pembe, turuncu, sarı ve mavi ile renklendirilmiş yer yer kırmızı ve mavi ile detaylandırılmıştır. Dikdörtgen tezhip alanının dört köşesinde yer alan dolantı bulut motifleri mint yeşili ile renklendirilmiş siyahla tahrirlenmiş, içleri sıvama siyahla doldurulmuştur. Altın ipliğe dayalı $\frac{1}{2}$ simetrik rumi kapalı formlar altınla renklendirilmiş, siyahla tahrirlenmiştir. İçleri benzer biçimde sıvama siyahla doldurulmuştur. Rumi kapalı formlar kitabeyi geniş biçimde çevreleyen altın ipliğe tepelikle bitişik biçimde düzenlenmiştir. Dikdörtgen tezhip alanı siyahla tahrirli altın iplik ve altın cedvel ile çevrilidir. Lacivert zemin üzeri beyaz noktalar işlenmiş ince arasuyu, altın iplik, altın cedvel, lacivert kuzu çekilerek üzeri çift tahrir tekniğinde kırmızı ve lacivert zarif tığlarla nihayetlendirilmiştir. Lacivert tığların içleri altın ile detaylandırılmıştır. Kâğıt yüzeyinde lekelenme, yıpranma ve tığlarda kullanılan renklerde dökülme mevcuttur.

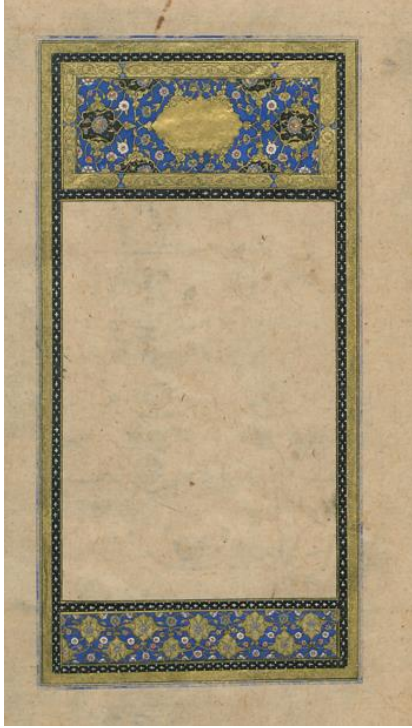
Görsel 10. Felak ve Nas Surelerinin Yer Aldığı Müzehhep Varaklar (v.422)

Mushafın Hatime Sayfası Tezhibi

Mushafın hatime sayfası ikkil formda düzenlenmiş olup dikdörtgen tezhip alanları $\frac{1}{4}$ simetrik planlıdır. Altın sarılma rumilerle oluşturulan kitabe alanının zemini aynı renk sıvama altınla doldurulup boş bırakılmıştır. Kitabeden çıkan rumi dal ile kapalı form oluşturularak pafta ayrımı yapılmış, pafta zeminleri sıvama siyah ile doldurulmuştur. Siyah zemin üzerine beyaz ile üç nokta uygulanmıştır. Kapalı formdaki rumiler kitabe alanında yer alan rumilere benzer sarılma rumilerle oluşturulmuştur. Rumi kapalı formla oluşturulan paftalar kompozisyonda kitabenin her iki yanında ve altın ipliğe dayalı biçimde $\frac{1}{2}$ simetri planlı yerleştirilmiştir. Pafta dışında klasik tezhip uygulanmış, zemin lacivert ile renklendirilmiştir. Helezonlar üzerinde yer alan hatayi grubu motifler beyaz, turkuaz, mavi ve yavruağzı ile renklendirilmiş yer yer aynı rengin tonları ve kırmızı ile detaylandırılmıştır. Dikdörtgen tezhip alanları Mushafta yer alan diğer müzehhep varaklara kıyasla işçilik ve desen açısından daha ince bir işçiliğe sahiptir. Dikdörtgen tezhip alanına siyahla tahrirli altın iplik çekilmiş, arasuyunda kitabeli zencerek uygulanmıştır. Kitabe içlerinde zer-ender-zer tekniğinde yer yer iki iplik ve üç iplik tarzında desen uygulanmış, siyahla tahrirli altın iplik çekilerek tamamlanmıştır.

Altta yer alan dikdörtgen tezhip alanı $\frac{1}{2}$ simetrikli kompozisyon esasına göre düzenlenmiştir. Altın rumi kapalı form ile pafta ayrımı yapılmış, kapalı formların içerisi aynı renk altınla renklendirilmiştir. Paftaların dışında klasik tezhip uygulanmıştır. Helezonlar üzerinde yer alan hatayi grubu motifler beyaz, mavi, turkuaz, yavruağzı ile renklendirilmiş yer yer aynı rengin tonları ve kırmızı ile detaylandırılmıştır. Dikdörtgen tezhip alanı siyahla tahrirli altın iplik ile tamamlanmıştır. Hatime sayfası tezhibi siyah zemin üzerine beyaz (+,-) ile ince arasu, altın cedvel, altın iplik, lacivert ile tahrirsiz biçimde altın iplik çekilerek nihayetlendirilmiştir.

Lacivert rengin yoğun biçimde döküldüğü görülmüştür. Kâğıt yüzeyinde lekelenme ve Hamidiye Koleksiyonuna ait olduğunu gösteren damga yer almaktadır.

Görsel 11. Hatime Sayfası Tezhibi (v.423)

Sonuç

Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Koleksiyonu'nda bulunan 7 envanter numaralı Mushaf-ı Şerif'in cildinde yıpranma ve kopmalar olmasına karşın tezhip açısından günümüze kadar korunarak çok iyi durumda gelmiştir. Cildin dış kap ve iç kabında yer alan şemse ve köşebentlerdeki bezemenin iyi durumda olması onarım görmüş olabileceği ihtimalini düşündürmektedir. Mushafta müzehhip ve hattat kaydı bulunmamaktadır. Mushafın tezhip özellikleri değerlendirildiğinde klasik dönem üslubunu yansıttığını söylemek mümkündür. Mushafın zahriye sayfası olmamasına karşın Felak ve Nas sûrelerinin yer aldığı varaklar müzehheptir. Hatime sayfasında yer alan başlık tezhibi diğer varaklara kıyasla daha ince bir işçiliğe sahiptir. Mushafın tezhip özellikleri genel olarak değerlendirildiğinde serlevha ile Felak ve Nas sûrelerinin yer aldığı varakların ikilil formda, dikdörtgen tezhip alanlarının ve sûrebaşlarının ¼ simetrik planda düzenlendiği; pafta ayrımlarının rumi kapalı formlar ile yapıldığı; kompozisyonların yer yer helezonlar üzerine, "S" hatlı ters simetri, kıvrım dallar ve sürgit tarzında, arasuların ise kitabeli zencerek, üç iplik ve iki iplik tarzında düzenlendiği görülmüştür. Tezhiplerde klasik tezhip, zer-ender-zer ve çift tahrir tekniği uygulanmıştır. Hatayi grubu motifler ile kanatlı rumi, ortabağ ve dolantı bulut motifleri yer yer iki renk altın, beyaz, turkuaz, mint yeşili, yavruağzı, turuncu, açık mavi, sülyen ve pembe ile renklendirilmiş aynı rengi tonları ve kırmızı ile gölgelemiştir. Duraklar şehane, pençane ve zer duraktır. Mushafta güllerin hepsi benzer biçimde tezyin edilmiştir. Mushafın tezhiplerinin XVI. yüzyıl klasik dönem bezeme üslubunu yansıttığını söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

- Altıkulaç, T. (2010). Günümüze Ulaşan En Eski Mushaf Nüshaları. *1400.Yılında Kur'an-ı Kerim*, (Ed. M. Unustası), 28-38, İstanbul: Antik Kültür Yayınları.
- Derman, Ç. (2010). Tarihimizde Mushafların Bezenmesi. *Diyanet İlmi Dergi*, 46, (4), 137-144.
- Duran, G. (2016). Nısfü'l Kur'an Tezhibine Dair. Uluslararası Kültür, Sanat, Folklor Kongresi/Sanat Etkinlikleri, (Ed. O. Kunduraç, A. Aytaç), 221-227, Ankara: Anka Basım Yayın.
- Güney, G. (2013). Memlük Dönemi Müzehhibi Ebu Bekir'e Atf Edilen Tezyinat Üslubuna İlişkin Bir Değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6, (28), 132-136.
- Serin, M. (1992). *Hattat Şeyh Hamdullah Hayatı, Talebeleri, Eserleri*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Tanıncı, Z. (2016). Kur'ani Elyazmalarda Tezhip Sanatı ve Tezyini Desenler. *Kur'an-ı Kerim Sanatı*, İstanbul: 99-117, Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Tanıncı, Z. (2010). Kur'an-ı Kerim Nüshalarının Ciltleri ve Tezhipleri, *1400.Yılında Kur'an-ı Kerim*, (Ed. M. Unustası), 87-122, İstanbul: Antik Kültür Yayınları.
- Taşkale, F. (2000). Kur'an-ı Kerim'de Açan Çiçekler, *M. Uğur DERMAN 65.Yaş Armağanı*, İstanbul.
- Toktaş, P. (2021). Tezhip Sanatkârlığı. *Geleneksel Meslekler Ansiklopedisi*, C.2, 520-533, Ankara: T.C. Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü Yayını.

EVALUATION OF HOSPITALITY SERVICES FOR PERSONS WITH DISABILITIES IN HEALTHCARE

Assistant Prof. Dr. Merve Bulut
Faculty Counsellor of Students with Disability
Tourism Faculty,
Muğla Sıtkı Koçman University,
Menteşe /Muğla/ Turkey
Email: samervebas@gmail.com
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-6694-095X>

Abstract

There are nearly 1 billion persons with disability in the world (World Health Organization, 2021a). However, they have had many challenges in the healthcare system for years. The challenges affect hospitality services in healthcare negatively. This study examines the issues in hospitality services for persons with disability in healthcare including wellness hotels and hospitals. Two case study analyses were made. Current issues and foresight were explained within the literature, current and estimated statistics and case studies (interviews). The findings indicated that there are not only communicational (e.g. inability to understand), physical (e.g. lack of stair lift) and attitudinal challenges (e.g. prejudices) for persons with disability but also hidden challenges of health professionals. Hidden challenges are determined by health professionals' economic insufficiencies (low wages), unhappiness, and overwork (caring for an excessive number of patients: around 100 patients daily). The lack of gluten-free options for persons who have gluten sensitivity or celiac disease is another challenge. This reduces the quality of hospitality services. The need for amelioration in employment, economic situation (wages), food services (gluten-free) and training activity arose and was emphasised for better healthcare services within this study.

Keywords: Healthcare, hospitality in healthcare, patient with disability, inclusive healthcare services, accessibility, hospitality

Introduction

The World Health Organization (2022) defines the term “health” as “the state of complete physical, mental and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity.” Industry Classification Benchmark and United Nations International Standard Industrial Classification (ISIC) categorised the healthcare industry into different categories as stated by the Healthcare Engineering Alliance Society. These are (1) Healthcare Equipment and Services, (2) Pharmaceuticals and Biotechnology, and (3) Other Human Related Activities.

Hospitality means “extending a welcome to travellers or offering a home away from home” The word “hospitality” is derived from “hospes” (the Latin word) which means strange or visitor.

The hospitality industry includes different sectors such as tourism, food & beverage, recreation, accommodation, travel and transportation, SPA & Wellness, and events. (EHL Hospitality and Business School).

In addition to common service characteristics (such as intangibility, inseparability and perishability) of hospitality and healthcare sectors, management of hospitals and hotels meet at the same basement in terms of housekeeping, customer service, food services reservation systems etc. Additionally, four and five-star hotels may employ a nurse or a doctor and have a sick room.

Service quality of hospitality and healthcare is not only for persons without disabilities but also for persons with disability. Healthcare service providers are frequently visited by persons with chronic illnesses and disabilities. According to the World Health Organization (2021a), there are nearly one billion persons who live with a type of disability in the world and at least a 50% increase is estimated by 2050. They encounter a lot of problems such as inaccessible healthcare and hospitality services, discrimination and stigma. Doubtlessly, improved hospitality service quality cannot be ensured in healthcare organisations if there is no inclusiveness in healthcare for persons with disability and chronic illnesses.

This study examines the current issues and foresight for persons with disability under hospitality services in hospitals and wellness hotels as the parts of the healthcare industry. Literature, current and estimated statistics for the future, and case studies benefitted to put forth the real challenges, possible solutions and foresight for the future and importance of inclusive hospitality in healthcare.

The Term “Disability”

According to the Centers for Disease Control and Prevention (cdc.gov), “a disability is any condition of the body or mind that makes it more difficult for the person with the condition to do certain activities (activity limitation) and interact with the world around them (participation restrictions).” The needs and difficulties vary by type of disability. Accessible and inclusive services are special for each type of disability. According to National Disability Services (nds.org.au) defined the types of disability and related functional descriptors as follows:

- **Intellectual disability:** Problems with both intellectual (problem-solving, learning etc.) and adaptive functioning (daily activities such as communication) (American Psychiatric Association, 2022), for example, Down syndrome, cri-du-chat syndrome.
- **Physical disability:** Inability to perform physical activities, for example, spina bifida, cerebral palsy and bone formation.
- **Acquired brain injury:** Brain damage after birth because of brain tumours, infection, lack of oxygen etc.
- **Neurological disability:** Impairments in a neurologic system that develops after birth, for example, Alzheimer, epilepsy and Parkinson. However, some neurological

disabilities are congenital and occur before birth (Montana Department of Public Health and Human Services, dphhs.mt.gov).

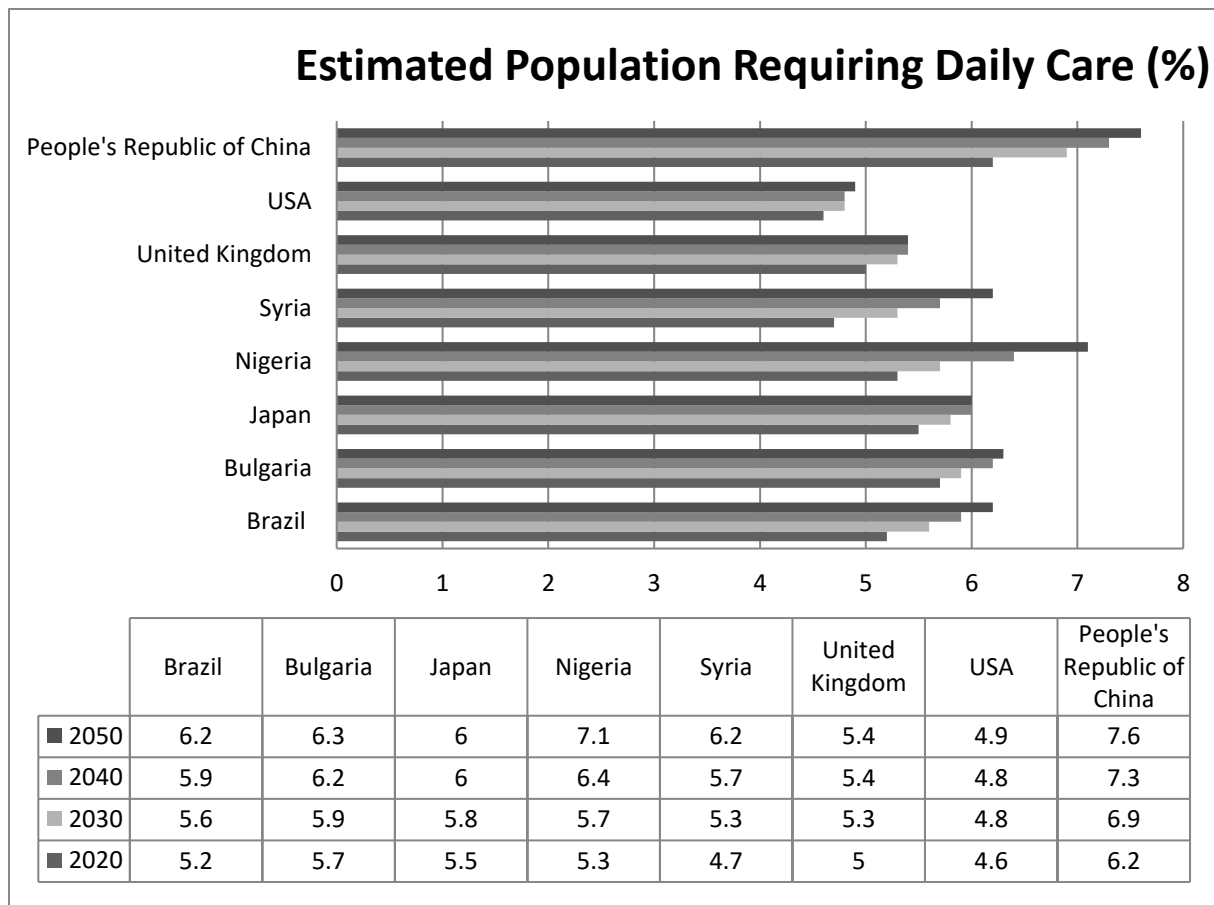
- **Deaf blindness:** A dual sensory impairment (hearing and vision loss) that is a unique disability needs different communication and teaching practices.
- **Visual disability:** Including blindness and visual impairment that cause serious constraints in daily life excluding eyeglasses and contact lenses.
- **Hearing disability:** Difficulties in hearing such as hearing loss, hearing impairments and deafness.
- **Speech disorder:** Difficulties in speech, speech loss or impairment that causes challenges in understandability of the speech.
- **Psychiatric disability:** A wide range of different conditions that are in relation to distress and result in impairment of daily social activities, for example, anxiety, post-traumatic stress disorder (PTSD), schizophrenia, eating disorder etc. (Documents by California Courts, courts.ca.gov)
- **Developmental delay:** A child's slowness in reaching "developmental milestones" (taking the first step, saying "bye-bye", smiling etc.) (Cleveland Clinic, 2022) in the early developmental period.

All types of disabilities have characteristics and needs in the service industry. A deaf person needs sign language, and a person with hard hearing needs understandable speech. For this reason, the types and density of disability should be considered while serving persons with disability in hospitality and healthcare.

Persons with Disability in Healthcare

Nearly 15% of the world's population lives with a disability. 80 % of persons with disability live in developing countries (United Nations, Department of Economic and Social Affairs). 2,5 billion (one in three) people need assistive products (wheelchairs, walking devices, hearing aids etc.) because of ageing and the increase in non-communicable diseases. Rising this figure to 3.5 billion is estimated (World Health Organisation and United Nations Children Funds, 2022) Poverty has a particular effect on increasing disability due to insufficiencies in education and healthcare services, lack of employment, hygienic and clean environment (The World Bank, 2022). More challenges (inability to renew doctor reports, receive treatment, disturbance of the routine etc.) occurred for persons with disabilities in healthcare services during the period of COVID-19 (Bulut, 2021).

Figure 1. Estimated Population Requiring Daily Care by Selected Countries (2020-2050)

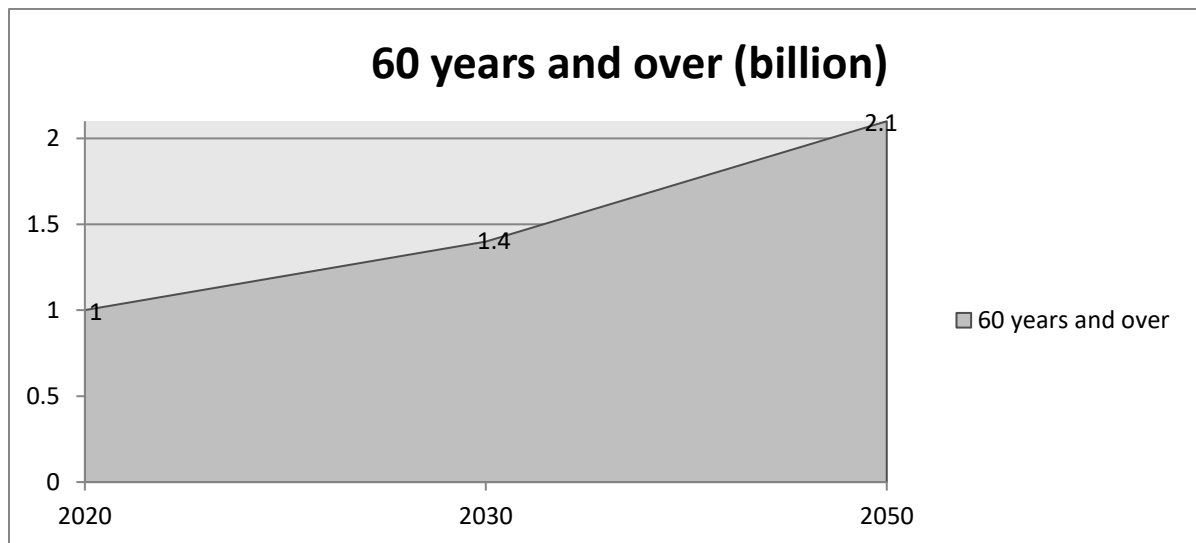

Resource: Adapted from Savilla-Smith and James (2006)

As stated in Figure 1, the population requiring daily care including disability and chronic illness is projected to increase in both high-income and middle and low-income countries. In addition to poverty, ageing is another reason for the increase in disability and chronic health conditions in the world. 33% of 20-year workers are foreseen to have some form of disability until retirement (Disabled World, 2004-2022). According to the United Nations, Department of Economic and Social Affairs (a), more than 250 million older persons (60 years and over) live with disabilities.

As seen in Figure 2, the population whose age is 60 years over is expected to reach 1, 4 million in 2030 from 1 billion in 2020. It is projected to reach 2.1 billion in 2050 in the world. As a result of the increase in ageing and life expectancy, the prevalence of chronic illnesses, such as dementia, will increase. It is estimated that the prevalence of dementia will rise to 63% in 2030 in comparison to 2015 and 68% in 2050 (Thompson, 2017).

Figure 2 World Population 60 Years and over (2020-2050)

Resource: Adapted from World Health Organization, 4th October 2021, *Aging and Health*, who.int

There are still barriers for persons with disabilities in healthcare despite the high density of the population with disability and chronic illnesses. Persons with a disability cannot be defined as satisfied customers in the healthcare sector due to the barriers as follows (World Health Organization, 2021(b); Center for Disease Control and Prevention, 2020):

- **Attitudinal Barriers:** Prejudicing, discrimination and stereotyping for persons with disability. Wrong assumptions of health professionals about women with a disability such as being unfit to be a mother or being asexual. Not having sufficient knowledge about the treatment of disability and rights of patients with disability.
- **Communication-Based Barriers:** Lack of sign language, insufficiency in written materials for persons with hearing impairments, lack of braille alphabet and large printed materials for persons with visual impairments, speaking so fast and complicatedly and use of medical jargon inconceivably.
- **Physical Barriers:** Inaccessible elevator entrance, doors, rooms, beds, toilets, fixed-height furniture etc. The lack of signage in healthcare organisations makes it difficult to find ways for persons with disabilities.
- **Financial Barriers:** Inability to pay for healthcare services and cost of travel to reach healthcare service providers. They have unmet healthcare needs (Annaswamy et. al., 2020). Nearly half of all people with disabilities who live in low-income countries cannot afford the cost of healthcare.
- **Policy Barriers:** Being unaware of enforcement of laws and regulations, for instance, the Americans with Disabilities Act and Rehabilitation Act, for ensuring accessibility for persons with disability. Denying the right of persons with disability to benefit from federally funded programs and services. Ignoring reasonable accommodations that

include enabling procedures, systems and items for the use of persons with disability in their lives, such as employment, education and health.

The barriers should be overcome if inclusive healthcare services for persons with disability are targeted. These barriers also decrease the quality of hospitality services in healthcare. **Inclusive healthcare** compromises accessible healthcare services for all persons with disabilities (Special Olympics Health, 2022). Particularly, the communicational challenge comes into prominence for patients with disabilities (Santos and Portes, 2019; Stasolla et. al., 2021) as a barrier to inclusive hospitality services. Examining the issue according to each type of disability contributes to understanding inclusive hospitality services in healthcare and their necessities more clearly. As it was mentioned before, needs and requirements vary by type and rate of disability.

Persons with Visual Disability

Persons with visual impairment spend more on healthcare services than their counterparts without disabilities in Korea (Kim et. al., 2019). Their visits to healthcare are due to depression, falls, and exacerbation of the disease with other illnesses such as diabetes. Generally, their illness is psychology-based and results from intangible reasons, for example, very limited participation in social activities. Restricted daily activities and socio-demographic characteristics (unemployment, lower level of education and marital status) are related to depression, mental illness and suicidal ideation (Cho et. al., 2015). Persons with visual disabilities have directional, functional and administrative assistance. However, communication with the service providers is not conclusive enough in addition to the complexity of the appointment, follow-up process, and registration (Upadhyay and Balakrishnan, 2021). Poor conditions on sidewalks and street paving make it difficult for them to reach healthcare services (Leal Rocha et. al., 2015).

Case Study I: An Interview with the participant, 25 aged with Visual Impairment (76%) about his Experience of Hospitality Services in Healthcare and Future-Proof Thoughts

...

- **Could you please tell me about your experience with hospitality services in healthcare?**
- What I experienced is that there are very rude attitudes towards persons with disability in hospitals or clinics. I went for an eye examination years ago; my doctor was a professor. The doctor should have told me about my illness and what I would encounter in the future and said directly and with a harsh tone that your disability became 75% and it can progress from now on. I was 16 years old then and this direct speech and harsh demeanour weighed heavily on me. Unfortunately, the patient's psychology is ignored.
- **Do you think hospitals have enough accessible services?**

- Generally, hospitals, excluding private eye clinics, are not appropriate for patients with visual disabilities. Tactile paving and attendance for accompanying persons with visual disabilities to find the way should be in the hospitals.
- **How is our experience in private hospitals/clinics?**
- In a private eye clinic, I have the same experience where the doctor has a harsh demeanour towards me again. He said to me directly “You will live like this, get used to it!” He could express it more politely. In hospitals, 20% of total service providers consider patient psychology and this is a very optimistic forecast. In one case, the attendant accompanying me at the hospital signalled to his friend that I was dealing with this and looked at me contemptuously. He thought I could not see him.
- **Does it bother you that people ask questions about your disability?**
- Some people ask questions about my disability. They ask me directly and rudely “are you blind?”, “How did it happen?” It sometimes bothers me, but it depends on the way they speak with me and my psychology at that time. It is not a problem for me. I can explain my disability if they ask politely.
- **How is your experience with SPA, Wellness and Thermal Hotels?**
- I went to the thermal hotel for an alternative treatment. Attitudes and behaviours of service providers there are more polite than those in hospitals and clinics. They were aware of the profile and needs of the guests in the hotel. My perceived empathy was more in a thermal hotel than in a hospital. They offered high courtesy. It was obvious that they were all educated.
- **What do you want to say about this subject in the future?**
- Compulsory education about patients’ psychology should be given to all the service providers (doctors, nurses, administrative and office staff etc.). So they can understand patients’ psychology and learn how to behave toward them. Attitudes and behaviours of service providers should be more polite to us. He/she should not humiliate the patient and see himself/herself as a superior being. I hope service providers in the health sector will be more conscious of the patients with disabilities in the future and will realise that we are human as well. My expectation is that more accessible services in both communication and physical conditions will be in the hospitals. A patient with a wheelchair can have a panic disorder. For this reason, he/she may not be able to take the elevator. There should be an alternative system. Accessibility of the hospitals is more important than their well-decorated appearance...

Case Study (I) illustrates the challenges in hospitality and healthcare services. The challenges are about accessibility and attitudes toward persons with disability. Compulsory training about patient psychology for healthcare service providers can be a solution to attitudinal challenges. Also, service quality in thermal hotels is more than in hospitals and clinics. This is the result of well-education and being aware of the needs of the guests.

Persons with Hearing Impairment

They have challenges in accessing healthcare services and have communication problems (Algassim et. al., 2022). Lip reading, sign language and writing notes are the preferred communication channels. Telephone conversation is not understandable due to the lengthy telephone menu. Asking about their preferred communication channel and repeating medical instructions prevent misunderstanding by persons with hearing impairment (Lezzoni et. al., 2004). Age-related hearing loss (Presbycusis) develops gradually. Tolerance to loud sounds reduces as a person ages. This causes him/her to hardly understand what others say. Some main tips while talking with someone with hearing loss are as follows (National Institute on Aging, 2018):

- Communicating in a quiet place with very little or no background noise,
- Communicating in good lighting to allow them to see the facial expressions or gestures
- Speaking clearly with them and making eye contact,
- Speaking a little more loudly can be acceptable, but no shouting is acceptable,
- Communicating by hiding the mouth or while chewing gum or smoking reduces the clearness of the speech,
- If it is necessary repeating the sentence and speak simply at a reasonable speed,
- Being positive, relaxed and having the motivation to help them etc.

Knowing how to behave toward persons with hearing impairment increases the quality of hospitality and health services in healthcare. Considering the increase in the elderly population (Figure 2) in the future, the need for accessible hospitality services with assistive technologies, such as real-time captioning and assistive listening systems, for persons with hearing impairment will increase. So, using assistive technologies in healthcare organisations increases service quality and customer satisfaction.

Persons with Physical Disability

The family doctor may refuse to treat persons with physical disabilities. This is because of disability and physical inaccessibility, for example, inaccessible washrooms, equipment, and offices (Veltman et. al., 2001). Narrow corridors, elevators and areas do not allow wheelchair users to manoeuvre. It is a challenge to access healthcare services (Baş and Ulama, 2014). They have communicational challenges in healthcare as well (Satchidanand et. al., 2012; Tesfaye et. al., 2021) that reduce the quality of hospitality services in healthcare.

Non-healthcare professionals as well as healthcare professionals may cause communication-based challenges. Non-healthcare service providers have more favourable attitudes toward persons with physical disabilities (Satchidanand et. al., 2012 and Chan et. al., 1999). Thermal hotels have challenges for persons with physical disabilities as well. The challenges decrease the quality of hospitality services and health benefits, for instance, the lack of swimming pool lifts in thermal pools and automatic opening doors, and inaccessibility in general areas of the

hotels (Baydeniz and Türkoğlu, 2021). Inaccessible rooms for guests with disabilities are an important challenge for hotels in healthcare tourism (Baş, 2016).

Case Study II: An Interview with the participant, 61 Aged with Multiple Disabilities (mobility restriction, partly hearing loss, celiac disease, and other chronic illnesses) about Her Experience in Hospitality Services in Healthcare and Her Future-Proof Thoughts

...

—**Could you please tell me about your experience in hospitality services in healthcare as a person who has multiple disabilities?**

—I cannot say I am satisfied completely with hospitality services in the hospitals. Doctors in some of the public hospitals have limited time to care about the patients since the waiting list is so long, and some of the hospitals are very crowded. More hygienic environment is necessary. I go to the private hospital for physical therapy. Service providers should behave more sincerely. I called them to stop my device during therapy but none of them heard me and came. Nowadays, COVID-19 is not taken seriously enough. They say, “go home and take a rest”. They should give more information about which medicine and vitamins I should take and how I should take them during my illness (COVID-19).

—**What are the main reasons for this situation?**

—The reasons may be working overtime, unsatisfying wages or related to their inner worlds. They are not satisfied with something... Nursing takes dedication, persons who are truly self-sacrificing should do this job. Even though I had an Angio in a private hospital, I became sick enough to lose my health after the operation. My doctor who made the operation did not come to control me after the operation... More time should be shared for the People.

—**What do you think about food and beverage services in hospitals?**

—I have gluten intolerance. Gluten intolerance or celiac disease is not considered by service providers in healthcare. There are no options for gluten-free foods neither in hospitals nor in hotels. They ask me if I am allergic to anything before the treatment, but there are no gluten-free options on the menu. The foods are hygienic, and their tastes are acceptable for a patient.

—**How is your experience with accessibility in healthcare organisations?**

—I have partial hearing loss. I want them to repeat the question when they ask me. They are helpful at this point. But I observe that accessibility in physical conditions is not enough. There are patients who have elevator phobia and, also, cannot climb the stairs. Even he/she may not want to take the elevator with the companion as well. There should be a stair lift for them.

—**Have you ever seen a stair lift?**

—No, I have never seen...

—**How is your accommodation experience?**

—Quality of accommodation is not generally satisfying. Rooms are not so qualified. The ceiling of my room was leaking water. The rooms of public hospitals are not clean.

Sometimes, there are bloodstained sheets; cotton is thrown to the side of the dustbin in the blood collection unit of the hospital. There should be more comfortable beds for the patient accompanists; they sleep on the sofa. Private hospitals differ in terms of the quality of hospitality services. Service providers in hospitals should be provided with more training in hygiene. But the office staff are so helpful and polite.

—**How is your experience with Thermal, SPA and Wellness Hotels?**

I previously stayed at a weight loss centre for one month. During my time there, I had access to a team of professionals including psychologists, sociologists, doctors, and fitness instructors. They developed personalised diet programs tailored to our needs. The psychologists engaged with us to identify the psychological factors that contributed to our weight gain. Under the supervision of a physiotherapist, we performed exercise routines. The behaviour of the staff and the physical conditions of the centre were excellent. As a result, I successfully lost weight and regained my health.

—**What is your future-proof thought about the subject?**

—In the 1980s-1990s, service quality in hospitals was lower than today: There has been gradually recovering over the last 30 years. It is possible to have more qualified hospitality and medical services in healthcare in the coming 20 years provided that some precautions are taken by the health authorities. For example, a doctor should not be responsible for a lot of patients which reduces both healthcare and hospitality service quality. More employment in health professionals ensures sufficient allocation of their time to the patients. If they do not have enough time, we become so sad and wait so much. An increase in the salaries of nurses may allow them to be more sensitive towards patients. They should not have economic problems to be happier. When they do not have satisfying income, they cannot realise their jobs at the best level. In the future, there may be an increase in service quality in healthcare through making a change in employment and economic situations in the healthcare industry.

According to Case study II there are hidden challenges in the healthcare system for patients with and without disabilities. Hidden challenges are determined as the state of unhappiness, economic insufficiencies (low wages), and overwork. Over workload means having to care for an excessive number of patients due to under-employment of health professionals. Additionally, insufficiency in gluten-free food options is another challenge for them. The challenges cause them not to value the patients enough. Economy (higher wages) and employment-related regulations can be solutions for higher hospitality and healthcare services in future. Additionally, the interviewee finds the wellness hotel qualified and professional unlike the hospitals.

Persons with intellectual Disability

Persons with intellectual disabilities do not have adequate opportunities in healthcare due to a lack of training and insufficient reimbursement in the healthcare system (Special Olympics Health, 2022). The challenges affect the quality of hospitality services in healthcare systems. Service providers' knowledge about how to communicate with persons with intellectual and developmental disabilities contributes to meeting their needs effectively. Generally, physicians

prefer to communicate with their caregivers (Agaronnik, 2019). Patients with intellectual disabilities feel insufficiency in communication with general practitioners about their treatment (Ziviani et. al., 2004). Simplifying the information, speaking directly with the patient, adapting the speech to the understanding of patients with intellectual disabilities, and using gestures and body language in communication contribute to their understandability of communication for them. Additionally, a calm clinic environment, informing, guiding and listening to them carefully before the physical examination are important factors to make them more sufficient for their own healthcare decision-making (Werner et. al., 2017).

The challenges decrease the quality of hospitality services in healthcare systems. If health professionals know how to communicate with them, they can meet their needs more. Generally, physicians prefer to communicate with their caregivers (Agaronnik, 2019). Patients with intellectual disabilities cannot communicate confidently with general practitioners (Ziviani et. al., 2004). Speaking with the patient directly, adapting the speech to their understanding, and using gestures and body language increase the understandability of communication. Additionally, a calm clinic environment and guiding them before the physical examination are important. These factors support them to make their own healthcare decision (Werner et. al., 2017).

Conclusion and Future Implications

This chapter concluded a remarkable increase is forecasted in the number of persons with disability and elderly in the future (Figures 1 and 2). However, a lot of challenges are still there to be overcome for higher hospitality service quality in healthcare. Patients with disabilities have communicational, attitudinal and physical challenges. Notably, there are economy and employment-related challenges. Communicational and attitudinal challenges may be reduced with training about patient psychology for the service providers in healthcare. An increase in employment rate and wages may prevent emotional exhaustion and increase the motivation of service providers in the future. Additionally, gluten-free options in the food service increase patients' satisfaction and hospitality service quality. Training about how to communicate with persons with disability and financial support for the projects about disability and its treatment, particularly for the types of disabilities about which there is not much information about treatment, contributes to the quality of healthcare and hospitality services in healthcare.

REFERENCES

- Agaronnik, N., Campbell, E. G., Ressalam, J., & Iezzoni, L. I. (2019). Communicating with patients with disability: perspectives of practicing physicians. *Journal of general internal medicine*, 34(7), 1139-1145.
- American Psychiatric Association, 2022, What is Intellectual Disability ?, <https://www.psychiatry.org/patients-families/intellectual-disability/what-is-intellectual-disability>
- Annaswamy, T. M., Verduzco-Gutierrez, M., & Frieden, L. (2020). Telemedicine barriers and challenges for persons with disabilities: COVID-19 and beyond. *Disability and health journal*, 13(4), 100973.
- Alqassim, A. Y., Makeen, A. M., Mahfouz, M. S., Ahmed, A. E., Albasheer, O. B., Zaino, M. R., ... & Muaddi, M. A. (2022). Assessing Healthcare Access Among Physical and Hearing Disabled Persons in Jazan Region, Saudi Arabia. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 1-18.
- Baş, M. (2016). *Engelli Turizmi*. Ankara: Nobel Academic Publishing. ISBN:978-605-320-335-3
- Baş, M., & Ulama Ş. Türkiye'de Engelli Turizm Pazarındaki Farklı Talep Özelliklerinin Analizi. Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi, 15. Ulusal Turizm Kongresi, pp. 1539-1541, 13th -16th November, 2014, Ankara: Nobel Academic Publishing House.
- Baydeniz, E., & Türkoğlu, T. Termal Otel İşletmelerinde Engelli Misafirlere Yönelik Uygulamaların Değerlendirilmesi: Afyonkarahisar İlinde Bir Uygulama (Evaluation of Applications for. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, DOI:10.21325/jotags.2021.966
- Bulut, M., (2021), Marketing Consciously: *Innovative Business and Customer Centric Service Marketing Mix in New Normal Based on The Lives of Customers with Disability*, 4th International African Conferences on Current Issues, Banı Waleed University, Libya, October 20-22, 2021, https://tr.africansummit.org/files/ugd/614b1f_594484dc06974fe7919db28547ad0abf.pdf
- California Courts, *Psychiatric Disabilities*, https://www.courts.ca.gov/partners/documents/psych_dis.pdf
- Centers for Disease Control and Prevention, 16th September, 2020, *Common Barriers to Participation Experienced by Persons with Disability*. <https://www.cdc.gov/ncbddd/disabilityandhealth/disability-barriers.html#ref>
- Chan, L., Doctor, J. N., MacLehose, R. F., Lawson, H., Rosenblatt, R. A., Baldwin, L. M., & Jha, A. (1999). Do Medicare patients with disabilities receive preventive services? A population-based study. *Archives of physical medicine and rehabilitation*, 80(6), 642-646.
- Cho, G. E., Lim, D. H., Baek, M., Lee, H., Kim, S. J., & Kang, S. W. (2015). Visual impairment of Korean population: prevalence and impact on mental health. *Investigative Ophthalmology & Visual Science*, 56(8), 4375-4381.

- Cleveland Clinic, (2022), Developmental delay in Children, <https://my.clevelandclinic.org/health/diseases/14814-developmental-delay-in-children>
- Disabled World, *Disability Statistics* (2004-2022). <https://www.disabled-world.com/>
- EHL Hospitality and Business School, <https://www.ehl.edu/en/what-is-hospitality>
- Healthcare Engineering Alliance Society, *Healthcare Industry Defined*. <https://www.healthcare-engineering.org/healthcare-industry>
- Kim, T. H., Koo, H., & Han, E. (2019). Healthcare use among persons with visual impairment: difference-in-difference estimations. *Disability and health journal*, 12(2), 302-309.
- Leal Rocha, L., Vieira de Lima Saintrain, M., & Pimentel Gomes Fernandes Vieira-Meyer, A. (2015). Access to dental public services by disabled persons. *BMC oral health*, 15(1), 1-9.
- Iezzoni, L. I., O'Day, B. L., Killeen, M., & Harker, H. (2004). Communicating about health care: observations from persons who are deaf or hard of hearing. *Annals of internal medicine*, 140(5), 356-362.
- Montana Department of Public Health and Human Services, *Neurological Disorders*, <https://dphhs.mt.gov/schoolhealth/chronichealth/neurologicaldisorders#:~:text=Neurological%20disabilities%20include%20a%20wide,are%20congenital%2C%20emerging%20before%20birth>.
- National Institute on Aging, (2018), Hearing Loss: A common Problem for Older Adults. <https://www.nia.nih.gov/health/hearing-loss-common-problem-older-adults#:~:text=Presbycusis%2C%20or%20age%2Drelated%20hearing,hear%20what%20others%20are%20saying>
- Santos, A. S., & Portes, A. J. F. (2019). Perceptions of deaf subjects about communication in Primary Health Care. *Revista Latino-Americana de Enfermagem*, 27.
- Satchidanand, N., Gunukula, S. K., Lam, W. Y., McGuigan, D., New, I., Symons, A. B., ... & Akl, E. A. (2012). Attitudes of healthcare students and professionals toward patients with physical disability: a systematic review. *American Journal of Physical Medicine & Rehabilitation*, 91(6), 533-545.
- Saville-Smith, K., & James, B. (2006). Disability Prevalence Forecasting & Housing. Working paper 1, <https://thehub.swa.govt.nz/assets/documents/working-paper-1.pdf>
- Special Olympics Health, 2022, *Center for Inclusive health*. <https://inclusivehealth.specialolympics.org/resources/background/inclusive-health-faq>
- Stasolla, F., Matamala-Gomez, M., Bernini, S., Caffò, A. O., & Bottiroli, S. (2021). Virtual reality as a technological-aided solution to support communication in persons with neurodegenerative diseases and acquired brain injury during COVID-19 pandemic. *Frontiers in Public Health*, 8, 635426.
- The World Bank, 14th April, 2022, *Disability Inclusion*, <https://www.worldbank.org/en/topic/disability>

- Tesfaye, T., Woldesemayat, E. M., Chea, N., & Wachamo, D. (2021). Accessing Healthcare Services for People with Physical Disabilities in Hawassa City Administration, Ethiopia: A Cross-Sectional Study. *Risk Management and Healthcare Policy*, 14, 3993.
- Thompson, S. (2017), *Disability Prevalence and Trends, Help Desk Report*, <https://gsdrc.org/publications/disability-prevalence-and-trends/>
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, *Factsheet on Persons with Disability*. <https://www.un.org/development/desa/disabilities/resources/factsheet-on-persons-with-disabilities.html>
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs (a), Aging and Disability. <https://www.un.org/development/desa/disabilities/disability-and-ageing.html>
- Upadhyay, V., & Balakrishnan, M. (2021, March). Accessibility of Healthcare Facility for Persons with Visual Disability. In *2021 IEEE International Conference on Pervasive Computing and Communications Workshops and other Affiliated Events (PerCom Workshops)* (pp. 87-92). IEEE.
- Veltman, A., Stewart, D. E., Tardif, G. S., & Branigan, M. (2001). Perceptions of primary healthcare services among people with physical disabilities. Part 1: access issues. *Medscape General Medicine*, 3(2), 18.
- Werner, S., Yalon-Chamovitz, S., Rinde, M. T., & Heymann, A. D. (2017). Principles of effective communication with patients who have intellectual disability among primary care physicians. *Patient education and counseling*, 100(7), 1314-1321.
- World Health Organization, *Constitution*, 2022. <https://www.who.int/about/governance/constitution#:~:text=Health%20is%20a%20state%20of,belief%2C%20economic%20or%20social%20condition>
- World Health Organization, 24th November 2021(a), *Disability and Health*,. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health>
- World Health Organization, 4th October 2021(b), *Aging and Health*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health#:~:text=At%20this%20time%20the%20share,2050%20to%20reach%20426%20million>.
- Ziviani, J., Lennox, N., Allison, H., Lyons, M., & Del Mar, C. (2004). Meeting in the middle: improving communication in primary health care consultations with people with an intellectual disability. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 29(3), 211-225.

AVRASYA'DA GERÇEKÇİ OLMAYAN BİR TÜRK BAHARI MI? TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI

Serdar YILMAZ¹

Özet

Türk Devletleri Teşkilatı, üye ülkelerin tarih, dil, kültür ve kimlik gibi ortak temel değerlere sahip olduğu, bölgesel/küresel barış ve istikrara katkıda bulunma potansiyeline sahip uluslararası bir örgüttür. 2021 yılında yeni ismini alan ve artık Türk Devletleri Teşkilatı olarak adlandırılan Türk Konseyi, Asya ve Avrupa kıtalarına yayılmış olan Türk devletleri arasında kapsamlı iş birliğini teşvik etmek amacıyla 2009 yılında kurulmuştur. Türkiye, Kazakistan, Azerbaycan, Kırgızistan ve Özbekistan örgütün tam üyeleri iken Macaristan 2018 yılında, Türkmenistan 2021 yılında ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ise 2022 yılında gözlemci statüsü almışlardır. Bu çalışmanın temel amacı bir yandan Türk Devletleri Teşkilatı'nı incelemek diğer yandan ise Avrasya bölgesinde son dönemlerde Türk devletleri arasında oluşan ve Karabağ zaferi ile önemli bir seviyeye gelen ilişkilerin Avrasya bölgesinde meydana getirebileceği muhtemel bir Türk birliği kavramına odaklanmaktır. Karabağ zaferi ile Türk devletlerinde görülen özgüven patlamasına farklı açılardan değinilecek ve Türk Devletleri Teşkilatı'nın Avrasya bölgesindeki rolüne ve değerlendirilebilecek küresel fırsatlara odaklanacaktır. Çalışmada, Avrasya bölgesinde Türk Devletleri Teşkilatı'nın nasıl bir rolü olduğuna ve üye ülkelerin önlerindeki hangi potansiyel projeleri değerlendirebileceği ve Karabağ zaferi sonrası nasıl bir birliktelik olduğu sorularına cevap aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Avrasya, Türk Devletleri Teşkilatı, Fırsatlar, Tehditler, Karabağ Zaferi

¹ Doçent Doktor. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.
E-Mail: serdaryilmaz@mu.edu.tr / ORCID: 0000-0003-3400-3392

1. GİRİŞ

Aralık 1991’de Sovyetler Birliği’nin çökmesi, sadece Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan gibi ülkelerin bağımsızlıklarını ilan etmesi açısından değil, Türkiye’nin de dahil olduğu Türk devletleri birliği gibi oluşumların önünün açılması açısından da çok önemlidir. Türkiye’nin diğer Türk devletlerinin bağımsızlıklarını ilan etmesine çok hazırlıksız yakalandığı yıllarca dillendirilmiş olsa bile, bu ülkelerle yeni ilişkiler kurmak konusunda Türkiye, belki de diğer ülkelere göre en avantajlı ülkelerden biriydi. Her ne kadar Atatürk’ün 29 Ekim 1933 yılında yaptığı konuşmasında belirttiği Sovyetleri Birliği’nin bir gün dağılabileceği ve onun içinde bizimle aynı soydan ve kandan gelen kardeşlerimizin olduğu ve Türkiye’nin ileride dağılabilmek potansiyeli olan Sovyetler Birliği’ndeki bu soydaşlarımız için hazırlıklar yapması gerektiği konusu çok ciddiye alınmamış ve gerekli hazırlıklar yapılmamış olursa da, sahip olunan tarih, kültür, dil, soy ve din birliği Türkiye’nin pozisyonunu güçlendiren etkenler olmuştur. Nitekim Türkiye, Türk devletlerinin bağımsızlıklarını tanıyan ilk devlet olurken, ekonomik, diplomatik, hukuki ve ticari açıdan ikili iş birliklerine başlamış, TİKA ve TÜRKSOY gibi önemli kurumların temel yürütücüsü olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’nin 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, çok büyük önem vermiştir.²

Türkiye ve Türk devletleri arasında zamanla gelişen ve kurumsal bir kimlik oluşturma noktasında ilerleyen ilişkiler, 29 Nisan – 1 Mayıs 1992 tarihlerinde Türkiye Cumhuriyeti’nin başbakanı olarak Kazakistan’ı ziyaret eden Süleyman Demirel’in, “Türk Devletleri Birliği” fikrini ortaya atmasıyla askeri, ekonomik ve kültürel alanlarda ciddi ilerlemeler göstermiştir.³ Bu çalışmada Türk devletleri arasında 1991 yılından günümüze cereyan eden işbirliği girişimlerinin en önemlisi olan Türk Devletleri Teşkilatı ele alınacaktır. Başka bir ifadeyle, bu çalışma bir yandan Türk Devletleri Teşkilatı’nı inceleyecek olup diğer yandan ise Avrasya bölgesinde son dönemlerde Türk devletleri arasında oluşan ve Karabağ zaferi ile önemli bir seviyeye gelen ilişkilerin Avrasya bölgesinde meydana getirebileceği muhtemel bir Türk birliği kavramına odaklanacaktır. Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi’nin bu örgütü küresel sistemde dönüştürme potansiyeline de ayrıca odaklanılacaktır. Türk halkları arasında çok uzun yıllardır var olan ve halen devam eden Rusya korkusunun halklar arasında bir kopukluk yarattığı ve 2021 yılında kabul edilen Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi ile bu kopukluğunun

² Abdolvahap Kara 2012. Turgut Özal ve Türk Dünyası, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, s. 7.

³ Serdar Yılmaz 2016. Kazakistan’ın Türkiye Politikası: İç Yapı, Söylem, Dış Politika ve Lider Etkeni, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, s. 197.

onarılacağını hipotezine dayanan bu çalışma; ilgili hipotezin doğrulanabilmesi için Avrasya bölgesinde Türk Devletleri Teşkilatı'nın nasıl bir rolü olduğuna, Rusya korkusu ile var olan kopuşun nasıl onarılacağına ve Azerbaycan'ın 2020 yılında elde ettiği Karabağ zaferi ile Türk Devletleri Teşkilatı'na üye ülkelerin önlerindeki hangi potansiyel projelerin olduğu sorularına cevap aranacaktır. Çalışmada önce Türk devletleri Teşkilatı'nın kuruluşuna, Türk devletlerini içine alan küresel fırsatlara ve daha sonra 2040 Vizyon Belgesi'nin Türk devletlerine etkisi ve nihayetinde Karabağ zaferinin Türk devletlerindeki yansımalarına bakılacaktır. Sonuç ve öneriler kısmı ile Türk devletlerinin kurumsal kapasitesinin artırılması için yapılması gerekenler ortaya konacaktır.

2. TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI'NIN KURULMASI

Sovyetler Birliği'nin parçalanmasıyla birlikte çok uzun yıllar boyunca birbirinden ayrı bırakılmış Türk devletleri için bir araya gelip bütünleşme fırsatı doğmuştur.⁴ Sekizinci Cumhurbaşkanı Turgut Özal, diğer Türk devlet ve halkalarıyla akraba olduklarını, Türkiye'nin Doğu ile Batı arasında bir köprü olduğunu ve özellikle coğrafi konumundan dolayı Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya bölgelerinin enerji kaynaklarını dünya pazarlarına ulaştırabileceğini dile getirmiştir. Özal, Türk devletlerinin bağımsızlıklarını kazanmasını Türk halklarının eline geçen en büyük fırsat olduğunu dile getirerek Türk devletleri ile kurulacak muhtemel bir birlik fikrinin ilk fitilini ateşleyenlerden birisi olmuştur.⁵ Daha sonra 29 Nisan – 1 Mayıs 1992 tarihlerinde Türkiye Cumhuriyeti'nin başbakanı olarak Kazakistan'ı ziyaret eden Süleyman Demirel, “Türk Devletleri Birliği” fikrini ortaya atarak büyüyecek bir ateşin ilk kıvılcımını yakmıştır.⁶ Nitekim bu gezi sırasında Türk devletlerinin devlet başkanları düzeyinde bir araya gelmesi, ortak konuları, bölgesel ve uluslararası sorunları ele alacakları danışma toplantıları düzenlenmesi kararlaştırılmıştır.⁷

Türkiye'nin Türk devletleri ile olan ilişkilerini çok taraflı geliştirmek maksadıyla Turgut Özal'ın inisiyatifi ile 30-31 Ekim 1992 tarihinde Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Birinci Zirvesi, Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan, Özbekistan ve Türkmenistan devletlerinin Cumhurbaşkanlarının katılımı ile Ankara'da yapılmak suretiyle bütün Türk

⁴ Dünyamalı Veliyev, “Küreselleşme Sürecinde Türk Dünyası”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 19, Mayıs 2009, ss. 103-110.

⁵ Turgut Özal, “Türkiye'nin Önünde Hacet Kapıları Açılmıştır”, Türkiye Günlüğü, Sayı 19, Yaz 1992, s. 13

⁶ Serdar Yılmaz, 2016, s. 197.

⁷ Ramazan Özdamar, “Türkiye'nin Orta Asya Politikası: Eksiklikler ve Öneriler”, Caspian Weekly, 25 Mayıs 2011, <http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/orta-asya/1555-tuerkyenn-orta-asya-poltkasi-eksiklikler-ve-oenerler.html> (12.02.2024)

devletleri ortak bir hayalin paydaşları hâline gelmiştir.⁸ Cumhurbaşkanı Özal, tıpkı Avrupa Birliği ülkelerinin arasında olduğu gibi Türk devletleri arasında da mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı, gümrük mevzuatlarının uyumlu hâle getirilmesi; demir yolu, kara yolu, telekomünikasyon, hava yolu imkânlarının geliştirilmesi ve dünya ekonomisine uyum sağlamak için iş birliği yapılması konularının öncelik olduğunu ifade etmiştir.⁹ İstanbul'da 18-19 Ekim 1994 tarihinde yapılan ikinci zirvede İstanbul Bildirgesi imzalanmış ve özellikle ekonomik ve kültürel işbirliğine ağırlık verilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁰ Üçüncü zirve 28 Ağustos 1995'de Bişkek'te, dördüncü zirve 21 Ekim 1996 tarihinde Taşkent'te imzalanmış ve Taşkent Zirvesi'nde Türk devletleri arasında bir Daimi Sekreterlik kurulmasına karar verilmiştir. Böylece ilişkilerde kurumsallaşmaya dair ilk adım da atılmıştır. Bu sekretaryanın oluşturulmasının temel amacı Türk halklarının geçmiş ve bugünkü hayatı hakkında tarihî kaynakların araştırılması, dil ve kültürün tanıtımı için konferans ve seminerler düzenlemek olmuştur.¹¹

Daimi Sekretarya tüzüğü'nün kabul edildiği beşinci zirve, 9 Haziran 1998 tarihinde Astana'da, altıncı zirve 8-9 Nisan 2000 tarihinde Bakü'de yapılmıştır. İmzalanan "Bakü Bildirisi" ile Daimi Sekretarya'nın Türkiye'de kurulması kararlaştırılmıştır.¹² Nursultan Nazarbayev'in Aksakallar Meclisi ve Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenterler Asamblesi (TÜKPA) kurulması önerisinin damga vurduğu yedinci zirve 27 Nisan 2001 tarihinde Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in ev sahipliğinde İstanbul'da yapılmıştır. Bu toplantıdan sonra Türk devletlerinin liderleri uzun süre bir araya gelmemişlerdir. 17 Kasım 2006 yılında Türkiye'nin girişimleriyle Antalya'da düzenlenen sekizinci zirveye Özbekistan katılmamış, Türkmenistan ise Ankara Büyükelçiliği düzeyinde temsil edilmiştir. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in TÜKPA ve Aksakallar Meclisi gibi önerileri diğer cumhurbaşkanlarıncaya bu zirvede kabul edilmiştir.¹³

⁸ Serdar Yılmaz, 2016, s. 197.

⁹ Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi, Zirveler Tarihçesi, http://www.turkkon.org/tr-TR/zirveler_sureci_bilgi_notu/4/52, (01.03.2024).

¹⁰ İstanbul Bildirisi, Türkiye, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/10_IstanbulBildirisi1994_2.DevletBaskanlariZirveBildirisi_20140418_103924.pdf (02.03.2024).

¹¹ Serdar Yılmaz, 2016, s. 200.

¹² Bakü Bildirisi, Azerbaycan, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/06_BakuBildirisi2000_6.DevletBaskanlariZirveBildirisi_20140418_103714.pdf, (04.03.2024).

¹³ "Birlik Olun, Aynı Dilli Kardeşler" (Tugel Bol, Turki Tildes Tuistar), Egemen Kazakistan Gazetesi, No: 284 (24537), 18.11.2006, s. 1.

Dokuzuncu zirve 3 Ekim 2009 tarihinde Nahçıvan'da yapılmış Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi yani kısaca Türk Konseyi kurulmasına dair Nahçıvan Antlaşması imzalanmıştır.¹⁴ Özbekistan ve Türkmenistan'ın taraf olmadığı bu antlaşma 17 Kasım 2010 tarihinde yürürlüğe girmiş ve böylece 1992 yılından beri dillendirilen bütünleşme hayali eksik katılımı da olsa gerçekleşmiştir. Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi adı altında düzenlenen onuncu ve son zirve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün ev sahipliğinde 15-16 Eylül 2010 tarihinde İstanbul'da düzenlenmiştir. Sadece Özbekistan'ın yer almadığı bu zirve, Türk dünyası arasındaki ilişkilerde kurumsallaşma adımlarının somut olarak atıldığı bir zirve olmuştur. Zira "Nahçıvan Antlaşması" ile kurulması kararlaştırılan Türk Konseyi hayata geçirilmiş ve emekli Büyükelçi Halil Akıncı Türk Konseyi Genel Sekreteri olarak atanmıştır.¹⁵ Bu zirvede aynı zamanda bayrak, teşkilat şeması ve aşağıdaki amaç ve hedefler ortaya konulmuştur.¹⁶

"Türk Dili Konuşan devletler arasında kapsamlı iş birliğini derinleştirmek, bölgesel ve küresel barış ile istikrara katkıda bulunmaktadır. Üye ülkeler ayrıca, demokrasi, insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü ve iyi yönetim gibi temel ilkelere bağlılıklarını ifade etmişlerdir. Türk Konseyi kapsamındaki iş birliği, üye ülkeler arasındaki ortak tarih, kültür, kimlik ve Türk dili konuşan halkların dil birliğinden kaynaklanan özel dayanışma temelinde inşa edilmektedir."

O zamandan beri yedi Türk Konseyi ve üç Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) zirvesi düzenlenmiştir. Birinci Türk Konseyi Zirve Toplantısı "Ekonomik ve Ticari İşbirliği" temasıyla 20-21 Ekim 2011 tarihlerinde Almatı'da, İkinci Zirve "Eğitim, Bilim ve Kültürel İşbirliği" temasıyla 22-23 Ağustos 2012 tarihlerinde Bişkek'te, Üçüncü Zirve "Ulaşım" temasıyla 15-16 Ağustos 2013 tarihlerinde Azerbaycan'ın Gebele şehrinde, dördüncü Zirve "Turizm Alanında İşbirliği" temasıyla 5 Haziran 2014 tarihinde Bodrum'da ve beşinci Zirve "Medya ve Bilişim İşbirliği" temasıyla 11 Eylül 2015 tarihinde Astana'da, Altıncı Zirve 3 Eylül 2018'de Kırgızistan'ın Çolpon Ata kentinde ve Yedinci Zirve, "Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Desteklenmesi" temasıyla 15 Ekim 2019 tarihinde Bakü'de düzenlenmiştir. Son zirvede

¹⁴ Nahçıvan Anlaşması, Azerbaycan, <http://www.turkkon.org/tr-TR/nahcivan-bildirisi-%282009%29/4/911/911/290> (07.03.2024).

¹⁵ İstanbul Bildirisi, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/01_a_IstanbulBildirisi_16Eylul2010_Turkce_20140418_102924.pdf, (12.03.2024).

¹⁶ Türk Konseyinin Temel Amaç ve Görevleri, http://www.turkkon.org/tr-TR/genel_bilgi/1/10, (14.03.2024).

Özbekistan'ın teşkilata tam üyeliğine karar verilmiştir. Türk Konseyi 8. Zirvesi “Dijital Çağda Yeşil Teknolojiler ve Akıllı Şehirler” temasıyla 12 Kasım 2021 tarihinde İstanbul'da düzenlenmiş ve toplantıda Konsey'in adının “**Türk Devletleri Teşkilatı**” (TDT) olarak değiştirilmesine karar verilmiştir. Bu zirve iki ayrı açıdan da öneme sahiptir çünkü son zirvede hem Türkmenistan teşkilata gözlemci üye olarak katılmış hem de bir sonraki başlıkta da değinileceği üzere Türk Dünyası 2040 Vizyonu Belgesi onaylanmıştır. Dokuzuncu Zirve 11 Kasım 2022 tarihinde Türk Dünyası Medeniyet Başkenti ilan edilen Semerkant'ta düzenlenirken¹⁷ son zirve ise “Türk Devri” başlığı ile 3 Kasım 2023 tarihinde Kazakistan'ın başkenti Astana'da düzenlenmiş ve neticesinde Astana Bildirisi kabul edilmiştir.¹⁸

3. TÜRK DEVLETLERİNİ İLGİLENDİREN KÜRESEL FIRSATLAR

Özellikle son on yılda, Türk Konseyi ya da 2021 yılındaki Zirve ile ismi değişen Türk Devletleri Teşkilatı, enerji, siyasi, ekonomi, diplomasi, askeri ve kültürel alanlarda iş birliğine dayalı çalışmalarını genişletmeye ve derinleştirmeye başlamıştır. TDT, artık üye ülkelerin hem ihtiyaçlarına hem de karşılıklı destek ve dayanışma yaratmayı vaat eden iş birliği alanlarına ağırlık vermekte ve etkisini giderek artıran bir süreci temsil etmektedir. Devam eden bu sürecin ileriye dönük ve gerçekçi bir vizyonla desteklenmesi gerektiğinden hareket eden TDT liderleri, Teşkilatın kuruluşunun arka planı, amaç ve değerleri, iş birliği alanları, genişleme süreci, uluslararası aktörlerle iş birliği ve faaliyetleri ve de alınması gereken bölgesel ve küresel tedbirler içeren Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi'ni kabul etmişlerdir. Bu belge TDT'nin geçmiş başarılarının, taahhütlerinin ve kuruluşunun bir özetidir ve amacı Türk devletleri arasındaki iş birliğini her alanda güçlendirmek ve enerji, siyasi, ekonomi, diplomasi, askeri ve kültürel ilişkileri uzun vadeli bir yaklaşım vizyonuna göre sürdürmektir. Ayrıca hukukun üstünlüğü, kapsayıcı kurumlar, şeffaflık, verimlilik, hesap verilebilirlik ve yolsuzlukla mücadele gibi iyi yönetişimin farklı alanlarına vurgu yapılması da ilgili belgenin diğer amaçlarındadır.¹⁹

¹⁷ Serdar Yılmaz. 2023. A theoretical Explanation for the Success of the Organization of Turkish States' 2040 Vision Document, (Eds). Yılmaz Ulvi Uzun - Hakan Kaya, ORGANIZATION OF TURKIC STATES, Politics, Economics, Cultural Collaborations and 2040 Vision, Nobel Yayınları, Ankara, ss. 11-12.

¹⁸ Türk Devletleri Teşkilatı 10. Zirve Bildirisi, Astana, Kazakistan.

<https://www.turkicstates.org/assets/pdf/haberler/astana-bildirisi-3113-214.pdf> (16.03.2024)

¹⁹ Cengiz Tomar, 2021. Tarihi dönüm noktası: Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi, *Anadolu Ajansı*, 19.11.2021. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/tarihi-donum-noktasi-turk-dunyasi-2040-vizyon-belgesi/2425103> (20.03.2024)

Siyasi ve Güvenlik İş birliği, Ekonomik ve Sektörel İş birliği, Halkların İş birliği ve Üçüncü Taraflar ile İş birliği gibi dört temel ilkeye dayanan Vizyon belgesi, enerji, kültürel, siyasi, ekonomik ve insani boyutlarıyla Türk devletleri arasındaki iş birliğinin itici gücü olma sorumluluğunu üstlenmiştir.²⁰ Bu belge, teşkilat bünyesinde ortaya konulan ilk stratejik belgedir ve bir bütün olarak hem bölgesel hem de küresel anlamda atılması gereken somut adımları ortaya koymaktadır. Teşkilata üye devletler için hem stratejik hem de politik olarak katma değer sağlayan 2040 Vizyon Belgesi, stratejik olarak, özellikle farklı kalkınma projeleri sunarken Türk halklarını birbirine yakınlaştırmayı amaçlamaktadır. Politik açıdan ise üye ülkelerin karşılaştığı bölgesel ve küresel zorlukların iş birliği ruhuyla ele alıp çözüm yolları bulmayı amaçlamaktadır.²¹

Ortaya konan stratejik ve özellikle politik amaçlar beraberinde birçok küresel fırsatı da getirmektedir. Soğuk Savaş'ın bitmesi ve sonrasında oluşan tek kutuplu dünya düzeninin Çin, Hindistan ve Rusya Federasyonu gibi ülkelerin son 30 yılda göstermiş oldukları gelişim ile değişmeye başlaması, en çok Türk devletlerinin işine yaramıştır. Zira, coğrafik olarak Çin'den Avrupa'ya uzanan Avrasya'nın tam kalbinde yer alan Türk devletleri, en önemli küresel enerji ve ticaret güzergahlarının tam üzerinde konumlanmaktadır.

Çin tarafından ilk kez 2013 yılında Kazakistan'da dünyaya ilan edilen Bir Kuşak Bir Yol projesi ile Çin'den Avrupa, Afrika ve Asya kıtalarına uzanan ve dünya nüfusunun dörtte üçüne ulaşan ticaret ağının en önemli ulaşım koridorları Türk devletlerini kapsamaktadır.²² Bunlardan Orta Koridor olarak adlandırılan ve hem Orta Asya Türk devletleri hem Azerbaycan hem de Türkiye'yi içine alan proje, Türk devletleri için önemli fırsatlar sunmaktadır. Ancak bu proje, beraberinde birtakım tehditler de barındırmaktadır. En büyük tehdit ise Çin ile olan ekonomik ilişkilerde Türk devletlerinin Çin'e karşı ciddi bir ticaret dengesizliği içinde olmalarıdır. Çin ile Türk devletleri arasında yapılan toplam ticaret hacminde ithalatın ihracattan fazla olması ve Çinli yatırımcıların Türk devletlerinde ciddi yatırımlar yapması Türk ülkelerinin Çin'e borçlanmasına neden olmaktadır.²³ Türkiye örnek olarak alınırsa, Çin'e ihracatımızın 2022 verilerine göre 3,3 milyar dolar, Çin'den ithalatımızın ise 41,3 milyar dolar olduğu görülmektedir. Görüldüğü gibi ikili ekonomik ilişkilerimizde Çin'in lehine Türkiye'nin

²⁰ Türk Devletleri Teşkilatı. 2024. Türk Dünyası 2040 Vizyonu, <https://turkicstates.org/assets/pdf/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf> (23.03.2023)

²¹ Serdar Yılmaz, 2023, ss. 12-14.

²² Osman Tekir ve Nesrin Demir. 2018. "Ekonomik ve Siyasal Bir Araç Olarak Yeni İpek Yolu Projesinin Küresel Sisteme Etkileri", *Sosyoekonomi Dergisi*, Sayı: 26(38). s. 195. ss. 191-206 ; Serdar Yılmaz. 2019. Bir Kuşak Bir Yol Projesi: Kavramlar, Aktörler, Uygulamalar, Astana Yayınları, Ankara. ss. 12-13.

²³

aleyhine büyük bir dengesizlik mevcuttur.²⁴ Bu durum diğer Türk devletleri için de geçerlidir. Bunun dışında, Kuşak-Yol projesinin harekât merkezi olan Doğu Türkistan'daki tahribat ve kampların uzun yıllardır birçok yabancı ülkenin gündemindedir. Türk devletleri ise bu duruma karşı mesafeli ve sesiz kalmayı tercih etmektedirler.²⁵

Diğer bir küresel proje ise Hindistan merkezli Hindistan-Orta Doğu-Avrupa Ekonomik Koridoru projesidir. Bu projede Türk devletlerini uzun vadede içine alabilecek ve ciddi bir ekonomik girdi sağlayabilecek bir projedir.²⁶ Türk devletlerinin Avrupa ile Asya kıtalarını birbirine bağlayan stratejik lokasyonları sayesinde Asya'dan Orta Doğu'ya oradan Avrupa'ya olan ticaretin bağlantı noktaları Türk devletleri tarafından meydana getirilecektir. Bu projenin dikkatle takip edilmesinde fayda vardır.

Türk devletlerine küresel fırsatlar sunabilecek bir diğer proje ise Avrupa Birliği'nin geliştirdi ancak araya giren Covid-19 pandemisi ile şimdilik bekletilen 300 milyar Avroluk bütçesi olan Küresel Geçit projesidir. Türk devletler Avrupa Birliği için neden önemlidir? Bunun en yalın cevabı enerjidir. Çünkü Orta Asya bölgesinden başlayıp Kafkasyalara uzanan ve Türkiye sayesinde Avrupa kıtasına ulaştırılan enerji, Avrupa'daki enerji çeşitliliği için hayati derecede önemlidir. Özellikle Rus lider Putin'in başlattığı Ukrayna savaşı sonrası Rusya'ya ciddi yaptırımlar uygulayan ve enerji alımlarını azaltmaya çalışan Avrupa Birliği ülkeleri, Türk devletlerinin sahip olduğu enerjiye ciddi şekilde ihtiyaç duymakta ve enerji çeşitliliğini konsolide etmek istemektedir. Özellikle Trans-Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) ve devamında Trans-Adriyatik Boru Hattı'nın (TAP) faaliyete geçmesiyle Azerbaycan ve Türkiye, Avrupa'nın enerji güvenliği açısından da kilit ülkeler haline gelmişlerdir. TANAP ve TAP Avrupa'nın Rusya'ya enerji bağımlılığını azaltan önemli bir seçenek haline gelmişlerdir.²⁷ Dolayısıyla Türk devletleri, özellikle 2020 yılından itibaren Karabağ coğrafyasının Azerbaycan tarafından özgürleştirilmesi ve de facto olarak tekrar Azerbaycan sınırlarına katılmasının ardından Avrupa ülkelerinin enerji arzını karşılamak noktasında daha özgüvenli adımlar atmaktadırlar. Karabağ zaferi tüm Türk devletlerinde ciddi bir özgüven oluşturmuş ve

²⁴ Hakan Kızırtıcı. 2023. Çin Ekonomisi ve Dış Ticareti, *T.C. Pekin Ticaret Müşavirliği*. https://ticaret.gov.tr/data/63db95d713b876d06090b612/Cin_Halk_Cumhuriyeti_Sektorel_Sohbet_Toplantisi_Sunumu_2023.pdf (24. 03. 2024)

²⁵ Alaeddin Yalçınkaya. 2024. Orta Koridor Masallarıyla Çin İstilasına Destek. *ÖNCE VATAN*. 20.03.2024. <https://www.oncevatan.com.tr/orta-koridor-masallariyla-cin-istilasina-destek> (25.03.2024)

²⁶ Bahattin Gönültaş. 2023. Hindistan'ı Orta Doğu ve Avrupa'ya bağlayacak koridor için AB ve 7 ülke, mutabakat zaptı imzaladı. 09.09.2023. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hindistan-i-orta-dogu-ve-avrupaya-baglayacak-koridor-icin-ab-ve-7-ulke-mutabakat-zapti-imzaladi/2987980> (28.03.2024)

²⁷ Esmâ Özdaşlı. 2021. "Bağımsızlığını Yeniden Kazanışının 30. Yılında Azerbaycan", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 129, Sayı: 255, s. 355

Türkiye'den Orta Asya'ya kesintisiz bir Türk idealinin gerçekleşebileceğine olan inancı artırmıştır.²⁸

4. KARABAĞ ZAFERİNİN TÜRK DEVLETLERİNDEKİ YANSIMASI

Karabağ coğrafyası belli bir döneme kadar Türk devletlerinin çeşitli sebeplerle mesafeli kalmayı tercih ettiği bir bölge olmuştur. Türk devletleri arasındaki iletişim ve iş birliği geliştikçe Karabağ coğrafyasının Azerbaycan'ın olduğu ve bölgedeki Ermeni işgalin sonlanması gerektiği yönünde açıklamalar da artmıştır. Nitekim, 5 Haziran 2014 tarihinde Bodrum'da gerçekleşen Türk Konseyi 4. Zirvesi bildirgesinde Karabağ sorununda Azerbaycan'ın lehine tavır alınması konusunda mutabakata varılmıştır.²⁹ Türk devletleri, Karabağ konusunda ortak hareket ederek sorunun çözümü noktasında irade göstermişlerdir. Gerek 2021 yılında İstanbul'daki zirvede, gerekse 2022 yılında Semerkant'taki zirvede Karabağ sorunu ile birlikte Kıbrıs meselesinin de Türk dünyasının bir ortak meselesi olarak sahiplenilmesi Türk devletleri arasındaki ilişkilerin ilerlediğine işaret etmektedir.³⁰

2020 yılı sadece Azerbaycan değil bütün Türk devletleri için hatırlanacak önemli bir yıl olmuştur. Karabağ bölgesinin Ermenistan tarafında işgal edilmesi Azerbaycan'ın ulusal güvenliğini, bölgesel entegrasyonunu, egemenlik ve prestijini ciddi şekilde etkilemiştir.³¹ Karabağ coğrafyasının Ermenistan'a geçmesiyle birlikte Türkiye'den Orta Asya'ya kesintisiz bir Türk ulaşım koridoru da sonlanmış ve Türk devletleri arasındaki iş birliği sekteye uğramıştır. TDT, Türk Keneşi olarak kurulduğu ilk zamanlarda pasif bir turum takınmış ve diğer Türk devletlerini ilgilendiren konularda (Karabağ, KKTC) pasif kalsa da bu durum yavaş yavaş değişmiş ve Birlik, uluslararası bölgesel bir kurum kimliğine bürünmüştür. Karabağ zaferi sırasında Azerbaycan'a verilen destek bu kimliğin en somut kanıtı olmuştur.³² Dolayısıyla söz konusu örgütsel bütünleşmeye giden süreci etkileyen en önemli gelişme Karabağ zaferidir ve Türk devletleri bu zaferden sonra örgütün adını Türk Devletleri Teşkilatı olarak değiştirmişlerdir.

²⁸ Konu ile ilgili detaylı bilgi için bakınız, Serdar Yılmaz ve Murat Yorulmaz. 2021. *The Changing Perspectives and New Geopolitics of the Caucasus in the 21st Century*. Astana Yayınları, Ankara.

²⁹ Türk Dili Konuşan Ülkeler İş birliği Konseyi IV. Zirvesi, *Türk Devletleri Teşkilatı*. s. 3 https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/4-zirve-bidirisi-11-tr.pdf (28.03.2024)

³⁰ Mevlüt Akçapa. 2023. "Türk Devletleri Teşkilatı'nın Tarihsel Gelişimi: Teşkilatın Dünü, Bugünü ve Yarını". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11(34), s. 484.

³¹ Emre Çıtak. 2021. *Azerbaijan in the 21st Century: An Assessment in the Context of Main Determinants of Domestic and Foreign Policies*, Serdar Yılmaz ve Murat Yorulmaz. (İçinde). *The Changing Perspectives and New Geopolitics of the Caucasus in the 21st Century*. Astana Yayınları, Ankara. s. 31.

³² Serdar Yılmaz, TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI VE KİRPİ İKİLEMİ, *Milli Devlet Gazetesi*. 15.11.2021. <https://www.millidevletgazetesi.net/KoseYazisi/turk-devletleri-teskilati-ve-kirpi-ikilemi-4547> (28.03.2024)

Türkiye, Karabağ zaferi sırasında ve sonrasında Azerbaycan'a her türlü desteği verirken bölgede oyun kurucu bir noktaya ulaşmıştır. Türkiye'nin kararlı ve dirayetli desteği Azerbaycan'da sahada çok net şekilde görülmüş, neticesinde 30 yıldır çözülemeyen Karabağ sorunu çözülmüş ve Nahçıvan üzerinden Zengezur Koridoru ile Bakü ve Orta Asya Türk devletlerine ulaşımın yolu açılmıştır. Kazakistan, 2020 yılında Karabağ operasyonunun hemen akabinde 9 Ekim 2020 tarihinde Azerbaycan'a destek çağrısında bulunmuş ve Kazakistan Demiryolları binasında büyük bir Azerbaycan bayrağı dalgalandırarak Karabağ konusunda Azerbaycan'ın yanında durmuştur.³³

Azerbaycan'ın Karabağ zaferi sonrası Türkmenistan ile çok uzun yıllardır devam eden Hazar Denizi'ndeki petrol ve doğal gaz yatakları sorununu çözdüğü gözlemlenmiştir. İlham Aliyev ve Gurbangulu Bedirmuhammedov'un ismini "Dostluk" olarak koydukları doğal gaz ve petrol yataklarının (60 milyon ton petrol rezervi ve 100 milyar ton metreküp doğal gaz) ortak kullanılması kararlaştırılmış ve böylece Karabağ zaferi ile iki ülke diplomatik ilişkilerinde bahar havası yaşanmaya başlanmıştır. Türkiye ve diğer Türk devletleri de bu durumu çok olumlu karşılamışlardır.³⁴ Kırgızistan, Karabağ sorununun derhal çözümlenmesi için arabuluculuk teklifinde bulunarak sorunun toprak bütünlüğü ve bağımsızlık ilkelerine saygı gösterilerek çözümü konusunda çağrı yapmıştır.³⁵ Özbekistan ise yaşanan savaştan endişe duyduğunu ve çatışmanın siviller arasında can kayıplarına yol açabileceği ve özellikle bölgesel güvenliğe zarar verebileceğini dile getirmiştir.³⁶

Türkiye dışında diğer Türk devletleri somut destekten ziyade benzer açıklamalar, itidalli davranılması yönünde telkinler ve toprak bütünlüğüne saygı temelinde her iki devletinde düşmanlıkları ve çatışmaları bitirmesi ve mümkünse müzakerelere başlaması yönünde ifadeler kullanmışlardır. Burada Türk devletleri egemen birer devlet olarak Azerbaycan'ın yanında çok net bir duruş göstermekten kaçınırsalar da 20 Ekim 2020 tarihinde Ermenistan'ın Azerbaycan'ın Gence şehrine yaptığı saldırı sonrasında Türk Konseyi Genel Sekreteri Bağdat Ambrayev bizzat Gence bölgesine giderek Türk dünyası ülkelerinin Azerbaycan'ın meşru hakkı olan topraklarını geri alma konusunda şartsız bir şekilde desteklediğini dile getirmiştir. Türkiye dışındaki diğer

³³ TRT Avaz (2020), "Kazakistan Cumhurbaşkanı Tokayev'den Azerbaycan'a destek", 9 Ekim 2020, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/kazakistan-cumhurbaskani-tokayevden-azerbaycana-destek/5f7f593801a30a2b3479c26e> (28.03.2024)

³⁴ Habertürk. 2021, "İki kardeş anlaştı! Petrol sorunu çözüldü!", 22.01.2021, <https://www.haberturk.com/buyuk-rezerv-son-dakika-iki-kardes-anlasti-petrol-sorunu-cozuldu-2946614>, (30.03.2024)

³⁵ Mustafa Kemal Öztopal, "Azerbaycan ile İlişkileri Bağlamında Türkistan Devletlerinin Dağlık Karabağ Konusundaki Tutum ve Tepkileri", *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2021, 7:1, ss. 223-224.

³⁶ 89 "Uzbekistan Expresses Concern over Developments on Azerbaijan-Armenia Border", *Russian News Agency*, 15.07.2020, <https://tass.com/world/1178943> (30.03.2024)

Türk devletlerinin liderleri bireysel olarak büyük bir destek göstermemiş olsalar da Konsey vasıtasıyla Azerbaycan'ın yanında olduklarını deklare etmişlerdir. Ambrayev'in gerçekleştirdiği bu ziyaret, Türk ülkelerinin Ermenistan'a ortak tepkilerini yansıtmaları açısından önemli bir gelişmedir. Karabağ zaferinin bir diğer anlamı ise, çalışmanın da hipotezini oluşturan ve Türk devletleri arasında zamanla yaşanan kopuş sürecinin artık tamir edilmeye başlanmasıdır. Bu zafer ile birlikte korku ve birbirlerinden kopuş yerine daha yakın bir iş birliği süreci başlamıştır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasındaki Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında yıkılmasıyla birlikte oluşan tek kutuplu dünya sisteminde alternatif bir güzergâh haline gelen Türk devletleri, Çin'den Avrupa'ya uzanan geniş ve zengin coğrafyanın en önemli güzergahlarında yer almışlar, sahip oldukları enerji ve enerji nakil imkanları ile bölgesel ve küresel iş birliklerinin artmasına vesile olmuşlardır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bir araya gelme fırsatı bulan dindaş, soydaş ve dildeş Türk devletleri kültürel birlikteliği sağlamak, ekonomik ve siyasi sorunları çözmek amacıyla Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Zirveleri sürecini başlatmışlardır. Daha sonra 2010 yılında Türk Konseyi ve 2021 yılında ise bu süreci Türk Devletleri Teşkilatı olarak devam ettirmişlerdir. Karabağ zaferi ile birlikte Asya, Kafkasya ve Avrupa jeopolitiğinde önemli bölgesel bir aktör olma yolunda ilerlemektedirler. Karabağ zaferi ile birlikte TDT ülkeleri artık sadece geleneksel ve tarihsel bağlar üzerinden değil, aynı zamanda ortak menfaatler üzerinden de bir araya gelmektedirler.

30 yıl boyunca psikolojik bir engel olarak bütün Türk devletlerinin önünde duran Karabağ sorununun çözülmesiyle birlikte, Türk devletleri daha cesur adımlar atmaya başlamış ve 2021 yılında TDT adını alarak uluslararası bölgesel bir kimliğe bürünmüşlerdir. Bireysel olarak yeterince tatmin edici olmasa da Türk Konseyi üzerinden Azerbaycan'a verilen koşulsuz destek bu kimliğin en somut çıktısı olmuştur.

Ortak çıkarlar üzerine odaklanan Türk devletleri, gerek Covid-19 pandemisi sırasında birbirlerine göstermiş oldukları destek gerek Karabağ operasyonu sırasında Azerbaycan'a verdikleri destek ve gerekse Rusya'nın Ukrayna'yı işgal girişiminde Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne yönelik yaptıkları açıklamalar, Türk devletlerini birbirlerine daha da

yakınlaştırmıştır. Orta Asya-Kafkasya-Türkiye hattı Çin'den Avrupa'ya ulaşan güzergahların en önemlilerinden biri haline gelmiştir.

Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Azerbaycan doğal gaz ve petrol açısından zenginken, Kırgızistan ise ciddi bir hidro elektrik potansiyeline sahiptir. Bu kaynakların özellikle ihtiyaç sahibi Avrupa ülkelerine nakli konusunda ise Türkiye, vazgeçilmez bir jeopolitik konuma sahiptir. Dolayısıyla enerji ve enerjinin nakli TDT üye ülkelerinin güvenlik ve ekonomileri için de stratejik öneme sahiptir. Özellikle Rusya'nın önce 2014 yılında Kırım'ı ilhak etmesi ve 2022 yılında Ukrayna'ya savaş açması ile Rusya'ya uygulanan petrol ve doğal gaz ambargosu nedeniyle Avrupa ülkelerinin enerji arz kaynak çeşitliliği yaratmasının ne kadar elzem olduğu tartışılmaya başlanmıştır. Avrupa ülkelerinin enerjiye olan yoğun talepleri TDT üye ülkeleri tarafından fırsata çevrilmeli ve TDT ülkeleri Rusya'ya alternatif olacak yeni enerji hatları konusunda proaktif bir tutum sergilemelidirler. Karabağ zaferi sonrası TDT üye ülkeleri arasında oluşan güven iklimi ile birlikte TDT ülkeleri enerji, siyasi, ticari, kültürel ve güvenlik alanlarında aynı megafondan konuşmalıdır. TDT üye ülkeleri arasında zaman içinde yaşanan kopuşun son zamanlarda tamir edilmeye başlanması ile birlikte ilgili ülkeler özellikle Rusya ve Çin karşısında sahip oldukları kurumsallaşma kapasitesiyle (eğer bu mekanizmaya ağırlık verilerse) bölgesel bir blok oluşturma imkanına sahiptirler. Türk dünyası 2040 Vizyon Belgesi ile birlikte bu imkanın realize edilme fırsatı vardır.

Kaynaklar

“Birlik Olun, Aynı Dilli Kardeşler” (Tugel Bol, Turki Tildes Tuıstar), Egemen Kazakhstan Gazetesi, No: 284 (24537), 18.11.2006, s. 1.

“Uzbekistan Expresses Concern over Developments on Azerbaijan-Armenia Border”, *Russian News Agency*, 15.07.2020, <https://tass.com/world/1178943> (30.03.2024)

Akçapa, Mevlüt (2023). “Türk Devletleri Teşkilatı'nın Tarihsel Gelişimi: Teşkilatın Dünü, Bugünü ve Yarını”. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11(34), 473-491.

Bakü Bildirisi, Azerbaycan,
http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/06_BakuBildirisi2000_6.DevletBaskanlariZirveBildirisi_20140418_103714.pdf, (04.03.2024).

Çıtak, E. Azerbaijan in the 21st Century: An Assesment in the Context of Main Determinants of Domestic and Foreign Policies, (ss. 19-34). Serdar Yılmaz ve Murat Yorulmaz. (İçinde). *The Changing Perspectives and New Geopolitics of the Caucasus in the 21th Century*. Astana Yayınları, Ankara. 2021

Gönültaş, B. “Hindistan’ı Orta Doğu ve Avrupa’ya bağlayacak koridor için AB ve 7 ülke mutabakat zaptı imzaladı”. *Anadolu Ajansı*, 09.09.2023.
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hindistan-i-orta-dogu-ve-avrupaya-baglayacak-koridor-icin-ab-ve-7-ulke-mutabakat-zapti-imzaladi/2987980> (28.03.2024)

Habertürk. “İki kardeş anlaştı! Petrol sorunu çözüldü!”, 22.01.2021,
<https://www.haberturk.com/buyuk-rezerv-son-dakika-iki-kardes-anlasti-petrol-sorunu-cozuldu-2946614>, (30.03.2024)

İstanbul Bildirisi, http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/01_a_IstanbulBildirisi_16Eylul2010_Turkce_20140418_102924.pdf, (12.03.2024).

İstanbul Bildirisi, Türkiye,
http://www.turkkon.org/Assets/dokuman/10_IstanbulBildirisi1994_2.DevletBaskanlariZirveBildirisi_20140418_103924.pdf (02.03.2024).

Kara, A. Turgut Özal ve Türk Dünyası, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul. 2012

Kızıartıcı, H. Çin Ekonomisi ve Dış Ticareti, *T.C. Pekin Ticaret Müşavirliği*.
https://ticaret.gov.tr/data/63db95d713b876d06090b612/Cin_Halk_Cumhuriyeti_Sektorel_Sohbet_Toplantisi_Sunumu_2023.pdf (24. 03. 2024)

Nahçıvan Anlaşması, Azerbaycan, <http://www.turkkon.org/tr-TR/nahcivan-bildirisi-%282009%29/4/911/911/290> (07.03.2024).

Özal, T. “Türkiye’nin Önünde Hacet Kapıları Açılmıştır”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 19, s. 13. 1992

Özdamar, R. “Türkiye’nin Orta Asya Politikası: Eksiklikler ve Öneriler”, *Caspian Weekly*, 25 Mayıs 2011, <http://tr.caspianweekly.org/ana-kategoriler/orta-asya/1555-tuerkyenn-orta-asya-politkasi-eksklikler-ve-oenerler.html> (12.02.2024)

Özdaşlı, E. “Bağımsızlığını Yeniden Kazanışının 30. Yılında Azerbaycan”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 129, Sayı: 255, 2021. ss. 335-362.

Öztopal, K. M. “Azerbaycan ile İlişkileri Bağlamında Türkistan Devletlerinin Dağlık Karabağ Konusundaki Tutum ve Tepkileri”, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7:1, 2021. ss. 216-232.

Tekir, O & Demir, N. “Ekonomik ve Siyasal Bir Araç Olarak Yeni İpek Yolu Projesinin Küresel Sisteme Etkileri”, *Sosyoekonomi Dergisi*, Sayı: 26(38). 2018. ss. 191-206

Tomar, C. Tarihi dönüm noktası: Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi, *Anadolu Ajansı*, 19.11.2021. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/tarihi-donum-noktasi-turk-dunyasi-2040-vizyon-belgesi/2425103> (20.03.2024)

TRT Avaz. “Kazakistan Cumhurbaşkanı Tokayev'den Azerbaycan'a destek”, 9 Ekim 2020,
<https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/kazakistan-cumhurbaskani-tokayevden-azerbaycana-destek/5f7f593801a30a2b3479c26e> (28.03.2024)

Türk Devletleri Teşkilatı 10. Zirve Bildirisi, Astana, Kazakistan.
<https://www.turkicstates.org/assets/pdf/haberler/astana-bildirisi-3113-214.pdf> (16.03.2024)

Türk Devletleri Teşkilatı. 2024. Türk Dünyası 2040 Vizyonu,
<https://turkicstates.org/assets/pdf/haberler/turk-dunyasi-2040-vizyonu-2396-98.pdf>
(23.03.2023)

Türk Dili Konuşan Ülkeler İş birliği Konseyi IV. Zirvesi, *Türk Devletleri Teşkilatı*. s. 3
https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/4-zirve-bidirisi-11-tr.pdf (28.03.2024)

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi, Zirveler Tarihçesi, http://www.turkkon.org/tr-TR/zirveler_sureci_bilgi_notu/4/52, (01.03.2024).

Türk Konseyinin Temel Amaç ve Görevleri, http://www.turkkon.org/tr-TR/genel_bilgi/1/10, (14.03.2024).

Veliyev, D. “Küreselleşme Sürecinde Türk Dünyası”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 19, 2009. ss. 103-110.

Yalçınkaya, A. “Orta Koridor Masallarıyla Çin İstilasına Destek”. *ÖNCE VATAN*. 20.03.2024. <https://www.oncevatan.com.tr/orta-koridor-masallariyla-cin-istilasina-destek>
(25.03.2024)

Yılmaz, S. Kazakistan’ın Türkiye Politikası: İç Yapı, Söylem, Dış Politika ve Lider Etkeni, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara. 2016

Yılmaz, S. Bir Kuşak Bir Yol Projesi: Kavramlar, Aktörler, Uygulamalar, Astana Yayınları, Ankara. 2019.

Yılmaz, S. & Yorulmaz, M. The Changing Perspectives and New Geopolitics of the Caucasus in the 21th Century. Astana Yayınları, Ankara. 2021

Yılmaz, S. “TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI VE KİRPİ İKİLEMİ”, *Milli Devlet Gazetesi*. 15.11.2021. <https://www.millidevletgazetesi.net/KoseYazisi/turk-devletleri-teskilati-ve-kirpi-ikilemi-4547> (28.03.2024)

Yılmaz, S. A theoretical Explanation for the Success of the Organization of Turkish States’ 2040 Vision Document, (Eds). Yılmaz Ulvi Uzun&Hakan Kaya, ORGANIZATION OF TURKIC STATES, Politics, Economics, Cultural Collaborations and 2040 Vision, Nobel Yayınları, Ankara, 2023. ss. 11-12.

